

Wuvulu Manufau Fi'ugaia

**The New Testament in
the Wuvulu-Aua language
of Papua New Guinea**

**Nupela Testamen long tokples
Wuvulu-Aua long Niugini**

Wuvulu Manufau Fi'ugaia

The New Testament in the Wuvulu-Aua language of Papua New Guinea
Translation by Wycliffe Bible Translators
[wuv]

© 2004, Wycliffe Bible Translators, Inc.

Print publication, 2004 by Wycliffe Bible Translators, Inc.

Web version

© 2015, Wycliffe Bible Translators, Inc.

<http://www.Wycliffe.org>

<http://pngscriptures.org>

<http://www.ScriptureEarth.org>

Creative Commons license (Attribution-Noncommercial-No Derivative Works)

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>

Your are free to share — to copy, distribute and transmit the text under the following conditions:

- **Attribution.** You must attribute the work to *Wycliffe Bible Translators* (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Noncommercial.** You may not use this work for commercial purposes.
- **No Derivative Works.** You may not alter, transform, or build upon this work.
- **In addition,** you have permission to port the text to different file formats, as long as you don't change any of the text or punctuation of the Bible.

Notice — For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.

Tok Orait

Dispela Buk Baibel i kam wantaim tok orait na lo bilong Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivative Works license. Em i tok olsem **yu ken givim kopi long narapela manmeri**. Yu ken wokim kopi na givim long husat i laikim. Tasol, yu mas tok klia dispela samting i kam long <http://tokplesbaibel.org>. Yu no ken kisim mani na salim dispela. **Yu mas givim nating**. Na tu, **yu no ken senisim Tok**.

Ol piksa i kam wantim ol Baibel na narapela buk i stap long dispela sait i gat tok orait long usim wantaim dispela samting tasol. Sapos yu laik narapela tok orait, yu mas askim husat i papa bilong copyright long dispela ol piksa.

Sapos yu laik stretim samting i no orait long dispela tok orait, stretim tok, salim Buk Baibel, o tainim Tok bilong God long nupela tok ples, yu ken **askim mipela**.

Olgeta tok orait na lo long tok ples English i stap long

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>

Sapos yu gat askim long dispela, **plis askim mipela**.

Table of Contents

	<i>page</i>
MatthewMt.	5
MarkMk	72
LukeLk	114
JohnJn	181
ActsAct	228
RomansRo.	287
1 Corinthians.1Co	313
2 Corinthians.2Co	338
Galatians.Ga.	354
EphesiansEp.	363
PhilippiansPlp	372
ColossiansCol	379
1 Thessalonians1Th	385
2 Thessalonians2Th	391
1 Timothy1Ti	395
2 Timothy2Ti	402
TitusTit.	407
Philemon.Plm	411
HebrewsHeb	413
JamesJas	433
1 Peter1Pe	440
2 Peter2Pe	448
1 John1Jn	453
2 John2Jn	460
3 John3Jn	462
JudeJud	464
RevelationRev	467
Glossary	498

Rawarawa Fa'a'arewai Warea

Fei Manufau Fi'ugaia na pa'i 27 bu'u. Hepapalo bu'u na pa'i **Warefa'aia**. Fei warefa'aia abaa pa'aa paolaa fei Bu'u Apuna ma'uaa fa'a'arewai ei ne'ia lalona. Ale'ei hini i ne'inia, tani i ne'inia, hini ba ro tonia mawe hefi'adiai manumanu.

Laloo hepapalo chapter na pa'i hefi'a fafasuii ei warewarea napa'aa hararapa'o ba i fa'arewaiiaa ei ne'ia harona. Ma laloo ei Bu'u Matthew, Mark, Luke ma John na pa'i hefi'a parenthesis () ma lalona rona pa'i hefi'adiai reference ale'ei chapter ma verse, ei na fimina'ei ei u'uga. Ale'ei Matthew 1:1-17 ina pa'i (Luke 3:23-38) pafona uaa na fimina'ei ma'ida guapaloei.

Fei pa'aa Manufau Fi'ugaia noranamai a'a fei warea Greek. Ma fei pa'aa warea fei, lomi nado'o pa'i chapter ma verse. Guapaloei, au'uaa ro'ou hinene ba i hadumaa mei igoa. Fei Rawarawa Fi'ugaia (Gen.–Mal.) ne'iaa ro'ou warea Hebrew ma Aramaic. Laloo fei Bu'u Apuna nabaa fei ne'ia ale'ei *Fasu*, fei pa'aa warea Hebrew ba *Adonai* ma pa'aa hanuna ba *fasu*. Ma nabaa na fei ne'ia ale'ei *FASU*, fei pa'aa warea Hebrew ba *YHWH*. Sifei fei pa'aa haraa mei Haidaa ma ina nomai a'a fei Rawarawa Fi'ugaia (fihawawaginaa Ps 110:1 ma Mk 12:36).

Hefi'a warea lomi na pa'i a'a fei maumau gufu o fei wareagufu ale'ena *camel*, *maugeni*, o *a'aro*. Si'ei i pa'i ua ei wareaa hefi'adiai gufu.

Laloo feni bu'u ana na pa'i hefi'a haduhaduu mei igoa nabaa i labaginaa hefi'adiai naranara wagii fei na igoia ale'ei, ei cross-reference, fei Glossary, ei footnote, ei hanunu, ei map, ma ei Baua Naranara. Hefi'a ne'ia Greek na pa'i watauda naranara ma si'ei hefi'a verse na pa'i footnote wagina ma ei footnote ei fi fama'aiaa hepalodiai naranara wagii fei verse fei.

Fei pa'afii fei pigua, sifei ba ei rama'a nei apa'ifarawaninaa Jesus Christ, mei Na'uu mei Haidaa. Feni pigua, baua bigi'a ma nunumiaa ei ro piguia ba mei Haidaa nei to hawerana wagina.

MATTHEW

Warefa'aia

Feni rawani'a wareaa Matthew fi warewareaa mei Tela'ana Jesus, mei na fa'unainia mei Haidaa laloo fei rawarawa fi'ugaia, fei hesuwii fei Bu'u Apuna. Feni bu'u na u'u ba fei rawani'a warea abaa manumanuu ei Jew ua, ma'uaa minaa ei rama'a. Jesus na wanini, pudugufai, wadu'ai a'a fei manimania, na fatawa ma na asi'aa a'a fei ma'ea.

Jesus nado'o fa'asi'anaa fei bigi'ana yei Galilee ma nene, Jerusalem. Hia pa'aa feroia. Na feroinaa fei haparaiaa mei Haidaa ma ana na pa'i foraforana. Ei feroiana fi warewareaa haipani manumanu: a. fei u'uga pafoo fei maugeni (5-7), b. feroia a'a ei hefua ma helagui wagii fei bigi'aa ro'ou (10), c. warehanunua wagii fei haparaia i pafea (13), d. ei feroia wagii fei mau nenegia (18), e. ei feroia wagii feni pedupeduu feni ano ma batanai fei haparaia ba i nomai (24-25).

Fei Wawapugee Jesus

(Luke 3:23-38)

1 ¹ Fei wa'afa'aiaa minaa fei wawapuge i nomai wagina Jesus Christ, mei pai David, mei pai Abraham:

² Abraham na fuainaa Isaac, mei amaa Jacob.

Jacob na fuainaa Judah mawe ei lofuna,

³ Judah na fuainaa Perez ma Zerah. Inaa lagua, Tamar.

Perez na fuainaa Hezron, mei amaa Ram.

⁴ Ram na fuainaa Amminadab.

Amminadab na fuainaa Nahshon.

Nahshon na fuainaa Salmon.

⁵ Salmon na fuainaa Boaz ma mei inaa Boaz, Rahab.

Boaz na fuainaa Obed ma mei inaa Obed, Ruth.

Obed na fuainaa Jesse

⁶ ma Jesse na fuainaa mei hapara David.

David na fuainaa Solomon. Mei inaa Solomon, hia do'o haroo Uriah.

- 7 Solomon na fuainaa Rehoboam.
 Rehoboam na fuainaa Abijah.
 Abijah na fuainaa Asa.
- 8 Asa na fuainaa Jehoshaphat.
 Jehoshaphat na fuainaa Jehoram.
 Jehoram na fuainaa Uzziah.
- 9 Uzziah na fuainaa Jotham.
 Jotham na fuainaa Ahaz.
 Ahaz na fuainaa Hezekiah.
- 10 Hezekiah na fuainaa Manasseh.
 Manasseh na fuainaa Amon.
 Amon na fuainaa Josiah.
- 11 Ma Josiah na fuainaa Jeconiah^a mawe ei lofuna a'a fei au rona suganaa ro'ou Babylon.

- 12 Nenee fei ro'aa suganaa ro'ou Babylon:
 Jeconiah na fuainaa Shealtiel.
 Shealtiel na fuainaa Zerubbabel.
- 13 Zerubbabel na fuainaa Abiud.
 Abiud na fuainaa Eliakim.
 Eliakim na fuainaa Azor.
- 14 Azor na fuainaa Zadok.
 Zadok na fuainaa Akim.
 Akim na fuainaa Eliud.
- 15 Eliud na fuainaa Eleazar.
 Eleazar na fuainaa Matthan.
 Matthan na fuainaa Jacob.
- 16 Ma Jacob na fuainaa Joseph mei haroo Mary, mei i waniniaa Jesus, mei rona roroinia Christ.

17 Si'ei, puduu ei tawe watolaa Abraham ma David, hefua ma obao. Ina pa'i hefua ma obao watolaa David ma fei ba hefi'a na suganaa ro'ou Babylon ma hefua ma obao watolaa fei gutaa ro'ou i Babylon ma fei waniniaa mei Christ.^b

Fei Waniniaa Jesus Christ
(Luke 2:1-7)

18 Fei waniniaa Jesus Christ na nomai ale'ei: mei inana Mary na tama'ai'au ba i lalainaa Joseph, ma'uaa ana lagutawe hainofipui ma na

^a 1:11 O, *Jehoiachin*; v. 12 anaa ^b 1:17 O, *Messiah*. “Mei Christ” (warea Greek) ma “mei Messiah” (warea Hebrew), hanuu guapaloei ba “Mei rona ipinaa tabana pao.”

pa'idii iana a'a fei Spiriti Apuna. ¹⁹Si'ei ba mei harona, Joseph, hia hemea wanewane rama'a, lomi na nunumiai ba i famamafaia puda a rama'a, ina nara ba i fi'alagipa'ai a'ana.

²⁰Ma'uaa nenee fei naranarana fei, hemea alo'aloo mei Fasu na fa'arewa a'ana laloo mefina ma na ware, “Joseph, mena na'uu David, apuna ma'au ba o duginaa Mary humumu ale'ei haromu, uaa fei na toro laloo iana, pa'ana a'a fei Spiriti Apuna. ²¹I wanininaa hemea baduu wawane ma onei roroinaa harana Jesus,^c uaa i fatela'anaa ei rama'aa gufuna a'a ei hafelo'aa ro'ou.”

²²Ei manumanu ei, pa'afina ba i fafa'uainaa tamanu mei Fasu nadii wareia a'a mei mamama'a: ²³“Mei nanao a'u'uanarai atawe dinaa a'a hemea wawane, i pa'i iana ma i wanininaa hemea baduu wawane ma ro'aa roroinia Immanuel”—hanuna ba “Mei Haidaa i a'a o'ou.”

²⁴I'a wera Joseph, ina bigi'aa tamanu mei alo'aloo mei Fasu na ware ba inei bigi'ia. Ma ina noduginaa Mary humuna ale'ei harona. ²⁵Ma'uaa lomi na hainofipui a'ana nopa'aloo fei ba na wanini mei baduu wawane. Ma mei amana na roroinaa fei harana ba Jesus.

Fei Noramiaa ei Ano'ano

2 ¹A'a fei au haparaiaa Herod, Jesus na wanini yei Bethlehem fawelei Judea. Nenee fei waniniana, ei ano'ano,^d noramiaa ro'ou pepe i ana halo, rona nomai Jerusalem ²ma i'igai, “Amaia mei ina wanini ba haparaa ei Jew? Hai'ouna fanunupa'aa fei pi'una pepe i ana halo^e ma ba hai'ou losuinia.”

³I'a guainaa fei mei hapara Herod, hia ma minaa ei rama'aa Jerusalem, ronamina naranara watauda. ⁴I'a harofigupuinaa minaa ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law, na i'iginaa ro'odu ba i wanini hitani mei Christ.^f ⁵Rona ware, “Ye i Bethlehem, i fawelei Judea, uaa sifeni, feni ne'iaa mei mamama'a:

⁶ “Ma'uaa yoi, Bethlehem, yena malalaa Judea,
fa'ua ba onamina pusu'oroi ma'uaa, ana ona bauana a'a ei
bauaniaa Judah;
uaa, i a'amu iwe nomai hemea hapara
ma i oma'aa ei maroau, rama'aa Israel ale'ei hemea oma'aa ei
sipsipi.’ ”

⁷Si'ei, Herod na haro'u'ugainaa ei ano'ano ma i'igifagiginaa ro'ou fei pa'aa au ro'aa fanunupa'aa fei pi'u. ⁸Ma ina ware, “Hamone i aunu ma labagifarawaninaa mei baduu. Hamona labagipa'ia, mi warefanau ma ana u'aree losuinia.” Ma ina alonaa ro'ou yei Bethlehem.

^c 1:21 Fei hara *Jesus* (warea Greek) ana ale'ei fei hara *Joshua* (warea Hebrew). Hanuu guapaloei ba mei Fasu *fatela'anaa rama'a*. ^d 2:1 ei rona pa'i apa'aa ro'ou
^e 2:2 O, *fanunupa'ia ei na asi'aa fei pi'u*. ^f 2:4 O, *Messiah*

⁹Ro'aa guaidigaa wareaa mei hapara, rona aunulao ma fei pi'u, fei fanunupa'aa ro'ou pepei anaa halo,⁸ na nolao i ma'aa ro'ou ma no'ulao fawelei i wagina mei baduu. ¹⁰Ro'aa fanunupa'aa fei pi'u, ronamina ni'eni'e. ¹¹Ro'aa nopa'aloo fei humu, rona ma'apa'aa mei baduu mawe mei inana Mary ma rona fa'unaa du'uu ro'ou ma losuinia. Si'ei, rona gigiaa ei pa ro'ou ma fania ei fanaa ro'ou—ei gold ma ei manumanu dufaa ma hefi'adiai ranuu ei haihai na dufa. ¹²Ma si'ei ba rona apa'idigia laloo ei mefii ro'ou ba ronei'aa hadiwe'ainaa a'a Herod, rona tonaa hepalodiai tala ma hadiwe'idinaa gufuu ro'ou.

Ponipa'ainaa Egypt

¹³Ro'aa aunudii, hemea alo'aloo mei Fasu na fa'arewa a'a Joseph laloo fei mefi. Ina ware, “Asi'adugaa mei baduu mawe mei inana ma ponipa'ainaa Egypt. Guta yena hawina na warefa'aio, uaa Herod fi labaginaa mei baduu ba i fo'afama'eia.”

¹⁴Si'ei, i nopoilao Joseph na asi'adugaa mei baduu ma mei inana ma rona aununaa Egypt ¹⁵ma ina guta yei nopa'aloo fei ma'ea Herod. Ma si'ei, napa'aa fa'uai tamanu inadii wareia mei Fasu a'a mei mamama'a: “Una harofa'asi'anamii mei na'uu, baduu wawane, yei Egypt.”

¹⁶I'a narapa'ia Herod ba rona sifi'ia ei ano'ano, namina sibafafelo ma na faniwarea ba ronei fo'afama'ea minaa ei baduu wawane yei Bethlehem ma yei a'a ei gufu i malalana, ei rona pa'i guai igisimasi mawe ei rotaa pa'i guai igisimasi, ale'ei fei au i guainia a'a ei ano'ano. ¹⁷Si'ei ba ei wareaa mamama'a Jeremiah napa'aa fa'uai:

¹⁸ “Rona guainaa hepalo lao yei Ramah,
ai'aiga ma baua faloloa'ia,
Rachel na aigaa ei na'una;
ma lomi na nunuminaa nemea ba i faloloa'inia,
uaa lomi rona oadiai.”

Rona Hadiwe'idinaa Nazareth

¹⁹I ma'edii Herod, hemea alo'aloo mei Fasu na fa'arewa a'a Joseph laloo fei mefi yei Egypt ²⁰ma na warenaa a'ana, “Asi'aa, dugaa mei baduu mawe mei inana ma dinaa fei gufu Israel, uaa ei ba ro'aa fo'afama'ea mei baduu, rona ma'edii.”

²¹Si'ei, na asi'aa, dugaa mei baduu mawe mei inana ma rona dinaa fei gufu Israel. ²²Ma'uaa i'a guainia ba Archelaus na tonaa fei haparaiaa mei amana Herod yei Judea, ina ma'au ba i dinaa yei. Si'ei ba laloo fei mefina na tonaa hefaa warefa'aia, na momo'ainaa Galilee ²³ma naree guta laloo hefaa gufu, harana Nazareth. Si'ei, nawe pa'aa fa'uai ei wareaa ei mamama'a: “Ro'awe ware ba hia, hemea Nazareth.”

8 2:9 O, fei fanunupa'aa ro'ou ei fi asi'aa

John, mei Pudugufaia i Ra'a'augaa fei Tala

(Mark 1:1-8; Luke 3:1-18; John 1:19-28)

3 ¹A'a ei arewaa ei, John, mei Pudugufaia na nomai ma na u'u yei Judea fawelei abaa wawawau rama'a ²ma na ware, “Filoginaa naranaraa hamu'ou, uaa fei haparaiaa mei Haidaa na rafi'i.” ³Simeni, meni idii wareia mei mamama'a Isaiiah:

“Fei lao hemea i haroharomai fawelei abaa wawawau rama'a,
‘Ra'a'augaa fei talaa mei Fasu,
fawanewaneaa ei talana.’ ”

⁴Fei susuu John, bigi'aa ro'ou hugoo camel ma fei adii walana, hudii manulelele. Ei hanana, teraupu ma musilao podu. ⁵Ei rama'a noramiaa ro'odu Jerusalem ma minaa ei gufu i Judea ma fawelei Jordan, rona dinaa a'ana. ⁶Rona warefania ei hafelo'aa ro'odu ma ina pudugufinaa ro'odu laloo fei Ranu Jordan.

⁷Ma'uaa i'a fanunupa'aa watauda Pharisee ma Sadducee ba rona nomai fawelei ifi pudugufinaa ei rama'a, ina warefanaa ro'ou, “Hamu'ou ena na'uu wa'awa'a! Hini mei i warefa'aiaa hamu'ou ba hamonei ponipa'ai a'a fei au sibaa, fei ba i nomai? ⁸Ei maumau hamu'ou nei fama'aia ba hamona filogidigaa naranaraa hamu'ou. ⁹Apuna naranara ale'ei ba ‘amaa hai'ou, Abraham.’ U'ei warefanaa hamu'odu ba mei Haidaa na hawia ba i fa'asi'afani na'uu Abraham a'a ei mugoo. ¹⁰Fei poa na udedii wagii ei waraa ei haihai ma tamanu haihai lomi na fuafarawani, i reresuminaa hafi.

¹¹“A pudugufinaa hamu'ou ranu^h wagii fei filogiaa naranara. Ma'uaa neneu, iwe nomai hemea na faufaudiai laraa yau ma yau ana lomi na rawani ba a talaitonaa ei hafenaa pinena. I pudugufinaa hamu'ou Spiriti Apuna fininaa hafi. ¹²Fei nuenuena na udedii i panina ba i famama'aa fei e'ea nuenuena ma i tolafui'augaa ei wheat laloo fei ude'udee ro'ou ma ei meme, i siminaa fei hafi lomi i peretoo.”

Fei Pudugufaiaa Jesus

(Mark 1:9-11; Luke 3:21,22)

¹³Jesus noranamai Galilee ma na dinaa yei Jordan ba nei pudugufinia John. ¹⁴Ma'uaa John ba i pauninia ma na ware, “Yoi nei pudugufinau. Tani o nomai a'au?”

¹⁵Jesus na ware, “Agunei bigi'ia ale'eni e'eni. Ina wanewane ba agua bigi'aa feni ba i fafa'uainaa ei diware'augaa mei Haidaa.” Ma si'ei, John na ugainia.

¹⁶I'a pudugufaidii Jesus, ina asi'aa laloo fei ranu ma ana ei ua, na gigi fei gufu pafea ma ina fanunupa'aa fei Spiritii mei Haidaa, fei maumauna

^h 3:11 O, laloo ranu

ale'ei pune fi falorogio pafona. ¹⁷Ma hepalo lao na harogio i gufu pafea ma na ware, “Simeni, meni na'uu, meni una haguia ma unamina ni'eni'e a'ana.”

Fei Manimaniaa Jesus
(*Mark 1:12,13; Luke 4:1-13*)

4 ¹I dii, fei Spiriti na noduginaa Jesus fawelei abaa wawawau rama'a ba nei manimania mei hani'u. ²Nenee fei i fabao laloo gunaroa pa'aniaa arewaa ma poi, ina bao. ³Mei manimania na nomai a'ana ma na ware, “Nabaa yoi Na'uu mei Haidaa, ware a'a eni mugoo ba ronei filoginaa faraa pidaua.”

⁴Jesus na ware, “Rona ne'idigia ba: ‘Ei rama'a, lomi ro'aa gutalao a'a ei faraa pidaua ua, ma'uaa a'a minaa ei warea noranamai haba'umuu mei Haidaa.’”

⁵I dii, mei hani'u na noduginaa hia a'a fei baua gufu na apunai ma na fa'ufalarainia pafoo fei sidesidee fei humuu mei Haidaa. ⁶Ina ware, “Nabaa yoi Na'uu mei Haidaa, fapasinna yoi pu. Uaa rona ne'idigia:

“I ware a'a ei alo'alona
ba ronei hadumio
ma ro'aa poronaa yoi pafea a'a ei panii ro'odu
ba nepalo mugoo nei'aa bi'a'ainaa pinemu.’”

⁷Jesus na warenaa a'ana, “Ana na ne'idii: ‘Apuna manimaniaa mei Fasu, mei Haidaniamu.’”

⁸I didiai, mei hani'u na noduginaa hia a'a hepalo tarea maugeni ma fama'aia minaa ei gufuu ei hapara a'a feni ano ma ei fananamaiaa ro'ou. ⁹Ina ware, “Minna e'eni a fanio nabaa o fa'unaa du'umu ma losuinau.”

¹⁰Jesus na warefania, “Faraua a'au, Satan! Uaa na ne'idii ba ‘Losuinna mei Fasu, mei Haidaniamu ma biginenegi'uaia.’”

¹¹I dii, mei hani'u na di'ininia ma ei alo'alo, rona nomai a'ana ma hadumia.

Jesus fipowe Fa'una'anaa fei U'uga
(*Mark 1:14,15; Luke 4:14,15*)

¹²I'a guainia Jesus ba rona aunaa John humuu bobo'aia, na hadiwe'inaa Galilee. ¹³Na di'ininia Nazareth ma aunu, reguta Capernaum, yei papaa fei ranu fawelei Zebulun ma Naphtali— ¹⁴ba i fafa'uainna ei idii wareia mei mamama'a Isaiah:

¹⁵“Fei malalaa Zebulun ma fei malalaa Naphtali,
fei tala dinaa agi i papaa Jordan
ma fei gufu Galilee, fei gufuu ei Gentile—

¹⁶ei rama'a rona guta laloo fei roromaa,
rona fanunupa'aa hepalo baua we'ai;

ma a'a ei rona guta i malalaa fei hanunuu fei ma'ea,
fei we'ai na arewa.”

¹⁷A'a fei au fei ma nolao, Jesus nawe u'u'u, “Filoginaa naranaraa hamu'ou, uaa fei haparaiaa mei Haidaa na rafi'i.”

Fei Harofana ei Rawarawa Otalai Nenera

(Mark 1:16-20; Luke 5:1-11)

¹⁸Ei fi talailao piyee Agii Galilee, Jesus na fanunupa'aa laguei filofui, Simon, mei rona roroinia Peter ma mei lofuna Andrew. Lagu'ei sumai lepo laloo fei agi, uaa lagua dia'agi. ¹⁹Na ware Jesus, “Nomai. Nenerau ma a feroinaa hamugua tonaa rama'a ale'ei hamuna'o to nia.” ²⁰Ana ei ua, lagunadii augaa ei lepoo lagua ma nenegia.

²¹I'a nodilao, na fanunupa'aa helaguidiai filofui, James ma John. Lagua, na'uu Zebedee. Lagua laloo fei wa a'a mei amaa lagua Zebedee ma lagu'ei hinu'aa ei lepoo lagua. Jesus na harofaa lagua ²²ma ana ei ua, laguna di'ininaa fei wa mawe mei amaa lagua ma nenegia.

Jesus na Farawaninaa ei Funua

(Luke 6:17-19)

²³Jesus na tatalai yei Galilee ma ferai laloo ei synagogue ro'ou, na u'ugaa fei rawani'a warea wagii fei haparaia ma na fapedugaa minaa ei mau funua ma ei hafelo'aa unuu ei rama'a. ²⁴Fei u'ugana namina talaipedunaa Syria ma ei rama'a, rona duginamii a'ana minaa ei rona funu a'a watauda mau funua, ei naminapa'aa fi'i unuu ro'ou, ei rona wadu'aa ro'ou ei pigea, ei rona'o memeroi mawe ei na ma'e unuu ro'ou ma ina farawaninaa ro'ou. ²⁵Hefi'a baua gupuu rama'a, noramiaa ro'ou, Galilee, Decapolis,ⁱ Jerusalem, Judea ma ei gufu fipepei Jordan, rona nenegia.

Jesus na U'u Pafoo fei Maugeni

5 ¹I'a fanunupa'aa ei gupuu rama'a, na fanenaa pafoo fei maugeni ma na guta. Ei otalai nenerana, rona nomai a'ana ²ma ina'aa feroinaa ro'ou ma na ware:

Fei Pa'aa Ni'eni'ea

(Luke 6:20-23)

³ “Ni'eni'ea a'a ei rona fapapanai a'a mei Haidaa,
uaa fei haparaia pafea, manumanuu ro'ou.

⁴ Ni'eni'ea a'a ei ronapa'aa faloloa'i,
uaa i pa'i nemea ba i farawaninaa ei naranaraa ro'ou.

ⁱ 4:25 Hanuna warea Greek ba *Hefua Gufu*

- 5 Ni'eni'ea a'a ei rona fafafauaa naranaraa ro'ou,
uaa ro'awe tonaa fei malagufu.
- 6 Ni'eni'ea a'a ei rona bao ma sigigi wagii ei wanewaneaa manumanu,
uaa ro'awe magu.
- 7 Ni'eni'ea a'a ei rona faloloa'inaa hefi'a,
uaa nemea iwe faloloa'inaa ro'ou.
- 8 Ni'eni'ea a'a ei na fafa'arai ei naranaraa ro'ou,
uaa ro'aa fanunupa'aa mei Haidaa.
- 9 Ni'eni'ea a'a ei rona'o fapedugaa fisibaiaa hefi'a,
uaa nemeadii iwe roroinaa ro'ou na'uu mei Haidaa.
- 10 Ni'eni'ea a'a ei rona to filia wagii ei manumanu na wanewane,
uaa fei haparaia pafea, manumanuu ro'ou.
- 11 "Ni'eni'ea a'a hamu'ou nabaa ena rama'a, rona warefafelooa
hamu'ou, haperararaiaa hamu'ou ma warefasifi ba hamona bigi'aa ei
maumau hafelo ma rona bigi'aa ei manumanu ei a'a hamu'ou, uaa yau.
- 12 Ni'eni'e ma unuwenuwe, uaa na bauana i fei pono'aa hamu'ou i pafea,
uaa ana rona haperararaiaa ei mamama'a mina.

Fei Agi ma fei We'ai
(*Mark 9:50; Luke 14:34,35*)

13 "Hamu'ou ale'ei agii feni malagufu. Ma'uaa nabaa fei agi na pa'ai
fei agi'agiaa, batana i ba i agi'agiadii? Lomidiai bigi'ana; hepalo ua
bigi'ana ba ro'aa siminaa ano ma ro'aa talaihapuninia ei rama'a.

14 "Hamu'ou ale'ei we'ai feni malagufu. Hepalo baa gufu pafoo
maugeni, pa'aa lomi i ude'opa'aipa'i. 15 Ana lomi ba ei rama'a, ro'aa ha'inaa
ei we'ai ro'ou ma augia haroo hepalo hagi. Ma'uaa ro'aa augia pafoo fei
ude'udena ma i we'ainaa minaa ei rama'a laloo fei humu. 16 Ana ale'ei,
fawe'ainaa ei we'ai hamu'odu i pudaa ei rama'a ba ro'aa fanunupa'aa ei
rawani'a bigi'aa hamu'ou ma uduginaa mei Amaa hamu'ou pafea.

Fei Fafa'uaiaa fei Law

17 "Apuna nara ba eni a nomai ba a fapedugaa fei Law o ei Mamama'a;
abaa eni a nomai ba a fapedugaa ro'ou, ma'uaa ba a bigi'aa tamanu
ronadii wareia. 18 A warefa'uai a'a hamu'ou ba, i apa'ai fei haroo pafea
ma feni malagufu, ma'uaa lomi ba i pa'ai ma'ida ne'ia, o hepalo dibaa
nene'i wagii fei Law hawina ba minaa ei manumanu lalona na nodigimai.
19 Hini i barafeaa ma'ida ei warea lalona ma feroinaa hefi'a ba ronei
bigi'ia ale'ei, hia, lomi ba i pa'i harana a'a fei haparaia pafea, ma'uaa hini
i feroi ma neneraa eni warea eni, iwe pa'i baa harana a'a fei haparaia
pafea. 20 Uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba nabaa ei wanewaneaa hamu'ou
lomi i muainaa ei wanewaneaa ei Pharisee mawe ei ferodiaa law, pa'aa
lomi ba hamo'aa wadu'ainaa laloo fei haparaia pafea.

Fo'afama'e

²¹“Hamona aida ba ei rama'aa mina, rona guainia ba, ‘Apuna fo'afama'e, ma hini i fo'afama'e, i oa a'a fei dududua.’ ²²Ma'uua u'ei warefanaa hamu'ou ba hini i siba a'a mei lofuna,^j ana i oa a'a fei dududua. Hepalodiai, hini i ware ‘Raca’^k a'a mei lofuna, hia, i u i pudaa ei Sanhedrin. Ma'uua hini i ware ba, ‘Yoi pa'aa lomi apa'amu!’ i fagianaa a'a fei hafi lomi i peretoo.

²³“Si'ei, nabaa o'aa augaa ei fanamu a'a fei tawahafi na apunai yei humuu mei Haidaa ma yei ona nonominia ba mei lofumu na pa'i awatana a'amu, ²⁴di'augaa fena fanamu yena i ma'aa fena tawahafi na apunai. Ma do'o aunu ma fawanewaneia a'a mei lofumu. Nene, hadiwe'imai ma fanaa fei fanamu.

²⁵“Fawanewanebatafainia a'a mei i bidi ununa a'amu, mei ba i dududui. Bigi'ia ei hamu'eifi talailao i ma'aa tala. Nabaa lomi, i aunaa yoi i panii mei fadududua ma mei fadududua i aunaa yoi panii mei ba ipowe aunaa yoi humuu bobo'aia. ²⁶A warefa'uai a'amu, lomi o asi'aa hawina ona hodipedugaa ei mugoo po'ina.^l

Fiharoharoipa'aia

²⁷“Hamona aida ba ei rama'aa mina, rona guainia ba, ‘Onei'aa fiharoharoipa'ai.’ ²⁸Ma'uua u'ei warefanaa hamu'ou ba hini i nanamainaa nemea pifine, ina fiharoharoipa'aidii a'ana laloo fei naranarana. ²⁹Nabaa fei pudamu pepei ma'au i fafeloio, walesiminia. Ina rawani ba hepalo ua manumanuu unumu na pa'ai laraa fei ba minaa ei unumu i baroronaa waduhero. ³⁰Ma nabaa fei panimu pepei ma'au i fafeloio, famosuia ma siminia. Ina rawani ba hepalo ua manumanuu unumu na pa'ai laraa fei ba minaa ei unumu i baroronaa waduhero.

Fi'alagia

(*Matthew 19:9; Mark 10:11,12; Luke 16:18*)

³¹“Ina udedii fei warea ba, ‘Hini mei i di'ininaa mei harona pifine, inei fania hepalo ne'ifa'aia ba lagu'aa fi'alagii.’ ³²Ma'uua u'ei warefanaa hamu'ou ba hini i fi'alagii a'a mei harona pifine, nabaa mei pifine mei lomi na fiharoharoipa'ai, i fapasiaa mei pifine mei, ale'ei ba hia na fiharoharoipa'ai ma hini nemea i lalainaa mei pifine, mei i fi'alagii a'a mei harona, hia, na fiharoharoipa'ai.

Ei Fa'unaia

³³“Hamona aida ba ei rama'a mina, rona guaidigia ale'ei ba, ‘Onei'aa madi'inaa ei fa'unaiamu; ma'uua bigi'aa tamanu ona warefa'uanainia

^j 5:22 Hefi'a ne'ia ba *mei lofuna ma lomi pa'afina* ^k 5:22 Warea Aramea ba *yoi poapo*

^l 5:26 Warea Greek *kodrantes*

a'a mei Fasu.' ³⁴Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ba, apunawe fa'unainaa hepalo manumanu: ale'ei fei gufu pafea, uaa fei, gutanaa mei Haidaa; ³⁵o feni malagufu, uaa feni, labenaa pinena; o fa'unainaa Jerusalem, uaa fei, gufuu mei Baua Hapara. ³⁶Apuna fa'unainaa fei tabamu, uaa lomi ba owe fafilogipa'aa hepalo hugoo taba ba i po'i o hararapa'o. ³⁷Ma nabaa hamo'aa ware ba 'Hi'i' wagii hepalo manumanu, ware ua ba 'Hi'i' ma nabaa hamo'aa ware ba 'Lo'e', ware ua ba 'Lo'e', nabaa na pa'idilao warea, fei, noranamai a'a mei hafelo'a.

Nabaa O Waleaa Puda, A Waleaa Pudamu

(Luke 6:29,30)

³⁸“Hamona guaidigia ba, ‘Nabaa nemea i waleaa puda nemea, ana i waleaa pudana ma nabaa nemea i fa'aguguaa difoo nemea, ana i fa'aguguaa difona.’ ³⁹Ma'uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba onei'aa fadugeaa nemea hafelo'a rama'a. Nabaa nemea i laparaa manufimu pepepe ma'au, momo'aifania pepepe anaa. ⁴⁰Ma nabaa nemea i dududuio ba i tonaa fei lawalawamu, fania fei hawaa ugumu anaa. ⁴¹Nabaa nemea forafora i fatalainio ale'ena heai kilometre, talaifipui a'ana ale'ena guai kilometre. ⁴²Fani a'a hini i i'igainio ma apuna ofadugaa mei ba ido'o to a'amu ma nene, i hodi'ia.

Haguaa ei Bidibidii Unuu Hamu'ou

(Luke 6:27,28,32-36)

⁴³“Hamona aida ba rona ware ale'ei mina ba, ‘Haguaa mei gufumu ma fahafelo a'a mei bidibidii unumu.’ ⁴⁴Ma'uaa u'ei warefanaa hamu'ou: Haguaa ei bidibidii unuu hamu'ou^m ma lafulafunaa ei rona haperararaiaa hamu'ou ⁴⁵ba hamowe oa ale'ei na'uu mei Amaa hamu'ou pafea. Ina fa'asi'anaa fei halo a'a ei hafelo'a mawe ei rawani'a ma faropanaa fei maunu a'a ei rona wanewane mawe ei lomi rona wanewane. ⁴⁶Nabaa hamona haguaa ena rona haguaa hamu'ou, tamanu pono'a ba hamo'aa tonia? Haa, ei otonaa mugoo po'ii gavaman, lomi rona'o bigi'ia ale'ei? ⁴⁷Ma nabaa hamu'ou farawani ua a'a ei lofuu hamu'ou, batanai ei ba ei maumau hamu'ou i muainaa hefi'a? Haa, ei roromaa, lomi rona'o bigi'ia ale'ei? ⁴⁸Ei maumau hamu'ou neiminapa'aa fafa'arai ua ana ale'ei ei maumau mei Amaa hamu'ou pafea.

Fani a'a ei Lomi Rona Pa'i

6 ¹“Hamonei'aa bigi'aa ei rawani'a bigi'aa hamu'ou i puda rama'a ba ro fanunua. Nabaa hamona bigi'ia, lomi ba hamo'aa pa'i pono'aa hamu'ou a'a mei Amaa hamu'ou pafea.

^m 5:44 Hefi'a ne'ia ba, unuu hamu'ou ma haweginaa ena rona umuio, farawaninaa ena na bidibidi unuu ro'ou a'amu

2“Si'ei, nabaa ona fani a'a ei lomi rona pa'i, apuna warefa'aiaa ei rama'a a'a ei maniwa, ale'ei rona'o bigi'ia ei ware'oni laloo ei synagogue ma yei ma'aa tala ba ei rama'a ronei fani ma'aua a'a ro'ou. A warefa'uai a'a hamu'ou ba rona todigaa minaa ei pono'aa ro'ou ena rona tenaa ro'ou ei rama'a. 3Ma'uua ena ona fani a'a ei lomi rona pa'i, apuna fa'aiaa fei panimu pepepe mauwi ba tamanu ei bigi'aa fei panimu pepepe ma'au 4ma ei fanamu i ude'opa'ai. Ma mei Amamu, mei i fanunupa'aa ei bigi'opaiamu, iwe fani pono'amu.

Lafulafua
(Luke 11:2-4)

5“Ena hamona lafulafu, apuna bigi'ia ale'ei ena ware'oni, uaa rona nunumina ba ro'aa ufalarai ma lafulafu laloo fei synagogue ma i ma'aa tala ba ei rama'a, ro'aa fanunupa'aa ro'ou. A warefa'uai a'a hamu'ou ba rona todigaa minaa ei pono'aa ro'ou. 6Ma'uua ena hamona'o lafulafu, wadu'inaa humuu hamu'ou, fare'aa fei gigei ma lafulafunaa a'a mei Amaa hamu'ou, mei lomi hamo'aa fanunupa'ia. Ma mei Amaa hamu'ou, mei i fanunupa'aa ei bigi'opa'aiaa hamu'ou, iwe fani pono'aa hamu'ou. 7Ma ena hamona'o lafulafu, apuna bababau'u ua ale'ei ei rama'aa roromaa, uaa rona nara ba i guaipa'aa ro'ou a'a ei watauda wareaa ro'ou. 8Apuna neneraa ei maumau ro'ou, uaa hamotawe i'iginia ma mei Amaa hamu'ou na apa'idigaa ei nunumiaa hamu'ou.

9“Si'ei ba ei mau lafulafuaa hamu'ou nei ale'eni feni ba:

“Mena Amaa hai'ou pafea,
fei haramu na honua,

10 fei haparaiamu nei nomai,
ei nunumiamu, hai'ou bigi'ia yeni malagufu, ana ale'ei rona'o
bigi'ia yena gufu pafea.

11 Fani hanaa hai'ou wagieni
ma laloo minaa ena hepapalo arewaa.

12 Futoaa ei hafelo'aa hai'ou,
ana ale'ei hai'ouna'o futoaa hafelo'aa ei rona fahafelo a'a hai'ou.

13 Onei'aa duginaa hai'ou a'a ei manimania,
ma'uua dugitata'ainaa hai'ou a'a mei hafelo'a.ⁿ

14 Uaa, nabaa hamu'ou futoaa ei hafelo'a ena rama'a, ena rona bigifahafelo a'a hamu'ou, mei Amaa hamu'ou pafea, ana i futoaa ei hafelo'aa hamu'ou. 15Ma'uua, nabaa lomi hamo'aa futoaa ei hafelo'aa ena rama'a, ei rona bigifahafelo a'a hamu'ou, mei Amaa hamu'ou pafea, ana lomi i futoaa ei hafelo'aa hamu'ou.

ⁿ 6:13 O, hai'ou a'a ei hafelo'a; hefi'a ne'ia ba / uaa ona pa'i fei haparai ma fei faufau ma fei hawera ranimai ranimai. Amen.

Fabaoa

¹⁶“Ena hamona fabao, apuna fanunufaloloa'i ale'ei fei mau bigi'aa ena ware'oni, uaa rona'o fanunufaloloa'i ba ei rama'a, ronei fanunu'apa'ia ba ro'ei fabao ei. A warefa'uai a'a hamu'ou ba rona todigaa minaa ei pono'aa ro'ou. ¹⁷Ma'uaa ena hamona fabao, igi pao tabaa hamu'ou ma rapu'aa pudaa hamu'ou ¹⁸ba ei rama'a, lomi ro'aa fanunu'apa'ia ba hamo'ei fabao ma'uaa, unaa mei Amaa hamu'ou, mei lomi hamona fanunupa'ia; ma mei Amaa hamu'ou, mei na fanunupa'aa ei bigi'opa'aiaa hamu'ou, iwe fani pono'aa hamu'ou.

Ei Pa'aa Rawani'a Manumanu i Pafea

(Luke 12:33,34)

¹⁹“Apuna auma'aa ei pa'aa rawani'a manumanumu yeni malagufu, yeni na pa'i pugo'a ma po'ai i fafeloia ma ei fafanao ro'aa wadu'ai ma topa'ainia. ²⁰Ma'uaa auma'aiaa ei pa'aa rawani'a manumanumu yei gufu pafea, uaa lomi na pa'i pugo'a ma po'ai i fafeloia ma lomi na pa'i fafanao ba ro'aa wadu'ai ma topa'ai. ²¹Uaa hitani ei augamu ei pa'aa rawani'a manumanumu, ana na ude yena fena naranaramu.

Fei We'ai fei Unu

(Luke 11:34-36)

²²“Fei puda, we'ai fei unu. Nabaa fei pudamu na rawani, minaa fei unumu, ana imina we'a. ²³Ma'uaa, nabaa fei pudamu na hafelo, minaa fei unumu, ana imina roroma. Si'ei ba, nabaa fei we'ai a'amu na roro, iminapa'aa rorofafelo!

Mei Haidaa ma ei Manumanu

(Luke 16:13)

²⁴“Lomi nemea i nafii a'a helagui fasu. Nabaa ale'ei, i fabidibidinaa ununa nemea ma haguaa nemea, o i bigifawe'i a'a nemea ma narafafelo a'a nemea. Lomi na hawia ba o nafii a'a minaa lagua—mei Haidaa ma fei Mugoo Po'i.

Apuna Naranara Watauda

(Luke 12:22-31)

²⁵“Si'ei, u'ei warefanaa hamu'ou, apuna naranara watauda a'a fei gutanaa hamu'ou ale'ei ba hamo'aa hana o hunumaa tamanu; o, a'a ei unuu hamu'ou ba hamo'aa rafe tamanu. Haa, fei gutanaa hamu'ou, manumanuu du'ua ua? Ma ei unuu hamu'ou, manumanuu lawalawa ua? ²⁶Fanununaa ei manufifidau; lomi rona faro, o hufu, o auma'a i laloo leaa ro'ou, ma'uaa mei Amaa hamu'ou pafea na faguaa ro'ou. A'a ba fei

gutanaa hamu'ou baa manumanu laraa fei gutanaa ro'ou? ²⁷Nemea hamu'ou ana i famalapa'ia gutanana wagii fei ba i naranara watauda?°

²⁸“Hamatani hamomina naranara watauda a'a ei lawalawaa hamu'ou? Fanununaa ei lily fei ano ba batanai ro'ei habe. Lomi rona bigifatemu o tawitawi. ²⁹Ma'uua u'ei warefanaa hamu'ou ba Solomon a'a ei watauda rawani'a hawerana, lomi na lawalawai ale'ei ei manumanu ei. ³⁰Nabaa mei Hidaa na fani hawera a'a ei guanaa feni ano, ei yeni wagieni ma narani hanaa fei hafi, haa, lomi ba i fanidiai hawera a'a hamu'ou ena lomi na we'i naranaraa hamu'ou? ³¹Hee, apuna naranara watauda ma ware ale'ei ba, 'O'aa hanaiaa tamanu?', o 'O'aa hunumaa tamanu?', o 'O'aa haweginaa tamanu?' ³²Uaa ei rama'aa roromaa, rona ponineneraa minaa ei manumanu ei ma mei Amaa hamu'ou pafea na aidadii ba hamonei pa'i ei manumanu ei. ³³Ma'uua do'o labarainaa fei haparaiana ma fei wanewaneana ma minaa ei manumanu i pafoimai a'a hamu'ou. ³⁴Si'ei, apuna naranara wataudanaa fei narani, uaa ei awataa fei narani, manumanuu narani. Ei awataa laloo hepalo arewaa, ana hawii fei arewaa fei.

Fanunufarapa a'a Hefi'a

(Luke 6:37,38,41,42)

7 ¹“Apuna fanunufarapa a'a hefi'a, o mei Hidaa ana i fanunufarapa a'amu. ²Uaa batanai fafanunuamu a'a hefi'a, ana owe tonia ale'ei ei mau bigi'amu—nabaa puduu fanamu watauda o ma'ida, ana watauda o ma'ida i hadiwe'imai a'amu.

³“Tani o fanunuaa ei bareuaa pudaa mei lofumu ma lomi ona narapa'aa fei hewagu i pudamu? ⁴Tani o ware a'a mei lofumu ale'ei ba, 'Yau, ba a suagisuminaa ei bareuaa pudamu,' ma ana ona pa'i hewagu i pudamu? ⁵Yoi, mena ware'oni, oneido'o tosiminaa fei baa haihai pudamu ma owe fanunufarawani ba o'aa huguaa pudaa mei lofumu.

⁶“Apuna fanaa ei ponoto ei manumanu na apunai, uaa ro'aa momo'imai ma tadudigedigeo; ma apuna siminaa ei hapemu pearl a'a ei moimoi, uaa, ona bigi'ia ale'ei, ro'aa hapuninia haroo pinee ro'ou.

I'igai, Labarai, Faba'aba'a a'a fei Gigei

(Luke 11:9-13)

⁷“I'igai ma hamowe to; labarai ma hamowe labagipa'i; faba'aba'a a'a fei gigei ma iwe gigi a'a hamu'ou. ⁸Uaa hini i i'igai, i to; mei i labarai, i pa'i; ma mei i faba'aba'a a'a fei gigei, i gigi a'ana.

⁹“Nabaa mei na'u i i'igainaa fei faraa pidaa, hini hamu'ou i fania hepalo mugoo? ¹⁰O nabaa i i'igainaa hepalo nia, i fania hepalo wa'a?

° 6:27 O, ana i famalaiaa anaia ale'ei hepalodiai cubit

¹¹ Fa'ua ba hamona hafelo ma'uaa, hamona'aida fani rawani'a manumanu a'a ei na'uu hamu'ou. Ma nabaa ale'ei, mei Amaa hamu'ou pafea imina fanidiai watauda rawani'a manumanu a'a ei rona i'iginia! ¹² Si'ei, wagii minaa ei manumanu, hamonei bigi'ia a'a ei rama'a ana ale'ei hamona nunuminia ba ronei bigi'ia a'a hamu'ou, uaa hefeni, feni pa'aa hanuu fei Law ma ei Mamama'a.

Guapaloei Pusu'o ma Lareaa Gigei

(Luke 13:24)

¹³ “Wadu'ai a'a fei pusu'o gigei. Uaa, na lare fei gigei wagii fei baua tala i dinaa ma'ea ma watauda, rona wadu'ai lalona. ¹⁴ Ma'uaa na pusu'oro'i fei gigei wagii fei migigii tala i dinaa fawe'ei na pa'i harenaa ma hefi'a ua na labagipa'ia.

Fei Haihai ma ei Fuana

(Luke 6:43,44)

¹⁵ “Wagi'inaa hamu'ou a'a ei mamama'a sifisifi. Uaa, rona nomai a'a hamu'ou, maumau ro'ou ale'ei sipsipi ma'uaa, pa'aa maumau ro'ou ale'ei ponotoo podu. ¹⁶ A'a ei fuua ro'ou, hamo'aa fanunu'apa'aa ro'ou. Ei rama'a, rona'o hufu'aa ei hanamoo, o ei nasi dupuaa ei wowo'ii na hogia ununa? ¹⁷ Ana ale'ei, minaa ei rawani'a haihai na pa'i rawani'a fuua ro'ou ma'uaa, ei hafelo'a haihai, lomi na pa'i rawani'a fuua ro'ou. ¹⁸ Hepalo rawani'a haihai, lomi ba i pa'i hafelo'a fuana ma hepalo hafelo'a haihai, lomi ba i pa'i rawani'a fuana. ¹⁹ Tamanu fei haihai lomi na pa'i rawani'a fuana, rowe reresiminaa hafi. ²⁰ Si'ei ba a'a ei fuua ro'ou, hamowe fanunu'apa'aa ro'ou.

Lomi Una u Apa'io

(Luke 13:25-27)

²¹ “A'a ba minaa ei rona ware a'au ba, ‘Mena Fasu, mena Fasu,’ ba ro'aa wadu'ainaa laloo fei haparaia pafea ma'uaa, ana uniaa mei i bigi'aa fei nunumiaa mei Amau i pafea. ²² A'a fei arewaa fei, watauda ro'aa warenaa a'au ba, ‘Mena Fasu, mena Fasu, haa, lomi hai'ouna'odii ware'au a'a fei haramu ale'ei ei mamama'a ma abaa hai'ouna'o fawala'anaa watauda pigea ma bigi'aa watauda foigia a'a fei haramu?’ ²³ Ma a warefa'arewa a'a ro'ou ba, ‘Lomi una apa'aa hamu'ou. Di'ininau, hamu'ou ena hamona'u bigi'aa ei hafelo'a!’

Laguei Poapoa ma Ano'ano Fadufadua

(Luke 6:47-49)

²⁴ “Si'ei, hini i guainaa eni wareau ma biginenegia, tawi'ana ale'ei mei rama'a na pa'i apa'ana, mei na faduaa fei humuna pafoo na'a. ²⁵ Na ropa

fei maunu, na mere fei lamalamana ma fei lalarena na agifanima'aiaa fei humu; ma'uaa lomi na worosi uaa fei fasu'ufufugoina na ude pafoo na'a. ²⁶Ma'uaa hini i guainaa eni wareau ma lomi na biginenegia, tawi'ana ale'ei mei lomi na pa'i apa'ana, mei na faduaa fei humuna pafoo piye. ²⁷Na ropa fei maunu, na mere fei lamalamana, fei lalarena na agifanima'aiaa fei humu ma na pasimeme'ainaa pu.”

²⁸I'a warepedugaa ei manumanu ei Jesus, fei gupuu rama'a, namina nanawala puda a ro'ou a'a ei feroiana ²⁹uaa, ina feroi ale'ei hemea na pa'i forafarana ma abaa ale'ei ei feroiaa law.

Mei Rama'a na Watawatai Ununa

(Mark 1:40-45; Luke 5:12-16)

8 ¹I'a upugio a'a fei maugeni, hefi'a baua gupuu rama'a, rona nenegia. ²Hemea na watawatai ununa^p na nomai ma fa'unaa du'unu i ma'ana ma na ware, “Mena Fasu, nabaa ina rawani a'amu, fafafa'arainau.”

³Jesus na roainalao fei panina ma idooa mei rama'a mei. Ina ware, “Na rawani a'au. Inei fafa'arai ena unumu!” Ana ei ua, ina pedu^q ei watawataa ununa. ⁴Ma Jesus na warefania, “Apuna warefanaa nemea. Ma'uaa aunu ma fama'aa ena unumu a'a mei bauaniaa humuu mei Haidaa ma fanaa tamanu Moses nadii wareia ba onei fani ma fei, ale'ei u'ugamu a'a ro'ou.”

Fei We'iaa Naranaraa mei Centurion

(Luke 7:1-10)

⁵I'a nopa'aloo fei gufu Capernaum, hemea centurion na nomai a'ana ma na i'iginia ba inei hadumia. ⁶Ina ware, “Mena Fasu, mei nafiu na haino i humu, uaa na ma'e ununa ma namina tonaa fi'ina.”

⁷Jesus na warenaa a'ana, “Yau, a dii ma re farawaninia.”

⁸Mei centurion mei, na ware, “Mena Fasu, yau abaa rawani'a rama'a ba o wadu'aimai humuu. Ma'uaa onei ware ua ma i rawanidiai mei nafiu. ⁹Uaa ana yau na pa'i hemea bauaniau ma yau hemea bauaniaa hefi'a rama'aa fo'aa. A ware a'a hemea ba ‘Nowau,’ ma i nolao ma hemeadiai ba, ‘Nomai,’ ma i nomai. A warenaa a'a mei nafiu ba, ‘Bigi'aa feni,’ ma i bigi'ia.”

¹⁰I'a guainaa fei Jesus, na maduofa ma na warenaa a'a ei ro nenegia ba, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba lomi una apa'aa hemea Israel napa'aa we'i naranarana ale'eni meni. ¹¹U'ei ware a'a hamu'ou ba watauda, rowe nomai i pepe'i anaa halo ma i pepe'i pasiaa halo ma to gutaa ro'ou i a'a fei baua hananaa a'a Abraham, Isaac ma Jacob i a'a fei haparaia

^p 8:2 Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua. ^q 8:3 Warea Greek—ina fafa'arai

pafea. ¹²Ma'uaa hefi'a na'uu fei gufu haparaiaa, rowe oanaa ano laloo fei roromaa fawelei na pa'i ai'aiga ma fi'u'uiaa difo.”

¹³Nawe ware Jesus a'a mei centurion mei, “Nowau! A pa'aa bigi'ia, ana ale'ei ona nara ba a bigi'ia.” Ma mei nafina na rawani ana a'a fei au fei.

Jesus na Fapedugaa Funuaa Watauda

(Mark 1:29-34; Luke 4:38-41)

¹⁴I'a wadu'imai i laloo fei humuu Peter Jesus, na fanunupa'aa mei inaa haroo Peter na babai ununa ma na haino pafoo tawa. ¹⁵Ina idoa panina ma na pedu fei babaiaa ununa ma ina asi'aa ma fipowe hasufani hanana.

¹⁶I nopoilao, rona noduginaa a'ana watauda na wadu'aa ro'ou pigea ma ina fawala'anaa ei spiriti a'a ei wareana ma fapedugaa minaa ei funuaa ro'ou. ¹⁷Ei bigi'ana ei, na fafa'uainaa tamanu nadii wareia mei mamama'a Isaiah:

“Ina harenaa ei hafelo'a unuu o'ou
ma tonaa ei funuaa o'ou.”

Fei Pono'a Ona Neneraa Jesus

(Luke 9:57-62)

¹⁸I fanunupa'aa ei gupuu rama'a papana, ina warenaa a'a ei maroana ba hia ma ro'ou, ronei dinaa pepepe adii fei ranu. ¹⁹Ma hemea feroiaa law na nomai a'ana ma na ware, “Mena feroia, ona dinaa hitani, a nenegio.”

²⁰Jesus na ware, “Ei ponotoo podu, rona pa'i waduu ro'ou ma ei manuffidau rona pa'i hofaa ro'ou, ma'uaa mei Na'uu Rama'a, lomi nopana ba i haino.”

²¹Hemeadiai ei otalai nenerana na warenaa a'ana, “Mena Fasu, yau ba ado'o aunu ma agifinaa mei amau.”

²²Ma'uaa Jesus na warenaa a'ana, “Nenerau. Ei ma'ea ronei i'ifinaa ana ro'ou.”

Jesus na Famadinoaa fei Lalarena ma fei Lama

(Mark 4:35-41; Luke 8:22-25)

²³I dii, na hugi pafoo fei wa ma ei otalai nenerana, rona nenegia.

²⁴Lomi rona fanunupa'ia ma'uaa, na asi'aa fei baua lalarena ma ina towetafafelo fei agi ma na fuama'i'inaa laloo fei wa. Ma'uaa Jesus na ma'igu. ²⁵Ei otalai nenerana, ronaree funifunia ma ware, “Mena Fasu, fatela'anaa o'ou! O'aa wawau'u!”

²⁶Ina ware, “Hamu'ou ena lomi namina we'i naranaraa hamu'ou, tani hamomina ma'au ale'ei?” I dii, ina asi'aa ma na warefamadinoaa fei lalarena ma fei lama. Ma namina madino fei lama.

²⁷Ei rama'a, namina nanawala pudaa ro'ou ma rona i'igai, “Rama'a bata meni rama'a meni? Te fei lalarena ma fei lama, ana laguna guaipa'aa wareana!”

Na Fawala'anaa ei Spiriti Hafelo a'a Helagui Rama'a

(Mark 5:1-20; Luke 8:26-39)

²⁸I'a nopa'aloo fawelei i pepe'i Gadara,^r na nobapa'amii helagui rama'a, noramiaa lagua a'a ei huapu ma rona wadu'aa lagua ei pigea. Si'ei ba laguna'aida panarofu'aa ei rama'a, lomi ba hemea i talailao fawelei.

²⁹Laguna iwa ba, “Tamanu ei nunumiamu a'a haigua, mena Na'uu mei Haidaa? Atawe pa'aa fei au haigua ma ba o'amii haperararaiaa haigua?”

³⁰Rualao ma'ida na pa'i hefaa baua gupuu ei moimoi ro'ei hanana.

³¹Ei pigea, rona i'igaifawe'i a'a Jesus, “Nabaa o'aa fawala'anaa hai'ou, alonaa hai'ou a'a ei moimoi ba hai'ou'aa wadu'aa ro'ou.”

³²Ina warenaa a'a ro'ou, “Nowau!” Si'ei, rona wala'aa ma wadu'aa ei moimoi ma minaa fei gupuu ro'ou, rona poni'upunaa fei adii fei ranu fawelei namina faro'ai ma pasima'e lalona. ³³Ei oma'ama'aa ei moimoi, rona ponibaguanaa fei baua gufu ma u'ugaa minaa ei manumanu ei fininaa tamanu ina bigi'ia a'a laguei na wadu'aa lagua pigea. ³⁴Si'ei, minaa ei rama'a fei baua gufu, rona aunu ba ro'aa ma'a Jesus. Ma ro'aa ma'apa'ia, rona i'igifawe'i a'ana ba nei di'ininaa malalaa gufuu ro'ou.

Jesus na Fawanewaneaa Mei i Ma'e Ununa

(Mark 2:1-12; Luke 5:17-26)

9 ¹Jesus na hugi pafoo hepalo wa, dinaa pepe'i ma suafatetena a yei piye gufuna. ²Hefi'a rama'a, rona notabeamii a'ana hemea na ma'e ununa, na haino pafoo fei hafena a ununa. I'a fanunupa'aa fei we'iaa naranaraa ro'ou Jesus, na warenaa a'a mei na ma'e ununa, “Guta farawani mena na'uu; ena hafelo'amu una futoia.”

³A'a fei, hefi'a ei feroiaa law rona'u fiwarewarei, “Mei rama'a mei, ina warefafelooa mei Haidaa!”

⁴Jesus na aidadii ei naranaraa ro'ou ma na ware, “Tani hamu'ou narafafelo? ⁵Afaia na maduta: fei ba una ware, ‘Na futo ei hafelo'amu,’ o, fei ba, ‘Asi'aa ma talai?’ ⁶Ma'uaa, si'ei ba hamonei aida ba mei Na'uu Rama'a na pa'i faufauna yeni malagufu ba i futoaa ei hafelo'a...” ina warenaa a'a mei na ma'e ununa ba, “Asi'aa, tonaa fei hafena unumu ma dinaa humumu.” ⁷Ma mei rama'a na asi'aa ma aununaa humuna. ⁸Fei gupuu rama'a, ro'aa fanunupa'aa fei, ronamina hawainaa poaa ro'ou ma rona uduginaa mei Haidaa, mei i fani faufau a'a ei rama'a ale'ei.

Jesus na Dugaa Matthew

(Mark 2:13-17; Luke 5:27-32)

⁹Ei i talaidi'ininaa yei, ina ma'apa'aa hemea rama'a, harana Matthew, hemea otonaa mugoo po'ii gavaman na guta wagii fei palee fei bigi'ana. Ina warenaa a'ana, “Nenerau,” ma Matthew na asi'aa ma nenegia.

^r 8:28 Hefi'a ne'ia ba *Gergesenes*; ma hefi'a ba *Gerasenes*. Haraa fei gufu, *Gerasa*.

¹⁰Ei fi hanana i humuu Matthew Jesus, watauda otonaa mugoo po'ii gavaman mawe ei “rama'a hafelo”, rona nomai ma hananafipui a'ana ma ei otalai nenerana. ¹¹Ro'aa fanunupa'aa fei ei Pharisee, rona i'iginaa ei otalai nenerana, “Tani i hananafipui a'a ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe ei ‘hafelo'a rama'a’ mei feroiaa hamu'ou?”

¹²I'a guainaa fei Jesus, ina ware, “A'a ba ei rona rawani ei rona nunuminaa hemea lo'otaa uaa ei rona funu. ¹³Ma'uaa nowau ma labarainia ba tamanu hanuu feni: ‘Una nunuminaa faloloa'ia laraa ei fana.’ Uaa eni a nomai, a'a ba u'amii dugaa ei wanewanea rama'a, ma'uaa ei rama'a hafelo.”

Rona Haninaa Jesus a'a fei Fabaoa

(Mark 2:18-22; Luke 5:33-39)

¹⁴Si'ei, ei otalai neneraa John, rona nomai ma i'iginia, “Tani ipo'o biyei ba hai'ou mawe ei Pharisee, hai'ouna fabao ma ei otalai neneramu, lomi rona'o fabao?”

¹⁵Na ware Jesus, “Batanai ba ei maroaa mei wawane lalaia, ro'aa faloloa'i ei ifi gutafipui a'a ro'ou? Iwe nomai fei au ba mei lalaia, hefi'a, rowe dugipa'ainia a'a ei maroana; ma a'a fei au fei, ro'awe fabao.

¹⁶“Lomi hemea i tawi'aa hepalo maninii manufau lawalawa a'a hepalo watanai lawalawa, uaa fei manufau maninii lawalawa i rapudigeaa fei lawalawa ma fawara'a'apoidinia. ¹⁷Ana lomi ba ei rama'a, ro'aa igiaa ei manufau wine a'a ei watanai pe'ii wine. Nabaa ro'aa bigi'ia ale'ei, ei pe'ii wine ei bigi'aa ro'ou hudii manulelele i ba'awara'a, ei wine i wigibeu ma ei pe'ina ana i hafelo. Agia, rona'o igiaa ei manufau wine a'a ei manufau pe'ii wine ma minaa lagua, lagu'aa udefarawani.”

Mei Baduu Pifine na Ma'e ma Hemea Pifine na Funu

(Mark 5:21-43; Luke 8:40-56)

¹⁸Ei ifi wareaa fei, hemea bauaniaa ei Jew na nomai ma fa'unaa du'una i ma'ana ma na ware, “Mei na'uu, baduu pifine, ma'eana e'eni ua. Ma'uaa mi augaa panimu pafona ma i fawenaidiai.” ¹⁹Jesus mawe ei otalai nenerana, rona asi'aa ma nenegia.

²⁰Ana ei ua, hemea pifine, mei na udewigiwigii namona ale'ena hefua ma guai igisimasi na nomai nenena ma idoaa fei supuu fei hawaa uguna. ²¹Ma ina nara ale'ei ba, “Nabaa a ido'uaiaa fei hawaa uguna, a rawani.”

²²Na diarai Jesus, na ma'apa'ia ma na ware, “Gutafarawani, mena na'uu. Fei we'iaa naranaramu na farawaninio.” Ma ana ei ua, ina rawani mei pifine.

²³I'a wadu'ailao laloo fei humuu mei bauana Jesus ma ma'apa'aa ei rona hugufaa ei flute ma ba fei gupuu rama'a, rona wawaigi, ²⁴ina ware, “Hamu'ou aunu. Lomi na ma'e mei baduu pifine. Na ma'igu ua.”

Ma'uaa rona fadinia. ²⁵Ei ro'aa aunudiginaa ano fei gupuu rama'a, ina wadu'ai, tauaa panii mei baduu pifine ma ina asi'aa. ²⁶Fei u'uga fei na talepedunaa minaa ei gufu fawelei.

Jesus na Fawanewaneaa Laguei Pudawerai ma mei Umuloo

²⁷Ei i talaidi'ininaa yei, helagui pudawerai, laguna nenegia ma laguna haroharo, “Faloloa'inaa haigua, mena Na'uu David!”

²⁸Ei i wadu'ailao laloo humu, laguei pudawerai, laguna nomai a'ana ma ina i'iginaa lagua, “Hamunapa'aa nara ba a bigipa'ia?”

Laguna ware, “Hi'i, mena Fasu.”

²⁹Ina idooa puda lagua ma na ware, “Ana ale'ei fei we'iaa naranaraa hamugua, yau a bigi'ia” ³⁰ma laguna fanunupa'i. Ma Jesus na warefawe'i a'a lagua, “Apuna u'u a'a nemea.” ³¹Ma'uaa laguna aunu ma fatalinaa fei u'ugana i malalaa fei gufu fei.

³²Ei roi asi'alao, hefi'a, rona duginamii a'a Jesus hemea na wadu'ia pigea ma ana umuloo. ³³I'a fawala'adigaa fei pigea a'ana, nawe wareware mei umuloo. Namina nanawala puda fei gupuu rama'a ma rona ware, “Pa'aa lomi ba ona fanunupa'aa he'a manumanu ale'eni yeni Israel.”

³⁴Ma'uaa rona ware ei Pharisee ba, “A'a fei faufau mei haparaa ei pigea, ina fawala'anaa ei pigea.”

Ma'ida Ua Rama'aa Bigi'a

³⁵Jesus na aunulao a'a minaa ei bauanai ma pusuo gufu ma feferoi laloo ei synagogue ro'ou, wareaa fei rawani'a wareaa fei haparaia ma na fapedugaa minaa ei hafelo'aa unuu ei rama'a ma minaa ei funua.

³⁶I'a fanunupa'aa ei gupuu rama'a, ina faloloa'inaa ro'ou, uaa hefi'a, rona fagutafafeloo ro'ou ma lomi na pa'i haduma a'a ro'ou, ale'ei ei sipsipi lomi oma'ama'aa ro'ou. ³⁷I dii, na warenaa a'a ei otalai nenerana ba, “Na we'idii ei du'ua laloo fei pe'ihape ma'uaa, ma'ida ua ei rama'aa hufu'a. ³⁸I'iginaa mei Fasuu fei pe'ihape ba inei aloaa ei rama'aa bigi'a i pe'ihapena.”

Jesus na Aloaa ei Hefua ma Helagui

(Mark 3:13-19; Luke 6:12-16)

10 ¹Jesus na haronaa a'ana ei hefua ma helagui otalai nenerana ma na fanaa ro'ou fei forafora ba ronei fawala'anaa ei spiriti hafelo^s ma farawaninaa minaa ei hafelo'aa unu ma minaa ei funua.

²Si'eni, eni haraa ei hefua ma helagui apostle: rawarawa, Simon (rona roroinia Peter) ma mei lofuna, Andrew; James, mei na'uu Zebedee ma mei lofuna John; ³Philip ma Bartholomew; Thomas ma Matthew, mei

^s 10:1 Warea Greek ba *spiriti lolooa*

otonaa mugoo polii gavaman; James, mei na'uu Alphaeus ma Thaddaeus; ⁴Simon mei Zealot ma Judas Iscariot, mei ba i aloia.

Fei ba Ronei Bigi'ia ei Hefua ma Helagui

(Mark 6:7-13; Luke 9:1-6)

⁵Eni hefua ma helagui eni, Jesus na aloaa ro'ou ma fanaa eni warea eni: “Apuna aununaa a'a ei Gentile, o dinaa hepalo gufu yei Samaria. ⁶Ma'uuaa hamonei dinaa a'a ei madidiaa sipsipii Israel. ⁷Ena hamona nowau, u'ugaa feni u'uga feni: ‘Fei haparaia pafea na rafi'i.’ ⁸Farawaninaa ei funua, fa'asi'anaa ei ma'ea, farawaninaa ei watawatai,^t fawala'anaa ei pigea. Hamona to ua, te, hamonei fani ua. ⁹Apuna notoo gold, o silver, o copper i a'a ena adii hamu'ou. ¹⁰Hamonei'aa notoo raba a'a fei tatalaia fei, o pafuaa lawalawa, o hafena pinai, o hepalo o, uaa ei rama'a, ronei fani gutanaa mei bigi'a.

¹¹“Tamanu ena bauana o pusu'o gufu hamona dinaa lalona, labaginaa nemea rama'a na honua yena ma guta i humuna hawina hamona aunu. ¹²Ena hamona wadu'inaa fei humuna, hamonei haweginia. ¹³Nabaa na rawani ua fei humuna, fei rawani'aa hamu'ou nei ude lalona ma nabaa lomi, hamonei tohadiwe'inia. ¹⁴Nabaa nemea, lomi i taufagutanaa hamu'ou, o guainaa ei wareaa hamu'ou, difoifoinaa ei piyee pinee hamu'ou ena hamona di'ininaa fena gufu fena. ¹⁵A warefa'uai a'a hamu'ou ba a'a fei arewaa dududua, na bauanaidiai fagianaa fena gufu fena laraa Sodom ma Gomorrah.

Ei Haperararaia

(Mark 13:9-13; Luke 21:12-17)

¹⁶“A aloaa hamu'ou ale'ei sipsipi dupuaa ei ponotoo podu. Si'ei, hamonei ano'anoi ale'ei wa'a ma inei rawani maumau hamu'ou ale'ei ei padu.

¹⁷“Oma'ama'aa hamu'ou a'a ena rama'a; ro'aa aunaa hamu'ou panii ei bauaniaa gufu ma hafugaa hamu'ou laloo ei synagogue ro'ou. ¹⁸I a'au, rowe fa'ufalarainaa hamu'ou i ma'aa ei bauaniaa gavaman mawe ei hapara ba ale'ei umuu a'a ro'ou mawe ei Gentile. ¹⁹Ma'uuaa ena rona panaroro'inaa hamu'ou, apuna naranara watauda ba hamu'ou wareaa tamanu, o batanai hamona ware. A'a fena au fena, hamowe narapa'aa tamanu ba hamo'aa wareia ²⁰uaa abaa hamu'ou ena hamu'ou fi wareware, ma'uuaa hamu'ou fi umuinaa fei Spiritii mei Amaa hamu'ou.

²¹“Ei filofui, ana ro'aa aloaa ei lofuu ro'ou ma'ea ma nemea ama, ana i aloaa mei na'una; ei baduu, ro'aa barafeaa wareaa ei ama ma inaa ro'ou ma alonaa ro'ou ma'ea. ²²Minaa ei rama'a ro'aa fabidibidinaa unuu ro'ou

^t 10:8 Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

hamu'ou uaa yau ma'uaa, hini i ofafaufau nopa'aloo fei pedupeduna, i tela. ²³Ena rona haperararaiaa hamu'ou i a'a hepalo gufufu, poninaa a'a hepaldiai. A warefa'uai a'a hamu'ou, atawe pedu fei tatalaiaa hamu'ou a'a ei baua gufuu Israel ma i nomai mei Na'uu Rama'a.

²⁴“Hemei baduu feferoi, lomi i muainaa mei feroiana ma hemei nafi lomi i muainaa mei fasuna. ²⁵Na rawanidii nabaa mei baduu ale'ei mei feroiana ma mei nafi ale'ei mei fasuna. Nabaa hefi'a, rona ware ba mei bauaniaa fei humu, hia, Beelzebub,^u ei maroaa humuna anaa!

Ma'auaa mei Hidaa

(Luke 12:2-7)

²⁶“Si'ei, apuna ma'auaa ro'ou. Tamanu na ude'opa'ai, rowe u'ugia nefarani ma tamanu na opa'ai iwe ude'are'are ua. ²⁷Tamanu una wareia a'a hamu'ou poi, hamonei wareia na asi'aa fei halo; tamanu ro'aa warefagigii adiaa hamu'ou, hamonei warefagipeia i pupuaa ei humu. ²⁸Apuna ma'au a'a ei rona fo'afama'ea fei unu ma lomi ba ro'aa fo'afama'epa'aa ei na ude laloo ei naranara. Ma'uaa hamonei ma'auaa Mei ba i fo'afama'epa'aa minaa lagua yei wagii fei gufu hafelo. ²⁹Haa, abaa pono'aa guapaloei pusu'o manufifidau ale'ei hepalo pusu'o mugoo po'i?” Ma'uaa lomi hepalo i pasinaa pu nabaa lomi i ugainia mei Amaa hamu'ou. ³⁰Ma ana, hepapalo hugoo tabaa hamu'ou, ina wareidigia. ³¹Si'ei, apuna ma'au, uaa na awatana hamu'ou laraa watauda pusu'o manufifidau.

Mei i Ware ba Lomi na Apa'aa Christ

(Luke 12:8,9)

³²“Hini i ware ba ina apa'au i pudaa rama'a, ana a ware ba una apa'ia i pudaa mei Amau i pafea. ³³Ma'uaa hini i ofadugau i pudaa rama'a, ana a ofadugia i pudaa mei Amau i pafea.

Abaa fei Gutafarawania, ma'uaa fei Wadu

(Luke 12:51-53; 14:26,27)

³⁴“Hamonei'aa nara ba ena a nomai ba a fagutafarawaninaa ei rama'a yeni malagufu. Ena a nomai, a'a ba a fagutafarawaninaa ei rama'a, uaa una notomai fei wadu. ³⁵Uaa ei a nomai ba u'a fafisibainaa

“ ‘nemea rama'a a'a mei amana,
nemea baduu pifine a'a mei inana,
nemea pifine a'a mei inaa mei harona—

³⁶ana ei maroaa hemei i humuaa fei humu,
i bidibidi unuu ro'ou a'ana.’

^u 10:25 Warea Greek *Beezeboul* o *Beelzeboul* ^v 10:29 Warea Greek *assarion*

³⁷“Hini na mua fei haguana amana ma inana laraa fei haguana yau, lomi i raraba a'au; hini na mua fei haguana mei na'una baduu wawane o pifine laraa fei haguana yau, lomi i raraba a'au; ³⁸ma hini lomi na harenaa fei hawafolona ma nenerau, lomi i raraba a'au. ³⁹Hini ba i urofaa fei harenuana, iwe pa'ai a'ana ma hini ba i fapa'ainaa fei harenuana a'au, iwe tohadiwe'idinia.

Ei Pono'a
(Mark 9:41)

⁴⁰“Hini i fagutanaa hamu'ou, ina fagutanau ma hini i fagutanau, na fagutanaa mei i aloamia. ⁴¹Hini i fagutanaa nemea mamama'a uaa hia mamama'a, iwe tonaa fei pono'aa mei mamama'a ma hini i fagutanaa nemea wanewanea uaa ina wanewane, iwe tonaa fei pono'aa mei wanewanea. ⁴²Ma nabaa nemea i fani hefaa baraa ranu a'a nemea eni pusu'o otalai nenerau, u'ei warefa'uai a'a hamu'ou ba lomi i pa'ai ei pono'ana.”

Jesus mawe John, mei Pudugufaia
(Luke 7:18-35)

11 ¹I'a feroidigaa ei hefua ma helagui otalai nenerana Jesus, ina di'ininaa fawelei ma aunulao ba i feroi ma u'u a'a ei gufu yei Galilee.”

²John, i laloo humuu bobo'aia ma i'a guainaa tamanu ei bigi'aa Christ, ina alonaa ei otalai nenerana a'ana ³ba roneiree i'iginia, “Haa, yoi mei ba i nomai, o hai'ou oma'aa hemeadiai?”

⁴Jesus na ware, “Nowau ma u'ufanaa John tamanu hamona guainia ma fanunuia: ⁵ei pudawerai, rona fanunudiai, ei afetoo, rona talaidiai, ei watawatai,^x rona rawanidiai, ei lotoo adia, rona guaidiai, ei ma'ea, rona asi'aa ma ina u'ugaa fei rawani'a warea a'a ei lomi manumanu. ⁶Ina pa'i hawegiana mei lomi na pasi uaa yau.”

⁷Ro'aa asi'aa ba ro aunu ei otalai neneraa John, Jesus nawe warefanaa fei gupuu rama'a fei u'ugaa John, “Tamanu fei ba hamo'aa fanunuia fawelei abaa wawawau rama'a? Ba hamo'aa fanunuaa fei tarea guana na gufifababaia fei lalarena? ⁸Nabaa lomi, tamanu fei hamoree fanunuia? Hemea na susuinaa ei rawani'a susu? Lo'e, ei rona rafeaa ei rawani'a susu, rona guta i laloo ei humuu ei hapara. ⁹Pa'aa tamanu fei hamo'aree fanunuia? Hemea mamama'a? U'ei warefanaa hamu'ou ba hi'i. Ma'uaa hia, abaa mamama'a ua. ¹⁰Simei, mei ro'adii ne'i'u'ugia:

“ ‘Awe aloaa mei talaitonaa wareau i ma'amau,

^w **11:1** Warea Greek *u'u laloo ei gufuu ro'ou* ^x **11:5** Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

mei ba i pagipagi'augaa fei tala i ma'amuu.'

¹¹A warefa'uai a'a hamu'ou ba: a'a minaa ei waniniaa ei pifine, lomi hemea na muainaa John, mei pudugufaia; ma'uaa, mei hia abaa mau rama'a ma na oa laloo fei haparaia pafea, ina muainaa John. ¹²A'a fei au John, mei Pudugufaia, nopa'amii wagieni, fei haparaia pafea, ifimina fagipelao, lomi hepalo manumanu i lawagia ma ei didigii rama'a, rona urofia. ¹³Uaa minaa ei mamama'a ma fei Law, nadii ware'augia, nopa'amii fei au John. ¹⁴Ma nabaa na rawani a'a ei naranaraa hamu'ou, a warefanaa hamu'ou ba hia, Elijah, mei ba i nomai. ¹⁵Hini na pa'i adiana, inei guai.

¹⁶“U'a hawawaginaa hamu'ou taweni a'a tamanu? Ro'ou, ale'ei ei baduu rona guta i fawelei rona alo'alo ma rona haroharona a'a hefi'a ba,

¹⁷“Hai'ouna hugufaa fei flute

ma hamu'ou, lomi hamona palapala;

hai'ouna laugaa hepalo laugaa faloloa'ia

ma lomi hamona faloloa'i.’

¹⁸Uaa John na nomai ma lomi na hanana o hunu ma rona ware ba, ‘Ina tauia pigea.’ ¹⁹Ina nohunumai ma hananamai mei Na'uu Rama'a ma rona ware ba, ‘Ina puguai ma hunupoapoi ma hia, taffi ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe ei “rama'a hafelo.”’ Ma'uaa fei apa'a, ana na fama'aiaa o'ou tamanu na wanewane wagii fei bigi'ana.”

Rona Fagiana ei Baua Gufu Lomi Rona Filoginaa Naranaraa Ro'ou

(Luke 10:13-15)

²⁰I dii, si'ei ba lomi rona filoginaa naranaraa ro'ou, Jesus fipowe wareaa ei tataa ei baua gufu, ei gufu ina bigi'aa watauda foigia a'a ro'ou laraa hefi'adiai gufu. ²¹“Ona fagiana yoi, Korazin! Ona fagiana yoi, Bethsaida! Ei foigia una bigidigia a'a hamugua, nabaa una bigi'ia yei Tyre ma Sidon, laguna filogidigaa minaa ei naranaraa lagua a'a ei madigee lawalawa ma ei maduhafi. ²²Ma'uaa u'ei warefanaa hamugua ba a'a fei arewaa dududua, na bauanadiai fei aree hamugua laraa Tyre ma Sidon. ²³Ma yoi, Capernaum, i poronaa yoi pafea? Lo'e, yoi o momogunaa fei walaloo.’ Ei foigia una bigidigia a'amu, nabaa una bigi'ia a'a Sodom, ana ifi udemai wagieni. ²⁴Ma'uaa u'ei warefanio ba a'a fei arewaa dududua, na bauanadiai fei lagimu laraa Sodom.”

Guta Fawenaiaa ei Rona Temu

(Luke 10:21,22)

²⁵A'a fei au fei, Jesus na ware, “Una uduginio, O'ama, mena Fasuu fena pafea ma feni malagufu, uaa ona opa'ainaa ei manumanu ei a'a ei

y 11:23 Warea Greek *Hades*

ano'ano mawe ei rona tonaa baua feroia ma'uaa, ona fa'arewaia a'a ei pusu'o baduu. ²⁶Hi'i, O'ama, onapa'aa nunuminia ba inei ale'ei.

²⁷“Minaa ei manumanu ei, inadii aunaa panu mei Amau. Lomi hemea na apa'aa mei Na'u, ana unaa mei Ama; ma lomi hemea na apa'aa mei Ama, ana unaa mei Na'u mawe ei ina nunuminia mei Na'u ba i fa'arewaia a'a ro'ou.

²⁸“Nomai a'au minaa hamu'ou, ena hamona temu ma na pa'i rarabaa hamu'ou ma a fagutafawenainaa hamu'ou. ²⁹Hupu'aifipui a'au ma to apa'aa hamu'ou a'au uaa fei maumauu namina rawani ua ma lomi una mamagugu ma hamu'ou, hamowe gutafawenainaa ena naranaraa hamu'ou. ³⁰Uaa, nabaa hamo'aa hupu'aifipui a'au, lomi ba hamo'aa temu ma lomi hamo'aa harenaa hefi'a awataa manumanu a'au.”

Fasuu fei Sabbath

(Mark 2:23-28; Luke 6:1-5)

12 ¹A'a fei au fei, Jesus na tatalai dupuaa ei pe'ihape hefaa Sabbath. Ei otalai nenerana, rona bao ma rona hufu'aa hefi'a lau wheat ma hanaia. ²Ro'aa fanunua ale'ei ei Pharisee, rona warenaa a'ana ba, “Ma'a! Ei otalai neneramu, wagii fei law rona bigi'aa tamanu na hafelo a'a fei Sabbath.”

³Ina warenaa a'a ro'ou, “Haa, lomi hamona igoaa tamanu David mawe ei maroana rona bigi'ia ei ro'aa bao? ⁴Ina wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa ma fipui a'a ei maroana, rona hanaiaa fei faraa pidaua na apunai, fei au'u'ugaiaa ro'ou, fei ba wagii fei law ronei'aa hanaia, ma'uaa, unaa ei bauaniaa humuu mei Haidaa ronei hanaia. ⁵Ma ana lomi hamona igoia laloo fei Law ba a'a fei Sabbath, ei bauania laloo fei humuu mei Haidaa, rona'aida bigi ma si'ei rona fafeloaa fei arewaa ma'uaa, ana lomi rona tata. ⁶U'ei warefanaa hamu'ou ba mei^z na muainaa fei humuu mei Haidaa, hia yeni. ⁷Lomi ba hamo'aa ware ba rona bigifatata ei rawani'a rama'a nabaa hamona aidadii hanuu feni warea feni, ‘Una nunuminia faloloa'ia, abaa ei fana.’ ⁸Uaa mei Na'uu Rama'a, Fasuu fei Sabbath.”

Mei Rama'a i Ma'e Hepapa Panina

(Mark 3:1-6; Luke 6:6-11)

⁹I'a di'ininaa fei gufu fei, na wadu'ainaa laloo fei synagogue ro'ou ¹⁰ma hemea rama'a na ma'e hepapa panina, ana hia yei. Si'ei ba ro'aa labarai talawareaa ro'ou ba na tata Jesus, rona i'igainia, “Ina rawani a'a fei law ba o'aa farawaninaa ei funua a'a fei Sabbath?”

¹¹Ina warenaa a'a ro'ou, “Nabaa nemea hamu'ou na pa'i hapena sipsipi ma ina pasinaa hepalo huapu a'a fei Sabbath, lomi o'aa taufa'asi'ania?

^z 12:6 O, ba hepalo manumanu; vv. 41 ma 42 anaa

12 Hemea rama'a na awatadi ai laraa hepalo sipsipi! Si'ei, ina rawani a'a fei law ba o'aa bigi'aa ei rawani'a manumanu a'a fei Sabbath.”

13 Si'ei, ina warenaa a'a mei i ma'e hepapa panina, “Roainalao fei panimu.” Hee, ina roainia ma namina rawanidiai, ana ale'ei raudei i rawani. 14 Ma'uaa ei Pharisee, rona aunu ma fiwarewarei ba batanai ro'aa fo'afama'ea Jesus.

Mei Rafeiaa mei Haidaa Nafina

15 Jesus na aida fei ma na di'ininaa fei gufu fei. Watauda, rona nenegia ma ina farawaninaa minaa ei funuaa ro'ou 16 ma na warefawe'i a'a ro'ou ba ronei'aa u'u ba hia hini. 17 Hefe, ba i fafa'uainaa tamanu nadii wareia Isaiah, mei mamama'a:

- 18 “Simeni, meni nafiu, meni unadii rafeinia,
mei una haguia, mei una ni'eni'e a'ana;
u'a fania fei Spiritiu,
ma iwe wareaa tamanu na wanewane a'a ei baua gufu.
19 Lomi ba i fiharei a'a nemea o i haropararai;
lomi nemea ba i guaipa'aa fei laona i ma'aa tala.
20 Lomi ba i winisuminaa fei pa'apa'aa sipawa, fei na malou ua ma
lomi na adige,
ma lomi ba i pereaa fei ramai, fei anaa ba i pere,
nopa'aloo fei ba ina mua fei fawanewaneana.
21 Ei baua gufu, rona pa'i o'onaia unuu ro'ou wagii fei harana.”

Jesus ma Beelzebub

(Mark 3:20-30; Luke 11:14-23)

22 I dii, rona noduginamii a'ana hemea rama'a na wadu'ia pigea, mei na pudawerai ma umuloo ma Jesus na fawanewaneia ale'ei ba inei warepa'i ma fanunupa'i. 23 Minaa ei rama'a, ronamina ba'arofa ma rona ware, “Haa, simeni, meni Na'uu David?”

24 Ma'uaa ro'aa guainia ei Pharisee, rona ware, “A'a fei faufau Beelzebub,^a mei haparaa ei pigea, meni rama'a meni, na fawala'anaa ei pigea.”

25 Jesus na apa'aa ei naranaraa ro'ou ma na ware, “Minaa ei gufuu ei hapara, nabaa ro'aa fifalagii, ro'aa borosi ma minaa ei baua gufu, o humu, nabaa ro'aa fifalagii, lomi ro'aa ufalarai. 26 Nabaa Satan na fawala'anaa ana Satan, ina fifalagii anaia. Ma batanai ba fei haparaiana i ufalarai? 27 Ma nabaa fa'ua ba una fawala'anaa ei pigea a'a fei faufau Beelzebub, ei rama'a gufuu hamu'ou, ro'aa fawala'anaa ei pigea a'a fei faufau hini? Si'ei, ana ro'ou ua, ro'aa ware ba ei wareaa hamu'ou na tata.

^a 12:24 Warea Greek *Beezeboul* o *Beelzeboul*; v. 27 anaa

²⁸Ma'uaa, nabaa una fawala'anaa ei pigea a'a fei Spiritii mei Haidaa, te, fei haparaiaa mei Haidaa na nodigimai a'a hamu'ou.

²⁹“Ma hepalodiai, batanai ba hemea i wadu'aiporopa'ainaa ei manumanu humuu hemea faufau rama'a nabaa lomi nado'o roro'ai mei faufaua? Ma'uaa, nabaa i roro'inia, ipowe topa'ainaa ei manumanuu humuna.

³⁰“Hini lomi na oa a'au, ana lomi na nunuminau ma hini lomi na haufipui a'au, ina larosumai. ³¹Si'ei, u'ei warefanaa hamu'ou ba minaa ei hafelo'a ma ei rona warefafeloa mei Haidaa, mei Haidaa i futoia ma'uaa, lomi ba i futoia nabaa rona warefafeloa fei Spiriti. ³²Hini i warefafeloa mei Na'uu Rama'a, mei Haidaa, i futoia, ma'uaa hini i warefafeloa fei Spiriti Apuna, lomi ba i futoia a'a feni au feni, o fena au ataa nomai.

Fei Haihai ma ei Fuana

(Luke 6:43-45)

³³“Farawaninaa fei haihai ma ei fuana i rawani, o fafeloa fei haihai ma ei fuana i hafelo, uaa o'aa fanunu'apa'aa fei haihai a'a ei fuana.

³⁴Hamu'ou ena na'uu wa'a hafelo, batanai ba hamu'ou ena hafelo'a, hamo'aa wareaa ei rawani'a warea? Uaa, tamanu na pepesu laloo ei naranara, fei poa i wareia. ³⁵Mei rawani'a rama'a i wareaa ei rawani'a, ei na ude laloo naranarana ma mei hafelo'a i wareaa ei hafelo'a, ei na ude i laloo naranarana. ³⁶Ma'uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba a'a fei arewaa dududua, ei rama'a, ro'aa to aree ro'ou a'a minaa ei warefalaraa ro'ou. ³⁷Uaa wagii ei paolaa wareaa hamu'ou, hamo'aa to aree hamu'ou, o lo'e.”

Fei Hilalaa Jonah

(Mark 8:11,12; Luke 11:29-32)

³⁸I dii, hefi'a ei Pharisee mawe ei feroiaa law, rona warenaa a'ana, “Feroia, hai'ouna nunuminia ba onei bigi'aa hepalo hilalaa foigia i pudaa hai'ou.”

³⁹Ina ware, “Hamu'ou ena rama'a hafelo, ena lomi na oafagugu a'a feni au feni, hamona i'iginau ba unei bigi'aa hepalo hilalaa foigia! Lomi ba a fama'aia, ma'uaa, sifeni ua ba a fama'aia, fei hilalaa mei mamama'a Jonah. ⁴⁰Uaa ana ale'ei ba Jonah na oa odu'ai arewaa ma odu'ai poi i laloo iaa fei baua nia ma ana ale'ei, mei Na'uu Rama'a, iwe oa odu'ai arewaa ma odu'ai poi i laloo feni malagufu. ⁴¹A'a fei arewaa dududua, ei Nineveh, ro'awe ufipui a'a taweni ma ro'aa dududua ro'ou; uaa rona filoginaa naranara ro'ou a'a ei u'ugaa Jonah ma e'eni na pa'i hemea^b yeni na muainaa Jonah. ⁴²A'a fei arewaa dududua, mei Pifine Hapara noramiana Hara'uu, i asi'afipui a'a taweni ma dududua ro'ou; uaa noranamai susuwe'ii gufu ba i guainaa fei apa'aa Solomon ma e'eni ina pa'i hemea yeni na muainaa Solomon.

^b 12:41 O, na pa'i hepalo manumanu; v. 42 anaa

Fei Hadiwe'iaa fei Spiriti Hafelo

(Luke 11:24-26)

⁴³“Nabaa hepalo spiriti hafelo^c i wala'aa a'a nemea rama'a, i dinaa a'a ei gufu na hapera ba i labarainaa gutafawenaiana, lomi na labagipa'i. ⁴⁴I dii, ipowe ware, ‘Yau, a hadiwe'inaa a'a fei humu una di'ininia.’ I'a hadiwe'imai, na fanunupa'ia ba lomi hemea na guta lalona ma na apagidii fei humu ma minaa ei manumanu lalona na udelafui. ⁴⁵I dii, ina dugamai olorompalodiai spiriti rona hafelodiai lara hia ma rona wadu'aiguta yei. Ma fei gutanaa mei rama'a mei, namina hafelo'apoi laraa fei gutanana fama'a. Ana ale'ei hinene a'a feni hafelo'a taweni.”

Mei Ina mawe ei Lofuu Jesus

(Mark 3:31-35; Luke 8:19-21)

⁴⁶Ei ifi warewarelao a'a fei gupuu rama'a Jesus, mei inana mawe ei lofuna, rona u ano ba ro'aa wareware a'ana. ⁴⁷Hemea na warefania, “Mei inamu mawe ei lofumu, rona u ano ba ro'aa wareware a'amu.”^d

⁴⁸Ina warefania, “Hini mei inau ma ei lofuu?” ⁴⁹Ina uninaa fei panina a'a ei otalai nenerana ma na ware, “Si'eni, eni inau mawe eni lofuu. ⁵⁰Uaa hini i bigi'aa ei nunumiaa mei Amau pafea, hia, lofuu, agiu ma inau.”

Fei Warea Hanunuu mei Faroa

(Mark 4:1-9; Luke 8:4-8)

13 ¹Ana fei arewaa fei, Jesus na asi'aa a'a fei humu ma naree guta yei piye. ²Abaa po'o gupuu rama'a rona hoaninia ma si'ei, ina hugi pafoo hepalo wa ma guta lalona ma ei rama'a, rona u yei piye. ³Ma ina warehanunuinaa watauda manumanu a'a ro'ou, ale'eni, “Hemea faroa na dinaa pe'ihapena ba i faroaa ei lau. ⁴Ei ifi larofinaa ei lau, hefi'a rona pasi i ma'aa tala ma rona fidumai ei manufidau ma rona hanaia. ⁵Hefi'a, rona pasi pafoo ei na'ana'a, yei lomi na pi'odua ei piye. Na nusu batafa a'a ei piye lomi na pi'odua. ⁶Ma'uaa i'a asi'arai fei halo, na sidefaholeaa nusuu ei lau, uaa ataa gugu waraa ro'ou. ⁷Hefi'adiai lau, rona pasi i dupuaa ei wowo'ii na hogia ma ei wowo'ii, rona figigaa nusuu ei lau. ⁸Ma hefi'adiai lau, rona pasi pafoo ei rawani'a piye ma rona fuua ale'ei hefa pu'u, o oloroo pa'ania, o odufua pa'aniadiai a'a figa ei ina faroia. ⁹Hini na pa'i adiana nei guainia.”

^c 12:43 Warea Greek ba *spiriti lolooa* ^d 12:47 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i v. 47.

Tani i Warehanunui Jesus
(*Mark 4:10-12; Luke 8:9,10*)

¹⁰Ei otalai nenerana, rona nomai a'ana ma i'igai, “Tani o warehanunui a'a ei rama'a?”

¹¹Ina ware, “Fei apa'a a'a ei maumau opa'aiaa fei haparaia pafea, hamona todigia, ma'uaa a'a ro'ou, lomi. ¹²Hini na pa'i iwe todiai ma iwe pa'i watauda. Hini lomi na pa'i, tamanu ma'ida ina pa'i, iwe pa'ai a'ana.

¹³Sifeni, feni pa'afina a warehanunui a'a ro'ou:

“Rona fanunu, ma'uaa lomi rona fanunupa'i;
rona guai, ma'uaa lomi rona guaipa'i, o apa'ia.

¹⁴Tamanu nadii wareia mei mamama'a Isaiah, inawe fa'uai a'a ro'ou:

“Ranimai hamo'aa guai ua, ma'uaa lomi hamo'aa apa'ia;
hamo'aa fanunu ua, ma'uaa lomi hamo'aa fanunupa'i.

¹⁵Uaa ei naranaraa eni rama'a eni, nawe waiwai;

lomi rona guaifarawani a'a ei adiaa ro'ou,
ma rona ma'igunaa ei puda a ro'ou.

Nabaa lomi, woro ro'aa fanunupa'i a'a ei puda a ro'ou,
guaipa'i a'a ei adiaa ro'ou,

ma i pa'i apa'aa ei naranaraa ro'ou

ma ro'awe filogii ma a farawaninaa ro'ou.’

¹⁶Ma'uaa na pa'i hawegiana ei puda a hamu'ou, uaa rona fanunupa'i mawe ei adiaa hamu'ou, uaa rona guaipa'i. ¹⁷Uaa, a warefa'uai a'a hamu'ou ba watauda mamama'a ma wanewaneaa rama'a, rona nunuminia ba ro'aa fanunuaa tamanu hamona fanunuia, ma'uaa lomi; ma rona nunuminia ba ro'aa guainaa tamanu hamona guainia, ma'uaa lomi.

Jesus na Piguaa Hanuu fei Warea Hanunuu mei Faroa
(*Mark 4:13-20; Luke 8:11-15*)

¹⁸“Hamonei guainaa fei hanuu fei warea hanunuu mei faroa: ¹⁹Nabaa nemea i guainaa fei u'ugaa fei haparaia ma lomi na apa'ia, mei hafelo'a, i nomai ma tarafaa tamanu mei faroa na faroia i naranarana. Ma fei, ale'ei ei lau rona pasi i ma'aa tala. ²⁰Ei lau rona pasi pafoo ei na'ana'a, tawi'ana ale'ei mei na guainaa fei warea ma nado'o ni'eni'e. ²¹Ma'uaa, si'ei ba lomi na gugu warana, lomi na madii fei habeana. I'a nomai ei hafelo'a o ei haperararaia uaa fei rawani'a warea, ina pasi batafa ua. ²²Ei lau rona pasi dupuaa ei wowo'ii na hogia, tawi'ana ale'ei mei na guainaa fei warea, ma'uaa na figaa naranarana a'a watauda manumanuu feni ano ma ei sifisifii ei mugoo po'i ma lomi na pa'i fuana. ²³Ma'uaa ei lau rona pasi pafoo ei rawani'a piye, tawi'ana ale'ei mei na guainaa fei warea ma na apa'ia. Ina fuua ma ei fuana ale'ena hefa pu'u, o oloroo pa'ania, o odufua pa'aniadi ai a'a figa ei ina faroia.”

Fei Warea Hanunuu ei Guana

²⁴Jesus na warefanaa ro'ou hepalodiai warea hanunu: “Fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei mei na faroaa ei rawani'a lau i pe'ihapena.

²⁵Ma'uaa ro'aa ma'igu minaa ei rama'a, mei bidibidii unu na nomai ma faroaa ei guana maumauna ana i dinaa maumau fei wheat dupuaa ei wheat ma ina aunupa'ai. ²⁶Laguna nusufipui fei wheat ma fei guana ma laguna pa'i obaa lagua.

²⁷“Ei nafii mei amaa fei pe'ihape rona dinaa a'ana ma ware, ‘Hagu'u, a'a ba ona faroaa ei rawani'a lau i pe'ihapemu? Ma noramiae ro'ou hitani ei guana?’

²⁸“Ina ware, ‘Bigi'aa hemea na bidibidi ununa a'au.’

“Rona i'iginia ei nafina ba, ‘Ona nunuminia ba hai'ouree fufusiminaa ei guana?’

²⁹“Ina ware ba, ‘Lomi, uaa ena hamona fufu'aa ei guana ana hamo'aa fufufininaa ei wheat. ³⁰Lagunei habefipui nopa'aloo fena au hufu'a. A'a fena au fena, a ware a'a ei hufu'a: Hamoneido'o hiteporaa ei guana ma faroro'inaa ro'ou ma fagu'aia; nenee fei, hamonei hiteporaa ei wheat ma re augia i laloo fei paleu.’”

Fei Warea Hanunuu fei Lau Mustard

(*Mark 4:30-32; Luke 13:18,19*)

³¹Ina warefanaa ro'ou hepalodiai warea hanunu: “Fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei fei lau mustard na tonia hemea ma faroia laloo pe'ihapena. ³²Fa'ua ba namina pusu'oroi a'a minaa ei lau, ma'uaa ei i habe, namina bauanai'di'inaa minaa ei manumanu i pe'ihape ma na gipenaa haihai ma ei manufidau i haroo pafea, ronamii guta a'a ei rarana.”

Fei Warea Hanunuu fei Fafuafua

(*Luke 13:20,21*)

³³Ina warefanaa ro'ou hepalodiai warea hanunu: “Fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei ei fafuafua na tonia hemea pifine ma fihafuinia a'a watauda^e palaua hawina na fihafuipedugia ma na fua.”

Ina'aida Warehanunui a'a ei Rama'a

(*Mark 4:33,34*)

³⁴Jesus na warehanunuinaa minaa ei manumanu ei a'a ei gupuu rama'a; lomi na warea hepalo abaa warea hanunu. ³⁵Si'ei, nawe fa'uai tamanu nadii wareia mei mamama'a:

^e 13:33 Greek *odumanu sata* (ale'ei hesuwi bushel o 22 litres)

“U'a gigiaa fei umuu ma wareaa ei warea hanunu,
a wareaa ei manumanu na ude'opa'ai ei i mamara feni ano
nopa'amii wagienu.”

Ina Piguaa Hanuu fei Warea Hanunuu ei Guana

³⁶I dii, inawe di'ininaa fei gupuu rama'a ma wadu'inaa fei humu. Ei otalai nenerana, rona nomai a'ana ma ware, “Warefa'arewaia a'a hai'ou fei hanuu fei warea hanunuu ei guana i pe'ihape.”

³⁷Ina ware, “Mei na larofinaa ei rawani'a lau, hia mei Na'uu Rama'a.
³⁸Fei pe'ihape, ale'eni feni ano ma ei rawani'a lau, ale'ei ei na'uu fei haparaia. Ei guana, ale'ei ei na'uu mei hafelo'a ³⁹ma mei bidibidii unu, mei na faroaa ro'ou, hia, mei hani'u. Fei au hufu'a, fei au pedugaa feni ano ma ei hufu'a, ei alo'aloo mei Fasu.

⁴⁰“Hanuu fei fufu'aa ro'ou ei guana ma fagu'aia a'a fei hafi, ana ale'ei fei au pedugaa feni ano. ⁴¹Mei Na'uu Rama'a i aloaa ei alo'alona ma ale'ei ei guana laloo fei haparaiana, rowe fufusiminaa minaa ei manumanu na fafeloaa ei rama'a mawe ei rona big'iaa ei hafelo'a. ⁴²Rowe siminaa ro'ou hafi, fei na pa'i ai'aiga ma fi'u'uiiaa difo. ⁴³Si'ei, ei wanewanea, ro'awe we'a ale'ei fei halo i laloo fei haparaiaa mei Amaa ro'ou. Mei na pa'i adiana nei guai.

Ei Warea Hanunuu ei Mugoo Po'i na Ude Opa'ai ma fei Pearl

⁴⁴“Fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei ei gold rona opa'ainia i podu. I'a pa'ia hemea, ina opa'aidinia ma wagian fei ni'eni'eana na aunu ma re aloaa minaa ei manumanuna ma na pono'aa fei podu fei.

⁴⁵“Ma hepalodiai, fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei hemea alo'aloo fi labaginaa ei rawani'a pearl. ⁴⁶I'a labagipa'aa hepalo na bauanai pono'ana, ina aunu ma re aloaa minaa ei manumanuna ma na pono'ia.

Fei Warea Hanunuu fei Lepo

⁴⁷“Hepalodiai, fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei hepalo lepo rona pudinaa agi ma tonaa watauda mau nia. ⁴⁸I'a pepesu ei udiaa ro'ou nia, rona forafa'aununaa piye. Ma rona guta ma to'augaa ei rawani'a nia laloo ei pa ma ei hafelo'a, rona siminia. ⁴⁹Ana ale'ei a'a fei au pedugaa feni ano. Ei alo'aloo mei Fasu, rowe nomai ma fi'alaginaa ei hafelo'a a'a ei wanewanea ⁵⁰ma ei hafelo'a, ro siminaa hafi, fei na pa'i ai'aiga ma fi'u'uiiaa difo.”

⁵¹Jesus na i'igai, “Hamona apa'aa minaa ei manumanu ei?”

Rona ware ba, “Hi'i.”

⁵²Ina warenaa a'a ro'ou, “Si'ei, nabaa hemea na fa'arewaiaa fei haparaia pafea a'a hemea feroiaa law, mei feroiaa law, hia ale'ei mei amaa hepalo humu, mei na fa'asi'anamai ei manufau mawe ei watanai rawani'a manumanu a'a fei leana.”

Mei Mamama'a Lomi Rona Ma'auia

(Mark 6:1-6; Luke 4:16-30)

⁵³I'a warepedugaa ei warea hanunu Jesus, ina di'ininaa fei gufu fei. ⁵⁴I'a dinamii a'a fei pa'aa gufuna ma na'aa feroinaa ei rama'a i laloo fei synagoge ro'ou ma ronamina malefa. Rona i'igai, “Tonana hitani meni rama'a meni, fei apa'a ma fei faufau ba i bigi'aa ei foigia? ⁵⁵Haa, simeni, meni na'uu mei fadufadua? Haa, mei inana Mary ma ei lofuna James, Joseph, Simon ma Judas? ⁵⁶A'a ba minaa ei agina a'a o'ou yeni? Nabaa ale'ei, tonana hitani minaa ei manumanu ei, meni rama'a meni?” ⁵⁷Ma rona faraa a'ana.

Ma'uuaa Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Ana uniaa a'a fei pa'aa gufuna ma fei pa'aa humuna, hemea mamama'a lomi i honua.”

⁵⁸Ma lomi ina bigi'aa watauda foigia yei, uaa lomi na we'i naranaraa ro'ou.

Na Mosu fei Huaa John, mei Pudugufaia

(Mark 6:14-29; Luke 9:7-9)

14 ¹A'a fei au fei, Herod, mei haparaa obao gufu na guainaa ei u'ugaa Jesus ²ma na warenaa a'a ei paniaa panina, “Hia John, mei Pudugufaia. Na ma'elele'aa! Si'ei i pa'i faufaana ba i bigi'aa ei foigia.”

³Herod na panarofaa John ma bobo'inia, uaa ba ina ware watauda a'a fei bigi'aa lagua Herodias, mei haroo mei lofuna Philip. ⁴Hamatee John na'aida warefanaa Herod ba, “Lomi na rawani a'a fei law ba yoi, o haroinia.” ⁵Herod, ba i fo'afama'eea John, ma'uuaa ina ma'au a'a ei rama'a, uaa rona nara ba hia hemea mamama'a.

⁶A'a fei arewaa waniniaa Herod, mei na'uu Herodias na ufa'ufa i pudaa ro'ou ma si'ei ba namina fani'eni'eea Herod, ⁷Herod na fa'unai a'ana ba tamanu nunumiana,inei i'iginia ma i fania. ⁸Si'ei ba ina u'ugainia mei inana, ina ware, “Fanau yeni i pafoo hefaa tabetabe fei tabaa John, mei Pudugufaia.” ⁹Mei hapara na naranara watauda, ma'uuaa si'ei ba na fa'unai pudaa ei rama'a, ei ro'ei guta hananafipui a'ana, ina ware ba fei i'igiana, ronei bigi'ia. ¹⁰Ma rona moro'aa huaa John yei humuu bobo'aia. ¹¹Rona tabeamii fei tabana pafoo fei tabetabe ma fanaa mei nanao ma ina notabena a'a mei inana. ¹²Ei otalai neneraa John, rona nomai ma tonaa fei ununa ma agifinia ma ronaree warefanaa Jesus.

Jesus na Faguaa Haipani Pufaba'a

(Mark 6:30-44; Luke 9:10-17; John 6:1-14)

¹³I'a guainia Jesus, na hugi pafoo wa ma aununaa fawelei lomi rama'a. Ro'aa guainaa fei, ei gupuu rama'a, noramiaa ro'ou a'a ei gufu, rona talai'uanaa pinee ro'ou ma nenegia. ¹⁴I'a nofatetelao Jesus, na fanunuaa

hepalo baua gupuu rama'a ma na faloloa'inaa ro'ou ma na farawaninaa ei funuaa ro'ou.

¹⁵I nofafilao, ei otalai nenerana, rona nomai a'ana ma ware, “Ina raua faweleni ma na fafidii. Aloaa ei gupuu rama'a ba ronei aununaa ei gufu ma pono hanaa ro'ou.”

¹⁶Jesus na ware, “Lomi na rawani ba ronei aunu. Hamu'ou fani hanaa ro'ou.”

¹⁷Rona ware, “Hai'ouna pa'i haipani ua faraa pidaua ma guapalo nia.”

¹⁸Ina ware, “Tonamai a'au.” ¹⁹Ma ina warenaa a'a ei rama'a ba ronei guta pafoo ei guana. Ina tonaa haipaniei faraa pidaua ma guapaloei nia, na aranaa pafea, na ware 'ta' ma na digeaa ei faraa pidaua. Na fanaa ei otalai nenerana ba ronei fanaa ei rama'a. ²⁰Minaa ro'ou, ronamina hanana magu ma ei otalai nenerana, rona paiaa hefua ma guapalo pa masii du'ua. ²¹Puduu ei rona hanana, haipani pufaba'a wawane ma na pa'idiai pifine ma baduu.

Jesus na Talai Pafoo Agi

(Mark 6:45-52; John 6:15-21)

²²Ana ei ua, Jesus na fahuginaa ei otalai nenerana pafoo fei wa ma alonaa ro'ou ma'ana ba ronei dinaa pepepe ma hia, i do'o aloaa fei gupuu rama'a. ²³I alodigaa ro'ou, na faneaa hepalo maugeni, ana unaia ba i lafulafu. I nopoilao, ana unaia yei, ²⁴ma'uaa fei wa na rauadii piye ma na hasuroforofu ua, uaa fei lalarena na agisuafia.

²⁵Mafufuo badu, Jesus na talainaa a'a ro'ou pafoo agi. ²⁶Ro'aa fanunupa'ia ei otalai nenerana fi talaimai pafoo agi, ronamina ma'aufafelo. Rona ware ba, “Hani'u, mena!” ma rona ma'au'iwa'iwa.

²⁷Ma'uaa Jesus na warebatafalao a'a ro'ou, “Guta farawani! Yau meni. Apuna ma'au.”

²⁸Peter na ware, “Mena Fasu, naba pa'aa yoi, waremai a'au ba unei talaiwau a'amu pafoo agi.”

²⁹Ina ware, “Nomai.”

Si'ei, Peter na upu pafoo fei wa ma talainaa a'a Jesus pafoo agi.

³⁰Ma'uaa i fanunupa'aa fei lalarena, na ma'aumomogu ma ina haroharo, “Mena Fasu, hadumau!”

³¹Ana ei ua, Jesus na roainaa panina ma panarofia. Ina ware, “Yoi mena pusu'o we'iaa naranaramu, tani omina hamamagua?”

³²Ma lagu'aa hugi pafoo fei wa, fei lalarena na rere. ³³Ma ei ro'ou laloo fei wa, rona losuinia ma ware ba, “Pa'aa fa'ua ba yoi, Na'uu mei Haidaa.”

Jesus na Farawaninaa Funuaa ei Rama'a Yei Gennesaret

(Mark 6:53-56)

³⁴Ro'aa dinaa pepepe, rona fatetena Gennesaret. ³⁵Ma ei rama'aa fei gufu fei, ro'aa fanunu'apa'aa Jesus, rona alo warea a'a minaa ei gufu

fawelei. Ma ei rama'a, rona duginamii a'a Jesus minaa ei funuaa gufuu ro'ou. ³⁶Ma rona i'igifawe'i a'ana ba nei ugainaa ei funua ba ronei idoa'uaiaa fei supuu hawaa uguna ma minaa ei rona idoia, ronawe rawani.

Ei Feroia Noranamai a'a ei Upu Mina

(Mark 7:1-13)

15 ¹I dii, hefi'a ei Pharisee mawe ei feroiaa law rona dinaa a'a Jesus, noramias ro'ou, Jerusalem ma rona i'igai, ²“Tani ro'aa barafeaa ei maumau ei upuu o'ou ei otalai neneramu? Lomi ronado'o huwe panii ro'ou nabaa ro'aa hanana!”

³Jesus na ware, “Hamatani hamu'ou barafeaa ei wareaa mei Haidaa uaa ei maumau ei upuu hamu'ou? ⁴Uaa mei Haidaa na ware, ‘Ma'auaa mei amamu ma inamu’ ma ‘Hini i umuaa mei amana o inana, ronei fo'afama'eia.’^f ⁵Ma'uaa hamona ware ba nabaa nemea na warenaa a'a mei amana o inana ba, ‘Fei ba a fanio, a fanaa mei Haidaa.’ ⁶Si'ei, lomi ina ma'auaa amana^g a'a fei fanana. Si'ei, hamu'ou barafeaa fei wareaa mei Haidaa uaa fei maumau hamu'ou. ⁷Hamu'ou ena ware'oni! Pa'aa fa'ua ei wareaa Isaiah:

⁸ “ ‘Eni rama'a eni, rona ma'auau a'a ei haba'umuu ro'ou, ma'uaa ei naranaraa ro'ou, na raua a'au.

⁹ Lomi hanuu ei losuiaa ro'ou yau; ei feroiaa ro'ou, naranaraa rama'a ua.’ ”

Ei Fafa'araia ma Loloa Manumanu

(Mark 7:14-23)

¹⁰Jesus na haronamii a'ana fei gupuu rama'a ma na ware, “Guainia ma apa'ia. ¹¹Tamanu ina wadu'aa poaa hemea rama'a, lomi i ‘faloloaia’, ma'uaa tamanu na lele'aa i poana, sifei, fei na ‘faloloaia’ pudaa mei Haidaa.”

¹²I dii, ei otalai nenerana rona nomai a'ana ma i'igainia, “Ona aida ba ei Pharisee, rona ra ei ro'aa guainaa fei?”

¹³Ina ware, “Minaa ei fudaa, ei abaa faroaa mei Amau pafea, iwe fufufininaa ei waraa ro'ou. ¹⁴Di'ininaa ro'ou, uaa rona pudawerai ma rona'aida talaidugaa ei rama'a.^h Nabaa hemea pudawerai na talaidugaa hemeadiai pudawerai, lagu'amina pasifipuinaa laloo fei huapu.”

¹⁵Peter na ware, “Italalafuifanaa hai'ou fei warea hanunu.”

¹⁶Jesus na i'iginia ro'ou, “Haa, ana fi waiwai tabaa hamu'ou? ¹⁷Lomi hamona aida ba tamanu na wadu'ainaa fei haba'umu, i dinaa pahanana

^f 15:4 Leviticus 20:9 ^g 15:6 Hefi'a ne'ia ba ma'auaa ama o inana ^h 15:14 Hefi'a ne'ia ba pudawerai ma ro'ou talaidugaa ei pudawerai

ma i lele'alao? ¹⁸Ma'uaa tamanu na lele'aa a'a fei haba'umu, norai a'a ei naranara ma na 'faloloaa' mei rama'a. ¹⁹Uaa laloo fei naranara, ina nomai ei hafelo'a naranara, fo'afama'ea, fiharoharoipa'aia, fitatafipa'aia, fafanaoa, warefasifi ma ei wiwitoia. ²⁰Si'ei, ei na 'faloloaa' hemea rama'a; ma'uaa, nabaa nemea lomi na huwena panina ma hanana, abaa na 'faloloaia'."

Fei Narafawe'iaa mei Pifinee Canaan

(Mark 7:24-30)

²¹I'a di'ininaa fei gufu fei, Jesus na dinaa fawelei Tyre ma Sidon. ²²Hemea pifinee Canaan, humuna na rafi'inaa Tyre ma Sidon, ina nomai a'ana ma na haroharonaa a'ana, "Mena Fasu, mena Na'uu David, faloloa'inau! Mei na'uu, baduu pifine namina nanamuinia uaa na wadu'ia pigea."

²³Lomi na wareaa hepalo warea Jesus. Si'ei, ei otalai nenerana rona nomai a'ana ma na i'igifawe'i a'ana, "Aloia, uaa ifimina aiharoharomai a'a o'ou."

²⁴Ina ware, "Ina aloamiaua a'a ei pa'aiaa sipsipi Israel ua."

²⁵Mei pifine na nomai ma fa'unaa du'una i ma'ana ma ware, "Mena Fasu, hadumau!"

²⁶Ina ware, "Lomi na wanewane ba a tonaa ei faraa pidaua, ei hanaa ei baduu ma faguua ei hapee ro'ou, ponoto."

²⁷Ina ware ba, "Fa'ua, mena Fasu, ma'uaa ei ponoto ana rona hanaiaa ei memee faraa pidaua, ei na pasinaa haroo tawaa ei fasuu ro'ou."

²⁸Si'ei, na ware Jesus, "Mena pifine, namina we'i naranaramu! Una bigidigia fei i'igiamu." Ma mei na'una na rawani ana a'a fei au fei.

Jesus na Fawanewaneaa Watauda

²⁹Jesus na di'ininaa fei gufu fei ma tatalai i papaa fei Agii Galilee. I dii, ina fanenaa fei maugeni ma na guta. ³⁰Hefi'a baua gupuu rama'a, rona nomai a'ana, nodugamii ei afetoo, ei pudawerai, ei iba'iba, ei umuloo mawe wataudadiai ma rona fahainopaa ro'ou i pinena; ma ina fawanewaneaa ro'ou. ³¹Ei rama'a, ronamina ba'arofa ei ro'aa fanunua ba ei umuloo, rona warepa'i, ei iba'iba, rona rawani, ei afetoo, rona talaipa'i ma ei pudawerai, rona fanunupa'i. Ma rona uduginaa mei Haidaniaa ei Israel.

Jesus na Faguua Gunaroa Pufuba'a

(Mark 8:1-10)

³²Jesus na harofamai ei otalai nenerana ma na ware, "Una faloloa'inaa eni rama'a eni, uaa rona gutafipui a'au ale'ei oduai arewaa ma lomi rona pa'i hanaa ro'ou. Lomi na rawani a'au ba rona bao ma u'a aloaa ro'ou, uaa ro'aa pasi ma'aa tala."

³³Ei otalai nenerana, rona ware, “O to hitani faraa pidaua a'a feni raua gufu ale'eni ba na hawia ba o'aa faguua feni baua gupuu rama'a ale'eni?”

³⁴Jesus na i'igai, “Hamona pa'i figa faraa pidaua?”

Rona ware ba, “Olorompalo ma hefi'a pusu'o nia.”

³⁵Ina warenaa a'a fei gupuu rama'a ba ronei guta malagufu. ³⁶Ma ina tonaa olorompaloei faraa pidaua ma ei nia ma i'a waredii ba 'ta', na digedigeaa ro'ou ma fanaa ei otalai nenerana ma rona fanaa ei rama'a. ³⁷Minaa ro'ou, rona hanana ma ronamina magu. Nenee fei, ei otalai nenerana, rona paifapepesuaa olorompalo pa masii du'ua. ³⁸Puduu ei rona hanana, gunaroa pufaba'a wawane ma na pa'idiai pifine ma baduu. ³⁹I'a alodigaa fei gupuu rama'a Jesus, na hugi pafoo wa ma aununaa malalaa Magadan.

Rona Ware ba Inei Fama'aa Hepalo Hilala

(Mark 8:11-13; Luke 12:54-56)

16 ¹Ei Pharisee mawe ei Sadducee, rona nomai a'a Jesus ma rona mania ale'ei ba nei fama'aiaa ro'ou hepalo hilala noranarai pafea.

²Ina ware, ⁱ “I'a fafilao, hamona ware ba, ‘Iwe rawani ua narani hamatee na ro fei haroo pumanugawe’, ³ma na mafufuo hamo'aa ware ba, ‘Wagieni i pa'i lalarena ma maunu, uaa na ro fei haroo pumanugawe ma ana na goggio.’ Hamona fanunu'apa'aa ei hilala haroo pumanugawe ma'uaa, lomi hamona fanunu'apa'aa ei hilalaa feni au feni. ⁴A'a feni au feni, ei hafelo'a, ei lomi rona oafagugu, rona labaginaa hepalo foigia hilala, ma'uaa lomi. Ro'aa fanunuaa hepalo ua, fei hilalaa Jonah.” Ma Jesus na di'ininaa ro'ou ma aunu.

Fei Fafuafuaa ei Pharisee ma Sadducee

(Mark 8:14-21)

⁵Rona aunudiginaa pepei adii fei agi ma ei otalai nenerana, rona madi'inia ba ro notomai faraa pidaua. ⁶Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Hamonei oma'aa hamu'ou a'a ei fafuafuaa ei Pharisee ma Sadducee.”

⁷Rona fiwarewareinia dupuaa ro'ou ma ware, “Haa woro si'ei ba lomi ona notomai faraa pidaua.”

⁸Jesus na apa'adigaa ei fiwarewareiaa ro'ou ma na i'igai, “Hamu'ou ena pusu'oro we'iaa naranara, tani hamo'aa fiwarewarei dupuaa hamu'ou ba lomi hamona pa'i faraa pidaua? ⁹Haa, hamotawe apa'ia? Lomi hamona nonominaa haipaniei faraa pidaua a'a ei haipani pufaba'a ma hefiga pa masii du'ua hamona paia? ¹⁰Ma olorompaloei faraa pidaua a'a ei gunaroa pufaba'a—hefiga pa masii du'ua hamona paia? ¹¹Batanai ei ba lomi hamona apa'ia ba yau a'a ba fi wareaa ei faraa pidaua a'a hamu'ou?”

ⁱ 16:2 Hefi'a ne'ia, lomi na pa'i fei dufuu v. 2 ma minaa fei v. 3.

Ma'uaa, hamonei oma'aa hamu'ou a'a ei fafuafuaa ei Pharisee ma Sadducee.”¹² Ma ronawe apa'ia ba, hia, a'a ba ifi warewareaa fei fafuafuaa faraa pidaua ma'uaa, fei mau feroiaa ei Pharisee ma Sadducee.

Peter na Ware ba Jesus, Hia mei Christ

(Mark 8:27-30; Luke 9:18-21)

¹³I nopa'amii malalaa Caesarea Philippi Jesus na i'igainaa ei otalai nenerana, “Ei rama'a, rona ware ba mei Na'uu Rama'a, hia, hini?”

¹⁴Rona ware, “Hefi'a, rona ware ba John, mei Pudugufaia; hefi'a ba Elijah; ma hefi'adiyai ba Jeremiah, o hemea ei mamama'a.”

¹⁵Ina i'igai ba, “Ma hamu'ou, hamona ware ba yau, hini?”

¹⁶Simon Peter na ware, “Yoi mei Christ,^j mei Na'uu mei Haidaa, mei i oalao.”

¹⁷Jesus na ware, “Ona pa'i hawegiamu, Simon mena na'uu Jonah uaa, a'a ba fa'arewaa hemea rama'a a'amu ma'uaa, fa'arewaa mei Amau pafea.

¹⁸Ma u'ei warefanio ba yoi Peter^k ma pafoo feni na'a feni a fa'ugaa fei losuu ma ei gigei Hades,^l lomi ba ro'aa muaipa'ia.^m ¹⁹A fanio ei gigigii fei haparaia pafea; ma tamanu ona faroro'inia yeni malagufu, ana i roro'aiⁿ pafea ma tamanu ona alagia yeni malagufu, ana i ala pafea.” ²⁰Ma ina warefawe'i a'a ei otalai nenerana ba ronei'aa warefanaa nemea ba hia, mei Christ.

Jesus nadii Ware'augaa fei Ma'eana

(Mark 8:31–9:1; Luke 9:22-27)

²¹A'a fei au fei ma nolao, Jesus na warefa'arewaia a'a ei otalai nenerana ba hia, i dinaa Jerusalem ma tonaa fi'ina a'a watauda manumanu i panii ei bauaniaa gufu, ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law. Ma hefi'a, ro'aa fo'afama'eia ma a'a fei fa'odu'aiaa arewaa i asi'adiyai.

²²Peter na dugitata'ainia ba i warefawanewaneinia, “Pa'aa lomi, mena Fasul! Hefeni, pa'aa lomi ba i nomai a'amu!”

²³Jesus na momo'ilao ma warenaa a'a Peter, “Dinaa mugiu, mena Satan! Yoi ale'ena hepalo alabe'a a'au; lomi ona pa'i naranaramu a'a ei manumanuu mei Haidaa ma'uaa, a'a ei manumanuu rama'a.”

²⁴Ma Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana ba, “Hini ba i nenerau nei aunaa ei naranarana i pu ma harenaa fei hawafolona ma nenerau.

²⁵Uaa hini ba i urofaa fei harenuana^o iwe pa'ai a'ana, ma'uaa hini i fapa'ainaa fei harenuana a'au iwe tonia. ²⁶Tamanu fei rawani'ana nabaa

^j 16:16 O, *Messiah*; v. 20 anaa ^k 16:18 Hanuu fei warea Peter, *mugoo*. ^l 16:18 O, *ei gigei fei gufu hafelo* ^m 16:18 O, *lomi rona muainaa fei* ⁿ 16:19 O, *malagufu, ana na roro'aidii* ^o 16:25 Hanuna warea Greek ba *faweweni*, o *laloo naranara*; v. 26 anaa

nemea i topedugaa feni malagufu ma'uaa fei harenuana i pa'ai? O, nemea i filoginaa fei harenuana a'a tamanu? ²⁷Uaa mei Na'uu Rama'a, iwe nomai a'a fei haweraa mei Amana fipuinaa ei alo'alona ma i fani pono'aa hememea ana ale'ei tamanu ina bigi'ia. ²⁸A warefa'uai a'a hamu'ou ba hefi'a eni rona u yeni, ro'ado'o fanunuaa mei Na'uu Rama'a na nomai ale'ei hemea hapara ei ana roifi werawera.”

Fei Maumauna na Filogii
(*Mark 9:2-13; Luke 9:28-36*)

17 ¹Nenee oloroa arewaa, Jesus na nodugaa Peter ma laguei filofui James ma John pafoo fei tarea maugeni, uniaa ro'ou. ²Ma na filogii fei maumauna yei i pudaa ro'ou. Fei pudana na we'a ale'ei fei halo ma ei lawalawana namina po'i ale'ei we'ai. ³Ana ei ua, laguna fa'arewamai Moses ma Elijah ma laguna fiwarewarei a'a Jesus.

⁴Peter na warenaa a'a Jesus, “Mena Fasu, ina rawani ba o'ou yeni. Nabaa ona nunuminia, a fa'ugaa odumanu pale, hepalo yoi, hepalo Moses ma hepalo Elijah.”

⁵Ei fi warewarelao, hepalo agimee papalei na hawainaa ro'ou ma hepalo lao noranarai a'a fei papalei na ware, “Simeni, meni Na'uu, meni una haguia; ma unamina ni'eni'e a'ana. Guainaa wareana!”

⁶Ro'aa guainia ei otalai nenerana, rona fapasipoponainaa pu ma rona ma'aufunurere. ⁷Ma'uaa Jesus na nomai ma idoaa ro'ou. Ina ware ba, “Asi'aa. Apuna ma'au.” ⁸Ro'aa aranaa pafea, lomi rona fanunupa'aa hemeadii, ana unaa Jesus.

⁹Ei roi upugio a'a fei maugeni, Jesus na warefa'aiaa ro'ou, “Apuna warefanaa nemea tamanu hamona fanunuia nopa'aloo fei ba mei Na'uu Rama'a na asi'aa a'a fei ma'ea.”

¹⁰Ei otalai nenerana, rona i'iginia, “Tani ro'aa ware ei feroiaa law ba Elijah neido'o nomai?”

¹¹Jesus na ware, “Fa'ua, Elijah ba i nomai ma mi aufarawaninaa minaa ei manumanu. ¹²Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ba Elijah na nodigimai ma lomi rona fanunu'apa'ia; ma'uaa, rona bigi'aa tamanu rona nunuminia a'ana. Ma mei Na'uu Rama'a ana i tonaa fi'ina i panii ro'ou.” ¹³Ma ei otalai nenerana, ronawe apa'ia ba hia fi u'ugaa John, mei Pudugufaia.

Fei Farawianiana Mei Baduu Wawane, Mei na Wadu'ia Pigea
(*Mark 9:14-29; Luke 9:37-43a*)

¹⁴Ro'aa nobapa'aloo fei gupuu rama'a, hemea na nomai ma na o'o'ui i ma'aa Jesus. ¹⁵Ina ware, “Mena Fasu, faloloa'inaa mei na'uu, baduu wawane. Ina'o memeroi ma namina nanamuinia. Ina'o pasinaa laloo fei hafi, o laloo fei ranu. ¹⁶Una noduginaa hia a'a ei otalai neneramu ma'uaa, lomi ba rona farawanipa'ia.”

¹⁷Jesus na ware, “Hamu'ou ena rama'aa feni au feni, lomi na we'i ma ana lomi na wanewane ei naranaraa hamu'ou. Yau na tamafoidii a'a fei gutanau a'a hamu'ou. Ana una tamafoi a'a fei maumau hamu'ou. Dugamii mei baduu wawane a'au.” ¹⁸Jesus na warefawe'i a'a mei pigea ma na wala'aa a'ana ma ana ei ua na rawani mei baduu.

¹⁹Si'ei, ei otalai nenerana uniaa ro'ou, rona nofagigimai a'a Jesus ma i'iginia, “Tani lomi hai'ouna fawala'apa'ia?”

²⁰Ina ware, “Hamatee namina pusu'oroi fei we'iaa naranaraa hamu'ou. A warefa'uai a'a hamu'ou ba nabaa na we'i ma'lida ua ei naranaraa hamu'ou ale'ei fei pusu'o lau mustard, hamo'aa ware a'a fei maugeni ba, 'Asi'aa faweleni ma dinaa yei' ma i asi'a'aunu. Lomi hepalo manumanu ba lomi i ma'atalaa a'a hamu'ou.” ²¹*P*

Jesus na Waredinaa fei Ma'eana

(Mark 9:30-32; Luke 9:43b-45)

²²Ro'aa nofipuimai i Galilee, ina warenaa a'a ro'ou ba, “Mei Na'uu Rama'a, ro'aa aloia panii ei rama'a. ²³Ro'aa fo'afama'eia ma a'a fei fa'oduuaiaa arewaa, i asi'aa ma fawenaidiai.” Ma ei otalai nenerana, ronamina faloloa'i.

Mugoo Po'ii fei Humuu mei Haidaa

²⁴Nenee fei noramiaa Jesus ma ei otalai nenerana yei Capernaum, ei otonaa guapalo pusu'o mugoo po'ii fei humuu mei Haidaa, rona nomai a'a Peter ma i'igai “Ana i au mugoo po'ii^q fei humuu mei Haidaa mei feroiamu?”

²⁵Peter na ware, “Hi'i, i au.”

I wadu'imai laloo fei humuu Peter, Jesus nado'o ba ware ba, “Tamanu ei naranaramu, Simon? Ei haparaa feni malagufu rona'o to mugoo po'i a'a hini—a'a ei na'uu ro'ou o a'a hefi'adiai?”

²⁶Peter na ware, “A'a hefi'a.”

Jesus na ware a'ana, “Si'ei ba ei na'uu ro'ou, lomi ro'aa au. ²⁷Ma'uaa, si'ei ba lomi agu'aa faranaa ro'ou, dinaa agi ma suminaa fei waomu. Tonaa fei rawarawa gu'amu nia; fahawainaa fei poana ma o ma'apa'aa hepalo obao drachma mugoo po'i. Tonia ma fanaa ro'odu fena augaa agua.”

Mei i Pafeai laloo fei Haparaia Pafea

(Mark 9:33-37; Luke 9:46-48)

18 ¹A'a fei au fei, ei otalai nenerana, rona nomai a'a Jesus ma i'igai, “Hini na pafeai laloo fei haparaia pafea?”

P **17:21** Hefi'a ne'ia ba ma'atala a'a yoi. *21* Ma'uaa fei mau ale'ei, i wala'aa a'a lafulafua ma fabaoa ua. *q* **17:24** Warea Greek ba Ana i au guapaloei drachma

²Ina harofaa hemea pusu'o baduu ma fa'ufalarainia dupuaa ro'ou.
³Ma ina ware, "A warefa'uai a'a hamu'ou, nabaa lomi hamo'aa filoginaa maumau hamu'ou ale'ei ei pusu'o baduu, pa'aa lomi ba hamo'aa wadu'inaa laloo fei haparaia pafea. ⁴Si'ei hini i fafafaunaa anaia pu ale'eni meni baduu meni, hia i pafeai laloo fei haparaia pafea.
⁵"Ma a'a fei harau, hini i taufagutanaa nemea pusu'o baduu ale'eni meni, ina taufagutanau.

Abaa Fapasiala Nemea
(Mark 9:42-48; Luke 17:1,2)

⁶"Ma'uaa, nabaa nemea i fapasiala nemea eni pusu'o baduu, eni na we'i naranaraa ro'ou a'au, na rawani ba mei rama'a mei, hepalo baua mugoo nei habe huana ma re famomogu lama roroma.

⁷"Na fagiana feni ano uaa na fafelooa ei rama'a. Ei manumanu ale'ei, i nomai, ma'uaa na fagiana mei i nomai a'ana! ⁸Nabaa fei panimu o pinemu na fafeloo, balaisiminia. Ina rawani ba o wadu'aitonaa harenuamu fininaa latoaa panimu o pinemu laraa fei ba ona pa'i guapalo pani ma pine ma i siminio laloo fei hafi lomi i peretoo. ⁹Ma nabaa fei pudamu na fafeloo, walesiminia. Ina rawani ba o wadu'aitonaa harenuamu a'a hepalo ua puda laraa fei ba ona pa'i guapalo puda ma i siminaa yoi fei haffi gufu hafelo.

Fei Warea Hanunuu fei Pa'aiaa Sipsipi
(Luke 15:3-7)

¹⁰"Oma'ama'aa hamu'ou ba lomi hamona fanunufafelo a'a nemea eni pusu'o baduu eni. Uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba ranimai, ei alo'alo pafea, ei oma'aa ro'ou, rona fanunuaa fei puda mei Amau i pafea. ¹¹^r

¹²"Tamanu naraa hamu'ou? Nabaa nemea na pa'i hefa pu'u sipsipi ma hepalo na lelepa'ai, haa, lomi i di'iniinaa ei faimfua pa'ania ma faimpalo pafoo maugeni ma re labaginaa fei na lelepa'ai? ¹³Ma nabaa i labagipa'ia, a warefa'uai a'a hamu'ou ba imina ni'eni'e a'a fei laraa ei faimfua pa'ania ma faimpalo lomi rona lelepa'ai. ¹⁴Ana ale'ei, mei Amaa hamu'ou i pafea, lomi na nunumiai ba nemea eni pusu'o baduu eni i pa'ai.

Hemea Lofu i Bigifatata a'amu

¹⁵"Nabaa mei lofumu i bigifatata a'amu,^s dinaa a'ana ma fama'aiaa fei tatana, uniaa hamugua ua. Nabaa i guainio, te, lomi watolaa hamugua. ¹⁶Ma'uaa, nabaa lomi i guainio, dugaa helaguidiai a'amu ba 'i pa'i helagui o o'odui gutaguaiaa minaa ei awataa.' ¹⁷Nabaa lomi ina guainaa

^r 18:11 Hefi'a ne'ia ba gufu pafea. ¹¹ Mei Na'uu Rama'a na nomai ba i fatela'anaa fei na pa'ai. ^s 18:15 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i a'amu.

ro'ou, warefanaa ei losuia; ma nabaa lomi ina guainaa ro'ou, bigi'ia a'ana ale'ei ona bigi'ia a'a nemea roromaa, o nemea otonaa mugoo po'ii gavaman.

¹⁸“A warefa'uui a'a hamu'ou ba tamanu hamona faroro'inia' yeni malagufu, ana i roro'ai i pafea ma tamanu hamona alagia“ yeni malagufu, ana i ala i pafea.”

¹⁹“Hepalodiai, a warefanaa hamu'ou ba nabaa helagui hamu'ou yeni malagufu, hamuna fi'ugai ba hamu'aa i'igainaa hepalo manumanu, mei Amau i pafea, i bigi'ia a'a hamugua. ²⁰Uaa hitani helagui, o o'odui, ro'amii gutafipui warii fei harau, yau ana a'a ro'ou.”

Fei Warea Hanunuu mei Nafi Lomi Faloloa'iana

²¹I dii, Peter na nomai a'a Jesus ma i'iginia, “Mena Fasu, figa au a futoaa ei hafelo'a na bigi'ia a'au mei lofuu? Inei ale'ena olorompalopoa?”

²²Jesus na ware, “A warefania, a'a ba olorompalopoa ma'uaa, oloromfua pa'ania ma olorompalopoa.”

²³“Si'ei, fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei hemea hapara, mei ba i fawanewaneaa ei pono'aa ei nafina. ²⁴Ei ba i fawanewaneaa ei mugoo po'i, hefi'a, rona duginaa a'ana hemea nado'o tonaa hefua pa'ania pufaba'a mugoo po'i a'ana.” ²⁵Si'ei ba lomi na pa'i mugoo po'i, mei hapara na warefawe'i ba hia, mei harona, ei na'una mawe minaa ei manumanuna, ronei aloaa ro'ou ba hodi'aa ei mugoo po'ina.

²⁶“Mei nafi na fapasinna du'una i ma'ana. Ina i'igifawe'i a'ana, ‘Do'o fawiwi'ainau ma awe hodipedugaa minaa ei mugoo po'i.’ ²⁷Mei fasuu mei nafi na faloloa'inia ma na fama'e'uaiaa minaa ei tonana ma alofatalainia.

²⁸“Ma'uaa ei fi asi'alao mei nafi, ina nobapa'alao hemeadiai nafi na bigifipui a'ana, hemea nado'o tonaa hefa pu'u denarius^x a'ana. Ina panarofia ma guafaa gimona ma warefawe'i a'ana, ‘Hodi'aa tamanu ona tonia a'au!’

²⁹“Mei nafi, mei na bigifipui a'ana na fapasinna du'una ma na i'igifawe'i a'ana, ‘Do'o fawiwi'ainau ma awe hodi'aa minaa ei mugoo po'imu.’

³⁰“Ma'uaa ina ware ba lomi. Ma idii, inaree aunaa hia humuu bobo'aia hawina ba na hodipedugaa ei mugoo po'i. ³¹Ro'aa fanunuia ale'ei hefi'adiai nafi, ronamina naranara watauda ma ronaree warefanaa mei fasuu ro'ou minaa ei rona fanunuia.

³²“Si'ei, mei fasu na lala'aa mei nafi ma ware, ‘Yoi, hemea pa'aa hafelo'a nafi. Unamina fama'e'uaiaa minaa ei onado'o tonia a'au, uaa

^t 18:18 O, faroro'idigia ^u 18:18 O, aladii ^v 18:22 O, na pa'i olorompaloei oloromfua pa'ania. Hanuna ba 7x70 o gunaroa pu'u ma faimfua pa'ania. ^w 18:24 watauda million kina (10,000 talent) ^x 18:28 ma'ida ua kina

onamina i'igai'fawe'i a'au. ³³Haa, lomi ba o'aa faloloa'inaa mei hamugua ale'ei a bigi'ia a'amu?' ³⁴Mei fasuna namina siba ma fifaninaa hia panii ei oma'ama'aa humuu bobo'aia ba ronei fanima'aia hawina na hodipedugaa ei mugoo po'i.

³⁵“Mei Amau pafea iwe bigi'ia ale'ei a'a hememea hamu'ou nabaa lomi hamona futoaa ei hafelo'aa ei lofuu hamu'ou laloo naranaraa hamu'ou.”

Fi'alagia
(*Mark 10:1-12*)

19 ¹I'a waredigaa ei manumanu ei Jesus, ina asi'adi'ininaa Galilee ma aununaa malalaa Judea, fipepei Jordan. ²Hefi'a baua gupuu rama'a, rona nenegia ma na farawaninaa ei funuua ro'ou yei.

³Hefi'a Pharisee, rona nomai a'ana ba ro'aa mania. Rona i'igai, “Na wanewane a'a fei law ba nemea wawane i fi'alagii a'a mei harona ma lomi rawani'aa pa'afina?”

⁴Ina ware, “Haa, lomi hamona igoia ba fama'a, mei Famamaraia na bigi'aa lagua ‘wawane ma pifine,’ ⁵ma ware ba, ‘Sifei, fei pa'afina ba nemea wawane nei di'ininaa amana ma inana ma gutafipui a'a mei harona ma laguwe pigioinaa hepalo?’ ⁶Si'ei, a'a ba lagua fai helagui, uaa hemea. Si'ei, tamanu na fihupu'inia mei Haidaa, nemea nei'aa alagia.”

⁷Rona i'igai, “Nabaa fa'ua, tani i ware Moses ba nemea nei fani hepalo ne'iaa fi'alagia ma alofatalainia?”

⁸Jesus na ware, “Moses na ugainia ba hamo'aa di'ininaa ei haroo hamu'ou hamatee namina waiwai tabaa hamu'ou. Ma'uaa do'ofama'a abaa ale'ei. ⁹A warefanaa hamu'ou ba hini i di'ininaa mei harona ba i lalaidiai ma mei harona lomi na fiharoharoipa'ai, mei rama'a mei, na bigi'aa fei fiharoharoipa'aia.

¹⁰Ei otalai nenerana, rona ware, “Nabaa ale'ei a'a hemea wawane ma mei harona, ina rawani ba lomi lalalaia.”

¹¹Jesus na ware, “Abaa minaa ei rama'a, ro'aa tonaa fei warea fei, uniaa ei una fanaa ro'ou. ¹²Uaa hefi'a, lomi ba ro'aa lalai, uaa rona waninimai ale'ei ma hefi'adiiai, ei rama'a na morosiminaa wawanei ro'ou ba ale'ei ma hefi'adiiai, rona ware ua ba lomi ro'aa lalai' uaa rona naranara'uaiaa fei haparaia pafea. Mei ba na rawani a'ana, inei tonia.”

Ei Pusu'o Baduu ma Jesus
(*Mark 10:13-16; Luke 18:15-17*)

¹³I dii, rona duginamii a'a Jesus ei pusu'o baduu ba nei augaa panina pafoo ro'odu ma lafulafunaa ro'ou. Ma'uaa ei otalai nenerana, rona pauninaa ei rona dugamii ro'ou.

† **19:12** O, ware ua ba rona morosiminaa wawanei ana ro'ou.

¹⁴Jesus na ware, “Fanoramiaa ei baduu pusu'o i a'au ma apuna lawaraa ro'ou, uaa fei haparaia pafea, manumanuu ei ale'eni eni.” ¹⁵I'a audigaa guei panina pafoo ro'ou, ina di'ininaa fei gufu fei.

Mei Baubara Watauda Mugoo Po'ina
(*Mark 10:17-31; Luke 18:18-30*)

¹⁶Ma hemea na nomai a'a Jesus ma na i'igai, “Feroia, a bigi'aa tamanu rawani'a manumanu ba a tonaa fei harena lomi i pedutoo?”

¹⁷Na ware Jesus, “Tani o i'iginau ba tamanu na rawani? Unaa Hemea ua na rawani. Nabaa o nunumiai ba o'aa wadu'aitonaa harenuamu, onei neneraa ei law mei Haidaa.”

¹⁸Ina i'igai, “Tamanu ei?”

Jesus na ware, “ ‘Apuna fo'afama'e, apuna fiharoharoipa'ai, apuna fafanao, apuna warefasifi, ¹⁹ma'auaa amamu ma inamu,^z ma 'haguaa mei gufumu ale'ei ona'o haguio.' ”

²⁰Mei baubara na ware, “Minaa ena, unamina nenegidigia. Tamanudiai fei lomi una bigi'ia?”

²¹Jesus na ware, “Nabaa ona nunuminia ba o'aminaa fafa'arai, wi aloaa ena manumanumu ma fanaa ei lomi manumanuu ro'ou ma owe pa'i manumanumu i pafea. Nenee fei, mi nenerau.”

²²I'a guainaa fei mei baubara, ina aunufaloloa'ilao, uaa na pa'i watauda manumanuna.

²³I dii, Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba namina waiwai ba nemea na pa'i watauda mugoo po'ina i wadu'ainaa fei haparaia pafea. ²⁴A warediai ba na madutainaa fei camel ba i wadu'ainaa fei ma'ahi'u laraa fei ba nemea na pa'i watauda mugoo po'ina i wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa.”

²⁵Ro'aa guainaa fei ei otalai nenerana, ronamina hawainaa poaa ro'ou ma i'igai, “Nabaa ale'ei, hini ba i tela?”

²⁶Jesus na fanunulao a'a ro'ou ma ware, “A'a rama'a lomi na ma'atalaa, ma'uaa a'a mei Haidaa minaa ei manumanu na ma'atalaa.”

²⁷Peter na warenaa a'ana, “Hai'ouna di'ininaa minaa ei manumanuu hai'ou ba hai'ou nenegio! Si'ei, hai'ou'aa tonaa tamanu?”

²⁸Jesus na warenaa a'a ro'ou, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba a'a fei au ba i manufudiai minaa ei manumanu, ena na guta fininaa ei hawerana mei Na'uu Rama'a pafoo gutanaa mei hapara, hamu'ou ena hamona nenerau, ana hamowe guta pafoo ei hefua ma guapalo gutanaa ei hapara ma dududuaa ei hefua ma guapalo pai Israel. ²⁹Ma hini ei rona di'ininaa ei humu, o lofu, o agi, o ama ma ina,^a o na'u, o pe'ihape uaa yau, rowe to ale'ei hefa pu'udiai ma ropowe tonaa fei harena lomi i pedutoo.

^z 19:19 Deuteronomy 5:16-20 ^a 19:29 Hefi'a ne'ia ba *ina* o *harona pifine*

³⁰Ma'uaa watauda ei rona nomai nene, rowe dinaa ma'a ma ei ro nomai ma'a ro dinaa nene.

Fei Warea Hanunuu ei Bigibigi'a Wagii fei Pe'ihape

20 ¹“Fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei mei amaa fei pe'ihape, mei na asi'aa mafufuo ba i pono rama'a ba ronei bigi wagii fei pe'ihapena wine. ²Ina ware ba pono'aa ro'ou a'a heai arewaa, hepalo denarius ma alonaa ro'ou pe'ihapena.

³“Nopa'aloo faimpalo ido'o, ina aunu ma fanunupa'aa hefi'adiai rona u i humuu alo'alo, lomi bigi'aa ro'ou. ⁴Ina warenaa a'a ro'ou, ‘Ana hamoneiree bigi wagii fei pe'ihapeu ma awe fawanewaneaa ei pono'aa hamu'ou.’ ⁵Si'ei, rona dii.

“Ina aunudia haloina ma fei fa'oduiaa ido'o ma bigi'ia ana ale'ei. ⁶I nopa'aloo haipani ido'o, na aunu ma fanunupa'aa hefi'adiai, ana ro'ei ufalarai ua. Ina i'iginaa ro'ou, ‘Tani hamu'ou ufalarai ua yeni minaa feni arewaa feni ma lomi hamona bigi'aa hepalo manumanu?’

⁷“Rona ware, ‘Hamatee lomi hemea na pono'aa hai'ou.’

“Ina warenaa a'a ro'ou, ‘Ana hamoneiree bigi wagii fei pe'ihapeu.’

⁸“I nororolao, mei amaa fei pe'ihape na warenaa a'a mei paniaa panina, ‘Apainamii ena bigibigi'a ma fani pono'aa ro'ou. Do'o pono'aa ei we noramiaa ro'ou ma nene, ei rawarawa.’

⁹“Ei bigibigi'a rona'aa bigi a'a fei haipani ido'o, hememea ro'ou na tonaa hepalo denarius. ¹⁰Si'ei, ei rawarawa bigi'a, rona nara ba i bauanadiai pono'aa ro'ou. Ma'uaa hememea ro'ou, ana na tonaa hepalo ua denarius. ¹¹Ro'aa todigia, rona bababau'u a'a mei amaa fei pe'ihape. ¹²Rona ware, ‘E'ei rama'a we fabigi'uamu nene, lomi rona bigifamadii ma pono'aa ro'ou, fimina'ei ale'ei hai'ou ma hai'ounamina bigifatemu haroo fei bauh halo.’

¹³“Ma'uaa ina warefanaa hemea ro'ou ba, ‘Otafi, lomi una bigifatata a'amu. Haa, lomi ba onado'o uga ba pono'amu, hepalo denarius? ¹⁴Tonaa fei pono'amu ma aunu. Una nunuminia ba pono'aa mei a'apoo dugamiau, i fimina'ei a'a fei pono'amu. ¹⁵Haa, lomi na wanewane ba una bigi'aa tamanu nunumiau a'a ei mugoo po'iu? O, yoi, ona punepune hamatee yau, una baubaurawani?’

¹⁶“Si'ei ba mei i nomai nene, iwe dinaa ma'a ma mei i nomai ma'a i dinaa nene.”

Jesus na Ware'audinaa fei Ma'eana

(Mark 10:32-34; Luke 18:31-34)

¹⁷Ei fitalaidinaa Jerusalem, Jesus na dugitata'ainaa ei hefua ma helagui otalai nenerana ma warenaa a'a ro'ou, ¹⁸“O'ou, oa dinaa Jerusalem ma mei Na'uu Rama'a, ro'aa aloia panii ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law.

Rowe ware ba inei ma'e ¹⁹ma rowe fifaninia panii ei Gentile ba ro'aa hapepeinia, babuunia ma fatawaia. Ma wagii fei fa'oduiaaa arewaa iwe asi'atodiai harenuana!"

Fei I'igaiaa Hemea Ina

(Mark 10:35-45)

²⁰I dii, mei inaa laguei na'uu Zebedee na nofipuimai a'a ei na'una, dinamii a'a Jesus, fa'unaa du'una ma i'iginia hepalo nunumiana.

²¹Ma Jesus na i'iginia, "Tamanu fei nunumiamu?"

Ina ware, "Uga ba hemea lagueni na'uu i guta pepepe ma'aumu ma hemea mauwimu wagii fei haparaiaamu."

²²Jesus na warefanaa ro'ou, "Lomi hamona aida ba tamanu hamo'ei i'iginia. Hamo'aa hunupa'i a'a fei bara ba a hunumia?"

Rona ware ba, "Hai'ou hunupa'i."

²³Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Pa'aa fa'ua ba hamo'aa hunu a'a fei barau ma'uua, fei ba hini ba i guta i pepepe ma'auu, o mauwiu, abaa yau mei ba a ugainia. Ei gutana ei, pagi'augaa mei Amau, gutanaa ei di rafeiana."

²⁴Ro'aa guainaa fei ei hefua, ronamina siba a'a laguei filofui. ²⁵Jesus na harofipuinaa ro'ou ma ware, "Hamona aida ba ei bauaniaa ei Gentile, rona fasuinaa ana ro'ou mawe ei paniaa panii ro'ou, rona pa'i forafora ro'ou a'a ei rama'a. ²⁶Abaa ale'ei a'a hamu'ou. Agia, hini ba hia bauana a'a hamu'ou, nei ale'ei nafii hamu'ou ²⁷ma hini ba i rawarawa nei ale'ei humuwaa hamu'ou—²⁸ana ale'ei ba mei Na'uu Rama'a, abaa ei i nomai ba ei rama'a, ronei nafii a'ana ma'uua, ba i nafii a'a ro'ou ma ba i fanaa fei harenuana ale'ei pono'aa watauda."

Helagui Pudawerai, Laguna Fanunupa'i

(Mark 10:46-52; Luke 18:35-43)

²⁹Jesus ma ei otalai nenerana, ba ro'aa di'ininaa Jericho, hefaa baua gupuu rama'a, rona nenegia. ³⁰Helagui pudawerai, laguna guta i papaa fei tala ma lagu'aa guainia ba Jesus fi falogilao nana'aa lagua, laguna haroharo, "Mena Fasu, mena Na'uu David, faloloa'inaa haigua!"

³¹Fei gupuu rama'a na warefasiba a'a lagua ba lagunei babanini ma'uua, laguna haropararai apoidiai, "Mena Fasu, mena Na'uu David, faloloa'inaa haigua!"

³²Jesus na u ma na haro'i'iginiaa lagua, "Tamanu nunumiaa hamugua ba a bigi'ia a'a hamugua?"

³³Laguna ware, "Mena Fasu, ba haigu'aa fanunupa'i."

³⁴Jesus na faloloa'inaa lagua ma na idooa puda lagua. Ana ei ua, laguna fanunupa'i ma nenegia.

Ina Wadu'ainaa fei Gufu Ale'ei Hemea ina Mua

(Mark 11:1-11; Luke 19:28-40; John 12:12-19)

21 ¹Ro'aa nofarafi'imai Jerusalem ma nopa'amii Bethphage pafoo Maugeni Olive, Jesus na aloaa helagui ei otalai nenerana ²ma

inado'o warefanaa lagua, “Dinaa a'a fei gufu i ma'aa hamugua ma hamuwe fanunupa'aa hepalo donkey na roro'ai yena ma fena na'una, papana. Alaforamiaa lagua a'au. ³Nabaa nemea i wareaa hepalo manumanu a'a hamugua, warefania ba mei Fasu na nunuminaa gueini donkey ma iwe alodinamai.”

⁴Fei manumanu fei, fi fafa'uainaa tamanu nadii wareia mei mamama'a:

⁵“Warenaa a'a mei Na'uu Zion, Baduu Pifine,

‘Fanunu, mei haparamu fi nomai a'amu,

ina nowiwidimai pafoo hepalo donkey,

pafoo hepalo na'uu manulelele, hepalo na'uu donkey.’”

⁶Laguna aunu laguei otalai nenerana ma bigi'ia ale'ei na wareia a'a lagua Jesus. ⁷Laguna foramii fei donkey ma fei na'una, augaa ei hawaa uguu lagua pafoo guapaloei ma Jesus na guta pafoo guapaloei. ⁸Hepalo baa gupuu rama'a na hafeninaa ei hawaa uguu ro'ou i ma'aa tala ma hefi'a, rona balainaa ei raraa haihai ma hafeninia i ma'aa tala. ⁹Ei gupuu rama'a, ei rona nolao i ma'ana ma ei rona talailao nene, rona haroharo, “Hosanna^b a'a mei Na'uu David!”

“Ina pa'i hawegiana mei na nomai a'a fei haraa mei Fasu!”

“Hosanna i dinaa pafea!”

¹⁰I'a wadu'ainaa Jerusalem Jesus, minaa ei rama'aa gufu, rona asi'aa ma i'igai ba, “Hini meni?”

¹¹Ei gupuu rama'a, rona ware ba, “Meni rama'a meni, Jesus, mei mamama'a, noramiana Nazareth yei Galilee.”

Jesus Ye i a'a fei Humuu mei Haidaa

(*Mark 11:15-19; Luke 19:45-48; John 2:13-22*)

¹²Jesus na wadu'ainaa malalaa fei humuu mei Haidaa ma na tetefa'asi'anaa minaa ei ro'ei pono pono ma alo'alo yei. Ina haupeduaa ei tawaa ei ro'ei filoginaa ei mugoo po'i mawe ei gutanaa ei ro'ei aloaa ei pune. ¹³Ina ware, “Rona ne'inia ba, ‘Rowe ware ba fei humuu, hepalo humuu lafulafu,’ ma'uaa, hamona bigi'ia ale'ei humuu fafanao.’”

¹⁴Ei pudawerai mawe ei afetoo, rona nomai a'ana i humuu mei Haidaa ma ina farawaninaa ro'ou. ¹⁵Ma'uaa, rona siba ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law ei ro'aa fanunupa'aa ei rawani'a bigi'ana ma ale'ei ba ei baduu, rona haroharo laloo fei humuu mei Haidaa ba, “Hosanna i dinaa a'a mei Na'uu David.”

¹⁶Rona i'iginia, “Ona guaipa'ia ba tamanu ei wareaa ei baduu?”

Jesus na ware ba, “Hi'i. Haa, lomi hamona igoia,

“A'a fei haba'umuu ei baa baduu mawe ei pusu'o baduu,

^b 21:9 Warea Hebrew. Hanuna do'o fama'a ba “Fatela'ania!” I dii, nawe oanaa hepalo warea udugia; v. 15 anaa

ona nunuminia ba ronei uduginio?’”

¹⁷Ma ina asi'aa a'a ro'ou ma di'ininaa fei gufu fei ma aununaa Bethany ma na ma'igu yei.

Fei Haihai Figi na Hole

(Mark 11:12-14, 20-24)

¹⁸I nomafufuolao, fi hadiwe'inaa fei baua gufu ma na bao. ¹⁹Ina fanunupa'aa hepalo haihai figi i papaa fei tala ma na nolao wagina ma lomi na fanunupa'aa hepalo fuana unaa ei rauna. Ma na warenaa a'ana, “Fai lomi ba o fuadial!” Ana ei ua, fei haihai na hole.

²⁰Ro'aa fanunuaa fei ei otalai nenerana, ronamina ba'arofu ma i'igai, “Tani ei ba fei haihai figi namina holebatafa?”

²¹Jesus na ware, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba nabaa na we'i naranaraa hamu'ou ma lomi hamona hamamagua, a'a ba una fei ba hamo'aa bigi'ia a'a fei haihai figi, ma'uaa ana hamowe warenaa a'a feni maugeni ba, ‘Wi siminio agi,’ ma iwe guainaa hamu'ou. ²²Nabaa na we'i naranaraa hamu'ou, hamowe tonaa tamanu hamona i'iginia a'a ei lafulafuaa hamu'ou.”

Rona Haninaa fei Foraforaa Jesus

(Mark 11:27-33; Luke 20:1-8)

²³Jesus na wadu'ainaa malalaa fei humuu mei Haidaa ma fi feroi, ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu, rona nomai a'ana. Rona i'igai, “Tonamu hitani fei forafora ba o'aa bigi'aa eni manumanu eni? Ma hini na ugainio?”

²⁴Jesus na ware, “Yau ana a i'iginia hamu'ou hepalo i'igaia. Na'aa hamo'aa warefanau, a warefanaa hamu'ou ba tonau hitani fei forafora ba a bigi'aa eni manumanu eni. ²⁵Fei pudugufaiia John—noramiana hitani? Noramiana pafea, o a'a rama'a?”

Rona fiwarewareinia dupuaa ro'ou ma ware, “Nabaa o ware ba, ‘Noramiana pafea,’ iwe i'igai, ‘Nabaa ale'ei, tani lomi hamona nara ba fa'ua wareana?’ ²⁶Ma'uaa, nabaa o ware ba, ‘Noramiana a'a rama'a’—o'ouna ma'auaa ei rama'a, uaa minaa ro'ou, rona nara ba John, hemea mamama'a.”

²⁷Si'ei, rona warenaa a'a Jesus, “Lomi hai'ouna aida.”

Ma ina ware, “Ana lomi ba a warefanaa hamu'ou ba tonau hitani fei forafora ba a bigi'aa eni manumanu eni.”

Fei Warea Hanunuu Laguei Na'u

²⁸“Tamanu naraa hamu'ou? Na pa'i hemea rama'a na pa'i helagui na'una. Ina dinaa a'a mei uma'ua ma na ware, ‘Ona'uu, re bigi i pe'ihape wagieni.’

29 “Ina ware, ‘Lomi ba a bigi,’ ma'uaa nenee fei, na filoginaa naranarana ma na aunu.

30 “I dii, mei ama na dinaa a'a mei umugi ma ana ale'ei wareana a'ana. Ina ware, ‘Awe dii,’ ma'uaa lomi na dii.

31 “Amaia lagua na bigi'aa nunumiaa amana?”

Rona ware ba, “Mei uma'ua.”

Jesus na warenaa a'a ro'ou, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe ei pifinee tala, ro'ei wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa, i ma'aa hamu'ou. 32 Uaa John na nomai a'a hamu'ou ba i fama'aa hamu'ou fei talaa wanewanea ma lomi hamona guainaa wareana ma'uaa, ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe ei pifinee tala, rona guainia. Ma hamo'aa fanunudigaa fei, ana lomi hamona filoginaa ei naranaraa hamu'ou ma guainia.

Fei Warea Hanunuu ei Oma'ama'aa fei Pe'ihape

(Mark 12:1-12; Luke 20:9-19)

33 “Guaidiai hepalo warea hanunu: Na pa'i hemea na faroaa ei wine laloo pe'ihapena. Ina nonoinia, agifaa fei huapuu wine ma na fa'ugaa fei palee ei guta'oma'aa fei pe'ihapena. Si'ei, nadii fanaa hefi'a ba ronei oma'aa fei pe'ihapena ma na aunu ba i tatalai gufu raua. 34 I'a norafi'inaloo fei au hufu'a, ina aloaa ei nafina ba ronei dinaa a'a ei ro'aa oma'aa fei pe'ihape ma re tomai ei alagi'augaa ro'ou hanana fua.

35 “Ei oma'ama'aa fei pe'ihapena rona panarofaa ei nafina; babuinaa hemea, fo'afama'ea hemea ma nafa'aa mei fa'o'oduaiaa ro'ou a'a ei mugoo. 36 Si'ei, na alodinaa hefi'adiai nafina a'a ro'ou, rona wataudadiai a'a ei rawarawa ma ei oma'ama'aa fei pe'ihapena rona bigi'ia a'a ro'ou ana ale'ei bigi'aa ro'ou fama'a. 37 Nenee minaa ei, nawe aloaloo mei na'una a'a ro'ou. Ma ina ware, ‘Ro'awe ma'auaa mei na'uu.’

38 “Ma'uaa, ei ro'aa fanunupa'aa mei na'una ei oma'ama'a, rona fiwarewarei ana ro'ou, ‘Simeni, meni ba i tonaa feni pe'ihapee amana. O dii, o fo'afama'eia ma tonaa fei pe'ihapena.’ 39 I dii, rona panarofia, fa'asi'ania a'a fei pe'ihape ma fo'afama'eia.

40 “Nabaa i nomai mei amaa fei pe'ihape, i bigi'aa tamanu a'a ei oma'ama'aa fei pe'ihapena?”

41 Rona ware, “I pa'aa fanima'aa ei wawa'ai poa, tonaa fei pe'ihapena ma fanaa hefi'adiai oma'ama'aa, ena rowe fania hefi'a ei fuua fei pe'ihapena a'a fei au hufu'a.”

42 Na ware a'a ro'ou Jesus, “Haa, lomi hamona igoia laloo fei Bu'u Apuna:

“ Fei mugoo, fei lomi rona nunuminia ei fadufadua,
i powe oanaa fasu'ufufugoi.^c

^c 21:42 O, English *cornerstone*

Mei Fasu na bigi'aa feni,
ma namina fafanunufarawani pudaa o'ou'?

⁴³“A warefanaa hamu'ou ba fei haparaiaa mei Haidaa i tonia a'a hamu'ou ma fanaa ei rama'a, ei rowe fafuafarawaninia. ⁴⁴Hini i pasinaa pafoo feni mugoo i matala, ma'uaa hini i pasi'onia fei mugoo i marafita.”^d

⁴⁵Ro'aa guainaa ei warehanunuaa Jesus ei famamooa humuu mei Haidaa ma ei Pharisee, rona apa'ia ba ifi warewareaa ro'ou. ⁴⁶Ro'ei labarainaa hepalo tala ba ro'aa panarobobo'inia, ma'uaa rona ma'au a'a fei gupuu rama'a, uaa ei rama'a rona nara ba hia mamama'a.

Fei Warea Hanunuu fei Hananaa Lalaia
(*Luke 14:15-24*)

22 ¹Jesus na warehanunuidiai a'a ro'ou: ²“Fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei hemea hapara, mei na pagipagiaa fei hananaa lalaiaa mei na'una, baduu wawane. ³Ina aloaa ei nafina ba ronei dinaa a'a ei rama'a, ei na ware'audii a'a ro'ou ba ronei nomai a'a fei hananaa, ma'uaa rona ware ba lomi ro nomai.

⁴“I dii, ina alodinaa hefi'a ei nafina ma ware, ‘Ware a'a ei una ware'audii a'a ro'ou ba una pagi'audigaa fei finei fafi: ei hapeu manulelele ma ei hapeu bauana buduma'ao, una hawidigaa ro'ou ma minaa ei manumanu namina udedii. Nomai a'a fei hananaa.’

⁵“Ma'uaa lomi rona falanaa huoo ro'ou ma rona aunu ua—hemea na dinaa pe'ihapena, hemeadii a'a fei bigi'aa mugoo po'ina. ⁶Ma ei dufu, rona patarofaa ei nafii mei hapara ma haperararaiaa ro'ou ma fo'afama'ea ro'ou. ⁷Ma mei hapara na sibafafelo. Ina aloaa ei rama'aa fo'aa ma ronaree fo'afama'epedugaa ei rama'a, ei ro'aa fo'afama'ea ei nafina ma fagu'aa ei gufuu ro'ou.

⁸“Si'ei na ware a'a ei nafina, ‘Fei hananaa lalaia na udedii ma'uaa, ei una waredii a'a ro'ou ba ronei nomai, lomi na rawani ba ro'aa nomai. ⁹Aununaa ma'aa tala ma ware a'a hini e'ena hamona bapa'aa ro'ou ba ronei nomai a'a feni hananaa.’ ¹⁰Si'ei, ei nafi, rona aununaa ma'aa tala ma dugamiaa minaa ei bapa'aa ro'ou, ei rawani'a mawe ei hafelo'a ma fei humuu hananaa namina horo.

¹¹“Ma'uaa i'a wadu'aimai mei hapara ba imii ma'a ei rama'aa hananaa, na fanunupa'aa hemea lomi na rafeaa fei susuu lalai. ¹²Ina i'ligai, ‘Otafi, ona wadu'aibatanimai yeni ma lomi susumu susuu lalaia?’ Lomi na wareware mei rama'a.

¹³“Si'ei mei hapara na ware a'a ei paniaa panina, ‘Faroro'inaa panina ma pinena ma suminia ano laloo fei roromaa, fei na pa'i ai'aiga ma fi'u'uaa difo.’

^d 21:44 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i v. 44.

14 “Una lala'aa watauda ma'uua, ma'ida ua rafeiau.”

Fani Mugoo Po'i a'a Caesar
(*Mark 12:13-17; Luke 20:20-26*)

15 Ma ei Pharisee, rona aununanarara ba batanai rona sifi'ia ba inei warefatata. 16 Rona alonaa i a'ana ei otalai neneraa ro'ou mawe ei maroaa Herod. Ma rona ware, “Mena feroia, hai'ouna aida ba yoi hemea wanewanea rama'a ma ona'o feroinaa fei maumau mei Haidaa, fei na neneraa tamanu na wanewane. Lomi ona falanaa huomu ei wareaa rama'a, uaa lomi ona nara ba ro'ou hini. 17 Si'ei ba onei warefanaa hai'ou fei naranaramu. Ina wanewane ba o fani mugoo po'i a'a Caesar, o lomi?”

18 Ma'uua Jesus na aidadii fei hafelo'a ba ro'aa bigi'ia ma na ware, “Hamu'ou ena ware'oni, tamanu pa'afina ba hamo'aa sifi'au ba unei warefatata? 19 Fama'au fei mugoo po'i, fei rona'o fanaa gavaman.” Rona tonamai a'ana hepalo denarius, 20 ma ina i'iginaa ro'ou, “Hanunuu hini feni? Ma ne'iaa hini?”

21 Rona ware ba, “Caesar.”

Ma na warefanaa ro'ou, “Fanaa Caesar tamanu ei manumanuu Caesar ma fanaa mei Haidaa tamanu ei manumanuu mei Haidaa.”

22 Ro'aa guainaa fei, ronamina ba'arofu. Si'ei, rona di'ininia ma aunu.

Lalaia wagii Fei Au Asi'anaa Ma'ea
(*Mark 12:18-27; Luke 20:27-40*)

23 Ana fei arewaa fei, ei Sadducee, ei rona ware ba lomi asi'ana, rona nomai a'ana a'a hepalo i'igaia. 24 Rona ware, “Mena feroia, Moses nadii warefanaa o'ou ba nabaa nemea wawane na ma'e ma lomi na'una, mei lofuna nei lalainaa mei harona ba nei pa'i na'uu mei lofuna, mei na ma'e. 25 Ma nabaa na pa'i oloromeai filofui a'a o'ou ma mei uma'ua na lalai ma na ma'e ma si'ei ba lomi na'una, mei harona na lalainaa mei umugina. 26 Ana ale'ei a'a mei umugina ma mei umugii mei umugina, mina ale'ei nopa'aloo mei fa'oloromeiaiaa ro'ou. 27 I dii, nawe ma'e mei pifine. 28 Si'ei, wagii fei au asi'ana, haroo hini, mei pifine mei, uaa minaa ro'ou, rona lalainia?”

29 Jesus na ware, “Hamona tata, uaa lomi hamona aida fei Bu'u Apuna, o fei faufau mei Haidaa. 30 Wagii fei au asi'anaa ei ma'ea, lomi lalaia, o falalaia; ei rama'a, ro ale'ei ei alo'alo pafea. 31 Ma'uua wagii fei asi'anaa ei ma'ea, lomi hamona igoaa tamanu mei Haidaa na wareia a'a hamu'ou ba, 32 ‘Yau, mei Haidaniaa Abraham, mei Haidaniaa Isaac ma mei Haidaniaa Jacob?’ Hia, abaa Haidaniaa ei ma'ea, uaa Haidaniaa ei rona pa'i fawewenii ro'ou.”

33 Ro'aa guainaa fei ei gupuu rama'a, ronamina maduofu a'a ei feroiana.

Fei Wareaa mei Haidaa namina Mua
(*Mark 12:28-34; Luke 10:25-28*)

³⁴Ro'aa guainia ba Jesus na fababaniniaa ei Sadducee, ei Pharisee, rona figupui. ³⁵Hemea ro'ou, hemea napa'aa apa'aa fei law na mania a'a feni i'igaia feni: ³⁶“Mena feroia, tamanu fei wareaa mei Haidaa laloo fei Law namina mua?”

³⁷Jesus na ware, “Haguaa mei Fasu, mei Haidaniamu fininaa minaa ei naranaramu ma minaa ei faufaumu ma minaa ei apa'amu.’ ³⁸Sifei, fei rawarawa wareaa mei Haidaa, fei namina mua. ³⁹Ma fei faguapaloana, ana ale'ei: ‘Haguaa mei gufumu ana ale'ei ona haguio.’ ⁴⁰Minaa ei Law ma ei Mamama'a, rona urofaa guapaloei wareaa mei Haidaa.”

Mei Christ, Hia Na'uu Hini?
(*Mark 12:35-37; Luke 20:41-44*)

⁴¹Ro'aa gutafipui ei Pharisee, Jesus na i'iginaa ro'ou, ⁴²“Tamanu ei naraa hamu'ou a'a mei Christ?e Hia, na'uu hini?”

Rona ware ba, “Hia na'uu David.”

⁴³Ina warefanaa ro'ou, “Nabaa ale'ei, tani ei ba David, wagii fei faufau fei Spiriti na roroinia ‘Fasu’? Uaa ina ware,

⁴⁴“ ‘Mei Fasu na warenaa a'a mei Fasuu:

“Guta i pepei ma'auu
nopa'aloo fei una aunaa ei bidibidii unumu
haroo pinemu.” ’

⁴⁵Nabaa David na ware ba hia, ‘Fasu,’ batanai ei ba hia na'una?” ⁴⁶Lomi hemea na wareaa hepalo manumanu wagii fei ma a'a fei arewaa fei ma nolao, lomi hemea ba na i'igidinia hepalodiai i'igaia.

Jesus na Aweinaa Ro'ou a'a ei Feroiaa Law
(*Mark 12:38,39; Luke 11:43,46; 20:45,46*)

23 ¹I dii, Jesus na warefanaa ei gupuu rama'a mawe ei otalai nenerana: ²“Ei feroiaa law ma ei Pharisee, rona guta a'a fei gutanaa Moses. ³Si'ei, hamonei guainaa ro'ou ma bigi'aa ei rona ware ba hamonei bigi'ia. Ma'uaa hamonei'aa bigi'aa tamanu rona bigi'ia, uaa lomi rona neneraa ei rona u'ugia. ⁴Rona roro'inaa ei awataa manumanu ma augia foreforee ei rama'a ma'uaa, lomi ba rona fani pani ba ro'aa poro'ia.

⁵“Minaa ei manumanu rona bigi'ia ba ronei ma'aia ei rama'a: Rona fadufabauaninaa ei bao ei ne'iaa Bu'u Apuna^f ro'ou ma famalaiaa ei wao supuu lawalawaa ro'ou; ⁶ronamina nunuminaa ei gutanaa ei baua

e **22:42** O, *Messiah* f **23:5** Ei pusu'o bao na pa'i ne'iaa Bu'u Apuna lalona ma rona mo'inia pafoo rawa o fasuu pau ro'ou.

rama'a a'a ei hananaa ma ei pa'aa rawani'a gutana i laloo ei synagogue; 7ronamina nunuminia ba ei rama'a, ronei famafufuoinaa ro'ou malalaa ei humuu alo'alo ma ba ei rama'a nei harofaa ro'ou, 'Rabbi.'

⁸“Ma'uaa abawe haronaa hamu'ou 'Rabbi,' uaa hamona pa'i hemea ua Fasu ma minaa hamu'ou, filofui. ⁹Ma apuna harofaa nemea yeni malagufu 'Ama', uaa hamona pa'i hemea ua Ama ma hia, i pafea. ¹⁰Ana abaa haronaa hamu'ou 'feroia,' uaa hamona pa'i hemea ua 'Feroia', mei Christ.⁸ ¹¹Mei na pafeai a'a hamu'ou, hia i ale'ei nafii hamu'ou. ¹²Uaa hini na poronaa hia pafea, i oanaa pu ma hini i fafafaunaa hia pu, iwe pafeai.

Jesus na Dududuaa ei Ware'onii Ro'ou
(*Mark 12:40; Luke 11:39-42,44,52; 20:47*)

¹³“Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Pharisee, gueina ware'oni! Hamona'u fare'aa fei gigei fei haparaia pafea i puda'a ei rama'a. Lomi ba hamo'aa wadu'ai ma ana hamona lawaraa fei gigei a'a ei ba ro'aa wadu'ai. ¹⁴^h

¹⁵“Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Pharisee, gueina ware'oni! Hamona tatalai yeni malagufu ma pafoo agi ba hamo'aa falosuinaa nemea ma i'a neneraa hamu'ou, hamona fahafelodinia ale'ei na'uu fei gufu hafelo ma imina hafelo'apoidiai laraa hamu'ou.

¹⁶“Hamona fagiana, hamu'ou ena pudawerai talaiduga! Hamona'u ware ba, 'Nabaa nemea i fa'unainaa fei humuu mei Haidaa, lomi hanuna; ma'uaa hini na fa'unainaa fei mugoo po'ii humuu mei Haidaa na roro'ai wagii fei fa'unaiana.' ¹⁷Hamu'ou ena poapoa pudawerai! Afaia guapaloeni na pa'i hanuna, fei mugoo po'ii laloo humuu mei Haidaa, o fei humuna, fei na fa'apunainaa fei mugoo po'i lalona? ¹⁸Ana hamona'u ware ba, 'Nabaa nemea i fa'unainaa fei tawahafi na apunai laloo fei humuu mei Haidaa, lomi hanuna; ma'uaa, hini i fa'unainaa fei fanaa na ude pafona, ina roro'ai wagii fei fa'unaiana.' ¹⁹Hamu'ou ena pudawerai! Afaia guapaloeni na pa'i hanuna, fei fana, o fei tawahafi na apunai, fei na fa'apunainaa fei fana pafona? ²⁰Si'ei, hini i fa'unainaa fei tawahafi na apunai, ana na fa'unainaa minaa ei pafona. ²¹Ma hini i fa'unainaa fei humuu mei Haidaa ana na fa'unainaa mei na oa lalona. ²²Ma hini i fa'unainaa fei gufuu pafea na fa'unainaa fei gutanaa mei Haidaa mawe mei na guta pafona.

²³“Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Pharisee, gueina ware'oni! Hamona fani hepalo a'a hefua e'ei dufaa

g 23:10 O, *Messiah* h 23:14 Hefi'a ne'ia ba ro'aa wadu'ai. 14 Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Pharisee, gueina ware'oni! Hamona fa'amoaa humuu ei ma'lesuabea ma lafulafufamalaa puda'a rama'a. Si'ei imina ratadiiai ei fagianaa hamu'ou.

du'ua—mint, dill ma cummin. Ma'uaa hamona fanunu'au'uaiaa ei rarabaa manumanu laloo fei law—ale'ei tamanu na wanewane, ei faloloa'ia ma fei mau oafagugua. Ina rawani nabaa hamona bigidigamai e'ei ma lomi hamona madi'inaa fei hepalo a'a hefua. ²⁴Hamu'ou ena pudawerai talaiduga, hamona nueisiminaa hepalo pugo'a, ma'uaa hamona onomaa hepalo camel.

²⁵“Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Pharisee, gueina ware'oni! Hamona'u fesuaa fei auguu ei bara ma ei apia, ma'uaa lalona na pepesu ei wawa'ai poa ma fei nara'uaiaa ana hamu'ou. ²⁶Hamu'ou ena pudawerai Pharisee! Do'o fesuaa laloo ei bara ma apia ma fei augu ipowe fafa'arai anaa.

²⁷“Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Pharisee, gueina ware'oni! Hamu'ou ale'ei ei humuu ma'ea na pomafapo'i fei auguna, fei na fananamai, ma'uaa, i lalona na pepesu a'a ei guii ma'ea ma minaa ei loloaa. ²⁸Ana ale'ei, i puda a rama'a ba hamona wanewane, ma'uaa laloo iaa hamu'ou na pepesu a'a ei ware'onia ma ei naranaraa hafelo'a.

Jesus na Ware'augaa ei Fagianaa Ro'ou

(Luke 11:47-51)

²⁹“Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Pharisee, gueina ware'oni! Hamona'u wadufani humuu ma'ea ei mamama'a ma haweginaa ei huapuu ei wanewanea. ³⁰Ma hamona'u ware ba, ‘Nabaa hai'ouna oa a'a fei au ei amaa hai'ou mina, lomi ba hai'ou rarafiaa ro'ou ei ro fawiginaa fei namoo ei mamama'a.’ ³¹Ma wagii fei, hamona uniaa ana hamu'ou, uaa hamu'ou pai ei rona fo'afama'ea ei mamama'a. ³²E'eni hamopowe bigifa'apoinaa ei hafelo'a, ei di fa'asi'anaa ei amaa hamu'ou mina!

³³“Hamu'ou ena wa'a! Hamu'ou ena na'uu ei wa'a hafelo! Hamu'ou ponipa'ai batanai a'a fei waduhero? ³⁴Si'ei, yau ba a aloawii ei mamama'a, ei ano'ano mawe ei feroia a'a hamu'ou. Hamo'aa fo'afama'ea hefi'a ro'ou ma fatawaa ro'ou a'a ei hawafolo ma hefi'adiai, hamo'aa babuinaa ro'ou i laloo ei synagogue hamu'ou ma tetenaa ro'ou a'a hepapalo gufu. ³⁵Ma si'ei, i pafoo hamu'ou iwe wigimai fei raraa minaa ei wanewanea, ei rona ma'e yeni malagufu a'a fei au wigiaa raraa Abel nopa'aloo fei au wigiaa raraa Zechariah, mei na'uu Berekiah, mei hamona fo'afama'ea watolaa fei humuu mei Haidaa ma fei tawahafi na apunai. ³⁶A warefa'uai a'a hamu'ou ba minaa ei, iwe pasi pafoo taweni.

Jesus na Aigaa Jerusalem

(Luke 13:34,35)

³⁷“O, Jerusalem, Jerusalem, mena, ona fo'afama'ea ei mamama'a ma nafafama'ena mugoo ena aloawiau a'amu, una'aida nunuminia ba

a fafigupuinaa ei na'umu ale'ei hepalo inaa a'aroo na fafigupuinaa ei na'una haroo pauna ma'uua, lomi ona nunumiai. ³⁸Ma'a, na fawawadua fei humumu, fei na udenaa a'amu. ³⁹Uaa a warefanaa hamu'ou ba lomi hamo'aa fanunupa'idinau hawina hamona ware ba, 'Na pa'i hawegiana mei fi nomai a'a fei haraa mei Fasu.' ”

Jesus na Wareaa fei Wata'o'ooa fei Humuu mei Haidaa

(Mark 13:1,2; Luke 21:5,6)

24 ¹Jesus na di'ininaa fei humuu mei Haidaa ma i'a talailao, rona nomai a'ana ei otalai nenerana ba ro'aa fama'aiaa ei humu yei. ²Ina i'igai, “Oo, hamona fanunua minaa ena manumanu ena? Apa'aa warefa'uai a'a hamu'ou ba lomi hepalo mugoo wagina ba i ude pafoo hepaldiai; minaa ei, ro'aa sumipedunaa pu.”

Ei Hafelo'a Manumanu ma ei Haperararaia

(Mark 13:3-13; Luke 21:7-19)

³I'a guta pafoo Maugeni Olive Jesus, ei otalai nenerana, rona nofagigimai a'ana ma ware, “Warefanaa hai'ou ba nahaiga i nomai fei manumanu fei ma tamanu fei hilala i unifanaa hai'ou ba opowe nomai ma ipowe pedu fei au.”

⁴Jesus na ware, “Oma'ama'a ba lomi nemea i sifi'aa hamu'ou. ⁵Uaa watauda, rowe nomai a'a fei harau ma ware ba, 'Yau, mei Christ,⁷ ma ro'aa sifi'aa watauda. ⁶Hamowe guainia ba ei gufu, rona fifo'ai ma hamowe guainia ba na pa'i fifo'aia, ma'uua hamonei'aa naranara watauda wagii ei. Ei manumanu ei, ro'apowe nomai, ma'uua atawe pedu fei au. ⁷Hefi'a baua gufu, rowe asi'aa fasibanaa a'a hefi'adiai baua gufu ma ei hapara, rowe asi'aa fasibanaa a'a hefi'adiai hapara. Iwe moubiabria ma rerere hefi'a gufu yeni malagufu. ⁸Minaa ei manumanu ei, neido'o nomai ale'ei nemea pifine ba i do'o tonaa fi'ina ma hinene i wanini.

⁹“Ma nenee fei, hefi'a, ro'aa fifaninaa hamu'ou panii hefi'adiai ba ro'aa haperararaiaa hamu'ou ma fo'afama'ea hamu'ou ma minaa ei gufu i bidibidi unuu ro'ou a'a hamu'ou uaa yau. ¹⁰A'a fei au fei, watauda i asisi ei naranaraa ro'ou a'au ma ro'aa fi'ufadugii ma fibidibidii unuu ro'ou. ¹¹Rowe nomai watauda mamama'a sifisifi ma sifi'aa watauda. ¹²Si'ei ba namina rata ei hafelo'a, fei haguua watauda i pa'ai, ¹³ma'uua hini i ofafaufau nopa'aloo fei pedupeduu fei au, i tela. ¹⁴Ma feni rawani'a wareaa fei haparaia, iwe talepedunaa minaa ei gufu tadiwe'aia ba minaa ei, ronei guainia ma ipowe nomai fei pedupeduu fei au.

Mei Hafelo'a

(Mark 13:14-23; Luke 21:20-24)

¹⁵“Si'ei, ena hamona fanunupa'aa 'mei hafelo'a, mei ba i fafeloaa fei humuu mei Haidaa' ba na ufalarai fawelei na apunai, mei nadii u'ugia

ⁱ 24:5 O, *Messiah*; v. 23 anaa

mei mamama'a Daniel—mei igoa nei apa'ia— ¹⁶ma ei ro'ou yei Judea, ronei ponipa'ainaa a'a ei maugeni. ¹⁷Nemea pafoo pupuaa humuna nei'aa upu ba i to ne'aa manumanu laloo humuna. ¹⁸Nemea pifine i pe'ihape nei'aa bagua ba i to hawaa uguna. ¹⁹A'a ei arewaa ei, iwemina hafeloinaa ei wareu mawe ei roi fasususuu baduu. ²⁰Lafulafu ba fei ponipa'aiaa hamu'ou nei'aa nomai a'a fei au lalare ma maunu, o laloo fei Sabbath. ²¹Uaa iwe nomai fei pa'aa baa au hafelo, fei lomi na hawawagia hepalo hafelo'a wagii fei mamaraiamii feni ano nopa'amii wagiene ma nefarani, ana lomi ba i pa'i hepalo au hafelo'a ale'ei fei. ²²Nabaa lomi i pedu ei arewaa ei, lomi nemea i tela ma'uaa, si'ei ba ei rafeiana ana rona guta wagina, i faweleguinaa ei arewaa ei. ²³A'a fei au fei, nabaa nemea i ware a'amua ba, 'Fanunu, simeni meni Christ!' o, 'Sime, hia yei!' apuna guaiana. ²⁴Uaa, rowe nomai ei sifisifi Christ ma ei sifisifi mamama'a ma ro bigi'aa ei rawani'a hilala ma ei foigia ba ro'aa sifi'aa ei rafeiaa mei Fasu. Ma'uaa lomi ba ro'aa sifipa'aa ro'ou. ²⁵Ma'aia, unadii warefa'aidigaa hamu'ou.

²⁶“Si'ei, nabaa nemea i warefanaa hamu'ou ba, 'Sime, hia yei, fawelei lomi guana ma haihai,' apuna nolao; o, 'Simeni, yeni, laloo eni humu,' apuna guaiana. ²⁷Uaa minaa ei, rowe aida ba fi nomai mei Na'uu Rama'a, ana ale'ei ba nabaa fei usida na gime'aimai pepe i ana halo dinaloo lolooa halo, minaa ei ro'aa fanunupa'ia. ²⁸Ma nabaa rona fanunuaa ei ro'udo rona fidulao hitani, minaa ei, rona aida ba na pa'i wafuu ma'ea yei.

Fei Noramiaa mei Na'uu Rama'a
(*Mark 13:24-27; Luke 21:25-28*)

²⁹“Ina'aa pedulao ei hafelo'a wagii ei arewaa ei

“ fei halo i roroma,

ma fei puda, lomi i fanaa fei we'aina;

ei pi'u, ro'aa pasirai haroo pumanugawe

ma ei manumanu haroo pafea, rowe rerere.’

³⁰“A'a fei au fei, fei hilalaa mei Na'uu Rama'a i fa'arewamai i haroo pumanugawe ma minaa ei gufupedu yeni malagufu, ro'aa faloloa'i.

Rowe fanunupa'aa mei Na'uu Rama'a fi nomai pafoo ei papalei pafea

nofininamii ei faufauna ma hawerana. ³¹Ma iwe aloa ei alo'alona

fininaa aigaa fei maniwa ma rowe figupuinaa ei rafeiana, noramiaa ro'ou laloo minaa ei gufu tadiwe'aiaa feni malagufu ma i pafea.

To Feroia a'a fei Haihai Figi
(*Mark 13:28-31; Luke 21:29-33*)

³²“Hamone i to apa'aa hamu'ou wagii fei haihai figi: ena hamona fanunupa'ia ba ei rau mamarawii na sunaimai, hamona aida ba fei

au rawani ipowe nomai. ³³Ana ale'ei, ena hamona fanunupa'aa ei manumanu ei, hamonei aida ba ina^j rafi'i, i poaa fei gigei. ³⁴A warefa'uai a'a hamu'ou ba ei rama'aa feni taweni,^k pa'aa lomi ba ro'aa pa'ai hawina na nomai minaa ei manumanu ei. ³⁵Fei haroo pumanugawe ma feni ano, laguwe apa'ai, ma'uaa ei wareau lomi rowe apa'aitoo.

Lomi na Aida fei Arewaa ma fei Au
(*Mark 13:32-37; Luke 17:26-30,34-35*)

³⁶“Lomi nemea na aida ba pa'aa nahaiga fei arewaa o fei au, ana lomi rona aida ei alo'alo pafea o mei Na'u,^l ma'uaa uniaa mei Ama. ³⁷A'a ei arewaa Noah, ana ale'ei fei au noramiaa mei Na'uu Rama'a. ³⁸Uaa a'a ei arewaa itawe nomai fei lamalamana, ei rama'a, rona hanana ma hunu, lalai ma falalai nopa'aloo fei arewaa ba Noah na wadu'ainaa laloo fei baua wa. ³⁹Ma lomi rona aida ba tamanu i nomai nopa'aloo fei ba na nomai fei lamalamana ma na lafenotonaa minaa ro'ou. Ana ale'ei a'a fei au noramiaa mei Na'uu Rama'a. ⁴⁰Helagui wawane, lagua i pe'ihape; hemea i apa'ai ma hemea, lomi. ⁴¹Helagui pifine, lagu'ei harara du'ua; hemea i apa'ai ma hemea, lomi.

⁴²“Si'ei, hamonei oma'ama'a, uaa lomi hamona aida fei arewaa na nomai mei Fasuu hamu'ou. ⁴³Ma'uaa hamonei apa'ima'aiaa feni: Nabaa mei amaa fei humu na aidadii ba pa'aa nahaiga laloo fei poi i nomai mei fafanao, i oma'a ma lomi i wadu'aipa'i mei. ⁴⁴Si'ei, ana ale'ei, hamonei ofaufaufau, uaa mei Na'uu Rama'a i nomai a'a fei au lomi hamona nara ba i nomai.

Mei Rawani'a o Hafelo'a Nafi
(*Luke 12:41-48*)

⁴⁵“Mei fasu i aunaa hini nafi na oafagugu ma na pa'i apa'ana ba nei oma'aa ei hefi'adiai nafi laloo humuna ma fani hanaa ro'ou a'a fei au hananaa? ⁴⁶Na rawaninaa mei nafi nabaa i hadiwe'imai mei fasuna ma fanunupa'ia ba mei nafi mei, na bigi'aa ei nunumiana. ⁴⁷A warefa'uai a'a hamu'ou ba iwe aunaa hia oma'ama'aa minaa ei manumanuna. ⁴⁸Ma'uaa, nabaa mei nafi na hafelo ma na nara ba, ‘Mei fasuu, namina madii gutanana hefawala,’ ⁴⁹ma na fo'aa ei nafi, ei rafirafina ma hanana ma hunufapoapoi, ⁵⁰mei fasuna, ipowe nomai wagii hepalo arewaa ma au lomi na nara mei nafi ba i nomai mei fasuna. ⁵¹Iwe walawalainia ma augia i a'a ei ware'oni, yei fawelei na pa'i ai'aiga ma fi'u'uaia difo.

Fei Warea Hanunuu ei Hefua Nanao

25 ¹“A'a fei au fei, fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei hefua nanao rona tonaloo ei ramai ro'ou ma aunu ba ro'aa ma'a mei wawane lalaia.

^j 24:33 O, hia ^k 24:34 O, rama'a hepapa gufu ^l 24:36 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i o mei Na'u

²Haipaniei poapoa ma haipaniei ano'ano nanao. ³Ei poapoa, rona notonaa ei ramai ro'ou, ma'uaa lomi rona notoo pao. ⁴Ma'uaa ei ano'ano, rona notolao ramai ma pao fininaa ei pe'i. ⁵Ma na madii ma'lida fei noramiaa mei wawane lalaia ma na pasiholehole pudaa minaa ro'ou ma rona ma'igu.

⁶“Poidifa'u'u hemea rama'a na haroharo: ‘Simeni, meni wawane lalaia! Asi'amai ma mi ma'aia!’

⁷“Ma minaa ei nanao, rona wera ma fawe'afarawaninaa ei ramai ro'ou. ⁸Ei poapoa, rona warenaa a'a ei ano'ano ba, ‘Igifani pao eni ramai hai'ou; fi pere eni ramai hai'ou.’

⁹“Rona ware ba, ‘Lomi na hawia hai'ou ma hamu'ou. Ma'uaa aununaa a'a ei rona'o alo pao ma pono pao hamu'ou.’

¹⁰“Ma'uaa ei roifi nolao ba ro'aa pono pao, mei wawane lalaia na nomai. Ei nanao ei rona oma'a, rona wadu'ai ma hananafipui a'ana fei hananaa lalaia. Ma fei gigei na fare'i.

¹¹“Nene, ei haipanidiai, rona nomai. Rona ware, ‘Mena lalaia! Mena lalaia! Gififanaa hai'ou fei gigei!’

¹²“Ma'uaa ina ware, ‘Apa'aa warefa'u'ai ba lomi una apa'aa hamu'ou.’

¹³“Si'ei, hamonei oma'a, uaa lomi hamona aida fei arewaa, o fei au.

Fei Warea Hanunuu ei Mugoo Po'i

(Luke 19:11-27)

¹⁴“Ma ana ale'ei hemea ba i tatalai gufufu raua, mei na harofaa ei nafina ma fanaa ei manumanuna a'a ro'ou ba ronei oma'aia. ¹⁵A'a hemea ina fanaa haipani mugoo po'i.^m A'a hemeadiiai, na fanaa guapalo ma a'a hemeadiiai, hepalo; ina fanaa hememea ana ale'ei na puduaa apa'ana. Ma ina aunulao a'a fei tatalaiana. ¹⁶Mei na tonaa haipani na aunubatafa ma bigi a'a ei mugoo po'ina ma na to haipanidiai. ¹⁷Ana ale'ei, hemei na tonaa guapalo, ina to guapalodiai. ¹⁸Ma'uaa mei na tonaa hepalo na aunuu ma agi'opa'ainaa fei mugoo po'ii mei fasuna.

¹⁹“I madilao, na nomai mei fasuu ei nafi ba i fawanewaneaa ei mugoo po'i a'a ro'ou. ²⁰Mei tonana haipani na todimai haipani. Ina ware, ‘Mena fasu, onadii faninaa paniu haipani. Ma'a, una pafoinaa haipanidiai.’

²¹“Mei fasuna na ware, ‘Ona bigifarawani mena rawani'a nafiu, ona narapa'au! Si'ei ba ona oma'afarawaninaa ma'lida manumanu; a aunaa yoi oma'aa watauda manumanu. Mi ni'eni'efipui a'au!’

²²“Mei tonana guapalo ana na nomai. Ina ware, ‘Mena fasu, onadii faninaa paniu guapalo. Ma'a, una pafoinaa guapalodiai.’

²³“Mei fasuna na ware, ‘Ona bigifarawani mena rawani'a nafiu, ona narapa'au! Si'ei ba ona oma'afarawaninaa ma'lida manumanu; a aunaa yoi oma'aa watauda manumanu. Mi ni'eni'efipui a'au!’

^m 25:15 Laloo feni warea hanunu, mugoo po'italent. Hepalo talent, puduna ale'ei hefi'a pufaba'a kina

24 “I dii, inawe nomai mei tonana hepalo ma ware, ‘Mena fasu, una aidadii ba yoi, hemea ona'o nunuminia ba ei rama'a, ronei bigifawe'i a'amu, ona'o hufu fawelei abaa faroamu ma ona'o hau fawelei lomi ona sumai lau. 25 Si'ei, una ma'au ma na aunu'agifipa'ainaa fei mugoo po'imu. Ma'a, ana sifeni, feni mugoo po'imu.’

26 “Ina ware mei fasuna, ‘Yoi, pa'aa tamafo ma hafelo'a nafi! Haa, ona aidadii ba una'o hufu fawelei abaa faroau ma una'o hau fawelei lomi una sumai lau? 27 Ona aida ba yau ale'ei, na? Nabaa onadii augaa fei mugoo po'iu laloo fei humuu mugoo po'i, una hadiwe'imai a todiai ma'ida mugoo po'i pafona.

28 “Tonaa fei mugoo po'i a'ana ma fanaa mei na pa'i hefua. 29 Uaa hini na pa'i, i todiai ma iwe pa'i watauda. Hini lomi na pa'i, tamanu ma'idei hodihodiana, nemea i tohadiwe'inia a'ana. 30 Fa'asi'anaa i ano mei hafelo'a nafi wagii fei roromaa, fei na pa'i ai'aiga ma fi'u'uiaa difo.’

Ei Sipsipi ma ei Memee

31 “Ena na nomai mei Na'uu Rama'a nofininamii ei hawerana fipuinaa minaa ei alo'alona, iwe guta pafoo fei gutanaa hapara wagii fei haweraa fei gufu pafea. 32 Minaa ei gufu tadiwe'ai, ro'aa figupuimai i ma'ana ma iwe fi'alaginaa ei rama'a ana ale'ei hemei oma'ama'aa ei sipsipi na fi'alaginaa ei sipsipi ma ei memee. 33 Iwe auna ei sipsipi raudei ma'auna ma ei memee raudei mauwina.

34 “I dii, mei Hapara, i warenaa a'a ei pepepe ma'auna, ‘Nomai, hamu'ou ena na haweginaa hamu'ou mei Amau; tonaa ei pono'aa hamu'ou, ei na pagidigia mina, wagii fei au i famamaraiiaa feni malagufu. 35 Uaa una bao ma hamona faguau, una sigigi ma hamona fani numau, lomi gufuu ma hamona taufa'ugau, 36 lomi lawalawau ma hamona falalawainau, una funu ma hamona roinau, yau humuu bobo'aia ma hamonamii ma'a yau.’

37 “Ma ei wanewanea, ro'awe warenaa a'ana ba, ‘Mena fasu, haiga ei hai'ouna ma'apa'io ba ona bao ma hai'ouna faguio, o ona sigigi ma hai'ouna fani numamu? 38 Haiga ei hai'ouna ma'apa'io ba lomi gufumu ma hai'ouna taufa'ugio, o lomi lawalawamu ma hai'ouna falalawainio? 39 Haiga ei hai'ouna ma'apa'io ba ona funu, o yoi humuu bobo'aia ma hai'ounaree ma'a yoi?’

40 “Mei Hapara, iwe ware ba, ‘U'eipa'aa ware a'a hamu'ou ba ei hamona bigi'aa e'ei a'a hemea lofuu, hemea lomi baua harana, ana ale'ei hamona bigi'ia a'au.’

41 “Ma iwe warenaa a'a ei i pepepe mauwina ba, ‘Hamu'ou ena una umuaa hamu'ou, difaraua a'au ma dinaa i a'a fei hafi lomi i peretoo, fei di pagi'augau ba hafii mei hani'u ma ei alo'alona. 42 Uaa, una bao ma lomi hamona faguau, una sigigi ma lomi hamona fani numau, 43 lomi gufuu ma lomi hamona taufa'ugau, lomi lawalawau ma lomi hamona falalawainau, una funu ma yau humuu bobo'aia ma lomi hamona roinau.’

44“Ana ro'awe ware ba, ‘Mena fasu, haiga ei hai'ouna ma'apa'io ba ona bao, o ona sigigi, o lomi gufumu, o lomi lawalawamu, o ona funu, o yoi humuu bobo'aia ma lomi hai'ouna hadumio?’

45“Iwe ware, ‘U'eipa'aa warefa'uai a'a hamu'ou ba tamanu lomi hamona bigi'ia a'a hemea lomi na bauana harana, ana lomi hamona bigi'ia a'au.’

46“Ma ro'awe tonaa fei fagianaa lomi i pedutoo, ma'uua ei wanewanea, ro'awe tonaa fei harena lomi i pedutoo.”

Fei Fiwareipa'aia ba Ro'aa Fo'aiaa Jesus
(*Mark 14:1,2; Luke 22:1,2; John 11:45-53*)

26 ¹I'a warepedugaa ei manumanu ei Jesus, ina warenaa a'a ei otalai nenerana, ²“Hamona aida ba i nomai fei Talai Falogia namafuo ma mei Na'uu Rama'a ro'aa fifaninia panii hefi'a ba ro'aa fatawaia.”

³I dii, ei famamoa humuu mei Haidaa ma ei bauaniaa gufu, rona figupui laloo humuu Caiaphas, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ⁴ma rona fiwareinaa hefi'a manitoai hafelo'a ba ro'aa panarofaa Jesus ma fo'afama'eia. ⁵Rona ware ale'ei ba, “Ma'uua a'a ba wagii fei au Hananaa, o ei rama'a rowemina fisibai.”

Mei Pifine na Iginaa Jesus Pao Yei Bethany
(*Mark 14:3-9; John 12:1-8*)

⁶I guta yei Bethany Jesus laloo humuu hemea rama'a, mei rona roroinia Simon mei Watawatai, ⁷na nomai a'ana hemea pifine na pa'i hepalo alabaster pe'i pao na dufa ma namina bauana pono'ana ma na iginaa tabana ei fi gutafapalagi ditataa fei tawa.

⁸Ro'aa fanunuaa fei ei otalai nenerana, ronamina siba ma i'igai, “Tani o igisimi'uaia ale'ei? ⁹Fei dufaa pao, ina rawani nabaa ona alonaa baua mugoo po'i ma fanaa ei mugoo po'i a'a e'ei lomi manumanuu ro'ou.”

¹⁰Jesus na aida ba rona ware ale'ei ma na warenaa a'a ro'ou, “Tani hamo'aa fahauaa unuu mei pifine? Ina bigi'aa hepalo pa'aa rawani'a manumanu a'au. ¹¹Ranimai, ei lomi manumanuu ro'ou, rona guta inamoa hamu'ou ma'uua, abaa ranimai yau a gutafipui a'a hamu'ou. ¹²Ina igiaa feni dufaa pao unuu ba i hapigi'augau a'a fei huapu. ¹³A warefa'uai a'a hamu'ou ba hitani yeni malagufu ro'aa u'ugaa fei rawani'a warea, ana rowe guainaa tamanu ina bigi'ia a'au mei pifine ba ronei nonominia.”

Judas na Uga ba i Aloaa Jesus
(*Mark 14:10,11; Luke 22:3-6*)

¹⁴I dii, hemea ei Hefua ma Helagui—mei rona roroinia Judas Iscariot—na aununaa a'a ei famamoa humuu mei Haidaa ¹⁵ma na i'igai, “Hamo'aa

fanau tamanu nabaa a fifania panii hamu'ou?" Si'ei, rona wareifania odufua pa'ania mugoo po'i silver. ¹⁶A'a fei ma nolao, Judas na oma'aiaa hepalo rawani'a au ba i fifania panii ro'ou.

Fei Hananaa fei Talai Falogia

(Mark 14:12-21; Luke 22:7-13,21-23; John 13:21-30)

¹⁷A'a fei rawarawa arewaa laloo fei Hananaa ei Faraa Pidaua Lomi Fafuafua, ei otalai nenerana, rona nomai a'a Jesus ma i'igai, "Nunumiamu ba hai'ou'aa pagia hitani fei gutanaa o'ou ba o'aa hanana a'a fei Talai Falogia?"

¹⁸Ina ware, "Wi wadu'ainaa fei baua gufu a'a hemei rama'a ma warefania ba, 'Mei Feroia na ware ba: Fei auu na rafi'i. Hai'ou ei otalai nenerau, hai'ou gutafipui wagii fei Hananaa fei Talai Falogia i humumu.' " ¹⁹Si'ei, ei otalai nenerana, rona bigi'aa ei warenaa a'a ro'ou ma pagi'augaa ei manumanuu fei Talai Falogia.

²⁰I nopoilao, Jesus na gutafapalagi a'a fei tawa fipui a'a ei Hefua ma Helagui. ²¹Ma ei roi hanana, ina ware, "A warefa'uai ba hemea hamu'ou, i aloau."

²²Ronamina faloloa'i ma hememea ro'ou na warenaa a'ana ba, "A'a ba yau, mena Fasu?"

²³Jesus na ware, "Mei i pudifipuinaa panina a'au laloo fei hagi, hia, i aloau. ²⁴Mei Na'uu Rama'a, iwe aunu ana ale'ei ronadii ne'inia. Ma'uaa ina fagiana mei na aloaa mei Na'uu Rama'a! Ina rawani nabaa lomi ina waninimai."

²⁵I dii, Judas, mei ba i aloaa Jesus nawe ware a'ana ba, "A'a ba yau, Rabbi?"

Jesus na ware, "Hi'i, pa'aa yoi."ⁿ

Fei Finei mei Fasu

(Mark 14:22-26; Luke 22:14-20; 1 Corinthians 11:23-25)

²⁶Ei roi hanana, Jesus na tonaa fei faraa pidaua, na ware 'ta', bidigedigeia ma fanaa ei otalai nenerana ma na ware, "Tonia ma hanaia; feni, pigiou."

²⁷Ma na tonaa fei bara, ware 'ta', fanaa ro'ou ma ware, "Hunu a'a feni, minaa hamu'ou. ²⁸Feni, rarau a'a fei fi'ugaia,^o fei na wigii a'a watauda ba mei Fasu i futoaa ei hafelo'aa ro'ou. ²⁹A warefanaa hamu'ou ba lomi ba a hunudinaa ei ranuu grape nopa'aloo fei arewaa na hunufipuidiai a'a hamu'ou laloo fei haparaiaa mei Amau."

³⁰Ro'aa laugidigaa hepalo laugaa mei Haidaa, rona aununaa yei Maugeni Olive.

ⁿ 26:25 O, "Ana yoi ona wareia." ^o 26:28 Hefi'a ne'ia ba fei manufau fi'ugaia

Jesus nadii Wareaa fei Sifisifii Peter
(*Mark 14:27-31; Luke 22:31-34; John 13:36-38*)

³¹I dii, Jesus na warenaa a'a ro'ou, "A'a feni poi feni, minaa hamu'ou, hamo'aa pasi, uaa yau. Uaa ronadii ne'inia ba:

"Yau, ba a hafugaa mei oma'ama'aa ei sipsipi,
ma ei sipsipi, rowe ponitalanenei."

³²Ma'uaa ena na asi'aa, awe aunulao i ma'aa hamu'ou, dinaa Galilee."

³³Na ware Peter, "Nabaa minaa ro'ou, rona pasi uaa yoi, yau, pa'aa lomi."

³⁴Jesus na ware, "A warefa'uai a'amu ba a'a feni poi feni, atawe ai fei a'aroo, yoi, o'aa ware ba lomi ona apa'au."

³⁵Ma'uaa Peter na ware, "Nabaa unei ma'efipui a'amu, ana lomi a ware ba lomi na apa'a'io." Ma minaa ei otalai nenerana, ana rona ware ale'ei.

Gethsemane
(*Mark 14:32-42; Luke 22:39-46*)

³⁶I dii, Jesus na dinaa Gethsemane fipui a'a ei otalai nenerana ma warenaa a'a ro'ou, "Guta yeni ena na dinaa yei ma lafulafu." ³⁷Ina dugaa Peter mawe laguei na'uu Zebedee fipui a'ana ma nawemina faloloa'i ma awata naranarana. ³⁸Ma ina warenaa a'a ro'ou, "Fei naranarau namina pepesu a'a ei faloloa'ia ba apo'o bima'e ua. Guta yeni ma oma'oma'afipui a'au."

³⁹I'a nolao ma'idadiai, na fapasinnaa pudana i malagufu ma lafulafu, "Mena Amau, nabaa na rawani a'amu, tonaa fei bara a'au. Ma'uaa onei'aa bigi'aa ei nunumiau, uaa ei nunumiamu."

⁴⁰Ma inawe hadiwe'idinaa a'a ei otalai nenerana ma re bapa'aa ro'ou, rona ma'igu ua. Ina i'iginnaa Peter, "Haa, lomi ba hamo'aa guta'oma'afipui a'au ale'ei heai hour ua? ⁴¹Hamonei oma'a ma lafulafu ba hamonei'aa pasi a'a ei hafelo'a. Fei spiriti, na mamalawia, ma'uaa, fei unu na rafilele."

⁴²Ina aunudia fei faguapoana ma na lafulafu, "Mena Amau, nabaa unei hunumaa fei bara ma lomi ba o tonia, te, a bigi'aa nunumiamu."

⁴³I'a hadiwe'imai, na fanunupa'idinaa ro'ou ba rona ma'igu, uaa namina pasiholehole puda ro'ou. ⁴⁴Si'ei, ina di'ininaa ro'ou ma aunudia ma fei fa'odupooa lafulafuana ana ale'ei ei wareana fama'a.

⁴⁵I'a hadiwe'idimai a'a ei otalai nenerana, ina warenaa a'a ro'ou, "Haa, ana hamo'ei ma'igu ma fawenai? Ma'aia, fei au na rafi'i ma mei Na'uu Rama'a, na udediginaa panii ei hafelo'a. ⁴⁶Asi'aa. O dii! Ifi nomai mena i aloau!"

Rona Panarofaa Jesus
(*Mark 14:43-50; Luke 22:47-53; John 18:3-12*)

⁴⁷Ana fi wareware ua, na nomai Judas, hemea ei Hefua ma Helagui. I a'ana na pa'i hepalo baua gupuu rama'a ma rona pa'i wadu

ma hafuhafu, aloamiaa ei famamoa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu. ⁴⁸Mei aloa nadii pagi'augaa fei lala a'a ro'ou ale'ei ba, "Mei una hatofaa manufina, simei; hamonei panarofia." ⁴⁹Judas na nofawanewanelao a'a Jesus ma na ware, "Poi, mena Rabbi!" ma ina hatofaa manufina.

⁵⁰Jesus na ware, "Otafi, bigi'aa fena ba o'aa bigi'ia."p

Ma ei rama'a, rona'aa ulao, panarofaa Jesus ba ro'aa nodugia. ⁵¹Ma hemea ei maroaa Jesus na rapuwenu'aa fei waduna ma lafigifamosuaa fei adiaa mei nafii mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa.

⁵²Jesus na warefania, "Auhadiwe'inia a'a fei udeana fei wadumu, uaa hini i rapuwenu'aa waduna ana i ma'e a'a fei wadu. ⁵³Lomi hamona aida ba nabaa a harofaa mei Amau, i alofanamiau ale'ena oloromfua pa'ania pufaba'a alo'alo? ⁵⁴Ma'uaa, nabaa ale'ei, batanai ba i fa'uai ei ne'ia laloo fei Bu'u Apuna ba nei ale'ei e'eni?"

⁵⁵A'a fei au fei, Jesus na warenaa a'a fei gupuu rama'a, "Haa, una fasibaiaa ei rama'a a'a fei gavaman ma si'ei hamona notonamiaa ei wadu ma ei hafuhafu ba hamomii panarofau? Minaa ei arewaa na guta i malalaa fei humuu mei Haidaa ma feferoi ma lomi hamona panarofau. ⁵⁶Ma'uaa minaa ei manumanu ei, ina nomai ba nei fafa'uainaa ei ne'iaa ei mamama'a." Ma minaa ei otalai nenerana, rona ponidi'inia.

I Ma'aa ei Sanhedrin

(Mark 14:53-65; Luke 22:54,55,63-71; John 18:13,14,19-24)

⁵⁷Ei rama'a rona panarofaa Jesus, rona noduginaa hia a'a Caiaphas, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, yei fawelei rona figupui ei feroiaa fei law mawe ei bauaniaa gufu. ⁵⁸Ma'uaa Peter na nenegifarauamai ma'ida a'ana, nopa'aloo fei malalaa fei humuu mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. Ina wadu'ai ma gutafipui a'a ei oananaa ba i fanunu ba ro'aa bigi'aa tamanu.

⁵⁹Ei famamoa humuu mei Haidaa mawe minaa ei Sanhedrin, rona lalabaginaa ei sifisifi warea a'a ei rama'a ba Jesus na bigifatata ma ro'aa fo'afama'eia. ⁶⁰Watauda rama'aa sifisifi, rona nomai ma'uaa, lomi rona labagipa'aa hepalo tatana.

I dii, lagunawe nomai helagui rama'a ⁶¹ma laguna ware ba, "Meni rama'a meni, ina ware ba 'A birosiaa fei humuu mei Haidaa ma fadudinia laloo oduai arewaa.' "

⁶²Nawe ufalarai mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ma warenaa a'a Jesus, "Haa, lomi o'aa ware? Tamanu fei u'uga laguna wareia ba ona bigi'ia?" ⁶³Ma'uaa Jesus na ufamadumu.

p 26:50 O, "Otafi, tani o nomai?"

Mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na warenaa a'ana, “A warenaa a'amu ba onei warefa'uai i puda a mei Haidaa, mei fi oalao: Nabaa yoi, mei Christ,^q mei Na'uu mei Haidaa, te, warefanaa hai'ou.”

⁶⁴Jesus na ware, “Hi'i. Ana ale'ei ona wareia. Ma'uua a warefanaa minaa hamu'ou ba nefarani, hamopowe ma'apa'aa mei Na'uu Rama'a i guta i ma'au Hemei Faufaua na nomai i pafoo ei papalei pafea.”

⁶⁵Ma mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na rapunini'aa ei lawalawaa anaia ma ware, “Ina warefafeloa mei Haidaa! Tani o labagidinaa nemea ba i u'ugia? Ma'aia, hamona guaidigia ba ina warefafeloa mei Haidaa. ⁶⁶Tamanu naraa hamu'ou?”

Rona ware ba, “Pono'ana ba inei ma'e.”

⁶⁷Si'ei, rona huwaa pudana ma la'ugia. Hefi'adiai, rona lapagia ⁶⁸ma ware, “Di warefa'aiaa hai'ou, mena Christ. La'ugaa hini yoi?”

Peter na Ware ba Lomi na Apa'aa Jesus

(Mark 14:66-72; Luke 22:56-62; John 18:15-18,25-27)

⁶⁹Peter na guta i malalaa fei ro'ei fadududu ma hemea nafi nanao na nomai a'ana. Ina ware, “Yoi, ana hemea maroaa Jesus, mei Galilee.”

⁷⁰Ma'uua ina ware ba lomi. Ina ware, “Lomi una aida ba oi wareaa tamanu.”

⁷¹Ma ina aunulao a'a fei baa gigei fei gufu ma hemeadiai nanao na ma'apa'ia ma warenaa a'a ei rama'a yei, “Mena rama'a mena, ina gutafipui a'a Jesus, mei Nazareth.”

⁷²Ina warediai ba lomi ma na fa'unai ba, “Lomi una apa'aa mei rama'a mei!”

⁷³Lomi namina madii ma ei ro'aa ufalarai yei, rona nolao a'a Peter ma ware, “Pa'aa fa'ua ba yoi hemea ro'ou, uaa hai'ouna guai'apa'aa paolaa wareamu.”

⁷⁴Ma inawe umuaa anaia ma fa'unai a'a ro'ou, “Pa'aa lomi una apa'aa mei rama'a mei!”

Ana ei ua, hepalo a'aroo na ai. ⁷⁵Ma Peter nawe nonomipa'aa ei wareaa Jesus: “Nene iwe ai fei a'aroo, o'aa wareaa fei fa'odupooa wareamu ba lomi ona apa'au.” Ma ina dinaa ano ma namina aifafelo.

Rona Noduginaa Jesus a'a Pilate

(Mark 15:1; Luke 23:1,2; John 18:28-32)

27 ¹Mafufuo badu minaa ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu ronawe ware ba ronei aunaa Jesus ma'ea. ²Rona faroro'inia, taudugia ma aunaa hia panii Pilate, mei gavanaa.

^q 26:63 O, *Messiah*; v. 68 ana

Judas na Fahabe

(Acts 1:18,19)

³I'a fanunupa'ia Judas, mei na aloia, ba rona ware ba nei ma'e Jesus, inamina faloloa'i ma na auhadiwe'inaa ei odufua pa'ania mugoo po'i silver a'a ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu. ⁴Ina ware ba, “Yau, una bigifafelo, uaa una aloaa hemea ma'ea ma lomi hafelo'ana.”

Rona ware, “Abaa manumanuu hai'odu! Uaa manumanumu.”

⁵Si'ei, Judas na siminaa ei mugoo po'i laloo fei humuu mei Haidaa ma aunu. I dii, ina nolao ma re fahabe.

⁶Ei famamooa humuu mei Haidaa, rona hau'aa ei mugoo po'i ma ware, “Lomi na rawani a'a fei law nabaa o'aa augia laloo fei ude'udee ei mugoo po'i, uaa na udia raraa mei ma'ea.” ⁷Si'ei, ronawe ware ba ei mugoo po'i ei nei pono'aa hepalo malagufu fawelei rona'o bigi'aa ei babagii ma ipowe oanaa huapuu ei rama'aa hepapa gufu. ⁸Sifei, fei pa'afina ba nopa'amii wagienei rona'o ware ba Malagufu Raraa. ⁹Ma fei diwareaa Jeremiah, mei mamama'a nawe fa'uai: “Rona tonaa ei odufua pa'ania mugoo po'i silver, ei rona augia ei Israel ba pono'ana ¹⁰ma a'a fei, rona pono'aa fei malagufu, fawelei rona'o bigi'aa ei babagii, ana ale'ei tamanu mei Fasu na ware ba unei bigi'ia.”

Jesus i Ma'aa Pilate

(Mark 15:2-5; Luke 23:3-5; John 18:33-38)

¹¹Ma ei, Jesus na u i ma'aa mei gavanaa ma mei gavanaa na i'igainia, “Haa, yoi, mei haparaa ei Jew?”

Jesus na ware, “Hi'i, ana ale'ei ona wareia.”

¹²Ro'aa ware ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu ba ina bigifata, lomi ina wareware. ¹³Ma Pilate na i'iginia, “Ona guainia ei u'ufafeloaa ro'ou yoi?” ¹⁴Ma'uaa Jesus lomi na wareware, pa'aa lomi na ware a'a hepalo hafelo'a wareaa ro'ou—ma namina maduofu wagina mei gavanaa.

Rona Ware ba Jesus Nei Ma'e

(Mark 15:6-15; Luke 23:13-25; John 18:39–19:16)

¹⁵Ma wagii fei au Hananaa, fei maumau mei gavanaa ba i alafalele'anaa nemea i laloo humuu bobo'aia, nemea rona nunuminia ei gupuu rama'a. ¹⁶A'a fei au fei, rona pa'i hemea pa'aa hafelo'a i laloo humuu bobo'aia, harana Barabbas. ¹⁷Si'ei, ro'aa figupuidigimai ei rama'a, Pilate na i'iginia ro'ou, “Hini lagua ba a alafalele'ania a'a hamu'ou: Barabbas, o Jesus, mei rona roroinia ba Christ?” ¹⁸Uaa ina aidadii ba ei ro'aa fifaninaa Jesus panina, si'ei ba rona punepune.

¹⁹Ei i guta pafoo fei gutanaa mei fadududua Pilate, mei harona na alonaa a'ana feni ne'ia feni: “Apuna bigi'aa hepalo manumanu a'a mei wanewanea, uaa laloo fei mefiu wagieni, namina fi'i tabau uaa hia.”

²⁰Ma'uua ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu, rona u'ugainaa ei gupuu rama'a ba Barabbas nei lele'aa ma Jesus nei ma'e.

²¹Na i'igai mei gavanaa, “Hini lagua hamona nunuminia ba a alafalele'afanaa hamu'ou?”

Rona ware, “Barabbas.”

²²Pilate na i'igai, “Ma a bigi'aa tamanu a'a Jesus, mei rona roroinia ba Christ?”

Minaa ro'ou, rona ware ba, “Fatawaia!”

²³Pilate na i'igai, “Hamatani? Tamanu fei bigifatatana?”

Ma'uua, rona haropararai'apoi, “Fatawaia!”

²⁴I'a fanunupa'ia Pilate ba lomidiai ma'atalana ma fei gupuu rama'a fipowe asi'aa fei sibaa ro'ou, ina tonaa fei ranu ma na fesuaa panina i pudaa ro'ou. Ma na ware, “Lomi na pa'i tatau a'a ei raraa meni wanewanea. Manumanuu hamu'ou!”

²⁵Minaa ei rama'a, rona ware, “Ei rarana, na udenaa pafoo hai'ou mawe ei na'uu hai'ou!”

²⁶Ma ina alafalele'anaa Barabbas a'a ro'ou. Ma'uua ina ware ba ei maroana, ronei babuinaa Jesus ma ina fifaninaa panii ro'ou ba ronei fatawaia.

Ei Fo'aa na Hararasinnaa Jesus

(Mark 15:16-20; John 19:2,3)

²⁷Ma ei rama'aa fo'aa mei gavanaa, rona tauduginaa Jesus i laloo fei Praetorium ma minaa ei rama'aa fo'aa, rona ufaweloinia. ²⁸Rona dudufa'ala'alaia ma hawainia a'a hepalo hawaa ugu ina ro ²⁹ma rona fifigifipuinaa ei wowo'ii na hogia ale'ei tao hapara ma rona aunaa tabana. Rona augaa hepalo o i panina pepepe ma'au, fa'unaa du'uu ro'ou ma'ana ma hararasinia. Rona ware, “Hagu'u, mena haparaa ei Jew!” ³⁰Rona huwia, tonaa fei o ma hafuhafugaa tabana. ³¹Ro'aa hararasidigia, rona dudumaa fei hawaa ugu ma farafehadiwe'inaa hia ana ei susuna. Ma rona aunudugia ba ro'aa fatawaia.

Fei Fatawana

(Mark 15:21-32; Luke 23:26-43; John 19:17-27)

³²Ei ro'ei asi'alao, rona nobapa'aloo hemea Cyrene, harana Simon ma rona augaa fei hawafolo foreforena ba nei harenia. ³³Rona nomai fawelei, Golgotha (hanuna ba Na'ana'a Guitaba). ³⁴Fawelei, ba ro'aa fahunumaa Jesus fei wine, fei rona fihafuinia a'a fei ranuu ei para'aa fua; ma'uua, i'a

hunuma'aia, lomi na nunuminia. ³⁵Ro'aa fatawadigia, rona fi'alaginaa ei susuna a'a hepalo uni'uni ffigaia.^r ³⁶Rona guta'oma'aia yei. ³⁷I palalaa fei tabana rona ne'i'augaa feni ba tatana:

HEMENI, JESUS. MEI HAPARAA EI JEW.

³⁸Laguei fafanao, laguna fatawafipui a'ana, hemea i ma'auna ma hemea mauwina. ³⁹Ei rama'a, ei rona talailao nana'ana, rona warefaleloia, bi'oreinaa tabaa ro'ou ⁴⁰ma ware, “Yoi, mena ba o birosiaa fei humuu mei Haidaa ma fadudinia laloo oduai arewaa, onei fatela'anio! Upumai a'a fena hawafolo nabaa yoi mena Na'uu mei Haidaa!”

⁴¹Ana ale'ei, ei famamoa humuu mei Haidaa, ei feroiaa law mawe ei bauaniaa gufu, rona hararasinia. ⁴²Rona ware, “Ina fatela'anaa hefi'a, ma'uaa, lomi ba i fatelapa'aa anaia! Hia Haparaa Israel! Inei upumai a'a fei hawafolo ma o'awe nara ba fa'ua wareana. ⁴³Ina narafawe'i a'a mei Haidaa. Na rawani ba mei Haidaa nei fatela'ania e'eni nabaa ina nunuminia, uaa ina ware, ‘Yau Na'uu mei Haidaa.’ ” ⁴⁴Ana ale'ei, laguei fafanao, laguei laguna fatawafipui a'ana, laguna warefaleloia.

Fei Ma'ea Jesus

(Mark 15:33-41; Luke 23:44-49; John 19:28-30)

⁴⁵Haloaina nopa'aloo fei fa'oduiaa ido'o, minaa ei gufu tadiwe'ai na roroma. ⁴⁶Ale'ena fei fa'oduiaa ido'o, Jesus na aipararai, “Eloi, Eloi,^s lama sabachthani?”—hanuna ba, “Mena Haidaniau, mena Haidaniau, tani o ofadugau?”

⁴⁷Hefi'a ei ro'aa ufalarai yei, ro'aa guainaa fei, rona ware, “Ifi harofaa Elijah.”

⁴⁸Ana ei ua, hemea na ponilao ba i tonaa fei fahununu, fei i fahununaa fei wine a'a fei ranuu ei para'aa fua, na fasuia a'a hepalo haihai ma roainalao a'a Jesus ba nei hunumia. ⁴⁹Ma ei ro'ou, rona ware, “Di'ininia ma o fanunu ba i nomai Elijah mi hadumana.”

⁵⁰Ma i'a aiparararaidiai Jesus, ina fanaa fei spiritina.

⁵¹Ana a'a fei au fei, fei rapirapi i laloo fei humuu mei Haidaa na aninirai pafea ma dinaa pu. Fei malagufu na rere ma ei mugoo, rona afala. ⁵²Ei nopaa ei ma'ea na ba'agigi ma ei unuu watauda ma'ea, ei rona apunai, rona asi'atodiai harenuaa ro'ou. ⁵³Rona asi'amai a'a ei nopaa ei ma'ea ma nenee fei asi'anaa Jesus, rona aununaa a'a fei gufu na apunai ma ina fa'arewa a'a watauda rama'a.

^r 27:35 Hefi'a ne'ia ba: *uni'uni ffigaia ba fei wareaa mei mamama'a nei fa'uai: “Rona fi'alaginaa fei susuu a'a hememea ro'ou ma rona bigi'aa fei uni'uni ffigaia a'a ei hawaa uguu”* (Psalm 22:18) ^s 27:46 Hefi'a ne'ia ba *Eli, Eli*

⁵⁴Mei centurion mawe ei ro'ei oma'afipuinaa Jesus a'ana, ro'aa fanunuaa fei rereaa malagufu mawe minaa ei manumanu, ronamina ma'au ma rona ware, “Pa'aa fa'ua ba hia, Na'uu^t mei Haidaa!”

⁵⁵Watauda pifine yei, ro'ei fanunumai raua ma'lida. Rona neneraa Jesus ei i norai Galilee ba ro'aa hadumia a'a ei nunumiana. ⁵⁶Dupuaa ro'ou, Mary Magdalene, Mary mei inaa James ma Joses ma mei inaa ei na'uu Zebedee.

Fei Agifaiaa Jesus

(Mark 15:42-47; Luke 23:50-56; John 19:38-42)

⁵⁷I nopoilao, ina nomai hemea rama'a watauda mugoo po'ina, gufuna Arimathea, harana Joseph, mei ana hia, nawe neneraa Jesus e'eni. ⁵⁸Ina aunu ma i'iginaa Pilate ba nei fania fei unuu Jesus ma Pilate na ware ba ei maroana, ronei fania. ⁵⁹Joseph na tonaa fei unu, fahawainia a'a hepalo lawalawa linen lomi na loloa ⁶⁰ma naree fahainopia laloo fei manufau nopaa ma'ea fei bigi'augana a'a ei na'ana'a. Ina pigu'augaa hepalo baua mugoo i ma'aa fei wawadu'ii fei nopaa na'ana'a ma ina aunu. ⁶¹Mary Magdalene mawe hemeadiai Mary, laguna guta oma'anaa fei nopaa ma'ea.

Mei Oanananaa fei Nopaa Ma'ea

⁶²I'a nofidunaranilao, hefei arewaa nenee fei Sabbath, ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei Pharisee, rona aunu ba ro'aa ma'a Pilate. ⁶³Rona ware, “Hagu'u, hai'ouna nonominia ba ei fi guta mei rama'aa sifisifi, ina ware ba, ‘Nenee oduai arewaa, awe asi'adiai.’” ⁶⁴Hee, onei warefanaa ei maroamu ba ronei oma'afarawaninaa fei nopaa ma'ea hawina fei fa'oduiaa arewaa. Nabaa lomi, woro naraa hai'ou ba ei otalai nenerana, rowe nomai ma topa'ainaa fei ununa ma warefanaa ei rama'a ba na ma'elele'aa a'a ei ma'ea. Ma ei sifisifii ro'ou, ipowemina apoidiai laraa ei sifisifii ro'ou fama'a.”

⁶⁵Pilate na ware, “Dugaa hefi'a oanananaa. Wi lawagifarawaninaa fei nopaa ma'ea ale'ei apa'aa hamu'ou.” ⁶⁶Si'ei, ronaree lawaraa fei nopaa ma'ea a'a hepalo tamatama pafoo fei mugoo ma fa'ugaa ei oanananaa.

Fei Asi'ana

(Mark 16:1-10; Luke 24:1-12; John 20:1-10)

28 ¹Nenee fei Sabbath, i ba'apanii fei rawarawa arewaa wagii fei hefapagipagia, Mary Magdalene mawe mei ana hemeadiai Mary, laguna aunu ba lagu'aree ma'a fei nopaa ma'ea.

²Inamina rerere fei malagufu, uaa hemea alo'aloo mei Fasu na upugio i pafea, na dinaa a'a fei nopaa ma'ea, piguaa fei mugoo ma guta pafona.

^t 27:54 O, hemea na'u

³Fei maumauna ale'ei usida ma ei susuna namina po'imalewa. ⁴Ei oananaana, ronamina ma'aufunurere a'ana ma ro'ou ale'ei ma'ea rama'a.

⁵Mei alo'alo na warenaa a'a laguei pifine, "Apuna ma'au, uaa una aida ba hamu'ei labaginaa Jesus, mei rona fatawaia. ⁶Hia, lomi yeni; ina asi'adii, ana ale'ei ei wareana. Mido'o ma'a feni nopana. ⁷Ma aunubatafa ma re warefanaa ei otalai nenerana ba: 'Ina asi'adii a'a fei ma'ea ma fi aunulao i ma'aa hamu'ou yei Galilee. Hamowe ma'aia yena.' Te, una warefanidigaa hamugua."

⁸Si'ei, laguei pifine, laguna di'inibatafainaa fei nopaa ma'ea; laguna ma'au, ma'uaa, ana lagunamina ni'eni'e ma poni ba lagu'aa warefanaa ei otalai nenerana. ⁹Ana ei ua, Jesus na bapa'aa lagua. Ina ware, "Mafufuo." Laguna nomai a'ana, panarofaa pinena ma laguna losuinia. ¹⁰Ma Jesus na warenaa a'a lagua, "Apuna ma'au. Wi warefanaa ena lofuu ba ronei dinaa Galilee; rowe fanunuau yena.

Ei Wareaa ei Oananaana

¹¹Ei lagu'ei tatalailao laguei pifine, hefi'a ei oananaana, rona wadu'ainaa fei baa gufu ma u'ufanaa ei famamoaa humuu mei Hidaa minaa ei manumanu rona fanunuia. ¹²Ro'aa fiwarewareidii ei bauaniaa gufu ma ei famamoaa humuu mei Hidaa, rona pa'apa'ainaa hepalo naranara ma fanaa ei fo'aa watauda mugoo po'i. ¹³Ma rona warefanaa ro'ou, "Hamonei ware ba, 'Ei otalai nenerana, rona nomai poi ei hamo'ei ma'igu ma poropa'ainia.' ¹⁴Nabaa i guainaa fei u'ugaa fei mei gavanaa, ipowe rawani a'ana ma lomi ba hamo'aa tonaa dududua wagina." ¹⁵Si'ei, ei rama'aa fo'aa, rona tonaa ei mugoo po'i ma bigi'ia ale'ei rona guainia. Ma fei u'uga fei, na talenaa a'a watauda gufu dupuaa ei Jew a'a fei au fei nopa'amii wagienu.

Ronei Bigi'aa fei Baa Bigi'a

(Mark 16:14-18; Luke 24:36-49; John 20:19-23; Acts 1:6-8)

¹⁶Ma ei hefua ma hemea otalai nenerana, rona aununaa Galilee a'a fei maugeni, fei na ware Jesus ba ronei dinaa wagina. ¹⁷Ro'aa ma'apa'ia, rona losuinia; ma'uaa, hefi'a, rona hamamagua. ¹⁸Ma Jesus na nomai a'a ro'ou ma ware, "Minaa ei faufau i pafea ma yeni malagufu ina fanidigau. ¹⁹Si'ei, hamonei aununaa a'a minaa ei gufu ma feroinaa ei rama'a ba ronei nenerau ma hamonei pudugufinaa ro'ou a'a^u fei haraa mei Ama ma mei Na'u ma fei Spiriti Apuna ²⁰ma feroinaa ro'ou ba ronei neneraa minaa ei warefanau hamu'ou. Ma apowe oafipui a'a hamu'ou ranimai, nopa'aloo fei pedupeduu feni ano."

^u **28:19** O, *laloo*; ma'a Acts 8:16; 19:5; Romans 6:3; 1 Corinthians 1:13; 10:2 ma Galatians 3:27

MARK

Warefa'aia

Feni Bu'uu Mark na rapu ale'eni, “Feni, fafasuii feni rawani'a wareaa Jesus Christ, mei Na'uu mei Haidaa.” Mark na fama'aia ba Jesus pa'aa weweeaa rama'a ma ana na pa'i foraforana. Fei foraforana na fama'aia a'a ei feroiana, fei faufauna, fei ba ina muainaa ei pigea ma fei ba i futoaa hafelo'aa ei rama'a.

Watauda ne'iaa Mark fi warewareaa ei bigi'aa Jesus. Ina u'ugaa fei pudugufaiana, fei manimania, ei feroiana ma farawaniana funua. I dii, ei nenerana ronawe apa'ia, ma'uaa na apoi'ualao fei sibaa ei bidibidii ununa.

Na fapo'inaa fei bu'una a'a ei a'apoo tatalaiaa Jesus yeni malagufu, fei fatawana ma fei asi'anana. Guapaloei fapopo'ina, woro ne'iaa hefi'a.

John, mei Pudugufaia na Ra'a'ugaa fei Tala (*Matthew 3:1-12; Luke 3:1-18; John 1:19-28*)

1 ¹Feni, fafasuii feni rawani'a wareaa Jesus Christ, mei Na'uu mei Haidaa.^a

²Ale'ei i ne'inia mei mamama'a Isaiah:

“A aloaa mena otalai tonaa wareau i ma'amau
ma i ra'a'ugaa fena talamu”—

³“Na haroharo fei lao i podu.

‘Ra'a'ugaa fena talaa mena Fasu,
ma fawanewane'augaa fena talana.’”

⁴Si'ei, John na nomai ma pudugufinaa ei rama'a i podu. Ina warefanaa ei rama'a ba ronei filoginaa naranaraa ro'ou ma pudugufai ma i futoaa ei hafelo'aa ro'ou, mei Fasu. ⁵Minaa ei rama'a tadiwe'aiaa Judea ma Jerusalem, rona dinaa a'a John. Ei rona warefania ei hafelo'aa ro'ou, John na pudugufinaa ro'ou i laloo fei Ranu Jordan. ⁶John na susuinaa fei susu, bigi'aa ro'odu hugo camel ma fei adina, hudii manulelele. Ma hanana, ena teraupu ma musilao podu. ⁷Ma sifeni, feni wareana: “I pa'i hemea rama'a i nomai neneu, na faufaudiai ma na muainau. Yau

^a **1:1** Hefi'a ne'ia lomi na pa'i *mei Na'uu mei Haidaa*.

ana lomi na rawani ba a fabalou ma alaraa fei hafenaa pinena. ⁸Yau na pudugufinaa hamu'ou ranu^b ma hia, i pudugufinaa hamu'ou fei Spiriti Apuna.”

Fei Pudugufaia ma Manimaniaa Jesus

(Matthew 3:13–4:11; Luke 3:21,22; 4:1-13)

⁹Ma fei au fei, Jesus noranamai Nazareth, yei Galilee. Ma John na pudugufinia laloo fei Ranu Jordan. ¹⁰Ei fi asi'aa laloo fei ranu Jesus, na fanunuaa fei gufu pafea na ba'agigi ma fei Spiriti fi falorogio pafona maumauna ale'ei pune. ¹¹Ma fei haroharofa norai yei gufu pafea, na ware ale'ei: “Yoi, mena na'uu, mena una haguio ma namina ni'eni'e a'amu.”

¹²Si'ei, fei Spiriti na alonaa Jesus i tau podu. ¹³Jesus na guta laloo podu gunaroa pa'ania arewaa ma Satan ana fi manimania yei laloo podu. Jesus na guta hugiaa ei manulelele laloo podu ma ei alo'alo, rona oma'ama'aia yei.

Na Dugaa ei Rawarawa Otalai Nenera

(Matthew 4:12-22; Luke 4:14,15; 5:1-11)

¹⁴Nenee fei ro auna John humuu bobo'aia, Jesus na dinaa Galilee, wareaa fei rawani'a warea noranarai a'a mei Haidaa. ¹⁵Ina ware ba “Pa'aa feni auna feni. Fei haparaiaa mei Haidaa na rafi'i. Filoginaa naranaraa hamu'odu ma neneraa eni rawani'a warea!”

¹⁶Ei fi tatalai adii fei Agii Galilee Jesus, ina fanunupa'aa Simon ma mei lofuna, Andrew. Lagu'ei sumai lepo agi, uaa lagua dia'agi. ¹⁷Jesus na warenaa a'a lagua, “Nomai ma nenerau. Ma a feroinaa hamugua tonaa rama'a ale'ena hamuna'o to nia.” ¹⁸Ana ei ua, laguna di'augaa ei lepo lagua ma neneraa Jesus.

¹⁹Ei fi tatalaidilao ma'idadiai adii fei Agii Galilee, na fanunupa'aa laguei filofui James ma John, laguei na'uu Zebedee. Lagu'ei hinu'aa ei lepoo lagua laloo fei wa. ²⁰Si'ei, na haro fawanewaneinaa lagua. Ma laguna di'ininaa mei amaa lagua, Zebedee mawe ei tameloi ro'ou laloo fei wa ma laguna nenegia.

Jesus na Fawala'anaa Hepalo Spiriti Hafelo

(Luke 4:31-37)

²¹Rona aununaa Capernaum ma i nomai fei Sabbath, Jesus na dinaa laloo fei synagogue ma feroinaa ro'odu. ²²Ei rama'a, ronamina ba'arofa a'a ei feroiana, uaa na feroi ale'ei hemea na pa'i faufauna, abaa ale'ei ei feroiaa Law. ²³Ana ei ua, hemea rama'a laloo fei synagogue, mei na

^b 1:8 O, laloo ranu

wadu'ia spiriti hafelo,^c na mewaiware, ²⁴“Tamanu ei nunumiamu a'a hai'odu, Jesus, mena Nazareth? Ei o nomai ba o fo'afama'eea hai'odu? Una apa'ia ba yoi hini. Yoi, mena Apunaiia mei Haidaa!”

²⁵Jesus na ware, “Babanini ma wala'amai a'ana!” ²⁶Fei hafelo'a spiriti na nuenuenia ma memewai ma wala'aa a'ana.

²⁷Ei rama'a, ronamina naranara watauda ma fi'i'igai, “Tamanu feni? Hefeni manufau feroia na pa'i faufauna ma ei hafelo'a spiriti ana ronamina guaipa'aa wareana!” ²⁸Fei u'ugana namina talemaduarenaa ei gufu pedu yei Galilee.

Jesus na Farawaninaa Funuaa Watauda

(*Matthew 8:14-17; Luke 4:38-41*)

²⁹Ei ro'aa di'ininaa fei synagogue, rona aunuhugiaa James ma John ma dinaa a'a fei gufuu Simon ma Andrew. ³⁰Mei inaa mei haroo Simon na funuhaino pafoo tawa. Ei rama'a yei, rona warefanaa Jesus ba na babai unuu mei rama'aa Simon. ³¹Si'ei, Jesus na dinaa a'ana, tauaa panina ma fa'asi'ania. Fei funuana na pedu ma i dii, ina hasumaa ei hanaa ro'odu.

³²Fei fafi fei, i lolo fei halo, ei rama'a rona duginamii a'a Jesus ei rama'a rona pa'i funuaa ro'ou fipui a'a ei na wadu'aa ro'odu pigea. ³³Minaa ei rama'a yei, ronamina oma'a ua papaa fei gigei. ³⁴Jesus na farawaninaa funuaa watauda ma alofatalainaa watauda pigea, ei rona wadu'aa ei rama'a. Ma ina apunainaa ei pigea ba ronei'aa wareware; uatani, rona aida ba hia hini.

Jesus na Lafulafu Fawelei Lomi Rama'a

(*Luke 4:42-44*)

³⁵Mafufuo badu, atawe arewafarawani, Jesus na asi'a'aununaa fawelei lomi rama'a ba i lafulafu. ³⁶Simon ma ei ro'ei tatalaifipui a'ana, rona aunu ma labaginia. ³⁷Ma ro'aa nobapa'alao, rona ware a'ana ba, “Minaa ei rama'a, roi lalabaginio!”

³⁸Jesus na ware a'a ro'odu, “O dii. O aununaa ena gufu opa'anawau ma ana a u'u yena. Si'ena, ena a nogio.” ³⁹Ma namina tatalai yei Galilee. Ina u'u laloo ei synagogue ro'ou ma alofatalainaa ei pigea.

Hemea Rama'a na Watawatai Ununa

(*Matthew 8:1-4; Luke 5:12-16*)

⁴⁰Hemea watawatai^d na nomai a'ana, fa'unaa du'unu ma i'iginia, “Na'aa inapo'o rawani a'amu, farawaninau.”

⁴¹Namina bauanai fei faloloa'iaa Jesus. Si'ei, na roainaa panina, idooa ununa ma ware, “Na rawani a'au. Ena unumu, i fafa'arai.” ⁴²Ana ei ua, na pedu ei watawatana ma na fafa'arai ei ununa.

^c 1:23 Warea Greek ba *spiriti loloa*; vv. 26 ma 27 anaa ^d 1:40 Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

⁴³Jesus na alofawanewaneinia ma warefawe'i a'ana, ⁴⁴“Ma'aia. Apuna warefanaa nemea ma'uaa onei dinaa a'a mena bauaniaa humuu mei Haidaa ma fanaa ena fanamu wagina ale'ei i warefanio Moses, ale'ei uni'unina a'a ro'ou ba ona fafa'araidii.” ⁴⁵Agia, i nolao, fimina u'u'u ma fatalainaa fei rawani'aa Jesus a'ana. Si'ei ba ina u'u'u, fai lo'e ba Jesus i wadu'aifalelefo a'a hepalo gufu ma na guta u'ugai ua fawelei lo'e rama'a. Ma'uaa ei rama'aa ena tadiwe'aiaa gufu, ana roimina'u no'ualao a'ana.

Jesus na Fatalainaa mei i Ma'e Ununa

(*Matthew 9:1-8; Luke 5:17-26*)

2 ¹Nene hefi'adiai arewaa, ei i hadiwe'idinaa Capernaum Jesus, ei rama'a, rona guania ba Jesus na nodigimai gufu. ²Watauda, rona papa'ifigupuimai ma pa'aa lomi na hawiaa ro'odu fei laloo humu; namina pepesu. Auguu fei gigei, ana ronamina fihoroi. Ma ifi warefanaa ro'odu fei rawani'a warea. ³Hefi'a, rona dugamii hemea rama'a na ma'e ununa. Gunaroa rama'a, rona notabeiamai. ⁴Si'ei ba ronamina fihoroi, lomi rona noporopa'aloo mei rama'a a'a Jesus. Ro'adii, rona bigigiaa fei ha'oo fei humu, fawelei nana'aa Jesus. Mei rama'a i ma'e ununa, na haino pafoo fei hafena ununa ma rona fataularaiarai a'a Jesus. ⁵I ma'aia Jesus ba napa'aa we'i naranaraa ro'odu, na warenaa a'a mei i ma'e ununa, “Mena na'uu, ena hafelo'amu, una futoia.”

⁶Fei au fei, hefi'a ei feroiaa law, ana rona guta hugiaa ro'odu. Ronamina naranara watauda. ⁷“Tani i ware ale'ei mei rama'a mei? Ina warefafeloa mei Haidaa. Lomi hemea i futoaa ei hafelo'a. Ana unaa mei Haidaa.”

⁸Ana ei ua, Jesus na aidadii ei naranaraa ro'odu. Ma ina warenaa a'a ro'odu, “Tani hamomina naranara ale'ei? ⁹Afaia na maduta—fei una warenaa a'a mei i ma'e ununa ba, ‘Ei hafelo'amu na futoia,’ o fei una ware ba, ‘Asi'aa, tonaa fei hafena unumu ma talai?’ ¹⁰Ma'uaa si'ei ba hamonei aida ba mei Na'uu Rama'a, na pa'i faufauna yeni malagufu ba i futoaa ena hafelo'a...” Ina warenaa a'a mei i ma'e ununa, ¹¹“A ware a'amu, asi'aa, tonaa fei hafena unumu ma dinaa gufumu.” ¹²Na asi'aa, tonaa fei hafena ununa ma talai i pudaa ro'ou ma di'iniinaa ro'odu. Namina nanawala pudaa minaa ei rama'a ma rona uduginaa mei Haidaa. Rona ware ba, “Lomi ona ona'u fanunupa'i he'a manumanu ale'eni feni!”

Na Dugaa Levi

(*Matthew 9:9-13; Luke 5:27-32*)

¹³Jesus na aunudinaa piye. Hefaa baa gupuu rama'a, rona nomai a'ana ma ina feroinaa ro'odu. ¹⁴Ei fi talailao, na fanunupa'aa Levi, mei na'uu Alphaeus na guta a'a fei palee ei otonaa mugoo po'ii gavaman. Jesus na warenaa a'ana, “Nenerau.” Levi na asi'aa ma nenegia.

¹⁵Ifi hanana gufuu Levi Jesus, wataudadiai ei otonaa mugoo po'ii gavaman ma ei hafelo'a rama'a, rona hananafipui a'ana mawe ei otalai nenerana, uaa watauda na nenegia. ¹⁶Ro'aa fanunuia ale'ei ei feroiaa law, ei ro'ou Pharisee, rona i'igainaa ei otalai nenerana ba, “Tani i hananafipui a'a ei otonaa mugoo po'ii gavaman ma ei rama'a hafelo?”

¹⁷I'a guainaa fei, Jesus na warefanaa ro'odu ale'ei, “Abaa ena rona rawani ena ronei pa'i hemea lo'otaa, uaa ena rona pa'i funua. Eni a norai, abaa ei re labaginaa ena wanewanea, uaa ena hafelo'a rama'a.”

Rona Haninaa Jesus a'a fei Fabaoa

(Matthew 9:14-17; Luke 5:33-39)

¹⁸Ei otalai neneraa John ma ei Pharisee, rona fabao. Hefi'a rama'a, rona nomai ma i'iginaa Jesus ba, “Tani ipo'o biyei ba, ei otalai neneraa John ma ei otalai neneraa ei Pharisee, rona fabao ma'uaa ei otalai neneramu, lomi.”

¹⁹Jesus na ware, “Nabaa hemea ba i lalai ma i bigi'aa hefaa hananaa, batanai ba ro'aa fabao ei i guta a'a ro'ou? ²⁰Ma'uaa iwe nomai fei au ba mei lalaia, lomi i guta a'a ro'ou, uaa hefi'adiai, rowe dugia. Ma a'a fena arewaa fena, rowe fabao.

²¹“Lo'e hemea ba i tawi'aa ei maninii ena manufau lawalawa ma waro'aa ei wara'aa watanai lawalawa. Nabaa i bigi'ia ale'ei, fei manufau maninii lawalawa, i rapudigeaa fei watanai lawalawa ma imina forafawara'a'apoidinia. ²²Ana lomi hemea rama'a i igiaa ei manufau wine a'a ei watanai pe'ii wine. Nabaa i bigi'ia ale'ei, fei manufau wine i fawara'aa fei pe'ii wine ma fei wine ma fei pe'ina, lagu'amina fai hafelo. Si'ei ba fei manufau wine, ana ronei iginaa laloo ei manufau pe'ii wine.”

Mei Fasuu fei Sabbath

(Matthew 12:1-8; Luke 6:1-5)

²³Jesus ma ei otalai nenerana, ro'ei tatalai dupuaa fei pe'ii corn hefaa Sabbath ma rona hufu'aa ei corn. ²⁴Rona warenaa a'a Jesus ei Pharisee, “Ma'aia, ei otalai neneramu, rona barafeaa fei law laloo fei Sabbath.”

²⁵Ina warefanaa ro'odu, “Haa, lomi hamona igoaa tamanu David na bigi'ia ei hia ma ei maroana ro'aa bao ma rona pa'i nunumiaa ro'ou? ²⁶A'a fei au Abiathar, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, David na wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa ma na hanaiaa ei faraa pidaua, ei rona apunainaa a'a mei Haidaa ma lomi na rawani a'a fei law ba nemeadiai i tonia. Ma ana ina fanaa ei faraa pidaua a'a ei maroana.

²⁷Ma na ware Jesus, “Fei Sabbath, bigi'aa mei Fasu ba fararawanii rama'a ma a'a ba rama'a manumanuu fei Sabbath. ²⁸Uaa, mei Na'uu Rama'a, hia Fasu, ana Fasuu fei Sabbath.”

Mei Rama'a na Ma'e Hepapa Panina

(Matthew 12:9-14; Luke 6:6-11)

3 ¹Hefaranidiai Jesus na wadu'ainaa fei synagogue ma na pa'i hemea na ma'e hepapa panina. ²Hefi'a ei ro'eifane lalabaginaa ei tataa Jesus, ro'ou yei. Ronamina pupudainaa Jesus, ba i farawaninia laloo fei Sabbath, o? ³Jesus na warenaa a'a mei rama'a, “Mi ufalarai i ma'aa ro'ou.”

⁴Ma na i'iginaa ei rama'a Jesus ba, “Fei law na ware ba tamanu na rawani a'a fei Sabbath? Fei ba o bigi'aa ei rawani'a, o ei hafelo'a? Ba o hadumaa rama'a, o fafelooa rama'a?” Ma'uaa lomi rona'u ware.

⁵I fanunuaa ei maumau ro'ou ale'ei Jesus, namina sibafafelo ma'uaa ana namina faloloa'inaa ro'odu, uatani, namina waiwai tabaa ro'odu ma ana ronamina tata. Si'ei na warenaa a'a mei rama'a, “Roainamai panimu.” Na roainaa panina mei rama'a ma fei panina na rawanidiai. ⁶I dii, ei Pharisee, rona asi'aa a'a fei synagogue ma re gutafipui a'a ei marooa Herod ma pagipagiaa hefi'a tala ba ro'aa fo'afama'ea Jesus.

Ei Gupuu Rama'a, Rona Neneraa Jesus

⁷Jesus ma ei otalai nenerana, rona aununaa agi. Ma hefaa baa gupuu rama'a, noramiaa ro'ou Galilee, rona talaineneraa Jesus. ⁸Ro'aa guainaa minaa ei bigi'aa Jesus, rona nomai a'ana. Gufuu hefi'a, Judea, Jerusalem ma Idumea; ma gufuu hefi'a, yei pepe'i anaa halo i Jordan ma hefi'a, fawe'i Tyre ma Sidon. Minaa eni rama'a eni, rona nomai a'a Jesus, uatani ronamina guainaa tamanu ina bigi'ia. ⁹Ei rama'a, ronamina watauda. Si'ei ba namina rata fei gupuu rama'a, ina ware a'a ei otalai nenerana ba ronei rapu'augamiaa hepalo wa, ba ronei'aa puroroinia ei rama'a. ¹⁰Uaa namina farawanidigaa watauda rama'a a'a ei funuaa ro'odu. Ei funua, ro'ei nigo talaa ro'odu ba ro'aa dinaa a'a Jesus ma idoia. ¹¹Ei rona'o fanunupa'aa Jesus ei spiriti hafelo,^e rona'o fapasinna pu i ma'ana ma aiharoharo, “Yoi, mena Na'uu mei Haidaa.” ¹²Ma'uaa Jesus na warefawe'i a'a ei spiriti hafelo ba apuna warefanaa nemea ba hia hini.

Fei Rafeiana ei Hefua ma Helagui Apostle

(Matthew 10:1-4; Luke 6:12-16)

¹³Jesus na dinaa papaa hepalo maugeni ma harofaa ei nunumiana ma rona dinaa a'ana. ¹⁴Ina rafeinaa hefua ma helagui—ma roroinaa ro'odu apostle^f—ba ronei oafipui a'ana. Ma ba i aloaa ro'odu ba ronei wareaa fei rawani'a warea ¹⁵ma ro'aa pa'i faufau ba ro'aa fa'asi'anaa ei pigea. ¹⁶Si'eni, eni rafeiaa Jesus:

^e 3:11 Warea Greek *spiriti loloa*; v. 30 anaa ^f 3:14 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i *roroinaa ro'odu apostle*.

Simon (Jesus na roroinia Peter); ¹⁷James ma mei lofuna John, laguei na'uu Zebedee (Jesus na roroinaa lagua Boanerges, hanuna ba laguei Na'uu Parara); ¹⁸Andrew, Philip, Bartholomew, Matthew, Thomas, James mei na'uu Alphaeus, Thaddaeus, Simon mei Zealot (hanuna ba na haguuaa gufuna), ¹⁹ma Judas Iscariot, mei i aloaa Jesus.

Jesus ma Beelzebub

(*Matthew 12:22-32; Luke 11:14-23; 12:10*)

²⁰I dii, Jesus na wadu'ainaa hepalo humu ma wataudadiai, rona figupui yei. Si'ei Jesus ma ei otalai nenerana, lo'e rona hawia ba ro'aa hanana. ²¹Ro'aa guainia ei maroana, rona aunu ba ro'aa dugia, uaa rona ware ba, “Ina poapoai tabana.”

²²Ma ei feroiaa law, ei noramiaa ro'odu Jerusalem, rona ware ba, “Ina wadu'ia Beelzebub.[§] A'a fei faufau mei fafasui ei pigea, inafane fa'asi'anaa ei pigea.”

²³Si'ei na harofaa ro'odu Jesus ma warehanunuinia ba, “Batanai Satan i fa'asi'anaa Satan? ²⁴Nabaa hepalo gufu i fifalagii, fei gufu fei, lo'e i ufalarai. ²⁵Nabaa hepalo humu i fifalagii, fei humu fei, lo'e i ufalarai. ²⁶Nabaa Satan na ofadugaa anaia ma hia i fifalagii, lomi i ufalarai ma fei auna na pedudii. ²⁷Pa'aa fa'ua, lomi hemea i wadu'inaa humuu hemea faufau rama'a ma topa'ainaa ei manumanuna. Ineido'o roro'inaa mei faufaua ma hinene iwe topa'ainaa ei manumanu humuna. ²⁸Apa'aa warefa'uai a'a hamu'odu ba minaa ena hafelo'a ma ei rona warefafeloa mei Haidaa, hia, i futoia. ²⁹Ma'uaa hini i warefafeloa fei Spiriti Apuna, fei hafelo'ana lomi i futo. Ina bigi'aa hefaa hafelo'a lomi i pedutoo.”

³⁰Ina wareaa feni, uaa roimina wareware ba, “Ina taoia hefaa hafelo'a spiriti.”

Mei Ina Mawe ei Lofuu Jesus

(*Matthew 12:46-50; Luke 8:19-21*)

³¹Si'ei rona nomai, mei inaa Jesus ma ei lofuna. Rona u yei ano ma aloaa hemea ba neiree dugamii Jesus. ³²Watauda ronamina guta hoaninaa Jesus ma warefania ba, “Mei inamu ma ei lofumu, ro'ou i ano ma roi lalabaginio.”

³³Na i'igai Jesus ba, “Hini mei inau ma ei lofuu?”

³⁴I dii, ina fanunuaa ei rama'a, ei rona guta hoaninia ma na ware, “Si'eni, eni inau ma lofuu! ³⁵Hini ena rona bigi'aa ei nunumiaa mei Haidaa, si'ena, ena lofuu, agiu ma inau.”

Fei Warea Hanunuu mei Faroaa ei Lau

(*Matthew 13:1-9; Luke 8:4-8*)

4 ¹Jesus fi feroidinaa ei rama'a yei piye ma abaa po'o ma'ida ei rama'a. Si'ei, Jesus na hugi pafoo wa ma na guta pafona laloo

§ 3:22 Greek *Beezeboul* o *Beelzeboul*

agi. Ma ei rama'a, rona guta piye. ²Jesus na warehanunuinaa watauda manumanu ei fi feroinaa ro'odu. ³“Hamu'ou guai! Na pa'i hemea rama'a ba i sumai lau i pe'ihape. ⁴Ma ei fi suminaa ei lau, hefi'a rona pasi papaa tala ma rona fidumai ei manufidufidu ma rafahanaia. ⁵Ma hefi'a na pasi pafoo fawelei na pa'i na'ana'a ma lo'e namina pi'odua fei piye, si'ei ronamina habe maduare ei lau. ⁶Ma i notautarera'i fei halo, na babai ma na faholeaa ro'odu ma rona ma'e, uatani lo'e na pa'i waraa ro'odu. ⁷Ma hefi'a lau, rona pasi dupuaa ei wowo'ii, ei rona hogia ma ei wowo'ii na fifigaa ro'odu ma si'ei, lomi rona fuua. ⁸Ma hefi'adiai lau na pasi fawelei na pa'i farawani piye ma ronamina habe mamaugi ma ronamina fuua farawani. Hefi'a, fuua ro'odu, odufua pa'ania; hefi'a, fuua ro'odu oloroo pa'ania; ma hefi'a, hefa pu'u.”

⁹Na warefanaa ro'odu Jesus, “Hini na pa'i adiana nei guainia.”

Tani i Warehanunui Jesus
(*Matthew 13:10-17; Luke 8:9,10*)

¹⁰Ma ei do'o uniaa Jesus, ei Hefua ma Helagui mawe hefi'adiai, rona i'igainaa Jesus hanuu fei warehanunuiana. ¹¹Jesus na warefanaa ro'odu, “Na unifanidigaa hamu'ou ei manumanu na ude'opa'ai a'a fei haparaiaa mei Haidaa. Ma minaa ei abaa marooa o'odu, rona guai'uaia ale'ena warea hanunu. ¹²Si'ei ba i ale'ei,

“Ro fanunu ma fanunu ma'uaa, lomi ro'aa fanunupa'i,
ma ro guguai ma'uaa lo'e ro'aa apa'ia.

Ma nabaa rona aida, ro'aa filoginaa ei naranaraa ro'odu
ma hadiwe'inaa a'a mei Haidaa ma mei Haidaa, i futoaa ei
hafelo'aa ro'odu.’”

Ina Piguaa Hanuu fei Warea Hanunuu mei Faroo
(*Matthew 13:18-23; Luke 8:11-15*)

¹³I dii, Jesus na warenaa a'a ro'odu, “Haa, lomi hamona aida fei warea hanunu? Batanai ba hamo'aa apa'aa hefi'adiai warea hanunu? ¹⁴Mei faroo na fafufugu'aa fei warea. ¹⁵Hefi'a rama'a, ale'ena ei lau na pasi ma'aa tala, fawelei na faro fei warea. Ana ei ro'aa guainia na nomai Satan ma tosiminaa ei rawani'a warea laloo iaa ro'odu. ¹⁶Hefi'a ale'ena ei lau na pasi pafoo ei na'ana'a. Rona tonaa fei rawani'a warea ma ronamina ni'eni'e. ¹⁷Ma'uaa si'ei ba lomi na gugu waraa ro'odu, lo'e na madii ma i bapa'aa ro'odu ei hafelo'a o ei haperararaia wagii fei wareaa mei Haidaa, rona rawa'a'afai batafa. ¹⁸Hefi'adiai, ale'ena ei lau na pasi dupuaa ei wowo'ii, ei rona hogia. Rona guainaa fei warea, ¹⁹ma'uaa ronamina naranara watauanaa fei gutanaa ro'odu ma naranara watauda ba ronei pa'i watauda manumanu ma nanamainaa watauda manumanu ma ei manumanu ei, na hawai'onaa fei rawani'a warea ma lomi rona fuapa'i. ²⁰Ma'uaa hefi'a

rama'a, ale'ena ei lau, ei ro'aa pasi pafoo fei rawani'a piye. Rona guainaa fei warea ma rona tonia. Rona habe ma fuua. Hefi'a, fuua ro'odu, odufua pa'ania; hefi'a, oloroa pa'ania; hefi'a, hefa pu'u—ei fuua ro'odu.”

Fa'arewaiaa fei Rawani'a Warea

(Luke 8:16-18)

²¹Na warenaa a'a ro'odu Jesus, “Ei hamona'o tonaa fei we'ai, hamona augia haroo hepalo hagi, o haroo tawa? Lo'e, hamona'o augia pafoo tawa. ²²Ma'uua, tamanu manumanu na opa'ai, hinene iwe udelelefo. Minaa ena manumanu rona aup'a'ainia ena rama'a, iwe ude'arewa'ua. ²³Hini na pa'i adiana nei guania.”

²⁴Na waredilao Jesus, “Narama'aiaa tamanu ei guaiiaa hamu'odu. Hefiga ei fanamu, ana ale'ena ona tonia ma wataudadiai. ²⁵Hini i pa'i manumanuna, iwe to hefi'adiai. Ma mei lomi manumanuna, tamanu ma'idei na pa'i, mei Haidaa iwe tonia a'ana.”

Fei Warea Hanunuu fei Habeaa fei Lau

²⁶Ma ana ina ware, “Ale'eni maumau fei haparaiaa mei Haidaa. Hemea rama'a fi sumaitalaneneneinaa ei lau i pe'ihapena. ²⁷Minaa ei poi ma arewaa, na'aa ina ma'igu o lo'e, ei lau, rona nusu ma habe ana ro'ou; ma mei rama'a mei, lomi na aida batanai ro'ei nusu. ²⁸Fei piye ua, fei i fahabeia—rawarawa fei pa'apa'a na sunai; nene, fei obana; ma laloo fei oba, ei launa. ²⁹Ma i we'idii ei fuana, mei rama'a na balainia ma hufu'aa ei fuana, uaa napa'aa fei au hufu'a.”

Fei Warea Hanunuu fei Lau Mustard

(Matthew 13:31,32,34; Luke 13:18,19)

³⁰Jesus na warediai, “O ware ba tawi'aa fei haparaiaa mei Haidaa ale'ei tamanu? O hanunuinia a'a tamanu? ³¹Tawi'ana ale'ena fei lau mustard, fei na pa'aa pusu'oroi laraa ei lau yeni malagufu. ³²Ma'uua, ei ro'aa faroia, na habe bauanai. Namina bauanaid'i'ininaa minaa ei haihai laloo pe'ihape. Ei rarana namina bauanai. Si'ei, ei manufidufidu na'aida guta a'a fei giogiona.”

³³Watauda ei mau warea hanunu Jesus nafane hawawagifanaa ei rama'a, ei na hawia ba ro'aa apa'ia. ³⁴Ma lo'e ina wareaa hepalo manumanu a'a ro'odu ba lo'e na hanunuinia. Ei unaa ro'ou ei otalai nenerana, Jesus na ware'italalafuinaa minaa ei manumanu.

Jesus na Famadinoa fei Lama

(Matthew 8:23-27; Luke 8:22-25)

³⁵Fei arewaa fei, i nofafilao, na ware a'a ei otalai nenerana ba, “O dii, o dinaa pepe.” ³⁶Rona di'ininaa ei watauda rama'a ma fatalenodugaa

Jesus pafoo fei wa, fei na hugidii pafona ma aunu. Ma ana na pa'i hefi'adiai wa rona aunufipui a'ana. ³⁷Ma ina una'aa fei baua lalarena ma fei agi na fuama'i'i ma na rata fei lama ma na fuama'i'inaa laloo fei wa ma anaa i lolo. ³⁸Jesus na ma'igu i mugi pafoo hepalo duduna. Ma rona funifunia ei otalai nenerana. “Feroia, lomi ona narapa'aa o'odu ba o'aa wawau'u?”

³⁹Na asi'aa ma warenaa a'a fei lalarena ma fei lama ba “O famadumu.” Fei lalarena na rere ma fei lama namina madino.

⁴⁰Si'ei na warenaa a'a ei otalai nenerana ba, “Tani hamo'amina ma'au ale'ei? Haa, atapo'o we'i naranaraa hamu'odu?”

⁴¹Ronamina ma'au ma fi'i'igai ba, “Rama'a bata meni ba fei lalarena ma fei lama, ana na guaipa'aa wareana?”

Fei Farawaniana mei Rama'a na Wadu'ia Pigea

(*Matthew 8:28-34; Luke 8:26-39*)

5 ¹Rona fatete pepe'i a'a fei gufu Gadara.^h ²Ma i'a upudi'ininaa fei wa Jesus, na dinamii a'ana hemea rama'a na wadu'ia hefaa spiriti hafelo,ⁱ noranamai a'a ei huapu. ³Ma inafane guta i a'a ei huapu. Lomi na hawia ba hemea i roro'ipa'ia. Ana lomi na hawia ei alatai pidaua. ⁴Ronamina bobo'inaa pinena ma panina wataua au ma'uua namina ba'amoro'aa ei alatai pidaua ma ei wao. Pa'aa lomi hemea rama'a ba i panarofitanipa'ia. ⁵Poi ma arewaa, i dupuaa ei huapu ma ei maugeni, imina aiharoharo ma hawihawi'aa ununa a'a ei mugoo.

⁶I fanunupa'aa Jesus rauaa, na ponifa'unaa du'una i ma'ana. ⁷Namina aiharoharopararai ba, “Tamanu ei nunumiamu a'au, Jesus, mena Na'uu mei Haidaa, mei napa'aa Pafeai? A'a fei haraa mei Haidaa oneipa'aa warefa'uai ba lomi o fagianainau!” ⁸Uatani, Jesus na waredii a'ana ba, “Wala'amai a'a mena rama'a mena, yoi, fena spiriti hafelo!”

⁹Si'ei, na i'iginia Jesus ba, “Hini haramu?”

Na ware ba, “Harau, Watauda, uaa hai'odu watauda.” ¹⁰Ma na i'igai watauda a'a Jesus ba apuna alofatatalainaa ro'odu fawelei.

¹¹Abaa po'o ma'lida moimoi ro'ei hanana papaa fei maugeni. ¹²Ma ei spiriti hafelo, rona i'iginia Jesus, “Onei alonaa hai'odu dupuaa ei moimoi; uga ba hai'ou wadu'aa ro'ou.” ¹³Si'ei, Jesus na ugainaa ei hafelo'a spiriti ma rona asi'adi'ininaa mei rama'a ma wadu'inaa ei moimoi. Puduui ei moimoi, ale'ena heguai pufaba'a. Rona ponil'u'upu papaa fei maugeni, pepe'i imina faro'ai ma pasinaa laloo fei ranu ma wawau'uma'e.

¹⁴Ei oma'ama'aa ei moimoi, rona ponibagua ma warefanaa ei rama'aa gufu ma ei gufu sugatata'aia ma ei rama'a, rona aunu ba ro'aa ma'a.

^h 5:1 Hefi'a ne'ia *Gadarenes*; hefi'adiai *Gergesenes* ⁱ 5:2 Greek *spiriti loloaa*; vv. 8 ma 13 anaa

¹⁵Ro'aa nomai a'a Jesus, rona fanunupa'aa mei na wadu'ia watauda pigea na guta lalawai ma namina rawanidiai; ma ronamina ma'au. ¹⁶Ei rona fanunuia, rona u'ufanaa ei rama'a tamanu bigi'aa Jesus a'a mei i wadu'ia pigea ma ana rona u'ufanaa ro'odu tamanu na pa'aa ei moimoi. ¹⁷Si'ei, ei rama'a rona i'igaifawe'i a'a Jesus ba inei di'ininaa fei gufuu ro'odu.

¹⁸Ma ei ba i hugi pafoo fei wa Jesus, mei rama'a, mei ro'aa wadu'ia ei pigea, na i'iginaa Jesus ba ana i aunuhugia. ¹⁹Lomi na ugainia Jesus, ma'uaa na ware ba, “Baguanaa gufu ma warefanaa ena gufumu ena bigi'aa mei Fasu a'amu ma fei faloloa'iana yoi.” ²⁰Si'ei, mei rama'a mei, na aunu ma u'u yei Decapolis' tamanu na bigi'ia a'ana Jesus. Ma minaa ei rama'a, rona ba'arofu.

Mei Nanao Ma'ea ma mei Pifine na Funu

(*Matthew 9:18-26; Luke 8:40-56*)

²¹I hugidiai pafoo wa Jesus ma fatetediai pepe, abaa po'o ma'ida ei rona hoaninia piye. ²²Hemea ei bauaniaa fei synagogue, harana Jairus na nomai yei, fanunupa'aa Jesus ma fapasi o'igoana. ²³Ina i'igifininaa minaa ei naranarana a'a Jesus ba, “Mei na'uu, baduu pifine, anaa i ma'e. Oneipo'o nomai ma augaa fei panimu pafona ba nei pedu fei funuana ma i gutadiai.” ²⁴Si'ei, na aunuhugia Jesus.

Abaa po'o rama'a, ei ro'aa nenegia ma puroroinia. ²⁵Ma hemea pifine yei nafane'o wigiwigii namona, ale'ena hefua ma heguai igisimasi. ²⁶Watauda lo'otaa, rona roinia ma'uaa, ei fi'ina na ude'ualao. Namina pedu ei mugoo po'ina, ma'uaa fei funuana lomi na u pedu. Namina apoi ua. ²⁷I guainaa ei u'ugaa Jesus a'a hefi'a, na talaimai nenee Jesus dupuaa ei watauda rama'a ma na idoa fei hawaa uguu Jesus. ²⁸Uatani na nara ale'ei ba, “Nabaa a ido'uaiaa fei hawaa uguna, awe rawani.” ²⁹Ana ei ua, lomi na fai wigiwigidiai fei namona ma na nanamuinia ba nawe pedu fi'ina.

³⁰Ana ei ma na nanamuinia Jesus ba ma'ida faufauna na di'ininia ma na momo'ai dupuaa ei rama'a ma i'igai ba, “Hini na idoa fei hawaa uguu?”

³¹Rona ware ei otalai nenerana, “Ona fanunuia eni watauda rama'a, rona puroroinio. Batanai ei o i'igai ba, ‘Hini na idoa?’ ”

³²Ma'uaa Jesus fimina fanunula-barainia ba hini na bigi'aa fei.

³³Si'ei, mei pifine na aida ba na hoto fei namo, na nomai ma fapasi i fasuu hunana ma namina ma'aufunurere ma warefa'uai a'ana. ³⁴Ina warenaa a'ana ba, “Mena na'uu, fei we'iaa naranaramu na farawaninio. Aunufarawani ua. Ona ala a'a fena fi'iamu.”

³⁵Ana fi wareware ua Jesus, hefi'a noramiaa ro'ou humuu Jairus, mei famamoa fei synagogue, rona warenaa a'a Jairus ba, “Mei na'umu baduu pifine na ma'edii. Tani o fa'udeguguaa unuu mei feroia?”

³⁶Na guai'au'uaialao ei wareaa ro'odu Jesus ma na ware a'a mei famamoa fei synagogue, “Apuna ma'au; onei narafawe'i ua.”

³⁷Lomi na ugainaa hemea ba i nenegia; uniaa Peter ma laguei filofui, James ma John. ³⁸Ma ei ro'aa nosufudailao humuu Jairus, mei bauaniaa fei synagogue, Jesus na guaipa'aa ei rama'a, ronamina waigi ma aimemewai. ³⁹Na wadu'ai ma i'igainaa ro'odu ba, “Tani hamomina waigi ma aimemewai? Mei baduu, lomi na ma'e. Na ma'igu ua.” ⁴⁰Ma'uaa rona fadina.

I fa'asi'adigaa ei rama'a, na dugaa mei ama ma inaa mei baduu ma ei otalai nenerana, ei ro'ou a'ana ma rona wadu'ainaa laloo humu a'a mei baduu. ⁴¹Na tauaa panina ma na warenaa a'ana, “Talitha koum!” (hanuna ba, “Mena baduu pifine, a warenaa a'amu, asi'aa!”). ⁴²Ana ei ua, mei baduu na ufalarai ma tatalai (igisimasina, hefua ma heguai). A'a fei, ronamina ba'arofu. ⁴³Ina warefawe'i a'a ro'odu ba ronei'aa warewareaa feni a'a nemea ma ronei fani hanaa mei baduu.

Mei Mamama'a Lomi Ro'aa Ma'auia

(*Matthew 13:53-58; Luke 4:16-30*)

6 ¹Jesus na di'ininaa yei ma hadiwe'innaa gufuna, ro'ou ei otalai nenerana. ²I nopa'aloo fei Sabbath, na una'aa ma feroinaa ei rama'a laloo fei synagogue. Ma watauda ei rona guainia, namina nanawala puda ro'ou.

Ma rona i'igai “Po'o tonana hitani eni manumanu eni, meni rama'a meni? Tamanu fei apa'a, ina tonia ba ana imina bigi'aa ei foigia! ³Haa hemeni, fadufadua ua! Ana meni na'uu Mary ua, mei lofuu James, Joseph,^k Judas ma Simon! Ma eni agina ana a'a o'odu yeni!” Ma namina mamananu unuu ro'odu a'ana.

⁴Jesus na warenaa a'a ro'odu, “Ana a'a fei gufu'uana, dupuaa ei gufuna ma laloo fei humuna, hemea mamama'a, lomi ro'aa ma'auia.” ⁵Lo'e na hawia ba i bigi'aa ne'aa foigia yei ma'uaa na augaa panina pafuu hefi'a ei funua ma farawaninaa ro'odu. ⁶Ma na ba'arofu a'a ro'odu ba lo'e na we'i naranaraa ro'odu.

Jesus na Aloaa ei Hefua ma Helagui

(*Matthew 10:5-15; Luke 9:1-6*)

Jesus na tatalai ma feroinaa ei rama'a a'a hepapalo gufu. ⁷Na haronaa a'ana ei Hefua ma Helagui ma alofahelalaguinaa ro'odu ma fani forafora a'a ro'ou ba ronei muainaa ei spiriti hafelo.^l

⁸Si'eni, eni wareana: “Apuna notonaa hefi'a manumanu a'a fena tatalaiaa hamu'odu—lomi du'ua, raba o mugoo po'i laloo ena adii

^k 6:3 Warea Greek *Joses*, ana fei hara *Joseph* ^l 6:7 Warea Greek *spiriti loloaa*

hamu'ou—ma'uaa, heina o ua. ⁹Hamonei rafe supinai, ma'uaa lomi pafuaa susu. ¹⁰Ma ena hamona wadu'ainaa hepalo humu, hamonei guta yena, nopa'awii fena ba hamo'aa di'ininaa fena gufu fena. ¹¹Ma na'aa hefi'a gufu, lo'e ro'aa fagutanaa hamu'ou o guaipa'aa wareaa hamu'ou, foifoiaa piyee pinee hamu'ou, ale'ena fama'ama'aa ro'ou ba rona tata.”

¹²Rona aunu ma u'ufanaa ei rama'a ba ronei filoginaa naranaraa ro'odu. ¹³Rona fawala'anaa watauda pigea, igi pao pafoo watauda ei rona funu ma farawaninaa ro'odu.

Na Waoro Huua John, mei Pudugufaia

(Matthew 14:1-12; Luke 9:7-9)

¹⁴Mei Hapara Herod na guainaa fei, uaa fei haraa Jesus, nawemina bauanai. Hefi'a, rona ware^m ba, “John, mei Pudugufaia na ma'elele'aa ma si'ei na pa'i faufauna ba i bigi'aa ei foigia.”

¹⁵Hefi'a, rona ware ba, “Hia Elijah.”

Ma hefi'adiai, rona ware ba, “Hia hemea mamama'a, ale'ei hemea mina mina.”

¹⁶Ma'uaa mei Hapara Herod, i guainaa fei, na ware “John, mei una moro'aa huana, na ma'elele'aa!”

¹⁷Uaa Herod na ware ba ronei panarofaa John ma roro'inia ma aunaa hia bobo'aia. Ina bigi'aa fei, uaa mei haroo mei lofuna Philip, harana Herodias, na lalainia. ¹⁸Hamatee John nafane wareware a'a Herod ba, “Lomi na wanewane ba o tonaa mei haroo mei lofumu.” ¹⁹Si'ei, namina bidi unuu Herodias a'a John ma ba i fo'afama'eia, ma'uaa lomi na hawia, ²⁰uatani Herod na ma'auaa John ma na'o lawagia, uaa ina aida ba John napa'aa wanewane ma na apunai. Herod, ei ina'aida guta a'a John ma guainaa ei u'ugana, namina hamamagua,ⁿ ma'uaa na pa'i nunumiana ba i guainaa ei u'ugana.

²¹Inawe pa'aa fei rawani'a au. A'a fei arewaa waniniana, Herod na bigi'aa fei baua hananaa a'a ei bauaniaa gufu, ei bauaniaa ei fo'aa mawe ei bauaniaa Galilee. ²²I wadu'aimai mei baduu pifine na'uu Herodias, na ufa'ufa. Namina fani'eni'ea Herod mawe ei ro guta hananafipui a'ana.

Mei hapara na warenaa a'a mei baduu pifine: “I'iginau tamanu nunumiamu ma a fanio.” ²³Ma ina fa'unai a'a mei baduu pifine ba “Tamanu o i'iginia, a pa'aa fanio nopa'awii hesuwi feni haparaiau.”

²⁴Ina asi'aa ma warenaa a'a mei inana, “Yau a i'iginiaa tamanu?”

Na ware mei inana, “Fena tabaa John, mei Pudugufaia.”

²⁵Ana ei, mei baduu pifine na wadu'aifanaa fei i'ligaia a'a Herod: “Na nunuminio ba onei fanau e'eni ua fena tabaa John, mei Pudugufaia pafoo hepalo tabetabe.”

^m 6:14 Hefi'a ne'ia mina ba *Ifi warelaa* ⁿ 6:20 Hefi'a ne'ia mina ba *ei u'ugana, ina bigi'aa watauda manumanu*

²⁶Mei hapara, namina bauana fei faloloa'iana, ma'uua si'ei ba inapo'o fa'unaidii ma lomi na nunuminia ba i mamafa puda'a ei roifi guta hanana a'ana, lomi ba i filoginaa wareana a'a mei baduu pifine. ²⁷Si'ei, na alomaduareinaa hemea moro'aa hua ba neiree morotonamii fei tabaa John. Na aunu mei, dinaa humuu bobo'aia ma lafigifamosuaa fei huua John ²⁸ma na notabeamai fei tabana pafoo fei tabetabe. Ina fanaa mei baduu pifine ma hia, na fanaa mei inana. ²⁹Ro'aa guainia ei otalai neneraa John, rona nomai, tonaa fei hudi ununa ma augia laloo huapu.

Jesus na Faguaa Haipani Pufaba'a

(*Matthew 14:13-21; Luke 9:10-17; John 6:1-14*)

³⁰Ei apostle, rona figupuimai a'a Jesus ma warefania minaa ei bigi'a ma feroiaa ro'odu. ³¹Si'ei ba abaa po'o ma'ida ei ro'ei'u nomai ma nolao, pa'aa lomi na pa'i au ro'odu ba ro'aa hanana. Na warenaa a'a ro'odu Jesus ba, “Uniaa hamu'odu, hamonei nomai a'au ma o dinaa hefawala lomi wawaigia ba hamo'aa gutafawenai.”

³²Si'ei, rona aunu uniaa ro'odu pafoo wa ma aununaa fawelei lomi rama'a. ³³Ma'uua wataudaa, rona fanunu'apa'aa ro'odu ma ei rama'a gufu pedu, rona poni'uanaa pinee ro'odu. Ronare'o susufudai ma nene, Jesus ma ei otalai nenerana. ³⁴I fatete Jesus, na fanunuia ba abaa po'o rama'a rona oma'adii. Namina faloloa'inaa ro'odu, uatani ro'ou ale'ei ei sipsipi lo'e oma'ama'aa ro'odu. Si'ei, na feroinaa ro'odu watauda manumanu.

³⁵Ma eni, anaa i lolo fei halo. Si'ei, rona dinaa a'ana ei otalai nenerana ma ware ba “Namina raua faweleni ma namina fafidii. ³⁶Aloaa eni rama'a ba ronei aunulalabarai hanaa ro'ou a'a hefi'a ena gufu ma pono hanaa ro'odu.”

³⁷Ma'uua ina ware, “Hamonei fani hanaa ro'odu.”

Rona warenaa a'ana, “Nabaa ale'ei, i tonaa pono'aa hemea bigi'a ale'ena fainarua puda!° Pa'aa wareamu ba hai'ou'aa suminaa mugoo po'i ale'ei ma pono faraa pidaua ma fani hanaa ro'ou?”

³⁸Ina i'igai, “Hefiga faraa pidaua hamona pa'i? Wi ma'a.”

Ro'aa apa'idigia, rona ware ba, “Haipani faraa pidaua ma guapalo nia.”

³⁹Si'ei, Jesus na warenaa a'a ro'ou ba ronei fagutanaa ei rama'a ma figupuinaa ro'ou pafoo ei guana mamarawii. ⁴⁰Si'ei, rona guta. Hefi'a gupu, hefa pu'u ma hefi'a gupu, haipani pa'ania. ⁴¹Na tonaa haipaniei faraa pidaua ma guapaloei nia, aranaa pafea, ware 'ta', digedigea ei faraa pidaua ma fanaa ei otalai nenerana ba ronei fanaa ei rama'a. Ana na alaginaa guapaloei nia a'a minaa ei rama'a. ⁴²Minaa ro'ou, rona hananamagu ⁴³ma ei otalai nenerana, rona tonaa hefua ma guapalo pa. Ma ei pa, ronamina pepesu a'a ei masii faraa pidaua ma nia. ⁴⁴Puduu ei wawane rona hanana, haipani pufaba'a.

° 6:37 Greek *i tonaa enu pu'u denarius*

Jesus na Talai Pafoo Agi
(*Matthew 14:22-33; John 6:15-21*)

⁴⁵Ana ei, Jesus na ware a'a ei otalai nenerana ba ronei hugi a'a fei wa ma ronei'o a'aunudinaa Bethsaida. Ma hia, fido'odii aloaa fei gupuu rama'a. ⁴⁶I di'inidigaa ro'ou, na aununaa papaa hepalo maugeni ba i lafulafu.

⁴⁷I nofafilao, fei wa na pa'idigaa memewaa fei agi ma unaiana piye. ⁴⁸Na fanunuaa ei otalai nenerana ro'eimina poreifawe'i, uaa fei lalarena na agisuafaa ro'odu. Ale'ena watolaa oduai ma oloroa ido'o mafufuo, Jesus nawe aununaa a'a ro'odu. Na tatalai ua pafoo agi ba i falogiaa ro'ou. ⁴⁹Ma'uaa, ei ro'aa fanunupa'ia fi tatalai pafoo agi, ronamina aimemewai, uaa ei naraa ro'odu ba hia, hani'u. ⁵⁰Si'ei ba minaa ro'ou pedu na fanunupa'ia ronamina ma'au.

Ana ei ua, ina warenaa a'a ro'odu ba, “Gutafarawani ua! Yau meni. Apuna ma'au.” ⁵¹Ma na hugilao a'a ro'ou pafoo wa ma fei lalarena na rere. Ronamina ba'arofo, ⁵²uaa lomi rona'u apa'ima'aiaa ei bigi'aa Jesus a'a fei faraa pidaa; namina waiwai tabaa ro'odu.

Jesus na Farawaninaa ei Funua i Gennesaret
(*Matthew 14:34-36*)

⁵³Ro'aa سوالao, rona fatete yei Gennesaret ma pe'i yei. ⁵⁴Ana ei ro'aa rofo'upu pafoo fei wa, ei rama'a, rona fanunu'apa'aa Jesus. ⁵⁵Ei rama'a ei, ronamina poni ua yei tadiwe'aia ma noporoporo'aa ei funua pafoo ei hafena unuu ro'ou aununaa hitani rona guainia ba Jesus yei. ⁵⁶Ma nabaa i aununaa hitani—a'a ei pusu'o gufu, baua gufu, o sugatata'aia, rona fahainopaa ei funua papaa ei humuu alo'alo. Ma ronamina i'igifawe'i a'ana ba nei ugainaa ro'odu ba ro'aa idooa fei supuu susuna. Ma minaa ei rona idooa, na pedu ei funuaa ro'odu.

Ei Feroia Noranamai a'a ei Upu Mina
(*Matthew 15:1-9*)

7 ¹Ei Pharisee mawe hefi'a feroiaa law, ei noramiaa ro'odu Jerusalem, rona figupui a'a Jesus ma ²fanunupa'aa hefi'a ei otalai nenerana, ro'ei hanana ma na loloo panii ro'odu. Lomi ronado'o huwe panii ro'odu. ³(Ei Pharisee ma minaa ei Jew, lomi ro'aa hanana na'aa lomi ronado'o huwe panii ro'odu ale'ei maumau ei upuu ro'odu. ⁴Ma ena rona hadiwe'imai a'a ena humuu alo'alo, lomi ro'aa hanana nabaa rotawe huwe. Ronamina neneraa watauda maumau ei upuu ro'odu. Ale'ena fesuaa ena bara, ena pe'i ranu ma ena babagii.)^p

^p 7:4 Hefi'a ne'ia mina ba *pe'i ranu, pe'i ranu babai ma tawaa hananaa*

⁵Si'ei, ei Pharisee ma ei feroiaa law, rona i'igainaa Jesus ba, “Tani ei otalai neneramu, lomi rona neneraa maumau ei upuu o'odu ma rona hanafininaa lolo panii ro'odu?”

⁶Ina ware ba, “Naminapa'aa balawia ei wareaa mamama'a Isaiah ei idii wareaa hamu'ou ena ware'oni, ale'ei fei ne'ia ba:

“ ‘Eni rama'a eni, pa'aa ware ua umuu ro'odu ba rona ma'auau, ma'uaa ei naranaraa ro'odu namina raua a'au.

⁷Lomi hantuu losuiaa ro'ou yau;

ena mau feroiaa ro'odu, rona feroinaa ena law ena pagipagiaa rama'a.’

⁸Hamonadii rawa'a'afinaa ei wareaa mei Haidaa ma panaro'uaiaa maumau ei upuu hamu'odu.”

⁹Ma na warenaa a'a ro'ou: “Rafee hamu'ou autadidiaa ei wareaa mei Haidaa ba hamo'aa neneraa⁹ maumau ei upuu hamu'odu! ¹⁰Moses na ware ba, ‘Ma'auaa amamu ma inamu,’ ma ‘Hini i warefafeloa amana o inana, ronei fo'afama'eia.’^r ¹¹Ma'uaa hamona ware ba nabaa hemea na warenaa a'a mei amana o inana: ‘Tamanu ei manumanu ba o tonia a'au, Corban’, (hanuna ba lomi i fani a'a amana ma inana, uaa manumanuu mei Haidaa) ¹²ma hamona apunainia ba inei'aa fai bigi'aa ne'a manumanuu amana o inana. ¹³Si'ei, hamona suminaa ei wareaa mei Haidaa a'a ena maumau ena upuu hamu'ou, ena hamonamina'o totonamai. Hamonamina bigi'aa watauda manumanu ale'ena.”

Ei Manumanu i Faloloaa Rama'a

(Matthew 15:10-20)

¹⁴Jesus na harodinaa a'ana fei gupuu rama'a ma ware, “Guainau minaa hamu'odu. Hamonei apa'aa feni. ¹⁵Lomi hepalo manumanu i aunaa poana hemea ba i faloloaia ma'uaa, fei i norai laloo iana i ‘faloloaia.’ ” ¹⁶s

¹⁷I di'inidigaa fei gupuu rama'a ma i wadu'ainaa fei humu, rona i'iginia ei otalai nenerana fei warea hanunu. ¹⁸Na i'igai, “Haa, namina loto adiaa hamu'ou? Lomi hamona aida ba na'aa hepalo manumanu na wadu'ainaa laloo hemea, noranalao augu, lomi i faloloaia? ¹⁹Uaa lomi na dinaa laloo fei naranarana ma'uaa, na dinaa laloo fei pahanana ma hinene, na lele'aa.” (Ei i wareaa fei, Jesus na ufugia ba minaa ei du'ua, na rawani.)

²⁰Ma ina warelao ba, “Ena na lele'amai laloo iaa hemea, si'ena, ena na faloloaia, ²¹uaa, i lalona, na lele'amai ena hafelo'a naranara, ena fitatafipa'aia, fafanaoa, fo'afama'e, fiharoharoipa'aia, ²²wawa'ai poa, fafeloa rama'a, sifisifi'a, unara'uaiaa ei hafelo'a, nanamaia, ena sifisifi warea ba i fafeloa nemea, mamagugua ma ena bigi'aa a'afoloia. ²³Minaa eni hafelo'a eni, noranamai laloo iaa hemea ma na faloloaia.”

¶ 7:9 Hefi'a ne'ia ba *fa'asi'anaa* ¶ 7:10 Leviticus 20:9 § 7:15-16 '*faloloaia.*' 16 *Hini na pa'i adiana ba i guai, inei guai.*

Fei Narafawe'iaa mei Pifinee Syrophoenicia
(*Matthew 15:21-28*)

²⁴Jesus na di'ininaa fei gufu fei ma aununaa fawelei na rafi'inaa Tyre.^t Na wadu'ainaa hepalo humu. Lomi na nunuminia ba nemea i aida ma'uaa, pa'aa lomi na opa'aipa'ia ba hia yei. ²⁵Ina pa'i hemea pifine yei ma mei pifine mei, na pa'i na'una, pusu'o baduu pifine, mei na wadu'ia hefaa spiriti hafelo.^u Mei pifine mei, ana ei i guania ba Jesus yei, ina nomai ma fapasi fasuu hunaa Jesus. ²⁶Mei pifine, hia Greece. Waniniana Syrian Phoenicia. Namina i'igifawe'i a'a Jesus ba neipo'o fawala'anaa fei pigea a'a mei na'una.

²⁷Na warefania, “Ei pa'aa baduu (ale'ei, ei na'uu Israel), roneido'omina hanaiaa ei rona nunuminia, uaa lomi na wanewane ba o'aa tonaa ei hanaa ei pa'aa baduu ma fanaa ei hapee ro'odu ponoto.”

²⁸Ina ware ba, “Pa'aa fa'ua, mena Fasu ma'uaa ei ponoto haroo tawa, rona hanaiaa ei masii du'ua, ei lomi rona hanaia ei baduu.”

²⁹Ma ina warenaa a'ana ba, “Hamatee ona ware ale'ena, te, onei nowau. Fena pigea na di'inidigaa mena na'umu.”

³⁰Ina aununaa gufuna ma fanunupa'aa mei na'una na haino pafoo tawa ma fei pigea na di'inidigia.

Na Pedu Lotoaa Adia ma na Ba'atawara Umuu mei Rama'a

³¹Jesus na di'ininaa malalaa Tyre, aunu'ailao Sidon, upu'ailao a'a fei Agii Galilee ma aununaa fawelei Decapolis.^v ³²Yei, hefi'a rona duginamii a'a Jesus hemea na loto adiana ma pa'aa lomi na warewarepa'i. Ma ronamina warefawe'i a'ana ba ineipo'o augaa fei panina pafoo mei.

³³Nenee fei, ina dugi'u'uginia ma laguna raua a'a fei gupuu rama'a, Jesus na augaa ei ana'anana laloo adiaa mei rama'a. Ma ina huwi ma idoa fei rawerawee mei rama'a. ³⁴Na aranaa pafea, fawenaifatemu ma warenaa a'ana, “Ephphatha!” (hanuna ba “Ma'awawa”). ³⁵A'a fei, guapaloei adiana nawe ma'awawa ma fei rawerawena nawe tatawei ma warewarepa'i.

³⁶Jesus na warefawe'i a'a ro'odu ba ronei'awe warefanaa nemea, ma'uaa ena na'aida ware ale'ei, ana ro'eimina'u fiwarei'uaia. ³⁷Ei rama'a, ronamina ba'arofo. Rona ware, “Namina bigifarawaninaa minaa ei manumanu. Ana na farawaninaa ei lotoo adia ma ei lomi rona warewarepa'i.”

Jesus na Faguaa Gunaroa Pufaba'a
(*Matthew 15:32-39*)

8 ¹A'a ei arewaa ei, hepalodiai baua gupuu rama'a, rona figupui. Si'ei ba pa'aa lomi hanaa ro'ou, Jesus na haronaa a'a ei otalai nenerana

^t 7:24 Watauda ne'ia mina ba Tyre ma Sidon ^u 7:25 Warea Greek spiriti lolooa

^v 7:31 Hanuna fei warea Greek ba Hefua Gufu

ma ware, ²“Na pa'i faloloa'iau a'a eni rama'a rona oafipuidii a'au oduai arewaa ma lomi du'ua ba ro'aa hanana. ³Nabaa a alonaa ro'odu gufuu ro'ou ma ro'aa notonaa baoaa ro'odu, ro'aa nomaralelelao tala, uaa gufuu hefi'a ro'odu, rauaa.”

⁴Rona ware ei otalai nenerana, “Feni rauaa gufu ale'eni, i to hitani faraa pidaua hemea ba i faguua ro'odu?”

⁵Na i'igai Jesus, “Hamona pa'i hefiga faraa pidaua?”

Rona ware, “Olorompalo.”

⁶Ina ware a'a ei rama'a ba ronei guta pafoo malagufu. I todigaa ei olorompalo faraa pidaua ma waredii ba 'ta', na bidigedigeia ma fanaa ei otalai nenerana ba ronei augia i ma'aa ei rama'a ma rona bigi'ia ale'ei. ⁷Ana rona pa'i ma'ida pusu'o nia; ma ana ina ware ba 'ta' ma warenaa a'a ei otalai nenerana ba ronei alaginia. ⁸Ei rama'a, rona hanana ma ronamina magu. Hinene, ei otalai nenerana, rona paiaa olorompalo pa, na pepesu ei dufuu du'ua. ⁹Ina pa'i ale'ei gunaroa pufaba'a wawane yei. I alodigaa ro'ou, ¹⁰na hugi pafoo wa a'a ei otalai nenerana ma dinaa fawelei Dalmanutha.

Ei Pharisee, Rona I'igainaa Hepalo Foigia

(Matthew 16:1-4)

¹¹Ei Pharisee, rona nomai ma rona'aa fiharei a'a Jesus. Si'ei ba ro'aa mania, rona i'igainia ba nei fama'aa ro'odu hepalo foigia i norai pafea. ¹²Inamina fawenaitemu ma ware, “Tani taweni ro i'igainaa hepalo hilalaa foigia ba unei fama'aa ro'ou? A warefa'uai a'a hamu'ou, lomi ba awe fama'aa ro'ou.” ¹³Na di'ininaa ro'ou, na hugidiai pafoo wa ma aununaa pepei.

Fei Fafuafuaa ei Pharisee ma Herod

(Matthew 16:5-12)

¹⁴Ei otalai nenerana, rona madi'inia ba ro'aa notoo faraa pidaua ma'uaa, rona pa'i hepalo faraa pidaua a'a ro'ou pafoo wa. ¹⁵Jesus na aweinaa ro'ou, “Oma'ama'a. Hamonei oma'ama'aa hamu'ou a'a fei fafuafuaa ei Pharisee ma Herod.”

¹⁶Rona fiwareinaa fei ma ware, “Woro ei i ware ale'ei uaa ba lomi ona pa'i faraa pidaua.”

¹⁷Na apa'idigaa ei fiwareiaa ro'ou, na i'igainaa ro'ou Jesus, “Tani hamu'ou fiwarei ba lomi hamona pa'i faraa pidaua? Ana hamotapo'o fanunu'apa'ia? Na waiwai tabaa hamu'ou? ¹⁸Hamona pa'i puda hamu'ou ma ana lomi hamona'u fanunupa'i ma na pa'i adiaa hamu'ou ma ana lomi hamona'u guaipa'i? Ma ana lomi hamona'u nonominia? ¹⁹Ei a bidigedigea haipaniei faraa pidaua a'a ei haipani pufaba'a, hefiga pa na pepesu a'a ei masii faraa pidaua hamona tonia?”

Rona ware, “Hefua ma guapalo.”

²⁰ “Ma ei a bidigedigeaa ei olorompalo faraa pidaua a'a ei gunaroa pufaba'a, hefiga pa na pepesu a'a ei masii faraa pidaua hamona tonia?”

Rona ware ba, “Olorompalo.”

²¹ Ina warenaa a'a ro'odu ba, “Ana hamotapo'o apa'ia?”

Hemea Pudawerai Yei Bethsaida nawe Fanunupa'i

²² Rona sufudai Bethsaida ma hefi'a rama'a, rona dugamii hemea pudawerai a'a Jesus ma i'igifawe'i a'ana ba inei idoia. ²³ Na tauaa panii mei pudawerai ma noduginaa hia auguu fei gufu. I huwidigaa puda me i rama'a ma audigaa panina pafona, Jesus na i'igai, “Ona fanunupa'i hepalo manumanu?”

²⁴ Na aranaa pa'udu ma ware, “Na fanunupa'i rama'a; rona fafanunu ale'ei haihai, rona tatalai.”

²⁵ Jesus na augaa panina hepodiai puda me i rama'a. Si'ei, fei pudana na wera ma na fanunupa'i ma fanunufarawanipa'aa minaa ei manumanu.

²⁶ Ba i alohadiwe'idinia humuna, Jesus na ware, “Apuna famaua gufu.”^w

Peter na Ware ba Jesus, Hia Mei Christ

(Matthew 16:13-20; Luke 9:18-21)

²⁷ Jesus ma ei otalai nenerana, rona aununaa ei gufu papaa Caesarea Philippi. I ma'aa tala, ina i'iginaa ro'odu, “Ei rama'a, rona ware ba yau hini?”

²⁸ Rona ware, “Hefi'a, rona ware ba yoi John, mei Pudugufaia; hefi'a ba Elijah; ma hefi'adiai ba hemea ei mamama'a.”

²⁹ Ina i'igai, “Ma hamu'ou? Hamona ware ba yau hini?”

Na ware Peter ba, “Yoi, mei Christ.”^x

³⁰ Jesus na aweinaa ro'odu ba ronei'aa warefanaa nemea ba hia hini.

Jesus na Ware'augaa fei Ma'eana

(Matthew 16:21-28; Luke 9:22-27)

³¹ I dii, na feroinaa ro'odu ba mei Na'uu Rama'a, neipa'aa tonaa fil'ina a'a watauda manumanu ma ro'aa ofadugia ei bauaniaa gufu, ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law. Ma hefi'a, rowe fo'afama'eia ma nenee oduai arewaa, i asi'adiai. ³² Ina fa'arewaiiaa feni ma Peter na dugitata'ainia ma warehota'ia.

³³ Ma'uaa i momo'ai ma fanununaa ei otalai nenerana, na hota'aa Peter, “Dinaa neneu, Satan! Lomi ona pa'i naranaramu a'a ei manumanuu mei Haidaa, ma'uaa ei manumanuu rama'a.”

^w 8:26 Hefi'a ne'ia ba *Apuna wi warefanaa hemea i gufu* ^x 8:29 O, *Messiah*. “Mei Christ” (Greek) ma “mei Messiah” (Hebrew) hanuu guapaloei ba “Mei rona ipinaa tabana pao.”

³⁴Ma ina haronaa a'ana fei gupuu rama'a mawe ei otalai nenerana ma ware ba, “Hini ba i nenerau, inei rawa'a'afai a'a ei nunumiana, tonaa fei hawafolona ma nenerau. ³⁵Uaa hini ba i panarofaa fei harenuana,^y iwe pa'ai ma'uaa, hini i fapa'ainaa fei harenuana a'au ma a'a fei rawani'a warea, i tela. ³⁶Tamanu rawani'ana nabaa hemea i tonaa minaa feni malagufu ma'uaa na fapa'ainaa fei harenuana? ³⁷O, tamanu i fania hemea ba i filoginia a'a fei harenuana? ³⁸Nabaa nemea na mamafa a'au ma ei wareau laloo feni au taweni, feni rona fiharoharoipa'ai ma pepesu a'a ei maumau hafelo, te, ana iwe mamafa a'ana mei Na'uu Rama'a ena na nomai wagii fei haweraa mei Amana fipui a'a ei apunaia alo'alo.”

9 ¹Ma ina warenaa a'a ro'ou ale'ei ba, “A warefa'uai a'a hamu'ou. Hefi'a eni ro ufalarai yeni, ro'ado'o fanunuaa fei haparaiaa mei Haidaa na nofininaree fei faufau, nene rowe ma'e.”

Fei Hudi Unuu Jesus na Filogii
(*Matthew 17:1-13; Luke 9:28-36*)

²Nenee oloroa arewaa Jesus na nodugaa Peter, James ma John. Ma uniaa ro'ou, rona faneaa hepalo tarea maugeni. Yei, i ma'aa ro'odu, na filogii fei maumauna. ³Fei lawalawana namina po'i agime. Fei po'iana, lomi na fipupuduinaa eni fesuaa hemea yeni malagufu. ⁴Laguna fa'arewa pudaa ro'odu Elijah ma Moses ma laguna fiwarewarei a'a Jesus.

⁵Peter na warenaa a'a Jesus, “Rabbi, na rawani ba o'ou yeni. Ina rawani ba hai'odu bigi'aa odumanu pale. Hepalo yoi, hepalo Moses ma hepalo Elijah.” ⁶(Lomi ina aida ba i wareaa tamanu. Ronamina ma'aufafelo).

⁷Ma, hepalo papalei na sufudaimai ma hawaipa'ainaa ro'odu ma hepalo lao na warerai a'a fei papalei: “Simeni, meni Na'uu, meni yau na haguia. Guainia!”

⁸Ana ei ua ma ro'aa fifanunui, lomi hemeadiai rama'a a'a ro'ou, uniaa Jesus.

⁹Ei roi upugio a'a fei maugeni, Jesus na warefawe'i a'a ro'odu ba ronei'aa warefanaa nemea ei rona fanunuia hawina na asi'adii a'a fei ma'ea mei Na'uu Rama'a. ¹⁰Rona'o to'uaia a'a ro'odu ma fiwarewarei ba tamanu hanuu fei asi'ana a'a fei ma'ea.

¹¹Ma rona i'iginia ba, “Tani ei feroiaa Law, ro'aa ware ba rawarawa nei nomai, Elijah?”

¹²Jesus na ware, “Pa'aa fa'ua ba neido'o nomai Elijah ma pagihadiwe'inaa minaa ei manumanu. Tani ro'aa ne'inia ba mei Na'uu Rama'a neimina tonaa fi'ina ma hararasia? ¹³Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ba na nodigimai Elijah ma rona bigi'ia a'ana minaa ei manumanu ale'ei nunumiaa ro'ou, ana ale'ei ro ne'inia.”

^y **8:35** Hanuna warea Greek ba *faweweni*, o *laloo naranara*; v. 36 anaa.

Fei Wala'anaa fei Spiriti Hafelo a'a mei Baduu Wawane
(*Matthew 17:14-20; Luke 9:37-43a*)

¹⁴Ro'aa nomai, rona fanunupa'aa ei feroiaa Law, roi fiharenii a'a hefi'adiyai otalai nenera ma hefa baua gupuu rama'a. ¹⁵Ana ei ro'aa fanunupa'aa Jesus minaa ei rama'a, rona ba'arofofafelo ma ponisuafinia.

¹⁶Ina i'igai, “Tamanu ei fihareniaa hamu'ou a'a ro'ou?”

¹⁷Na ware hemea dupuaa ro'odu, “Mena feroia, una dugamii meni na'uu, baduu wawane, meni na wadu'ia pigea. Ma fei pigea, na fafanaonaa laona ma lomi na wareware. ¹⁸Ena inafane'o guafia, na bainafa'inia malagufu. Ina pugapugaa poana, fi'u'uinaa difona ma na waiwai ununa. Una i'igainaa ei otalai neneramu ba ronei fawala'ania ma'uaa lomi rona hawia.”

¹⁹Jesus na ware, “Hamu'ou ena rama'aa taweni, lomi na we'i naranaraa hamu'ou. Ipo'o pedu nahaiga fena maumau hamu'ou ale'ena? Dugifanamiau mena baduu.”

²⁰Si'ei, rona dugialao ma i fanunupa'aa Jesus fei pigea, maduare ua na fa'a'erapurapuaa unuu mei baduu. Ina pasinaa malagufu, weloweloi ma na pugapugaa poana.

²¹Jesus na i'igainaa mei amaa mei baduu, “Figa malaa gutanana ale'eni?”

Ina ware, “Ena ifi badui ²²nopa'amii wagieni, ina'o suminia hafi o ranu ba i fo'afama'eia. Ma'uaa nabaa ona hawia ba o bigi'aa he'a manumanu, te, faloloa'inaa hai'ou ma hadumaa hai'ou.”

²³Jesus na ware, “Ei wareamu ba, ‘Nabaa una hawia’? Minaa ena manumanu na ma'atalaa a'a hini na we'i naranarana.”

²⁴Ana ei ua, mei amaa mei baduu na haroharo ba, “Na we'i naranarau. Hadumau a'a feni naranarau, fena lomi na we'i!”

²⁵Ma i fanunuia Jesus ba roi ponimai fawelei a'ana, ei watauda rama'a, na warehota'aa fei spiriti hafelo,^z “Mena pigea, mena lotoo adia ma umuloo, a warefania, wala'amai a'ana ma onei'awe wadu'aidinia.”

²⁶Fei pigea na aimemewai, na fa'a'erapurapuaa ununa ma wala'aa. Mei baduu na fafanunu ale'ena hemea ma'ea. Si'ei, watauda, rona ware ba, “Ina ma'e.” ²⁷Ma'uaa Jesus na tauaa panina, fa'ufalaginia ma ina ufularai.

²⁸I wadu'aidiginaa fei humu Jesus, ei otalai nenerana, rona i'iginia ei uniaa ro'odu, “Tani lomi hai'ouna fawala'apa'ia?”

²⁹Ina ware, “Fena maumau ale'ena, i no'uamai a'a fei lafulafua.”^a

Jesus na Waredinaa fei Ma'eana
(*Matthew 17:22,23; Luke 9:43b-45*)

³⁰Rona di'ininaa fawelei ma talaifaloginaa Galilee. Jesus lomi na nunuminaa nemea ba nei aida ba ro'ou hitani, ³¹uaa fi feroinaa ei otalai

^z 9:25 Warea Greek *spiriti loloaa* ^a 9:29 Hefi'a ne'ia ba *lafulafua ma fabaoo*

nenerana. Na warenaa a'a ro'odu, "Mei Na'uu Rama'a, rowe aloia a'a rama'a. Rowe fo'afama'eia ma nenee oduai arewaa iwe asi'aa." ³²Ma'uaa lomi na arewa a'a ro'odu ei hanuiana ma rona ma'au ba ro'aa i'iginia hefei.

Hini na Bauanai?

(Matthew 18:1-5; Luke 9:46-48)

³³Rona dinamii Capernaum ma laloo fei humu, ina i'iginia ro'odu, "Tamanu fei fihareniaa hamu'odu i ma'aa tala?" ³⁴Ma'uaa ronamina babanini. Uatani, yei ma'aa tala rona fiharenii ba hini i bauanai.

³⁵Jesus na guta ma harofaa ei hefua ma helagui ma na ware ba, "Hini i nunuminia ba hia rawarawa, neipa'aa oanaa mugi ma nafii a'a minaa ei rama'a."

³⁶Ina dugaa hemea baduu pusu'o ma fa'ufalaginia dupuaa ro'ou. Ma a'a guapaloei panina na poro'aa mei baduu ma warenaa a'a ro'ou, ³⁷"A'a fei harau, hini i taufagutanaa hemea baduu pusu'o ale'eni meni, ina taufagutanau. Ma hini i taufagutanau, abaa fi taufagutanau, ma'uaa mei na aloagiau."

Mei Lomi na Fadugeaa O'ou, Hia a'a O'odu

(Luke 9:49,50)

³⁸Na ware John, "Feroia, hai'ouna fanunupa'aa hemea na fawala'anaa ei pigea wagii fei haramu ma hai'ouna ware a'ana ba nei pedu, uaa hia, abaa hemea o'odu."

³⁹Na ware Jesus, "Apuna pauniana. Lomi hemea i bigi'aa hepalo foigia a'a fei harau ma hinene, i warefaloau a'a hepalo manumanu. ⁴⁰Uaa hini lo'e na fadugeaa o'odu, hia a'a o'ou. ⁴¹A warefa'uai a'a hamu'odu ba hini i fanio hepalo baraa ranu wagii fei harau, uaa yoi a'a Christ, pa'aa lomi ba iwe pa'ai fei pono'ana.

Ona Fapasiaa Hemeadiai a'a fei Hafelo'a

(Matthew 18:6-9; Luke 17:1,2)

⁴²"Hini i susuaninaa nemea eni baduu pusu'o, nemea na we'i naranarana a'au, na rawani ba ro'aa habe'aa huaa mei rama'a mei a'a hepalo baa mugoo ma famomoguia agi. ⁴³Na'aa fei panimu i fafeloio, lafigifamosuia. Na rawaninio ba onei pa'i hepalo ua pani ma pa'i harenuamu laraa fei ba o pa'i guapalo pani ma dinaa a'a fei hafi lomi i peretoo. ⁴⁴^b ⁴⁵Ma na'aa fei pinemu na fafeloio, lafigifamosuia. Na rawaninio ba o wadu'aitonaa fei harena lomi i pedutoo fininaa afetooa

^b 9:44 Hefi'a ne'ia ba peretoo, 44 yei / "wa'awa'aa ro'ou, lomi na ma'e, / ma fei hafi lomi i peretoo."

pinemu a'a fei gufu pafea laraa fei ba o pa'i guapalo pinai ma i gu'αιο fei hafi lomi i peretoo. ⁴⁶ ^c ⁴⁷Ma na'aa fei pudamu na fafeloio, wenu'ia. Na rawaninio ba o wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa a'a hepalo ua puda laraa fei ba ona pa'i guapalo puda ma dinaa fei hafi lomi i peretoo. ⁴⁸Yei,

“ ‘ei wa'awa'aa ro'odu, lomi ro'aa ma'etoo,
ma fei hafi, lomi i peretoo.’

⁴⁹Minaa ei rama'a, ro'aa agi'agia a'a fei hafi.

⁵⁰“Fei agi na rawani ma'uaa, nabaa i pa'ai fei agi'agiana, o fa'agi'agi batanainidia? Nei pa'i agi laloo iaa hamu'ou ma hamonei gutafirawanii ua.”

Fi'alagia

(*Matthew 19:1-12; Luke 16:18*)

10 ¹Jesus na di'ininaa fei gufu fei ma na dinaa fawelei malalaa Judea talawa'aa fei Jordan. Ma rona nodimai a'ana hefi'a gupuu rama'a ma ale'ei maumauna ranimai, na feroinaa ro'odu.

²Ro'aa nomai hefi'a Pharisee ba ro'aa mania, rona i'igai, “Na rawani a'a fei law ba nemea wawane i disuminaa mei harona?”

³Ina ware, “Tamanu ei di warefawe'iaa Moses a'a hamu'odu?”

⁴Rona ware, “Moses na ugainia ba nemea i ne'inaa hepalo ne'ia ma alofatatalainaa mei harona.”

⁵Jesus na ware, “Si'ei ba na waiwai tabaa hamu'ou, Moses na ne'ifanaa hamu'ou feni law feni. ⁶Ma'uaa eni i mamara feni malagufu, mei Haidaa 'na bigi'aa lagua—wawane ma pifine.’ ⁷Si'eni pa'afina ba hemea wawane, i di'ininaa amana ma inana ma fihupu'ai a'a harona^d ⁸ma lagu'awe pigioinaa hepalo. Si'ei, fai lomi ba lagua helagui ma'uaa hemea. ⁹Hee, tamanu mei Haidaa na fihupu'inia, nemea nei'aa alagia.”

¹⁰Ma ro'aa gutadiai laloo humu, ei otalai nenerana, rona i'igainaa Jesus a'a fei. ¹¹Ina ware, “Na'aa hemea wawane i suminaa harona ma lalainaa nemeadiai pifine, ina fiharoharoipa'ai a'ana. ¹²Ma nabaa mei pifine i disuminaa mei harona ma lalaidinaa nemea wawane, ina fiharoharoipa'ai.”

Ei Baduu mawe Jesus

(*Matthew 19:13-15; Luke 18:15-17*)

¹³Ei rama'a, roi dugalao ei baduu a'a Jesus ba nei idooa ro'odu, ma'uaa ei otalai nenerana, rona pauninaa ro'odu. ¹⁴I fanunua ale'ei Jesus, lomi napo'o ni'eni'e. Na warenaa a'a ro'odu, “Fanoramii ro'odu a'au ma apuna pauninaa ro'odu, uaa fei haparaiaa mei Haidaa, gufuu ena mau rama'a

^c 9:46 Hefi'a ne'ia ba peretoo, 46 yei / “ ‘wa'awa'aa ro'ou, lomi na ma'e, / ma fei hafi lomi i peretoo.’ ^d 10:7 Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i ma fihupu'ai a'a harona.

ale'eni eni baduu. ¹⁵A warefa'uainia a'a hamu'odu ba hini lomi i tonaa fei haparaiaa mei Haidaa ale'ei hemea pusu'o baduu, lomi ba iwe wadu'ai." ¹⁶Ma ina poro'aa ei baduu, augaa panina pafoo ro'odu ma haweginaa ro'odu.

Mei Baubara na Pa'i Watauda Manumanu
(*Matthew 19:16-30; Luke 18:18-30*)

¹⁷Ma ba i aunu Jesus, na ponimai a'ana hemea, na fapasi'unaa du'una i ma'ana ma i'igai, "Mena rawani'a feroia, apa'aa bigi'aa tamanu ba a tonaa fei harena lomi i pedutoo?"

¹⁸Na ware Jesus, "Tani o ware ba yau rawani'a? Lomi hemea rawani'a, uniaa mei Haidaa. ¹⁹Ona aida fei Law: Apuna fo'afama'e, apuna fiharoharoipa'ai, apuna fafanao, apuna u'usifi, apuna susuani ma onei guainaa wareaa amamu ma inamu."

²⁰Ina ware, "Mena feroia, minaa ena, namina fanima'aia ena ui badui nopa'amii wagieni."

²¹Jesus na fanununaa a'ana ma na haguia. Ina ware, "Hepalo manumanu otaa pa'i. Nowau, aloaa minaa ena manumanu ona pa'i ma fanaa ena lomi rona pa'i ma owe pa'i fananamaiaa manumanu i gufu pafea. Ma ona bigidigia, nomai ma nenerau."

²²A'a ei, na nafa'aa paruna. Na aunutonaa faloloa'iana uaa na pa'i watauda manumanuna.

²³Jesus na diarai ma warenaa a'a ei otalai nenerana, "Na pa'aa waiwai a'a ei rona pa'i watauda manumanu ba ro'aa wadu'ai a'a fei haparaiaa mei Haidaa!"

²⁴Ei otalai nenerana, rona ba'arofa a'a ei wareana. Ma'uaa Jesus na warediai, "Ena na'uu, a warefanaa hamu'odu ba napa'aa waiwai wadu'aiaa fei haparaiaa mei Haidaa!" ²⁵Na maduta a'a fei camel ba i wadu'aipa'i laloo fei ma'ahi'u laraa mei i pa'i watauda manumanu ba i wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa."

²⁶Ei otalai nenerana, rona ba'arofa'apoidiai ma fiwarewarei, "Na'aa ale'ei, hini i tela?"

²⁷Jesus na fanununaa a'a ro'ou ma ware, "A'a rama'a, lomi na ma'atalaa ma'uaa, abaa ale'ei a'a mei Haidaa, uaa minaa ena manumanu, rona ma'atalaa a'ana."

²⁸Peter na warenaa a'ana, "Hai'ounamina rawa'a'afinaa minaa ei manumanu ba hai'ou nenegio."

²⁹Jesus na ware, "A warefa'uai a'a hamu'odu, hini i di'ininaa humuna, o lofuna, o agina, o inana, o amana, o na'una, o ei poduna, uaa ba i nenerau ma fei rawani'a warea, ³⁰i tonaa ale'ena hefa pu'udiai a'a feni au feni (ei humu,

^e 10:24 Hefi'a ne'ia ba napa'aa waiwai a'a ena rona au naranaraa ro'ou a'a ei mugoo po'!

lofu, agi, ina, na'u ma podu-ma'uuaa ei haperararaia ro nofinimai a'a e'ei) ma wagii fei au i nomai ro'aa tonaa fei harena lomi i pedutoo. ³¹Ma'uuaa watauda, ena ro'ou rawarawa, ro'awe dinaa nene ma ena mugi, ro'awe oanaa ma'a."

Jesus na Waredinaa fei Ma'eana
(*Matthew 20:17-19; Luke 18:31-34*)

³²Ro'ei talainaa Jerusalem, Jesus na aimaa ma ei otalai nenerana, rona madufo ma'uuaa ei rama'a, ei ro'aa nenegia, rona ma'au. Na dugi'u'uginaa ei hefua ma helagui ma na warefanaa ro'odu tamanu rowe bigi'ia a'ana. ³³Ina ware, "O'aa dinaa Jerusalem ma mei Na'uu Rama'a, rowe fifania panii ei famamooa humuu mei Haidaa ma ei feroiaa law. Rowe dududia ba nei ma'e ma fifania a'a ei Gentile ³⁴ma rowe harasinia, huwia, hafugia ma fo'afama'eia. Nenee odu'ai arewaa iwe asi'aa."

Fei i'igaiaa James ma John
(*Matthew 20:20-28*)

³⁵Si'ei James ma John, laguei na'uu Zebedee, laguna dinamii a'ana. Laguna ware, "Mena feroia, haiguna nunuminio ba onei bigi'ia a'a haigua fei i'igaiaa haigua yoi."

³⁶Ina i'igai, "Tamanu fei ba a bigi'ia a'a hamugua?"

³⁷Laguna ware, "Onei fagutanaa hemea haigua i pepei ma'aumu ma hemea, i pepei mauwimu a'a fei haweramu."

³⁸Na ware Jesus, "Lomi hamuna apa'aa tamanu ena hamu'ei i'igainia. Haa, hamu'aa hunupa'ia fei bara, fei una hunumia ma hamu'aa pudugufaipa'i a'a fei pudugufaiaa fi'ia, fei una pudugufai wagina?"

³⁹Laguna ware, "Haiguna hawia."

Na ware Jesus, "Hamu'aa hunupa'ia fei bara, fei ba a hunumia ma pudugufaipa'i wagii fei pudugufaia yau na pudugufai wagina, ⁴⁰ma'uuaa fei ba hamu'aa guta pepei ma'au o mauwiu, abaa manumanuu ba a ugainia. Ei gutana ei, na udediginaa gutaa ei rama'a ei rowe tonia."

⁴¹Ro'aa guainia ei hefua, rona siba a'a James ma John. ⁴²Na harofipuinnaa ro'ou Jesus ma ware, "Hamona aida ba ei pa'aa famamooa ei Gentile, rona fasuinaa ei maroaa ro'ou ma ei paniaa panii ro'ou, ana rona fasuinaa ro'ou. ⁴³Abaa ale'ei a'a hamu'odu ma'uuaa, hini ba i bauanai a'a hamu'ou, inei nafii a'a hamu'ou ⁴⁴ma hini ba i rawarawai, inei humuwai minaa ei rama'a. ⁴⁵Uaa ena i nomai mei Na'uu Rama'a, ana abaa ronei nafii a'ana ma'uuaa ba hia, nafi ma ba i fanaa fei harena ale'ena ponoponoo watauda."

Bartimaeus, mei Pudawerai na Fafanunupa'i
(*Matthew 20:29-34; Luke 18:35-43*)

⁴⁶Rona dinamii Jericho ma ba ro'aa di'ininaa fei gufu Jesus ma ei otalai nenerana fipuinnaa fei baua gupuu rama'a, hemea pudawerai,

harana Bartimaeus (mei na'uu Timaeus, baduu wawane) na gutanoinoi papaa fei tala. ⁴⁷Ma i guainia ba fi nomai Jesus, mei Nazareth, na una'aa ma haroharo, "Jesus, mena Na'uu David, faloloa'inau!"

⁴⁸Watauda na hota'ia ma ware ba nei babanini ma'uua na haroharo'a-poidiai, "Mena Na'uu David, faloloa'inau!"

⁴⁹Jesus na u ma ware, "Harofia."

Si'ei, rona haronaa a'a mei pudawerai ba, "Onei ni'eni'e! Ufalarai! Ifi harofio!" ⁵⁰Na suminaa fei hawana, na pala'arofonaa pinena ma dinamii a'a Jesus.

⁵¹Na i'iginia Jesus, "Tamanu nunumiamu ba a bigi'ia a'amu?"

Mei pudawerai na ware, "Rabbi, nunumiau ba a fanunupa'i."

⁵²Na ware Jesus, "Nowau. Fena we'iaa naranaramu na farawaninio." Ana ei ua, na fafanunupa'i ma na talaineneraa Jesus wagii fei tala.

Fei Baua Ni'eni'ea a'a fei Wadu'aiana

(*Matthew 21:1-11; Luke 19:28-40; John 12:12-19*)

11 ¹Ro'aa rafi'inaa Jerusalem ma dinamii Bethphage ma Bethany yei Maugeni Olive, Jesus na aloaa helagui otalai nenerana ²ma na ware a'a lagua, "Dinawii a'a fena gufu i ma'aa hamugua ma ena hamuna wadu'ai, hamu'awe fanunupa'aa hepalo baubara donkey, rona habe'ia yena, fei lomi hemea na u poni pafona. Alagia ma foraiamai yeni. ³Ma na'aa nemea i i'igainaa hamugua ba, 'Tani hamu'aa bigi'aa feni?', warefania, 'Mei Fasu na nunuminia ma lomi i madii iwe alohadiwe'inamai.' "

⁴Laguna aunu ma laguna pa'aa fei baubara donkey yei ano, i ma'aa tala, rona habe'ia a'a fei talaa wawadu'i. Lagu'aa alagia, ⁵hefi'a rona ufalarai yei, rona i'igai, "Tani hamu'aa alaraa fena baubara donkey?"

⁶Laguna ware ana ale'ei ei wareaa Jesus a'a lagua. Ma lomi rona papa'aa lagua. ⁷Ma lagu'aa foraiaroo fei baubara donkey a'a Jesus ma suminaa ei hawaa lagua pafona, ina guta pafona. ⁸Watauda, rona hafeninaa ei hawaa ro'odu i tala ma hefi'a, rona hafeninaa ei raraa haihai, ei balaiiaa ro'ou podu. ⁹Ei rona aima'a ma ei rona nenegia, rona haroharo,

"Hosanna!"^f

"Haweginaa mei i nomai a'a fei haraa Mei Fasu!"

¹⁰"Haweginaa fei haparaiaa mei amaa o'ou David, fei fi nomai!"

"Hosanna i pafea!"

¹¹Jesus na wadu'ainaa Jerusalem, dinaa a'a fei humuu mei Haidaa ma didiarainaa minaa ei manumanu. Ma si'ei ba namina fafidii, na asi'aa ma aunufipui a'a ei hefua ma helagui, dinaa Bethany.

^f 11:9 Warea Hebrew. Hanuna do'o fama'a ba "tela!" I dii, nawe oanaa hepalo warea udugia; v. 10 anaa

Ina Umuaa fei Haihai Figi

(*Matthew 21:18,19*)

¹²Fei arewaa augu ei roi di'ininaa Bethany, na bao Jesus. ¹³Ina fanunupa'aa hepalo haihai figi, na raua ma'ida, namina habe mamaugi. Si'ei, na aunu ba i ma'a ba na pa'i fuana, o lomi. I nopa'alao, na ma'apa'ia ba lomi fuana, uaa abaa au fuaiaa ei figi. ¹⁴Si'ei, ina warenaa a'a fei haihai, “Lomi nemea ba i hananadinaa fuamu.” Ma ei otalai nenerana, rona guainia ei fi ware.

Jesus na Famama'aa fei Humuu mei Haidaa

(*Matthew 21:12-17; Luke 19:45-48; John 2:13-22*)

¹⁵Ro'aa pa'aa Jerusalem, Jesus na wadu'ainaa malalaa fei humuu mei Haidaa. Ma na una'ateteaa ei ponopono'a ma ei alo'aloa yei. Ina hadupoaponainaa ei tawaa ei filogia mugoo po'i ma ei gutanaa ei roi alo pune, ¹⁶ma na apunainia ba nemeadiai nei'aa talai'ailao i malalaa fei humuu mei Haidaa ma notonaa ei manumanuu aloa. ¹⁷Ma ei fi feroinaa ro'ou, ina ware, “Haa, lomi rona ne'inia ba:

“ Fei humuu, ro'awe roroinia ba

hepalo humuu lafulafua a'a minaa ei gufu pedu'?

Ma'uaa hamu'ou, hamona fafaia ale'ena 'o'opa'ai ena fafanao.' ”

¹⁸Ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei feroiaa law, rona guainaa fei ma una'aa ma labaginaa hepalo tala ba ro'aa fo'afama'eia, uaa rona mama'au a'ana, hamatee minaa fei gupuu rama'a, ronamina malefa a'a ei feroiana.

¹⁹I nofafilao, rona^g asi'aa a'a fei baua gufu.

Na Hole fei Haihai Figi

(*Matthew 21:20-22*)

²⁰Mafufuo, ei roi talailao, rona fanunupa'aa fei haihai figi namina ma'epa'ai, ei warana ama'anaa no'una. ²¹Na nonominia Peter ma na warenaa a'a Jesus, “Rabbi, ma'aia! Fei haihai figi, fei ona umuia, na ma'e!”

²²Jesus na ware, “Narafawe'i^h a'a mei Haidaa. ²³A warefa'uai a'a hamu'ou, nabaa nemea i warenaa a'a fei maugeni ale'ei ba, ‘Aunu, wi siminaa ana yoi agi,’ ma lomi na hamamagua fei naranarana ma'uaa napa'aa we'i naranarana ba fei wareana i bigipa'i, iwe bigipa'i a'ana. ²⁴Si'ei, a warefanaa hamu'ou ba tamanu i'igiaa hamu'ou wagii fei lafulafua, narafawe'i ua ba hamona todigia ma iwe oanaa manumanuu hamu'ou. ²⁵Ena hamona ulafulafu ma na'aa hamona pa'i pidawaiaa

g 11:19 Hefi'a ne'ia mina ba *hia* h 11:22 Hefi'a ne'ia mina ba *Nabaa ona narafawe'i*

hamu'ou a'a nemeadiai, futoaa hafelo'ana ba mei Amaa hamu'ou pafea ana i futoaa ei hafelo'aa hamu'ou.”²⁶ ⁱ

Rona I'igainaa fei Foraforaa Jesus

(Matthew 21:23-27; Luke 20:1-8)

²⁷Rona hadiwe'idimai Jerusalem ma ei fi tatalai Jesus i malalaa fei humuu mei Haidaa, ei famamooa humuu mei Haidaa, ei feroiaa law ma ei bauaniaa gufu, rona nomai a'ana. ²⁸Rona i'igai, “A'a tamanu forafora ba o bigi'aa eni manumanu eni? Ma fanaa hini yoi feni forafora ba o'aa bigi'ia?”

²⁹Jesus na ware, “Ana a i'igainaa hamu'ou hepalo i'igaia. Do'o warefanau ma awe warefanaa hamu'ou ba a'a tamanu forafora ba a bigi'aa eni manumanu. ³⁰Fei pudugufaiia John—norai pafea, o nomai a'a rama'a? Ware fanau!”

³¹Rona fiwareinia dupuaa ro'odu ale'ei ba, “Nabaa o ware ba, ‘Norai pafea,’ iwe i'igai, ‘Ma tani lomi hamona nara ba fa'ua ei wareana?’

³²Ma'uaa nabaa o ware ba, ‘Nomai a'a rama'a'....” (Rona ma'auaa ei rama'a, uaa minaa ei rama'a, rona nara ba John, pa'aa mamama'a.)

³³Si'ei, rona warefanaa Jesus, “Lomi hai'ouna aida.”

Na ware Jesus, “Ana lomi a warefanaa hamu'ou ba foraforaa hini fei a biginaa eni manumanu eni.”

Fei Warea Hanunuu ei Rona Bigi laloo fei Pe'ihapee Hemeadiai

(Matthew 21:33-46; Luke 20:9-19)

12 ¹Si'ei, na warehanunuinaa ei wareana a'a ro'odu: “Hemea na farooa hefaa pe'ihape. Na nonoifaweloinia ma agifaa hepalo huapu ba i hapi'inaa ei wine ma faduaa hepalo tarea humuu fafanunu. Si'ei, na fifaninaa a'a hefi'a ba ro'awe pono'ia ma na aununaa a'a hepalo tatalaia. ²I pa'aa fei au hufu'a, na aloaa hemea nafi a'a ei oma'ama'aa fei pe'ihape ba neiree to hefi'a fuua pe'ihape a'a ro'odu. ³Ma'uaa rona panarofia, hafugia ma alo'uaia pani ua. ⁴Si'ei, na alodinaa hemeadiai nafi a'a ro'odu; ma mei rama'a mei, rona hafugaa tabana ma fafeloia. ⁵Ina alodinaa hemeadiai ma mei rama'a mei, rona fo'afama'eia. Ina aloaa wataudadii; hefi'a ro'odu, rona hafugaa ro'ou ma hefi'a, rona fo'afama'ea ro'ou.

⁶“Na pa'i hemea dufu ba i aloia, hemei na'una, baduu wawane; mei pa'aa haguna. Na aloia nenee minaa ro'odu. Na ware ale'ei ba, ‘Ro'awe ma'auaa mei na'uu.’

⁷“Ma'uaa rona fiwarewarei ei oma'ama'aa fei pe'ihape ba, ‘Simeni, meni i tonaa feni pe'ihapee amana nabaa i ma'e mei amana. O dii, o

ⁱ 11:26 Hefi'a ne'ia ba ei hafelo'aa hamu'ou. 26 Ma'uaa naba lomi hamona futoaa hafelo'aa nemeadii, ana lomi ba mei Amaa hamu'ou pafea i futoaa ei hafelo'aa hamu'ou.

fo'afama'eia ma fei pe'ihape, i udenaa pe'ihapee o'odu.' ⁸ Si'ei, rona panarofia, fo'afama'eia ma suminia auguu fei pe'ihape.

⁹ "Tamanu naraa hamu'odu ba i bigi'ia mei amaa fei pe'ihape? I nomai ma fo'afama'ea ei oma'ama'aa fei pe'ihape ma i fanaa fei pe'ihape a'a hefi'adiai. ¹⁰ Haa, lo'e hamona igoaa feni ne'ia laloo fei Bu'u Apuna ba:

" 'Fei mugoo, fei rona suminia ei fadufadua,
ana sifei, i oanaa fasu'ufufugoi.'

¹¹ Mei Fasu na bigidigaa feni,
ma namina fafanunufarawani pudaa o'odu?'"

¹² Si'ei, rona lalabaginaa hepalo tala ba ro'aa panarobobo'inia, uaa rona aida ba ifi warehanunuinaa ro'odu, ma'uaa rona mama'au a'a fei gupuu rama'a. Si'ei, rona di'ininia ma aunu.

Fani Mugoo Po'ii Gavaman a'a Caesar

(Matthew 22:15-22; Luke 20:20-26)

¹³ Hinene, rona aloaa hefi'a Pharisee ma ei maroaa Herod a'a Jesus ba ronei labaginaa tataa wareana. ¹⁴ Rona dinamii a'ana ma ware, "Mena feroia, hai'ouna aida ba yoi hemea wanewanea. Lomi ona fafefenaa wareaa ei rama'a, uatani, lomi ona nara ba ro'ou, rama'a bata; ma'uaa ona feroinaa fei talaa mei Haidaa a'a tamanu na fa'uai. Na rawani ba o fani mugoo po'ii gavaman a'a Caesar, o lomi? ¹⁵ O fani, o, onei'aa fani?"

Ma'uaa Jesus na apa'idigaa ei ware'oninaa ro'odu. Ina i'igai, "Tani hamu'ou mania ba hamo'aa fa'alabe'au? Tofanamiau hepalo denarius ma a ma'aia." ¹⁶ Rona tonamai fei mugoo po'i ma na i'igainaa ro'odu, "Hanunuu hini feni? Ma feni ne'ia, haraa hini?"

Rona ware, "Caesar."

¹⁷ Si'ei, Jesus na warenaa a'a ro'odu, "Fanaa Caesar ei manumanuna ma fanaa mei Haidaa ei manumanuna."

Ma rona madu'ofa a'ana.

Lalaia wagii fei Au Asi'ana

(Matthew 22:23-33; Luke 20:27-40)

¹⁸ Si'ei, ei Sadducee, ei rona ware ba lomi ro'aa asi'aa ei ma'ea, rona nomai ma i'igainia hepalo i'igaia. ¹⁹ Rona ware, "Mena feroia, Moses na ne'ifanaa o'odu ba nabaa nemea lofuu hemea i ma'edi'ininaa mei harona ma'uaa lomi na'una, mei lofuu mei ma'ea nei lalainaa mei haroo mei ma'ea ma nei fuaifani na'uu mei lofuna. ²⁰ Te, na pa'i oloromea filofui. Mei uma'ua na lalai ma na ma'e ma lomi na'una. ²¹ Mei umugina na lalainaa mei pifine, mei ma'esuabea ma mei umugina, ana na ma'e, lomi na'una. Ana ale'ei a'a mei fa'o'oduiaa ro'odu. ²² Minaa ei oloromea, rona

ma'e ma lomi rona difuai baduu ma nene, ana nawe ma'e mei pifine.
 23 A'a fei au asi'anab haroo hini ro'odu mei pifine? Te, minaa ei oloromea, rona lalainia?"

24 Jesus na ware, "Tani, hamo'aa poapoai? Haa, lomi hamona apa'aa fei Bu'ui Apuna, o fei faufau mei Haidaa? 25 Ena rona asi'aa ei ma'ea, lomi ro'aa lalai o falalai; rowe ale'ena ei alo'alo pafea. 26 Ma a'a fei ba ro'aa asi'aa ei ma'ea—haa, lomi hamona igoia a'a fei Bu'uu Moses, ei i gu'agu'a fei haihai, na warefania mei Haidaa, 'Yau, mei Haidaniaa Abraham, mei Haidaniaa Isaac ma mei Haidaniaa Jacob'? 27 Abaa hia Haidaniaa ei ma'ea, uaa Haidaniaa ei rona werawera. Hamonamina tatafafelo!"

Tamanu na Bauanai a'a fei Law
(Matthew 22:34-40; Luke 10:25-28)

28 Na nomai hemea feroiaa law ma na guainaa ro'odu, roi fiharenii. Na fanunupa'ia ba Jesus na fanifarawani warea a'a ei i'igaiaa ro'odu ma i'igainia, "A'a minaa ei law, afaia na pafeainaa ro'ou?"

29 Na ware Jesus, "Fei namina pafeai, sifeni: 'Ena Israel, hamonei guainia, mei Fasu, mei Haidaniaa o'odu, hia hemea ua.^k 30 Haguaa mei Fasu, mei Haidaniamu a'a minaa ei naranaramu ma a'a minaa ei fawewenimu ma a'a minaa ei apa'amu ma a'a minaa ei faufau.' 31 Fei faguapaloana, sifeni: 'Haguaa mei gufumu ana ale'ei ona haguio.' Lomi hepalodiai law na muainaa guapaloeni."

32 Na ware mei rama'a mei, "Mena feroia, ona warepa'ia. Na wanewane ei wareamu ba hemea ua Haidaa ma lomi hemeadiai ma'uaa hia ua. 33 Fei ba onei haguia a'a minaa ei naranaramu ma minaa ei apa'amu ma minaa ei faufau ma fei ba onei haguaa mei gufumu ana ale'ei ona haguio na mua laraa fei fagu'amu minaa ei manulelele ma minaa ei fana a'a Mei Haidaa."

34 I fanunuia Jesus ba mei rama'a mei, na warepa'ia ale'ei ei i'igaiana, ina ware a'ana, "Lomi ona raua a'a fei haparaiaa mei Haidaa." Ma nenee fei, lomi nemea na laugu'ai ba i i'iginia hefi'adiai i'igaia.

Pa'aa Na'uu Hini mei Christ?
(Matthew 22:41-46; Luke 20:41-44)

35 Ei fi wareware Jesus yei malalaa fei humuu mei Haidaa, na i'igainaa ro'ou ba, "Tani ro'aa ware ei feroiaa law ba Christ,^l na'uu David?"

36 David, a'a fei faufau fei Spiriti Apuna, ana na ware:

" Mei Fasu na ware a'a mei Fasu:

"Guta pepepe ma'auu

hawina una aunaa ena bidibidii unumu

^k 12:29 O, *mei Fasu, mei Haidaniaa o'ou, hia hemea ua Fasu.* ^l 12:35 O, *Messiah*

haroo pinemu.”’

³⁷David, ana na ware ba mei rama'a mei, hia 'Fasu.' Tani ei ba hia na'uu David?"
Fei baua gupuu rama'a, rona guainia ma rona ni'eni'e.

Jesus na Aweinaa Ro'ou a'a ei Feroiaa Law
(*Matthew 23:1-36; Luke 20:45-47*)

³⁸Ei fi feroinaa ro'odu Jesus na ware ba "Oma'aa hamu'odu a'a ena feroiaa law. Ronafane'aida fareaa ena maleaa susu ma tatalai fawelei rona'o alo'alo manumanu ba ronei fafanununaa ro'ou ei rama'a. ³⁹Ma tonaa ena gutaa ena bauana laloo ei synagogue ma a'a ena baua hananaa rona'o guta a'a ei gutaa ena baua rama'a. ⁴⁰Rona fa'amoaa humuu ei pifine ma'esuabea ma ronamina lafulafu famalaa ba ei rama'a, ronei fanunuaa ro'odu. Ei rama'a ale'ei, ro'awemina pa'i fagianaa ro'odu."

Fei Fanaa mei Pifine Ma'esuabea
(*Luke 21:1-4*)

⁴¹Jesus na guta'oma'alao a'a fei bao mugoo po'i, fei rona'o augaa ei fana lalona ma ina'o pupudainaa ei ro'ei au mugoo po'i a'a fei bao mugoo po'i i humuu mei Haidaa. Watauda, ei rona pa'i watauda mugoo po'i, rona aufawatauda. ⁴²Ma hemea pifine ma'esuabea na nomai, lomi na pa'i watauda mugoo po'ina. Ina nomai ma augaa guapalo pusu'oro mugoo po'i,^m puduna ale'ena guapalo toea."

⁴³Jesus na harofamii ei otalai nenerana ma ware ba, "A warefa'uai a'a hamu'odu ba mei pifine mei, na watauda ei augana laraa ei augaa minaa ei rama'a. ⁴⁴Minaa ei rama'a ei, rona fani a'a ei watauda manumanu rona pa'i. Ma hia na aupedugaa ma'idei hodihodiana."

Jesus na Wareaa fei Wata'o'oa fei Humuu mei Haidaa
(*Matthew 24:1,2; Luke 21:5,6*)

13 ¹Ei i asi'adi'ininaa fei humuu mei Haidaa Jesus, hemea ei otalai nenerana na warenaa a'ana, "Mena feroia, fanunulao! Po'o baua mugoo bata ei! Ana ronamina fananamai ei humu!"

²Jesus na ware, "Ma'a, ena baua humu ena, pa'aa lomi i ufalarai hepalo mugoo pafoo hepaldiai. Minaa ena mugoo ena, hefi'a rama'a, ro'awe fawata'o'onaa ro'ou pu."

Ei Hafelo'a Manumanu ma ei Haperaraia
(*Matthew 24:3-14; Luke 21:7-19*)

³Ma i guta pafoo fei Maugeni Olive Jesus, i oma'analoo fei humuu mei Haidaa, Peter, James, John ma Andrew, rona i'igifaginia, ⁴"Warefanaa

^m 12:42 Waree Greek *guapalo leptā* ⁿ 12:42 Waree Greek *guapalo kodrantes*

hai'odu ba i nomai nahaiga ei manumanu ei ma tamanu lalana ba na rafi'i fei au ba ei manumanu ei, ana i sufudaimai.”

⁵Jesus na warenaa a'a ro'odu, “Oma'ama'a ba lomi nemea i sifi'aa hamu'ou. ⁶Watauda, ro'aa nomai a'a fei harau ma ware ba, ‘Yau hia,’ ma ro'aa sifi'aa watauda. ⁷Ena hamona guainia ba i pa'i fifo'aia ma ena u'uga ba ro'ei fifo'ai, apuna ma'aua. Ei manumanu ale'ei nei pa'aa nomai, ma'uaa fei ia'iana ataa nomai. ⁸Ei baua gufu ro'aa fifadugei ma hefi'a hapara anaa. I rerere feni malagufu ma i pa'i mouabiabia a'a watauda gufu. Ena manumanu ena, ale'ei ei rawarawa fi'iaa waninia.

⁹“Hamonei ofawe'i. Ro'awe fifaninaa hamu'ou a'a ei bauaniaa gufu ma ro'aa hafugaa hamu'ou laloo ei synagogue. Si'ei ba hamona nenerau, hamowe ufalarai puda ena bauana ma ena hapara ale'ena u'ugaa hamu'ou a'a ro'odu. ¹⁰Fei rawani'a warea ido'omina dipedunaa ena gufu. ¹¹Ma ena rona panarofaa hamu'odu ma notonaa hamu'odu dududua, apuna naranara watauda ba hamo'aa wareaa tamanu. Ware'uaiaa tamanu na nomai naranaraa hamu'odu a'a fena au fena. Uaa, abaa hamu'odu ena hamona wareware, uaa fena Spiriti Apuna.

¹²“Hemea i aloaa mei lofuna a'a hefi'a ba ronei fo'afama'eia. Mei ama ana i bigi'ia ale'ei a'a mei na'una. Ei baduu, ro'aa una'aa ma fadugeaa ei ama ma inaa ro'odu ma aunaa ro'ou ma'ea. ¹³Minaa ei rama'a, i bidibidi unuu ro'odu a'a hamu'odu uaa yau ma hini i narafawe'i a'au nopa'aloo fei ia'iana, i tela.

Mei Hafelo'a

(*Matthew 24:15-28; Luke 21:20-24*)

¹⁴“Ma ena hamona fanunupa'aa mei 'hafelo'a, mei ba i fafelooa fei humuu mei Haidaa' ba^o na oa laloo fei humu apuna—mei igoa nei apa'ia—ena ro'ou yena Judea, ronei ponipa'ainaa a'a ei maugeni. ¹⁵Nabaa nemea i pafoo humuna, inei'aa u'upuwadu'ai ba i to manumanu. ¹⁶Na'aa nemea yei laloo pe'ihape, inei'awe bagua ba i tonaa fei hawaa uguna. ¹⁷A'a ena arewaa ena, pa'aa famama'au a'a ena wareu ma ena roi fasusu baduu! ¹⁸Lafulafu ba fei au ponipa'aia nei'awe nomai laloo fei au baua maunu o lalarena, ¹⁹uaa laloo ena arewaa ena, i pa'i baua hafelo'a. Ena baua hafelo'a ena, lomi na u pa'i ei i famamaraa feni malagufu mei Haidaa nopa'amii wagieni ma lo'e i fai pa'idiai. ²⁰Nabaa lomi i faweleguinaa ei arewaa ei mei Fasu, lomi nemea i tela ma'uaa, si'ei ba rona guta ei rafeiana, mei Fasu i faweleguinaa ei arewaa. ²¹A'a fena au fena, nabaa i nomai nemea ma i ware a'amu ba, ‘Ma'a, Christ,^p hia yeni,’ o ‘Hia sime'i’ apuna guainia. ²²Uaa ena sifisifi Christ ma sifisifi mamama'a, ro'awe nomai ma bigi'aa ei hilala ma foigia ba ro'aa sifi'aa ei

o 13:14 ba hia, v. 29 anaa p 13:21 O, Messiah

apunaia na'aa na ma'atalaa. ²³Hamonei ofafaufau, uaa na warefanidigaa hamu'odu ei manumanu rotawe nomai.

Fei Noramiaa mei Na'uu Rama'a
(*Matthew 24:29-31; Luke 21:25-28*)

²⁴“Nenee fei hafelo'a a'a ena arewaa ena,

“ fei halo i roroma,
fei puda, lomi i fanaa fei we'aina;

²⁵ei pi'u, ro'aa pasigai pumanugawe,
ei manumanuu haroo pafea, ro'aa rerere.’^q

²⁶“A'a fena au fena, ei rama'a, ro'awe fanunupa'aa mei Na'uu Rama'a i norai pafoo ei papalei fininaa baua faufau ma hawera. ²⁷Ma iwe aloaa ei alo'alona ma ro'awe dugifipui puinaa ena rafeiana a'a feni tadiwe'aiaa feni malagufu, Rai, Hafaa, Oala ma Hara'uu a'a fena ia'iaa feni malagufu ma ena haroo pafea.

To Feroia a'a fei Haihai Figi
(*Matthew 24:32-35; Luke 21:29-33*)

²⁸“Hamonei to feroia a'a fei maumau fei haihai figi: ena na sunaimai ei nusuna ma na pa'i rauna hamona aidadii ba fei rai na rafi'i. ²⁹Ana ale'ena, hamona fanunupa'aa ena manumanu ena na sufudai, hamonei aida ba, na rafi'i, ana pa'aa papaa fei gigei. ³⁰A warefa'uai a'a hamu'ou ba eni rama'aa taweni' pa'aa lomi ro'aa ma'epedu, ro'aa ma'a minaa eni manumanu eni rona sufudai. ³¹Fei haroo pafea ma feni malagufu, lagu'awe pa'ai, ma'uua fei wareau, pa'aa lomi iwe pa'aitoo.

Lomi Ona Aida fei Arewaa ma fei Au Noramiana
(*Matthew 24:36-44*)

³²“Lomi hemea na apa'aa fei arewaa ma fei au. Ei alo'alo yei pafea ma mei Na'u, ana lomi rona aida, ma'uua uniaa mei Ama. ³³Ofafaufau ma oma'ama'a.^s Lomi hamona aida ba fei au fei, i nomai nahaiga. ³⁴Ale'ei hemea ba i tatalai rauaa. Na augaa ei nafina oma'ama'aa fei humuna. Na fani bigi'aa hememea ei nafina. Na warenaa a'a mei oma'aa fei gigei ba nei ofafaufau.

³⁵“Si'ei ba hamonei oma'ama'a, uaa lomi hamona aida ba nahaiga na hadiwe'imai mei amaa fei humu, i nomai na fafi, o difa'u'u, na a'aroi fena a'aroo, o ba'apanii arewaa. ³⁶Nabaa i no'amai, lomi na rawani ba i nopoPONINAMII hamu'ou fi ma'igu. ³⁷Tamanu ena na wareia a'a hamu'odu, ana fi warenaa a'a ro'odu: ‘Ofafaufau!’ ”

^q 13:25 Isaiah 34:4 ^r 13:30 O, ba eni mau rama'a ale'eni, pa'aa ^s 13:33 Hefi'a ne'ia ba ofafaufau ma lafulafu

Rona Fiwarei ba Ro'aa Panarofaa Jesus
(*Matthew 26:1-5; Luke 22:1,2; John 11:45-53*)

14 ¹Eni, dufu guai arewaa ba i nomai fei Talai Falogia ma fei Hananaa fei Faraa Pidaua Lomi Fafuafua. Ma ei famamooa humuu mei Haidaa ma ei feroiaa law, rona lalabaginaa hefi'a manitoai ba ro'aa panarofaa Jesus ma fo'afama'eia. ²Rona ware, “Ma'uaa, onei'aa bigi'ia wagii fei au Hananaa, uaa ei rama'a, ro'amina fisisibai.”

Fei Dufaa Pao Tabaa Jesus i Bethany
(*Matthew 26:6-13; John 12:1-8*)

³Ma yei Bethany, ei i gutafapalagi a'a fei tawa laloo fei humuu hemea, harana Simon mei Watawatai, ina nomai hemea pifine na notonamii hepalo pe'ii fei pa'aa pao dufa, bauana pono'ana ma fei pao fei, hepalo pa'aa guana pe'ihape. Ina bagu'uia ma na iginaa fei pao dufa tabaa Jesus.

⁴Hefi'a yei, rona siba ma fiwarewarei ba, “Tani i pedu'uaiaa feni pao dufa? ⁵Nabaa o aloia, pono'ana i puduaa pono'aa hemea laloo he'ai igisimasi^t ma ei mugoo po'i, i dinaa a'a ei lomi manumanuu ro'ou.” Ma rona sibahota'ia.

⁶Na ware Jesus, “Apuna papa'ana. Tani hamo'aa fa'uduguguaa ununa? Ina bigi'aa hepalo pa'aa rawani'a manumanu a'au. ⁷Ena lomi manumanuu ro'ou, hamo'aa oa a'a ro'odu ranimai ma hamo'aa hadumaa ro'ou a'a tamanu au hamona nunuminia ma'uaa yau, lomi a oa a'a hamu'ou ranimai. ⁸Mei pifine na bigi'aa tamanu na hawia. Na igiaa fei pao dufa unuu ba i pagipagi'augau a'a fei i'ifaia. ⁹A warefa'uai a'a hamu'odu ba ro'amina wareaa fei rawani'a warea hitani tadiwe'aiaa malagufu, tamanu na bigi'ia, ana rowe u'ugia ale'ei hanununa.”

Judas na Uga ba i Aloaa Jesus
(*Matthew 26:14-16; Luke 22:3-6*)

¹⁰Judas Iscariot, hemea ei hefua ma helagui na dinaa a'a ei famamooa humuu mei Haidaa ba i aloaa Jesus a'a ro'odu. ¹¹Ronamina ni'enie ei ro'aa guainia ma rona fa'unai a'ana ba ro'aa fani mugoo po'i a'ana. Si'ei, ifi farerefai rawani'a au ba i fifania panii ro'ou.

Fei Hananaa fei Talai Falogia
(*Matthew 26:17-25; Luke 22:7-14,21-23; John 13:21-30*)

¹²A'a fei rawarawa arewaa fei Hananaa fei Faraa Pidaua Lomi Fafuafua, fei maumau ro'ou ba ro'aa apamoro'aa fei sipsipii fei Talai Falogia. Ma a'a fei arewaa fei, rona i'iginaa Jesus ei otalai nenerana,

^t 14:5 Warea Greek *pono'ana i muainaa odufua pu'u denarius*

“Nunumiamu ba hai'ou re pagi'augaa gutanamu hitani ba o'aa hanana a'a fei Hananaa fei Talai Falogia?”

¹³ Si'ei na aloaa helagui otalai nenerana ma na ware, “Wadu'ainaa a'a fena gufuu ma hemea na poroporo'aa hepalo baraa ranu, iwe suafinaa hamugua. Nenegia. ¹⁴ Ware a'a mena amaa fena humu, fena hia i wadu'ia ba, ‘Mei Feroia na i'ligai, “Hitani fei gutanau ba a hanana hugiaa ei otalai nenerau wagii fei Hananaa fei Talai Falogia?”’ ¹⁵ Iwe fama'aa hamugua hepalo baa humu tare, na ude'audii ena manumanu. Pagi'au gutanaa o'ou yena.”

¹⁶ Laguei otalai nenera na aunu, wadu'ainaa fei gufuu ma fanunupa'aa ei manumanu ana ale'ei wareaa Jesus a'a lagua. Si'ei, laguna pagiaa minaa ei manumanuu fei Hananaa fei Talai Falogia.

¹⁷ I fafilao, Jesus na sufudaifipuimai a'a ei hefua ma helagui. ¹⁸ Ro'aa gutafapalagi a'a fei tawa, ina ware, “A warefa'uai a'a hamu'odu ba hemea hamu'ou i aloau, hemea fi hanana a'au.”

¹⁹ Ronamina faloloa'i ma hememea na ware a'ana, “A'a ba yau?”

²⁰ Ina ware, “Hia, hemea ei hefua ma helagui. Hemeni i pudigaa feni faraa pidaua laloo feni lopi i a'au. ²¹ Mei Na'uu Rama'a i aunu ana ale'ei rona ne'inaa u'ugana ma'uaa, napa'aa fagiana mena i aloaa mei Na'uu Rama'a! Na rawaninia nabaa lomi na wanini.”

Fei Finei mei Fasu

(*Matthew 26:26-30; Luke 22:14-20; 1 Corinthians 11:23-25*)

²² Ro'ei hanana, Jesus na tonaa fei faraa pidaua, ware ‘ta’, bidigeia, fanaa ei otalai nenerana ma ware, “Tonia; feni, hudi unuu.”

²³ Ma na tonaa fei bara, ware ‘ta’, fanaa ro'odu ma minaa ro'ou, rona hunu wagina.

²⁴ Na warenaa a'a ro'odu, “Feni, namou, feni i hupu'inaa feni^u fi'ugaia, feni i wigii a'a watauda. ²⁵ A warefa'uai a'a hamu'odu ba lomi a hunudinaa fei ranuu grape hawina fena arewaa na hunumanufaudinia wagii fei haparaiaa mei Haidaa.”

²⁶ Ro'aa laugidigaa hepalo lauga, rona asi'aa ma aununaa fei Maugeni Olive.

Jesus na Ware'augaa fei Waresuabaduaa Peter

(*Matthew 26:31-35; Luke 22:31-34; John 13:36-38*)

²⁷ Jesus na warefanaa ro'ou, “Minaa hamu'ou, hamo'aa ofadugau, uaa na ne'idii ba:

“ ‘U'a fo'afama'ea mei oma'ama'aa sipsipi, ma ei sipsipi, ro'aa talanenei.’

^u 14:24 Hefi'a ne'ia ba *feni manufau*

²⁸Ma'uaa nenee fei una asi'adii, awe o'a'aununaa ma'aa hamu'odu dinaa Galilee.”

²⁹Peter na ware, “Na'aa minaa ei ro'aa ofadugio, yau, pa'aa lomi.”

³⁰Jesus na ware, “A warefa'uai a'amu ba wagieni, hi'i, poi wagieni, atawe faguapoai' aigaa fei a'aroo, ido'o odupoai waresuabaduamu yau a'a hefi'a.”

³¹Ma'uaa Peter namina warefawe'i ba, “Nabaa ana a ma'efipui a'amu, pa'aa lomi awe ofadugio.” Ma ana ale'ei wareaa minaa ro'ou.

Yei Gethsemane

(*Matthew 26:36-46; Luke 22:39-46*)

³²Rona dinaa a'a hepalo pe'ihape, harana Gethsemane ma Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, “Guta yeni ena na lafulafu.” ³³Ina dugi'uaiaa Peter, James ma John ma nawemina awata ununa. ³⁴Ma na warenaa a'a ro'ou, “Namina muainau fei faloloa'iau ma ba apo'o bima'e ua. Oa yeni ma oma'ama'a.”

³⁵I nofarualao ma'ida, na fapasinna malagufu ma lafulafu ba na'aa na hawia, fei au neipo'o falogii a'ana. ³⁶Ina ware, “Abba,” O'ama. Minaa ei manumanu na ma'atalaa a'amu. Tonaa feni bara a'au ma'uaa onei'aa bigi'aa nunumiau, uaa nunumiamu.”

³⁷Na hadiwe'inamii a'a ei otalai nenerana ma bapa'aa ro'odu, rona ma'igu. Na warenaa a'a Peter, “Simon. Haa, ona ma'igu? Ana lomi ba opo'o oma'ama'a ale'ena heai hour? ³⁸Oma'ama'a ma lafulafu ba lomi o'aa pasinaa laloo ei manimania. Fei spiriti na nunuminia ma'uaa fei hudi unu na rafilele.”

³⁹Na aunudiai ma lafulafunaa ana fei. ⁴⁰I hadiwe'idimai, na bapa'idinaa ro'ou, rona ma'igu, uaa ei pudaa ro'ou na awata. Lomi rona aida ba ro'aa wareaa tamanu a'ana.

⁴¹I hadiwe'idimai fei fa'odupoana, na warenaa a'a ro'odu, “Ana hamo'ei ma'igu ma fawenai ua? Na ha'iai! Fei auu nawe nomai. Ma'a, mei Na'uu Rama'a, rona alodigia panii ei hafelo'a. ⁴²Asi'aa! Odii! Simena fi nomai mena i aloau!”

Rona Patarofaa Jesus

(*Matthew 26:47-56; Luke 22:47-53; John 18:3-12*)

⁴³Ana fi wareware, Judas, hemea ei hefua ma helagui na sufudaimai. Rona nofipuimai a'ana hefaa baua gupuu rama'a, notonamii ei wadu ma ei hafuhafu. E'ei, aloamii ei famamoaa humuu mei Haidaa, ei feroiaa law ma ei bauaniaa gufu.

⁴⁴Ma mei i aloia nadii ware a'a ro'odu ba ale'ei uni'unina, “Mena una hatofaa pudana, simena; patarofia, nodugia ma oma'afarawaninia.”

v 14:30 Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i faguapoai w 14:36 Warea Aramea ba O'ama

⁴⁵Ana ei i nolao a'a Jesus, Judas na ware, “Rabbi!” ma na hatofaa pudana. ⁴⁶Ei rama'a, rona patarofaa Jesus ma panarofia. ⁴⁷Ma hemea a'a ei rona ufalarai na rapu'aa waduna ma lafigifamosu'aa adiaa mei nafii mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa.

⁴⁸Na ware Jesus, “Haa, una famamooa ei hafelo'a rama'a, te hamo'aa notomai wadu ma hafuhafu ba hamo'amii panarofau? ⁴⁹Minaa ei arewaa, yau i a'a hamu'odu, feferoi malalaa fei humuu mei Haidaa ma lomi hamona panarofau ma'uaa fei Bu'u Apuna neipa'aa fa'uai.” ⁵⁰Ma minaa ei a'ana, rona ponipa'aidi'ininia.

⁵¹Ma'uaa hemea baubara na papai ua lawalawa, na neneraa Jesus. Ro'aa patarofia, ⁵²na poni'alawata ua, na ponidi'ininiaa fei lawalawana.

I Pudaa ei Bauaniaa ei Jew

(*Matthew 26:57-68; Luke 22:54,55,63-71; John 18:13,14,19-24*)

⁵³Rona nodugaa Jesus i ma'aa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. Ma minaa ei famamooa humuu mei Haidaa ma ei bauaniaa gufu mawe ei feroiaa law, rona figupuimai. ⁵⁴Peter na nenegia, ma'uaa na raua ma'ida a'ana. Namina wadu'ai'aunulao malalaa fei humuu mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. Na guta yei a'a ei oma'ama'aa ma fi fana'a a'a fei hafi.

⁵⁵Ei famamooa humuu mei Haidaa ma minaa ei bauaniaa ei Jew, ro'ei lalabarainaa ei tataa Jesus ba ro'aa fo'afama'eia ma'uaa, lomi rona labagipa'aa hepalo. ⁵⁶Watauda na u'ufasifi ba hia ale'ei, ma'uaa ei u'ugaa ro'ou lomi na fibo'ii.

⁵⁷Ma hefi'a, rona ufalarai ma fanaa eni sifisifi u'ugaa ro'ou hia:

⁵⁸“Hai'ouna guainaa wareana ba, ‘Awe fawata'o'ooa feni humuu mei Haidaa feni faduaa rama'a ma laloo oduai arewaa a faduaa hepalodiai, abaa faduaa rama'a.’” ⁵⁹Ma'uaa, ana lomi na fibo'ii ei u'ugaa ro'odu.

⁶⁰Si'ei, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na ufalarai ma'aa ro'odu ma na i'iginiaa Jesus, “Haa, lomi ba o wareware? Tamanu feni u'ugaa eni rama'a eni, rona u'ugio?” ⁶¹Ma'uaa Jesus na ufamadumu ua, lomi na wareware.

Na i'igaidinia mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, “Haa, yoi mei Christ,^x mei Na'uu mei Hawegia?”

⁶²Na ware Jesus, “Yau ua. Ma owe fanunuaa mena Na'uu Rama'a na guta pepepe ma'au Mei Faufaua, ena na nogio pafoo ei papalei pafea.”

⁶³Mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na foradigeaa ana fei susuna ma ware, “Tani o nunumidinaa hemeadiai i u'u? ⁶⁴Hamona guaidigia ba na warefafelooa mei Haidaa. Tamanu naraa hamu'odu?”

Minaa ro'ou na ware ba na rawani ba inei ma'e. ⁶⁵Ma hefi'a, rona una'aa ma huwia; rona sumaa pudana, du'umaa panii ro'odu, fo'aia ma ware ba, “Ware unia!” Ma ei oma'ama'aa na dugia ma lapagia.

^x 14:61 O, *Messiah*

Peter na Ofadugaa Jesus

(*Matthew 26:69-75; Luke 22:56-62; John 18:15-18,25-27*)

⁶⁶Peter yei fawelei pu ma hemea ei nanao nafii mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na nomai. ⁶⁷I fanunupa'aa Peter fi fana'ana'aiaa ununa, na fanunufa'u'uia. Ina ware,

“Yoi ana a'a Jesus, mei Nazareth.”

⁶⁸Ma'uaa ina waresuabadunia ba, “Lomi na apa'aa ena oi wareia,” ma na dinaa poaa humu.^y

⁶⁹I fanunupa'ia yei mei nanao nafi, na warediai a'a ei ro'aa ufalarai yei, “Hia, hemea ro'odu.” ⁷⁰Na suabadui-diai.

Madilao ma'ida, ei ro'aa ufalarai papaa Peter, rona ware, “Pa'aa fa'ua. Yoi hemea ro'odu, uaa yoi hemea Galilee.”

⁷¹Inawe umuaa anaia ma warefa'unai a'a ro'odu ba, “Lomi na apa'aa mena hamo'ei warewareia.”

⁷²Ana ei, fei a'aroo na a'aroi faguapoi.^z Si'ei, Peter na nonominaa fei wareaa Jesus a'ana: “Nenee fei fa'odupoaa ofadugamu yau, i guapoi^a a'aroiiaa fei a'aroo.” Ina narahadiwe'inia ma na ai.

Jesus na U i Pudaa Pilate, mei Gavanaa Rome

(*Matthew 27:1,2,11-14; Luke 23:1-5; John 18:28-38*)

15 ¹Mafufuo badu ei famamooa humuu mei Haidaa fipuinaa ei bauaniaa gufu, ei feroiaa law mawe minaa ei bauaniaa ei Jew, ronawe pa'apa'ainaa hepalo naranara. Rona fauroro'inaa Jesus, nodugia ma fifaninia a'a Pilate.

²Na i'igai Pilate, “Haa, yoi mei haparaa ei Jew?”

Na ware Jesus, “Hi'i. Ana ale'ena wareamu.”

³Ei famamooa humuu mei Haidaa, rona uni'unia a'a watauda manumanu. ⁴Si'ei, na i'igidinia Pilate, “Lomi o wareware? Ma'aia. Rona ware ba ona bigifatataiaa watauda manumanu.”

⁵Ma'uaa lomi na wareware Jesus ma Pilate na hawaii'uaiaa poana.

Rona Ware ba Jesus nei Ma'e

(*Matthew 27:15-26; Luke 23:13-25; John 18:39–19:16*)

⁶Hepalo maumau wagii fei Hananaa ba i ala hemea bobo'aia, mei rona nunuminia ei rama'a. ⁷Hemea, harana Barabbas, hia laloo humuu bobo'aia. Hia hemea na fo'afama'e a'a fei au hefi'a na fadugedugeaa ei bauaniaa gufu. ⁸Ei rama'a, rona nomai a'a Pilate ma i'iginia ba nei bigi'ia a'a ro'odu ale'ei ina'o bigi'ia.

^y 14:68 Hefi'a ne'ia mina ba *poaa humu ma na ai fei a'aroo*. ^z 14:72 Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i *faguapoi*. ^a 14:72 Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i *guapoi*.

⁹Na i'igai Pilate, “Hamona nunuminau ba a alafanaa hamu'odu mei haparaa ei Jew?” ¹⁰Na aidadii ba ei famamooa humuu mei Haidaa, rona fifaninaa Jesus a'ana uaa fei punepuneeaa ro'odu. ¹¹Ma'uaa ei famamooa humuu mei Haidaa, rona fa'una'anaa ei rama'a ba Pilate nei alafanaa ro'odu Barabbas.

¹²Pilate na i'iginaa ro'odu, “A bigi'aa tamanu a'a mei hamona ware ba haparaa ei Jew?”

¹³Rona memewai, “Fatawaia!”

¹⁴Na i'igai Pilate, “Hamatani? Tamanu ei bigifatatana?”

Ma ronamina memewai'apoidiai, “Fatawaia!”

¹⁵Si'ei ba i fawaneneaa ei rama'a, Pilate na alafanaa ro'odu Barabbas. Na uga ba Jesus nei to hafuhafu ma fifaninia ba nei fatawa.

Ei Fo'aa na Hararasinaa Jesus
(*Matthew 27:27-31; John 19:2,3*)

¹⁶Ei fo'aa, rona noduginaa Jesus laloo fei baua humuu mei bauaniaa fo'aa (harana 'Praetorium') ma harofipuinaa minaa ei fo'aa. ¹⁷Rona farafenaa hia fei susu, pomana watolaa marawi ma roa ma rona fifigaa hepalo hogiaa tao ma fataonaa tabana. ¹⁸Ma ronawe haronaa a'ana, “Uu, mena haparaa ei Jew!” ¹⁹Rona hafuhafugaa tabana a'a hepalo o ma huwia. Rona fa'unaa du'uu ro'ou ma losuinia. ²⁰Ei ro'aa hapehapedigia, rona dudumaa fei susu ma farafedinaa hia ana fei susuna. Si'ei, rona nodugia ba ro'aa fatawaia.

Rona Fatawaia
(*Matthew 27:32-44; Luke 23:26-43; John 19:17-27*)

²¹Hemea Cyrene, harana Simon, mei amaa Alexander ma Rufus, hia noranarai sugutata'aia ma fi talaifaloginaa ro'odu ma rona ware ba inei harenaa fei hawafolo. ²²Rona nodugaa Jesus fawelei rona ware ba Golgotha (hanuna Fawelei Guitaba). ²³Si'ei, rona fani numana wine na fihafuinaa myrrh ma'uaa lomi na hunumia. ²⁴Rona fatawaia ma alaginaa ei susuna. Ma hememea ro'ou na tonaa ei susuna a'a fei uni'uni fifigaia.

²⁵A'a fei oduai hour (ale'ei 9 ido'o mafufuo), rona fatawaia. ²⁶Fei ne'ia ba fei tatana ale'ei:

MEI HAPARAA EI JEW.

²⁷Rona fatawaiaa laguei fafanao a'ana. Hemea, ma'auna ma hemea mauwina. ²⁸^b ²⁹Ei rona talaifalogilao, rona hararasinia. Rona oro'oreinaa tabaa ro'odu ma ware ba, “Yoi, mena ba o fawata'o'ooa fei humuu mei Haidaa ma faduia laloo odu'ai arewaa, ³⁰nadii, upugio a'a fena hawafolo ma hadumaa ana yoi!”

^b **15:28** Hefi'a ne'ia ba mauwina, 28 ma nawe nofa'uaimai fei ne'ia ba, “Hia a'a ei barafea” (Isaiah 53:12)

³¹ Ana ale'ei, ei famamooa humuu mei Haidaa ma ei feroiaa law, rona hararasinia dupuaa ro'odu. Rona ware ba, “Na hadumaa hefi'a, ma'uaa lomi i hadupa'aa anaia! ³² Mena Christ,^c mena haparaa Israel, upugio eni a'a fena hawafolo ma hai'ou fanunuia ma nara ba fa'ua.” Laguei, lagu'aa fatawa a'ana, ana lagunamina hararasinia.

Fei Ma'ea Jesus

(*Matthew 27:45-56; Luke 23:44-49; John 19:28-30*)

³³ A'a fei fa'olorooa hour fei roromaa na hawa'onaa minaa feni malagufu nopa'aloo fei fafaimpaloa hour. ³⁴ Ma a'a fei fafaimpaloa hour, Jesus na aimemewai, “*Eloi, Eloi, lama sabachthani?*”—hanuna ba, “Mena Haidaniau, Mena Haidaniau, tani o ofadugau?”

³⁵ Hefi'a ei ro'aa ufalaraifarafi'i, rona guainia ma ware, “Guainia, ifi harofaa Elijah.”

³⁶ Hemea na poni ma fahinumaa fei waraguaa wine a'a fei hinu ma augia a'a hepalo raramanu ma fanaa Jesus ba nei hunumia ma na ware, “Apuna papa'ana. Odo'o ma'a ba i nomai Elijah ma fa'u'upuia.”

³⁷ Jesus nawemina aimemewai ei fidii fawenai'apoi.

³⁸ Fei rapirapii fei humuu mei Haidaa na ba'a'anininaa guapapa, fa'ugio pa'udu ma aununaa pu. ³⁹ Ma na ufalarai ma'aa Jesus hemea centurion. I guainaa fei aigana ma^d fanunuia batanai fi ma'e, na ware, “Pa'aa fa'ua ba meni rama'a meni, pa'aa Na'uu^e mei Haidaa!”

⁴⁰ Hefi'a pifine, rona ufanunumai rauaa. Dupuaa ro'odu, Mary Magdalene, Salome, Mary, mei inaa James mei baubara ma ana inaa Joses. ⁴¹ Yei Galilee eni pifine eni, ronafane nenegia ma hadumia a'a ei nunumiana. Wataudadiai pifine, ei rona nofipuimai a'ana dinaa Jerusalem, ro'ou yei anaa.

Fei I'ifaiaa Jesus

(*Matthew 27:57-61; Luke 23:50-56; John 19:38-42*)

⁴² Ma fei, arewaa Pagipagia (hanuna ba, nenee fei arewaa fei, Sabbath). Ma fi fafimai, ⁴³ Joseph, mei Arimathea, hemea bauaniaa ei Jew, hemea rona ma'auia, mei ana fi guta'oma'aa fei haparaiaa mei Haidaa, na aunufarawaninaa a'a Pilate ma i'igainaa fei hudi unuu Jesus. ⁴⁴ Pilate na ba'arofu ei i guainia ba na ma'edii. Na harofaa mei centurion ma i'iginia ba napa'aa ma'edii Jesus. ⁴⁵ I guaidigia a'a mei centurion ba pa'aa fa'ua, na fanaa Joseph fei hudi ununa. ⁴⁶ Si'ei Joseph na pono'aa hepalo hawa linen, na fa'upuaa fei hudi unu, guasumia a'a fei linen ma augia laloo hepalo huapu, ei waduaa ro'odu a'a ei na'a. Ma na piguaa hepalo mugoo

^c 15:32 O, *Messiah* ^d 15:39 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i: *guainaa fei aigana ma meni, pa'aa hemea Na'uu* ^e 15:39 O,

poaa fei wawadu'ii fei huapu. ⁴⁷Mary Magdalene ma Mary mei inaa Joses, laguna fanunu'u'umaa fawelei rona fahainopia.

Fei Asi'ana

(Matthew 28:1-8; Luke 24:1-12; John 20:1-10)

16 ¹I pedu fei Sabbath, Mary Magdalene, Mary mei inaa James mawe Salome, rona pono'aa ei pao dufa ba ro'aa hapigaa fei unuu Jesus. ²Pa'aa mafufuo a'a fei rawarawa arewaa fei hefapagipagia, nene ua fei anaa halo, ro'ei talai'ama'anaa fei huapu ³ma rona fi'i'igai, “Hini i piguaa fei mugoo a'a fei wawadu'ii fei huapu?”

⁴Ma'uaa ro'aa aralao, rona fanunupa'aa fei baua mugoo na pigudii. ⁵Ro'ei wadu'ailao a'a fei huapu, rona fanunupa'aa hemea baubara, susuna po'ia, na guta i pepei ma'au ma rona ma'au.

⁶Ina ware, “Apuna ma'au. Hamo'ei lalabaginaa Jesus mei Nazareth, mei na fatawa. Ina asi'adii! Hia lomi yeni. Ma'a, fawelei ro'aa fudigia yei. ⁷Ma'uaa aunu ma warefanaa ena otalai nenerana mawe Peter ba ina aunudiginaa Galilee i ma'aa hamu'odu. Yena hamo'aa fanunupa'ia, ana ale'ei idii wareia Jesus a'a hamu'odu.”

⁸Ei pifine, rona ma'aufunurere ma poni'asi'aa a'a fei huapu. Lomi rona wareaa hepalo manumanu a'a hemea, uaa ronamina ma'au.

Jesus na Fa'arewa a'a Mary Magdalene

(Matthew 28:9,10; John 20:11-18)

⁹Jesus, i asi'aa foi a'a fei rawarawa arewaa fei hefapagipagia nado'o fa'arewa a'a Mary Magdalene, mei hia na fawala'anaa olorompalo pigea a'ana. ¹⁰Ina aunu ma warefanaa ei rona oa a'a Jesus fama'a, ei roi faloloa'i ma ai'ai. ¹¹Ro'aa guainia ba Jesus na mama'adii ma Mary na fanunupa'ia, lomi ronapo'o nara ba fa'ua.

Jesus na Fa'arewa a'a Helagui Otalai Nenerana

(Luke 24:13-35)

¹²Hinene, na u'ugaidiai fei maumau Jesus, ei i fa'arewa a'a helagui ro'ou, ei lagu'ei tatalai yei sugatata'aia. ¹³Laguna hadiwe'ai ma warefanaa ro'odu; ma'uaa ana lomi ronapo'o nara ba fa'ua.

Jesus na Fa'arewa a'a ei Hefua ma Hemea

(Matthew 28:16-20; Luke 24:36-49; John 20:19-23; Acts 1:6-8)

¹⁴Hinene, ei roi hanana, Jesus na fa'arewa a'a ei hefua ma hemea ma na hota'aa ro'odu, uaa lomi na we'i naranaraa ro'odu ma na waiwai tabaa ro'odu ma lomi ronapo'o nara ba fa'ua ei wareaa ei rona fanunuiua nenee fei asi'anana.

¹⁵Na ware a'a ro'odu, “Hamonei aununaa a'a minaa ena gufuu feni ano ma wareaa fei rawani'a warea a'a minaa ena rama'a. ¹⁶Hini na

we'i naranarana ma i pudugufai, iwe tela; ma'uaa hini lomi na we'i naranarana, iwe to lagina. ¹⁷Ma a'a ena rona narafawe'i wagii fei harau, i bigipa'i eni hilala eni: ro'awe fawala'anaa ena pigea, wareaa manufau wareagufu, ¹⁸panarofaa ei wa'a hafelo ma ena rona hunumaa ei numaa, ei na pa'i siafa wagina, lomi i fagianapa'aa ro'odu; ro'aa augaa panii ro'ou pafuu ei funua ma farawaninaa ro'ou.”

Mei Hidaa na Duginaa Jesus Pafea

(Luke 24:50-53; Acts 1:9-11)

¹⁹I warewaredii a'a ro'odu mei Fasu Jesus, mei Hidaa na duginaa hia pafea ma fagutania pepepe ma'auna. ²⁰Ei otalai nenerana, rona aunuu ma wareaa fei rawani'a warea a'a minaa ei gufuu tadiwe'aia. Ma mei Fasu na bigifipui a'a ro'odu ma fa'arewaiaa ei wareana wagii ei hilala.

LUKE

Warefa'aia

Feni Bu'uu Luke fi warewareaa mei Fatela'anaa ei Israel ma minaa ei rama'a. Luke na ne'i ba fei Spiritii mei Fasu na harofaa Jesus ba nei fanaa fei rawani'a warea a'a ei lomi na pa'i manumanu.

Feni bu'u feni, fimina dinaa a'a ei rama'a rona pa'i watauda mau awataa ma ana fi warewareaa fei baua ni'eni'ea wagii fei toroamiana ma fei hadiwe'iana pafea.

Feni Bu'uu Luke fi warewareaa fei lafulafua, fei Spiriti Apuna, fei bigi'aa ei pifine wagii fei bigi'aa Jesus ma fei futoaa mei Haidaa ei hafelo'aa ei rama'a.

Ma'ida Warea

1 ¹Watauda, rona u'lulafuinaa tamanu ei bigi'a na oadii a'a o'ou^a ²ana ale'ei ro fifaninamai a'a o'odu ei rawarawa fanunuana, ei ro'ou nafii fei warea. ³Ma yau ana hemea. Uaa, una labaginaa minaa ei manumanu fama'a nopa'amii wagiene ma una nara ba unei ne'ifarawaninaa hepalo u'uga, hepalo na arewa ma ponifarawani a'amu mena rawani'a Theophilus ⁴ba onei aida ba naminapa'aa fa'ua tamanu rona feroinio.

Ronadii Wareaa fei Waniniaa John, mei Pudugufaia

⁵I a'a fei au Herod, mei haparaa Judea, na pa'i hemea bauaniaa humuu mei Haidaa, harana, Zechariah, hemea maroaa Abijah. Ma harona, Elizabeth, ana hia hemea upuu Aaron. ⁶Minaa lagua, laguna rawani i puda'a mei Haidaa. Ma lomi hepalo tataa lagua a'a minaa ei warea laloo fei law mei Fasu. ⁷Ma'uua lomi laguna pa'i na'uu lagua, uaa Elizabeth, hia pa'abeu ma laguna sisigidiginaa raudei.

⁸Hefarani, i pa'aa fei au Zechariah ma ei maroana ba ro'aa bigi ale'ei mei bauaniaa humuu mei Haidaa i inamoana, ⁹hia na unia fei uni'unii fifigaia ba nei wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa ma fagu'aa fei dufaa hagu ale'ei maumau ei bauaniaa humuu mei Haidaa. ¹⁰I nopa'amii fei au fagu'aa fei dufaa hagu, rona figupui ano ei losuia ma lafulafu.

^a 1:1 O, ei bigi'a o'ouna naradii ba fa'ua

¹¹Ma hemea alo'alo me i Fasu na ufalarai pepai ma'au fei tawaa dufaa hagu ma fa'arewa a'ana. ¹²I fanunupa'ia Zechariah, na ba'arofo ma namina ma'aufafelo. ¹³Ma'uaa na ware a'ana me i alo'alo, "Apuna ma'au, Zechariah. Fei i'igiamu, ina guaidigia. Me i haromu Elizabeth i waninifani na'umu, baduu wawane ma onei roroinia John. ¹⁴Owe ni'eni'e a'ana ma i fa'unuwenuweo ma watauda, rowe ni'eni'e a'a fei waniniana, ¹⁵uaa iwe oa ale'ei hemea bauanai rama'a i pudaa me i Fasu. Inei'awe hunu wine o hefi'a numa na waragu ba i fapoapoinia ma fei Spiriti Apuna iwemina didifaa laloo iana a'a fei waniniana^b ma nolao. ¹⁶Iwe fahadiwe'idinamii watauda Israel a'a me i Fasu, me i Haidanaa ro'odu. ¹⁷Ma iwe aununaa ma'aa me i Fasu fininaa fei spiriti ma fei faufau Elijah ba i fahadiwe'inaa naranaraa ei ama a'a ei na'uu ro'ou ma ei barafea a'a fei apa'aa ei wanewanea rama'a—ba i ra'a'augaa ei rama'a ba ronei oma'aa me i Fasu."

¹⁸Zechariah na i'iginaa me i alo'alo, "Batanai a apa'ia ba fa'ua fei? Yau hemea bau ma me i harou na sisigidiginaa raudei."

¹⁹Na ware me i alo'alo, "Yau Gabriel. Una'aida u inamoaa me i Haidaa ma na aloamiau ba nei warefanio fei rawani'a warea. ²⁰Ma'aia! Eni owe famadumu ma lomi owe warewarepa'i hawina na nomai fei arewaa fei manumanu fei, uaa lomi ona nara ba fa'ua ei wareau ba i we fa'uai a'a fei pa'aa auna."

²¹Ma fei au fei, ei rama'a roi oma'aa Zechariah ma naranara ba tani imina madii laloo fei humuu me i Haidaa. ²²I asi'amai, lomi na warepa'i a'a ro'odu. Ronawe apa'ia ba na tonaa hefaa fanunua laloo fei humuu me i Haidaa, uaa ina biginaa panina a'a ro'odu, ma'uaa lomi na wareware.

²³I pedulao fei au bigi'ana na hadiwe'inaa humuna. ²⁴Nenee fei, me i harona Elizabeth na wareu ma laloo haipani puda na guta ua humuna. ²⁵Ina ware, "Mei Fasu na bigi'aa feni a'au. A'a eni arewaa eni, ina farawaninau ma fapedugaa fei mamafau i pudaa rama'a."

Ronadii Wareaa fei Waniniaa Jesus

²⁶A'a fei fa'oloroaa pudaa Elizabeth, me i Haidaa na aloaa me i alo'alo Gabriel dinaa Nazareth laloo fei baua gufu Galilee. ²⁷Na dinaa a'a hemea nanao a'u'uana, hemea ba i lalainaa hemea wawane, harana Joseph, hemea upuu David. Me i pifine me i, harana Mary. ²⁸Me i alo'alo na dinaa a'ana ma na ware, "Hagu'u, yoi mena o tonaa fei baua rawani'ana. Me i Fasu na oa i a'amu."

²⁹Mary namina naranara watauda a'a ei wareana ma nara ba warea batanai fei. ³⁰Ma'uaa me i alo'alo na warenaa a'ana, "Apuna ma'au, Mary, me i Haidaa na farawaninio. ³¹Guainau! Owe pa'i iamua ma o wanininaa hemea baduu wawane ma onei roroinia Jesus. ³²Hia bauana ma hepalo

^b 1:15 O, a'a fei au ina toro

harana Na'uu mei Pafeai. Mei Fasu, mei hia Haidaa, i fania fei haparaiaa mei upuna, David. ³³Ma hia, i haparainaa fei maroaa Jacob ranimai. Lomi i pedutoo fei haparaiana.”

³⁴Mary na i'iginaa mei alo'alo, “Ma i batanai fei, te, lomi una hainofipui a'a hemea wawane?”

³⁵Na ware mei alo'alo, “Fei Spiriti Apuna i nomai a'amu ma fei faufau mei Pafeai i hawainio. Si'ei, mei na apunai, mei ba i waninimai,^c hepalo harana, Na'uu mei Haidaa. ³⁶Elizabeth, mei tafimu, fa'ua ba hia hopi ma'uaa, ana na pa'i iana. Mei rona ware ba pa'abeu, fa'oloroaa pudana eni. ³⁷Uaa lomi hepalo manumanu na waiwai a'a mei Haidaa.”

³⁸Mary na ware, “Yau nafii mei Fasu. Fena wareamu na rawani ua a'au.” Ma mei alo'alo nawe di'ininia.

Mary na Dinaa a'a Elizabeth

³⁹A'a fei au fei, Mary na aunubatafanaa a'a hepalo gufu papaa ei maugeni yei Judea. ⁴⁰Ma na wadu'ainaa fei humuu Zechariah ma famafufuoinaa Elizabeth. ⁴¹I guainaa fei wareaa Mary, Elizabeth, mei baduu laloo iana na tawei ma fei Spiriti Apuna namina didifaa Elizabeth. ⁴²Ma Elizabeth na warefabauana a'ana, “I tapuu ei pifine, fei hawegia na oa i a'amu ma ana na pa'i hawegiana mena baduu ona waninia!” ⁴³Ma'uaa tamanu fei rawani'au ba na nomai a'au, mei inaa mei Fasuu? ⁴⁴Ana ei a guainaa fei laomu, meni baduu laloo iau na tatawei fininaa ni'eni'ea. ⁴⁵Ona pa'i hawegiamu, uaa ona nara ba ipa'aa nomai fei na wareia mei Fasu i a'amu.

Fei Laugaa Mary

⁴⁶Ma na ware Mary:

“Unamina uduginaa mei Fasu laloo fei naranarau

⁴⁷ ma fei spiritiu namina ni'eni'e a'a mei Haidaa, mei na fatela'anau,

⁴⁸ uaa ina narapa'au,

ma yau hemea nafi ua.

E'eni ma nolao, minaa ei ro'aa fafoforaimai,

rowe ware ba na pa'i hawegiau,

⁴⁹ uaa mei Faufaua na bigi'aa hefi'a baua manumanu a'au—

fei harana na apunai.

⁵⁰ Fei faloloa'iana na pasinaa pafoo ei rona ma'auia,

a'a ei rama'aa mina ma ei ro'aa fafoforaimai.

⁵¹ Ina bigi'aa hefi'a baua manumanu a'a fei panina;

ina faba'atorainaa ei na mamagugu laloo naranaraa ro'ou.

⁵² Ina hafududumaa ei hapara a'a ei gutanaa ro'ou

^c 1:35 O, Si'ei mei baduu ba i waninimai, rowe ware ba hia na apunai

- ma poronaa pafea ei rona fafafaunaa pu.
 53 Ina faguua ei rona bao a'a ei rawani'a du'ua,
 ma'uua ei rona pa'i watauda mugoo po'i na alofatalainaa ro'ou,
 pani ua.
 54 Ina hadumaa mei nafina Israel,
 ma lomi na madi'inia ba i faloloa'inaa
 55 Abraham ma ei upuna ranimai ranimai,
 ana ale'ei i ware a'a ei amaa o'odu."
 56 Mary, i gutafipuidii a'a Elizabeth ale'ei oduai puda, nawe
 hadiwe'ainaa gufuna.

Fei Waniniaa John, mei Pudugufaia

57I nodigimai fei au Elizabeth ba i wanini, na waniniaa hemei na'una,
 baduu wawane. 58Ei gufuna ma ei maroana, rona guainia ba mei Fasu
 namina faloloa'inia ma rona ni'eni'efipui a'ana.

59A'a fei fafainaroaa aweraa rona nomai ba ro'aa moro'aa hudii
 wawanei mei baduu ma roroinia udiaa mei amana Zechariah, 60ma'uua
 mei inana na ware, "Lomi! Harana John."

61Rona warenaa a'ana, "Lomi hemea maroamu na pa'i fena hara fena."

62Ma ronawe pi'inaa panii ro'ou a'a mei amana ba ro'aa apa'ima'aia
 ba i roroinaa hini mei baduu. 63Ina uninaa panina ba ronei tomai
 nene'i ma na famaduofoinaa minaa ei rama'a, uaa na ne'i ba, "Harana,
 John." 64Ana ei ua fei poana na hawai, fei rawerawena na tatawei, na
 warewarediai ma uduginaa mei Haidaa. 65Ei gufuna ma minaa ro'ou,
 ronamina ma'au ma minaa ei rama'a fawelei papaa ei maugeni Judea,
 ronamina fiwarewareinaa minaa ei manumanu ei. 66Minaa ei rona
 guainia, rona naranara ma fi'igai, "I gipenaa hini meni baduu meni?"
 Uaa fei panii mei Fasu na oa a'ana.

Fei Laugaa Zechariah

67Mei amana Zechariah namina didifia fei Spiriti Apuna ma nadii
 ware'augia:

68 "Uduginaa mei Fasu, mei Haidaniaa Israel,
 uaa na nomai ma ponohadiwe'inaa ei gufuna.

69 Ina fa'asi'anaa hemea faufau fatela'anaa o'ou
 wagii fei gufuu mei nafina David

70 (ale'ei i wareia a'a ei apunai mamama'a mina mina),

71 i fatelaiaa o'odu a'a ei ba ro'aa fo'afama'eea o'ou
 ma a'a ei na bidibidi unuu ro'odu a'a o'ou—

72 ba i fama'aiaa ei amaa o'ou fei faloloa'iana
 ma ba i nonominaa fei fi'ugaiana, fei na apunai,

73 fei warefa'uaiana a'a mei amaa o'ou Abraham:

74 ba i fa'asi'anaa o'ou panii e'ei ba ro'aa fo'afama'eea o'ou
 ba i hadumaa o'ou ba o bigi'aa fei bigi'ana ma onei'awe ma'au,
 75 ma onei fafa'arai ma wanewane i pudana wagii minaa ei arewaa
 gutanaa o'ou.
 76 Ma yoi, mena na'uu, ro'aa ware ba yoi hemea mamama'aa mei Pafeai;
 uaa owe aununaa ma'aa mei Fasu ba o'aa ra'afanaa fei talana
 77 ba i fanaa ei gufuna fei apa'a ba ro'aa tela wagii fei futoaa ei
 hafelo'aa ro'ou,
 78 hamatee fei faloloa'iaa mei Haidaniaa o'ou.
 Ma iwe aloamii hemei i nogio pafea ba i we'ainaa o'ou ana ale'ei
 fei anaa halo,
 79 ma ba i we'ainaa ei rona oa a'a fei roromaa,
 ma haroo fei hanunuu fei ma'ea,
 ba i taunoduginaa o'ou wagii fei talaa gutafarawania.”
 80 Ma nawe gipelao mei baduu ma na nofaufaulao fei spiritina ma na
 guta yei fawelei lomi haihai o guana nopa'aloo fei ba na talaifalelefo a'a
 ei Israel.

Fei Waniniaa Jesus

(*Matthew 1:18-25*)

2 ¹I a'a ei arewaa ei, Caesar Augustus na fatalainaa fei wareana ba
 ronei wareinaa puduu ei rama'aa minaa ei gufu i Rome. ²(Fei, fei
 rawarawa wawarei rama'a rona utonia a'a fei au Quirinius mei gavanaa
 yei Syria.) ³Ma hememea na hadiwe'idinaa gufuna ba i augaa fei harana.
⁴Ma Joseph na di'ininaa Nazareth i Galilee ma dinaa Bethlehem, fei
 gufuu David i Judea, uaa hia noranamai a'a fei gufuu David ma hia hemea
 upuna. ⁵Ina dinaa yei ba i au haraa lagua Mary, mei na ugainia ba i lalainia
 ma na pa'i iana. ⁶Ei lagua yei, na fi'i uguna ⁷ma na wanininaa mei uma'ua
 na'una, baduu wawane. Na fahawainia a'a ei lawalawa ma fudugia laloo
 hepalo ude'udee hanaa ei manulelele uaa fei humuu ma'igua na pepesu.

Ei Oma'ama'aa ei Sipsipi ma ei Alo'alo

⁸Ma na pa'i hefi'a oma'ama'aa sipsipi i podu bamai, roi oma'ama'aa
 ei hapee ro'ou poi. ⁹Hemea alo'aloo mei Fasu na fa'arewa a'a ro'ou ma
 fei haweraa mei Fasu namina we'ainaa ro'ou ma ronamina ma'aufafelo.
¹⁰Ma'uua na ware mei alo'alo, “Apuna ma'au. Guainau! Yau na
 notonamii fei rawani'a warea, fei i fani baa ni'eni'ea a'a minaa ei
 rama'a. ¹¹Wagieni i a'a fei gufuu David, hemei Fatela'ana na wanini a'a
 hamu'odu; hia Christ,^d mei Fasu. ¹²Sifei, fei lalana a'a hamu'ou: hamowe

^d 2:11 O, *Messiah*. “Mei Christ” (Greek) ma “mei Messiah” (Hebrew) hanuu guapaloei ba
 “Mei rona ipinaa tabana pao.”

bapa'aa hemea baduu na hawai a'a hefi'a lawalawa ma na haino a'a fei ude'udee hanaa ei manulelele."

¹³Ana ei ua fei baua gupuu alo'alo pafea, rona fa'arewafipuimai a'a mei alo'alo ma rona uduginaa mei Haidaa. Rona ware,

¹⁴"Uduginaa mei Haidaa, mei na pafeai,
ma yeni malagufu i fani gutafarawania a'a ei rama'a, ei ina ni'eni'e a'a ro'ou."

¹⁵Ro'aa di'ininaa ro'ou ei alo'alo ma dinaa pafea, ei oma'ama'aa, rona fiwarewarei, "O dii. O dinaa Bethlehem ma re ma'a fei manumanu fei, fei na warefanaa o'ou mei Fasu."

¹⁶Si'ei rona aunubatafalao ma ma'apa'aa Mary, Joseph ma mei baduu, mei i haino a'a fei ude'udee hanaa manulelele. ¹⁷Ro'aa ma'adigia, rona fatalainaa fei u'ugaa mei baduu, fei rona guainia a'a ei alo'alo. ¹⁸Ma minaa ei rona guainia, namina nanawala pudaa ro'ou a'a ei u'ugaa ei oma'ama'aa ei sipsipi. ¹⁹Ma'uaa Mary na aunaa naranarana ei manumanu ei ma gutafiloginia iana. ²⁰Ei oma'ama'aa, rona hadiwe'ai ma laugi'uduginaa mei Haidaa uaa minaa ei manumanu rona guainia ma fanunuia, ana ale'ei ro'aa warefanaa ro'ou.

Rona Poronaa Jesus i Humuu mei Haidaa

²¹A'a fei fafainarook arewaa, a'a fei au ba ro'aa moro'aa fei hudii wawaneina, rona roroinia Jesus, fei hara mei alo'alo na fania ei atawe toro.

²²I pedu fei nunufa'araiaa ro'ou ale'ei fei wareaa fei Law Moses, Joseph ma Mary, laguna noduginaa hia Jerusalem ba lagu'aa fania panii mei Fasu ²³(ale'ei fei ne'iaa fei Law mei Fasu, "Minaa ei uma'ua wawane hamonei apunainaa ro'ou a'a mei Fasu"), ²⁴ma ana laguna dii ba lagu'aa fani fanaa lagua ba i neneraa fei Law mei Fasu ba lagunei fani: "guapalo pune, o guapalo na'uu padu."

²⁵Ma na pa'i hemea yei Jerusalem, harana Simeon. Na wanewane fei maumauna ma na ma'auaa mei Haidaa. Ifi guta'oma'aa fei au ba i pedu fei faloloa'iaa Israel. Ma fei Spiriti Apuna na oa i pafona. ²⁶Hefei Spiriti Apuna nadii fa'arewaia a'ana ba lo'e i ma'e hawina na fanunuuaa mei Christ, mei apunaiaa mei Fasu. ²⁷Na fani naranarana fei Spiriti ma ina dinaa malalaa fei humuu mei Haidaa. Amana ma inana, lagu'aa poro'amii mei baduu Jesus ba lagu'aa bigi'aa tamanu na wareia fei Law, ²⁸Simeon na poro'ia ma uduginaa mei Haidaa ma ware:

²⁹"Mena Bauana, mena Fasu, ana ale'ei onadii fa'unainia,
oneipowe alofatatalainaa mei nafimu uaa nawe rawani fei naranarau.

³⁰Uaa gueini pudau na fanunudigaa fei talaa tela'ana,

³¹ fei ona ra'a'augia i pudaa minaa ei rama'a,

³² hepalo we'ai ba i fa'arewainaa fei naranaraa ei Gentile ma i fani hawera a'a ei gufumu Israel.”

³³ Laguei amana ma inana, laguna madufofo a'a ei warewareana hia.

³⁴ Ma Simeon na haweginaa ro'ou ma warenaa a'a Mary, mei inana, “Meni baduu meni, ipowe fapasiala watauda ma fa'asi'anaa watauda yeni Israel ma iwe ale'ei hepalo lala a'a ro'ou ma rowe warefafeloia ³⁵ ba ei naranaraa watauda ipowe arewa. Ma hepalo wadu iwe paugaa fei naranaramu ana.”

³⁶ Ana na pa'i hemea pifine mamama'a, harana Anna, mei na'uu Phanuel a'a fei maroaa Asher. Hia pa'aa hopi; fama'a na gutafipui a'a mei harona oloromeai igisimasi nenee fei lalailana ³⁷ ma na guta unaia nopa'aloo fei ba na pa'i fainaroa pa'ania ma obao igisimasina.^e Lomi ba ina u di'ininaa fei humuu mei Haidaa, ma'uaa na'aida lolosui arewaa ma poi, na'o fabao ma lafulafu. ³⁸ Ma i no'ulao a'a ro'ou, na ware 'ta' a'a mei Haidaa ma u'ugaa mei baduu a'a minaa ei roi guta'oma'oma'aiaa fei ponohadiwe'aiaa Jerusalem.

³⁹ Joseph ma Mary, lagu'aa bigidigaa minaa ei wareaa fei Law mei Fasu, laguna hadiwe'inaa Galilee, dinaa gufuu lagua Nazareth. ⁴⁰ Ma mei baduu fi gipelao, na noma'ualao raraa ununa. Namina bauana apa'ana ma fei rawani'aa mei Haidaa na oa i a'ana.

Mei Baubara Jesus i Humuu mei Haidaa

⁴¹ Minaa ei igisimasi laguei amana ma inana, laguna'aida dinaa Jerusalem a'a fei Hananaa fei Talai Falogia. ⁴² I nopa'aloo hefua ma guai igisimasina, rona tafanelao a'a fei Hananaa, ale'ei fei maumau ro'ou. ⁴³ I pedu fei hananaa, lagu'ei hadiwe'inaa gufu amana ma inana, mei baubara Jesus na guta ua yei Jerusalem, ma'uaa lo'e laguna aida.

⁴⁴ Laguna nara ba hia a'a lagua ma laguna talailao ale'ei heai arewaa. Ma lagunawe labaginia dupuaa ei maroa ma tafii lagua. ⁴⁵ Lo'e laguna labagipa'ia, laguna hadiwe'inaa Jerusalem ba lagu'aa labaginia. ⁴⁶ Nenee odu'ai arewaa laguna pa'ia malalaa fei humuu mei Haidaa. Ina guta dupuaa ei feroia. Ina gugua'inaa ro'ou ma i'iginiaa ei i'igiana. ⁴⁷ Ma minaa ei rona guainia, namina nanawala pudaa ro'odu a'a fei apa'ana ma ei wareana. ⁴⁸ Amana ma inana, lagu'aa ma'apa'ia, laguna ba'arofo. Mei inana na warenaa a'ana, “Ona'uu, tani o bigi'ia ale'ei a'a haigua? Haigua mei amamu, haiguna narafatemu ei haigua labaginio.”

⁴⁹ Ina i'igai, “Tani hamugua lalabaginau? Lomi hamuna aida ba yau nei guta i humuu mei Amau?” ⁵⁰ Ma'uaa lomi laguna apa'ia tamanu fi wareia a'a lagua.

⁵¹ Ma nawe upunogiala lagua dinaa Nazareth ma na'aida guainaa wareaa lagua. Ma'uaa mei inana na aunaa naranarana minaa ei

^e 2:37 O, na guta mei pifine ma'esuabea laloo fainaroa pa'ania ma obao igisimasi.

manumanu ei. ⁵²Ma Jesus na gipe fininaa apa'ana ma nawe a'u ma rona fafanunufarawani a'ana mei Haidaa mawe ei rama'a.

John, mei Pudugufaia na Ra'aa fei Tala
(*Matthew 3:1-12; Mark 1:1-8; John 1:19-28*)

3 ¹I laloo fei hefua ma fahaipaniaa igisimasi haparaiaa Tiberius Caesar—a'a fei au Pontius Pilate mei gavanaa Judea, Herod, hia haparaa obao gufu yei Galilee ma mei lofuna Philip, hia haparaa obao gufu fawelei Iturea ma Traconitis. Ma Lysanias, hia haparaa obao gufu yei Abilene. ²A'a fei au laguei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, Annas ma Caiaphas, fei wareaa mei Haidaa na nomai a'a John mei na'uu Zechariah, yei fawelei lomi haihai o guana. ³Ina aunupedunaa a'a minaa ei gufu yei Jordan ma u'u ba ronei filoginaa naranaraa ro'ou ma pudugufai ba i futo ei hafelo'aa ro'ou. ⁴Ana ale'ei fei ne'iaa mei mamama'a Isaiah laloo fei bu'u:

“Fei lao hemea na haroharo yei fawelei lo'e haihai o guana,
‘Ra'afanaa fei talaa mei Fasu,
fawanewaneaa ei talana.

⁵Minaa ei walefoa hamonei raupaduaia,
minaa ei maugeni hamonei agifamatalaia.
Ei tala na wawadi hamonei fawanewaneia,
ei tala na era'eraa, hamonei famare'aia.

⁶Ma minaa ei rama'aa ano rowe fanunuaa fei talaa tela'anaa mei Haidaa.’ ”

⁷John na warenaa a'a fei gupuu rama'a rona nomai a'ana ba ro'aa pudugufai, “Hamu'ou ena na'uu wa'a hafelo! Hini na fa'aiaa hamu'ou ba hamonei ponipa'ai a'a fei sibana, fei fi nomai? ⁸Ei maumau hamu'ou nei fama'aia ba na filogidii ei naranaraa hamu'ou. Hamonei'awe nara ba, ‘Hamatee hai'ouna pa'aa Abraham, amaa hai'ou. Uaa a warefanaa hamu'odu ba nabaa i nunumiai mei Haidaa, i fa'asi'anaa eni mugoo ba na'uu Abraham. ⁹Fei poa na udedii a'a ei waraa ei haihai ma hepapalo haihai lomi na pa'i rawani'a fuana, i rereia ma siminaa hafi.”

¹⁰Fei gupuu rama'a, rona i'igai, “Nabaa ale'ei, hai'ou bigi'aa tamanu?”

¹¹John na ware, “Mei na pa'i guapalo susuna nei alaginia a'a mei lomi na pa'i ma mei na pa'i du'ua ana nei bigi'ia ale'ei.”

¹²Ei otonaa mugoo po'ii gavaman, ana rona nomai ba ro'aa pudugufai. Rona i'igai, “Feroia, hai'odu batanai?”

¹³“Hamonei'awe to hefi'adiai mugoo po'i na muainaa puduu fei ba hamo'aa tonia.”

¹⁴Ma hefi'a fo'aa, rona i'iginia, “Ma hai'odu batanai?”

“Apuna fo'aa rama'a ba hamo'aa tonaa mugoo po'ii ro'ou ma apuna warefasifi ba mei na tata ma hamonei wawanene ua a'a ei pono'aa hamu'ou.”

¹⁵Ei rama'a, rona u oma'a ua ma naranara laloo iaa ro'ou ba woro John mei Christ.^f ¹⁶John na warefanaa ro'odu, "Yau na pudugufainaa hamu'ou ranu.^g Ma'uaa hemea na faufaudiai a'au iwe nomai, hemea yau lomi na rawani ba a fabalou'alaraa wao hafena pinena. Iwe pudugufainaa hamu'ou wagii fei Spiriti Apuna ma fei hafi. ¹⁷Ina pa'i waduu panina ba i nueitonaa ei rawani'a wheat a'a ei meme. Iwe augaa ei wheat laloo palena, ma'uaa ei meme, i siminaa fei hafi lomi i peretoo." ¹⁸A'a wataudadiwai warea, John na warefawe'i a'a ei rama'a ma u'ugaa fei rawani'a warea a'a ro'odu.

¹⁹Ma'uaa, John na hota'aa Herod mei haparaa obao gufu, uaa na tafatafiaa Herodias, mei haroo lofuna ma na pa'idiai watauda hafelo'a bigi'ana. ²⁰Si'ei, Herod na fahonodiai hepalo hafelo'ana: Ina fawi'aa John humuu bobo'aia.

Fei Pudugufaiia Jesus
(*Matthew 3:13-17; Mark 1:9-11*)

²¹Ei roi pudugufai minaa ei rama'a, Jesus ana na pudugufai. Ma ei fi lafulafu, na gigi fei gufu pafea ²²ma fei Spiriti Apuna, maumauna ale'ei pune, na pasigio pafona. Ma hepalo lao na warerai gufu pafea: "Yoi mena Na'uu, mena una haguio; Unamina ni'eni'e a'amu."

Ei Upuu Jesus
(*Matthew 1:1-17*)

²³Ma Jesus na pa'i ale'ei odufua pa'ania igisimasina ei i fa'asi'anaa fei bigi'ana. Ei rama'a na nara ba hia mei na'uu Joseph, mei na'uu Heli, ²⁴mei na'uu Matthat, mei na'uu Levi, mei na'uu Melki, mei na'uu Jannai, mei na'uu Joseph, ²⁵mei na'uu Mattathias, mei na'uu Amos, mei na'uu Nahum, mei na'uu Esli, mei na'uu Naggai, ²⁶mei na'uu Maath, mei na'uu Mattathias, mei na'uu Semein, mei na'uu Josech, mei na'uu Joda, ²⁷mei na'uu Joanan, mei na'uu Rhesa, mei na'uu Zerubbabel, mei na'uu Shealtiel, mei na'uu Neri, ²⁸mei na'uu Melki, mei na'uu Addi, mei na'uu Cosam, mei na'uu Elmadam, mei na'uu Er, ²⁹mei na'uu Joshua, mei na'uu Eliezer, mei na'uu Jorim, mei na'uu Matthat,

^f 3:15 O, *Messiah* ^g 3:16 O, *laloo ranu*

mei na'uu Levi, ³⁰mei na'uu Simeon,
 mei na'uu Judah, mei na'uu Joseph,
 mei na'uu Jonam, mei na'uu Eliakim,
³¹mei na'uu Melea, mei na'uu Menna,
 mei na'uu Mattatha, mei na'uu Nathan,
 mei na'uu David, ³²mei na'uu Jesse,
 mei na'uu Obed, mei na'uu Boaz,
 mei na'uu Salmon,^h mei na'uu Nahshon,
³³mei na'uu Amminadab, mei na'uu Ram,ⁱ
 mei na'uu Hezron, mei na'uu Perez,
 mei na'uu Judah, ³⁴mei na'uu Jacob,
 mei na'uu Isaac, mei na'uu Abraham,
 mei na'uu Terah, mei na'uu Nahor,
³⁵mei na'uu Serug, mei na'uu Reu,
 mei na'uu Peleg, mei na'uu Eber,
 mei na'uu Shelah, ³⁶mei na'uu Cainan,
 mei na'uu Arphaxad, mei na'uu Shem,
 mei na'uu Noah, mei na'uu Lamech,
³⁷mei na'uu Methuselah, mei na'uu Enoch,
 mei na'uu Jared, mei na'uu Mahalalel,
 mei na'uu Kenan, ³⁸mei na'uu Enosh,
 mei na'uu Seth, mei na'uu Adam,
 mei na'uu mei Hidaa.

Fei Manimaniaa Jesus

(*Matthew 4:1-11; Mark 1:12,13*)

4 ¹Fei Spiriti Apuna na didifaa Jesus ma ina hadiwe'imai yei Jordan. Ma fei Spiriti na noduginaa hia fawelei lomi haihai o guana ²ma laloo gunaroa pa'ania arewaa mei hani'u na manimania. A'a ei arewaa ei, lomi na hanana ma i nopa'aloo a'apoo ei, ina bao.

³Mei hani'u na warenaa a'ana, “Nabaa yoi Na'uu mei Hidaa, warenaa a'a feni mugoo feni ba nei filoginaa faraa pidaua.”

⁴Jesus na ware, “Na udedii fei ne'ia ba: ‘Ei rama'a lomi ba ro'aa gutalao a'a fei faraa pidaua ua.’”

⁵Mei hani'u na noduginaa hia fawelei na tare ma ana ei ua, na fama'aia minaa ei gufuu ei haparaa feni ano. ⁶Ma ina warenaa a'ana, “A fanio minaa ei forafora ma ei hawera wagina, uaa una tonia ba manumanuu ma a fanaa hini a nunuminia. ⁷Si'ei, nabaa o losuinau, a fanio ba manumanumu.”

^h 3:32 Hefi'a ne'ia mina ba *Sala* ⁱ 3:33 Hefi'a ne'ia ba *Amminadab, mei na'uu Admin, mei na'uu Arni*; hefi'adiai ne'ia na u'ugai.

⁸ Jesus na ware, “Na udedii fei ne'ia ba: ‘Losuinaa mei Fasu, mei Haidaniaa hamu'ou ma hia ua hamonei nenegia.’”

⁹ Mei hani'u na noduginaa hia Jerusalem ma fa'ufalarainia pafoo fei sidesidee fei humuu mei Haidaa. Ma na ware, “Nabaa yoi Na'uu mei Haidaa, fapasilao yeni, ¹⁰ uaa na udedii fei ne'ia:

“ ‘Iwe warenaa a'a ei alo'alona ba yoi,
roneimina oma'afarawaninio;

¹¹ ma rowe usumaio,

ba lomi o'aa bi'a'ainaa pinemu a'a ei mugoo.’”

¹² Jesus na ware, “Na ne'idii: ‘Apuna maniaa mei Fasu, mei Haidaniaa hamu'odu.’”

¹³ Mei hani'u, i pedudigaa ei maniana, na di'ininia ba i opanidinaa nefarani.

Jesus na Fa'asi'anaa fei Bigi'ana Yei Galilee

(Matthew 4:12-17; Mark 1:14,15)

¹⁴ Jesus na hadiwe'inaa Galilee a'a fei faufau fei Spiriti ma fei u'ugana namina talaipedunaa minaa fei gufu. ¹⁵ Ina feferoi i laloo ei synagogue ro'ou ma minaa ro'ou, rona uduginia.

Rona Ofadugaa Jesus Yei Nazareth

(Matthew 13:53-58; Mark 6:1-6)

¹⁶ Ina dinaa Nazareth, fawelei i giperai wagina ma laloo fei Sabbath na wadu'ainaa fei synagogue, ale'ei maumauna ma na ufararai ba i igo'igo.

¹⁷ Hemea na fania fei ne'iaa mei mamama'a Isaiah ale'ei maumau fei holobenaa ma na fama'alaia ma labagipa'aa feni ne'ia feni:

¹⁸ “Fei Spiritii mei Fasu na oa pafou,

uaa ina ipia i pafoo tabau

ba unei u'ugaa fei rawani'a warea a'a ei lomi rona pa'i.

Ina aloamiau ba nei wareia ba ei bobo'aia, ronei ala,

ei pudawerai, ronei fanunupa'i,

ei rona gutafafelo, ronei asi'aa

¹⁹ ma unei wareia ba fei au ba mei Fasu i farawaninaa ei rama'a.”

²⁰ I weloidinaa fei ale'ei holobenaa, na fanihadiwe'inia a'a mei bigibigi'a ma guta. Minaa ei rama'a laloo fei synagogue, rona fanunufa'u'uia ²¹ ma ina'aa warenaa a'a ro'odu, “Wagieni fei ne'ia na pa'aa nomai eni hamo'ei guainau fi igoia.”

²² Minaa ro'ou, rona u'ufarawaninia ma hawainaa poaa ro'ou a'a ei rawani'a wareana. Rona i'igai, “Anaa simeni, meni na'uu Joseph?”

²³ Jesus na warefanaa ro'ou, “Una aidadii ba hamowe wareaa feni proverb a'au: ‘Mena lo'otaa, farawaninaa ana yoi! Bigi'ia yeni gufumu ei guaiaa hai'ou ba ona bigi'ia yei Capernaum.’”

²⁴Ina warelao, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba lomi ro'aa taufa'ugaa hemea mamama'a ana a'a fei gufuna. ²⁵Apa'aa warefanaa hamu'ou ba na pa'i watauda pifine ma'esuabea yeni Israel a'a fei au Elijah, fei lomi na pa'i maunu laloo oduai ma hesuwi igisimasi ma namina moubiabia laloo minaa ei gufu. ²⁶Ma lomi na alonaa Elijah a'a ro'ou, ma'uaa hemea pifine ma'esuabea yei Zarephath fawelei Sidon. ²⁷Ma na pa'i watauda na watawatai unuu ro'odu' yei Israel a'a fei au Elisha mei mamama'a, ma'uaa lomi hemea ro'ou na fafa'arai ununa—unaiaa Naaman mei Syria.”

²⁸Minaa ei rama'a laloo fei synagogue, ronamina siba ei ro'aa guainaa fei. ²⁹Rona asi'aa ma tetefa'asi'ania a'a fei gufu fei ba ro'aa siminia pu, rona nodugia dinaa pafoo fei maugeni, fei na pa'idii humu pafona. ³⁰Ma'uaa ina talai'ualao tapuu ro'ou ma aunu.

Jesus na Fawala'anaa fei Spiriti Hafelo

(Mark 1:21-28)

³¹Ina upu'aunulao yei Capernaum, hepalo gufu yei Galilee ma laloo fei Sabbath fipowe feroinaa ei rama'a. ³²Ma rona hawainaa poaa ro'ou a'a fei feferoiana, uaa fei u'ugana na pa'i faufauna.

³³Laloo fei synagogue na pa'i hemea na wadu'ia pigea, hepalo spiriti hafelo.^k Namina aimemewai, ³⁴“Haa! Tamanu nunumiamu a'a hai'ou, Jesus, mena Nazareth? Eni o nomai ba o fo'afama'ea hai'odu? Una aida ba yoi mei Apunaiaa mei Haidaa!”

³⁵Jesus na warefawe'i, “Babanini! Wala'amai a'ana!” Ma fei pigea na hubifapasia i ma'aa minaa ro'ou ma wala'amai a'ana ma lomi na fafeloaa ununa.

³⁶Minaa ei rama'a, ronamina hawainaa poaa ro'ou ma fiwarewarei, “Tamanu eni feferoi eni? Fininaa forafora ma faufau ina warenaa a'a ei spiriti hafelo ma rona wala'amai!” ³⁷Ma fei u'ugana namina talaipedunaa ei gufu yei.

Jesus na Farawaninaa Watauda

(Matthew 8:14-17; Mark 1:29-34)

³⁸Jesus na di'ininaa fei synagogue ma dinaa humuu Simon. Ma mei inaa haroo Simon namina babaifafelo ununa ma rona i'iginaa Jesus ba nei hadumia. ³⁹Si'ei, ina fabalonaa a'ana ma warefawe'i a'a fei funua ma na pedu funuana. Ina asi'aa ma hasufani hanaa ro'ou.

⁴⁰Fi lolo fei halo, minaa ei na pa'i watauda mau funua, hefi'a rona dugamiaa ro'ou a'a Jesus ma ina augaa panina pafoo hememea ro'ou ma fapedugaa funuaa ro'odu. ⁴¹Ma ei pigea, rona wala'aa a'a watauda

j 4:27 Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

k 4:33 Warea Greek *spiriti loloaa*; v. 36 anaa

ma memewai ba, “Yoi, Na'uu mei Haidaa!” Ma'uaa ina hota'aa ro'ou ma apunainaa ro'ou ba ronei'aa wareware, uaa rona aida ba hia, mei Christ.¹

Jesus na U'u Laloo ei Synagogue
(*Mark 1:35-39*)

⁴²I ba'a fei panii fei arewaa Jesus na dinaa fawelei abaa wawawau rama'a. Ei rama'a roimina lalabaginia ma ro'aa bapa'ia, rona ware ba inei'aa di'ininaa ro'ou. ⁴³Ma'uaa ina ware, “A'a hefi'adiai gufu unei u'ugaa fei rawani'a wareaa fei haparaiaa mei Haidaa, uaa sifeni feni pa'afina i aloagiau.” ⁴⁴Ma ina u'u'u laloo ei synagogue Judea.^m

Ei Rawarawa Otalai Nenera
(*Matthew 4:18-22; Mark 1:16-20*)

5 ¹Heai arewaa, na u adii fei ranuu Gennesaretⁿ ma ronamina hoaninia ei rama'a ba ro'aa guainaa ei wareaa mei Haidaa. ²Ina fanunupa'aa guapaloei wa didipisii dii augaa ei dia'agi, ei roi fesuaa ei lepoo ro'ou. ³Ina hugi a'a hepalo wa, fei waa Simon ma i'iginia ba nei faraualao ma'ida a'a fei didipisii. Ma na gutaferoimai pafoo wa a'a ei rama'a.

⁴I pedudii wareana, na warenaa a'a Simon, “Suanaa fawelei na walalo ma siminaa ei lepoo hamu'ou ba o'aa udii nia.”

⁵Simon na ware, “Mena Fasu, hai'ounamina bigifawe'i fei poi ma lomi hepalo, ma'uaa, hamatee ona ware ale'ei, nadii, a siminaa ei lepo.”

⁶Ro'aa bigi'ia ale'ei, rona udiaa watauda nia ma na'aa i wara'a ei lepoo ro'ou. ⁷Ma rona alofamai ei tafii ro'ou a'a hepaldia wa ba ronei nomai mi hadumaa ro'odu ma rona nomai ma guapaloei wa namina pepesufafelo, anaa ro'aa lolo.

⁸I fanunuaa fei, Simon Peter na fapasi i ma'aa Jesus. Ma na ware, “Aunufaraua a'au mena Fasu; yau pa'aa hafelo'a rama'a!” ⁹Uaa hia mawe ei maroana na nanawala puda ro'ou a'a ei udiaa ro'ou nia. ¹⁰Ma ana na nanawala puda James ma John, laguei na'uu Zebedee, laguei rarafii Simon.

Ma Jesus na warenaa a'a Simon, “Apuna ma'au. E'eni opowe udilao rama'a.” ¹¹Si'ei, rona rapi'aunaa piye ei waa ro'ou, di'ininaa minaa ei manumanuu ro'ou ma nenegia.

Mei na Watawatai
(*Matthew 8:1-4; Mark 1:40-45*)

¹²I guta a'a hepalo gufu Jesus, hemea watawatai^o na nomai. I fanunupa'aa Jesus, na fapasi'o'o'uinaa pu ma ware, “Mena Fasu nabaa o nunuminia, fafafa'arainau.”

¹ 4:41 O, *Messiah* ^m 4:44 O, *laloo fei gufuu ei Jew*; Hefi'a ne'ia ba *Galilee* ⁿ 5:1 fei Agii Galilee ^o 5:12 Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

¹³Jesus na roainaa panina ma idoia. Ina ware, “Una nunuminia. Fafa'arai!” Ana ei, na mafo ei watawatana.

¹⁴Ma Jesus na warefawe'i a'ana, “Onei'aa warefanaa nemea, ma'uaa wi famaua a'a mei bauaniaa humuu mei Haidaa ma fanaa tamanu Moses na ware ba onei fani nabaa na mafo unumu, ale'ei fama'ama'amu a'a ro'ou ba ona rawani.”

¹⁵Ma'uaa fei u'ugana namina talaidiai. Si'ei, ei gupuu rama'a, rona nomai ba ro'aa guainia ma ba nei fapedugaa funuaa ro'ou. ¹⁶Ma'uaa ina'o aununaa yei fawelei lomi rama'a ba i lafulafu.

Jesus na Fawanewaneaa mei na Ma'e Ununa
(*Matthew 9:1-8; Mark 2:1-12*)

¹⁷Heai arewaa ei fi feferoi, rona gutaguainia ei Pharisee ma ei feroiaa law, ei noramiaa ro'ou a'a minaa ei gufu i Galilee ma hefi'a noramiaa ro'ou, Judea ma Jerusalem. Ma fei faufau mei Fasu na ude i a'ana ba i fapedugaa ei funua. ¹⁸Na pa'i hemea na ma'e ununa. Hefi'a wawane, rona notabiamai pafoo fei hafena ununa ba ro'aa wadu'ainaa fei humu ma fahainopia i ma'aa Jesus. ¹⁹Si'ei ba namina watauda ei rama'a, lomi rona labagipa'i talaa ro'ou. Rona tafane'uanaa pupuaa fei humu ma fa'asisiarai pu pafoo fei hafena ununa i dupuaa ei rama'a, i ma'aa Jesus.

²⁰Jesus, i fanunupa'ia ba rona narafawe'i, na ware ba, “Otafi, ena hafelo'amu na futo.”

²¹Ei Pharisee ma ei feroiaa law, rona naranara ale'ei ba, “Hia hini ba i warefafeloa mei Haidaa? Hinidiai ba i futoa ei hafelo'a? Mei Haidaa ua.”

²²Jesus na apa'idigaa ei naranaraa ro'ou ma na i'igai, “Tani hamu'ou nara ale'ei laloo iaa hamu'odu? ²³Tamanu na maduta—fei wareau ba: ‘Ena hafelo'amu na futo,’ o ‘Asi'aa ma talai’? ²⁴Ma'uaa ba hamonei aida ba mei Na'uu Rama'a na pa'i forafora yeni malagufu ba i futoa ei hafelo'a...” Ina ware a'a mei na ma'e ununa, “A warenawii a'amu, asi'aa, tonaa fei hafena unumu ma dinaa gufumu.” ²⁵Ana ei ua, ina ufalarai i ma'aa ro'ou, tonaa fei hafena ununa, fei na hainona ma dinaa gufuna ma uduginaa mei Haidaa. ²⁶Namina nanawala puda minaa ei rama'a ma rona uduginaa mei Haidaa. Minaa ro'ou na ma'aiaa fei ma fiwarewarei, “O'ouna fanunuaa hefi'a manumanu na fananawalaiaa puda o'ou wagieni.”

Na Dugaa Levi
(*Matthew 9:9-13; Mark 2:13-17*)

²⁷Nenee fei, Jesus na asi'anaa ano ma fanunupa'aa hemea otonaa mugoo po'ii gavaman, harana Levi, na guta a'a fei palena toto mugoo po'i. Jesus na warenaa a'ana, “Nenerau.” ²⁸Levi na asi'adi'ininaa minaa ei manumanu ma nenegia.

²⁹I a'a fei humuna, Levi na bigi'aa hepalo baua hananaa a'a Jesus ma hepalo baua gupuu otonaa mugoo po'ii gavaman ma hefi'adiai, rona hananafipui a'a lagua. ³⁰Ma'uua ei Pharisee mawe ei feroiaa law, ei ana maroaa ei Pharisee, rona ware watauda a'a ei otalai nenerana, "Tani hamu'ou hanana ma hunufipui a'a ei otonaa mugoo po'ii gavaman ma ei hafelo'a rama'a?"

³¹Jesus na warefanaa ro'ou, "Abaa ei rona rawani ba ronei pa'i hemea lo'otaa, ma'uua ei rona funu. ³²Pa'affii fei noramiau, abaa a lala'aa ei rona wanewane, ma'uua ei hafelo'a ba ronei filoginaa naranaraa ro'ou."

Rona Haninaa Jesus wagii fei Fabaoa

(Matthew 9:14-17; Mark 2:18-22)

³³Rona warenaa a'ana, "Ei otalai neneraa John, rona'aida fabao ma lafulafu ma ei otalai neneraa ei Pharisee anaa, ma'uua ei maroamu rona hanana ma hunu ua.

³⁴Jesus na ware, "Hamona nunuminia ba ei tafii mei wawane lalaia, ronei fabao ei roi gutafipui a'ana? ³⁵Ma'uua iwe nomai fei au ba mei wawane lalaia, rowe rapunodugia a'a ro'ou ma laloo ei arewaa ei, rowe fabao."

³⁶Ina u'ufanaa ro'odu feni warea hanunu: "Lomi nemea ba i toana fei maninii manufau lawalawa ma tawil'ia a'a fei watanai lawalawa. Nabaa i bigi'ia ale'ei, i fawara'a'apoinaa fei manufau lawalawa ma fei manufau maninii lawalawa lomi i fipupuduinaa fei watanai. ³⁷Ma lomi nemea i ipiaa fei manufau wine laloo fei watanai pe'ii wine, fei bigi'aa ro'ou hudii manulelele. Nabaa i bigi'ia ale'ei, fei manufau wine, i fawara'aiaa fei pe'i ma fei wine i wigii ma fei watanai pe'ii wine i hafelo. ³⁸Agia, ei manufau wine, ronei ipinaa fei manufau pe'i. ³⁹Ma lomi hemea na hunudigaa fei watanai wine i nunuminaa fei manufau wine, uua na ware ale'ei, 'Fei watanai na muainaa fei manufau.'"

Mei Fasuu fei Sabbath

(Matthew 12:1-8; Mark 2:23-28)

6 ¹Hei Sabbath Jesus fi talailao pe'ii ei lau guana ma ei otalai nenerana, rona hufu'aa hefi'a holoo guana ma fudosinia panii ro'ou ma hanaiaa ei lau. ²Hefi'a Pharisee, rona i'igai, "Tani hamu'ou bigi'aa fei na barafeaa fei law laloo fei Sabbath?"

³Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Ana hamona'u igoia tamanu na bigi'ia David ma ei tafina, ei ro'aa bao? ⁴Ina wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa, toana fei faraa pidaua na apunai ma hanaia. Ma'uua fei law na ware ba unaiiaa mei bauaniaa humuu mei Haidaa, i hanaia. Ma ana na fanaa hefi'a a'a ei tafina." ⁵Ma Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Mei Na'uu Rama'a, hia Fasuu fei Sabbath."

Mei i Ma'e Hepapa Panina

(Matthew 12:9-14; Mark 3:1-6)

⁶Ma a'a hepalodiai Sabbath, ina wadu'ainaa fei synagogue ma fi feroi ma hemea yei, fei panina ma'au na ma'e. ⁷Ei Pharisee mawe ei

feroiaa law, ro'ei labarai tala ba ro ware ba Jesus na bigifatata. Si'ei, rona pupudainia ba i farawaninia laloo fei Sabbath. ⁸Ma'uaa Jesus na apa'idigaa ei naranaraa ro'ou ma na warenaa a'a mei na ma'e panina, “Asi'aa ma mi ufalarai i ma'aa ro'odu.” Si'ei, ina asi'aa ma na ufalarai yei.

⁹Ma Jesus na warenaa a'a ro'ou, “A i'iginaa hamu'ou, afaia na neneraa fei law laloo fei Sabbath: fei ba onei bigifarawani, o ba onei bigifafelo, fei ba onei fani harenuu, o ba onei fo'afama'e?”

¹⁰Ina fanununaa a'a minaa ro'odu ma warenaa a'a mei rama'a mei, “Roainalao fei panimu.” Ina bigi'ia ma fei panina namina rawani.

¹¹Ma'uaa ronamina sibafafelo ma fiwarewarei ba ro'aa bigi'aa tamanu a'a Jesus.

Ei Hefua ma Helagui Apostle
(*Matthew 10:1-4; Mark 3:13-19*)

¹²Wagii ei arewaa ei, Jesus na aununaa papaa hepalo maugeni ba i lafulafu ma na guta yei fei poi fi lafulafunaa a'a mei Haidaa. ¹³I ba'amai fei arewaa, na harofamii ei otalai nenerana ma rafeinaa hefua ma helagui ba apostle: ¹⁴Simon (mei ina roronia ba Peter), mei lofuna Andrew, James, John, Philip, Bartholomew, ¹⁵Matthew, Thomas, James mei na'uu Alphaeus, Simon mei rona roroinia ba mei Zealot (mei na haguua gufuna), ¹⁶Judas mei na'uu James mawe Judas Iscariot—mei na aloia.

Na Feroi ma Fapedugaa ei Funua
(*Matthew 4:23-25*)

¹⁷Ina upunogiaa ro'ou ma ufalarai pafoo fei mare'aa malagufu. Hepalo baua gupuu otalai nenerana, ro'ou yei mawe watauda pa'aniaa rama'a, noramiaa ro'ou, Judea, Jerusalem ma ei gufu piye na rafi'inaa Tyre ma Sidon. ¹⁸Rona nomai ba ro'aa guainia ma ba inei fapedugaa funuaa ro'ou. Ma ina fawanewaneaa ei na wadu'aa ro'ou ei spiriti hafelo^p ¹⁹ma minaa ei rama'a ba ro'aa idoia, uaa na pa'i faufau i a'ana. Ma ina fapedugaa funuaa minaa ro'ou.

Ei Hawegia ma ei Faloloa'ia
(*Matthew 5:1-12*)

²⁰I fanununaa a'a ei otalai nenerana, na ware:

“I pa'i hawegiaa hamu'ou ena lomi mugoo po'i,
uaa hamowe oa wagii fei haparaiaa mei Haidaa.

²¹I pa'i hawegiaa hamu'ou ena hamona bao e'eni,
uaa hamowe magu.

I pa'i hawegiaa hamu'ou ena hamona ai'ai e'eni,
uaa hamowe fafadi.

22 I pa'i hawegiaa hamu'ou ena rona bidi unuu ro'ou a'a hamu'ou,
ofadugaa hamu'ou, warefafeloaa hamu'ou
ma fafeloaa haraa hamu'ou ba hamona hafelo
uaa mei Na'uu Rama'a.

23 "A'a fei arewaa fei, hamoneimina ni'eni'e ma palapala uaa na bauana
fei pono'aa hamu'ou yei gufu pafea. Hamatee ana ale'ei bigi'aa ei amaa
ro'ou a'a ei mamama'a.

24 "Ma'uaa hamo'aa pa'aa fagiana hamu'ou ena na pa'i mugoo po'i,
uaa hamona todigaa fei rawani'a gutanaa hamu'odu.

25 Hamo'aa pa'aa fagiana hamu'ou ena na magu e'eni,
uaa hamowe bao.

Hamo'aa pa'aa fagiana hamu'ou ena na fafadi e'eni,
uaa hamowe gutafaloloa'i ma ai'ai.

26 Hamo'aa pa'aa fagiana hamu'ou ena na warefarawaninaa hamu'ou
minaa ei rama'a,
uaa ana ale'ei bigi'aa ei amaa ro'ou a'a ei mamama'a sifisifi.

Haguaa ena na Bidibidi Unuu Ro'ou a'a Hamu'ou

(Matthew 5:38-48; 7:12a)

27 "Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ena hamofi guainau: Haguaa ena na
bidibidi unuu ro'ou a'a hamu'ou, farawani a'a ena rona siba a'a hamu'ou,
28 haweginaa ena rona umuaa hamu'ou ma lafulafunaa ena rona fafeloaa
hamu'ou. 29 Nabaa nemea na laparaa afuu hamu'ou, fania pepe'i anaa.
Nabaa nemea na topa'ainaa hawaa uguu hamu'ou, fania fei susu anaa.
30 Fani a'a minaa ei rona i'iginaa hamu'ou ma hini i tonaa manumanuu
hamu'ou, apuna i'igihadiwe'inia. 31 Tamanu nunumiaa hamu'ou ba ronei
bigi'ia a'a hamu'ou, bigi'ia ana ale'ei a'a ro'ou.

32 "Nabaa hamo'aa haguaa ei rona haguaa hamu'ou, tamanu
rawani'ana fei a'a hamu'ou? Ena hafelo'a ana rona haguaa ei rona
haguaa ro'ou. 33 Ma nabaa hamo'aa farawani a'a ei rona farawani a'a
hamu'ou, tamanu rawani'ana fei a'a hamu'ou? Ei hafelo'a ana rona bigi'ia
ale'ei. 34 Ma nabaa hamo'aa fani a'a hefi'a, ei hamona nara ba ronei
hodi'ia, tamanu rawani'ana fei a'a hamu'ou? Ei hafelo'a ana rona fani
a'a hefi'adiai hafelo'a ma rona nara ba hefi'adiai, ronei hodipedugia.
35 Ma'uaa hamonei haguaa ena na bidibidi unuu ro'ou a'a hamu'ou,
hamonei farawani ma fani a'a ro'ou ma ronei'aa hodi'ia. Ma nabaa ale'ei,
fei pono'aa hamu'ou imina bauana ma hamowe oanaa na'uu mei Pafeai,
uaa ina farawani a'a ei rona hafelo mawe ei lomi na ware 'ta' wagii fei
rawani'ana. 36 Hamonei faloloa'inaa ro'ou, ana ale'ei na faloloa'inaa
hamu'ou mei Amaa hamu'ou.

Fei Naranara ba Nemeadi ai na Tata
(*Matthew 7:1-5*)

³⁷“Apuna nara ba na tata nemea. Ma nabaa hamona nara ale'ei, ro'aa nara ba hamona tata. Apuna ware ba nemeadi ai na tata ma nei to fagianaa. Ma nabaa ale'ei, ana hamo'aa to fagianaa wagii ei tataa hamu'ou. Futoaa ei tataa nemeadi ai; nabaa ale'ei, ana i futoaa ei tataa hamu'ou mei Haidaa. ³⁸Fani ma hamowe pa'idiai. Hamo'aa todiai manumanu i pafoinaa fei fanaa hamu'ou. Hamowe to ana ale'ei puduu fanaa hamu'ou.”

³⁹Ma ana ina u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu: “Hemei pudawerai, ana i taupa'aa hemeadi ai pudawerai? Naraa hamu'ou ba lomi lagu'aa pasinaa laloo huapu? ⁴⁰Mei i to feferoiana, lomi i muainaa mei feroiana, ma'uaa, nabaa i fapedugaa fei feferoiana, hia ale'ei mei feroiana.

⁴¹“Tani omina labaginaa memee puda a mei lofumu ma lomi ona apa'ia ba na pa'i hewagu haihai pudamu? ⁴²Tani o ware a'a mei lofumu ba, ‘Olofu, ya a do'o siminaa fei memee pudamu,’ ma lomi ona fanunupa'aa fei hewagu haihai pudamu? Yoi pa'aa ware'oni. Oneido'o siminaa fei hewagu haihai pudamu. Ma opowe fanunufarawani ba o'aa siminaa fei memee puda a mei lofumu.

Hepalo Haihai ma ei Fuana
(*Matthew 7:16-20; 12:33-35*)

⁴³“Lomi hepalo rawani'a haihai ba i hafelo fuana ma ana lomi hepalo hafelo'a haihai ba i rawani fuana. ⁴⁴Hepapalo haihai, o'ou apa'ia a'a ei fuana. Ei rama'a, lomi ro'aa hufu'aa ei fuua ha'oloo a'a fei haihai na hogia, o ei fuua nasi a'a fei haihai na hogia. ⁴⁵Mei rawani'a i falele'anamii ei rawani'a bigi'ana a'a fei rawani'a naranarana. Ma mei hafelo'a i falele'anamii ei hafelo'a bigi'ana a'a fei hafelo'a naranarana. Uaa tamanu noranamai laloo iana, i lele'aa umuna.

Mei Fadufadua na Pa'i Apa'a ma mei Lomi
(*Matthew 7:24-27*)

⁴⁶“Tani o harofau ba ‘Mena Fasu, mena Fasu,’ ma lomi ona bigi'aa ei wareau? ⁴⁷A ware fama'aio batanai maumau mei na nomai a'au ma guainaa wareau ma bigi'ia. ⁴⁸Hia ale'ei hemea fadufaduaa humu, hemea na agifawalalona pu ei u pafoo na'a. Ma nawe nomai fei baa mamaua ma hapunai'onaa fei humuna, ma'uaa lomi na nueipa'ia, uaa na fadufawe'ia. ⁴⁹Ma'uaa mei na guainaa wareau ma lomi na bigi'ia, hia ale'ei mei na fa'ugaa ei u humuna pafoo piye, lomi na'a harona. I nomai fei baa mamaua, na nueinaa fei humuna ma na pasi wata'o'o.”

Fei Narafawe'iaa mei Centurion
(*Matthew 8:5-13*)

7 ¹I pedu minaa ei u'ugaa Jesus a'a ei rama'a, na wadu'ainaa Capernaum.
²Na pa'i hemea na funu ma anaa i ma'e. Hia nafii mei centurion, hemea na

ha'einia mei pidauana. ³Mei centurion na guainaa fei u'ugaa Jesus ma na aloaa hefi'a bauaniaa ei Jew a'ana ba ronei i'iginia ba nei nomai ma fapedugaa funuaa mei nafina. ⁴Ro'aa dinaa a'a Jesus, rona warefa'ai'ai a'ana. "Na rawani ba o bigi'ia a'a meni rama'a meni, ⁵uaa ina haguua gufuu o'odu ma fa'ufalarainaa fei synagogue o'ou." ⁶Si'ei, Jesus na aunuhugaa ro'ou.

I rafi'idiginaa fei humu, mei centurion na aloaa hefi'a tafina a'ana ma rona wareaa ei wareana ba: "Mena Fasu, apuna naranara watauda ba o wadu'ainaa humuu, uaa yau hafelo'a rama'a. ⁷Sifei, fei pa'afina ba lomi na nunumai ba a nomai a'amu. Ma'uaa ware ua ma i pedu funuaa mei nafiu. ⁸Uaa yau hemea na bigi haroo hemea na bauanadiiai ma ana na pa'i hefi'a fo'aa rona bigi harou. A warenaa a'a mei, 'Aunu,' ma i aunu ma hemeadiiai ba, 'Nomai,' ma i nomai. A warenaa a'a hemea nafiu, 'Bigi'aa feni,' ma i bigi'ia."

⁹I guainaa fei Jesus, na ba'arofa a'ana ma momo'inaa a'a ei rona nenegia ma ware, "Apa'aa warefanaa hamu'ou ba lomi na fanunupa'aa hemea na pa'i narafawe'iana ale'ei ma ana lomi na fanunupa'ia ale'ei a'a ei Israel." ¹⁰Ma ei talaitonaa warea, ronawe hadiwe'idinaa fei humu ma fanunupa'ia ba na pedu funuaa mei nafi.

Jesus na Fa'asi'anaa mei Na'uu mei Pifine Ma'esuabea

¹¹Nenee ei ma ataa madii, Jesus fipui a'a ei otalai nenerana ma fei baua gupuu rama'a, rona dinaa hepalo gufu, harana Nain. ¹²Anaa i rafi'inaa fei poaa fanefanee fei gufu, hefi'a rona tabenaa ano hemea baduu wawane ma'ea, na'uu hemea pifine ma'esuabea. Ma fei baua gupuu rama'aa fei gufu, ana ro'ou i a'a mei pifine. ¹³I fanunupa'ia mei Fasu, na faloloa'inia ma warenaa a'ana, "Apuna ai'ai."

¹⁴Ina aunulao ma idooa fei bao ma'ea. Ma ei ro'aa poro'ia, rona ufamadumu. Ina ware, "Mena baubara, a warenaa a'amu, asi'aa!" ¹⁵Mei ma'ea na asi'aguta ma wareware. Ma Jesus na duginaa hia a'a inana.

¹⁶Minaa ro'ou, ronamina ma'au ma uduginaa mei Haidaa ma ware, "Hemea baua mamama'a na fa'arewa a'a o'odu. Mei Haidaa na nomai ba i hadumaa ei gufuna." ¹⁷Fei u'ugaa Jesus fei, namina talaipedunaa ei gufu i Judea^q mawe minaa ei gufu i sugatata'aia.

Jesus ma John mei Pudugufaia

(Matthew 11:2-19)

¹⁸Ei otalai neneraa John, rona u'ufania eni manumanu eni. Ina harofamiaa helagui ¹⁹ma alonaa lagua a'a mei Fasu ba lagunei i'iginia ale'ei, "Yoi hemei ba i nomai, o hai'ounei do'o oma'aa nemeadiiai?"

²⁰Lagu'aa dinaloo a'a Jesus, laguna ware, "John, mei pudugufaia na aloamiaa haigua ba haigunei i'iginio, 'Yoi hemei ba i nomai, o hai'ounei do'o oma'aa nemeadiiai?' "

^q 7:17 O, talaipedunaa fei gufuu ei Jew

²¹ A'a fei au fei, Jesus na farawaninaa watauda na mala'u'u unuu ro'ou, ei funuaa, ei na wadu'aa ro'ou spiriti hafelo ma ei pudawerai. ²² Si'ei, ina warenaa a'a laguei talaitonaa warea, “Hadiwe'ai ma u'ufanaa John ei fanunuguaiaa hamugua: ba ei pudawerai nawe fafanunu, ei afetoo nawe talai, ei watawatai' nawe mafo, ei lotoo adia nawe guaipa'i, ei ma'ea na asi'aa ma ei lo'e mugoo po'i, rona guainaa fei rawani'a warea. ²³ Baua ni'eni'ea a'a mei lomi na pasipa'ai uaa yau.”

²⁴ Lagu'aa didii laguei talaitonaa warea John, Jesus nawe u'ugaa John a'a fei gupuu rama'a: “Ei hamona dinaa fawelei lomi haihai o guana, ba hamoree ma'a fei guana, fei na gugufainia fei lalarena? ²⁵ Nabaabaa abaa sifei, pa'aa tamanu fei hamo'aree ma'aia—hemea na maurawani hawerana? Lomi. Ena rama'a na maurawani haweraa ro'ou, ei na pa'ipedu manumanu, rona guta laloo ei baua humuu hapara. ²⁶ Ma'uuaa hamona aunu ba hamo'aa ma'a tamanu? Hemea mamama'a? Hi'i, ma'uuaa a warefanaa hamu'ou ba hia, abaa mamama'a ua. ²⁷ Sime, mei rona u'ugia laloo ei ne'ia:

“Guainau! A we aloamai mei talaitonaa wareau ma'amu, mei i ra'afanaa fei talamu.’

²⁸ A warefanaa hamu'odu ba lomi hemea dupuaa ei waniniaa ei pifine i muainaa John; ma'uuaa mei pa'aa lomi harana haroo fei haparaiaa mei Haidaa i muainia.”

²⁹ (Minaa ei rama'a ma ei otonaa mugoo po'ii gavaman anaa, ro'aa guainaa ei warea Jesus, ronawe ware ba fei talaa mei Haidaa na wanewane, uaa rona pudugufai a'a John. ³⁰ Ma'uuaa ei Pharisee ma ei rona pa'i apa'aa ro'ou a'a fei law, rona ofadugaa fei bigi'a, fei na fanaa ro'odu mei Haidaa, uaa lomi rona pudugufai a'a John.)

³¹ “Yau, a hawawaginaa eni rama'aa feni au feni a'a tamanu? Batanai maumau ro'ou? ³² Ro'ou ale'ei ei baduu na guta yei humuu alo'alo ma fiharoharofii:

“Hai'ouna hafugaa fei ha'ifa
ma lomi hamona palapala;
hai'ouna laugaa hepalo laugaa ma'ea,
ma'uuaa lomi hamona ai'ai.’

³³ Uaa, John, mei pudugufaia lomi na nohanamai faraa piduaa ma hunu wine ma hamona ware, ‘Na wadu'ia pigea.’ ³⁴ Ma Mei Na'uu Rama'a na nohanamai ma hunu ma hamona ware, ‘Hia pugua ma na hunu poapoai; hia tafii ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe “ei hafelo'a”.’ ³⁵ Ma'uuaa ei rona biginaa fei apa'aa mei Haidaa, rona fa'arewaia ba na wanewane.”

Mei Hafelo'a Pifine na Ipinaa Jesus fei Dufaa Pao.

³⁶ Ma hemea Pharisee na i'iginaa Jesus ba nei hananafipui a'ana. Si'ei, na dinaa humuu mei Pharisee ma gutafapalagi ditataa fei tawa. ³⁷ Na pa'i

r 7:22 Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

hemea pifine na hafelo bigi'ana a'a fei gufu fei. Ma i guainia ba Jesus i hanana humuu mei Pharisee, ina tonamai hepalo pusu'oro pe'i dufaa pao ³⁸ma ei fi uwawasusu mugina na farorofanaa pinena fei ranuu pudana. Ma nawe huguaa pinena a'a fei loa tabana. Na hatofaa pinena ma ipiaa fei dufaa pao pafoo pinena.

³⁹I fanunuia mei Pharisee, mei na fagutanaa Jesus, na bababau'u naranarana, “Nabaa meni rama'a meni, hia mamama'a, i apa'idigia hini i idoia ma hia pifine bata—ba hafelo'a pifine.”

⁴⁰Jesus na warenaa a'ana, “Simon, na pa'i wareau a'amu.”

Ma na ware, “Nadii, warefanau, mena feroia.”

⁴¹“Helagui rama'a, laguna to mugoo po'i a'a hemea na'o fani mugoo po'i. Hemea lagua na tonaa haipani pu'u denarius^s a'ana ma hemea lagua na tonaa haipani pa'ania. ⁴²Minaa lagua, lomi na hodipa'ia, si'ei na fama'e'uaiaa ei tonaa lagua. Amaia lagua na bauana haguana a'a mei i fani mugoo po'i?”

⁴³Simon na ware, “Narau ba mei i to watauda mugoo po'i ma na fama'e'uaiaa ei tonana mei na fani.”

Jesus na ware, “Ona narapa'ia.”

⁴⁴Si'ei, na momo'inaa a'a mei pifine ma warenaa a'a Simon, “Ona ma'aia meni pifine meni? Una wadu'aimai humumu ma lomi ona gufifani fesufesuu pineu, ma'uaa ina fesunaa pineu ranuu pudana ma hugunaa loa tabana.

⁴⁵Lomi ona hatofaa pudau, ma'uaa, meni pifine meni, ana fi wadu'ai'uamai lomi na fafaa hatofaa pineu. ⁴⁶Lomi ona ipi pao tabau, ma'uaa, hia na ipinaa tabau fei dufaa pao. ⁴⁷Si'ei a warefanio, ena watauda hafelo'ana na futo, uaa na bauana fei haguana. Ma'uaa hini na futo ma'ida ua hafelo'ana, ana ma'ida ua haguana.”

⁴⁸Si'ei, Jesus na warenaa a'ana, “Ei hafelo'amu, na futo.”

⁴⁹Hefi'adiai rona guta yei, rona fiwarewarei, “Hia hini ba i futoaa ei hafelo'aa ei rama'a?”

⁵⁰Jesus na warenaa a'a mei pifine, “Fei narafawe'iamu na fatelaio; aunufa'a'a ua.”

Ei Pifine na Talaihugiaa Jesus

8 ¹Nenee fei, Jesus na tatalai a'a hepapalo gufu ma u'ugaa fei rawani'a wareaa fei haparaiaa mei Haidaa. Ei hefua ma helagui, ro'ou a'ana ²ma hefi'a pifine anaa, ei ina fawala'anaa ei spiriti hafelo a'a ro'ou ma fapedugaa funuaa ro'ou: Mary (hepalo harana Magdalene), mei na wala'aa oloromeai pigea a'ana; ³Joanna mei haroo Cuza mei oma'ama'aa humuu Herod; Susanna; ma wataudadiai. Eni pifine eni, rona hadumaa ro'ou ana a'a ei pa'aa manumanuu ro'ou.

^s 7:41 denarius—hepalo mugoo po'i, hawii pono'aa bigi'aa heai arewaa.

Fei Warea Hanunuu mei Faraa
(*Matthew 13:1-9; Mark 4:1-9*)

⁴Ro'aa figupuimai a'a Jesus ei rama'a noramiaa ro'ou a'a hepapalo gufu, ina u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu: ⁵“Hemea diapodu na aunu ba i faroaa ei lau. I larosiminaa ei lau, hefi'a na pasi papaa tala ma rona talai'apuninia ma ei manufidufidu pafea, rona hanaia. ⁶Hefi'a na pasi pafoo ei mugoo ma i nusu, rona hole ua, uaa lomi ranu. ⁷Hefi'a lau na pasi dupuaa ei wowo'ii na hogia, rona nusufipui a'a ei wowo'ii, ei na fifigifama'ea ro'ou. ⁸Ma'uaa hefi'a na pasi a'a fei rawani'a piye. Ma namina habefarawani ma ei fuua ro'ou na ona'onaidiai ale'ei hefa pu'udiai a'a ei faroana lau.”

I waredigaa fei, na warefabauana, “Hini na pa'i adiana, nei guainia.”

Tani i Warehanunui Jesus
(*Matthew 13:10-17; Mark 4:10-12*)

⁹Ei otalai nenerana na i'iginia fei hanuu fei warea hanunu. ¹⁰Ina ware, “Fei apa'a wagii ei manumanu i ude'opa'ai a'a fei haparaiaa mei Haidaa, hamona todigia, ma'uaa, a'a hefi'a una warehanunuinia, ba,

“ ‘Rona fafanunu ma lomi ro'aa fanunupa'i;
rona guguai ma lomi ro'aa apa'ia.’

Ina Piguaa Hanuu fei Warea Hanunuu mei Faraa
(*Matthew 13:18-23; Mark 4:13-20*)

¹¹“Sifeni, feni hanuu feni warea hanunu: ei lau, ale'ei fei wareaa mei Haidaa. ¹²Ei lau na pasi papaa tala, ale'ei ei rona guguai ma mei hani'u na nomai ma fufusiminaa fei wareaa mei Haidaa a'a ei naranaraa ro'ou ba ronei'aa narafawe'i ma lomi ro'aa tela. ¹³Ei lau na pasi pafoo mugoo, ale'ei ei ronado'o ni'enile ei ro'aa guainia, ma'uaa, lomi na gugu waraa ro'ou. Ronado'o narafawe'i ma'ida, ma'uaa, i nomai fei au nueia, rona wata'adudu. ¹⁴Ei lau na pasi dupuaa ei wowo'ii na hogia, ale'ei ei ronado'o guguai, ma'uaa, na fifigifatemuaa fei naranaraa ro'ou wagii eni manumanuu feni ano, ei mugoo po'i ma ei ro'oo feni ano, si'ei lomi rona habepa'i. ¹⁵Ma'uaa ei lau na pasi a'a fei rawani'a piye ale'ei ei na pa'i rawani'a maumau ro'ou, ei rona guainaa fei warea, panarofia ma ufawe'i, si'ei rona fuua.

Fei We'ai a'a fei Ude'udena
(*Mark 4:21-25*)

¹⁶“Lomi hemea ba i fagu'aa fei we'ai ma opa'ainia haroo hepalo hagi, o augia haroo tawa, ma'uaa, i augia pafoo fei ude'udena ba ei rona wadu'ai, ronei fanunupa'i a'a fei we'ai. ¹⁷Uaa lomi hepalo manumanu na ude'opa'ai ba i opa'ai'ualao. Ma ei manumanu rona opa'ainia iwe lelefo ma ude'are'are. ¹⁸Si'ei, onei narama'aia ba batanai fei mau guguiamuu.

Uaa hini na pa'i, iwe pa'i hefi'adiai; hini lomi na pa'i, tamanu fei ina nara ba na pa'i, iwe pa'ai a'ana."

Ei Lofu ma mei Inaa Jesus

(Matthew 12:46-50; Mark 3:31-35)

¹⁹Ei lofu ma mei inaa Jesus, rona nomai ba ro'aa ma'aia, ma'uaa lomi rona nitopa'ilao a'ana uaa fei gupuu rama'a. ²⁰Hemea na warefania, "Mei inamu ma ei lofumu, rona ufalarai ano ba ro'aa ma'a yoi."

²¹Ina ware, "Si'eni eni inau ma eni lofuu, eni rona guainaa fei wareaa mei Haidaa ma bigi'ia."

Jesus na Famadinoa fei Lama

(Matthew 8:23-27; Mark 4:35-41)

²²Heai arewaa, Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, "O dii. O'adinaa fipepei adii fei ranu." Si'ei, rona hugi a'a fei wa ma sua. ²³Ro'aa sualao, na ma'igu Jesus. Fei lalarena na asi'aa ma fei lama na tomesunaa laloo fei wa ma ronawemina fagiana.

²⁴Ei otalai nenerana, rona nolao ma funia. Rona ware, "Mena Fasu, mena Fasu. O'apa'aa wawau'u!"

Ina asi'aa ma warefawe'i a'a fei lalare ma fei agi; ina pedu towetana ma namina madino. ²⁵Ina i'iginaa ei otalai nenerana, "Hitani fei we'iaa naranaraa hamu'ou?"

A'a fei ma'auaa ro'ou ma fei nanawalaa pudaa ro'ou, rona fi'i'igii, "Rama'a bata meni? Te, namina warefawe'i a'a fei lalarena ma fei lama ma lagunamina guainaa wareana."

Fei Wala'anaa ei Pigea a'a Hemea

(Matthew 8:28-34; Mark 5:1-20)

²⁶Rona tamanaa suwidei i Gerasene,^t opa'aloo fei ranu Galilee. ²⁷I wanomai Jesus, na nomai a'ana hemea rama'aa fei gufu, mei na wadu'ia pigea. Namina madimai fei guta'ala'alana ma lomi na u guta laloo humu, ma'uaa na guta a'a ei huapuu ei ma'ea. ²⁸I fanunupa'aa Jesus, ina aimemewai ma fapasi igoaa Jesus ma harofabauana, "Tamanu nunumiamu a'au Jesus mena Na'uu mei Haidaa, mei na Pafeai? U'amina i'iginio, onei'aa haperaraiau!" ²⁹Uaa Jesus na warefawe'i ba fei hafelo'a^u spiriti nei wala'aa a'a mei. Uaa, ina'aida panarofia. Ma rona'aida roro'inaa panina ma pinena a'a ei alatai ma hefi'a, rona oma'ama'aia, ma'uaa, inafane bimoro'aa ei alatai ma ei pigea na faponinaa hia fawelei lomi rama'a.

^t 8:26 Hefi'a ne'ia ba *Gadarenes*; hefi'adiai ba *Gergesenes*; v. 37 anaa ^u 8:29 Warea Greek *loloa*

³⁰ Jesus na i'iginia, “Hini haramu?”

Ina ware, “Legion,” uaa watauda pigea na wadu'ia. ³¹ Ma rona i'igai ma i'igaidiai ba nei'aa aloaa ro'ou a'a fei walaloo lomi ia'iana.

³² Hepalo bauh gupuu moimoi roi hanana papaa fei maugeni. Ei pigea na i'igifawe'i a'a Jesus ba nei uga ba ro'aa wadu'aa ei moimoi ma ina ugainaa ro'ou. ³³ Ro wala'amai a'a mei rama'a ei pigea, rona wadu'aa ei moimoi ma poni'upulao pepepe na faro'ai adii fei ranu, rofonaa lalona ma wawa'uma'e.

³⁴ Ro fanunuia ale'ei ei oma'ama'aa ei moimoi, rona ponibagua ma u'ugia yei a'a fei bauh gufu mawe ei gufu sugatata'aia. ³⁵ Ma ei rama'a na nolao ba ro'aa ma'a tamanu ina bigi'ia. Ro'aa nopa'aloo Jesus, rona fanunupa'aa mei na wala'aa ei pigea a'ana, na guta igoaa Jesus, na pa'i lawalawana ma fei naranarana na rawani ma rona ma'au. ³⁶ Ei rona fanunupa'ia, rona u'ufanaa ei rama'aa gufu batanai i rawanidiai mei na wadu'ia pigea. ³⁷ Ma minaa ei rama'a fawe'ei Gadara na i'iginia Jesus ba nei fa'adi'ininaa ro'ou, uaa ronamina ma'aufafelo. Si'ei, ina hugi a'a fei wa ma sua'aunu.

³⁸ Mei rama'a, mei na wala'aa ei pigea a'ana na i'iginia ba i nogia, ma'uaa Jesus na aloia ma ware, ³⁹ “Hadiwe'inaa gufumu ma u'ugaa fei bauh bigi'aa mei Haidaa a'amu.” Si'ei, na hadiwe'ai ma u'ufanaa minaa ei rama'aa gufu ei bauh bigi'aa Jesus a'ana.

Mei Nanao Ma'ea ma Mei Pifine na Funu

(Matthew 9:18-26; Mark 5:21-43)

⁴⁰ I hadiwe'imai Jesus, fei gupuu rama'a na taufa'ugia, uaa rona aida ba i nomai. ⁴¹ Ma hemea, harana Jairus, hemea bauaniaa fei synagogue na nomai ma fapasi igoaa Jesus ma i'igifawe'i a'ana ba nei nomai a'a fei humuna ⁴² uaa mei na'una, baduu pifine, ale'ei hefua ma heguai igisimasina, ifi ma'e.

Fi talailao Jesus, ei rama'a na fihoroi a'ana. ⁴³ Ma na pa'i hemea pifine yei na tomesumesu namoo ununa ale'ei hefua ma heguai igisimasi, ma'uaa lomi hemea ba i fapedupa'aa funuana. ⁴⁴ Na aunumai mugina ma idoaa supuu fei hawaa uguna. Ma ana ei, na pedu fei tomesuaa fei namo.

⁴⁵ Jesus na i'igai, “Hini na idoau?”

Minaa ro'ou, rona ware ba lomi ma nawe ware Peter, “Mena Fasua, ei rama'a rona fihoroi a'amu.”

⁴⁶ Ma'uaa Jesus na ware, “Na pa'i hemea na idoau. Una aida ba na tonaa ma'ida faufau.”

⁴⁷ Ma mei pifine nawe aida ba ro'aa apa'ia ba hia, si'ei na noma'aumai ma fapasi igoana. I pudaa minaa ei rama'a, na warefanaa ro'ou ba na pedu funuana ana ei i idoia. ⁴⁸ Ma ina warenaa a'ana, “Mena na'uu, fei we'iaa naranaramu na farawaninio. Aunufa'a'a ua.”

v 8:43 Watauda ne'ia ba *igisimasi*, ma na *fapedugaa* minaa ei mugoo po'ina a'a ei lo'otaa

⁴⁹Ana fi wareware ua Jesus, na nomai hemea noramiana humuu Jairus, mei bauaniaa fei synagogue. Ma na ware, “Mei na'umu na ma'e. Onei'aa fahaudinaa unuu mei feroia.”

⁵⁰I guainaa fei Jesus, na warenaa a'a Jairus, “Onei'aa ma'au, narafawe'i ua ma iwe mama'a.”

⁵¹I nopa'aloo fei humuu Jairus, na ware ba lomi hemea i wadu'ai uniaa ro'ou Peter, John, James mawe laguei ama ma inaa mei baduu. ⁵²Ma a'a fei, minaa ei rama'a rona ai'ai ma wawasusu a'ana. Jesus na ware, “Hamonei'aa ai'ai. Lomi na ma'e. Na ma'igu ua.”

⁵³Rona fadinia uaa rona aida ba ina ma'e. ⁵⁴Ma'uaa ina tauaa panina ma ware, “Mena na'uu, asi'aa!” ⁵⁵Fei spiritina na hadiwe'imai ma ana ei, ina ufalarai. Ma Jesus na warenaa a'a ro'ou ba ronei fani hanaa mei baduu. ⁵⁶Ma mei amana ma inana namina nanawala pudaa lagua, ma'uaa ina warefawe'i a'a ro'ou ba ronei'aa u'ufanaa nemea tamanu na bigi'ia.

Jesus na Aloaa Hefua ma Helagui

(Matthew 10:5-15; Mark 6:7-13)

9 ¹I harofamiaa ei Hefua ma helagui Jesus, na fani faufau a'a ro'ou ma forafora ba ronei fawala'anaa ei pigea ma fapedugaa ei funua ²ma na aloaa ro'ou ba ronei u'ugaa fei haparaiaa mei Haidaa ma fapedugaa funuaa ei rama'a. ³Ina warenaa a'a ro'ou: “Hamonei'aa notoo manumanuu fei tatalaia—lo'e o, raba, du'ua, mugoo po'i, o pafua susu. ⁴Tamanu humu hamona wadu'ia, hamonei guta yena nopa'aloo fei ba hamona di'ininaa fei gufu. ⁵Nabaa lomi rona taufa'ugaa hamu'ou, hamonei foifoiaa piyee pinee hamu'ou ena hamona di'ininaa fena gufu fena, ale'ena hepalo manumanu i fama'aa ro'ou ba rowe tonaa aree ro'ou wagii fei dududua.” ⁶Si'ei, rona aunu ma dinaa hepapalo gufu ma u'ugaa fei rawani'a warea ma fapedugaa funuaa ei rama'a a'a ei gufu tadiwe'aia.

Herod na Hununumasuna

(Matthew 14:1-12; Mark 6:14-29)

⁷Herod, mei haparaa obao gufu na guainaa minaa ei manumanu rona bigi'ia. Ma namina naranara watauda uaa hefi'a na ware ba John na asi'aa a'a fei ma'ea ⁸ma hefi'a na ware ba Elijah na fa'arewamai ma hefi'adiai na ware ba hemea ei mamama'a mina mina na asi'adiai. ⁹Ma'uaa Herod na ware, “Una morodigaa huaa John. Si'ei, pa'aa hini mei a guguainaa u'ugana?” Ma ba iree ma'aia.

Jesus na Faguaa Haipani Pufaba'a

(Matthew 14:13-21; Mark 6:30-44; John 6:1-14)

¹⁰Ro'aa hadiwe'imai ei apostle, rona warefanaa Jesus tamanu rona bigi'ia. Si'ei na nodugaa ro'ou ma uniaa ro'ou, rona dinaa a'a fei gufu,

harana Bethsaida. ¹¹Ma'uaa ro'aa no'apa'alao fei gupuu rama'a, rona nenegia. Ina taufa'ugaa ro'ou ma u'ufanaa ro'ou fei haparaiaa mei Haidaa ma fawanewaneaa ei funua.

¹²I nofilailao, ei hefua ma helagui rona nomai ma ware a'ana, “Aloaa fei gupuu rama'a ba ronei aununaa a'a ei gufu rafi'ii ma labarai hana ma nopaa ro'ou, uaa faweleni ona guta, namina raua.”

¹³Ina ware, “Hamonei fani hanaa ro'ou.”

Rona ware, “Ona pa'i haipani ua faraa pidaua ma guapalo nia—nabaa lomi, ona aunuponofani du'ua a'a fei gupuu rama'a.” ¹⁴(Puduu ei wawane yei, ale'ei haipani pufaba'a.)

Ma'uaa ina warenaa a'a ei otalai nenerana, “Fafigupuinaa ro'odu ale'ei haipani pa'ania laloo hepapalo gupu.” ¹⁵Ei otalai nenera, rona bigi'ia ma minaa ei rama'a na guta. ¹⁶Ina tonaa haipaniei faraa pidaua ma guapaloei nia, aranaa pafea, ware ‘ta’ ma itafia. Ma na fanaa ei otalai nenera ba ronei alaginia a'a ei rama'a. ¹⁷Minaa ro'ou, rona hananamagu ma ei otalai nenera, rona paiaa ei masii du'ua ma na pepesu hefua ma guapalo pa.

Peter na Ware ba Jesus, Hia Christ

(Matthew 16:13-19; Mark 8:27-29)

¹⁸Hefarani, fi lafulafu Jesus, uniaa ei otalai nenera i a'ana ma na i'iginaa ro'ou, “Ei gupuu rama'a, rona ware ba yau hini?”

¹⁹Rona ware, “Hefi'a na ware ba John mei pudugufaia; hefi'a ba Elijah ma; hefi'adiai ba hemea mamama'a mina mina na asi'amai a'a fei ma'ea.”

²⁰Ina i'igai, “Ma'uaa hamu'ou? Hamona ware ba yau hini?”

Peter na ware, “Mei Christ,” mei aloagiaa mei Haidaa.”

Jesus na Warewareaa fei Fi'ina ma Ma'eana

(Matthew 16:20-28; Mark 8:30–9:1)

²¹Jesus na apunainaa ro'ou ba ronei'aa warefanaa nemeadiai. ²²Ma na ware, “Mei Na'uu Rama'a nei to fi'ina a'a watauda manumanu ma ei bauaniaa gufu, ei famamoa humuu mei Haidaa ma ei feroiaa law, ro'aa ofadugia, fo'afama'eia ma a'a fei fa'oduiaa arewaa iwe asi'aa a'a fei ma'ea.”

²³Ma ina warenaa a'a minaa ro'ou, “Hini i nenerau nei madi'inaa ei nunumiana ma a'a hepapalo arewaa nei poro'aa fei hawafolona ma nenerau. ²⁴Uaa hini ba i fatelailaa fei fawewenina i pa'ai a'ana, ma'uaa hini ba i fapa'ainaa fei fawewenina a'au, i tohadiwe'idinia. ²⁵Tamanu rawani'ana nabaa nemea na tonaa minaa ei manumanuu feni ano ma fapa'ainaa fei fawewenina? ²⁶Ma hini i mamafa a'au ma ei wareau, mei Na'uu Rama'a ana i mamafa a'ana ena na nomai fininaa fei hawerana

^w 9:20 O, *Messiah*

ma fei haweraa mei Ama mawe ei apunai alo'alo. ²⁷A pa'aa warefa'uai a'a hamu'ou ba hamu'ou hefi'a na ufalarai yeni, hamodo'o fanunuaa fei haparaiaa mei Haidaa ma nene hamowe ma'e.”

Fei Hudi Unuu Jesus na Filogii

(Matthew 17:1-8; Mark 9:2-8)

²⁸Ale'ei fainaroa arewaa nene i wareaa fei Jesus, ina dugaa Peter, John mawe James ma rona tafanenea pafoo maugeni ba ro'aa lafulafu. ²⁹Ifi lafulafulao, fei maumauna na filogii ma fei susuna namina we'a ale'ei we'aa usida. ³⁰Helagui rama'a, Moses ma Elijah, laguna fiwarewarei a'ana. ³¹Laguna fa'arewamai a'a ei mau rawani'a haweraa lagua ma fiwarewareinaa fei aunuana, fei lomi i madii ba i bigi'ia yei Jerusalem. ³²Namina mama'igu puda Peter ma ei tafina, ma'uaa ro'awe werafarawani, rona fanunupa'aa fei hawerana ma helagui rama'a na ufipui a'ana. ³³Ba lagu'aa aunudi'ininaa Jesus, na warenaa a'ana Peter, “Mena fasu, na rawani ba o'ou yeni. O'ounei faduaa odumanu pale—hepalo yoi, hepalo Moses ma hepalo Elijah.” (Lomi ina aida ba i wareaa tamanu.)

³⁴Ifi warewarelao, hepalo papalei na nomai mi hawaipa'ainaa ro'odu ma rona ma'au ei ro'aa wadu'ainaa tapuu fei papalei. ³⁵Hepalo lao na waregio a'a fei papalei, “Hemeni, meni Na'uu, meni una rafeinia; guainaa wareana.” ³⁶I waredii fei lao, rona fanunuia ba uniaa Jesus. Ei otalai nenera, rona au'uaia a'a ro'ou. Lomi rona warefanaa hemea tamanu rona fanunuia a'a fei au fei.

Fei Wala'anaa fei Spiriti Hafelo a'a Hemea Baduu Wawane

(Matthew 17:14-18; Mark 9:14-27)

³⁷Iree arewadii, ei ro'aa upudi'ininaa fei maugeni, hepalo gupuu rama'a na nomai a'ana. ³⁸Hemea ro'ou na harofia, “Mena feroia, ba a i'iginio ba onei ma'a mei na'uu baduu wawane, uaa hia ua na'uu. ³⁹Hepalo spiriti na'aida panarofia ma mei baduu na iwa'iwa; ina'aida famemeroinia, na'aida nomai pugapugaa poana. Lomi na u fafaa a'ana ma nawemina fafeloia. ⁴⁰Una i'igifawe'i a'a ei otalai neneramu ba ronei fawala'ania, ma'uaa, lomi rona fawala'apa'ia.”

⁴¹Jesus na ware, “Haa, hamu'ou eni rama'a wagii feni au feni, eni lomi na narafawe'i ma suauga a'a ei hafelo'a. Amina gutabatanaidilao a'a hamu'ou? Yau na tamafoidii. Dugamai mei na'umu.”

⁴²Ei fi nomai mei baduu, fei pigea^x na fapasimemeroinia. Ma'uaa Jesus na warefawe'i a'a fei hafelo'a spiriti, na farawaninaa mei baduu ma dugifanaa mei amana. ⁴³Ma namina nanawala puda ro'odu a'a fei baa faufau mei Haidaa.

^x 9:42 Warea Greek *loloa spiriti*

Ro'ei malefalao a'a ei bigi'aa Jesus, ina warenaa a'a ei otalai nenerana,

Jesus na Waredinaa fei Ma'eana
(*Matthew 17:22,23; Mark 9:30-32*)

44“Guaifarawaninaa tamanu a warefanaa hamu'ou: Mei Na'uu Rama'a, rowe aloia i panii rama'a.” 45Ma'uaa lomi rona aida hanuna. Ina ude'opa'ai a'a ro'ou, si'ei, lomi rona apa'aa hanuna ma rona ma'au i'igiana wagina.

Hini i Pafeai?
(*Matthew 18:1-5; Mark 9:33-37*)

46Rona fiharei ei otalai nenera ba hini ro'ou i pafeai hinene. 47Jesus na apa'idigaa ei naranaraa ro'ou ma na dugaa hemea baduu ma fa'ugia papana. 48I dii, na warenaa a'a ro'ou, “Hini i taufa'ugaa meni baduu meni a'a fei harau, na taufa'ugau; ma hini i taufa'ugau, ana na taufa'ugaa mei i alogiau. Uaa hini lomi na awata dupuaa hamu'ou na pafeai.”

Mei Lomi na Ofadugaa Hamu'ou, Maroaa Hamu'ou
(*Mark 9:38-40*)

49Na ware John, “Mena Fasu, hai'ouna fanunupa'aa hemea fi fawala'anaa ei pigea a'a fei haramu ma hai'ouna apunainia ba inei'aa bigi'ia uaa hia abaa hemea hai'ou.”

50Jesus na ware, “Hamonei'aa apunainia a'a fei, uaa hini lomi na ofadugaa hamu'ou, hia hemea hamu'odu.”

Ei Samaria, Rona Ofadugia

51I rarafi'imai fei auna ba i dinaa gufu pafea, Jesus namina nara ba i pa'aa dinaa Jerusalem. 52Ma na aloaa hefi'a talaitonaa wareana ba roneido'o nonoo ma wadu'ainaa hepalo gufu i Samaria ma pagi'au'ania ei manumanu; 53ma'uaa ei rama'a yei, lomi rona taufa'ugia, uaa ifi aununaa Jerusalem. 54Lagu'aa fanununaa fei laguei otalai nenerana, James ma John, laguna i'igai, “Mena fasu, ona nunuminia ba haigunei ware ba fei hafi nei pasigio pafea ma gu'aiaa ro'odu”?^y 55Ma'uaa Jesus na momo'ilao ma hota'aa lagua 56ma^z rona dinaa a'a hepalodiai gufu.

Fei Pono'aa fei Neneramu Jesus
(*Matthew 8:19-22*)

57Ei roi tatalailao tala, hemea na warenaa a'ana, “Omina dinaa hitani, yau a nenegio.”

^y 9:54 Hefi'a ne'ia ba ro'odu, ana ale'ei bigi'aa Elijah? ^z 9:55-56 Hefi'a ne'ia ba lagua. Ma ina ware, “Lomi ona aida ba batanai fei spiriti ona pa'i, uaa mei Na'uu Rama'a, abaa ei i nomai ba i fagianainaa ei rama'a, ma'uaa ba i fatela'anaa ro'ou.” 56 Ma

⁵⁸ Jesus na ware, “Ei manulelele na pa'i waduu ro'ou ma ei manufidufiduu pafea na pa'i hofaa ro'ou, ma'uaa, mei Na'uu Rama'a, lomi hefawala ba i haino wagina.”

⁵⁹ Ina warenaa a'a hemeadii, “Nenerau.”

Ma'uaa na ware mei rama'a, “Mena Fasu, ado'o i'ifinaa amau.”

⁶⁰ Jesus na warenaa a'ana, “Ei ma'ea, ana ronei fi'i'ifii ana ro'ou, ma'uaa, yoi nei aunu ma warefanaa ro'ou fei u'ugaa fei haparaiaa mei Haidaa.”

⁶¹ Ma hemeadii na ware, “A nenegio mena Fasu; ma'uaa, ado'o dinaa gufuu ma rapu panu a'a ei maroau.”

⁶² Jesus na ware, “Lomi nemea i panarofaa fei agi'agii pe'ihape ma diarainaa nene ba iwe bigipa'i wagii fei bigi'aa fei haparaiaa mei Haidaa.”

Jesus na Aloaa Oloromfua ma Helagui

10 ¹ Nene fei, mei Fasu na rafeinaa oloromfua ma helaguidiai^a ma alofahelalaguinaa ro'ou ba roneido'o nonoo dinaa a'a minaa ei gufu ba i wadu'ai. ² Ina warefanaa ro'ou, “Namina watauda ei fua, ma'uaa, ma'ida ua hufu'a. Si'ei, hamonei i'iginaa mei Fasuu ei hufu'a ba nei alo bigibigi'a a'a fei pe'ihapena. ³ Aunu! A aloaa hamu'ou ale'ei na'uu sipsipi dupuaa ena ponotoo podu. ⁴ Hamonei'aa notoo mugoo po'i, raba, hafena pine o warewarenaa a'a nemea i tala.

⁵ “Ena hamona wadu'aa hepalo humu, hamoneido'o ware, ‘Fei gutafarawania a'a hamu'ou ena laloo feni humu feni.’ ⁶ Naba nemea rawani'a rama'a yei, fei rawani'aa hamu'ou i pasinaa pafona; naba lomi, i hadiwe'inaa a'a hamu'ou. ⁷ Guta laloo fei humu fei. Hanana ma hunumaa tamanu rona fanaa hamu'ou uaa na rawani ba mei bigibigi'a i to pono'ana. Apuna guta a'a watauda humu.

⁸ “Ena hamona dinaa a'a hepalo gufu ma rona taufa'ugaa hamu'ou, hamonei hanaiaa tamanu rona fanaa hamu'ou. ⁹ Fapedugaa funuaa ei rama'a yei ma warefanaa ro'ou, ‘Fei haparaiaa mei Haidaa na rafi'inaa hamu'ou.’ ¹⁰ Ma'uaa ena hamona dinaa hepalo gufu ma lomi rona taufa'ugaa hamu'ou, dinaa a'a ei talaa ro'ou ma ware, ¹¹ ‘Hai'ouna foifoiaa ei piyee gufuu hamu'ou a'a ei pinee hai'ou uaa hamona bigifatata. Ma hamonei aida ba fei haparaiaa mei Haidaa na rafi'i.’ ¹² A warefanaa hamu'ou ba na siagigii fagianaa Sodom laraa fei gufu fei.

Ei Gufu Lomi na Pa'i Narafawe'ia

(Matthew 11:20-24)

¹³ “Hamona fagiana hamu'ou ena Korazin! Hamona fagiana hamu'ou ena Bethsaida! Uaa, naba Tyre ma Sidon na ma'a ei foigia mina, ei foigia hamona ma'aia e'eni, ei rama'aa guapaloei gufu guapaloei, ro'aa

^a 10:1 Hefi'a ne'ia ba *oloromfua pa'ania*; v. 17 anaa

filogidigaa naranaraa ro'ou ma gutarafeaa ei madigedigeaa lawalawa ma haguguinaa tabaa ro'ou maduhafi. ¹⁴Ma'uaa a'a fei dududua na siagigii fagianaa Tyre ma Sidon laraa hamu'ou. ¹⁵Ma hamu'ou ena Capernaum, naraa hamu'ou ba hamo'aa di'uanaa gufu pafea? Pa'aa lomi. Hamowe di'uanawii fena walaloo.^b

¹⁶“Hini i guainaa hamu'ou na guainau; hini i ofadugaa hamu'ou na ofadugau; ma'uaa, hini i ofadugau na ofadugaa mei i aloagiau.”

¹⁷Ei oloromfua ma helagui, ronawe hadiwe'aimai ma wareni'eni'e, “Mena Fasu, ei pigea ana na neneraa wareaa hai'ou a'a fei haramu.”

¹⁸Ina ware, “Una fanunupa'aa Satan na pasirai yei pafea ale'ei usida. ¹⁹Una fanidii faufau hamu'ou ba hamonei hapuninaa ei hafelo'a wa'a, ei difowai ma muainaa minaa ei faufau mei ba i fo'afama'ea hamu'ou. ²⁰Hamonei'aa ni'eni'e ba rona neneraa wareaa hamu'odu ei spiriti hafelo. Ma'uaa hamonei ni'eni'e a'a fei ba ei haraa hamu'ou na pana i gufu pafea.”

Jesus na Ni'eni'e

(*Matthew 11:25-27; 13:16,17*)

²¹A'a fei au fei, si'ei ba fei Spiriti Apuna namina fani'eni'ea ununa, Jesus na ware, “Una uduginio, O'ama, mena Fasu, mena ona pafeainaa fei haroo pafea ma feni ano, uaa ona opa'ainaa eni manumanu eni a'a ena rona pa'i apa'a ma feroiaa ro'ou ma ona fa'arewaia a'a ei baduu pusu'o. Hi'i, O'ama, uaa ona ni'eni'e ba na ale'ei.

²²“Minaa ei manumanu nadii fifaninaa panuu mei Amau. Lomi hemea na aida ba mei Na'u, hia hini, ma'uaa, uniaa mei Ama. Ma lomi hemea na aida ba mei Ama, hia hini, ma'uaa, uniaa mei Na'u mawe ei hia na nunumiai ba i fama'aia a'a ro'ou.”

²³Si'ei, ina momo'inaa a'a ei otalai nenerana ma na warefagigii a'a ro'ou, “Na pa'i hawegia a'a ena puda na fanunuaa tamanu hamona fanunuia. ²⁴Uaa a warefanaa hamu'ou ba watauda mamama'a ma hapara, nunumiaa ro'ou ba ro'aa fanunuaa tamanu hamona fanunuia, ma'uaa lomi rona fanunupa'ia ma ba ro'aa guainaa tamanu hamona guainia, ma'uaa lomi rona guaipa'ia.

Fei Warea Hanunuu mei Rawani'a Samaria

²⁵Heai arewaa hemea na apa'ifarawaninaa fei law, na ufalarai ba i maniaa Jesus. Ina il'igai, “Feroia, a bigi'aa tamanu ba a to harena lomi i pedutoo?”

²⁶Ina ware, “Tamanu ne'ia wagii fei Law? Ma ona igobatanainia?”

²⁷Ina ware: “‘Haguaa mei Haidaa, mei Fasumu a'a minaa fei ha'emu ma minaa fei fawewenimu ma minaa fei faufauumu ma minaa ei naranaramu’; ma ‘Haguaa mei gufumu ana ale'ei ona haguio.’”

^b 10:15 Warea Greek *Hades*

²⁸ Jesus na ware, “Ona warepa'ia. Bigi'ia ma o'aa gutalao.”

²⁹ Ma'uuaa ba i fawanewaneaa anaia, na i'igai ale'ei, “Ma, hini mei gufuu?”

³⁰ Jesus na ware: “Hemea fi talailao di'ininaa Jerusalem ba i dinaa Jericho ma rona panarofia ei fafanao. Rona forabainini'aa susuna, fo'aia ma anaia i ma'e ma rona di'ininia. ³¹ Hemea bauaniaa humuu mei Haidaa ana fi aunulao a'a fei tala fei ma na fanunupa'aa mei rama'a mei, na farapa ma aunudi'ininia. ³² Hemea Levi ana ale'ei, i nopa'amii fawelei ma fanunupa'ia, na talai fi pepepe ma aunudi'ininia. ³³ Ma'uuaa hemea Samaria fi tatalailao na nopa'amii fawelei na haino mei. I fanunupa'ia, na faloloa'inia. ³⁴ Ina nolao a'ana ma bobo'inaa ei loralorana. Na ipinaa ununa pao ma wine. Ma fahuginia pafoo fei hapena donkey ma noduginaa hia a'a hepalo humuu ma'igua ma roiroinia. ³⁵ Iree arewadi, ina fanaa mei oma'ama'aa fei humuu ma'igua guapalo mugoo po'i^c ma warenaa a'ana, ‘Roinia ma ena una hadiwe'aimai, awe pono'aa tamanudiai ona bigi'ia a'ana.’

³⁶ “A'a o'oduei, hini ale'ei gufuu mei rona fo'aia ei fafanao?”

³⁷ Mei na pa'i baa apa'ana a'a fei law na ware, “Mei na faloloa'inia.” Jesus na warenaa a'ana, “Onei aunu ma bigi ana ale'ena.”

I a'a fei Humuu Martha ma Mary

³⁸ Ei roi tatalailao Jesus ma ei otalai nenerana, ina nopa'amiaa hepalo gufu i guta wagina hemea pifine harana Martha, mei na fagutania humuna. ³⁹ Na pa'i hemea tafina, harana Mary, ma na guta igoaa mei Fasu ma guainaa u'ugana. ⁴⁰ Ma'uuaa Martha, namina nifi rawana uaa ifi bigi'aa ei du'ua. Ina nomai a'ana ma i'igai, “Mena Fasu, haa, lomi ona fanunupa'ia ba unaa yau fimina bigi'aa ei bigi'a ma mei tafiu, na aida ma fi guta ua? Ware a'ana ba inei hadumau!”

⁴¹ Mei Fasu na ware, “Martha, Martha, yoi, omina fafi'uanaa tabamu a'a watauda manumanu, ⁴² ma'uuaa hepalo ua manumanu onei bigi'ia.^d Mary na bigi'aa fei i pa'i hanuna ma lomi hemea i tarafia a'ana.”

Fei Feroiaa Jesus Wagii fei Lafulafua

(Matthew 6:9-13; 7:7-11)

11 ¹ Hei arewaa, Jesus fi lafulafu hefawala. I lafulafudii, hemea otalai nenerana na warenaa a'ana, “Mena Fasu, feroinaa hai'odu lafulafua ana ale'ei John na feroinaa ei otalai nenerana.”

² Ina warenaa a'a ro'ou, “Ena hamona lafulafu, hamonei ware ale'ei:
“ ‘O'ama,^e
fei haramu na apunai
ma fei haparaiamu nei nomai.^f”

^c 10:35 Warea Greek *guapalo denarius* ^d 10:42 Hefi'a ne'ia ba *ma'uuaa nei pa'i hefi'a ua manumanu—o, hepalo ua* ^e 11:2 Hefi'a ne'ia ba *Mena Amaa hai'ou pafea* ^f 11:2 Hefi'a ne'ia ba *nomai. Fei nunumiamu nei bigi yeni malagifu ana ale'ei i pafea.*

³ Fani hanaa hai'ou a'a hepapalo arewaa.

⁴ Futoaa ei hafelo'aa hai'ou,

uaa hai'ouna futoaa hafelo'aa ei rona fafeloaa hai'ou.^g

Ma onei'aa fa'aunuaa hai'ou a'a ei manimania.' ”^h

⁵Ma ina warenaa a'a ro'ou, “Nabaa nemea hamu'ou na pa'i tafina ma ona dinaa a'ana poi difa'u'u ma warenaa a'ana, ‘Otafi, fanau odumanu faraa pidaua, ⁶uaa hemea tafiu noramiana rauaa ma na nomai a'au ma'uaa, lomi na pa'i du'ua ba a fania.’

⁷“Ma mei laloo humuna i ware, ‘Apuna funiau hamatee na fawidii fei gigei. Ma rona ma'igudii a'au ei na'uu. Lomi a asi'adiai ba a fanio hepalo manumanu.’ ⁸A warefanaa hamu'ou ba fa'ua hia pa'aa tafina, ma'uaa abaa ei i fani hanana uaa ba hia tafina, hamatee si'ei ba lomi ina noma'aulaoⁱ i'igiana, ipowe asi'afania tamanu nunumiana.

⁹“Si'ena, a warefanaa hamu'ou: I'igai ma o'aa tonia; labarai ma o'aa pa'ia; faba'aba'a ma fei gigei i gigei. ¹⁰Uaa hini i i'igai, i tonia; hini i labarai, i pa'ia; hini i faba'aba'a, i gigei fei gigei a'ana.

¹¹“Ena ama, hini hamu'ou, nabaa mei na'umu i i'iginio ba fani hanana^j nia, o fania hepalo wa'a? ¹²O, nabaa i i'igai ba hanana ha'odu, o fani ua hanana difowai? ¹³Fa'ua ba hamu'ou hafelo'a, ma'uaa, ana hamona'aida fani rawani'a manumanu a'a ei na'uu hamu'ou. Ma nabaa ale'ei, hamonei aida ba mei Amaa hamu'ou pafea, iwe aloarai fei Spiriti Apuna a'a ei rona i'iginia!”

Jesus ma Beelzebub

(*Matthew 12:22-30; Mark 3:20-27*)

¹⁴Jesus na fawala'anaa hepalo pigea umuloo. Ei i wala'aa fei pigea, mei umuloo na wareware ma namina nanawala pudaa fei gupuu rama'a. ¹⁵Ma'uaa hefi'a ro'ou, rona ware, “A'a fei faufau Beelzebub,^k mei haparaa ei pigea na fawala'anaa ei pigea.” ¹⁶Hefi'adiai, ba ro manimania, rona i'iginia ba nei fama'aiaa ro'ou hepalo hilala i norai pafea.

¹⁷Jesus na apa'idigaa ei naranaraa ro'ou ma na warenaa a'a ro'ou, “Nabaa ei rama'a wagii hefaa baua gufuu hapara ro fifalagii, fei gufu fei i fagiana. Ma ei rama'aa hepalo humu, nabaa lomi rona firawanii, fei humu fei, i pasilogu. ¹⁸Nabaa Satan na figitataa anaia, batanai ba fei haparaiana i udemai? Una ware ale'ei uaa hamona ware ba una fawala'anaa ei pigea a'a fei faufau Beelzebub. ¹⁹Nabaa fa'ua ba una fawala'anaa ei pigea a'a fei faufau Beelzebub, ei rona neneraa hamu'ou, rona fawala'anaa ei a'a fei faufau hini? Ma si'ei ana ei neneraa

^g 11:4 Warea Greek *hafelo'aa minaa ei rona do'o to a'a hai'ou.* ^h 11:4 Hefi'a ne'ia ba *manimania, ma'uaa rafetata'ainaa hai'ou a'a mei hafelo'a.* ⁱ 11:8 O, *si'ei ba na ofasisia*
^j 11:11 Hefi'a ne'ia *ba fani faraa pidaua, o'aa fania hepalo mugoo; o nabaa i i'iginio ba fani hanana*
^k 11:15 Warea Greek *Beezeboul o Beelzeboul;* vv. 18 ma 19 anaa

hamu'ou, ro'awe wareia ba afaia fa'ua. ²⁰Ma'uua nabaa una fawala'anaa ei pigea a'a fei faufau mei Haidaa, fei haparaiaa mei Haidaa na nodigimai a'a hamu'ou.

²¹“Nabaa mei faufau rama'a, mei na oma'aa fei humuna na pa'ipedu waduna, ei manumanu laloo humuna i udefarawani ua. ²²Ma'uua nabaa hemea na faufaudiai a'ana, i panarofaa mei amaa fei humu, fugoinia ma tarafaa ei wadu, ei na nara mei amaa fei humu ba i hadupa'ia, te, hemei na faufaudiai, i fi'alaginaa ei manumanu a'a ei tafina.

²³“Mei lomi na oa a'au na ofadugau ma hini lomi na hadumau fawadu'ainaa ei sipsipi, ina faba'atorainaa ro'ou.

Fei Hadiwe'iaa fei Spiriti Hafelo

(*Matthew 12:43-45*)

²⁴“Ei na wala'aa a'a hemea hepalo hafelo'a¹ spiriti, i talainaa faweilei lomi rama'a ma labarai gutafaweniana, ma'uua lomi iwe labagipa'ia. Hee, i powe naranara, ‘Unei hadiwe'ainaa fei humu una fa'aa wagina.’ ²⁵Ma i hadiwe'ailoo, na fanunupa'aa fei humu ba na rodii ma ei manumanu na udelafui. ²⁶Ma si'ei na dugamii olorompalodiai hafelo'a spiriti, hafelo'aa ro'ou na muainia ma rona wadu'aiguta yei. Ma laloo iaa mei, nawemina hafelo apoidiai.”

²⁷Ei fi warewareaa fei Jesus, hemea pifine dupuaa ei rama'a, na haroharo, “Hawegia a'a mei pifine, mei i waninio ma fagipeio.”

²⁸Ina ware, “Hi'i, ma'uua bauanadiai fei hawegia a'a ei rona guainaa fei wareaa mei Haidaa ma nenegia.”

Fei Hilalaa Jonah

(*Matthew 12:38-42*)

²⁹Ei fimina wataudalao fei gupuu rama'a, Jesus na ware, “Ei rama'a a'a feni au feni, ronamina hafelo. Rona i'ligai ba unei fama'aa ro'ou hepalo hilalaa foigia noranarai pafea ma'uua, lomi a fama'aa hepalo, ana fei hilalaa Jonah ua. ³⁰Jonah, hia ale'ei hilala a'a ei Nineveh. Ana ale'ei ba mei Na'uu Rama'a, hia hilala a'a feni tawe feni. ³¹A'a fei au dududua, mei Hapara Pifine, mei noramiana hara'uu, iwe asi'afipui a'a ei rama'aa feni au feni ma ware ba rona tata, uua namina di'lininaa gufuna i susuwe'i ba i guainaa fei apa'aa Solomon ma'uua hemea^m na muainaa Solomon, hia yeni eni. ³²A'a fei au dududua, ei Nineveh rowe asi'afipui a'a ei rama'aa feni au e'eni ma ware ba rona tata. Uua rona filoginaa naranaraa ro'ou a'a fei u'ugaa Jonah, ma'uua hemea na muainaa Jonah, hia yeni eni.

Fei We'ai fei Unu

(*Matthew 5:15; 6:22,23*)

³³“Lomi hemea i fagu'aa fei we'ai ba i au'opa'ainia haroo hepalo hagi. Ma'uua i augia a'a fei ude'udena ba ei rona nomai ro'aa fanunupa'aa

¹ 11:24 Warea Greek *loloaa* ^m 11:31 O, *hefaa manumanu*; v. 32 ana

fei we'ai. ³⁴Fei pudamu ale'ei we'ai unumu. Nabaa na rawani pudamu, minaa fei unumu, ana i we'apedu. Ma'uaa, nabaa na hafelo pudamu, ana i rorobadubadu unumu. ³⁵Oma'ama'a ba fei we'ai laloo iamu lomi na roromapa'ai. ³⁶Si'ei, nabaa minaa fei unumu na we'apedu ma lomi ma'lida dufuu roromaa, imina we'afa'arai, ana ale'ei we'aa fei ramai na we'ainio."

Oloroa Warea Fagianaa
(*Matthew 23:1-36; Mark 12:38-40*)

³⁷I waredii Jesus, hemea Pharisee na ware a'ana ba lagu'aa hananafipui; si'ei, ina wadu'ai ma fapalagi ditataa fei tawa. ³⁸Ma'uaa mei Pharisee na ba'arofu i fanunuia ba Jesus, lomi nado'o huwe ma na hanana ua.

³⁹Ma mei Fasu na warenaa a'ana, "Hamu'ou ena Pharisee, hamona fesu'uaiaa auguu fei bara ma fei lopi, ma'uaa laloo iaa hamu'ou, namina pepesu ei bagito ma hafelo'a. ⁴⁰Hamu'ou poapoa rama'a! Haa! Abaa mei i bigi'aa fei augu ana mei i bigi'aa fei lalona? ⁴¹Ma'uaa hamonei fanaa ei lomi rona pa'i tamanu na ude laloo fei lopi,ⁿ ma minaa ei manumanu i fafa'arai a'amu.

⁴²"Hamona fagiana hamu'ou ena Pharisee, uaa hamona fanaa mei Haidaa hepalo a'a hefua mint, rue ma minaa ei mau manumanu pe'ihapee hamu'ou, ma'uaa hamona madi'inaa fei na wanewane ma fei haguaa mei Haidaa. Hamonei bigi'aa guapaloeni ma ana hamonei fani fanaa hamu'ou.

⁴³"Hamona fagiana hamu'ou ena Pharisee, uaa hamona nunuminaa ei gutanaa ei baua rama'a laloo fei synagogue ma ba ronei famafufuoi ma fanunu'apa'aa hamu'ou yei fawelei rona'o alo manumanu ei rama'a.

⁴⁴"Hamona fagiana hamu'ou, uaa tawi'aa hamu'ou ale'ei fei huapu lo'e lalana, fei lomi rona apa'ia rama'a ma rona tatalai pafona."

⁴⁵Hemea na pa'i baua apa'ana a'a fei law na warenaa a'ana, "Feroia, ena ona wareaa ena manumanu ena, ana oi warefafelooa hai'ou."

⁴⁶Jesus na ware, "Ma hamu'ou ena na pa'i baua apa'a a'a fei law, hamona fagiana anaa, uaa hamona fani rarabaa ei rama'a, ei namina rataiaa ro'ou ma ana lomi hamona fani ma'lida pani a'a ro'odu.

⁴⁷"Hamona fagiana, uaa hamona fadufani humuu ma'ea ei mamama'a, ma'uaa ana ena upuu hamu'ou, ena rona fo'afama'ea ro'odu. ⁴⁸Ma hamona ware ba na rawani fei bigi'aa ei upuu hamu'ou; fei fo'afama'ea ro'ou ei mamama'a ma hamona faduaa ei humuu ro'ou, humuu ma'ea. ⁴⁹A'a fei, mei Haidaa wagii fei apa'ana na ware, 'A aloawii ei mamama'a ma apostle a'a ro'ou. Hefi'a ro'aa fo'afama'ea ro'ou ma

ⁿ 11:41 O, *tamanu ona pa'i*

hefi'adiai ro'aa haperararaiaa ro'ou.' ⁵⁰Si'ei, i udenaa a'a eni rama'aa feni au feni fei namoo minaa ei mamama'a, fei wigianamai a'a fei mamaraiamii feni ano nopa'amii wagienu. ⁵¹I a'a fei namoo Abel dinamii a'a fei namoo Zechariah, mei rona fo'afama'eia watolaa fei tawahafi na apunai ma fei humuu mei Haidaa. Hi'i, a warefanaa hamu'odu ba ei rama'aa feni au feni ro'aa tonaa fagianaa waggii minaa e'ei.

⁵²“Hamona fagianaa, ena hamona pa'i baa apa'a a'a fei law, uaa hamona opa'ainaa fei gaggii fei apa'a. Lomi hamona wadu'ai ma hamona lawaraa ei ba ro'aa wadu'ai ana.”

⁵³I di'ininaa fawelei Jesus, ei Pharisee mawe ei feroiaa law, ronamina fiharenii a'ana ma i'igai watauda ⁵⁴ba ro'aa fa'alabe'ia ma panarofia na'aa i warefatata.

Fei Aweia a'a fei Mau Ware'onia

(*Matthew 10:26,27*)

12 ¹Ma a'a fei au fei, rona figupuimai watauda pufaba'a rama'a ma finitonitoi, Jesus nado'o warenaa a'a ei otalai nenerana, “Oma'aa hamu'odu a'a fena fafuafuaa ena Pharisee. Uaa fei fafuafua, pa'aa ware'oni. ²Lomi hepalo manumanu opa'aia ba lomi i lelefo, o hepalo manumanu na ude'opa'ai ba lomi ro'aa apa'ia. ³Tamanu ona wareia a'a fei roromaa, o'aa guainia na arewaa. Ma tamanu ona baba'ufagiginia adiaa hemea laloo humu, fei manumanu fei, ro'aa mewainia pupuaa humu.

Ma'auaa mei Haidaa

(*Matthew 10:28-31*)

⁴“A pa'aa warefanaa hamu'ou ena tafiu, apuna ma'auaa ena rona fo'afama'epa'aa fei hudi unu ma nene, lomi ro'aa bigidinaa hepalo manumanu. ⁵Ma'uaa a fa'aiaa hamu'ou mei ba hamonei ma'auia. Ma'auaa mei nabaa i fo'afama'edigaa fei hudi unu, na pa'i fauafuaa ba i siminaa hamu'ou waggii fei hafi lomi i peretoo. Hi'i, a warefanaa hamu'ou ba hamonei ma'auia. ⁶Hamona aidadii ba haipani sumara, rona alonaa guai pusu'o mugoo po'i. ⁷Ma'uaa lomi hepalo ro'odu ba mei Haidaa na madi'inia. ⁷Hamonei aida ba ei hugoo tabaa hamu'ou, na aidadii puduna. Apuna ma'au; na awatanaa hamu'ou laraa ei watauda sumara.

Mei i Ware ba Lomi na Apa'aa Christ

(*Matthew 10:32,33; 12:32; 10:19,20*)

⁸“A warefanaa hamu'ou ba hini i u a'au i pudaa rama'a, mei Na'uu Rama'a ana i u a'ana i pudaa ei alo'aloo mei Haidaa. ⁹Ma'uaa hini i ofadugau i pudaa rama'a, ana a ofadugia i pudaa ei alo'aloo mei Haidaa.

° 12:6 Warea Greek *guapalo assaria*

10 Ma hini i warefafeloaa mei Na'uu Rama'a, mei Haidaa i futoia, ma'uaa hini i warefafeloaa fei Spiriti Apuna, mei Haidaa lomi ba iwe futoia.

11 “Ma ena rona fa'ugaa hamu'ou a'a ei synagogue ma pudaa ei bauana ma ei forafora, apuna naranara watauda ba batanai hamona wareaa fipepei a'a hamu'ou ma hamu'ou ware bata, 12 uaa fei Spiriti Apuna, iwe feroinaa hamu'ou tamanu hamo'aa wareia a'a fei au fei.”

Fei Warea Hanunuu mei Poapoa Watauda Mugoo Po'ina

13 Hemea i dupuaa ei rama'a na warenaa a'ana, “Feroia, warenaa a'a mei lofuu ba nei alaginaa ei manumanu haiguna tonia a'a mei amaa haigua.”

14 Jesus na ware, “Otafi, hini na rafeinau ba fawanewaneaa hamugua?” 15 Ma ina warenaa a'a ro'ou, “Wagi'inaa hamu'ou! Oma'aa hamu'ou a'a fei maumau bagito; fei fawewenii hemea abaa i nomai a'a ei watauda manumanuna.”

16 Ma na u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu: “Fei pe'ihapee hemea watauda mugoo po'ina, na pa'i watauda du'ua. 17 Ma ina naranara, ‘A bigi'aa tamanu? Lomi baua pale ba a augaa ei du'ua.’

18 Ma nawe ware, ‘Sifeni feni unei bigi'ia. Unei rosiaa ei pusu'o pale ma bigi'aa hefi'adiai baua pale ma a aufarawaninaa ei du'ua ma ei manumanuu. 19 Ma apowe warenaa ana a'au, ‘Yoi na pa'i watauda manumanu i udelao watauda igisimasi. Gutafamamadi'ai ua; hananafarawani, hunufarawani ma gutani'eni'elao.’”

20 “Ma'uaa mei Haidaa na warenaa a'ana, ‘Yoi pa'aa poapoa! Feni poi feni, fena fawewenimu a tonia a'amu. Ma hini ba i tonaa ei manumanu, ei ona to'augia ba manumanumu?’

21 “Ana ale'ei a'a hini na to'au manumanu ba manumanuna, ma'uaa lomi na bigi'aa hefi'a manumanu a'a mei Haidaa.”

Apuna Naranara Watauda

(Matthew 6:25-34)

22 Ma Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, “Apa'aa warefanaa hamu'ou, apuna naranara watauda a'a fei gutanaa hamu'ou ba hamo'aa hanaiaa tamanu, o fei hudi unuu hamu'ou ba hamo'aa lawainaa tamanu. 23 Wagii fei gutanaa hamu'ou na pa'i hefi'a manumanu na muainaa ei du'ua ma fei hudi unu na muainaa ei lawalawa. 24 Fanunuma'aiaa fei maumau ei sigo. Lomi rona faro ma hufu. Ana lomi rona pa'i pale ude'udee manumanu ma'uaa, mei Haidaa na faguaa ro'ou. Ma hamu'ouna rarabadii laraa ei manufidufidu! 25 Hini hamu'ou nabaa i naranara watauda ba i famaladinaa fei gutanana?^p 26 Nabaa lomi hamo'aa bigipa'aa fei pusu'o manumanu fei, tani hamo'aa naranara watauda a'a hefi'adiai manumanu?”

^p 12:25 O, watauda ba i fatareaa anaia hepalodiai cubit

27“Fanunuma'aiaa fei mau habeaa ei lily. Lomi rona bigimaguhagu ma tawitawi. Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ba Solomon wagii ei watauda hawerana lomi na hawawaraa ei fota ei. 28Si'ei ba mei Haidaa na haweginaa ei guanaa fei pe'ihape, ei yeni wagiene ma narani i simainaa hafi, po'o batana i fei hawegiana, hamu'ou ena lomi namina we'i naranara hamu'ou! 29Ma apuna naranara watauda a'a tamanu hamo'aa hanaia ma hunumia. 30Uaa, ei rama'aa roromaa feni ano, rona ponineneraa ei manumanu ei ma mei Amaa hamu'ou na apa'idigia ba hamu'ounapa'aa nunuminia. 31Ma'uaa labaginaa fei haparaiana ma ei manumanu ei, ana i fanaa hamu'ou.

Ei Rawani'a Manumanu i Pafea

(Matthew 6:19-21)

32“Apuna ma'au, hamu'ou ena na'uu sipsipi, uaa mei Amaa hamu'ou na ni'eni'e ba i fanaa hamu'ou fei haparaia pafea. 33Aloaa ena manumanuu hamu'ou ma fanaa ei lomi rona pa'i. Hamone i tonaa ei raba, ei lomi i wara'atoo ma augaa ei rawani'a manumanu i pafea, ei lomi i pedutoo, fawe i lomi na pa'i fafanao ma pugo'a. 34Uaa hitani na ude ei rawani'a manumanuu hamu'ou, fei naranaraa hamu'ou ana yei.

Ofafaufau

35“Hamone i hawegi ma ofafaufau a'a fei bigi'a ma fa'udewe'a'uaiaa fei we'ai hamu'ou 36ale'ei ei rona oma'aa fei hadiwe'iamii mei fasuu ro'ou a'a fei hananaa fei lalaia, uaa ena na nomai ma faba'aba'a, ro'aa ponigigifania fei gigei. 37Na rawaninaa ei nafi, nabaa i nopa'amii ro'ou mei fasu roi oma'afafaufau. A warefa'uai a'a hamu'ou ba ana hia i hawegi ale'ei hemea nafi ma ware a'a ro'ou ba rone i gutafapalagi ditataa fei tawa ma i hasufani hanaa ro'ou. 38Ina rawaninaa ei nafi nabaa mei fasu i nopa'amiaa ro'ou, roi oma'afafaufau laloo poi difa'u'u nopa'aloo mafufuo badu. 39Ma'uaa hamone i apa'ifarawaninia feni: nabaa mei amaa fei humu nadii aida ba nahaiga i nomai mei fafanao, lomi ba i gutamamadi'ai ua ba i wadu'aimai mei fafanao. 40Ma hamu'ou, ana hamone i ofafaufau, uaa mei Na'uu Rama'a i nomai a'a fei au lomi hamona nara ba i nomai.”

Rawani'a ma Hafelo'a Nafi

(Matthew 24:45-51)

41Peter na i'igai, “Mena Fasuu, ena o u'ugaa feni warea hanunu, oi u'ufanaa hai'odu, o minaa ei rama'a?”

42Na ware mei Fasuu, “Ale'ei ba hini i oafagugu ma na pa'i apa'ana ba mei fasu i faninaa panina oma'aa ei tameloina ma fani pono'aa hanaa ro'ou a'a fei pa'aa au? 43Na rawaninaa mei nafi nabaa i hadiwe'ipa'amai mei fasu fi bigi'aa e'ei. 44A warefa'uai a'a hamu'odu, mei fasuna i

faninaa panina oma'aa minaa ei manumanuna. ⁴⁵Ma'uaa nabaa mei nafina na naranara, 'Haa, mei fasuu, namina madii noranamai' ma si'ei, ina babuinaa ei nafi wawane ma pifine ma hanana ma hunu ma hunufapoapoi. ⁴⁶Mei fasuu mei nafi, iwe nomai a'a fei arewaa ma fei au lomi na nara ba mei fasuna i nomai. Iwe walawalainia ma ware ba nei oafipui a'a ei abaa narafawe'ia.

⁴⁷"Mei nafi, mei na apa'aa ei nunumiaa mei fasuna, ma'uaa lomi na ofaufaufau, o bigi'aa ei nunumiana iwe tonaa watauda babu. ⁴⁸Ma'uaa mei lomi na aida ma na bigifatata ba inei to babu, iwe to ma'ida babu. Uaa minaa ei rona to watauda, ana ronei bigi'aa watauda; ma a'a mei na udenaa panina watauda, mei fasuna ana i nara ba inei bigi'aa watauda.

Abaa Gutafarawania Uaa Fi'alagia

(Matthew 10:34-36)

⁴⁹"Ena a nomai ba a fagu'anaa hafi feni malagufu ma nunumiau ba gu'adigana mina! ⁵⁰Ma'uaa na pa'i hepalo ale'ei pudugufaia ba unei pudugufai wagina ma na fafi'iaa niniwaiu hawina na nopa'aloo fei pedugana. ⁵¹Ei naraa hamu'ou ba eni a nomai ba a fagutafarawaninaa ei rama'a yeni pu? A warefanaa hamu'ou ba pa'aa lomi, uaa a fafi'alaginaa ei rama'a. ⁵²E'eni ma nolao iwe pa'i ale'ei haipani rama'a laloo hepalo humu ma ro'aa fi'alagii, o'odui hepapa ma helagui hepapa, o helagui hepapa ma o'odui hepapa. ⁵³Rowe fi'alagii. Mei ama i fadugeaa mei na'una baduu wawane, o mei na'u baduu wawane i fadugeaa mei amana, mei ina i fadugeaa mei na'una baduu pifine, o mei na'u baduu pifine i fadugeaa mei inana, mei inaa baduu i fadugeaa mei haroo mei na'una wawane, o mei haroo na'una wawane i fadugeaa mei rama'ana."

Fanunu'apa'aa fei Au

(Matthew 16:2,3)

⁵⁴Ina warenaa a'a fei gupuu rama'a, "Nabaa hamona fanunupa'aa ei papalei na asi'amai Hafaa, hamona poniware ba, 'Ooo, i pa'i maunu,' ma napa'aa ropa. ⁵⁵Ma nabaa i agimai fei lalarena Rai, hamona ware ba, 'Pa'aa baua halo wagienei,' ma pa'aa fa'ua. ⁵⁶Hamu'ou ena ware'oni! Hamona fanunu'apa'aa ei manumanu wagii feni malagufu ma fei pumanugawe. Ma tani lomi hamona fanunu'apa'aa ei manumanu a'a feni au feni?

Fawanewaneia a'a mei ba i Duduudio

(Matthew 5:25,26)

⁵⁷"Tani lomi hamona nara'apa'ia ba afaia na wanewane? ⁵⁸Ena ona aunufipui a'a mei ba i dududio a'a mei fadududia, oneimina fawanewaneia a'ana. Nabaa lomi, i duginaa yoi a'a mei fadududia ma i

fifaninio panii mei bobo'aia ma i augio bobo'aia. ⁵⁹A warefanio, pa'aa lomi o lele'aa hawina ona hodipedugaa fei dududuamu.”^q

Filoginaa Naranara o Tonaa Fagianaa

13 ¹A'a fei au fei, na pa'i hefi'a yei rona u'ufanaa Jesus ba Pilate na fo'afama'ea ei Galilee ei ro'ei moro'aa huua ei manulelele wagii fei losuu ro'ou. ²Jesus na ware, “Ei naraa hamu'ou ba ei Galilee ei, ronapa'aa hafelo laraa hefi'adiai Galilee uua rona tonaa hafelo'aa ro'odu ale'ei? ³A warefanaa hamu'odu ba pa'aa lomi! Ma'uaa nabaa lomi hamona filoginaa naranaraa hamu'ou, minaa hamu'ou anaa, hamo'aa fagiana. ⁴O, ei naraa hamu'ou ba ei hefua ma fainaroa rama'a, ei rona ma'e ei i pasi'ona ro'ou fei pa'aa tarea humu yei Siloam, ba ronapa'aa tata laraa ei hefi'adiai yei Jerusalem? ⁵A warefanaa hamu'odu ba pa'aa lomi! Ma'uaa nabaa lomi hamona filoginaa naranaraa hamu'ou, minaa hamu'ou anaa, hamo'aa fagiana.”

⁶Si'ei, na u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu: “Hemea rama'a na faroaa hepalo hapena haihai figi i pe'ihapena. Ma na aunu ba i hufu fuana, ma'uaa lomi na pa'i. ⁷Si'ei, na warenaa a'a mei oma'aa fei pe'ihapena, ‘Laloo oduai igisimasi una'aida nomai ba a hufu'aa fuua feni figi ma lomi na pa'i. Rerefapasia! Lomi hanuna ba i udemai!’

⁸“Mei oma'ama'aa na ware, ‘Mena bauana, fido'o augalao heaidiai igisimasi ma awe agifaweloinaa fasuna ma penuia. ⁹Nabaa na fuua fena igisimasi i nomai, te, na rawani! Nabaa lomi, te, rereia.’”

Mei Pifine na Hawi Uguna nawe Rawanidiai laloo Sabbath

¹⁰Heai Sabbath Jesus fi feroi laloo hepalo synagogue, ¹¹hemea pifine yei na fabauwiaa uguna hepalo spiriti laloo hefua ma fainaroa igisimasi. Namina bauwi ma pa'aa lomi i fawanewanepa'i. ¹²I fanunupa'ia Jesus, na harofamai ma warenaa a'ana, “Mena pifine, onawe ma'ala a'a fei funuamu.” ¹³Ma na augaa guapaloei panina pafona ma ana ei ua na ha'uifawanewane ma na uduginaa mei Haidaa.

¹⁴Si'ei ba Jesus na fawanewaneia laloo Sabbath, mei bauaniaa fei synagogue na siba ma warenaa a'a ei rama'a, “Na pa'i oloroa arewaa bigi'a. Si'ei, hamonei nomai ma fapedugaa ei funuua hamu'ou a'a ei arewaa ei, abaa laloo fei Sabbath.”

¹⁵Mei Fasu na warenaa a'ana, “Hamu'ou pa'aa ware'oni! Haa, laloo fei Sabbath lomi ba hememea hamu'ou na alaraa fei hapena manulelele a'a fei palena, foranaa ano ma fani numana ranu? ¹⁶Ma meni pifine meni, meni na'uu Abraham, meni na panarofia laloo hefua ma fainaroa igisimasi Satan, lomi ba laloo fei Sabbath i ma'ala a'a ei na panarofia?”

^q 12:59 Warea Greek *lepton*

¹⁷I wareaa fei, minaa ei na bidibidi unuu ro'ou a'ana, ronamina mafafafelo, ma'uuaa, ei rama'a, ronamina ni'eni'e a'a minaa ei rawani'a bigi'ana.

Fei Warea Hanunuu fei Lau Mustard
(*Matthew 13:31,32; Mark 4:30-32*)

¹⁸Jesus na i'igai, “Batanai maumau fei haparaiaa mei Haidaa? A fihawawaginia a'a tamanu? ¹⁹Ina ale'ei fei lau mustard hemea na faroia i pe'ihapena. Na habenaa haihai ma ei manufidufidu, rona guta a'a ei rarana.”

Fei Warea Hanunuu fei Fafuafua
(*Matthew 13:33*)

²⁰Ina i'igidiai, “A fihawawaginaa fei haparaiaa mei Haidaa a'a tamanu? ²¹Ina ale'ei fei fafuafuaa hemea pifine na tonia ma fihafuinia a'a watauda palaua,^r bigi'alao nopa'aloo fei ba namina fafupedugaa minaa ei palaua.”

Fei Migigii Gigei
(*Matthew 7:13,14,21-23*)

²²Jesus na aunupedunaa ei pusu'o ma baua gufu noferoilao dinaa Jerusalem. ²³Hemea na i'iginia, “Mena Fasu, pa'aa hefi'a ua rama'a ro'aa tela?”

Ina warenaa a'a ro'ou, ²⁴“Hamoneimina nigofawe'i wagii fei migigia gigei, uaa a warefanaa hamu'ou ba watauda ro'aa wadu'ai, ma'uuaa lomi ro'aa wadu'aipa'i. ²⁵Ma ena na fare'idigaa fei gigei mei amaa fei humu, hamowe ufaba'aba'a ua ano ma ware'ai'ai ba, ‘Mena bauana, gigifanaa hai'odu fei gigei.’

“Ma'uuaa i ware, ‘Lomi na apa'aa hamu'ou ma ana lomi na aida ba noramiaa hamu'odu hitani.’

²⁶“Ma hamopowe ware, ‘Hai'ouna hanana ma hunufipui a'amu ma ona feferoi i malalaa gufuu hai'ou.’

²⁷“Ma'uuaa i ware ua, ‘Lomi una apa'aa hamu'ou ma ana lomi una aida ba noramiaa hamu'odu hitani. Faraua a'au, hamu'ou ena rama'a hafelo!’

²⁸“Ma yei, iwe pa'i ai'aiga ma roiroiaa difo ena hamona fanunupa'aa Abraham, Isaac, Jacob mawe ei mamama'a yei a'a fei haparaiaa mei Haidaa, ma'uuaa ro'aa poronafa'ainaa hamu'ou ano. ²⁹Ei rama'a rowe norai yei rai ma hafa ma oala ma hara'uu ma tonaa ei gutanaa ro'ou a'a fei baua hananaa wagii fei haparaiaa mei Haidaa. ³⁰Hi'i, pa'aa fa'ua ba na pa'i rama'a, ei mugi, ro'aa oanaa ma'a ma ei ma'a, ro'aa oanaa mugi.”

Jesus na Faloloa'inaa Jerusalem
(*Matthew 23:37-39*)

³¹A'a fei au fei, hefi'a Pharisee, rona nomai a'a Jesus ma warenaa a'ana, “Di'ininaa feni gufu feni ma aununaa hefawala. Ba i fo'afama'eio Herod.”

^r 13:21 Warea Greek *odumanu satas* (ale'ena 22 litres)

³²Ina ware, “Wi warefanaa fena ponoto fena, ‘A fawala'anaa ei pigea ma farawaninaa ei funua wagieni ma narani ma a'a fei fa'oduaiiaa arewaa, awe fapedugaa fei bigi'au’— ³³uaa pa'aa lomi ba hemea mamama'a i ma'e auguu Jerusalem!

³⁴“Oo Jerusalem, Jerusalem, yoi mena, ona fo'afama'eea ei mamama'a ma nafanaa mugoo ena aloamiana a'amu. Pa'aa nunumiau ba a gumi'ifigupuinaa ena na'umu ale'ei fei inaa a'aroo na hawainaa ei na'una haroo pauna, ma'uaa lomi ona nunumiai! ³⁵Ma'iaia, fei humumu na halohaloa. A warefanaa hamu'ou, lomi o fanunudinaa pudau nopa'aloo fei ba opowe ware, ‘Na pa'i hawegiana mei na nomai wagii fei haraa mei Fasu.’ ”

Jesus a'a fei Humuu Hemea Pharisee

14 ¹Hepalo Sabbath, ei i aunu Jesus ba i hanana humuu hemea bauana, mei ana Pharisee, ronamina pupudainia. ²Na pa'i hemea i ma'ana, mei namina popopola ununa. ³Jesus na i'iginiaa ei Pharisee ma ei rona pa'i baua apa'a wagii fei law, “Na rawani a'a fei law ba o'ou farawaninaa ei funua a'a fei Sabbath, o lo'e?” ⁴Ma'uaa rona babanini ua. Si'ei, na tauaa mei rama'a, na fapedugaa funuana ma aloia.

⁵Ma na i'iginiaa ro'odu, “Nabaa hemea hamu'ou na pa'i na'una,^s o hapena manulelele ma a'a fei Sabbath na pasi laloo fei ranu agi'agi, fei namina walalo, lomi ba o batafa rafefa'asi'anana?” ⁶Ma lomi rona pa'i warewareaa ro'ou.

⁷I fanunuaa ei rama'a, ei rona nomai a'a fei hananaa ba batanai rona tonaa ei gutaa ei baua rama'a a'a fei tawa, ina u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu: ⁸“Nabaa hemea i lala'io ba onei nomai a'a fei hananaa lalaia, onei'aa tonaa ei gutaa ei baua rama'a, uaa woro i nomai hemea na bauanaidiai a'amu. ⁹Nabaa ale'ei, mei i lala'aa hamugua i nomai ma ware a'amu, ‘Fanaa meni feni gutanamu.’ Yoi opowe mamafa ma oree guta a'a ei lomi haraa ro'ou. ¹⁰Ma'uaa ena rona lala'io, tonaa fei gutaa ei lomi na pa'i haraa ro'ou, uaa na nomai mei i lala'io i ware a'amu, ‘Otafi, guta a'a ei baua rama'a.’ Ma nabaa ale'ei, omina raraba i pudaa minaa ei rona nomai a'a fei hananaa. ¹¹Uaa hini i poronaa hia pafea, i oanaa pu ma hini i fafafaunaa pu, i oanaa pafea.”

¹²Ma nawe warenaa a'a mei i lala'ia, “Nabaa o bigi'aa hepalo hananaa, onei'aa lala'aa ena tafimu, lofumu, gufumu o ena na pa'i watauda mugoo po'i. Nabaa o bigi'ia ale'ei, ana ro'aa lala'io ma owe tohadiwe'idinaa ei fanamu. ¹³Ma'uaa nabaa o panarofaa hefaa baua hananaa, onei lala'aa ei lomi mugoo po'ii ro'ou, ei hawii ugu, ei afetoo ma ei pudawerai ¹⁴ma o to hawegiamu. Fa'ua ba lomi ro'aa fanihadiwe'inaa ei fanamu, ma'uaa owe tohadiwe'inaa ei fanamu a'a fei au asi'anaa ei wanewanea.”

^s 14:5 Hefi'a ne'ia ba *donkey*

Fei Warea Hanunuu fei Baua Hananaa
(*Matthew 22:1-10*)

¹⁵I guainaa fei hemea papana a'a fei tawa, na warenaa a'a Jesus, "Baua ni'eni'ea a'a mei i hanana a'a fei baua hananaa wagii fei haparaiaa mei Haidaa."

¹⁶Jesus na ware, "Hemea na bigi'aa hepalo baua hananaa ma lala'aa watauda. ¹⁷I nopa'aloo fei baua hananaa, na aloaa mei nafina ba nei warefa'aiaa ei na lala'aa ro'ou, 'Nomai, uaa minaa ei manumanu na udedii.'

¹⁸"Ma'uuaa minaa ro'ou, rona ware ba lomi ro'aa nomai uaa na pa'i bigi'aa ro'ou. Mei rawarawa na ware, 'Ana eni ua na pono'aa fei pe'ihape ma aree ma'aia. Pa'aa hagu'u.'

¹⁹"Hemeadiai na ware, 'Ana eni ua na pono'aa reia buduma'ao ma ado'oree maniaa ro'ou. Pa'aa hagu'u.'

²⁰"Hemeadiai na ware, 'We lalai'uau eni ma lomi ba a nomai.'

²¹"Na hadiwe'imai mei nafi ma na warefanaa mei fasuna. Si'ei, na siba mei amaa fei humu ma na warefawe'i a'a mei nafina, 'Aunubatafanaa ei tala ma ei iaraa fei baua gufu ma dugamii e'ei lomi rona pa'i, ei hawii ugu, ei pudawerai mawe ei afetoo.'

²²"Na ware mei nafi a'ana, 'Mena bauana, tamanu wareamu na bigidigia, ma'uuaa atawe pepesu fei humu.'

²³"Si'ei, mei fasu na warenaa a'a mei nafina, 'Aununaa a'a minaa ena tala ma ena gufu tadiwe'ai ma ware a'a ro'ou ba ronei nomai ba nei pa'aa pepesu feni humuu. ²⁴Apa'aa warefanio ba lomi hemea ena una lala'aa ro'ou iwe hanana a'a feni bigi'au baua hananaa.' "

Fei Pono'a ba O'aa Oanaa Otalai Nenera
(*Matthew 10:37,38*)

²⁵Hefi'a baua gupuu rama'a, na aunuhugiaa Jesus ma i momo'inaa a'a ro'ou na ware, ²⁶"Nabaa hemea hamu'ou i nomai a'au ma lomi na fabidinaa ununa amana ma inana, mei harona ma ei na'una, ei lofuna ma agina o ana fei fawewenina, lomi iwe oanaa otalai nenerau. ²⁷Ma hini lomi i harenaa fei hawafolona ma nenerau, hia ana abaa otalai nenerau.

²⁸"Nabaa hemea hamu'ou i faduaa hepalo humu tare, haa lomi ido'o gutawareinaa puduu pono'aa ei finefine ma fanunuiia ba na pa'aa hawiaa ei mugoo po'ina fapedugana? ²⁹Uaa, nabaa i fa'u'uaiaa ei u ma lomi na fapedupa'ia, ro'amina fafadinia ei rama'a. ³⁰Ma ro'aa ware, 'Meni rama'a meni ba i fadu; na fa'ugaa ei u ma lomi na fapedupa'ia.'

³¹"O, nabaa hemea hapara, ba i fifo'ai a'a hemeadiai hapara, haa lo'e ido'o gutanarama'aia ba hia ma ei maroana puduu ro'ou hefua pa'ania pufaba'a, rona hawia ba ro'aa muainaa mei hapara mei na pa'i maroana puduu ro'ou enu pa'ania pufaba'a? ³²Ma nabaa lo'e na hawia, te i aloaa hefi'a maroana ba ronei nolao

ma i'iginaa ro'ou ba ro'aa fafiwanewanei, ei ana roi fi nomai rauaa. ³³Ana ale'ei hamu'ou, hini lomi i fanaa minaa ei hia na pa'i, lomi i oanaa otalai nenerau.

Fei Agi na Hafelo
(*Matthew 5:13; Mark 9:50*)

³⁴“Ina rawani fei agi, ma'uaa nabaa na pa'ai fei agi'agiana, batanai ba i fa'agi'agidinia? ³⁵Ana lomi na rawaninaa fei malagufu, o fei dupudupuu meme, ro'aa simi'uaia.

“Hini na pa'i adiana nei guai.”

Fei Warea Hanunuu fei Pa'aiaa Sipsipi
(*Matthew 18:12-14*)

15 ¹Ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe ei “hafelo'a rama'a”, ronamina hoaninia ba ro'aa guai wareana. ²Ma'uaa ei Pharisee ma ei feroiaa law, rona bababau'u, “Meni rama'a meni, na taufa'ugaa ei hafelo'a ma hananafipui a'a ro'ou.”

³Si'ei, Jesus na u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu: ⁴“Nabaa hemea hamu'ou, na pa'i hapena sipsipi, puduu ro'ou ale'ena hefa pu'u ma na pa'ai hepalo, haa lomi i di'ininaa ei faimfua pa'ania ma faimpalo fawelei na mama'a ma re labaginaa fei pa'aiaa sipsipi hawina na pa'ia? ⁵Ma i nopa'alao, na ni'efuharenia ⁶ma baguanaa gufu. Ma nawe harofamai ei tafina mawe ei gufuna ma ware, ‘Hamonei ni'eni'efipui a'au, uaa na pa'idigia fei pa'aiaa hapeu sipsipi.’ ⁷A warefanaa hamu'ou ba ana ale'ei, i pa'i baua ni'eni'ea yei gufu pafea a'a hemea hafelo'a na filoginaa naranarana laraa ei faimfua pa'ania ma faimpalo, ei ba rona wanewane ma ba lomi ro'aa filoginaa naranaraa ro'ou.

Fei Warea Hanunuu fei Pa'aiaa Mugoo Po'i

⁸“O, nabaa hemea pifine na pa'i hefua mugoo po'i't ma ina fapa'ainaa hepalo, haa lomi ido'o ha'inana fei we'ai, rofaa fei humu ma lalabagifarawaninia hawina na pa'ia? ⁹Ma ena na pa'ia, i harofamai ei tafina mawe ei gufuna ma ware, ‘Me'o, ni'eni'efipui a'au. Uaa, na pa'idigia fei pa'aiaa mugoo po'iu.’ ¹⁰Ana ale'ei, a warefanaa hamu'ou, i pa'i baua ni'eni'ea inamoaa ei alo'aloo mei Haidaa a'a hemea hafelo'a na filoginaa naranarana.”

Fei Warea Hanunuu mei Pa'aiaa Na'u Wawane

¹¹Jesus na waredilao: “Hemea rama'a na pa'i helagui na'una baduu wawane. ¹²Mei umugi na warenaa a'a mei amana, ‘O'ama, fanau ei manumanu ba a tonia a'amu.’ Si'ei, mei ama na alaginaa ei manumanuna a'a laguei na'una.

^t 15:8 Warea Greek *hefua drachmas*, hepapalo hawii pono'aa bigi'aa heai arewaa

¹³“Ataa madii ma mei umugi, na paiaa minaa ei manumanuna ma aununaa gufu raua ma yei ina neneneinaa ei manumanuna a'a ei maumau hafelo'a. ¹⁴I'a neneneipedugaa ei manumanuna na moubiabria a'a fei tadiwe'aiaa fei gufu fei ma nawe nanamuinia. ¹⁵Si'ei, na aunulabarai bigi'ana a'a hemea rama'aa fei gufu fei, mei ina alonaa hia pe'ihapena ba nei faguua ei hapena moimoi. ¹⁶Ina naranara ba i famagunaa iana ei hudii bean, ei roi hanaia ei moimoi ma'uua, lomi hemea na fani manumanu a'ana.

¹⁷“Ipowe gutanarapa'ia, ina ware, 'Figa tameloi mei amau rona pa'i dufu du'ua ma yau yeni, namina baofafelo! ¹⁸Unei hadiwe'ai ma dinaa a'a mei amau ma ware a'ana: O'ama, unamina hafelo i pudaa fei gufu pafea ma i pudamu. ¹⁹Lomi una rawani ba o ware ba yau na'umu; augau ale'ei hemea tameloi mu.' ²⁰Si'ei, na asi'aa ma aununaa a'a mei amana.

“Ma'uua ei fi nomai rauaa, mei amana na fanunupa'ia ma namina faloloa'inia. Ina ponilao a'a mei na'una, hapiroro'ia ma hatofaa pudana.

²¹“Ma mei na'u na warenaa a'ana, 'O'ama, namina hafelo i pudaa fei gufu pafea ma i pudamu. Lomi na rawani ba o ware ba yau na'umu.”^u

²²“Ma'uua mei ama na warenaa a'a ei nafina, 'Batafa! Tonamai fei pa'aa rawani'a lawalawa ma falawainia. Augaa hepalo alatai ana'anana ma farafefani supinena. ²³Foraiamii fei baua na'uu buduma'ao ma fo'afama'eia. O'aa bigi'aa hefaa baua du'ua ma hanana wiwiwidi. ²⁴Uaa meni na'uu na ma'edii ma na mama'adiai; ina pa'aidii ma ona pa'idinia.' Si'ei, ronawe hanana wiwiwidi.

²⁵“Ma ei, mei uma'ua, hia laloo pe'ihape. I'a nofarafi'imai a'a fei humu, ina guainaa ei lauga ma ei roi palapala. ²⁶Si'ei, ina harofaa hemea nafi ma i'iginia ba roi fetanai ei. ²⁷Ina ware, 'Mei lofumu na nodigimai ma mei amamu na fo'afama'ea fei na'uu buduma'ao, uua na hadiwe'imai ma lomi manumanu na fafeloia.'

²⁸“Mei uma'ua namina sibafafelo ma lomi na wadu'ai. Si'ei, mei amana na asi'alao ma ware'ai'ai a'ana. ²⁹Ma'uua na warefanaa mei amana, 'Ma'aia! Minaa ei igisimasi yau na bigi ale'ei nafimu ma lomi na barafeaa wareamu. Ma'uua ana pa'aa lomi hepalo fanamu na'uu memee ba a hanana wiwiwidifipui a'a ei tafiu. ³⁰I'a nomai meni na'umu, meni na neneneinaa ei manumanumu a'a ei pifinee tala, ona fo'afama'ea fei baua na'uu buduma'ao a'ana!'

³¹“Na ware amana, 'Mena na'uu, yoi mina a'au ranimai ma minaa eni manumanuu, manumanumu. ³²Ma'uua agunei wiwiwidi ma ni'enile, uua mei lofumu na ma'edii ma na mama'adiai. Na pa'aidii ma o'ouna pa'idinia.' ”

Fei Warea Hanunuu mei Poahafeloi Oma'ama'aa

16 ¹Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, “Na pa'i hemea rama'a na watauda mugoo po'ina ma na pa'i hemea oma'ama'aa ei manumanuna

^u 15:21 Hefi'a ne'ia mina ba *rawani ba yau na'umu*. Augau ale'ei hemea bigibigi'a a'amu.

ma hefi'a, rona ware ba mei oma'ama'aa na babibiyeinaa ei manumanuu mei fasuna. ²Si'ei, na harofamai ma i'iginia, 'Tamanu eni guguaiuu wagii fei oma'ama'amu? Onei warefarawaninaa fei bigi'amu, uaa lomi ba o bigidiai.'

³"Mei oma'ama'aa na naranara, 'A bigi'aa tamanu eni? Mei fasuu ba i fapedugaa bigi'au. Lomi na pa'i faufau ba a agi ma una mamafa noinoia. ⁴Haa, una aida ba a bigi'aa tamanu, uaa nabaa i pedu bigi'au yeni, ei rama'a ro'aa taufagutanau humuu ro'ou.'

⁵"Si'ei, na harofahememeeanaa ei rona to mugoo po'i mina a'a mei fasuna ma rotawe hodi'ia. Na i'iginiaa mei rawarawa, 'Hefiga puduu ei ba onei hodi'ia a'a mei fasuu?'

⁶"Ina ware, 'Odufua pufaba'a litre' pao olive.'

"Mei oma'ama'aa na warenaa a'ana, 'Tonaa fei ne'ia, gutabatafa ma filoginaa fei puduna, ale'ei hefa pufaba'a ma haipani pu'u.'

⁷"Ma na i'iginiaa mei fahelaguiana, 'Ma yoi nei hodi'aa hefiga?'

"Ina ware, 'Hefa pufaba'a ba'ale' wheat.'

"Ina warenaa a'ana, 'Tonaa fei ne'ia ma filoginaa puduna ale'ei fainaroo pu'u.'

⁸"Si'ei ba mei oma'ama'aa na bigi'ia ale'ei, na wareaa fei sifisifina mei fasuna. Hamatee ei rama'a feni ano, rona pa'i baua apa'aa ro'ou ba ro'aa bigi'aa tamanu a'a ei na fimina'ei maumau ro'ou laraa ei rama'a a'a fei we'ai. ⁹A warefanaa hamu'ou, talainaa eni watauda manumanu feni ano ba hamonei pa'i tafii hamu'ou ma ena na pedu i pa'i rama'a taufagutanaa hamu'ou a'a fei gufu lomi i pedutoo.

¹⁰"Mei i oma'afarawaninaa ma'ida ua, ana i oma'afarawaninaa watauda manumanu ma mei lo'e i oma'apa'aa ma'ida ua, ana lomi i oma'apa'aa watauda manumanu. ¹¹Si'ei, nabaa lomi hamona oma'afarawaninaa ei mugoo po'i wagii feni ano, hini ba i fifaninaa panii hamu'ou oma'aa tamanu napa'aa pa'i rarabana? ¹²Ma nabaa lomi hamona oma'afarawaninaa manumanuu hemea, hini ba i fani manumanu a'a hamu'ou?

¹³"Lomi hemea nafi i bigi a'a helagui fasu. Uaa i bidi ununa a'a mei ma i haguuaa mei. O, imina oafagugu a'a mei ma narafafelo a'a mei. Lomi na hawia ba hamu'ou nafii a'a mei Haidaa ma a'a fei mugoo po'i anaa."

Hefi'a ei Wareaa Jesus

(*Matthew 11:12,13; 5:31,32; Mark 10:11,12*)

¹⁴Ei Pharisee, ei rona haguuaa mugoo po'i, ro'aa guainaa fei, rona falalasiaa Jesus. ¹⁵Ina warenaa a'a ro'ou, "Hamona fa'upe'upe'i ba hamona rawani i pudaa rama'a, ma'uaa mei Haidaa na apa'idigaa ei naranaraa hamu'ou. Tamanu fei ei rama'a rona nara ba na rawani, na hafelo i pudaa mei Haidaa.

▼ **16:6** Warea Greek ba *hefa pu'u batous* (ale'ena 3 kilolitres) ⚭ **16:7** Warea Greek *hefa pu'u korous* (ale'ena 35 kilolitres)

Fahononoo ei Feroia

16 “Ei ne'ia wagii fei Law ma ei mamama'a, ronamina u'ugamai nopa'amii fei au John. Nenee fei au fei, fei rawani'a wareaa fei haparaiaa mei Haidaa, rona u'ugamai. Ma minaa ei rama'a ronamina nigo ba ro'aa wadu'ai wagina. 17 Na maduta ua pa'aiaa fei pumanugawe ma feni malagufu laraa fei ba ma'ida ne'ia wagii fei Law i pa'ai.

18 “Hini wawane i fi'alagii a'a mei harona ma lalainaa hemeadiai pifine, ina bigi'aa fei fiharoharoipa'aia. Ma mei wawane i lalainaa mei pifine na fi'alagii a'a harona ana na bigi'aa fei fiharoharoipa'aia.

Mei Watauda Mugoo Po'ina ma Lazarus

19 “Na pa'i hemea na watauda mugoo po'ina, mei na hawegi a'a ei manumanu namina rata pono'ana ma na'aida guta hanana ma'igufarawani ua. 20 Yei poaa fei gigeina, rona fahainopaa hemea noinoi, harana Lazarus. Ei ununa, namina loralorai 21 ma napa'aa nunumiai ba i hana tamanu na pasimai a'a fei tawaa mei watauda mugoo po'ina. Ma ei ponoto, ana rona nomai mi rawe'aa ei loralorana.

22 “Nawe nomai fei arewaa ba na ma'e mei noinoi ma ei alo'alo, rona noporona hia a'a Abraham. Mei watauda mugoo po'i, ana na ma'e ma rona i'ifinia. 23 Hia na tonaa fi'ina i a'a ei ma'ea,^x ma'uaa na fanunupa'aa Abraham rauaa ma i papana, Lazarus. 24 Si'ei, na haroharona a'ana, 'O'ama Abraham, faloloa'inau ma aloamii Lazarus ba nei pudinaa ranu umuu ana'anana ma mi falolomaa raweraweu uaa yau eni na tonaa fi'iu a'a feni hafi.

25 “Ma na ware Abraham, 'Ona'uu, nonominia ba ei odo'o guta ona tonaa ei rawani'a manumanu, ma'uaa Lazarus namina hafelo gutana. Ma e'eni, ina gutafarawani yeni ma yoi na tonaa fi'imu. 26 Ma hepalodiai, na mina walalo wara'afalaa watolaa haigua ma yoi ma hini i di'ininaa yeni ma dinaa a'amu, pa'aa lomi talana ma ana lomi ba hemea a'amu i nopa'imai a'a haigua.'

27 “Ina ware, 'Na ale'ena o'ama, aloaa Lazarus ba nei dinaa humuu amau 28 uaa na pa'i hapaini lofuu. Ware a'ana ba neidii warefa'aiaa ro'ou ba ronei'aa nomai a'a feni gufuu fi'ia.'

29 “Abraham na ware, 'Moses ma ei mamama'a, ro'ou yei a'a ro'ou ma ei lofumu ronei guainaa ro'ou.'

30 “Ina ware, 'Lomi, o'ama Abraham, ma'uaa, nabaa hemea a'a ei ma'ea i dinaa a'a ro'ou, rowe filoginaa naranaraa ro'ou.'

31 “Ina warenaa a'ana, 'Nabaa lomi rona guainaa Moses ma ei mamama'a, ana lomi ba ro'aa nara ba pa'aa fa'ua nabaa hemea i asi'aa a'a ei ma'ea.' ”

^x 16:23 Warea Greek *Hades*

Fei Hafelo'a, fei Narafawe'ia ma fei Bigi'a
(*Matthew 18:6,7,21,22; Mark 9:42*)

17 ¹Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, “Iwe nomai ei manumanu ba i fapasiala ei rama'a, ma'uaa ipa'aa fagiana mei na fapasiala hemeadiai. ²Na rawani ba ro'aa faunaa huana hepalo baua mugoo ma famomogia agi laraa fei ba i fapasiala hemea e'eni pusu'o baduu a'a fei hafelo'a. ³Si'ei, oma'aa hamu'ou.

“Nabaa na pasi a'a ei hafelo'a mei lofumu, warefawe'i a'ana ma nabaa i filoginaa naranara, onei futoaa ei hafelo'ana.” ⁴Nabaa i bigi'aa olorompalo tata a'amu laloo heai arewaa ma na hadiwe'imai olorompalopoa a'amu ma ware, ‘Na filoginaa naranarau,’ onei futoaa ei hafelo'ana.”

⁵Ei apostle, rona warenaa a'a mei Fasu, “Fagipeaa fei we'iaa naranaraa hai'ou!”

⁶Ina ware, “Nabaa namina pusu'o ale'ei lau mustard ei we'iaa naranaraa hamu'ou, hamo'aa warenaa a'a feni baua haihai mulberry, ‘Onei afue ma wi pasi agi,’ ma i guainaa hamu'ou.

⁷“Nabaa hemea hamu'ou na pa'i nafina, mei fi bigi pe'ihape, o oma'aa ei sipsipi, ana i ware a'a mei nafi ei na baguamai podu ba, ‘Nomai, mi gutahanana’. ⁸O i ware a'ana ba, ‘Babagifani hanau, wi nunuu, mi hasufani hanau ma tofanimai numau ma nenee fei, wi hanana ma hunu’. ⁹Ana lomi i ware ‘ta’ a'a mei nafi uaa ina bigi'aa tamanu wareana ba nei bigi'ia. ¹⁰Ma hamu'ou ana ale'ei. Ena hamona bigi'aa minaa ei manumanu, ei hamona guainia ba hamonei bigi'ia, hamonei ware, ‘Hai'ou, nafi ua. Hai'ou bigi'uaiaa ei bigi'aa hai'ou.’ ”

Na Fapedugaa Watawataa Hefua Rama'a

¹¹Ifi tatalailao dinaa Jerusalem, Jesus na neneraa fei tala watolaa Samaria ma Galilee. ¹²Ifi aunulao a'a hepalo gufu, hefua watawatai^y na u'oma'aia. Rona ufaraua ¹³ma harofabauanamai, “Jesus, mena Fasu, faloloa'inaa hai'ou!”

¹⁴I fanunupa'aa ro'ou na ware, “Nowau, wi famaua a'a ena bauaniaa humuu mei Haidaa.” Ma ei roi talailao nawe fafa'arai hudi unuu ro'ou.

¹⁵Hemea ro'ou, i fanunuia ba fei hudi ununa na fafa'arai, na hadiwe'ilao ma warefabauana ma uduginaa mei Haidaa. ¹⁶Ina fapasi igoaa Jesus ma ware ‘ta’ ma hia, hemea Samaria.

¹⁷Jesus na i'igai, “Abaa ro'ou hefua namina fafa'arai? Ma ro'ou hitani, ei faimemea? ¹⁸Lomi hemea ro'ou i hadiwe'imai ma uduginaa mei Haidaa? Ana simeni ua, meni hepapa gufu?” ¹⁹Si'ei, na warenaa a'ana, “Asi'a'aunu; fena we'iaa naranaramu na farawaninio.”

^y 17:12 Warea Greek ba hefi'a mau funuua hudi unu—aba unaa watawata ua.

Fei Noramiaa fei Haparaiaa mei Haidaa
(*Matthew 24:23-28,37-41*)

²⁰Hefarani, ei Pharisee na i'iginia ba nahaiga i nomai fei haparaiaa mei Haidaa. Jesus na ware, “Fei haparaiaa mei Haidaa, lo'e ba hamu'ou fanunupa'ia ba na nodigimai ²¹ma ana lomi ro ware ei rama'a ba ‘Oo sifeni, na ude yeni,’ o ‘Sifei yei,’ uaa fei haparaiaa mei Haidaa na ude i laloo iaa^z hamu'ou.”

²²Ma na warenaa a'a ei otalai nenerana, “I nomai fei au ba hamowe nunuminaa hepalo ei arewaa mei Na'uu Rama'a, ma'uaa lomi hamowe fanunupa'ia. ²³Ro'aa warefanaa hamu'odu ei rama'a ba ‘Sime. Hia, yei!’ o ‘Simeni. Hia, yeni!’ Apuna ponineneraa ro'ou. ²⁴Uaa mei Na'uu Rama'a a'a fei arewana,^a hia ale'ei fei usida, fei na usidai ma fawe'ainaa fei pumanugawe fipepei ama'anaa fipepei. ²⁵Ma'uaa neido'o tonaa watauda fi'ina ma ei rama'aa feni au feni ro ofadugia.

²⁶“Fei au Noah ana ale'ei fei au mei Na'uu Rama'a. ²⁷Ei rama'a, rona hanana, hununu, lalai ma falalai nopa'aloo fei arewaa ba Noah na wadu'ainaa fei baua wa. Ma fei mamaua suwela nawe nomai ma fawawau'uma'ea minaa ro'odu.

²⁸“Ana ale'ei a'a fei au Lot. Ei rama'a, rona hanana, hununu, ponopono, alo'alo, farofaro du'ua ma fadufadu. ²⁹Ma'uaa fei arewaa i di'ininaa Sodom Lot, fei hafi ma ei babaiaa mugoo na pasirai pumanugawe ma sidafama'ea minaa ro'odu.

³⁰“Ana i ale'ei a'a fei arewaa na fa'arewa mei Na'uu Rama'a. ³¹A'a fei arewaa fei, nabaa nemea i pafoo humuna, inei'aa upu ba i wadu'ainaa humuna ba i to manumanuna. Ana ale'ei, nabaa nemea yei pe'ihapena, inei'aa bagua ba i to hepalo manumanu. ³²Hamonei nonominaa mei haroo Lot! ³³Uaa hini ba i fatelaiaa fei fawewenina, i pa'ai a'ana, ma'uaa hini i fapa'ainaa fei fawewenina a'au, i tohadiwe'idinia. ³⁴A warefanaa hamu'odu ba i a'a fei poi fei, helagui rama'a, lagu'awe haino pafoo tawa. Hemea i apa'ai ma hemea ana yei. ³⁵Helagui pifine, lagu'aa u'ufipui grain; hemea i apa'ai ma hemea ana yei.” ^{36b}

³⁷Rona i'igai, “Yei hitani, mena Fasu?”

Ina ware, “Hitani na pa'i ma'ea, yei ei ro'udo, ro'aa hoania.”

Fei Warea Hanunu mei Pifine na Ofasisia

18 ¹Ma Jesus na u'ufanaa ei otalai nenerana hepalo warea hanunu i fama'aiaa ro'ou ba ranimai ronei lafulafu ma ronei'aa rawa'a'afai. ²Ina ware: “I a'a hepalo gufu na pa'i hemea fadududua lomi na ma'uaa

^z 17:21 O, mei Haidaa na oa i dupuaa ^a 17:24 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i a'a fei arewana.

^b 17:36 Hefi'a ne'ia ana yei. ³⁶ Helagui wawane, lagu pe'ihape; hemea i apa'ai ma hemea ana yei.

mei Haidaa o rama'a. ³Ma na pa'i hemea pifine ma'esuabea, mei na u no'ualao ma ware'ai'ai a'a mei fadududua ba, 'Fawanewaneaa pafoo haigua mei na bidibidi ununa a'au.'

⁴"Mina figa i'igiana ma lomi na ugainia. Ma'uaa inawe nara, 'Fa'ua ba lomi una ma'auaa mei Haidaa o ei rama'a, ⁵ma'uaa si'ei ba meni pifine meni, namina fahauaa unuu, hee, unei pa'aa fawanewaneia ma lomi i fai famatapuaa unuu!' "

⁶Ma na ware mei Fasu ba, "Hamonei guainaraiaa ei wareaa mei fadududua, mei lomi na wanewane. ⁷Ma nabaa ale'ei, naraa hamu'ou ba lomi i fawanewaneaa ei manumanu wagii e'ei rafeiana mei Haidaa, e'ei rona ai'ainaa a'ana arewaa ma poi? Ana hamona nara ba i ofadugi'uaiaa ro'ou? ⁸A warefanaa hamu'ou, iwe fawanewane batafainaa ei pidawaiaa ro'ou. Ma'uaa ena na nomai mei Na'uu Rama'a, ana i ma'apa'i rama'a na narafawe'i yeni malagufu?"

Fei Warea Hanunuu mei Pharisee ma mei Otonaa Mugoo Po'ii Gavaman

⁹Ma a'a feni warea hanunu feni, Jesus na u'ugaa hefi'a rona o'ugaa fei wanewaneaa ana ro'ou ma ba hefi'adiai, rona hafelo: ¹⁰"Helagui rama'a, laguna tafanewadu'ainaa humuu mei Haidaa ba lagu'aa lafulafu. Hemea lagua, hia Pharisee ma hemea, otonaa mugoo po'ii gavaman. ¹¹Mei Pharisee na ufalarai ma lafulafu ba hia batanai,^c 'Mena Haidaa, a ware 'ta' a'amua ba yau, abaa ale'ei hefi'a rama'a—ei fafanao, ei na bigi'aa ei hafelo'a, ei fiharoharoipa'aia, o ale'eni meni otonaa mugoo po'ii gavaman. ¹²Una'o fabao ale'ei guapoa laloo heai hafapagipagia ma na'aida au hepalo a'a hefua wagii minaa ei finefineu.'

¹³"Ma'uaa mei otonaa mugoo po'ii gavaman na ufaraua. Ana lomi na aranaa pafea, ma'uaa na warehafugaa niniwaina, 'Mena Haidaa, faloloa'inau, yau meni hafelo'a.'

¹⁴"A warefanaa hamu'odu ba mei rama'a mei, na hadiwe'inaa humuna ma na wanewane i pudaa mei Haidaa laraa mei Pharisee. Uaa hini i poronaa hia pafea, i oanaa pu ma hini i fafafaunaa hia pu, i oanaa pafea."

Ei Pusu'o Baduu ma Jesus

(Matthew 19:13-15; Mark 10:13-16)

¹⁵Ei rama'a roi dugaloo ei pusu'o baduu a'a Jesus ba nei idoaa ro'ou. Ro'aa fanunuia ei otalai nenera, rona hota'aa ro'ou. ¹⁶Ma'uaa Jesus na harofamii ei baduu a'ana ma ware, "Fa'aunuamii ena baduu a'au ma apuna pauniaa ro'ou, uaa fei haparaiaa mei Haidaa, pa'aa manumanuu eni baduu ale'eni. ¹⁷A warefa'uai a'a hamu'odu ba hini lomi i tonaa fei haparaiaa mei Haidaa ale'ei ei baduu, pa'aa lomi iwe wadu'ai lalona."

^c 18:11 O, na ufalarai ma lafulafunaa anaia

Mei Bauana na Watauda Mugoo Po'ina
(*Matthew 19:16-30; Mark 10:17-31*)

¹⁸Na pa'i hemea bauana na i'iginia, “Mena rawani'a feroia, a bigi'aa tamanu ba a to harenau lomi i pedutoo?”

¹⁹Jesus na ware, “Tani o ware ba yau rawani'a? Lomi hemea na rawani. Pa'aa unaiaa mei Haidaa ua. ²⁰Yoi na apa'idigaa fei law: ‘Onei'aa fiharoharoipa'ai, fo'afama'e, fafanao, fanaa fei sifisifi u'uga a'a nemea ma onei ma'auaa amamu ma inamu.’”

²¹Ina ware, “Minaa ena na fanima'aia ei ui badui nopa'amii wagieni.”

²²I guainaa fei Jesus, na warenaa a'ana, “Dufudiamu hepalo manumanu. Aloaa minaa ena ona pa'i ma fanaa ei lomi rona pa'i. Ma owe pa'i manumanumu i pafea. Nenee fei, mi nenerau.”

²³I guainaa fei, namina faloloa'i, uaa na watauda manumanuna. ²⁴Jesus na fanununaa a'ana ma ware, “Na mina waiwai a'a ei na pa'i watauda manumanu ba ro'aa wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa! ²⁵Hi'i, na madutainaa fei camel ba i wadu'ainaa fei walawalaa fei tawi laraa mei na pa'i watauda manumanu ba i wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa.”

²⁶E'ei ro'aa guainaa fei, rona i'igai, “Hama pa'aa hini i tela?”

²⁷Jesus na ware, “Tamanu lomi na ma'atalaa a'a rama'a na ma'atalaa a'a mei Haidaa.”

²⁸Peter na warenaa a'ana, “Hai'ouna di'ininaa minaa ei hai'ouna pa'i ba hai'ou nenegio!”

²⁹Jesus na warenaa a'a ro'odu, “Apa'aa warefa'uai a'a hamu'odu. Hini i di'ininaa gufuna, o harona, o lofuna, o amana ma inana, o na'una uaa fei haparaiaa mei Haidaa, ³⁰i tonaa wataudadiai wagii feni au feni ma wagii fei au i nomai, i tonaa fei harenau lomi i pedutoo.”

Jesus Nadii Ware'augaa fei Ma'eana
(*Matthew 20:17-19; Mark 10:32-34*)

³¹Jesus na dugitata'ainaa ei hefua ma helagui ma warefanaa ro'ou, “O'ou, o aununawii Jerusalem ma minaa ei ne'iaa ei mamama'a mei Na'uu Rama'a, ipowe fa'uai. ³²Ro'aa fifania panii ei Gentile. Ma ro'aa warefafaifeinia, warefafeloia, huwia, babuinia ma fo'afama'eia. ³³Ma a'a fei fa'oduiaa arewaa, iwe asi'adiai.”

³⁴Ei otalai nenera, lomi rona apa'ifarawaninaa fei. Fei hanuna na ude'opa'ai a'a ro'odu. Ma lomi rona apa'aa tamanu fi wareia.

Mei Noinoi Pudawerai na Fanunupa'i
(*Matthew 20:29-34; Mark 10:46-52*)

³⁵I nofarafi'inaa Jericho Jesus, hemea pudawerai na guta noinoi papaa tala. ³⁶I guainaa fei gupuu rama'a roi nolao, na i'igai ba tamanu fei. ³⁷Rona warefania, “Jesus, mei Nazareth fi nolao.”

³⁸Ina haroharo, “Jesus, mena Na'uu David, po'o faloloa'inau!” ³⁹Ei rona talailao ma'a, rona hota'ia ma ware a'ana ba nei babanini. Ma'uaa, namina haropararai ua, “Mena Na'uu David, po'o faloloa'inau!”

⁴⁰Jesus na u ma ware ba ronei dugiamai a'ana. I nofarafi'imai, Jesus na i'iginia, ⁴¹“Tamanu nunumiamu ba a bigi'ia a'amu?”

Ina ware, “Mena Fasu, nunumiau ba a fanunupa'i.”

⁴²Jesus na warenaa a'ana, “Onei fanunupa'! Fei narafawe'iamu na farawaninio.” ⁴³Ana ei na fanunupa'i ma neneraa Jesus ma na uduginaa mei Haidaa. Ro'aa fanunuia minaa ei rama'a, ana rona uduginaa mei Haidaa.

Zacchaeus, mei Otonaa Mugoo Po'ii Gavaman

19 ¹Jesus na dinaa Jericho ma talailao. ²Na pa'i hemea yei, harana Zacchaeus, hia famomoaa ei otonaa mugoo po'ii gavaman ma na pa'i watauda mugoo po'ina. ³Hia ba i fanunu ba Jesus rama'a bata, ma'uaa si'ei ba namina welegui, lo'e na fanunupa'i uaa fei gupuu rama'a. ⁴Si'ei, na poninaa ma'a ma fanea hepalo figi sycamore ba i fanunuia, uaa Jesus fi talailao yei.

⁵I nopa'aloo fawelei Jesus, na arenaa pafea ma warenaa a'ana, “Zacchaeus, upubatafagio. A guta humumu wagieni.” ⁶Si'ei, na poni'upu ma taufa'ugia.

⁷Minaa ei rama'a, rona fanunuaa fei ma bababau'u, “Hia, ba iree gutafipui a'a hemea 'hafelo'a.’ ”

⁸Ma'uaa, Zacchaeus na ufalarai ma warenaa a'a mei Fasu, “Mena Fasu, fanunu! Yeni ma e'eni a fani hesuwi wagii minaa ei manumanuu a'a ei lomi rona pa'i. Ma nabaa una fafanaonaa hemea a'a hepalo manumanu, te, a hodi'ia ma pafoinaa obaodiai.”

⁹Jesus na warenaa a'ana, “Wagieni, fei talaa tela'ana na nomai a'a feni humu feni, uaa meni rama'a meni, ana hemea na'uu Abraham. ¹⁰Uaa mei Na'uu Rama'a na nomai ba i labaginaa ei rona pa'ai ma fatela'anaa ro'ou.”

Fei Warea Hanunuu Hefua Mugoo Po'i

(Matthew 25:14-30)

¹¹Ei roi guguaiaa fei, ina waredilao ma u'ufanaa ro'odu hepalo warea hanunu, uaa hia, na rafi'inaa Jerusalem ma ei rama'a, rona naranara ba fei haparaiaa mei Haidaa ipa'aa sufudai e'eni. ¹²Ina ware: “Na pa'i hemea rama'a, waninianamai a'a fei maroaa ei hapara. Ma na aununaa a'a hepalo gufu rauaa ba ro'aa fania fei hapara ma nene, iwe hadiwe'imai. ¹³Si'ei, ina lala'aa hefua ei tameloina ma fanaa ro'ou hefua mugoo po'i.^d Ina ware, ‘Hamonei bigifani fahononoo eni mugoo po'i hawina una hadiwe'imai.’

^d 19:13 Fei mugoo po'i fei, harana “mina” (Greek). Hepalo “mina” ale'ena pono'aa bigi'aa hemea laloo oduai puda.

¹⁴“Ma'uaa ei paniaa panina na bidi unuu ro'ou a'ana ma rona aloaa hefi'a nenena ba ronei ware, 'Lomi hai'ouna nunuminaa meni rama'a meni ba haparaa hai'odu.’

¹⁵“Ma'uaa inawe tonaa fei hapara ma hadiwe'inaa gufuna. Ma na lala'amii ei tameloina, ei i fani mugoo po'i a'a ro'ou ba i pa'aa apa'ia ba rona bigifani fahononona.

¹⁶“Mei rawarawa na nomai ma ware ba, 'Mena bauana, una bigipa'aa hefuadi ai a'a fei mugoo po'imu.’

¹⁷“Mei fasuna na ware, 'Na rawani bigi'amu mena rawani'a tameloiu! Ma si'ei ba ona bigifarawani a'a ei pusu'o manumanu, o'aa oma'aa hefua baua gufu.’

¹⁸“Na nomai mei fahelagui'aa tameloina ma ware, 'Mena bauana, una bigipa'aa haipanidiai a'a fei mugoo po'imu.’

¹⁹“Mei fasuna na ware, 'Yoi oma'aa haipani baua gufu.’

²⁰“Ma i dii, na nomai hemeadi ai tameloina ma ware, 'Mena bauana, sifeni, feni mugoo po'imu; una sumia laloo hepalo pusu'o lawalawa.

²¹Una mama'auio, uaa yoi, hemea sibasiba rama'a. Ona tonaa ei abaa augamu ma hufu'aa ei abaa faroamu.’

²²“Mei fasuna na ware, 'A dududunaa yoi a'a ei wareamu, mena hafelo'a tameloiu! Yoi na aida ba yau hemea sibasiba rama'a ba una tonaa ei abaa augau ma hufu'aa ei abaa faroau, na? ²³Nabaa ona aida, tani lomi ona aunaa humuu mugoo po'i ma una hadiwe'imai i pa'i fahononona?’

²⁴“Ma ina warenaa a'a ei rona ufalarai yei, 'Tonaa fei mugoo po'ina ma fanaa mei na pa'i hefua mugoo po'i.’

²⁵“Rona ware, 'Mena bauana, na pa'idii hefua a'ana!’

²⁶“Ina ware, 'A warefanaa hamu'odu ba hini na pa'i, mei fasuna i fani hefi'adi ai a'ana, ma'uaa hemei lomi na pa'i, tamanu ma'idei hodihodiana, mei fasuna i tohadiwe'inia a'ana. ²⁷Ma'uaa ei rama'a na bidi unuu ro'ou a'au, ei lomi rona nunumiai ba unei haparainaa ro'ou—dugamii ro'ou yeni ma fo'afama'ea ro'ou i pudau.’ ”

Fei Baua Ni'eni'ea a'a fei Wadu'aiana

(Matthew 21:1-11; Mark 11:1-11; John 12:12-19)

²⁸I waredigaa fei Jesus, nado'o nono'aununaa pafea, yei Jerusalem.

²⁹Ei fi nofarafi'inaa Bethphage ma Bethany a'a fei maugeni, harana Maugeni Olive, na aloaa helagui otalai nenerana ma warenaa a'a lagua,

³⁰“Aununaa a'a fei gufu i ma'aa hamugua ma ena hamuna nowau, hamu'aa fanunupa'aa hepalo baubara hosi na fau yena, fena rotawe hugi pafona. Alagia ma foraiamai yeni. ³¹Nabaa nemea na i'iginaa hamugua, 'Tani hamu'aa alagia?' warefania, 'Mei Fasu na nunumina.' ”

³²Laguei, lagu'ado'o nolao ma'a, laguna pa'ia ana ale'ei i wareia a'a lagua. ³³Lagu'aa alaraa fei hosi, ei amaa fei, rona i'iginaa lagua, “Tani hamu'aa alaraa fei hosi?”

³⁴Laguna ware, “Mei Fasu na nunuminia.”

³⁵Laguna foranaa a'a Jesus ma augaa ei hawaa uguu lagua pafoo fei hosi ma fahuginaa Jesus pafona. ³⁶Ei fi ponilao, ei rama'a, rona hafeninaa fei tala a'a ei hawaa uguu ro'odu.

³⁷I nofarafi'imai a'a fei tala i upunaa fei Maugeni Olive, minaa fei gupuu ei otalai nenerana, namina ni'eni'e ma laugifabauana uduginaa mei Haidaa a'a tamanu foigia rona fanunuia:

³⁸“Hawegia a'a mei hapara, mei i nomai wagii fei haraa mei Fasu!”

“Fei gutafarawania i pafea ma fei hawera a'a mei na Pafeai!”

³⁹Hefi'a ei Pharisee a'a fei gupuu rama'a na warenaa a'a Jesus, “Feroia, sibaiaa ei otalai neneramu!”

⁴⁰Ina ware, “A warefanaa hamu'ou, nabaa rona babanini, ei mugoo, ro'aa lalaugi.”

⁴¹I nofarafi'inaa Jerusalem ma fanunupa'aa fei gufu, na pasi u'ugu ranuu pudana wagina ⁴²ma na ware, “Nunumiau ba hamonei aida tamanu i fagutafarawaninaa hamu'ou wagieni—ma'uaa eni, na opa'ai puda hamu'ou. ⁴³I nomai ei arewaa ba ena na bidi unuu ro'ou a'a hamu'ou, ro'aa ufaweloinaa gufuu hamu'ou ma afi e'ee pinee ro'ou ba ro tafanewadu'ainaa gufuu hamu'ou ma fifo'ai a'a hamu'ou. ⁴⁴Ro'aa fo'afapasinaa hamu'ou pu, hamu'ou ma ena na'uu hamu'ou a'a ei humuu hamu'ou. Lomi rowedii augaa ne'aa mugoo pafoo hepalodiai, uaa lomi hamona fanunu'apa'aa fei noramiaa mei Haidaa a'a hamu'ou.”

Jesus a'a Fei Humuu mei Haidaa

(*Matthew 21:12-17; Mark 11:15-19; John 2:13-22*)

⁴⁵I dii, na dinaa malalaa fei humuu mei Haidaa ma teteaa ei roi alo'alo. ⁴⁶Ina warenaa a'a ro'odu, “Na udedii fei ne'ia ‘Fei humuu, humuu lafulafua’; ma'uaa hamona fafaia ale'ei ‘wadu e'ei fafanao.’”

⁴⁷Minaa ei arewaa na feferoi laloo fei humuu mei Haidaa. Ma'uaa ei famamoaa humuu mei Haidaa, ei feroiaa law ma ei bauaniaa gufu ba ro'aa fo'afama'eia. ⁴⁸Ma'uaa lomi rona labagipa'i tala ba ro'aa batanainia, uaa minaa ei rama'a namina guaimalefa a'a ei wareana.

Rona Haninaa fei Foraforaa Jesus

(*Matthew 21:23-27; Mark 11:27-33*)

20 ¹Heai arewaa, ei fi feroinaa ei rama'a i malalaa fei humuu mei Haidaa ma u'ugaa fei rawani'a warea, ei famamoaa humuu mei Haidaa, ei feroiaa law mawe ei bauaniaa gufu, rona nomai a'ana. ²Rona i'igai, “Warefanaa hai'ou, foraforaa hini feni o bigi'aa eni manumanu eni. Ma hini na fanio fei forafora?”

³Ina ware, “Ana na pa'i i'igiau. Warefanau, ⁴Hefei pudugufaiaa John—noranamai gufuu pafea, o a'a rama'a?”

⁵Rona fiwarewarei wagina ma ware, “Nabaa ona ware ba, ‘Noramiana pafea,’ i i'ligai, ‘Hamatani lo'e hamona nara ba fa'ua ei wareana?’ ⁶Ma'uaa nabaa o ware ba, ‘A'a rama'a,’ minaa ei rama'a ro'aa nafanaa o'ou mugoo, uaa rona nara ba John, hemea mamama'a.”

⁷Si'ei, rona ware, “Lomi hai'ouna aida ba fei pudugufaiiana noramiana hitani.”

⁸Jesus na ware, “Ana lo'e a warefanaa hamu'ou ba hini na fanau fei forafora, fei na biginaa eni manumanu eni.”

Fei Warea Hanunuu ei Oma'ama'aa Pe'ihape

(Matthew 21:33-46; Mark 12:1-12)

⁹Ina u'ulao ma na u'ufanaa ei rama'a feni warea hanunu feni: “Hemea rama'a na bigi'aa hepalo pe'ihape fuua wine ma hefi'a faroa, rona fania ma'ida mugoo po'i ba rodo'o bigibigi wagina. Ma mei amaa fei pe'ihape na aununaa gufu rauaa ma guta famadii ma'ida. ¹⁰I nopa'aloo fei au hufu'a, ina aloaa hemea nafina a'a ei faroa ba ronei fania ma'ida fua a'a fei pe'ihape. Ma'uaa ei faroa, rona babuinia ma alofatatalainia, pani ua. ¹¹Ina aloaa hemeadii nafi, ma'uaa ana ale'ei, rona babuinia, famamafaia ma rona alofatatalainia, pani ua. ¹²Ina alodinaa mei fa'o'oduiaa ro'ou ma rona hafufararaiaa ununa ma bainafa'ainia ano.

¹³“Idii, mei amaa fei pe'ihape nawe ware, ‘A fetanainia feni? Unei aloaa mei na'uu, baduu wawane, mei una haguia; woro ro'aa ma'auia.’

¹⁴“Ma'uaa ro'aa fanunupa'ia e'ei faroa, rona fiwarewarei, ‘Simeni, meni ipowe amainaa feni pe'ihape. O dii, o'aa fo'afama'eia ma fei pe'ihape, o'aa tonia.’ ¹⁵Si'ei, rona bainafa'ainia auguu fei pe'ihape ma fo'afama'eia.

“Ei naraa hamu'ou ba mei amaa fei pe'ihape i fetanainaa ro'odu? ¹⁶I nomai, fo'afama'ea ei faroa ma fanaa fei pe'ihape a'a hefi'adiai.”

Ro'aa guainaa fei ei rama'a, rona ware, “Pa'aa lomi na rawani ba fei nei nomai!”

¹⁷Jesus na fanunufa'u'uaa ro'odu ma na i'ligai, “Ana? Hama tamanu feni ne'ia:

“ ‘Fei mugoo, fei rona suminia ei fadufadua,
i oanaa fafasuii^e fei humu'?’^f

¹⁸Minaa ei rona pasi pafoo fei mugoo, ro'amina matalatala, ma'uaa, hini i pasi'onia fei mugoo imina marafita.”

Fani Mugoo Po'i a'a Caesar

(Matthew 22:15-22; Mark 12:13-17)

¹⁹Ei feroiaa law ma ei famamoa humuu mei Haidaa, roi labaginaa hefaa tala ba ro'aa panarofia e'eni ua, uaa rona apa'ia ba ifi hanunuinaa ro'ou. Ma'uaa rona ma'auaa ei rama'a.

^e 20:17 O, i oanaa fafasuii fei fasu'ufufugoi ^f 20:17 Psalm 118:22

²⁰Rona opapaninia ma aloaa hefi'a farerefaia ba ronei nosifilao ma susuaninia ba inei warefatata ma ba ro'aa fifaninia panii ei forafora, ei rona pa'i faufau ro'ou a'a mei gavanaa. ²¹Si'ei, ei farerefaia, rona i'iginia, "Mena feroia, Hai'ouna aida ba ona ware ma feroinaa ei na wanewane ma lomi omina fafena hemea, ma'uaa ona feroinaa fei talaa mei Haidaa wagii fei na fa'uai. ²²Ina wanewane nabaa o'ou fani mugoo po'i a'a Caesar, o lo'e?"

²³Ina fanunu'apa'idigaa fei waresuabaduiaa ro'ou ma warenaa a'a ro'ou, ²⁴"Fama'aiuu hepalo denarius. Hanunuu hini ma ne'iaa hini wagina?"

²⁵Rona ware, "Caesar."

Ina warenaa a'a ro'ou, "Nadii, fanaa Caesar ei manumanuna ma fanaa mei Haidaa ei manumanuna."

²⁶Lomi rona guainaa ma'ida tataa ei wareana i pudaa rama'a. Ma rona maduofu a'a ei wareana, si'ei, rona babanini ua.

Fei Asi'ana ma Fei Lalaia

(*Matthew 22:23-33; Mark 12:18-27*)

²⁷Hefi'a ei Sadducee, ei rona ware ba lomi asi'ana, rona nomai a'a Jesus a'a hepalo i'igaia. ²⁸Rona ware, "Mena Feroia, Moses na ne'ifanaa o'ou ba nabaa hemea wawane haro lalai na pa'i lofuna ma na ma'edi'ininaa harona ma lomi na'uu lagua, mei lofuna nei lalainaa mei pifine ma fuaifani na'uu mei lofuna. ²⁹Ma na pa'i oloromeai filofui. Mei uma'ua na lalainaa hemea pifine ma na ma'e, lomi na'una. ³⁰Mei umugina na lalainia. ³¹I ma'edii mei umugina, na lalainia mei umugidiai. Ana ale'ei a'a ei oloromeai. Rona ma'e ma lomi fuua ro'ou. ³²Ma ana nawe ma'e mei pifine. ³³Si'ei, wagii fei asi'ana, pa'aa haroo hini mei pifine, uaa ei oloromeai filofui rona lalainia?"

³⁴Jesus na ware, "Eni rama'a a'a feni au feni, ronafane lalai ma falalai.

³⁵Ma'uaa ei rona pa'i haraa ro'ou ba ro'aa guta wagii fei au na nomai ma a'a fei asi'anaa ei ma'ea, lomi ba ro'aa lalai o falalai ³⁶ma lomi ba ro'aa ma'ediai, uaa ro'ou ale'ei ei alo'alo. Ro'ou, na'uu mei Haidaa, uaa rona asi'aa a'a fei ma'ea.

³⁷Ma'uaa ale'ei fei u'ugaa fei haihai, fei lomi na gu'a wagii fei hafi, Moses na fama'aia ba ei ma'ea, rona asi'aa, uaa ina harofaa mei Fasu ba, 'Haidaniaa Abraham ma Haidaniaa Isaac ma Haidaniaa Jacob.' ³⁸Abaa hia Haidaniaa ei ma'ea, uaa ei rona gutaguta, uaa i a'ana minaa ei, rona gutaguta."

³⁹Hefi'a feroiaa law, rona ware, "Ona warefarawaninia, mena feroia!"

⁴⁰Ma lomi hemea na i'igidinia hefi'a i'igaia.

Mei Christ Na'uu Hini?

(*Matthew 22:41-46; Mark 12:35-37*)

⁴¹I dii, Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Tani ro'aa ware ba mei Christ,^g hia na'uu David? ⁴²Te, David anaia na ware a'a fei Bu'uu Lauga:

^g 20:41 O, *Messiah*

“Mei Fasu na warenaa a'a mei Fasu:

“Guta raudei ma'au

⁴³ nopa'aloo fei ba una augaa ei bidibidii unumu labenaa pinemu.”

⁴⁴ David na harofia 'Fasu.' Batanai ba hia, na'una?”

Jesus na Aweinaa Ro'ou a'a ei Feroiaa Law

(*Matthew 23:1-36; Mark 12:38-40*)

⁴⁵ Ei roi guguailao ei rama'a, Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, ⁴⁶ “Oma'aiaa hamu'ou a'a ena feroiaa law. Nunumiaa ro'ou ba ro'aa tatalai fininaa ei maleaa hawaa uguu ro'ou ma ba ei rama'a, ronei fanunu'apa'aa ro'odu fawelei rona alo'alo manumanu ma tonaa ei gutanaa ei baua rama'a laloo ei synagogue ma a'a ei baua hananaa. ⁴⁷ Rona fa'amoaa ei humuu ei pifine ma'esuabea ma lafulafu famalaa i pudaa rama'a. Ma ei rama'a ale'ei, ro'aa pa'aa fagiana.”

Fei Fanaa mei Pifine Ma'esuabea

(*Mark 12:41-44*)

21 ¹ I aranaa pafea, Jesus na fanunupa'aa ei rona pa'i watauda mugoo po'i, roi augaa ei fanaa ro'ou laloo fei bao mugoo po'ii humuu mei Haidaa. ² Ana na fanunupa'aa hemea pifine ma'esuabea, mei lomi na pa'i mugoo po'ina na augaa guapaloei pa'aa pusu'o mugoo po'i. ^h ³ Ina ware, “A warefa'uai a'a hamu'ou, fei fanaa mei pifine mei, na muainaa ei fanaa minaa ei rama'a. ⁴ Minaa eni rama'a eni, rona fani a'a ei watauda manumanuu ro'ou, ma'uaa hia na fani a'a ma'idei hia na pa'i a'a fei gutana.”

Jesus na Wareaa fei Wata'o'ooa fei Humuu mei Haidaa

(*Matthew 24:1,2; Mark 13:1,2*)

⁵ Hefi'a ei otalai nenerana na fiwarewareinaa ei fananamaiaa mugoo haweraa fei humuu mei Haidaa ma ei fana a'a mei Haidaa. Ma'uaa Jesus na ware, ⁶ “Tamanu eni fanunupa'aa hamu'ou yeni, iwe nomai fei au ba lomi nepalo mugoo i ude pafoo hepalodiai. Minaa ro'ou i wata'o'onaa pu.”

Ei Hafelo'a Manumanu ma ei Haperaraia

(*Matthew 24:3-14; Mark 13:3-13*)

⁷ Rona i'igai, “Feroia, nahaiga ro'aa nomai ei manumanu ei? Ma tamanu lalana ba ro'aa nomai?”

⁸ Ina ware, “Oma'aa hamu'ou ba lomi ro'aa sifi'aa hamu'ou. Uaa watauda ro'aa nomai a'a fei harau ma ware, ‘Yau, hia,’ ma ‘Na rafi'i fei

^h **21:2** Warea Greek *guapalo leptā*

au.' Hamonei'awe neneraa ro'ou. ⁹Ena hamona guainia ba na pa'i bauanu fifo'aia ma hefi'a gufu na pa'i ei hafelo'a na fo'afipui a'a ei bauaniaa gufu, hamonei'aa ma'au. Ei manumanu ei, ido'o nomai ma'uaa, fei a'apoo arewaa lo'e i nobatafamai."

¹⁰I dii, ina warenaa a'a ro'ou: "Hefaa bauanu gufu i fifo'ai a'a hepalodiaa bauanu gufu ma hefi'a hapara ro'aa fifo'ai a'a hefi'adiaa hapara. ¹¹I pa'i bauanu rererea a'a feni malagufu, mouabiabia ma hafelo'a funua a'a hefi'a gufu ma hefi'a manumanu na famama'au ma hefi'a bauanu hilala i haroo pumanugawe.

¹²"Ma'uaa atawe nomai ei manumanu ei ma ro'ado'o panarofaa hamu'ou ma haperaraiaa hamu'ou. Ro'aa noduginaa hamu'ou a'a ei synagoga ma humuu bobo'aia, ana ro'aa fa'ugaa hamu'ou puda'a ei hapara ma gavaman, uaa fei harau. ¹³Ma wagii ei manumanu ei, hamo'aa u'ufanaa ro'ou. ¹⁴Ma'uaa hamoneido'o narafarawani ba lomi hamo'aa naranara watauda ba batana'i hamona wareaa pepe'i a'a hamu'ou. ¹⁵Uaa awe fani warea ma apa'aa hamu'ou ba lomi ro'aa fadugeia, o fapidawainia. ¹⁶Ana pa'aa ena ama ma ina ma lofu ma maroa mawe ena tafii hamu'odu, ena rowe aloaa hamu'ou panii ei fadududua ma ro'aa fo'afama'ea hefi'a hamu'odu. ¹⁷I bidi unuu minaa ei rama'a a'a hamu'ou, uaa yau. ¹⁸Ma'uaa lo'e hepalo loaa tabaa hamu'odu i pa'ai. ¹⁹Nabaa hamona ofawe'i hamo'aa to faweweni.

Jesus na Wareaa fei Pasiaa Jerusalem

(Matthew 24:15-21; Mark 13:14-19)

²⁰"Ena hamona fanununaa Jerusalem ba rona faweloinia ei fo'aa, hamowe aida ba na rafi'i fei ude halohaloana. ²¹A'a fei au fei, ei yei Judea, ronei ponipa'ainaa a'a ei maugeni ma ei a'a ei bauanu gufu, ronei wala'aa ma ei yei sugatata'aia ronei'aa dinaa a'a fei bauanu gufu. ²²Uaa sifei fei au ba i fani lagii ei hafelo'a ba nei pa'aa fa'uai minaa ei ronadii ne'inia. ²³Ma a'a fei au fei, napa'aa famama'au a'a ei wareu ma ei roi fasususuu baduu! Iwemina pa'i bauanu awataa a'a fei gufu ma fei bauanu sibana i dinaa a'a ei rama'a wagina. ²⁴Ro'aa ma'e a'a ei wadu ma hefi'a ro bobo'ainaa ro'ou a'a minaa ei bauanu gufu. Ei Gentile, ro'aa hapuni'onaa Jerusalem nopa'aloo fei au na fapedugaa ro'ou mei Haidaa.

Fei Noramiaa mei Na'uu Rama'a

(Matthew 24:29-31; Mark 13:24-27)

²⁵"I pa'i lala a'a fei halo, puda mawe ei pi'u. Yeni ano, ei bauanu gufu ro'aa fatemu ma hamamagua wagii fei waniwanina ma meme'ii unuu fei agi. ²⁶Ei rama'a ro'aa ma'aumemeroi ma naranara watauda a'a tamanu fi nomai a'a feni ano, uaa ei manumanuu haroo pafea, i taletatata. ²⁷A'a fei au fei, ropowe fanunupa'aa mei Na'uu Rama'a fi nomai memewaa

hepalo papalei fininaa faufau ma baua hawera. ²⁸Ena na nomai ei manumanu ei, ufalarai ma aranaa pafea, uaa fei ponohadiwe'iaa hamu'ou na rafi'i."

To Feroia a'a fei Haihai Figi

(Matthew 24:32-35; Mark 13:28-31)

²⁹Ina u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu feni: "Fanununaa fei haihai figi ma hefi'adiai haihai. ³⁰Ena na sunaimai rau ro'ou, hamona fanunu'apa'ia ba fei augai na rafi'i. ³¹Ana ale'ei, ena hamona fanunupa'aa ei manumanu ei, hamonei aida ba fei au haparaiaa mei Haidaa na rafi'i.

³²"A warefa'uai a'a hamu'ou ba ei rama'aa feni au feni,ⁱ pa'aa lomi ba ro'aa ma'e hawina ba minaa ei manumanu ei na nodigimai. ³³Fei haroo pafea ma feni malagufu i pa'ai, ma'uaa ei wareau lomi i we pa'ai.

³⁴"Oma'afarawaninaa hamu'ou. Nabaa lo'e, ei naranaraa hamu'ou i fa'awataia, ei babareia, hunu poapoai ma naranara watauda a'a ei manumanuu feni ano ma fei arewaa i nopoponamiaa hamu'ou. ³⁵Uaa, i nomai a'a ei rona guta a'a minaa ei gufu tadiwe'aia. ³⁶Ranimai hamonei oma'ama'a ma lafulafu ba hamo'aa telapa'i a'a tamanu i nomai, ba hamo'aa upa'i i pudaa mei Na'uu Rama'a."

³⁷Minaa ei arewaa Jesus na feferoi yei humuu mei Haidaa ma minaa ei fafi na aunu ba i gutafa'arewaia i pafoo fei maugeni, harana Maugeni Olive, ³⁸ma minaa ei rama'a, rona o nofoimai na mafufuo ba ro'aa guainaa u'ugana i humuu mei Haidaa.

Rona Fiwarei ba Ro'aa Panarofaa Jesus

(Matthew 26:1-5; Mark 14:1,2; John 11:45-53)

22 ¹Hefei baua Hananaa fei Faraa Pidaua Lomi Fafuafua, harana fei Talai Falogia, fi norafi'imai ²ma ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law, roi labarai tala ba ro'aa fapa'ainaa Jesus, uaa rona ma'au a'a ei rama'a.

Judas na Uga ba i Aloaa Jesus

(Matthew 26:14-16; Mark 14:10,11)

³Ma Satan na wadu'aa Judas, hepalo harana Iscariot, hemea ei Hefua ma Helagui. ⁴Judas na dinaa a'a ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa ei oanananaa fei humuu mei Haidaa ma wareware a'a ro'ou ba batanai i aloaa Jesus. ⁵Ronamina ni'eni'e ma uga ba ro'aa fani mugoo po'i a'ana. ⁶Ina ugainaa ro'ou ma opaninaa hefaa au ba i fifaninaa Jesus panii ro'ou nabaa lomi watauda rama'a.

ⁱ 21:32 O, hamu'ou ba eni mau rama'a ale'eni

Fei Hananaa fei Talai Falogia*(Matthew 26:17-25; Mark 14:12-21; John 13:21-30)*

⁷Inawe nomai fei arewaa fei Faraa Pidaua Lomi Fafuafua, fei arewaa ro'aa moro'aa huaa fei sipsipii fei Talai Falogia ba fana a'a mei Haidaa.

⁸Jesus na aloaa Peter ma John ma ware, “Hamunei pagi'augaa ena ba o hanaia a'a fei Talai Falogia.”

⁹Laguna i'igai, “Ma haigua pagi'augia hitani.”

¹⁰Ina ware, “Ena hamuna nowau a'a fena gufu, hamu'aa bapa'aa hemea fi talaiporo'aa fena baraa ranu. Nenerawau a'a fena humu i dinaa wagina

¹¹ma warefanaa mei amaa fei humu, ‘Mei Feroia na i'igai: hitani fei nopaa ei gufu raua ona'o fanaa ro'ou, fei ba a hananafipui a'a ei otalai nenerau wagii fei Talai Falogia?’ ¹²Iwe fama'aa hamugua hefaa baua nopa pafea na ude'audii. Pagiaa ei manumanu yena.”

¹³Laguna dii ma fanunupa'aa ei manumanu ana ale'ei i warefanaa lagua Jesus. Si'ei, laguna pagi'augaa ei manumanuu fei Hananaa fei Talai Falogia.

Fei Finei mei Fasu*(Matthew 26:26-30; Mark 14:22-26; 1 Corinthians 11:23-25)*

¹⁴I nopa'aloo fei au, Jesus mawe ei apostle, rona gutafapalagi ditataa fei tawa. ¹⁵Ma na warenaa a'a ro'ou, “Pa'aa nunumiau ba a hananafipui a'a hamu'ou feni Hananaa fei Talai Falogia ma hinene a tonaa fi'iu.

¹⁶Uaa, a warefanaa hamu'ou, lomi a hananadinia nopa'aloo fei ba na arewa fei hanuna wagii fei haparaiaa mei Haidaa.”

¹⁷I todigaa fei bara, na ware ‘ta’ ma warenaa a'a ro'ou, “Tonaa feni ma hunufima'ainia. ¹⁸Uaa, a warefanaa hamu'ou ba lomi a hunudinaa fei ranuu grape nopa'aloo fei noramiaa fei au haparaiaa mei Haidaa.”

¹⁹Ma ina tonaa fei faraa pidaua, ware ‘ta’, itafia, fanaa ro'ou ma ware, “Feni, pigiou, fanau a'a hamu'ou; bigi'ia ale'ei ba fanonomii hamu'ou yau.”

²⁰Ana ale'ei, ro'aa hananadii, na tonaa fei bara ma ware, “Sifeni feni baraa fei manufau fi'ugaia wagii fei namou, fei i wigii a'a hamu'ou.

²¹Ma'uaa fei panii mei ba i aloau, yeni pafoo tawa a'au. ²²Mei Na'uu Rama'a i aunu ana ale'ei fei ne'ia, ma'uaa, ipa'aa fagiana mei ba i aloia. ²³Ma ronawe fi'i'igai ba hini ro'ou na bigi'aa fei.

²⁴Ana na pa'i fihareia dupuaa ro'ou ba hini i pafeai. ²⁵Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Ei haparaa Gentile rona fasuinaa ei rama'a ma ei paniaa panii ro'ou, rona ware ba ro'ou ana Haduma. ²⁶Ma'uaa maumau hamu'ou, nei'aa ale'ei. Agia, mei pa'aa bauana dupuaa hamu'ou nei ale'ei hemea baduu ma mei na tonaa fei hapara nei ale'ei hemea nafi. ²⁷Uaa amaia na pafeai, mei i guta tawa, o mei hasumaa du'ua? A'a ba mei i

guta tawa? Ma'uaa yau ale'ei hemea nafi i dupuaa hamu'ou. ²⁸Hamu'ou, ena hamona palarau wagii ei manimaniau. ²⁹Ma a fanaa hamu'ou hefaa gufuu hapara, ana ale'ei mei Amau na fanau hepalo ³⁰ba hamo'aa hana ma hunu a'a fei tawau wagii fei haparaiau ma guta pafoo ei gutanaa hapara ma dududuaa ei hefua ma guapaloei pai Israel.

Jesus na Ware'augaa fei Sifisifi Peter

(Matthew 26:31-35; Mark 14:27-31; John 13:36-38)

³¹“Simon, Simon, Satan na i'igai ba i nuenuinaa hamu'ou ale'ei baranafi. ³²Ma'uaa una lafulafunio, Simon, ba fei we'iaa naranaramu nei'aa wata'adudu. Ma ena ona momo'aimai, onei fawe'iaa naranaraa ei lofumu.”

³³Ma'uaa ina ware, “Mena Fasu, yau a aunuhugio a'a fei bobo'aia ma fei ma'ea.”

³⁴Jesus na ware, “A warefanio, Peter, hinene i ai fei a'aroo na wagieni i odupoai wareamu ba lomi ona apa'au.”

³⁵Jesus na i'iginaa ro'ou, “Ei a aloaa hamu'ou pani ua, lomi mugoo po'i, raba, o supinai, hamona nunuminaa hefi'adiai?”

Rona ware, “Lomi.”

³⁶Na warenaa a'a ro'ou, “Ma'uaa e'eni, nabaa na pa'i mugoo po'i, tonia ma hepalo raba anaa. Ma nabaa lomi hamona pa'i wadu, aloaa ei hawaa uguu hamu'ou ma pono'aa hepalo. ³⁷Na udedii feni ne'ia: ‘Hia, i wareifini a'a ei barafeaa law’; ma u'ei warefanaa hamu'ou ba feni, neipa'aa fa'uai a'au. Fa'ua, tamanu rona ne'inaa a'au, fi nopa'amii fei fafa'uaiana eni.”

³⁸Ei otalai nenera, rona ware, “Ma'aia, mena Fasu, siguapaloeni, guapaloeni wadu.”

Na ware, “Na hawidigia.”

Jesus na Lafulafu Pafoo fei Maugeni Olive

(Matthew 26:36-46; Mark 14:32-42)

³⁹Ana ale'ei maumauna, Jesus na dinaa fei Maugeni Olive ma ei otalai nenerana, rona nenegia. ⁴⁰Ro'aa nopa'aloo yei, na warenaa a'a ro'ou, “Hamonei lafulafu ba lomi hamo'aa pasi wagii ei manimania.” ⁴¹Ina di'ininaa ro'ou, rauana ale'ei pasiaa nafa'aa ro'ou hefaa mugoo, fa'unaa du'una ma lafulafu, ⁴²“O'ama, nabaa ona nunumiai, tonaa feni bara a'au, ma'uaa bigi'aa fei nunumiamu, abaa fei nununumiau.” ⁴³Hemea alo'alo i pafea na fa'arewa a'ana ma na fawe'ia. ⁴⁴Namina awata naranarana ma namina lafulafu fawe'i ma fei mapuna ale'ei namo na pasi'u'ugunaa pu.^j

⁴⁵I asi'aa a'a fei lafulafuana ma hadiwe'inaa a'a ei otalai nenera, na fanunupa'aa ro'ou rona ma'igu, na madugu unuu ro'ou uaa na fua'onaa

^j 22:44 Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i vv. 43 ma 44.

ro'ou fei faloloa'ia. ⁴⁶Na i'iginaa ro'ou, “Tani hamu'ou ma'igu? Asi'aa ma lafulafu ba lomi hamo'aa pasi wagii ei manimania.”

Rona Panarofaa Jesus

(Matthew 26:47-56; Mark 14:43-50; John 18:3-11)

⁴⁷Ana fi wareware ua, hefaa gupuu rama'a na nomai ma mei harana Judas, hemea ei Hefua ma Helagui, na talaidugamii ro'ou. Na nolao a'a Jesus ba i hatofaa pudana, ⁴⁸ma'uuaa Jesus na i'iginia, “Judas, yoi ba o'aa aloaa mei Na'uu Rama'a a'a fei hatofaa puda?”

⁴⁹Ro'aa fanunua ba tamanu fi nomai ei ro'aa neneraa Jesus, rona ware, “Mena Fasu, hai'ou fo'anaa eni waduu hai'ou?” ⁵⁰Hemea ro'ou na lafigipa'aa adiaa mei nafii mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, raudei ma'au.

⁵¹Ma'uuaa Jesus na ware, “Nei pedu feni!” Ma na idoaa adiaa mei rama'a mei ma farawaninia.

⁵²Jesus na warenaa a'a ei famamooa humuu mei Haidaa, ei bauaniaa ei oananaa fei humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufufu, ei ba ro'aa panarofia, “Tani hamu'ou notomai wadu ma babu—ei naraa hamu'ou ba a fo'afiloginaa ei bauaniaa gufufu? ⁵³Minaa ei arewaa yau a'a hamu'ou i malalaa humuu mei Haidaa ma lomi hamona panarofau. Ma'uuaa feni, au hamu'ou, au haparaiaa fei roromaa.”

Peter na Ware ba Lomi na Apa'aa Jesus

(Matthew 26:57,58,69-75; Mark 14:53,54,66-72; John 18:12-18,25-27)

⁵⁴Si'ei, rona panarofoa'ia ma noduginaa hia humuu mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. Peter na talaifa'ude'udemai nene. ⁵⁵Ma'uuaa ro'aa pa'aiaa fei hafi i memewaa fei malalaa humu ma gutafipui, Peter na guta hugiaa ro'ou. ⁵⁶Hemea nafi nanao na fanunupa'ia na guta yei a'a fei we'aa fei hafi. Ina fanunufa'u'uia ma ware, “Meni rama'a meni, hia hemea a'ana.”

⁵⁷Ma'uuaa na ware'opa'ainia, “Mena pifine, lomi una apa'ia.”

⁵⁸Lomi namina madii ma hemeadiai na fanunupa'ia ma na ware, “Yoi ana hemea ro'ou.”

Na ware Peter, “Otafi, abaa yau!”

⁵⁹I didii ale'ei heai hour, hemeadiai na ware, “Meni rama'a meni napa'aa guta a'ana uua hia hemea Galilee.”

⁶⁰Peter na ware, “Otafi, lomi na apa'aa ena mau wareamu!” Ana fi wareware ua, na ai fei a'aroo. ⁶¹Mei Fasu na diarai ma fanunufa'u'uaa Peter. Ma Peter nawe naraiaa tamanu na warefania mei Fasu: “Hinene i ai fei a'aroo, i odupoai wareamu ba lomi ona apa'au.” ⁶²Ma ina asi'anaa ano ma namina aimatogutogu.

Ei Fo'aa na Warefafeifeinia
(*Matthew 26:67,68; Mark 14:65*)

⁶³Ei rona oma'aa Jesus, rona warefalalasia ma hafugia. ⁶⁴Rona sumaa pudana ma warefawe'i a'ana, “Dii unifanaa hai'ou ba hini fi hafugio?”
⁶⁵Ma ronamina wareaa watauda hafelo'a a'ana.

Jesus i Pudaa ei Bauaniaa Jew
(*Matthew 26:59-66; Mark 14:55-64; John 18:19-24*)

⁶⁶I ba'amai fei panii arewaa, ei bauaniaa gufu—ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law, rona gutafipui ma hefi'a na nodugaloo Jesus i a'a ro'ou. ⁶⁷Rona ware, “Nabaa yoi mei Christ,^k warefanaa hai'ou.”
Jesus na ware, “Nabaa na warefanaa hamu'ou, hamo'aa nara ba abaa fa'ua ⁶⁸ma nabaa a i'iginaa hamu'ou, lomi ba hamo'aa ware. ⁶⁹Ma'uaa e'eni ma nolao, mei Na'uu Rama'a i guta raudei ma'au mei Haidaa, mei na faufau.”

⁷⁰Minaa ro'ou na i'igai, “Hama yoi Na'uu mei Haidaa?”

Na ware, “Na wanewane ena wareaa hamu'ou ba yau hia.”

⁷¹Ma rona ware, “Tamanu hanuna ba o'aa todiai u'uga a'a feni dududua? Ona guaidigaa ei warea lele'amiana ana a'a fei haba'umuna.”

Jesus i Pudaa Pilate ma Herod
(*Matthew 27:1,2,11-14; Mark 15:1-5; John 18:28-38*)

23 ¹Minaa ei a'a fei gupu na asi'aa ma noduginaa hia a'a Pilate.
²Ma rona ware ba ina bigifatata, “Hai'ouna aida ba meni rama'a meni, na fafeloaa feni gufuu hai'ou. Lomi na nunuminia ba ei rama'a ronei fani mugoo po'i a'a Caesar ma ware ba hia Christ,^l hemea hapara.”

³Si'ei, Pilate na i'iginaa Jesus, “Haa, yoi mei haparaa ei Jew?”

Jesus na ware, “Hi'i, ana ale'ena wareamu.”

⁴I dii, Pilate na warenaa a'a ei famamoaa humuu mei Haidaa ma fei gupuu rama'a, “Lomi una labagipa'i tataa meni rama'a meni.”

⁵Ma'uaa ronamina'u ware'ualao, “Ina fa'una'anaa ei rama'a tadiwe'aiaa Judea^m a'a ei feroiana. Rawarawa na bigi'ia Galilee ma nawe nopa'amii yeni.”

⁶I guainaa fei, Pilate na i'igai ba hia Galilee. ⁷I apa'alao ba Jesus na guta wagii fei haparaiaa Herod, ina alonaa hia a'a Herod, mei ana hia yei Jerusalem a'a fei au fei.

⁸I fanunupa'aa Jesus Herod, namina ni'efafelo uaa minaa nunumianamai mina ba i fanunuia. Ma wagii ei guaiana u'ugana na nara

^k 22:67 O, *Messiah* ^l 23:2 O, *Messiah*; vv. 35 ma 39 ana ^m 23:5 O, *tadiwe'aiaa fei gufuu ei Jew*

ba i fanunu na bigi'aa hefi'adiai foigia. ⁹Ina i'igainia watauda i'igaia, ma'uua Jesus, lomi na u wareware a'ana. ¹⁰Ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law, rona ufalarai yei ma warefi'u'uinaa difoo ro'ou ba hia napa'aa tata. ¹¹Ma Herod mawe ei maroana fo'aa, rona hapehapeia ma warefafaifeinia. Rona farafenaa hia fei maurawani hawaa ugu ma alohadiwe'inia a'a Pilate. ¹²A'a fei arewaa fei, Herod ma Pilate, lagunawe fitafii—do'o fama'a na pa'i watolaa lagua.

Rona Ware ba Jesus nei Ma'e

(*Matthew 27:15-26; Mark 15:6-15; John 18:39-19:16*)

¹³Pilate na harofipuinamii ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei bauaniaa gufu mawe ei rama'a ¹⁴ma warenaa a'a ro'ou, “Hamona dugamii meni ba hia mei i fa'una'anaa ei rama'a ba ronei fo'afipui a'a fei gavaman. Una i'iginia i pudaa hamu'ou ma lomi na labagipa'i pa'afii fei tatana, fei hamona ware ba ina bigi'ia. ¹⁵Ma Herod, ana lomi na labagipa'aa tatana, uaa ina alohadiwe'inamai a'a o'ou ma hamona fanunupa'idigia ba hia, lomi na bigi'aa hepalo manumanu ba nei ma'e. ¹⁶Si'e, ado'o babuinia ma awe alagia.” ¹⁷n

¹⁸Ma ronamina fai harofa, “Dugifarauaninia mena rama'a mena. Ma alafanamiaa hai'ou Barabbas!” ¹⁹(Rona bobo'ainaa Barabbas uaa ina ba'ananarai a'a fei gufu ma ana na fo'afama'e rama'a).

²⁰Si'e ba Pilate na naranara ba i alaraa Jesus, na i'igidinaa ro'ou, ²¹ma'uua rona haroharo memewai ua, “Fatawaia! Fatawaia!”

²²Ina warefa'odupoai a'a ro'ou, “Tani ei? Tamanu bigifatatana? Lomi una labagipa'aa hepalo tatana ba nei ma'e. Si'e, ado'o babuinia ma awe alagia.”

²³Ma'uua ronamina harofawe'i ba i nei fatawa ma fei harofaa ro'ou nawe nopa'ilao. ²⁴Si'e, Pilate nawe nara ba ipowe ugainaa fei i'igaiaa ro'ou. ²⁵Ina alaraa mei bobo'aia wagii fei ba'ananaraiana ma fo'afama'eana rama'a, mei rona nunuminia ma na rawanaa panii ro'ou Jesus.

Fei Fatawana

(*Matthew 27:32-44; Mark 15:21-32; John 19:17-27*)

²⁶Roi nodugalao, rona panarofaa Simon, mei Cyrene fi baguamai sugatata'aia ma rona fafuharenaa hia fei hawafolo ba nei talaifuharenalao nenee Jesus. ²⁷Abaa po'o rama'a, ei ro'ei nenegia; hefi'a ro'ou, ei pifine, ei rona aimemewai ma ai'aigia. ²⁸Jesus na oma'anaa a'a ro'ou ma ware, “Ena pifine, na'uu Jerusalem, apuna aigau; hamonei aigaa ana hamu'ou ma ena na'uu hamu'ou. ²⁹Uua iwe nomai fei arewaa

ⁿ **23:17** Hefi'a ne'ia ba alagia.” ¹⁷ Ba i pa'aa alaraa hemea a'a ro'ou wagii fei Hananaa.

hamopowe ware, 'Rona pa'i hawegiaa ro'ou ei pa'abeu pifine, ei watau lomi na wanini baduu ma ei susu lomi na fasusu baduu!' ³⁰Ma

“ropowe ware a'a ei baua maugeni, “pasi'onaa hai'ou!”

Ma a'a ei pusu'o maugeni, “Hawainaa hai'ou!”

³¹Uaa nabaa rona bigi'ia a'a fei mamarawii haihai, po'o batanaidiai a'a fei na manunu?”

³²Helaguidiai, rama'a hafelo, ana rona nodugifipuinaloo lagua a'ana ba ro'aa fatawaa lagua. ³³Ro'aa nopa'amii fawelei harana Guitaba, rona fatawaia yei watolaa lagua, hemea ma'auna ma hemea mauwina. ³⁴Jesus na ware, “O'ama, futoaa ei hafelo'aa ro'ou, uaa lomi rona apa'aa tamanu roi bigi'ia.”^o Ma ei susuna rona fi'alaginia wagii fei uni'uni fifigaiia ro'ou.

³⁵Ei rama'a, roi ufanunu ma ei bauaniaa ei Jew na faba'efoinia. Rona ware, “Ina fatelaiaa hefi'a ma e'eni nei fatelaiaa anaa nabaa hia mei Christ, Hemei Rafeiana, mei aloagii mei Haidaa.”

³⁶Ei fo'aa, ana rona nomai a'ana ma warefafeifeinia. Rona fani numana, fei para'aa wine ³⁷ma ware, “Nabaa yoi haparaa ei Jew, onei fatelaio.”

³⁸Ina pa'i hefaa ne'ia palalana ba, “SIMENI, MENI HAPARAA EI JEW.”

³⁹Hemea laguei hafelo'a, laguei lagu'aa fatawa yei na warefafeloia: “Abaa yoi mei Christ? Fatelaio ma haigua!”

⁴⁰Ma'uaa hemea lagua na hota'ia. Ina ware, “Lomi ona ma'auaa mei Haidaa? Abaa yoi ana o ma'e ale'ei hia? ⁴¹Ina wanewane ba agu'aa ma'e uaa lagii ei hafelo'aa agua. Ma'uaa meni rama'a meni, lomi na bigi'aa hepalo tata.”

⁴²Ma ina ware, “Jesus, nonominau ena ona panarofaa fena haparaiaamu.”^p

⁴³Jesus na warefania, “A warefa'uai a'amu ba wagieni, yoi o oafipui a'au wagii fei fananamaiaa gufu.”

Fei Ma'ea Jesus

(*Matthew 27:45-56; Mark 15:33-41; John 19:28-30*)

⁴⁴Inawe nopa'amii fei fa'oloroiaa hour ma fei roromaa namina hawainaa minaa fei gufu nopa'aloo fei fafaimeiaiaa hour, ⁴⁵uaa fei halo lomi na we'a. Ma fei lawalawaa fei rapirapii fei humuu mei Haidaa na anininaa guapapa. ⁴⁶Jesus namina harofabauana, “O'ama, fei spiritiu, i panimu.” I waredigaa fei, na fawenai apoinaa fei fawewenina.

⁴⁷I fanununaa fei mei centurion, na uduginaa mei Haidaa ma ware, “Pa'aa fa'ua ba meni, pa'aa wanewanea. ⁴⁸Ro'aa nofipuimai ei rama'a ba ro'aa fanunu fei, rona fanunua ma aunuhafuhafugaa

^o 23:34 Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i feni wareaa Jesus feni. ^p 23:42 Hefi'a ne'ia ba ena ona nofininamii fei faufau fei haparaiaamu.

niniwai ro'ou. ⁴⁹Ma'uua minaa ei rona apa'ia mawe ei pifine ro'aa nenegia ei i norai Galilee, rona ufaraua ma fafanununaa ei manumanu ei.

Fei I'ifaiaa Jesus

(Matthew 27:57-61; Mark 15:42-47; John 19:38-42)

⁵⁰Ina pa'i hemea rama'a, harana Joseph, hemea bauaniaa ei Sanhedrin ma hia hemea rawani'a rama'a ma fei maumauna na wanewane, ⁵¹mei lomi na ugainaa fei naranara ma bigi'aa ro'ou. Hia hemea Judea noramiana Arimathea ma ifi oma'oma'aiaa fei haparaiaa mei Haidaa, fei ba i nomai. ⁵²Ina dinaa a'a Pilate ma i'iginaa fei hudi unuu Jesus. ⁵³Ma na porofa'u'upuia, hawainia a'a hefaa lawalawa linen ma fahainopia laloo huapu, fei waduaa ro'ou wagii ei na'a, fei atawe pa'i ma'ea na hainopia. ⁵⁴Feni, Arewaa Pagipagia ma fei Sabbath anaa i nomai.

⁵⁵Ei pifine, ei ro nofipuimai a'a Jesus i Galilee, rona neneraa Joseph ma fanunuaa fei huapu ma batanai hainopaa fei hudi ununa. ⁵⁶Rona dinaa gufuu ma pagiaa ei manumanu dufaa. Ma'uua rona gutafawenai a'a fei Sabbath ba ro'aa neneraa fei law.

Fei Asi'ana

(Matthew 28:1-10; Mark 16:1-8; John 20:1-10)

24 ¹A'a fei rawarawa arewaa fei hefapagipagia, ale'ena mafufuo badu, ei pifine rona notonaa ei pagiaa ro'ou manumanu dufaa ma dinaa a'a fei huapu. ²Rona fanunupa'ia ba fei baua mugoo gigei fei na'a, na pigudii a'a fei huapu, ³ma'uua, ro'aa wadu'ai, lomi rona fanunupa'aa fei hudi unuu mei Fasu, Jesus. ⁴Ro'ei naranara wagina ma helaguei wawane, lawalawaa lagua namina we'a ale'ei usida, laguna u papaa ro'ou. ⁵Uua fei ma'auaa ro'ou, ei pifine, rona fapasi'o'o'uinaa pu, ma'uua laguei wawane, laguna warenaa a'a ro'ou, "Tani hamu'ou lalabarainaa mei fi gutaguta dupuaa ei ma'ea? ⁶Hia lomi yeni. Na asi'adii! Hamonei nonominaa ei warefanana hamu'ou ei i oafipui a'a hamu'ou i Galilee: ⁷'Mei Na'uu Rama'a ro'aa fifaninia panii ei hafelo'a ba ronei fatawaia ma a'a fei fa'oduiaa arewaa i asi'adiai.' " ⁸Ma ronawe nonominaa ei wareana.

⁹Ro'aa nodigimai a'a fei huapu, rona u'ugaa minaa e'ei a'a ei Hefua ma Hemea mawe hefi'adiai. ¹⁰Mary Magdalene, Joanna, Mary mei inaa James mawe hefi'a a'a ro'ou, rona u'ugaa e'ei a'a ei apostle. ¹¹Ma'uua rona nara ba abaa fa'ua fei u'ugaa ei pifine, uua ei wareaa ro'ou ale'ei mau wareaa poapoa. ¹²Ma'uua Peter na asi'aponinaa a'a fei huapu. Ina fabalou ma fanunupa'aa ei mininii linen na ude u'ugai ma na aunulao ma naranara ba tani ipo'o biyei.

Fei Tala i Dinaa Emmaus

(Mark 16:12,13)

¹³Ana a'a fei arewaa fei, helagui ro'ou, laguna dinaa a'a fei gufu, harana Emmaus ale'ei hefua ma heai kilometre,^q rauana a'a Jerusalem. ¹⁴Lagu'ei fiwarewareinaa minaa ei manumanu na nodigimai. ¹⁵Lagu'aa fiwarewareinaa ei manumanu ei, Jesus na nomai ma talaihugiaa lagua; ¹⁶Ma'uaa lomi na fa'arewa ba lagu'aa fanunu'apa'ia.

¹⁷Ina i'iginia lagua, “Tamanu ei talai fiwarewareiaa hamugua?”

Laguna u'o'o'uinaa pu. ¹⁸Hemea lagua, harana Cleopas na i'iginia, “Yoi hemea tatalaia ua i Jerusalem ma lomi ona aida ei manumanu na nodigimai a'a eni arewaa eni?”

¹⁹Ina i'igai, “Manumanu bata?”

Laguna ware, “Ei na nomai a'a Jesus mei Nazareth. Hia hemea mamama'a. Na faufau ei wareana ma bigi'ana i pudaa mei Hidaa ma minaa ei rama'a. ²⁰Ei famamoa humuu mei Hidaa ma ei bauaniaa hai'ou, rona fifania panii hefi'a ba ronei fo'afama'eia ma rona fatawaia; ²¹ma'uaa, na o'onai unuu hai'ou ba hia mei ba i ponohadiwe'inaa Israel. Ma hepalodiai, wagiene, fa'oduaiaa arewaa ei i nomai ei manumanu ei. ²²Ma hepalodiai, hefi'a pifinee hai'odu, rona famadufoaa hai'odu. Rona dinaa a'a fei huapu mafufuo badu wagiene ²³ma'uaa lomi rona fanunupa'aa fei hudi ununa. Rona nomai ma warefanaa hai'ou ba rona fanunupa'aa laguei ale'ei alo'alo, laguna ware ba ina mama'a. ²⁴Ma hefi'a tafii haigua, rona dinaa a'a fei huapu ma fanunuia ana ale'ei ei warea ei pifine. Ma'uaa lomi rona ma'apa'ia.

²⁵Ma ina warenaa a'a lagua, “Hamunapa'aa poapoai ma na polai tabaa hamugua ma lomi hamuna nara ba fa'ua minaa ei ronadii wareia ei mamama'a! ²⁶Haa, lomi ba mei Christ' neido'o tonaa fi'ina wagiene ei manumanu ei ma nene i tonaa fei hawerana?” ²⁷Ma ina ware itailalafuifanaa lagua minaa ei u'ugaa fei Bu'u Apuna, fei na u'ugia i a'a fei ne'iaa Moses ama'anaa ei ne'iaa minaa ei mamama'a.

²⁸Ro nofarafi'inaa fei gufu ba ro'aa dinaa wagina, Jesus ba i talaidilao. ²⁹Ma'uaa laguna warefawe'i a'ana, “Gutafipui a'a haigua, uaa ana i roro; fei arewaa ana i pedu.” Si'ei, ina wadu'ai ba i gutafipui a'a lagua.

³⁰Ro'aa guta wagiene fei tawa, ina tonaa fei faraa pidaua, ware 'ta', itafia ma fanaa lagua. ³¹Ma ei pudaa lagua, nawe arewa ma lagunawe fanunu'apa'ia ma ina fa'apa'ai pudaa lagua. ³²Ma laguna fi'igai, “Haa, lomi bibiyeiaa naranaraa agua ei i fiwarewarei a'a agua i tala ma fa'arewainaa fei Bu'u Apuna a'a agua?”

^q 24:13 Warea Greek *oloroa pa'ania stadia* (ale'ena 11 kilometres)

^r 24:26 O, *Messiah*; v. 46 ana

³³Laguna asi'aa ma hadiwe'ibatafanaa Jerusalem. Ma yei, laguna bapa'aa ei Hefua ma Hemea mawe hefi'adi ai a'a ro'ou, rona oafipui ³⁴ma laguna ware, "Pa'aa fa'ua! Mei Fasu na asi'aa ma fa'arewa a'a Simon."
³⁵Ma laguna u'ufanaa ro'ou tamanu na nomai a'a lagua i tala ma batanai lagua fanunu'apa'aa Jesus ei fi itafaa fei faraa pidaua.

Jesus na Fa'arewa a'a ei Otalai Nenera

(Matthew 28:16-20; Mark 16:14-18; John 20:19-23; Acts 1:6-8)

³⁶Roi fiwarewareinaa fei, Jesus na fa'arewa dupuaa ro'ou ma warenaa a'a ro'ou, "Me'o, gutafarawani ua."

³⁷Rona ba'arofa ma ma'au. Ei naraa ro'ou ba rona fanunupa'i hani'u. ³⁸Ina warenaa a'a ro'ou, "Tani hamo'aa naranara watauda ma hamamagua? ³⁹Fanunuamii panu ma pineu. Ana yau ua! Panarofau ma fanunu; hani'u lomi pigiona ma guina, ale'ei hamona fanunupa'ia ba yau una pa'i."

⁴⁰I waredigaa fei, na fama'aa ro'ou guei panina ma pinena. ⁴¹Ma'uaa lomi rona nara ba fa'ua uaa rona ni'eni'e fininaa nanawala puda a ro'ou ma ina i'iginaa ro'ou, "Hamona pa'i du'ua yeni ba a hanana?" ⁴²Rona fania hepalo unumaa ro'ou nia ⁴³ma ina tonia ma hanaia i puda a ro'ou.

⁴⁴Ina warenaa a'a ro'ou, "Sifeni, feni adii warefanaa hamu'ou ei ado'o guta a'a hamu'ou: Minaa ei ne'ia na u'ugau a'a fei Law Moses, ei Mamama'a mawe fei Bu'uu Lauga, roneipa'aa nomai."

⁴⁵Ma inawe fa'arewainaa tabaa ro'ou ba ronei apa'ifarawaninaa fei Bu'u Apuna. ⁴⁶Ina warefanaa ro'ou, "Sifeni feni ne'ia: Mei Christ nei tonaa fi'ina ma asi'aa warii fei ma'ea a'a fei fa'oduaiaa arewaa ⁴⁷ma warii fei harana, do'o fama'a i Jerusalem, rowe u'ufanaa minaa ei gufu ba ei rama'a, ronei filoginaa naranaraa ro'odu ma iwe futoaa ei hafelo'aa ro'ou. ⁴⁸Hamona fanunudigaa ei manumanu ei. ⁴⁹Yau, a alofanamiaa hamu'ou fei fa'unaiaa mei Amau; ma'uaa hamoneido'o guta a'a feni gufu feni hawina hamona tonaa fei faufau noranarai pafea."

Mei Haidaa na Duginaa Jesus Pafea

(Mark 16:19,20; Acts 1:9-11)

⁵⁰I noduginaa ro'ou malalaa Bethany, na roainaa panina ma haweginaa ro'ou. ⁵¹Ei fi haweginaa ro'ou, na duginaa hia pafea mei Haidaa. ⁵²Ma rona losuinia ma hadiwe'inaa Jerusalem fininaa ni'eni'ea. ⁵³Ma ronamina gutalao a'a fei humuu mei Haidaa ma uduginaa mei Haidaa.

JOHN

Warefa'aia

Feni Bu'uu John na fama'aia ba Jesus ana fei wareaa mei Haidaa, fei fi oalao, fei na pigioa ma guta a'a o'ou.

Ei rawarawaa lamii feni bu'u fi wareaa Jesus ba hia mei Tela'ana, mei fa'unaia ma ana Na'uu mei Haidaa. Ma ba i a'ana wagii fei narafawe'ia na pa'i harenua.

Fei Warea nawe Pigioa

1 ¹Pa'aa rawarawa na ude fei Warea ma fei Warea na oafipui a'a mei Haidaa. Ma fei Warea, ana mei Haidaa. ²Ina oafipui a'a mei Haidaa fama'a.

³I a'ana minaa ei manumanu na mamaramai. Lomi hepalo manumanu na mamaramai ba abaa famamarana. ⁴I a'ana na pa'i harenua ma fei harenua fei, we'ai rama'a. ⁵Fei we'ai na we'a laloo fei roromaa, ma'uaa fei roromaa lomi na pa'ia.^a

⁶Ina nomai hemea rama'a, aloamiaa mei Haidaa; harana, John. ⁷Fei pa'afina ba i nomai, sifei ba i u'ugaa fei we'ai ba minaa ei rama'a, ronei narafawe'i. ⁸Ana hia, abaa fei we'ai; na no'uamai ba i u'ugaa fei we'ai. ⁹Fei pa'aa we'ai, fei ba i we'ainaa minaa ei rama'a fi nomai yeni malagufu.^b

¹⁰Ina guta i malagufu ma ana hia na famamaraiaa feni malagufu ma'uaa, feni malagufu, lomi na fanunu'apa'ia. ¹¹Ina dinamii a'a ei gufuna ma'uaa, lomi rona taufagutania. ¹²Ma'uaa minaa ei rona taufagutania, ei rona narafawe'i a'a fei harana, ina uga ba ro'ou, na'uu mei Haidaa—¹³ma'uaa abaa na'u ale'ei pai rama'a,^c o nunumiaa helagui fiharoi, uaa waniniaa mei Haidaa.

¹⁴Fei Warea nawe pigioa ma na pagi gutanana i dupuaa o'ou. Ona ma'adigaa fei hawerana, fei haweraa mei Hemea Ua,^d mei noramiana a'a mei Ama, nofininamii fei rawani'a ma fei fa'uaia.

^a 1:5 O, laloo fei roromaa, ma fei roromaa lomi na muainia ^b 1:9 O, Feni, fei pa'aa we'ai, fei na we'ainaa minaa ei rama'a, ei ro nomai yeni malagufu ^c 1:13 Warea Greek abaa na'u wagii raraa ^d 1:14 O, mei Hodihodiaa Waninia

¹⁵ John fi u'ugia. Ina haroharo ma ware, “Simeni, meni unadii u'ugia ba, ‘Mei i nomai neneu na muainau, uaa hia, rawarawaa haigua.’” ¹⁶ A'a fei baa rawani'ana, minaa o'ou na todigaa watauda hawegia. ¹⁷ Uaa, ina fanamiaa Moses fei law. Fei rawani'a ma fei fa'uaiia noranamai a'a Jesus Christ. ¹⁸ Lomi hemea na fanunupa'aa mei Haidaa ma'uua, mei Na'uu mei Haidaa, mei Hemea Ua,^e mei na oafipui a'a mei Ama, hia na fama'aia.

John, mei Pudugufaia na Ware ba Abaa Hia Christ

(*Matthew 3:1-12; Mark 1:1-8; Luke 3:1-18*)

¹⁹ Ei Jew, rona aloaa ei bauaniaa humuu mei Haidaa ma ei Levi ba ronei i'iginaa John ba hia hini. Sifeni, feni u'ugana a'a ro'ou yei Jerusalem. ²⁰ Lomi na ufamadumu ua, ma'uua namina u'u ua ba, “Yau, abaa Christ.”^f

²¹ Rona i'iginia, “Haa, ma yoi hini? Yoi Elijah?”

Ina ware, “Abaa yau.”

“Yoi mei Mamama'a?”

Ina ware, “Lomi.”

²² Ronawe ware, “Yoi hini? Onei warefanaa hai'ou ma hai'ou'aree warefanaa ei rona aloamii hai'ou. O ware ba yoi hini ma rama'a bata?”

²³ John na wareaa ei wareaa Isaiah, mei mamama'a, “Yau fei lao na haroharo fawelei lomi haihai o guana, ‘Ra'a'augaa fei talaa mei Fasu.’”

²⁴ Ma hefi'a ei aloamii ro'ou, Pharisee, ²⁵ rona i'iginia, “Nabaa fa'ua, hamatani o pudugufinaa ei rama'a nabaa yoi abaa mei Christ, o Elijah, o mei Mamama'a?”

²⁶ John na ware, “Una pudugufinaa rama'a ranu^g ma'uua hemea na u dupuaa hamu'ou, hemea lomi hamona apa'ia. ²⁷ Hia mena i nomai neneu, mena lomi na rawani ba a alaraa fei supinena.”

²⁸ Ei manumanu ei, rona bigi'ia yei Bethany pepei adii fei Ranu Jordan, fawelei fi pudugufai wagina John.

Jesus, fei Na'uu Sipsipii mei Haidaa

²⁹ I no'arewadilao, John na fanunupa'aa Jesus fi nomai a'ana ma na ware, “Ma'alao, fei Na'uu Sipsipii mei Haidaa, fei na tonaa ei hafelo'aa feni malagufu! ³⁰ Simeni, meni una u'ugia ba, ‘Mei i nomai neneu, na muainau, uaa hia rawarawaa haigua.’” ³¹ Yau ana lomi na apa'ia, ma'uua ena a nomai ma pudugufinaa rama'a ranu, sifei ba inei arewa a'a ei Israel.”

³² John na u'u ba, “Una fanunupa'aa fei Spiriti na falorogio pafea. Fei maumauna ale'ei pune ma na faloro pafona. ³³ Lomi ba a apa'ia

^e 1:18 O, *mei Hodihodiaa Waniniana*. Hefi'a ne'ia ba *ma'uua mei hemea ua (o hodihodiaa) Na'una* ^f 1:20 *Messiah*. “Mei Christ” (Greek) ma “mei Messiah” (Hebrew) hanuu guapaloei ba “Mei rona ipinaa tabana pao.” ^g 1:26 O, *laloo ranu*; vv. 31 ma 33 anaa

ma'uaa, mei na aloau ba nei pudugufinaa rama'a ranu, na warefanau ba, 'Mei ona fanunupa'ia ba na faloronaa pafona fei Spiriti, simena, mena i pudugufinaa rama'a Spiriti Apuna.' ³⁴Una fanunudigia ma u'ufanaa hamu'ou ba hia, Na'uu mei Haidaa."

Ei Rawarawa Otalai Neneraa Jesus

³⁵I no'arewadilao, John na gutadai a'a helagui otalai nenerana. ³⁶I fanunupa'aa Jesus fi talailao, ina ware, "Ma'alao, fei Na'uu Sipsipii mei Haidaa!"

³⁷Lagu'aa guainaa fei wareana fei laguei otalai nenerana, laguna neneraa Jesus. ³⁸Jesus na diarai, ma'apa'aa lagua ma na i'iginaa lagua, "Tamanu nunumiaa hamugua?"

Laguna ware, "Rabbi" (hanuna ba Feroia), "Ona ma'igu hitani?"

³⁹Ina ware, "Nomai ma hamuwe aida."

Si'ei, lagunaree ma'a fei nopana ma laguna gutafipui a'ana fei arewaa fei. Fei au fei, obao ido'o fafi.

⁴⁰Andrew, mei lofuu Simon Peter, hia hemea laguei na guainaa ei wareaa John ma na neneraa Jesus. ⁴¹Fei rawarawa bigi'aa Andrew, sifei ba nado'o labaginaa mei lofuna Simon ma warefania, "Hai'ouna bapa'aa mei Messiah" (hanuna ba mei Christ). ⁴²Ma ina duginaa hia a'a Jesus.

Jesus na fanununaa a'ana ma ware, "Yoi Simon, mei na'uu John. Rowe roroinio Cephas" (hanuu fei ba Peter).^h

Jesus na Harofaa Philip ma Nathanael

⁴³I no'arewadilao, Jesus na nara ba i dinaa Galilee. I bapa'aa Philip, na warenaa a'ana, "Nenerau."

⁴⁴Philip, ana ale'ei Andrew ma Peter; gufuna Bethsaida. ⁴⁵Philip na bapa'aa Nathanael ma na warefania, "Hai'ouna bapa'aa mei na ne'inia Moses a'a fei Law, mei ana rona ne'inia ei mamama'a—Jesus, mei Nazareth, mei na'uu Joseph."

⁴⁶Nathanael na i'igai, "Nazareth! Ana i pa'i hepalo rawani'a manumanu i norai yei?"

Philip na ware, "Mi ma'aia."

⁴⁷I fanunupa'aa Nathanael fi nomai, Jesus na wareia, "Simeni, hemea pa'aa Israel, lomi hepalo sifi'a a'ana."

⁴⁸Nathanael na i'igai, "Tani o apa'au?"

Jesus na ware, "Una ma'apa'io oifi guta haroo fei haihai figi ma nenee fei, na harofio Philip."

⁴⁹Nawe ware Nathanael ba, "Rabbi, yoi Na'uu mei Haidaa; yoi mei Haparaa Israel."

^h 1:42 Guapaloei hara *Cephas* (Aramaic) ma *Peter* (Greek) hanuna ba *na'a*.

⁵⁰ Jesus na ware, ⁱ “Ona nara ale'ei uaa una warefanio ba na ma'apa'io oifi guta haroo fei haihai figi. Owe fanunuaa hefi'adiai manumanu i muainaa fei.” ⁵¹ Ma na waredilao, “A warefa'uai a'amu^j ba owe^k fanunuaa fei gigei pafea iwe gigi ma ei alo'aloo mei Haidaa, roifi nogio a'a mei Na'uu Rama'a ma hadiwe'idinaa pafea, minaa ale'ei bigi'aa ro'ou.”

Jesus na Filoginaa Wine fei Ranu

2 ¹ Laloo fei fa'oduaiiaa arewaa na pa'i hepalo lalaia yei Cana i Galilee. Ma mei inaa Jesus, hia yei. ² Ma rona lala'aa Jesus mawe ei otalai nenerana ba nei nomai a'a fei lalaia. ³ I beu ei wine, mei inaa Jesus na warefania, “Nawe beu ei numaa ro'ou wine.”

⁴ Jesus na ware, “Mena rawani'a pifine, tani o fihupu'inou a'a feni? Atawe nomai fei auu.”

⁵ Mei inana na warenaa a'a ei nafi, “Bigi'aa tamanu i wareia a'a hamu'ou.”

⁶ Na ude farafi'i oloroa pe'ii ranu, bigi'aa ro'ou mugoo. Ma wagii fei mau losuia ro'ou, rona'o fesufesu a'a e'ei ei Jew. Hepapalo pe'i na hawia ale'ei watolaa fainaroa pa'ania ama'anaa hefa pu'u ma enu pa'ania litre.^l

⁷ Jesus na warefanaa ei nafi, “Igi ranu laloo ei pe'ii ranu”; si'ei, rona igifamereaa ro'ou.

⁸ Ma na warenaa a'a ro'ou, “Nadii, gufi ma'ida ma re fanaa mei bauaniaa feni hananaa.”

Rona bigi'ia ⁹ ma mei bauaniaa fei hananaa na hunuma'aiaa fei ranu, fei na filoginaa wine. Lomi ina aida ba noramiana hitani ma'uaa, ei nafi, ei ro'aa gufinamai, rona aida. Ma ina haro'u'ugainaa mei wawanee lalaia ¹⁰ ma ware, “Ei rama'a, rona'aida augaa ei rawani'a wine fama'a ma ro'aa hunudigaa watauda ei, ronawe augaa ei lomi namina rawani; ma'uaa, yoi onadii auma'aiaa ei rawani'a.”

¹¹ Hefei, fei rawarawa hilalaa foigia bigi'aa Jesus yei Cana i Galilee. A'a fei, ina fama'aiaa fei hawerana ma ei otalai nenerana na narafawe'i a'ana.

¹² Nenee fei, ina upunaloo Capernaum fipuinaa mei inana ma ei lofuna mawe ei otalai nenerana. Ma rona guta yei hefi'a arewaa.

Jesus na Dinaa a'a fei Humuu mei Haidaa (Matthew 21:12,13; Mark 11:15-17; Luke 19:45,46)

¹³ Ei ana i pa'aa fei au fei Talai Falogiaa ei Jew, Jesus na fanenaloo Jerusalem. ¹⁴ I malalaa fei humuu mei Haidaa na ma'apa'aa ei rama'a

ⁱ 1:50 O, Jesus na i'igai, “Ona nara ale'ei ... ? ^j 1:51 Fei Warea Greek ba hamu'ou.

^k 1:51 Fei Warea Greek ba hamowe. ^l 2:6 Warea Greek guapalo o odumanu metretes (ale'ena 75 ama'anaa 115 litres)

roi aloaa ei buduma'ao, sipsipi mawe ei pune ma hefi'a, rona guta a'a ei tawa, roi filoginaa ei mugoo po'i. ¹⁵Si'ei, na figigaa ei wao ba babu ma na teteaa minaa ro'ou fipuinaa ei sipsipi ma buduma'ao ba ronei di'ininaa malalaa fei humuu mei Haidaa. Ina bailarofinaa ei mugoo po'i, ei rona filoginia ma hadupeduaa ei tawaa ro'ou. ¹⁶A'a ei roi alo pune, ina ware, "Tofa'asi'anaa ano e'eni! Tani hamo'aa filoginaa humuu mei Amau ba humuu alo'alo manumanu?"

¹⁷Ei otalai nenerana, rona nonominaa fei ne'ia ba: "Namina fua'onau fei ni'eni'eau a'a fei humumu."

¹⁸I dii, ei Jew rona ware, "O bigi'aa tamanu hilalaa foigia i pudaa hai'ou ale'ei fama'ama'aa hai'ou ba na pa'i foraforamu ba o bigi'aa e'ei?"

¹⁹Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Birosiaa feni humuu mei Haidaa ma awe fa'ufalaraidinia laloo oduai arewaa."

²⁰Ei Jew, rona ware, "Feni humuu mei Haidaa feni, faduaa ro'ou laloo gunaroa pa'ania ma oloroa igisimasi. Ma yoi, ba o fadudinia laloo oduai arewaa?" ²¹Ma'uaa fei humuu mei Haidaa, fei hia fi warewareia, ana fei hudi ununa. ²²Nenee fei asi'anana a'a ei ma'ea, ei otalai nenerana na nonominaa tamanu inadii wareia. Ma ronawe aida ba pa'aa fa'ua ei warea fei Bu'u Apuna ma Jesus.

²³Ifi guta yei Jerusalem a'a fei Hananaa fei Talai Falogia, watauda na fanunuaa ei hilalaa foigia na bigi'ia ma narafawe'i a'a fei harana.^m

²⁴Ma'uaa Jesus, lomi ba i fa'arewafarawani a'a ro'ou, uaa ina apa'aa minaa ei rama'a. ²⁵Lomi na nunuminia ba hemea i u'ugaa hemeadii, uaa na aida ei naranaraa rama'a.

Jesus na Feroinaa Nicodemus

3 ¹Na pa'i hemea Pharisee harana Nicodemus, hemea maroaa ei bauaniaa ei Jew. ²Ina nomai a'a Jesus hefaa poi ma ware, "Rabbi, hai'ouna aida ba yoi hemea feroia, noramiamu a'a mei Haidaa. Uaa, lomi nemea i bigi'aa e'ei hilalaa foigia, e'ei oi bigi'ia nabaa mei Haidaa lomi a'ana."

³Jesus na warenaa a'ana, "A warefa'uai a'amu ba lomi nemea i ma'a fei haparaiaa mei Haidaa nabaa lomi i waninidiai.ⁿ"

⁴Nicodemus na iligai, "Batanai ba i waninidiai nemea nabaa na wawaneidii? Pa'aa lomi ba i hadiwe'idinaa laloo iaa inana ba i waninidiai!"

⁵Jesus na ware, "A warefa'uai a'amu, lomi nemea ba i wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa nabaa lomi i waninidiai a'a fei ranu ma fei Spiriti. ⁶Waniniaa fei pigio, i nomai a'a fei pigio. Waniniaa fei spiriti, i nomai a'a fei Spiriti.^o ⁷Apuna ba'arofoa a'a fei wareau ba, 'Onei^p waninidiai.' ⁸Fei

^m 2:23 O, ma narafawe'i a'ana ⁿ 3:3 O, nabaa lomi i waninirai pafea; v. 7 ana ^o 3:6 O, a'a spiriti ^p 3:7 Warea Greek ba Hamonei

lalarena na aginaa fawelei nunumiana. Ona guainia ma'uaa, lomi ona aida ba noramiana hitani o i dinaia. Ana ale'ei a'a minaa ei rona wanini a'a fei Spiriti.”

⁹Nicodemus na i'igai, “I batanai fei?”

¹⁰Jesus na ware, “Haa, yoi hemea feroiaa Israel ma lomi ona aida ei manumanu ei? ¹¹A warefa'uai a'amu, hai'ouna wareaa tamanu hai'ouna aida ma u'ugaa tamanu hai'ouna fanunuia ma'uaa, ana lomi hamona tonaa ei u'ugaa hai'ou. ¹²Una u'ufanio ei manumanuu malagufu ma lomi ona nara ba fa'ua; batanai o nara ba fa'ua nabaa a u'ufanio ei manumanuu fei gufu pafea? ¹³Lomi nemea na aunudiginaa pafea ma'uaa, ana unaiiaa mei na norai gufu pafea—mei Na'uu Rama'a.^q ¹⁴Ana ale'ei Moses na uduginaa fei wa'a a'a fei hawafolo fawelei lomi haihai o guana, mei Na'uu Rama'a, ana ronei uduginia pafea ¹⁵ba hini i narafawe'i a'ana i tonaa fei harenau lomi i pedutoo.’

¹⁶“Uaa, hamatee mei Haidaa namina haguua feni malagufu, ina aloagii mei hodihodiaa^s Na'una baduu wawane ba hini i narafawe'i a'ana, lomi i ma'e ma'uaa, iwe pa'i fei harenau lomi i pedutoo. ¹⁷Uaa, fei pa'afina ba mei Haidaa na aloagii mei Na'una yeni malagufu, a'a ba inei dududuuaa feni malagufu, ma'uaa ba nei fatela'anaa feni malagufu. ¹⁸Hini i narafawe'i a'ana, lomi i tonaa fei dududuana, ma'uaa mei lomi na narafawe'i, na todigaa dududuana, uaa lomi ina narafawe'i a'a fei haraa mei hodihodiaa^t Na'uu mei Haidaa. ¹⁹Sifeni, feni pa'aa warea: fei We'ai na nodigimai yeni malagufu ma'uaa, ei rama'a, rona nunuminaa fei roromaa laraa fei we'ai, uaa ei bigi'aa ro'ou na hafelo. ²⁰Hini i bigi'aa ei hafelo'a, na bidibidi ununa a'a fei we'ai ma lomi ba i wadu'ainaa fei we'ai, uaa ina ma'au ba ei bigi'ana iwe arewa. ²¹Ma'uaa hini na bigifipui a'a fei fa'uaia, i wadu'ainaa fei we'ai ba i fa'arewaia ba ei bigi'ana, bigi'aa mei Haidaa.”^u

John, mei Pudugufaia fi U'ugaa Jesus

²²Nenee fei, Jesus mawe ei otalai nenerana, rona aununaa sugatata'aiaa Judea ma ina gutafipui a'a ro'ou yei ma pudugufinaa ei rama'a. ²³John ana na pudugufinaa ei rama'a yei Aenon rafi'inaa Salim, uaa na pa'i watauda ranu ma ei rama'a, rona'uu no'uamai a'ana ba nei pudugufinaa ro'ou. ²⁴(Ei, rotawe bobo'ainaa John.) ²⁵Hefi'a ei otalai neneraa John, rona fiharenii a'a hemea Jew^v wagii fei maumau fesufesu wagii fei losuu ro'ou. ²⁶Rona nopa'amii John ma warenaa a'ana, “Rabbi, mei rama'a a'amu yei pepepe adii fei Ranu Jordan—mei ona u'ugia—hia fi pudugufai ma minaa ei rama'a, roi dinaa a'ana.”

^q 3:13 Hefi'a ne'ia ba Rama'a, mei na oa pafea ^r 3:15 O, narafawe'i ba i pa'i a'ana fei harenau lomi i pedutoo ^s 3:16 O, mei hodihodiaa fuana ^t 3:18 O, mei hodihodiaa fuana
^u 3:21 Hefi'a na fapedugaa fei wareaa Jesus a'a v. 15. ^v 3:25 Hefi'a ne'ia a'a hefi'a ei Jew

²⁷A'a fei, John na ware, “Lomi hemea ba i tonaa hepalo manumanu nabaa abaa noranarai pafea. ²⁸Ana uniaa hamu'ou na aida ba una waredii ba, ‘Yau, abaa mei Christ,^w ma'uuaa yau mei neido'o nomai ma'ana.’ ²⁹Mei pifinee lalaia, manumanuu mei wawane lalaia. Mei tafii mei wawanee lalaia, i gutaguai'oma'aia ma imina ni'eni'e na guainaa fei laona. Fei ni'eni'ea fei, manumanuu ma unawe todigia. ³⁰Fei harana nei nobauanailao ma fei harau nei pusu'oroilao.

³¹“Mei i norai pafea na pafeainaa minaa ei; mei noramiana malagufu, rama'aa malagufu ua ma ei wareana ale'ei ei wareaa feni malagufu. Mei noramiana pafea, na pafeainaa minaa ei. ³²I u'ugaa ei fanunuana ma guaiana ma'uuaa, lomi nemea i gaitonaa ei u'ugana. ³³Mei i gaitodigia na fama'aia ba mei Haidaa napa'aa fa'uai. ³⁴Uaa mei aloamii mei Haidaa, i wareaa ei wareaa mei Haidaa, uaa lomi pedupeduu fei fanaa mei Haidaa^x ei i fanaa fei Spiriti. ³⁵Mei Ama na haguaa mei Na'u ma na fifanidigaa minaa ei manumanu panina. ³⁶Hini i narafawe'i a'a mei Na'u, i pa'i harena lomi i pedutoo, ma'uuaa hini i fadugeaa mei Na'u, lomi ba i fanunuua fei harena, uaa fei sibaa mei Haidaa na oa a'ana.”^y

Jesus na Fiwarewarei a'a mei Pifinee Samaria

4 ¹Ei Pharisee, rona guainia ba i fimina watauda ua ei otalai neneraa Jesus ma ei pudugufaiana laraa John, ²ma'uuaa abaa Jesus mei na pudugufai, uaa ei otalai nenerana. ³I guainaa fei mei Fasu, na di'inaa Judea ma hadiwe'idinaa Galilee.

⁴Ma ina talai'ailao Samaria. ⁵Si'ei, ina wadu'ainaa hepalo gufu laloo Samaria, harana Sychar na rafi'inaa fei malagufuu Jacob, fei na fanaa mei na'una Joseph. ⁶Fei agifaa Jacob ranu yei ma na madugu unuu Jesus uaa fei tatalaiana, si'ei, na guta adii fei ranu. Ei, ale'ei haloaina.

⁷I nomai hemea pifinee Samaria ba i bai ranu, Jesus na warenaa a'ana, “Na rawani ba odo'o fani numau?” ⁸(Ei otalai nenerana, rona aunudiginaa a'a fei gufu ba ro pono du'ua.)

⁹Mei pifinee Samaria na warefania, “Yoi Jew ma yau Samaria. Tani o i'iginau ba nei fani numamu?” (Uaa ei Jew, lomi rona'o fiwarewarei a'a ei Samaria.)^z

¹⁰Jesus na warenaa a'ana, “Nabaa ona aida fei fanaa mei Haidaa ma hini fi i'iginio ba fani numana, woro o i'iginia ma i fanio fei ranuu loloma.”

¹¹Mei pifine na ware, “Hagu'u. Lomi ona pa'i iba ma fei ranu na walalo. O to hitani fei ranuu loloma? ¹²Haa, ona muainaa mei Amaa o'ou Jacob, mei na fanaa o'ou feni agifana ranu, mei ana hia ma ei na'una mawe ei hapena manulelele, rona hunu wagina?”

^w 3:28 O, *Messiah* ^x 3:34 Warea Greek *pedupeduu fei fanana* ^y 3:36 Hefi'a na fapedugaa fei wareaa John a'a v. 30. ^z 4:9 O, *rona'o hunu a'a ei baraa ei Samaritan*

¹³Jesus na ware, “Hini i hunumaa feni ranu feni, iwe sigigidiai
¹⁴ma'uua hini i hunumaa fei ranu fanau, lomi ifai sigigidiai. Hi'i, fei ranu
a fania iwe ale'ei ranuu wediwedi fei i fani harenua lomi i pedutoo.”

¹⁵Mei pifine na warefania, “Mena bauana, fanau fei ranu fei lomi a fai
sigigi ba a u hadiwe'idimai mi bai ranu.”

¹⁶Ina warefania, “Wi dugamii mei haromu ma hadiwe'imai.”

¹⁷Ina ware, “Lomi harou.”

Jesus na warenaa a'ana, “Pa'aa fa'ua wareamu ba lomi haromu.
¹⁸Ma'uua, ana pa'aa fa'ua ba onado'o pa'i haipani haromu ma mei
wawane a'amu e'eni, abaa haromu. Pa'aa fa'ua fei do'o wareamu.”

¹⁹Mei pifine na ware, “Mena bauana, una fanunu'apa'ia ba yoi hemea
mamama'a. ²⁰Ei amaa hai'ou, rona losui pafoo feni maugeni, ma'uua
hamu'ou Jew na ware ba o'ounei losui yei Jerusalem.”

²¹Jesus na ware, “Mena pifine, onei guainau. Fi nomai fei au ba lomi
o losuinaa mei Ama i pafoo feni maugeni, o yei Jerusalem. ²²Hamu'ou
ena Samaria na losuinaa tamanu lomi hamona aida; hai'ouna losuinaa
tamanu hai'ouna aida, uaa fei talaa tela'ana, noramiana a'a ei Jew.
²³Ma'uua fi nomai ma na nodigimai fei au ba ei pa'aa losuia, rowe
losuinaa mei Ama wagii fei spiriti ma fei fa'uaia, uaa mei Ama na
nunuminaa ei mau losuia ale'ei. ²⁴Mei Haidaa, hia spiriti ma ei ba ro'aa
losuinia, ronei losuinia wagii fei spiriti ma fei fa'uaia.”

²⁵Mei pifine na ware, “Una aida ba mei Messiah” (mei rona ware
ba Christ) “fi nomai ma ena na nomai, iwe warefa'arewaiiaa minaa ei
manumanu a'a o'ou.”

²⁶Jesus na ware, “Yau, meni u'ei wareware a'amu, ana simena.”

Ei Otalai Nenerana, Rona Hadiwe'idinaa a'a Jesus

²⁷Ana ei ua, ei otalai nenerana, rona hadiwe'imai ma ba'arofa ba na
fiwarewarei a'a hemea pifine. Ma'uua lomi hemea na i'iginia ba, “Tamanu
nunumiamu?” o “Tani o fiwarewarei a'a mei pifine mei.”

²⁸I dii, mei pifine mei, na au'uaiaa fei ibaa ranu, hadiwe'inaa gufuna
ma warefanaa ei rama'a, ²⁹“Mi ma'a mei na u'ufanau minaa ei una
bigi'ia. Woro sime, mei Christ?”^a ³⁰Rona asi'aa a'a fei gufu ma talainaloo
a'ana.

³¹Ma ei, ei otalai nenerana, roi warenaa a'ana ba, “Rabbi, onei
hanana.”

³²Ma'uua ina warenaa a'a ro'ou, “Na pa'idii du'ua ba a hanaia, fei lomi
hamona aida.”

³³Ma ei otalai nenerana na fiwarewarei ba, “Haa, na pa'i rama'a naree
fani hanana?”

^a 4:29 O, *Messiah*

³⁴Na ware Jesus, “Fei hanau, sifei ba unei bigi'aa ei nunumiaa mei na aloagiau ma fapedugaa fei bigi'ana. ³⁵Haa, lomi hamona'o ware ba, ‘Obaodiai puda ma i nomai fei au hufu'a’? A ware ba hamonei werainaa pudaa hamu'ou ma ma'aiaa ei pe'ihape! Ina we'idii ei du'ua ba o hufu'ia. ³⁶Ana e'eni ua mei hufu'a fi tonaa fei pono'ana. Ana e'eni ua ifi hufu'aa ei fuua fei harenau lomi i pedutoo ba mei faroa ma mei hufu'a, lagunei ni'eni'efipui. ³⁷Ma si'ei, fei warea ba ‘Hemea i faro ma hemea i hufu’, napa'aa fa'uai. ³⁸Una aloaa hamu'ou ba hamonei hufu'aa tamanu lomi hamona bigi wagina. Hefi'adiai, rona bigifawe'i ma hamonaree to'uaiaa ei rawani'a wagii ei bigi'aa ro'ou.”

Watauda Samaria na Narafawe'i

³⁹Watauda Samaria a'a fei gufu fei, rona narafawe'i a'ana uaa na u'u mei pifine ba, “Ina u'ufanau minaa ei bigi'au.” ⁴⁰Si'ei, ro'aa nomai a'ana ei Samaria ma i'iginia ba nei gutafipui a'a ro'ou, ina guta heguai arewaa. ⁴¹Ma si'ei ba ei wareana, wataudadiai nawe narafawe'i.

⁴²Rona warenaa a'a mei pifine ba, “Abaa wagii ei u'uga'uamu ba hai'ouna narafawe'i. Ma'uaa hai'ounawe guai'araia ma hai'ounawe aida ba pa'aa fa'ua ba meni rama'a meni, pa'aa mei ba i fatela'anaa feni malagufu.”

Jesus na Fapedugaa Funuaa mei Na'uu mei Bauana

⁴³Nenee guai arewaa ina asi'aa ba i dinaa Galilee. ⁴⁴(Ana Jesus nadii wareia ba hemea mamama'a, lomi ro'aa ma'auia ei gufuna.) ⁴⁵I no'umai i Galilee, ei rama'a yei, rona taufagutania. Rona ma'adigaa minaa ei bigi'ana yei Jerusalem a'a fei Hananaa fei Talai Falogia uaa ro'ou, ana yei.

⁴⁶I didiai, na hadiwe'inaa Cana i Galilee, fei gufu ina filoginaa wine fei ranu. Ma na pa'i hemea bauana yei ma mei na'una na funuhaino i Capernaum. ⁴⁷I guania mei rama'a mei ba Jesus na gutadii Galilee, noramiana Judea, ina dinaa a'ana ma i'igifawe'i a'ana ba neimii fapedugaa funuaa na'una, mei anaa i ma'e.

⁴⁸Jesus na warenaa a'ana, “Nabaa lomi hamona fanunuaa hefi'a hilalaa foigia ma fananawalaa puda, pa'aa lomi hamo'aa narafawe'i.”

⁴⁹Mei bauana na ware, “Hagu'u. Upumai ba nei'aa ma'e mei na'uu.”

⁵⁰Jesus na ware, “Nowau. Lomi ba i ma'e mei na'umu.”

Mei rama'a na nara ba fa'ua ei wareaa Jesus ma na asi'aa. ⁵¹Ei fi talailao, ei nafina, ronamii bapa'ia ma u'ufania ba na rawanidii mei na'una. ⁵²I i'igai ba rawani'ana haiga mei na'una, rona warefania, “Na asisi babaiaa ununa minoa ale'ei heai ido'o.”

⁵³A'a fei, mei ama nawe narapa'ia ba sifei fei pa'aa au Jesus na warefania ba, “Mei na'umu, lomi ba i ma'e.” Si'ei, hia ma minaa ei maroana, rona narafawe'i.

⁵⁴Sifei fei faguaiaa hilalaa foigia bigi'aa Jesus ei i di'ininaa Judea ma ama'anaa Galilee.

Na Fawanewaneaa Unuu Hemea Adii fei Ranu

5 ¹Nenee e'ei, Jesus na fanedinaa Jerusalem ba i dinaa hepalo hananaa ei Jew. ²Ma yei Jerusalem papaa fei Gigei ei Sipsipi, na pa'i hepalo ranu, harana warea Aramea, Bethesdaa ma na pa'i haipani pale yei. ³Watauda hafelo'a unu na haino yei—ei pudawerai, ei afetoo mawe ei na ma'e hepapa unuu ro'ou. ⁴^b ⁵Hemea yei, lomi na tatalai laloo odufua pa'ania ma fainaroa igisimasi. ⁶I fanunua Jesus ba na haino yei ma guainia ba fei gutanana ale'ei namina madii, ina i'iginia, “Nunumiamu ba o rawani?”

⁷Mei lomi na talaipa'i na ware, “Mena bauana, lomi hemea ba i pudigau laloo fei ranu nabaa i tatawei. Nabaa a upunaa lalona, na upudii hemea.”

⁸Ma Jesus na warenaa a'ana, “Asi'aa! Tonaa fei hafenaa unumu ma talai.” ⁹Ana ei ua, ina rawani ma na tonaa fei hafenaa ununa ma talai.

Fei arewaa i bigi'aa fei, Sabbath ¹⁰ma si'ei, ei Jew, rona warenaa a'a mei na pedu fei iba'ibana ba, “Sabbath wagieni; fei law na ware ba onei'aa poro'aa hafenaa unumu.”

¹¹Ma'uaa ina ware, “Mei i farawaninau na ware ba, ‘Tonaa fei hafenaa unumu ma talai.’ ”

¹²Si'ei rona i'iginia, “Hini mei na warefanio ba onei tonaa fei hafenaa unumu ma talai?”

¹³Mei na pedu iba'ibana, pa'aa lomi na aida ba hini, uaa Jesus na fahela dupuaa fei gupuu rama'a yei.

¹⁴Hinene, Jesus na bapa'ia a'a fei humuu mei Haidaa ma warefania, “Ma'aia, na rawani unumu. Apuna bigidinaa ei hafelo'a o iwe tonio manumanu na hafelodiai.” ¹⁵Mei rama'a na aunu ma warefanaa ei Jew ba Jesus mei i farawaninia.

Fei Harenua a'a mei Na'u

¹⁶Hamatee si'ei ba Jesus na bigi'aa e'ei laloo fei Sabbath, ei Jew, rona haperararaia. ¹⁷Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Mei Amau, ranimai imina bigibigi nopa'amii wagieni ma yau ana fi bigi e'eni.” ¹⁸A'a fei, ei Jew roimina labarai tala ba ro'aa fo'afama'eia uaa ina barafea fei Sabbath ma ana na ware ba mei Haidaa, Amana. Hanuna ba hia na fimina'ei a'a mei Haidaa.

^b 5:4 Hefi'a ne'ia (lomi awataa ro'ou) na ne'i ba unuu ro'ou—ma rona oma'aia ba i tatawei fei ranu. ⁴ Hepapalo au hemea alo'aloo mei Fasua na nogio ma fataweinaa fei ranu. Mei rawarawa pe'ia lalona nenee fei, i pedu funuana.

¹⁹Jesus na warenaa a'a ro'ou ba: “A warefa'uai a'a hamu'ou ba mei Na'u, lomi i bigi'aa hepalo manumanu unaia; i bigi'uaiaa tamanu na fanunuia ba mei Amana na bigi'ia; uaa tamanu na bigi'ia mei Ama, mei Na'u ana i bigi'ia. ²⁰Uaa mei Ama na haguuaa mei Na'u ma na'aida fama'aiaa tamanu ina bigi'ia. Hi'i, hamo'aa ba'arofa ma'uua, iwe fama'aia hefi'adiai manumanu na muainaa e'ei. ²¹Uaa ale'ei ba mei Ama, i famama'aiaa ei ma'ea ma fani harenaa ro'ou ana ale'ei mei Na'u i fani harenaa a'a mei nunumiana. ²²Ma hepaldiai, mei Ama, lomi i dududuaa nemea, ma'uua na fanidigaa fei dududua i panii mei Na'u ²³ba minaa ei rama'a, ronei ma'auaa mei Na'u ana ale'ei rona ma'auaa mei Ama. Mei lomi na ma'auaa mei Na'u, lomi na ma'auaa mei Ama, mei i aloiarai.

²⁴“A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini i guainaa ei wareau ma narafawe'i a'a mei na aloagiau, i pa'i harenaa lomi i pedutoo ma lomi ba i tonaa fei dududua; ina talawa'ainaa fei ma'ea ma na nodigimai a'a fei harenaa. ²⁵A warefa'uai a'a hamu'ou ba fei au iwe nomai ba ei ma'ea rowe guainaa fei lao mei Na'uu mei Haidaa ma ei rona guainia, ro'aa mama'a. ²⁶Uaa, si'ei ba mei Ama na pa'i harenaa i a'ana, ana na ugainaa mei Na'u ba nei pa'i harenaa a'ana. ²⁷Ma na fania fei forafora ba nei fadududu, uaa hia mei Na'uu Rama'a.

²⁸“Hamonei'aa ba'arofa a'a fei, uaa fi nomai fei au ba minaa ei laloo huapu, rowe guainaa fei laona ²⁹ma mama'adiai—ei rona bigi'aa ei rawani'a, ro'aa asi'aa ma to harenaa ma ei rona bigi'aa ei hafelo'a, ro'aa asi'aa ma to dududua. ³⁰Ana unaiau, lomi a bigi'aa hepalo manumanu; una dududu'uaiaa tamanu una guainia ma fei dududuau na wanewane, uaa abaa una bigi'aa fei nunumiau ma'uua nunumiaa mei na aloagiau.

Hefi'a, Rona U'ugaa Jesus

³¹“Nabaa una u'ugaa ana yau, fei u'ugau lomi i awata. ³²Na pa'i hemea na u'ugau ma una aida ba fei u'ugana yau, na awata.

³³“Hamona alodigaa hefi'a a'a John ma ina u'ufanidigaa hamu'ou fei fa'uaia. ³⁴A'a ba una tonaa ei u'ugaa rama'a; ma'uua una wareaa fei ba hamo'aa tela. ³⁵John ale'ei fei ramai na gu'afani we'ai ma do'ofama'a hamona ni'enile a'ana.

³⁶“Una pa'i hefaa u'uga na awatadiai laraa fei u'ugaa John. Uaa fei bigi'a na fanau mei Ama ba unei fapedugia, fei u'ei bigi'ia eni, ana na fa'arewaia ba yau, aloagii mei Ama. ³⁷Ma mei Ama, mei na aloagiau, ana hia na u'ugau. Hamotawe guai laona o fanunu maumauna. ³⁸Ma ana lomi na oa laloo iaa hamu'ou fei wareana, uaa lomi hamona narafawe'i a'a mei aloanarai. ³⁹Hamona'aida igo'igofawe'i^c wagii fei Bu'u Apuna, uaa hamona nara ba wagii fei, hamo'aa pa'i harenaa lomi i pedutoo. Ma

^c 5:39 O, *Hamonei igo'igofawe'i*

fei Bu'u Apuna na u'ugau, ⁴⁰ ma'uuaa pa'aa lomi hamona nomai a'au ba hamo'aa to harena.

⁴¹ “Lomi una nunuminaa ei udugiaa rama'a, ⁴² ma'uuaa una apa'aa hamu'ou. Una aida ba fei haguuaa mei Haidaa, lomi laloo iaa hamu'ou. ⁴³ Una nomai a'a fei haraa mei Amau ma lomi hamona nunuminau; ma'uuaa, nabaa nemeadiai i nomai ana a'a fei harana, hamo'aa tonaa mei rama'a mei. ⁴⁴ Hamo'aa narafawe'i batanai nabaa nunumiaa hamu'ou ba hamo'aa uduginaa ana hamu'ou, ma'uuaa lomi hamona nunuminaa fei udugia noranamai a'a mei hemea ua Haidaa?^d

⁴⁵ “Ma'uuaa apuna nara ba yau a uni'uniaa hamu'ou i pudaa mei Ama. Moses, mei na o'onai unuu hamu'ou a'ana, hia mei i uniaa hamu'ou.

⁴⁶ Nabaa hamona nara ba fa'ua ei wareaa Moses, ana hamo'aa nara ba fa'ua ei wareau. ⁴⁷ Ma'uuaa, si'ei ba lomi hamona nara ba fa'ua ei ne'iana, batanai ba hamo'aa nara ba fa'ua ei wareau?”

Jesus na Faguuaa Haipani Pufaba'a

(*Matthew 14:13-21; Mark 6:30-44; Luke 9:10-17*)

6 ¹ Nenee fei, Jesus na suafatetena piye na raua yei Agii Galilee (ana harana Agii Tiberias) ² ma hepalo baua gupuu rama'a na nenegia, uaa rona ma'adigaa ei hilalaa foigia, ei bigi'ana a'a ei rona funu. ³ Jesus na faneaa hepalo maugeni ma gutafipui a'a ei otalai nenerana. ⁴ Fei Hananaa fei Talai Falogiaa ei Jew fi rafi'imai.

⁵ I fanunupa'ia ba fi nomai fei baua gupuu rama'a Jesus, na warenaa a'a Philip, “O pono hitani faraa pidaua hanaa eni rama'a eni?” ⁶ Na i'iginaa fei ba i mani'uaia, hamatee nadii aida ba i bigi'aa tamanu.

⁷ Philip na warenaa a'ana, “Pono'aa hemea bigi'a laloo fainarora puda,^e lomi i hawiaa pono'aa faraa pidaua ba hememea i hanana!”

⁸ Hemeadiai ei otalai nenerana, Andrew, mei lofuu Simon Peter na ware, ⁹ “Meni baduu wawane meni na pa'i haipani pusu'o faraa pidaua barley ma guapalo pusu'o nia ma'uuaa, ana ipo'o hawiaa eni watauda rama'a eni?”

¹⁰ Jesus na ware, “Fagutanaa ena rama'a.” Na pa'i watauda guana yei ma ale'ei haipani pufaba'a wawane, rona guta. ¹¹ Jesus na tonaa ei faraa pidaua, na ware ‘ta’ ma alaginia a'a ei rona guta ale'ei nunumiaa ro'ou. Ana na bigi'ia ale'ei a'a gupaloei nia.

¹² Ro'aa hananamagudii, ina warenaa a'a ei otalai nenerana, “Paiaa ei masii du'ua. Lomi ba o simi'uaiaa ma'ida.” ¹³ Si'ei, rona paifapepesuaa hefua ma guapalo pa a'a ei masii ei haipani faraa pidaua barley, ei magu'arawaa ei rama'a.

¹⁴ Ro'aa fanunudigaa fei hilalaa foigia bigi'aa Jesus, ronawe ware, “Pa'aa fa'ua ba hia mei Mamama'a, mei ba i nomai yeni malagufu.”

^d 5:44 Hefi'a ne'ia mina mei Hemea Ua ^e 6:7 Warea Greek enu pu'u denarius

¹⁵Jesus na aidadii ba ropowe panarofagutania ba hia hapara ma si'ei, ina di'ininaa ro'ou ma fanedinaa hepalo maugeni ana unaia.

Jesus na Talai Pafoo Agi
(*Matthew 14:22-33; Mark 6:45-52*)

¹⁶I nopoilao, ei otalai nenerana, rona upunaloo agi ¹⁷ma hugi pafoo wa ma suanaloo Capernaum. Ina roromadaii ma Jesus atawe nomai a'a ro'ou. ¹⁸Fei lalarena na agifawe'i ma namina weta fei agi. ¹⁹Ro'aa suadii ale'ei haipani o oloroa kilometre,^f ronawe fanunupa'aa Jesus fi nofarafi'imai a'a fei wa ma talai pafoo agi ma ronamina ma'au. ²⁰Ma'uaa na warenaa a'a ro'ou, "Ana yau ua, apuna ma'au." ²¹Ma nawe rawani naranaraa ro'ou ba ro'aa fahuginia ma ana ei ua, fei wa na fatetena piyee fawelei ba ro dinaa wagina.

²²I no'arewadilao, fei gupuu rama'a, fei rona guta pafoo piye oma'analoo fi pepei, rona fanunupa'ia ba hepalo ua wa nado'o pe'i yei ma ba Jesus, lomi na hugi pafona, uniaa ei otalai nenerana na sua'aunu. ²³I dii, hefi'a wa, noramiaa ro'ou Tiberias na fatete papaa fawelei ro'aa hanaiaa ei faraa pidaua nenee i ware 'ta' mei Fas. ²⁴Ro'awe apa'ia fei gupuu rama'a ba Jesus ma ei otalai nenerana lomi yei, rona hugi pafoo ei wa ma suanaa Capernaum ba ro'aa labaginaa Jesus.

Jesus, fei Faraa Pidaua i Fani Harenaa

²⁵Ro'aa nobapa'alao fi pepei oma'aloo ro'ou, rona i'iginia, "Rabbi, fateteamu haiga yeni?"

²⁶Jesus na ware, "A warefa'uai a'a hamu'ou ba fei pa'afii labagiaa hamu'ou yau a'a ba fei fanunuaa hamu'ou ei hilalaa foigia ma'uaa, ba hamona hanafamagu a'a ei faraa pidaua. ²⁷Apuna bigibigi ba o tonaa ei du'ua, ei i waragu ua, ma'uaa ei du'ua i ude nopa'aloo fei harenaa lomi i pedutoo, fei ba i fanaa hamu'ou mei Na'uu Rama'a. Mei Haidaa, mei Ama na ugainia ma audigaa fei lalana a'ana."

²⁸Ma rona i'iginia, "Batanai ba hai'ou'aa bigi'aa ei bigi'aa mei Haidaa?"

²⁹Jesus na ware, "Fei bigi'aa mei Haidaa, sifei ba hamonei narafawe'i a'a mei aloamiana."

³⁰Si'ei, rona i'iginia, "O bigi'aa tamanu hilalaa foigia ba hai'ou ma'aia ma narafawe'i a'amu? O bigi'aa tamanu? ³¹Ei upuu hai'ou, rona hanaiaa ei manna fawelei lomi haihai o guana; ana ale'ei fei ne'ia: 'Ina fani hanaa ro'ou faraa pidaua noramiana pafea.'"^g

³²Jesus na warenaa a'a ro'ou, "A warefa'uai ba abaa Moses mei i fani hanaa hamu'ou faraa pidaua noramiana pafea, ma'uaa mei Amau, mei i

^f 6:19 Warea Greek ba *sua ale'ena 25 o 30 stadia* (ale'ena 5 o 6 kilometres)

^g 6:31 Nehemiah 9:15

fanaa hamu'ou fei pa'aa faraa pidaua noramiana pafea. ³³Uaa fei faraa pidauaa mei Haidaa, ana sime, mei na nogio pafea ma fani harena yeni malagufu.”

³⁴Rona ware, “Mena bauana, e'eni ma nolao, fanaa hai'ou fei faraa pidaua fei.”

³⁵Jesus na ware, “Yau, fei faraa pidaua i fani harena. Hini i nomai a'au, lomi iwe baodiai ma mei i narafawe'i a'au, lomi iwe sigigidiai. ³⁶Ma'uaa ana ale'ei adii wareia ba hamona fanunudigau ma lomi hamona narafawe'i. ³⁷Minaa ei na fanau mei Ama, rowe nomai a'au ma hini i nomai a'au, pa'aa lomi ba a alofatalainia. ³⁸Uaa ei a nogio pafea, a'a ba a bigi'aa ei nunumiau, ma'uaa ei nunumiaa mei na aloagiau. ³⁹Ma fei nunumiaa mei na aloagiau sifei ba unei'aa fapa'ainaa minaa ei fanana yau ma'uaa, nei fa'asi'anaa ro'ou wagii fei a'apoo arewaa. ⁴⁰Uaa fei nunumiaa mei Ama sifei ba hini i fanununaa a'a mei Na'u ma narafawe'i a'ana, iwe pa'i harena lomi i pedutoo ma awe fa'asi'ania wagii fei a'apoo arewaa.”

⁴¹A'a fei, ei Jew, rona bababau'unia uaa ina ware, “Yau, fei faraa pidaua noramiana pafea.” ⁴²Rona ware ba, “Haa, abaa hia Jesus, mei na'uu Joseph, mei ona apa'aa amana ma inana? Batanai i ware ba ‘Noramiau pafea?’”

⁴³Jesus na ware, “Apuna bababau'u dupuaa hamu'ou. ⁴⁴Lomi nemea i nomai a'au nabaa lomi i taudugia mei Ama, mei na aloagiau ma a fa'asi'ania a'a fei a'apoo arewaa. ⁴⁵Na ude a'a ei ne'iaa ei Mamama'a ba: ‘Mei Haidaa, iwe feroinaa minaa ro'ou.’ Hini i guainaa mei Ama ma tonaa ei feroiana, iwe nomai a'au. ⁴⁶Lomi hemea na ma'a mei Ama ma'uaa, mei noramiana a'a mei Haidaa; ana unaia na ma'a mei Ama. ⁴⁷A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini i narafawe'i, i pa'i harena lomi i pedutoo. ⁴⁸Yau, fei faraa pidaua i fani harena. ⁴⁹Ei upuu hamu'ou, rona hanaiaa ei manna yei fawelei lomi haihai o guana ma'uaa, rona ma'e. ⁵⁰Ma'uaa yeni, na pa'i fei faraa pidaua noranarai pafea, fei nabaa nemea i hanaia lomi ba i ma'e. ⁵¹Yau, fei faraa pidaua na pa'i harena, fei noramiana pafea. Nabaa nemea i hanaiaa feni faraa pidaua, iwe guta ranimai ranimai. Feni faraa pidaua feni, feni pigiou, feni ba a fani ba harenaa feni malagufu.”

⁵²Ma ei Jew, rona'aa fiharenii ana ro'ou ba, “Batanai ba mei rama'a mei i fanaa o'ou fei pigiona ba o hanaia?”

⁵³Jesus na warenaa a'a ro'ou, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba nabaa lomi hamo'aa hanaiaa fei pigioo mei Na'uu Rama'a ma hunumaa fei rarana, lomi hamo'aa pa'i harena. ⁵⁴Hini i hanaiaa fei pigiou ma hunumaa fei rarau, i pa'i harena lomi i pedutoo ma awe fa'asi'ania a'a fei a'apoo arewaa. ⁵⁵Uaa, fei pigiou, pa'aa du'ua ma fei rarau, pa'aa hunuma. ⁵⁶Hini i hanaiaa fei pigiou ma hunumaa fei rarau, i oafipui a'au ma yau a'ana. ⁵⁷Mei Ama, mei i oalao na aloamiau ma una pa'i harenaa uaa hia. Ma

ana ale'ei, hini i hanaiau, iwe pa'i harenuana uaa yau. ⁵⁸Sifei, fei faraa pidaua noramiana pafea. Ei upuu hamu'ou, rona hanana manna ma rona ma'e ma'uaa, hini i hanaiaa feni faraa pidaua feni, iwe guta ranimai ranimai.” ⁵⁹Ina wareaa fei ei fi feroi laloo fei synagogue yei Capernaum.

Watauda Otalai Nenerana na Di'ininaa Jesus

⁶⁰Ro'aa guainaa fei, watauda ei otalai nenerana na ware, “Fei feroia fei, namina hafafala'ai. Hini ba i tonia?”

⁶¹Jesus na aida ba ei otalai nenerana, rona bababau'u wagina ma na warenaa a'a ro'ou, “Na fafelooa naranaraa hamu'ou fei? ⁶²Tamanu naraa hamu'ou naba hamo'aa fanunuaa mei Na'uu Rama'a i hadiwe'inaa pafea a'a fei gutanana mina? ⁶³Fei Spiriti i fani harena; fei pigioo rama'a, lomi hanuna. Ei wareau a'a hamu'ou ale'ei spiriti^h ma na pa'i harena. ⁶⁴Ma'uaa hefi'a hamu'ou lomi na narafawe'i.” Hamatee Jesus na aidadii ba hini ro'ou lomi na we'i naranarana ma hini i aloia panii hefi'a. ⁶⁵Ina waredilao ba, “Sifei fei pa'afina a warenaa a'a hamu'ou ba lomi nemea i nomai a'au naba lomi i hadumia mei Ama.”

⁶⁶A'a fei au fei, watauda ei otalai nenerana, rona ofadugia ma lomi rona nenegidinia.

⁶⁷Jesus na i'iginaa ei Hefua ma Helagui, “Haa, ana ba hamo'aa di'ininau?”

⁶⁸Simon Peter na warenaa a'ana, “Mena Fasu, hai'ou dinaa a'a hini? Ei wareamu na pa'i harena lomi i pedutoo. ⁶⁹Ina we'i ei naranaraa hai'ou ma hai'ouna aida ba yoi, mei Apunaiaa mei Haidaa.”

⁷⁰Ma Jesus na ware, “Abaa una rafeidigaa hamu'ou ena Hefua ma Helagui? Ma'uaa hemea hamu'ou, hia hani'u!” ⁷¹(Ifi hanuinaa Judas, mei na'uu Simon Iscariot, hemea ei Hefua ma Helagui, mei ba i aloia.)

Jesus na Dinaa a'a fei Hananaa ei Pale

7 ¹Nenee fei, Jesus na tatalai yei Galilee ma na nara ba lomi i dinaa Judea uaa ei Jew yei ba ro'aa fo'afama'eia. ²Ma'uaa i norafi'imai fei hananaa ei Jew, fei Hananaa ei Pale, ³ei lofuu Jesus, rona ware a'ana ba, “Onei aunu yeni ma dinaa Judea ba ei otalai neneramu, ronei ma'aliaa ei foigia ona'aida bigi'ia. ⁴Naba nemea na nunuminia ba hia bauana, lomi ba i opa'ainaa ei bigi'ana. Si'ei ba yoi, oi bigi'aa ei manumanu ei, onei fama'aio a'a feni ano.” ⁵Uaa ei lofuna, ana lomi rona narafawe'i a'ana.

⁶Si'ei, Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Atawe nomai fei pa'aa auu. ⁷Feni ano, lomi ba i bidibidi ununa a'a hamu'ou, ma'uaa na bidibidi ununa a'au uaa una'o u'ugia ba ei bigi'ana na hafelo. ⁸Hamonei dinaa a'a fei Hananaa. Lomi ado'o dinaa a'a fei Hananaa, uaa atawe nomai fei pa'aa auu.” ⁹I waredigaa fei, na gutadiai i Galilee.

^h 6:63 O, *Spiriti*

¹⁰Ma'uuaa ro'aa aunudiginaa fei Hananaa ei lofuna, ana ina aunupa'ailao. ¹¹Ma yei a'a fei Hananaa ei Jew, rona lalabaginia ma i'igai ba, "Amaia mei rama'a mei?"

¹²I dupuaa ei gupuu rama'a rona fileleleinia. Hefi'a na ware, "Hia, rawani'a rama'a."

Hefi'adiai na ware, "Lo'e, ina sifi'aa ei rama'a." ¹³Ma'uuaa lomi hemea na ware i pudaa rama'a, uaa rona ma'auaa ei Jew.

Jesus na Feroi a'a fei Hananaa

¹⁴I nohesuwilao fei Hananaa, Jesus na dinaa malalaa fei humuu mei Haidaa ma na'aa feroi. ¹⁵Ei Jew na ba'arofo ma i'igai, "Ina tobatanainia ei apa'ana ma lomi na to feroiana wagina?"

¹⁶Jesus na ware, "Fei feroiau abaa manumanuu. Noramiana a'a mei i aloagiau. ¹⁷Hini ba i bigi'aa ei nunumiaa mei Haidaa neido'o narama'aiaa fei feroiau ba noramiana a'a mei Haidaa, o u'u'uau. ¹⁸Mei i u'ugaa anaia, fi bigi'ia ba i pa'i rawani'a harana ma'uuaa, mei i bigi ba i farawaninaa fei haraa mei na aloia, hia hemea na fa'uai; lomi hepalo sifi'ana. ¹⁹Haa, abaa na fanaa hamu'ou fei Law Moses? Ma'uuaa lomi hemea hamu'ou na nenegia. Tani ei ba hamo'aa fo'afama'eau?"

²⁰Fei gupuu rama'a na ware, "Woroo na wadu'io pigea. Hini ba i fo'afama'eio?"

²¹Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Una bigi'aa hepalo foigia ma hamona ba'arofo. ²²Ma'uuaa, si'ei ba na fanaa hamu'ou fei mau moro'aa hudii wawanei (ma'uuaa abaa pa'aa noramiana a'a Moses, uaa ei ama mina), hamona'o moro'aa hudii wawanei ei baduu laloo fei Sabbath. ²³Ma nabaa na rawani a'a hamu'ou ba nemea baduu i moro laloo fei Sabbath ba lomi hamo'aa barafeaa fei law Moses, tani hamo'aa siba a'au ba na farawaninaa minaa ei unuu hemea rama'a wagii fei Sabbath? ²⁴Apuna fafi'i'uanaa naranaraa hamu'ou a'a tamanu hamona fanunuia. Hamonei narama'aia."

Jesus, Hia Christ?

²⁵A'a fei, hefi'a ei rama'aa Jerusalem, rona i'igai, "Haa, simeni, meni ba ro'aa fo'afama'eia? ²⁶Hia simeni fi wareware i pudaa ei rama'a ma lomi rona wareaa hepalo warea a'ana. Haa, ei bauana, ronapa'aa nara ba hia Christ?ⁱ ²⁷Ma'uuaa, o'ouna aida ba gufuna hitani; nabaa i nomai mei Christ, lomi nemea i aida ba gufuna hitani."

²⁸Jesus ana fi feroi i malalaa fei humuu mei Haidaa, ei i warefabauana ba, "Hi'i, hamona apa'au ma aida ba hitani gufuu. Abaa no'uamiau ma'uuaa, mei na aloagiau napa'aa fa'uai. Lomi hamona apa'ia, ²⁹ma'uuaa una apa'ia, uaa noramiau i a'ana ma ina aloagiau."

ⁱ 7:26 O, *Messiah*; vv. 27, 31, 41 ma 42 anaa

³⁰A'a fei, ba ro'aa panarofia, ma'uaa lomi hemea na panarofia, uaa atawe nomai fei auna. ³¹Ma'uaa watauda i dupuaa ei rama'a, rona narafawe'i a'ana. Rona ware ba, “Nabaa i nomai mei Christ, ana i bigi'aa wataudadiai hilalaa foigia laraa meni?”

³²Ei Pharisee na guainaa fei gupuu rama'a ba rona fiwareifagiginia ale'ei. Ma ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei Pharisee, rona aloaa ei oananaana fei humuu mei Haidaa ba ronei panarofia.

³³Jesus na ware, “Lomi i madii gutanau a'a hamu'ou ma a dinaa a'a mei i aloagiau. ³⁴Hamo'aa lalabaginau, ma'uaa lomi ba hamowe labagipa'au; ma yei una dinaa wagina, lomi ba hamo'aa nopa'ilao.”

³⁵Ei Jew, rona fiwarewarei, “Mei rama'a mei ba i dinaia, te ba lomi o labagipa'ia? Ba i dinaa fawelei ma feroinaa ei Greece ma guta a'a ei gufuu o'ou, ei rona fawawadidi dupuaa ei rama'a yei. ³⁶Tamanu hanuu ei wareana ba, ‘Hamo'aa lalabaginau ma'uaa, lomi hamowe labagipa'au ma hitani a dinaa wagina, lomi hamowe nopa'ilao’?”

³⁷A'a fei a'apoo arewaa fei Hananaa fei na bauanadiai laraa ei arewaa fama'a, Jesus na ufularai ma warefabauana, “Hini na sigigi neimii hunu a'au. ³⁸Hini na narafawe'i a'au, ale'ei' fei wareaa fei Bu'u Apuna, iwe pa'i ale'ei ranuu loloma laloo iana.” ³⁹A'a fei, fi hanuinaa fei Spiriti, fei rowe tonia ei rona narafawe'i a'ana. Nopa'aloo fei au fei, itawe fanaa ro'ou fei Spiriti, uaa atawe tonaa fei hawerana Jesus.

⁴⁰Ro'aa guainaa fei, hefi'a na ware, “Pa'aa fa'ua ba mei rama'a mei, hia mei Mamama'a.”

⁴¹Hefi'a na ware, “Hia mei Christ.”

Ma hefi'adiai na i'igai, “Haa, mei Christ, ba i nomai Galilee?” ⁴²Haa, lomi na ware fei Bu'u Apuna ba mei Christ, hia a'a fei pai^k David ma ba i nomai Bethlehem, fei gufu na guta wagina mina David?” ⁴³Si'ei, namina hamamaguua naranaraa ei rama'a a'a Jesus. ⁴⁴Hefi'a, ba ro'aa panarofia; ma'uaa lomi hemea na aunaa panina a'ana.

Ei Bauaniaa Jew, Lomi Rona Narafawe'i

⁴⁵Ei famamooa humuu mei Haidaa ma ei Pharisee, rona i'igainaa ei oananaana fei humuu mei Haidaa, ei ro'aa hadiwe'imai a'a ro'ou ba, “Tani lomi hamona nodugamai?”

⁴⁶Ei oananaana na ware, “Lomi nemea i wareware ale'ei ei mau wareaa mei.”

⁴⁷Ei Pharisee na ware, “Ei hanuiaa hamu'ou ba ana ina sifipa'aa hamu'ou? ⁴⁸Na pa'i hemea bauana o Pharisee na narafawe'i a'ana? ⁴⁹Pa'aa lomi! Ma'uaa fei gupuu rama'a, lomi rona apa'aa hepalo manumanu a'a fei law—ronei tonaa umua.”

^j 7:38 O, / Hini mei i sigigi, nei nomai a'au. / Ma mi hunu, 38 mei i narafawe'i a'au. / Ale'ei
^k 7:42 Warea Greek lau

⁵⁰Nicodemus, mei nado'o dinaa a'a Jesus, mei ana hemea ro'ou na i'igai, ⁵¹“Haa, fei law o'ou, i rataware ua ba na tata hemea ma lomi i do'o guainia ba tamanu ei bigi'ana?”

⁵²Rona ware, “Haa, ana gufumu Galilee? Fanunufarawaninia uaa lomi ba hemea mamama'a,¹ noramiana Galilee.”

⁵³Si'ei, hememea na dinaa humuna.

8 ¹Ma'uaa Jesus na dinaa a'a fei Maugeni Olive. ²Mafufuo badu, na udiai i malalaa fei humuu mei Haidaa ma minaa ei rama'a, rona puroroinia ma na guta ba i feroinaa ro'ou. ³Ei feroiaa law mawe ei Pharisee, rona duginamii a'ana hemea pifine rona ma'apa'ia ei i fiharoharoipa'ai. Rona fa'ufalarainia i pudaa rama'a ⁴ma warenaa a'a Jesus, “Mena feroia, meni pifine meni, hai'ouna panarofia ei i fiharoharoipa'ai. ⁵Fei Law Moses na ware ba onei nafanaa mugoo ei mau pifine ale'ei. Si'ei, o ware batanai wagina?” ⁶Rona i'iginia ba ro fa'alabe'ia ma ro ware ba ina warefatata.

Ma'uaa Jesus na fabalona pu ma ne'inaa ana'anana malagufu. ⁷Rona mina'u i'igi'uaia, hee inawe ufalarai ma warenaa a'a ro'ou, “Hini hamu'ou lomi hafelo'ana, te, hia do'o rawarawa nafa'a.” ⁸Ina fabalodiai ma ne'ine'i pafoo malagufu.

⁹Hememea ei rona guainia, ronawe fididi'inii, do'ofama'a ei rona siginaa raudei. La'o uniaa mei pifine a'a Jesus. ¹⁰Jesus na ufalarai ma i'iginia, “Mena pifine, ro'ou hitani? Lomi hemea na wareio ba ona tata?”

¹¹Ina ware, “Lomi hemea, mena bauana.”

Jesus na ware, “Hi'ei, ana lomi a wareio ba ona tata. Nowau ma onei'aa fai bigidinaa ena hafelo'a.”

Ei U'ugaa Jesus, na Fa'uai

¹²Jesus na warediai a'a ei rama'a ba, “Yau, we'ai feni ano. Hini i nenerau, lomi ba iwe talai laloo fei roromaa, ma'uaa i pa'i fei we'ai, fei i fani harenaa.”

¹³Ei Pharisee, rona mania, “E'eni, ona u'ugio; si'ei ba oi u'ugaa anaio, lomi na wanewane ei u'ugamu.”

¹⁴Jesus na ware, “Nabaa na u'ugaa ana yau, fei u'ugau na wanewane, uaa una aida ba noramiau hitani ma a dinaia. Ma'uaa pa'aa lomi hamona aida ba noramiau hitani o a dinaia. ¹⁵Hamona'u nara'uaiaa ei manumanu ale'ei mau naranaraa rama'a; yau lomi na narafani maumau hemea. ¹⁶Ma'uaa nabaa una nara ale'ei, fei naranarau na wanewane, uaa abaa unaa yau. Una ufipui a'a mei Ama, mei na aloagiau. ¹⁷Laloo fei Law hamu'ou na ude fei ne'ia ba nabaa i fibo'ii u'ugaa helagui, ina wanewane. ¹⁸Yau, hemea ana fi u'ugau; ma hemeadiai ana na u'ugau, mei Ama, mei na aloagiau.”

¹ 7:52 Guapalo ne'ia mina ba *lomi ba mei Mamama'a*

¹⁹Ma i dii, rona i'iginia, “Amaia mei amamu?”

Jesus na ware, “Lomi hamona apa'au, o mei Amau. Nabaa hamona apa'au, ana hamo'aa apa'aa mei Amau.” ²⁰Ina wareaa fei ei fi feroi i malalaa fei humuu mei Hidaa papaa fei bao fana mugoo po'i. Ma'uaa lomi hemea na panarofia, uaa atapa'aa fei auna.

²¹Jesus na warediai a'a ro'ou ba, “Yau, a dii ma hamo'aa labaginau, ma'uaa hamo'aa ma'ehugiaa ei hafelo'aa hamu'ou. Fawelei ba a dinaa wagina, lomi ba hamowe nopa'ilao.

²²A'a fei, ei Jew, rona i'igai, “Haa, ba ana i fo'afama'ea anaia? Sifei, fei hanuu wareana ba, “Fawelei ba a dinaa wagina, lomi hamowe nopa'ilao”?

²³Ma'uaa ina warelao, “Noramiaa hamu'ou pu, ma'uaa noramiau pafea. Hamu'ou, rama'aa feni ano. Yau abaa rama'aa feni ano. ²⁴Una warefanidigaa hamu'ou ba hamo'aa ma'ehugiaa ei hafelo'aa hamu'ou; nabaa lomi hamona nara ba fa'ua fei wareau ba yau hini,^m hamowepa'aa ma'ehugiaa ei hafelo'aa hamu'ou.”

²⁵Rona i'igai, “Yoi hini?”

Jesus na ware, “Ana ale'ei una waredigamai. ²⁶Na pa'i watauda wareau ba hamu'ou rama'a bata wagii ei maumau hamu'ou. Ma'uaa, mei na aloagiau, hia napa'aa fa'uai ma tamanu una guainia a'ana, una u'ugia yeni malagufu.”

²⁷Lomi rona apa'ia ba fi u'ugaa mei Amana a'a ro'ou. ²⁸Si'ei, Jesus na ware, “Ena hamona fatawadigaa mei Na'uu Rama'a, hamowe aida ba fa'ua fei warau ba yau hini ma lomi ba una bigi'aa hepalo manumanu unaa yau, ma'uaa una wareaa tamanu na feroinau mei Ama. ²⁹Mei na aloagiau, hia a'au; lomi ba i di'ininau uaa, una'aida bigi'aa ei nunumiana.” ³⁰Ei fi u'u, watauda, rona narafawe'i a'ana.

Ei Na'uu Abraham

³¹A'a ei Jew rona narafawe'i a'ana, Jesus na ware, “Nabaa hamo'aa urofaa ei feroiau, hamu'ou pa'aa otalai nenerau. ³²Ma hamowe aida fei fa'uaia ma fei fa'uaia i alafatalainaa hamu'ou.”

³³Rona warefania, “Hai'ou, na'uuⁿ Abraham ma nopa'amii wagienu, lomi hemea na humuwainaa hai'ou. Tani o ware ba hepalo manumanu i alafatalainaa hai'ou?”

³⁴Jesus na ware, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini na bigi'aa ei hafelo'a, hia humuwa a'a ei hafelo'a. ³⁵Mei humuwa, abaa hia pa'aa pai hepalo maroa ma'uaa, mei na'u, hia pai fei maroana ranimai ranimai. ³⁶Si'ei, nabaa mei Na'u na alafatalainaa hamu'ou, hamopowe talaifa'a'a. ³⁷Una aida ba hamu'ou na'uu Abraham. Ma'uaa hamo'ei oma'a ua

^m 8:24 O, *yau hia*; v. 28 anaa ⁿ 8:33 Warea Greek ba *lau*; v. 37 anaa

ba hamo'aa fo'afama'eau, uaa pa'aa lomi pe'ei ei wareau a'a hamu'ou.
³⁸A warefanaa hamu'ou tamanu na ma'apa'ia inamoaa mei Amau ma hamu'oufi bigi'aa tamanu hamona guainia a'a ei amaa hamu'ou.”^o

³⁹Rona ware, “Abraham, amaa hai'ou.”

Jesus na ware, “Nabaa hamu'ou na'uu Abraham, te, hamo'aa bigi'aa^p tamanu Abraham na'o bigi'ia. ⁴⁰Ma'uaa hamu'ou, ba hamo'aa fo'afama'eau, yau meni na warefanaa hamu'ou fei fa'uaia, fei na guainia a'a mei Haidaa. Abraham, lomi na bigi'aa ei manumanu ale'ei.
⁴¹Hamona'o bigi'aa ei na bigi'ia mei amaa hamu'ou.”

Rona fiharei a'ana ba, “Abaa hai'ou na'uu tala. Hai'ouna pa'i hemea ua ama, ana unaa mei Haidaa.”

Ei Na'uu mei Hani'u

⁴²Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Nabaa mei Haidaa Amaa hamu'ou, hamo'aa haguau, uaa noramiau a'a mei Haidaa ma e'eni yau yeni. Abaa no'uamiau; ma'uaa aloagiana. ⁴³Tani lomi na arewa a'a hamu'ou ei wareau? Hamatee, na loto adiaa hamu'ou. ⁴⁴Hamu'ou, na'uu mei amaa hamu'ou, mei hani'u ma ba hamo'aa bigi'aa ei nunumiaa mei amaa hamu'ou. A'a fei rawarawa ma nolao hia rama'aa fo'afama'ea. Lomi na urofaa fei fa'uaia uaa, pa'aa lomi ma'ida fa'uaia a'ana. Ena na warefasifi, fipa'aa wareaa fei wareagufuna, uaa hia sifisifi ma amaa ei sifisifi.
⁴⁵Ma'uaa si'ei ba una warefa'uai a'a hamu'ou, lomi hamona nara ba fa'ua ei wareau! ⁴⁶Na pa'i hemea hamu'ou ba ipa'aa ware'uniaa fei hafelo'au? Nabaa na warefa'uai, tani hamo'aa nara ba abaa fa'ua ei wareau? ⁴⁷Hini i oafipui a'a mei Haidaa, i guainaa tamanu na wareia mei Haidaa. Fei pa'afina ba lomi hamo'aa guai, sifei ba lomi hamona oafipui a'a mei Haidaa.”

Ei Wareaa Jesus ba Hia Hini

⁴⁸Ei Jew, rona warenaa a'ana, “Haa, lomi na wanewane ei wareaa hai'ou ba yoi hemea Samaria ma na wadu'io pigea?”

⁴⁹Jesus na ware, “Lomi na wadu'au pigea, ma'uaa una fani honua a'a mei Amau ma lomi hamona fani honua a'au. ⁵⁰Abaa a labarai haweraa ana yau; ma'uaa na pa'i hemea ba i lalabaginia ma hia mei fadududua.
⁵¹A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini i aunaa naranarana ei wareau, lomi ba iwe ma'a fei ma'ea.”

⁵²A'a fei, ei Jew, rona ware, “Hai'ounawe aida ba napa'aa wadu'io pigea! Abraham na ma'e ma ei mamama'a anaa, ma'uaa ona ware ba nabaa nemea i aunaa naranarana ei wareamu, lomi ba i nanamuinaa fei

^o 8:38 O, inamoaa mei Amau. Si'ei bigi'aa tamanu ona guainia a'a mei Ama. P 8:39 Hefi'a ne'ia mina “Nabaa hamu'ou na'uu Abraham, te, bigi'aa”

ma'ea. ⁵³Haa, ona muainaa mei amaa hai'ou Abraham? Ina ma'e ma ei mamama'a anaa. Ei naramu ba yoi hini?"

⁵⁴Jesus na ware, "Nabaa una uduginaa ana yau, lomi hanuu fei udugiau. Mei Amau, mei hamona ware ba Haidaniaa hamu'ou, ana simei na fani hawerau. ⁵⁵Lomi hamona apa'ia ma'uaa, una apa'ia. Nabaa una ware ba lomi na apa'ia, una warefasifi ale'ei hamu'ou ma'uaa, unapa'aa apa'ia ma neneraa ei wareana. ⁵⁶Mei amaa hamu'ou Abraham, fei naranarana na refu ba i ma'a fei au noramiau; ina ma'adigia ma na ni'eni'e."

⁵⁷Ei Jew, rona warenaa a'ana, "Otawe pa'li haipani pa'ania igisimasi—haa, ona ma'apa'aa Abraham!"

⁵⁸Jesus na ware, "A warefa'uai a'a hamu'ou ba itawe wanini Abraham, na Oa Yau!" ⁵⁹A'a fei, rona hau'aa ei mugoo ba ro'aa nafa'ia ma'uaa, Jesus na fa'opa'ai ma lele'apa'aidi'ininaa malalaa fei humuu mei Haidaa.

Jesus na Fawanewaneaa Hemea na Torotonamii fei Pudaweraiana

9 ¹Ei fi talailao na ma'apa'aa hemea na wanini pudawerai. ²Ei otalai nenerana na i'iginia, "Rabbi, hini na bigifafelo, meni rama'a meni, o amana ma inana ma si'ei i wanini pudawerai?"

³Jesus na ware, "Abaa hia o amana ma inana, rona bigifafelo ma'uaa, na nomai fei ba fei bigi'aa mei Haidaa nei ale'ei fama'ama'a wagii fei gutanana. ⁴Eni fi arewa, onei bigi'aa ei bigi'aa mei na aloagiau. I mai fei poi ba lomi nemea i bigi. ⁵Ena una guta yeni malagufu, yau meni we'ai feni malagufu."

⁶I waredigaa fei, na huwiaa fei malagufu, fahedua ma augia i pudaa mei rama'a mei. ⁷Ina warenaa a'ana, "Nowau. Nunuu a'a fei Pe'i Ranu Siloam" (hanuu fei hara ba na alodigia). Si'ei, naree nunuu ma na nofananunulao dinaa humuna.

⁸Ei gufuna mawe ei ronado'o fanunuia ba hia na'o gutanoinoi ma'aa tala, rona i'igai, "Haa, ana simei mei na'o gutanoinoi?" ⁹Hefi'a, rona ware ba hi'li, ma'uaa hefi'a ba, "Lo'e, sifei ua ba na fimina'ei fafanunuaa lagua." Ma'uaa mei rama'a na ware, "Ana yau simeni."

¹⁰Ma rona i'igifawe'i a'ana, "Hamatani o fanunupa'i?"

¹¹Ina ware, "Mei rona roroinia Jesus na faheduaa fei malagufu ma augia pudau. Ina warefanau ba nei dinaa Siloam ma nunuu. Si'ei, naree nunuu ma nawe fanunupa'i."

¹²Rona i'iginia, "Amaia mei rama'a mei?"

Ina ware, "Lomi una aida."

Ei Pharisee, roi Labaginaa fei ba Tani i Fafanunupa'i

¹³Rona duginaa a'a ei Pharisee mei na wanini pudawerai. ¹⁴Ma fei arewaa, fei i faheduaa fei malagufu ma fawanewaneaa mei

puḍawerai Jesus, Sabbath. ¹⁵Si'ei, ei Pharisee, ana rona i'iginia ba tani i fafanunupa'i. Ina ware, “Ina au hedu i puḍau, una nunuu ma eni na fanunupa'i.”

¹⁶Hefi'a ei Pharisee, rona ware, “Mei rama'a mei, abaa noramiana a'a mei Haidaa, uaa lomi na neneraa fei Sabbath.”

Ma'uua, hefi'adiai rona i'igai, “Batanai ba hemea hafelo'a i bigi'aa ei hilalaa foigia ale'ei?” Si'ei, rona fifalagii.

¹⁷Ma ronawe momo'idinaa a'a mei puḍawerai, “O ware bata a'a mei rama'a mei? Hamatee hia na fawanewaneaa puḍamu.”

Mei rama'a na ware ba, “Hia hemea mamama'a.”

¹⁸Ei Jew, rona falala'aa amana ma inana uaa, ana lomi rona nara ba inado'o puḍawerai ma nawe fanunupa'i. ¹⁹Rona i'igai, “Na'uu hamugua meni? Simeni, meni hamu'aa ware ba ina wanini puḍawerai? Tani i fanunupa'i eni?”

²⁰Amana ma inana, laguna ware, “Haiguna aida ba na'uu haigua ma haiguna aida ba na wanini puḍawerai. ²¹Ma'uua, tani i fanunupa'i eni o hini na fawanewaneia, lomi haiguna aida. I'iginia. Ina wawaneidii; ana hia i u'u.” ²²Amana ma inana, laguna ware ale'ei uaa, laguna ma'au a'a ei Jew hamatee rona waredii ba hini i ware ba Jesus, hia Christ,^q ro'aa fa'asi'ania a'a fei synagogue. ²³Sifei fei pa'afina lagu'aa ware amana ma inana ba, “Ina wawaneidii; i'iginia.”

²⁴Rona lala'idinaa mei na wanini puḍawerai. Rona ware, “Uduginaa mei Haidaa.^r Hai'ouna aida ba mei rama'a mei, hia hafelo'a.”

²⁵Ina ware, “Lomi una aida ba hia hafelo'a, o lo'e. Hepalo ua manumanu una aida, ba unado'o puḍawerai ma nawe fanunupa'i eni!”

²⁶Ma rona i'iginia, “Ina bigi'aa tamanu a'amu? Ina fawanewane batanainia fei puḍamu?”

²⁷Ina ware, “Hei, una warefanidigaa hamu'ou ma lomi hamona guai. Tani ei ba hamo'aa guaidinia? Ba ana hamo'aa talainenegia?”

²⁸Ma rona warefafeloia ma ware, “Yoi hemea otalai nenerana! Hai'ou, otalai neneraa Moses! ²⁹Hai'ouna aida ba mei Haidaa na wareware a'a Moses ma'uua, mei rama'a mei, ana lomi hai'ouna aida ba noramiana hitani.”

³⁰Mei rama'a na ware, “Fei, pa'aa poapoa manumanu! Lomi hamona aida ba noramiana hitani ma'uua, ina fawanewaneaa puḍau. ³¹O'ouna aida ba mei Haidaa, lomi i guainaa wareaa ei hafelo'a. I guai'uaiaa ei maroana, ei rona bigi'aa nunumiana. ³²Lomi hemea na u guainia ba na pa'i rama'a na fawanewaneaa hemea na wanini puḍawerai. ³³Nabaa mei rama'a mei, abaa noramiana a'a mei Haidaa, lomi ba i bigipa'aa hepalo manumanu.”

^q 9:22 O, *Messiah* ^r 9:24 Hepalo pa'aa warea ba nei warefa'uai (ma'a Joshua 7:19)

34 A'a fei, rona ware, “Yoi, ona pepesudii a'a ei hafelo'a ei oi wanini; yoi hini ba o feroinaa hai'ou!” Ma rona porosiminia ano.

Na Pudawerai Naranaraa Rama'a

35 Jesus na guainia ba rona porosiminia ano ma i nobapa'alao, ina ware, “Ona narafawe'i a'a mei Na'uu Rama'a?”

36 Mei rama'a na i'igai, “Hia hini? Warefanau ba a narafawe'i a'ana.”

37 Jesus na ware, “Ona ma'adigia ma ana meni fi warewarefipui a'amu.”

38 Mei rama'a na ware, “Mena Fasu, na we'i fei naranarau.” Ma na losuinia.

39 Jesus na ware, “Pa'afii fei noramiau yeni malagufu ba yau ale'ei fadududua, ba ei pudawerai, ronei fanunupa'i ma ei rona fanunupa'i, rowe pudawerai.”

40 Hefi'a Pharisee i a'ana, rona guainaa fei wareana fei ma i'igai, “Tamanu? Ana hai'ouna pudawerai?”

41 Jesus na ware, “Nabaa hamona pudawerai lomi ba i marapu unuu hamu'ou a'a ei hafelo'a; ma'uaa, hamatee hamona ware ba hamona fanunupa'i, ana fi marapu unuu hamu'ou.

Mei Oma'ama'aa mawe ei Hapena Sipsipi

10 ¹“A warefa'uai a'a hamu'ou. Mei lomi na wadu'ai wagii fei gigei, fei papa'ii ei sipsipi ma fanewadu'ai wagii hepalodiai tala, hia fafanao ma rama'aa topa'aia. ²Mei na wadu'ai wagii fei gigei, hia oma'ama'aa ei hapena sipsipi. ³Mei oanananaa i gigiaa fei gigei a'ana ma ei sipsipi, rona guaipa'aa laona. I harofaa haraa ei hapena ma talaiduginaa ro'ou ano. ⁴Ina'aa talaiduginaa minaa ei hapena i ano, i talailao i ma'aa ro'ou ma ei hapena sipsipi, ro'aa nenegia uaa rona guai'apa'aa fei laona. ⁵Ma'uaa, pa'aa lomi ba ro'aa neneraa mei lomi rona apa'ia; hi'i, ro'aa ponipa'ai a'ana uaa lomi rona guai'apa'aa fei u'ugai lao ale'ei.” ⁶Jesus na warehanunuinia ale'ei ma'uaa, lomi rona tonaa fei hanuu ei wareana.

⁷Si'ei, na waredilao ba, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba yau ale'ei fei gigei wagii ei sipsipi. ⁸Minaa ei ronado'o nomai i ma'au, ro'ou fafanao ma rama'aa topa'aia, ma'uaa, ei sipsipi, lomi ro'aa guainaa ro'ou. ⁹Yau, ale'ei fei gigei; hini i wadu'aimai a'au, i tela.^s I wadu'ai ma asi'aa ma iwe labagipa'i guana. ¹⁰Mei fafanao, i nomai ba i topa'ai ma fo'afama'e ma bigosigosiaa ei manumanu; yau, a nomai ba ei sipsipi nei pa'i harena ma neimina rawani ua harenuaa ro'ou.

¹¹“Yau mei rawani'a oma'ama'aa ei sipsipi. Mei rawani'a oma'ama'aa ei sipsipi i fanaa fei harenuana a'a ei sipsipi. ¹²Mei tamelo, mei i bigitoo

^s 10:9 O, wadu'aimai a'au, awe oma'afarawaninalao

pono'ana, abaa oma'ama'aa ma abaa pa'aa hapena ei sipsipi. Si'e'i, i ma'apa'aa fei ponotoo podu ba fi nomai i ponidi'ininaa ei sipsipi. Ma fei ponotoo podu na tetetaduaa ei sipsipi ma rona poniba'atorai. ¹³Mei rama'a mei, na poni ua hamatee rona pono'uaia ma lomi na narapa'aa ei sipsipi.

¹⁴“Yau mei rawani'a oma'ama'aa ei sipsipi; una apa'aa ei hapeu ma ana rona apa'au— ¹⁵ana ale'e'i ba mei Ama na apa'au ma una apa'aia—ma una fanaa fei harenuau a'a ei sipsipi. ¹⁶Una pa'idiai hefi'a sipsipi abaa laloo feni papa'ii eni sipsipi. Unei dugamii ro'ou anaa. Ana rowe guainaa fei laou ma iwe pa'i hepalo ua gupuu ei sipsipi ma hemea ua oma'ama'aa. ¹⁷Pa'affii fei ba mei Amau na haguau sifei ba awe fanaa fei harenuau—ma ana awe tohadiwe'idinia. ¹⁸Lomi nemea i tonia a'au, ana unaa yau a fania. Una pa'i forafora ba a fania ma tohadiwe'idinia. Fei warea fei, na tonia a'a mei Ama.”

¹⁹Wagii e'e'i warea e'e'i, ei Jew, rona fifalagidiai. ²⁰Watauda ro'ou na ware, “Ina wadu'ia pigea ma namina poapoai. Tani o guainia?”

²¹Ma'uaa, hefi'adiai, rona ware, “Ei warea ale'e'i, abaa wareaa hemea na wadu'ia pigea. Haa, fei pigea ana i fawanewanepa'aa hemea pudawerai?”

Na Waiwai Tabaa ei Jew

²²Yei Jerusalem inawe nopa'aloo fei au Hananaa wagii fei humuu mei Haidaa.^t Fei au fei, au waiwana ma lalarena ²³ma Jesus yei malalaa fei humuu mei Haidaa fi tatalai papaa ei Palee Solomon. ²⁴Ei Jew, rona hoaninia ma ware, “Namina madii fei fawansufaiamu naranaraa hai'ou? Nabaa yoi mei Christ,^u fa'arewaia a'a hai'ou.”

²⁵Jesus na ware, “Una warefanadigaa hamu'ou ma'uaa, lomi hamona nara ba fa'ua. Ei foigia una bigi'ia a'a fei haraa mei Amau, na u'ufanaa hamu'ou ba yau hini ²⁶ma'uaa, lomi hamona narafawe'i uaa, hamu'ou, abaa hapeu sipsipi. ²⁷Ei hapeu sipsipi, rona guainaa fei laou; una apa'aa ro'ou ma rona nenerau. ²⁸A'a ro'ou, una fani harena lomi i pedutoo ma pa'aa lomi ro'aa pa'ai; lomi nemea i raputarapa'aa ro'ou i panii. ²⁹Mei Amau, mei na fanaa ro'ou a'au, na muainaa minaa ei manumanu,^v lomi nemea i raputarapa'aa ro'ou i panii mei Amau. ³⁰Yau ma mei Ama, haigua hemea ua.”

³¹Ei Jew, rona'aa haudinaa ei mugoo ba ro'aa nafa'ia ³²ma'uaa, Jesus na warefanaa ro'ou, “Una bigidigaa watauda rawani'a foigia noramias ro'ou a'a mei Ama. Afaia a'a ei foigia ba hamo'aa nafa'au wagina?”

³³Rona ware ei Jew ba, “Lomi hai'ou'aa nafa'io wagii hepalo ei, ma'uaa, si'e'i ba ona warefafeloaa mei Haidaa. Uaa yoi, rama'a ua ma'uaa, ona ware ba yoi mei Haidaa.”

^t 10:22 Hanukkah ^u 10:24 O, Messiah ^v 10:29 Watauda ne'ia mina ba *Tamanu na fanau mei Amau na muainaa minaa ei*

³⁴Jesus na warefanaa ro'ou, “Rona ne'inia laloo fei Law hamu'ou ba mei Haidaa na ware ale'ei ba, ‘Una ware ba hamu'ou haidaa’. ³⁵Hamona aida ba lomi hepalo tata laloo fei Bu'u Apuna. Ma nabaa ei rona tonaa fei Bu'u Apuna, ina ware ba ro'ou ale'ei ‘haidaa’, ³⁶lo'e manumanu nabaa mei Ama na ware ale'ei a'a mei au'u'ugaiana ba pa'aa manumanuna, mei aloagiana yeni malagufu. Si'ei, tani hamu'ou ware ba una warefafeloa mei Haidaa si'ei ba una ware ba, ‘Yau Na'uu mei Haidaa’? ³⁷Apuna nara ba fa'ua ei wareau nabaa lomi una bigi'aa tamanu ana na bigi'ia mei Amau. ³⁸Una bigi'aa e'ei ma lomi hamona narafawe'i a'au. Ma'uaa, ei bigi'au foigia uni'unina ba hamonei aida ma apa'ia ba mei Ama, hia laloo iau ma yau a'ana.” ³⁹Rona manidinia ba ro'aa panarofia, ma'uaa ina bi'a'afaa ro'ou ma ponidi'ininaa ro'ou.

⁴⁰Ma i dii, Jesus na hadiwe'idinaa pepe Jordan fawe'ei i pudugufinaa ei rama'a wagina mina John. Ma ina guta yei ⁴¹ma watauda rama'a, rona nomai a'ana. Rona ware, “John, lomi na bigi'aa hepalo hilalaa foigia, ma'uaa minaa ei u'ugana meni rama'a meni, pa'aa fa'ua.” ⁴²Ma yei fawe'ei, watauda, rona narafawe'i a'a Jesus.

Fei Ma'ea Lazarus

11 ¹Ma hemea rama'a na funu, harana Lazarus. Gufuna, Bethany, fei gufuu Mary ma mei tafina, Martha. ²Mei agii Lazarus, mei na funuhaino, harana Mary. Ana mei i igiaa fei dufaa pao tabaa mei Fasu ma hugunaa pinena a'a ei loaa tabana. ³Si'ei, laguei fitafii, laguna alo wareaa lagua a'a Jesus, “Mena Fasu, mei ona haguia na funu.”

⁴I guainaa fei, Jesus na ware, “Fei funua fei, lomi ba i fama'eia. Agia, fei pa'afina, sifei ba i tonaa hawerana mei Haidaa ba mei Na'uu mei Haidaa, ana nei tonaa hawerana wagina.” ⁵Jesus na haguua Martha ma mei tafina mawe Lazarus. ⁶Ma'uaa, i guainia ba Lazarus na funu, na guta ua guaidiai arewaa yei.

⁷I dii, inawe warenaa a'a ei otalai nenerana, “O dii, o hadiwe'inaa Judea.”

⁸Rona ware, “Rabbi, haiga ua ei ba ro'aa nafanaa yoi mugoo yei ei Jew. Ma ba o hadiwe'idilao?”

⁹Jesus na ware, “Haa, a'a ba na we'a ale'ei hefua ma guai hour laloo hepalo arewaa? Mei na talai laloo fei arewaa, lomi ba i tetei'alabe, uaa ina fafanunupa'i a'a fei we'ai feni malagufu. ¹⁰Nabaa i talai na poi, iwe tetei'alabe, uaa lomi we'aina.”

¹¹I waredigaa fei, ina waredilao a'a ro'ou, “Mei tafii o'ou Lazarus, na ma'igu, ma'uaa yau ba a dinaa a'ana ma funifunia.”

¹²Ei otalai nenerana na ware, “Mena Fasu, nabaa ina ma'igu iwe rawanidiai.” ¹³Jesus na hanuinaa fei ma'eana, ma'uaa ei otalai nenerana, rona nara ba fi ware ba inapa'aa ma'igu.

¹⁴Si'ei, inawe fa'arewaia a'a ro'ou, "Lazarus na ma'e. ¹⁵Ma una ni'e ba yau lomi yei ba hamonei narafawe'i. Ma'uaa, o'aa dinaa a'ana."

¹⁶Ma Thomas (ana harana Didymus) na warenaa a'a ei otalai nenera, "Ana o'aa di ma ma'efipui a'ana."

Jesus na Warefarawani a'a Laguei Fitafii

¹⁷I nopa'aloo yei, Jesus nawe apa'ia ba Lazarus na hainodii laloo huapu ale'ei obao arewaa. ¹⁸Hafalaree Bethany a'a Jerusalem ale'ei oduai kilometre.^w ¹⁹Ma watauda Jew, rona dinaa a'a Martha ma Mary ba ro'aa faloloa'ifipui a'a lagua wagii fei pa'aiaa mei agii lagua. ²⁰I guainia Martha ba fi nomai Jesus, ina asi'alao ba iree ma'aia, ma'uaa Mary na guta ua humu.

²¹Martha na warenaa a'a Jesus ba, "Mena Fasu, nabaa yoi yeni, lomi i ma'e mei agiu. ²²Ma'uaa, una aida ba ana e'eni, mei Hidaa i fanio tamanu o i'iginia."

²³Jesus na warenaa a'ana, "Mei agimu iwe mama'adiai."

²⁴Martha na ware, "Una aida ba iwe mama'adiai a'a fei au asi'ana wagii fei a'apoo arewaa."

²⁵Jesus na warenaa a'ana, "Yau ana fei asi'ana ma fei harena. Hini i narafawe'i a'au, iwe pa'i harenuana nabaa i ma'e; ²⁶ma hini i guta ma narafawe'i a'au lomi iwe ma'e. Naramu ba fa'ua fei?"

²⁷Ina warefania ba, "Hi'i, mena Fasu. Una nara ba yoi mei Christ,^x mei Na'uu mei Hidaa, mei ba na nomai a'a feni malagufu."

²⁸I waredigaa fei, na hadiwe'ai ma dugi'u'uginaa mei tafina Mary. Ma na ware, "Mei Feroia, hia yeni ma fi i'iginio." ²⁹I guainaa fei Mary, na asi'abatafa ma dinaa a'ana. ³⁰Ma Jesus, atawe wadu'ainaa fei gufu, ma'uaa hia ana fawe'ei i di'ininia Martha. ³¹Ei Jew, ei rona gutafaloloa'ifipui a'a Mary laloo fei humu, ro'aa fanunupa'ia ba na asi'abatafa ma dinaa ano, rona nenegia, uaa rona nara ba i dinaa a'a fei huapu ma ai'ai yei.

³²Mary, i nopa'aloo fawe'ei wagina Jesus ma ma'apa'ia, na fapasi pinena ma ware, "Mena Fasu, nabaa yoi yeni, lomi i ma'e mei agiu."

³³I ma'apa'ia Jesus ba na ai'ai ma ei Jew, ei ro'aa nofipuimai a'ana, ana rona ai'ai, namina fi'i naranarana ma naranara watauda. ³⁴Ina i'igai, "Hamona fahainopia hitani?"

Rona ware, "Mi ma'a, mena Fasu."

³⁵Jesus na ai.

³⁶Ma ei Jew, rona ware, "Ma'aia, te inapa'aa haguia!"

³⁷Ma'uaa, hefi'a ro'ou, rona ware, "Mei i fawanewaneaa mei pudawerai, tani lomi i bigi'ia ale'ei ba mei rama'a mei nei'aa ma'e?"

^w 11:18 Warea Greek 15 stadia (ale'ena 3 kilometres) ^x 11:27 O, *Messiah*

Jesus na Fa'asi'anaa Lazarus a'a fei Ma'ea

³⁸ Jesus namina faloloa'idiai ma nomai a'a fei huapu. Fei huapu ale'ei walawala a'a fei na'a ma na pa'i mugoo i poaa wawadu'ina. ³⁹ Ina ware, "Pigusiminaa fei mugoo."

Martha, mei agii mei ma'ea na ware, "Ma'uaa, mena Fasu, e'eni namina wafuu, uaa ina hainodii yei obao arewaa."

⁴⁰ Ma Jesus na ware, "Haa, lomi una warefanio ba nabaa ona narafawe'i, owe ma'a fei haweraa mei Haidaa?"

⁴¹ Si'ei, rona pigusiminaa fei mugoo. Ma Jesus na aranaa pafea ma ware, "O'ama, a ware 'ta' a'amu uaa ona guaidigau. ⁴² Una aidadii ba ona'o guainau, ma'uaa una wareaa fei ba i hadumaa ei rona ufalarai yeni ba ronei aida ba onapa'aa alogiaiu."

⁴³ I waredigaa fei, Jesus na warefabauanai, "Lazarus, lele'amai!" ⁴⁴ Mei ma'ea na lele'amai. Panina ma pinena, rona sumia a'a ei lawalawa ma na pa'i lawalawa pudana.

Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Alaraa ei lawalawaa ma'ea ma fatalainia."

Fei Naranara ba Ro'aa Fo'afama'ea Jesus (Matthew 26:1-5; Mark 14:1,2; Luke 22:1,2)

⁴⁵ Si'ei, watauda ei Jew, ei rona nomai a'a Mary ma ma'apa'aa tamanu na bigi'ia Jesus, rona narafawe'i a'ana. ⁴⁶ Ma'uaa, hefi'a ro'ou na dinaa a'a ei Pharisee ma u'ufanaa ro'ou tamanu na bigi'ia Jesus. ⁴⁷ Ma ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei Pharisee, rona harofaa hepalo gutafiwariaa ei Sanhedrin.

Rona i'igai, "Otawe bigi'aa hepalo manumanu a'ana. Mei rama'a mei na bigi'aa watauda hilalaa foigia. ⁴⁸ Nabaa o ma'a'au'uaia ale'ei, minaa ei rama'a ro narafawe'i a'ana ma ei rama'aa Rome, ro'aa nomai ma tonaa ei bigi'aa o'ou' ma fei gufuu o'ou."

⁴⁹ Ma hemea ro'ou, harana Caiaphas, hia mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa laloo fei igisimasi fei ma na ware, "Lomi hamona apa'aa hepalo manumanu! ⁵⁰ Lomi hamona aida ba i rawaninaa hamu'ou nabaa hemea ua i ma'e laraa fei ba minaa ei rama'aa gufu, ro'aa ma'e?"

⁵¹ Fei warea fei, abaa pa'aa wareana, hamatee hia mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa fei igisimasi fei ma si'ei nadii wareia ba Jesus, iwe ma'e uaa fei gufuu ei Jew. ⁵² Ma abaa unaa fei gufu fei, ma'uaa a'a ei na'uu mei Haidaa, ana ei rona guta wagii hepapalo gufu ba i papa'ifipuinaa ro'ou ale'ei hepalo. ⁵³ A'a fei arewaa fei ma nolao, rona fiwarei ba ro'aa fo'afama'ea.

⁵⁴ Si'ei, Jesus, lomidiai ba i tatalai i pudaa ei Jew. Ma'uaa ina di'ininaa ro'ou ma dinaa fei gufu harana Ephraim, fawelei lomi haihai o guana. Ma na gutafipui a'a ei otalai nenerana yei.

γ 11:48 O, ma tonaa fei humuu mei Haidaa

⁵⁵I norafi'imai fei Hananaa fei Talai Falogiaa ei Jew, watauda noramiaa ro'ou rauaa, rona dinaa Jerusalem ba rodo'o fesufa'arainaa unuu ro'ou ale'ei fei mau losuiaa ro'ou ma hinene, fei Talai Falogia. ⁵⁶Ana ro'ei lalabaginaa Jesus ma ei ro'ei u i malalaa fei humuu mei Haidaa, rona fi'i'igai ba, “Tamanu naramu? Haa, pa'aa lomi i nomai a'a fei Hananaa?” ⁵⁷Ma'uua ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei Pharisee, ronadii wareia ba nabaa nemea i labagipa'aa Jesus, inei warefa'aiaa ro'ou ba ro'aa panarofia.

Fei Pao Tabaa Jesus i Bethany
(*Matthew 26:6-13; Mark 14:3-9*)

12 ¹Oloroa arewaa dufu ba i pa'aa fei Talai Falogia ma Jesus na dinamii Bethany, fei gufuu Lazarus, mei na famama'aia wagii fei ma'ea Jesus. ²Ma rona bigi'aa hepalo hananaa ba ro'aa farawaninaa Jesus. Martha na hasumaa ei du'ua ma Lazarus, hia hemea ei na gutafapalagi a'a fei tawaa du'ua. ³Ma Mary na tonaa ale'ei hesuwi litre^z nard, hepalo pa'aa dufaa pao, fei na rata pono'ana ma na igia pinee Jesus ma huguaa pinena a'a ei loa tabana. Ma namina malelefarawani fei humu wagii fei dufaa pao.

⁴Ma'uua hemea ei otalai nenerana, Judas Iscariot, mei ba i aloia, na siba ba, ⁵“Tani lomi ona aloaa fei pao dufa ma ei mugoo po'ina o fanaa ei lomi manumanu? Pono'ana, ale'ei pono'aa hemea laloo heai igisimasi.” ⁶Fei wareana fei, abaa na narapa'aa ei lomi manumanu, hamatee hia, fafanao; ina'aida oma'aiaa fei ude'udee mugoo po'i ma na'o toto'uaia.

⁷Jesus na ware, “Apuna papa'aa mei pifine mei. Fei pao dufa i utofa'ainau nopa'aloo fei i'ifaiau. ⁸Ranimai, ei lomi manumanu, ro'ou a'a hamu'ou, ma'uua lomi ba a oa a'a hamu'ou ranimai.

⁹I dii, hepalo baua gupuu ei Jew, ronawe guainia ba Jesus, hia yei ma rona nomai ba ro'aa ma'aia ma ana ba ro'aa ma'a Lazarus, mei ina fa'asi'ania a'a fei ma'ea. ¹⁰Si'ei, ei famamooa humuu mei Haidaa, ronawe nara ba ana ro'aa fo'afama'ea Lazarus, ¹¹uua hamatee hia, watauda ei Jew rona dinaa a'a Jesus ma narafawe'i a'ana.

Ina Nomai ale'ei Hemea na Mua
(*Matthew 21:1-11; Mark 11:1-11; Luke 19:28-40*)

¹²I no'arewadilao, fei baua gupuu rama'a na nomai a'a fei Hananaa ma guainia ba Jesus fi dinaa Jerusalem. ¹³Rona tonaa ei ale'ei rau niu ma dinaa a'ana ma harofabauanai,
“Hosanna!”^a

^z 12:3 Greek *hepalo litra* (ale'ena 0.5 litre) ^a 12:13 Warea Hebrew. Hanuna do'o fama'a ba “tela!” I dii, nawe oanaa hepalo warea udugia

“Na pa'i hawegiana mei i nomai a'a fei haraa mei Fasul!”

“Na pa'i hawegiana mei Haparaa ei Israel!”

14 Jesus na bapa'aa hepalo baubara donkey ma na hugi pafona, ale'ei ronadii ne'inia,

15 “Apuna ma'au, ena baduu pifine Zion;
ma'aia, mei haparaa hamu'ou na guta ma ponimai,
pafoo hepalo baubara donkey.”

16 Do'o fama'a ei otalai nenerana, lomi rona aida hanuu e'ei. Nenee fei i todigaa fei hawerana Jesus, ronawe aida ba na udedii fei ne'ia wagii ei bigi'aa ro'ou a'ana.

17 Ma fei gupuu rama'a i a'ana ei i fa'asi'anaa Lazarus a'a fei huapu, rona'u u'ugia. 18 Watauda na dinaa a'ana, uaa rona guainia ba na bigi'aa fei hilalaa foigia fei. 19 Si'ei, ei Pharisee na fiwarewarei ba, “Do'o naraia. A'a fei, minaa ei rama'aa feni ano, rona aununaa a'ana!”

Jesus nadii Ware'augaa fei Ma'eana

20 Ma na pa'i hefi'a Greece dupuaa ei ba ro'aa losui wagii fei Hananaa. 21 Rona bapa'aa Philip, mei gufuna Bethsaida yei Galilee ma na pa'i i'igaiaa ro'ou a'ana. Rona ware, “Hagu'tu, ba hai'ou ma'a Jesus.” 22 Philip naree warefanaa Andrew; Andrew mawe Philip, lagunaree warefanaa Jesus.

23 Jesus na ware, “Ina nodigimai fei pa'aa au ba i to hawerana mei Na'uu Rama'a. 24 A warefa'uai a'a hamu'ou ba hepalo lau wheat, nabaa lomi i do'o pasinaa malagufu ma ma'e, i ude'uualao ale'ei hepalo lau ua. Ma'uaa, nabaa ido'o ma'e, iwe pa'i wataudadii lau. 25 Mei rama'a, mei i pa'aa haguua fei harenuana, iwe pa'ai a'ana, ma'uaa mei i fabidinaa ununa fei harenuana yeni ano, iwe pa'ia a'a fei harenuana lomi i pedutoo. 26 Hini ba i nafii a'au, inei nenerau; ma na'aa yau hitani, mei nafiu ana hia yei. Hini mei i nafii a'au, mei Amau iwe fani honua a'ana.

27 “E'eni unamina naranara watauda ma ba a ware batanai? Ale'ei ba ‘Mena Amau, hadumau a'a feni au feni?’ Lo'e, sifei fei pa'afina ba na nopa'amii feni au feni. 28 O'ama, uduginaa fei haramu!”

Hepalo lao na norai pafea, “Una udugidigia ma awe udugidinia.” 29 Fei gupuu rama'a yei na guainia ba ale'ei ba'aa parara; hefi'adii, rona ware ba hemea alo'alo na wareware a'ana.

30 Jesus na ware, “Fei lao fei, fararawanii hamu'ou, a'a ba fararawaniu. 31 E'eni, au dududuaa feni ano; e'eni a tetefa'asi'anaa mei haparaa feni ano. 32 Ma'uaa ena una fatawa yeni malagufu, awe foraiamii minaa ei rama'a a'au.” 33 Na wareaa fei ba i fa'arewaia batanai fei mau ma'eana.

34 Fei gupuu rama'a, rona ware, “Hai'ouna guainia a'a fei Law ba mei Christ,^b iwe oamai ranimai ranimai ma si'ei, tani o ware ba ‘Mei Na'uu Rama'a nei fatawa?’ Hini mei ‘Na'uu Rama'a’ mei?”

^b 12:34 O, *Messiah*

³⁵Ma Jesus na warefanaa ro'ou, “Lomi i madii ma fena we'ai a'a hamu'ou i aunu. Hamoneido'o tatalai ena ana hamofi pa'i we'ai, ena ataa nomai fei roromaa. Mei na tatalai wagii fei roromaa, lomi na aida ba i dinaia. ³⁶Augaa ei naranaraa hamu'ou a'a fei we'ai ei fido'o ude i a'a hamu'ou ba hamo'aa oanaa na'uu fei we'ai.” I waredigaa e'ei Jesus, ina aunu ma opa'ai a'a ro'ou.

Fimina Waiwai'ualao Tabaa ei Jew

³⁷Jesus na bigi'aa ei hilalaa foigia i puda a ro'ou, ma'uaa ana lomi rona narafawe'i a'ana. ³⁸Ina ale'ei, ba ei wareaa mei mamama'a Isaiah nei pa'aa fa'uai:

“Mena Fasu, hini na nara ba fa'ua ei wareaa hai'ou?

Ma a'a hini na fama'aiaa fei panina mei Fasu?”

³⁹A'a fei, lomi rona narafawe'i, uaa ana ale'ei ei wareaa Isaiah hefawala ba:

⁴⁰“Ina fapudawerainaa ro'ou
ma fama'ea ei naranaraa ro'ou

ba ronei'aa fanunupa'i,

o narapa'i,

o momo'ai ba a fawanewaneaa ro'ou.”

⁴¹Isaiah na ware ale'ei hamatee ina fanunudii fei haweraa Jesus ma na u'ugia.

⁴²Ma'uaa a'a fei au fei, watauda rona narafawe'i a'ana, ana dupuaa ei bauana. Ma'uaa lomi rona ware ba rona narafawe'i, hamatee rona mama'au ba ei Pharisee, ro'aa fa'asi'anaa ro'ou a'a fei synagogue; ⁴³uaa ronamina nunuminaa fei udugiaa ei rama'a laraa fei udugiaa mei Hidaa.

⁴⁴I dii, Jesus na harofabauana, “Nabaa nemea i narafawe'i a'au, abaa ina narafawe'i ua i a'au, ma'uaa a'a mei na aloagiau anaa. ⁴⁵Ena na fanunuau, ina fanunupa'aa mei na aloagiau. ⁴⁶Una nomai a'a feni ano ale'ei we'ai ba hini i narafawe'i a'au, lomi ba i oa a'a fei roromaa.

⁴⁷“Mei i guainaa ei wareau ma lomi i nenegia, lomi a dududuia. Uaa fei noramiau, a'a ba a dududuaa feni ano, ma'uaa ba a fatela'ania. ⁴⁸Na pa'i hemea ba i dududuaa mei i ofadugau ma lomi na guainaa wareau; ei unadii wareia, ana si'ei iwe dududuia a'a fei a'apoo arewaa. ⁴⁹Uaa abaa fi wareaa ana yau, ma'uaa mei Ama, mei na aloagiau, nadii warefanau tamanu nei wareia ma batanai na wareia. ⁵⁰Una aida ba ei wareana i fani harena lomi i pedutoo. Si'ei, tamanu na wareia, ana fi wareaa ei warefanaa mei Ama yau.”

Jesus na Fesuaa Pinee ei Otalai Nenerana

13 ¹E'eni, anaa i pa'aa fei Hananaa fei Talai Falogia. Jesus na aida ba na nodigimai fei au ba i di'ininaa feni malagufu ma dinaa a'a

mei Ama. Ina haguua ei maroana yeni malagufu ma e'eni i fama'aiaa ro'ou ba namina bauana fei haguana ro'ou.^c

²Roi hasumaa ei finei fei fafi ma mei hani'u na fanidii naranaraa Judas Iscariot mei na'uu Simon ba nei aloaa Jesus. ³Jesus na aidadii ba mei Ama na audigaa minaa ei manumanu haroo fei faufauna ma ba hia, noramiana a'a mei Haidaa ma ba iwe hadiwe'inaa a'a mei Haidaa; ⁴si'ei ina asi'aa a'a fei hananaa, dudumaa fei hawaa uguna ma mo'inaa fei huguu unu walana. ⁵Nenee fei, ina igi ranu laloo hepalo pe'ii ranu, na fesuaa pinee ei otalai nenerana ma haguua pinee ro'ou wagii fei mo'iana huguu unu.

⁶Ina dinaa a'a Simon Peter ma Peter na ware a'ana ba, “Mena Fasu, ba o fesuaa pineu?”

⁷Jesus na ware, “Lomi ona aida ba a bigi'aa tamanu, ma'uaa hinene owe aida.”

⁸Na ware Peter, “Lo'e. Pa'aa lomi ba owe fesuaa pineu.”

Jesus na ware, “Nabaa lomi a fesuaa pinemu, ana lomi yoi a'au.”

⁹Simon Peter na ware, “Nadii, mena Fasu, abaa unaa fei pineu, ma'uaa panu ma tabau anaa.”

¹⁰Jesus na ware, “Nabaa nemea na nunudii, inei fesu ua pinena; minaa ei ununa na fafa'araidii. Hamona fafa'arai, ma'uaa a'a ba minaa hamu'ou.” ¹¹Uaa, ina aida ba hini iwe aloia ma si'ei i ware ale'ei ba a'a ba minaa ro'ou na fafa'arai.

¹²I fesudigaa pinee ro'ou, na rafeaa fei hawaa uguna ma hadiwe'idinaa fei gutanana. Ina i'iginaa ro'ou, “Hamona aida ba tamanu fei a bigi'ia a'a hamu'ou? ¹³Hamona harofau ba, ‘Feroia’ ma ‘Fasu’ ma na wanewane fei, uaa yau ale'ei. ¹⁴Si'ei ba yau Fasu ma Feroiaa hamu'ou, una fesuaa pinee hamu'ou. Ma hamonei fesuaa pinee ana hamu'ou. ¹⁵Una bigi'aa fei i puda hamu'ou ba hamonei bigi'ia a'a ana hamu'ou ana ale'ei a bigi'ia a'a hamu'ou. ¹⁶A warefa'uai a'a hamu'ou ba mei tamelo, lomi i muainaa mei fasuna ma mei talaitonaa warea, lomi i muainaa mei na aloia. ¹⁷E'eni hamona aidadii e'ei ma hamowe to hawegia nabaa hamo'aa bigi'ia.

¹⁸“A'a ba u'eimina warenaa minaa hamu'ou; una aida ba hini ei rafeiau. Ma'uaa hefeni ba i fafa'uainaa fei Bu'u Apuna: ‘Mei i hananafipui a'a fei hanau faraa pidau na fadugeau.’

¹⁹“A warefani'augaa hamu'ou eni atawe migimigii uaa ena nawe sufudai, hamowe apa'ia ba yau Mei. ²⁰A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini i ugainaa mei i aloagiau, ana na ugainau ma hini i ugainau, ana na ugainaa mei i aloagiau.”

Jesus nadii Ware ba Hemea, i Aloia

(*Matthew 26:20-25; Mark 14:17-21; Luke 22:21-23*)

²¹I waredigaa fei Jesus, namina fi'i laloo spiritina ma na ware ba, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba hemea hamu'ou i fifaninau panii hefi'a.”

^c 13:1 O, ma e'eni ina haguua ro'ou fama'a ma nopa'aloo fei ma'eana

²² Ei otalai nenerana, rona fifanunui ma pa'aa lomi rona aida ba fi wareaa hini ro'ou. ²³ Hemea ro'ou, mei na haguia Jesus, ina gutafapalagi papana. ²⁴ Simon Peter na fabiyeinaa tabana a'a mei ma ware, "I'iginia ba hini."

²⁵ Ina farafi'idilao a'a Jesus ma i'iginia, "Mena Fasu, hini mei?"

²⁶ Jesus na ware, "Mena una fania feni faraa pidaua ena na pudigia laloo fei pe'i." Ma i pudidigaa fei faraa pidaua, na fanaa Judas Iscariot, mei na'uu Simon. ²⁷ Ana ei i tonaa fei faraa pidaua Judas, na wadu'ia Satan.

Jesus na warefania, "Fei ba o bigi'ia, bigibatafainia." ²⁸ Ma'uaa lomi hemea a'a fei hananaa na aida ba tani i ware ale'ei a'ana Jesus. ²⁹ Si'ei ba Judas na'o oma'aiaa ei mugoo po'i, rona nara hefi'a ba Jesus fi warefania tamanu nei pono'ia wagii fei Hananaa, o ba nei fani manumanu a'a ei lomi rona pa'i. ³⁰ I todigaa fei faraa pidaua, na asi'anaa ano. Ma poi ei.

Fei Manufau Law

³¹ I aunudii, Jesus na ware, "E'eni mei Na'uu Rama'a i tonaa fei hawera ma mei Haidaa ana i to hawera a'ana. ³² Nabaa mei Haidaa na to hawerana uaa hia,^d ana iwe haweginaa mei Na'u ma i haweginia e'eni ua.

³³ "Ena na'uu, lomi i madii gutanau a'a hamu'ou. Hamowe lalabagainau ma ana ale'ei ei wareau a'a ei Jew, eni a warefanaa hamu'ou: Fei ba a dinaa wagina, lomi hamowe nopa'ilao.

³⁴ "Hepalo manufau warea a fanaa hamu'ou: Hamonei fihagui. Ana ale'ei una haguua hamu'ou, hamonei fihagui. ³⁵ A'a fei, minaa ei rama'a, rowe aida ba hamu'ou otalai nenerau; nabaa hamona fihagui."

Jesus nadii Wareaa fei Suabaduaa Peter

(*Matthew 26:31-35; Mark 14:27-31; Luke 22:31-34*)

³⁶ Simon Peter na i'iginia, "Mena Fasu, o dinaia?"

Jesus na ware, "Fei ba a dinaa wagina, lomi hamo'aa nenerau e'eni, ma'uaa hamowe nomai hinene."

³⁷ Peter na i'igai, "Mena Fasu, tani lomi a nenegio eni? Lo'e manumanu nabaa a ma'e uaa yoi."

³⁸ Jesus nawe ware, "Haa, pa'aa fa'ua ba o'aa ma'e uaa yau? A warefa'uai a'amu ba i odupoi wareamu ba lomi ona apa'au ma hinene i ai fei a'aroo!

Jesus na Fa'o'onainaa Unuu ei Otalai Nenerana

14 ¹ "Apuna naranara watauda. Narafawe'i a'a mei Haidaa;^e ana narafawe'i a'au. ² Laloo fei humuu mei Amau na pa'i watauda

^d 13:32 Watauda ne'ia mina lomi na pa'i *Nabaa mei Haidaa na to hawerana uaa hia.*

^e 14:1 O, *Hamona narafawe'i a'a mei Haidaa*

nopa; nabaa abaa ale'ei, una warefa'aidigaa hamu'ou. Yau ba a dinaa yei ma pagi'aufani gutanaa hamu'ou. ³Ma nabaa a aunu ma pagi'aufanidii gutanaa hamu'ou, awe hadiwe'idimai mi dugaa hamu'ou ba hamonei oafipui a'au. ⁴Hamona aidadii fei tala i dinaa fawelei ba a dinaa wagina.”

Jesus, Hia fei Tala i Dinaa a'a mei Ama

⁵Thomas na warenaa a'ana, “Mena Fasu, lomi hai'ouna aida ba o dinaia ma si'ei, hai'ou apa'ibatanainia fei tala?”

⁶Jesus na ware, “Yau ana fei tala, fei fa'uaia ma fei harenau. Lomi nemea i talawa'au ma dinaa a'a mei Ama. ⁷Nabaa hamona apa'ifarawaninau, ana hamo'aa apa'aa^f mei Amau. E'eni ma nolao, hamona apa'ia ma hamona fanunudigia.”

⁸Philip na ware, “Mena Fasu, fama'aiaa hai'ou mei Ama ma sifei ua i hawiaa hai'ou.”

⁹Jesus na ware, “Haa, minaa fei madii gutanau a'a hamu'ou ma ana otaa apa'au, Philip? Hini na fanunudigau, ana na fanunudigaa mei Ama. Tani o ware ba, ‘Fama'aiaa hai'ou mei Ama?’ ¹⁰Lomi hamona nara ba yau na oafipui a'a mei Ama ma hia i laloo iau? Ei wareau a'a hamu'ou, abaa warea unaa yau ua. Agia, mei Ama, mei na oafipui a'au, hia mei fi bigi'aa fei bigi'ana. ¹¹Hamonei nara ba fa'ua ei wareau ba una oafipui a'a mei Ama ma hia laloo iau ma nabaa lomi hamona narapa'aa fei, hamonei nara ba fa'ua hamatee na unifanaa hamu'ou ei foigia. ¹²A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini i narafawe'i a'au, ana iwe bigi'aa tamanu una bigi'ia. Ma iwe bigi'aa hefi'a manumanu i muainaa e'ei, uaa yau, a dinaa a'a mei Ama. ¹³Ma awe bigi'aa tamanu ona i'igainia a'a fei harau ba mei Na'u nei fani hawera a'a mei Ama. ¹⁴Na rawani ba hamo'aa i'igainaa tamanu a'a fei harau ma a bigi'ia.

Jesus na Fa'unai ba i Aloamii fei Spiriti Apuna

¹⁵“Nabaa hamona haguau, bigi'aa tamanu una wareia. ¹⁶Ma awe i'iginaa mei Ama ma iwe fanaa hamu'ou hemeadiai Aweia ba i oafipui a'a hamu'ou minaa ena ranimai— ¹⁷fei Spiritii fa'uaia. Feni ano, pa'aa lomi i tonia, uaa lomi na fanunupa'ia ma ana lomi na apa'ia. Ma'uaa hamu'ou, hamona apa'ia uaa ina oafipui a'a hamu'ou ma ipowe oa^g laloo iaa hamu'ou. ¹⁸Lomi a di'ininaa hamu'ou ale'ei ei baduu lomi ama ma inaa ro'ou; awe nomai a'a hamu'ou. ¹⁹Lomi i madii ma feni ano i ma'aguguminau, ma'uaa hamu'ou, hamo'aa fanunupa'au. Si'ei ba una gutaguta, ana hamo'aa gutaguta. ²⁰A'a fei arewaa fei, hamopowe aida ba una oafipui a'a mei Ama ma hamu'ou a'au ma Yau, i laloo iaa hamu'ou.

^f 14:7 Hefi'a ne'ia mina Nabaa hamona pa'aa apa'au, hamowe apa'aa ^g 14:17 Hefi'a ne'ia mina a'a hamu'ou ma ifi oa

²¹Hini i tonaa ei wareau ma nenegia, sime, mei na haguau. Mei na haguau ana i haguia mei Amau ma Yau ana a haguia ma fa'arewaiu a'ana."

²²I dii, Judas (abaa Judas Iscariot), na ware, "Ma'uaa, Mena Fasu, tani o fa'arewaiu a'a hai'ou ma a'a feni ano lomi?"

²³Jesus na ware, "Hini i haguau, nei neneraa ei feroiau. Mei Amau, iwe haguia ma haigu'aa nomai a'ana ma oafipui a'ana. ²⁴Hini lomi na haguau, ana lomi ba i neneraa ei feroiau. Eni warea hamo'ei guania, abaa wareau; uaa wareaa mei Ama, mei na aloagiau.

²⁵"Minaa eni, una wareia ei ado'o guta a'a hamu'ou. ²⁶Ma'uaa mei Aweia, fei Spiriti Apuna, fei iwe aloiamai a'a fei harau mei Ama, iwe feroinaa hamu'ou minaa ei manumanu ma fanominaa hamu'ou minaa ei manumanu, ei unadii warefanidigaa hamu'ou. ²⁷Fei gutafarawania, una augia a'a hamu'ou; fei gutafarawaniau una fanaa hamu'ou. Lomi una fani ale'ei fei mau fanaa feni ano. Apuna naranara watauda ma apuna ma'au.

²⁸"Hamona guaidigau ba, 'A aunu ma awe hadiwe'idinamii a'a hamu'ou.' Nabaa hamona haguau, hamonei ni'eni'e ba a aununaa a'a mei Ama, uaa mei Ama na muainau. ²⁹Ataa nomai fei, ma'uaa ado'o warefa'aiaa hamu'ou ba ena ina nomai, hamonei narafawe'i. ³⁰Lo'e i madii fiwarewareiaa o'ou uaa mei haparaa feni ano fi nomai. Pa'aa lomi i panarofau, ³¹ma'uaa feni ano nei apa'ia ba una haguuaa mei Ama ma nei bigi'aa ana ei ina warefanau.

"Nomai; o aunu.

Fei Pa'apa'a ma ei Rara

15 ¹"Yau fei pa'aa pa'apa'a ma mei Amau, hia mei bigi'aa pe'ihape. ²Ma minaa ei rara lomi fuana, ina'o morosiminaa^h ro'ou. Ma a'a ei rona fuua, na famama'aia ba nei fuafarawani. ³Hamona fafa'araidii, uaa una warefanidigaa hamu'ou fei warea. ⁴Hamonei oa laloo iau ma awe oa laloo iaa hamu'ou. Lomi hepalo rara ba i fuua anaia; inei pana a'a fei pa'apa'a. Ana lomi ba hamo'aa fuapa'i nabaa lomi hamona oa laloo iau.

⁵"Yau, fei pa'apa'a; hamu'ou, ei rara. Nabaa nemea i oa laloo iau ma yau i laloo iana, iwe pa'i watauda fuana; nabaa lomi na oa a'au, lomi i bigipa'aa hepalo manumanu. ⁶Hini lomi na oa laloo iau, hia, ale'ei fei rara rona siminia ma na ma'e; ei rara ale'ei, rona'aida pogisiminaa hafi ma rona gu'a. ⁷Nabaa hamo'aa oa i laloo iau ma ei wareau i oa laloo iaa hamu'ou, i'iginaa tamanu nunumiaa hamu'ou ma awe fanaa hamu'ou. ⁸Sifei fei haweraa mei Amau, ba hamonei fuua watauda ma a'a fei, i fama'aia ba hamu'ou, otalai nenerau.

^h 15:2 Warea Greek *morosimi* ana hanuna ba *fesu*

⁹“Mei Ama na haguau, si'ei, una haguaa hamu'ou. Ma e'eni hamonei oa a'a fei haguau. ¹⁰Nabaa hamo'aa neneraa ei wareau, hamowe oa a'a fei haguau, ana ale'ei yau na neneraa ei wareaa mei Amau ma oa i a'a fei haguana. ¹¹Una warefanaa hamu'ou fei ba fei ni'eni'eau nei oa i a'a hamu'ou ma fei ni'eni'ea hamu'ou ipowe bauanai. ¹²Sifei fei wareau a'a hamu'ou: Hamonei fihagui ana ale'ei una haguaa hamu'ou. ¹³Lomi hepalodiai mau hagua na muainaa fei ba nemea i ma'e, uaa ei tafina. ¹⁴Hamu'ou tafiu nabaa hamo'aa bigi'aa tamanu una wareia. ¹⁵Lomidiai a ware ba hamu'ou nafi, uaa mei nafi, lomi na aida ei pelee naraa mei fasuna. Agia. Una ware ba hamu'ou tafiu, uaa minaa ei una guainia a'a mei Amau, na fa'iaia hamu'ou. ¹⁶A'a ba hamona rafeinau, uaa yau na rafeinaa hamu'ou ma fanaa hamu'ou fei bigi'a ba hamoneiwii fuaa fawatauda—ei fua i udefamadii. Ma mei Ama i fanaa hamu'ou tamanu hamona i'iginia a'a fei harau. ¹⁷Sifei fei wareau a'a hamu'ou: Hamonei fihagui.

Feni Ano na Bidibidi Ununa a'a ei Otalai Nenerana

¹⁸“Nabaa i bidibidi unuu feni ano a'a hamu'ou, hamonei aida ba nado'o bidibidi ununa a'au. ¹⁹Nabaa hamu'ou neneraa maumau feni ano, feni ano i haguaa hamu'ou ale'ei manumanuna. Ma'uaa a'a ba hamu'ou a'a feni ano, uaa una rafeifa'asi'anaa hamu'ou wagina. Si'ei, i bidibidi unuu feni ano a'a hamu'ou. ²⁰Nonominaa ei wareau a'a hamu'ou: ‘Lomi hemea nafi i muainaa mei fasuna.’ Nabaa rona haperararaiaiu, ana ro'aa haperararaiaa hamu'ou. Nabaa rona neneraa ei feroiau, ana ro'aa neneraa ei feroiaa hamu'ou. ²¹Ro'aa bigi'ia ale'ei a'a hamu'ou uaa fei harau, hamatee lomi rona apa'aa Mei na aloagiaiu. ²²Nabaa lomi una nomai ma waredii a'a ro'ou, ana lomi ro nanamuinia ba rona bigi'aa ei hafelo'a. Ma'uaa e'eni, lomi ro'aa pa'i talaa wareaa ro'ou a'a ei hafelo'a rona bigi'ia. ²³Hini na bidibidi ununa a'au ana na bidibidi ununa a'a mei Amau. ²⁴Ei bigi'au i pudaa ro'ou, pa'aa lomi na bigi'ia hemeadiai. Ma'uaa, si'ei ba una bigi'aa e'ei i dupuaa ro'ou, lomi na pa'i talaa wareaa ro'ou wagii ei hafelo'aa ro'ou. Rona fanunudigaa ei foigia ma ana roifi bidibidi unuu ro'ou a'au ma mei Amau. ²⁵Ma'uaa ina ale'ei ba i fafa'uainaa ei ne'ia laloo fei Law ro'ou: ‘Na bidibidi unuu ro'ou a'au ma lomi pa'afina.’

²⁶“Iwe nomai mei Aweia, mei awe alofanagiaa hamu'ou. Noramiana a'a mei Ama ma hia fei Spiritii fa'uaia, ana fei noramiana a'a mei Ama ma iwe u'ugau. ²⁷Ma ana hamonei u'u, uaa wagii fei rawarawaa bigi'au nopa'amii eni, hamu'ou a'au.

16 ¹“Unadii warefanaa hamu'ou minaa e'ei ba hamonei'aa talaifatata. ²Rowe fa'asi'anaa hamu'ou a'a fei synagogue ma ana ipowe nomai fei au ba nabaa ro'aa fo'ama'ea hamu'ou, ro'aa nara

ba na rawani ua ei bigi'aa ro'ou pudaa mei Haidaa. ³Ro'aa bigi'ia ale'ei uaa lomi rona apa'aa mei Ama ma yau. ⁴Unadii wareaa e'ei ba ena na nomai fena au hamowe nonominia ba unadii warefa'aiaa hamu'ou. Lomi unado'o warefanaa hamu'ou fama'a, uaa Yau i a'a hamu'ou.

Fei Bigi'aa fei Spiriti Apuna

⁵“E'eni a aununaa a'a mei na aloagiau, ma'uuaa lomi hemea hamu'ou na i'igainau ba, ‘O dinaia?’ ⁶Hamonamina faloloa'i ba una wareaa e'ei. ⁷Ma'uuaa a warefa'uai a'a hamu'ou: fei aunuu i farawaninaa hamu'ou. Nabaa lomi na aunu, ana lomi i nomai mei Aweia; ma'uuaa, nabaa a aunu, awe aloiagio a'a hamu'ou. ⁸Ena na nomai, i famarapuaa unuu ei rama'aa feni anoⁱ wagii ei hafelo'a, o wanewanea, o fei dududua: ⁹uaa wagii ei hafelo'a, lomi ro'aa narafawe'i a'au; ¹⁰wagii fei wanewanea, a dinaa a'a mei Ama, yei lomi ba hamo'aa fanunudinuu; ¹¹ma wagii fei dududua, ipowe to fagianana mei haparaa feni malagufu, uaa na udedii fei warea ba i ale'ei.

¹²“Watauda ei ba a wareia a'a hamu'ou, ma'uuaa, e'eni, hamatee ina watauda, na rataiaa hamu'ou. ¹³Ma'uuaa ena na nomai fei Spiritii fa'uaia, iwe famamonaa hamu'ou a'a minaa ei fa'uaia. Lomi i wareaa anaia; i wareaa tamanu na guainia ma warefanaa hamu'ou tamanu itawe nomai. ¹⁴Iwe fani hawera a'au, uaa i to a'au ma fa'aiaa hamu'ou. ¹⁵Minaa ei manumanuu mei Ama, manumanuu. Si'ei, a ware ba fei Spiriti i to a'au ma fa'aiaa hamu'ou.

¹⁶“Lomi i madii ma hamo'aa ma'a'afoau ma nene ma'ida, hamowe fanunuau.”

Fei Faloloa'iaa ei Otalai Nenerana iwe Filoginaa Ni'eni'ea

¹⁷Hefi'aa ei otalai nenerana, rona fiwarei ba, “Tamanu hanuu ei wareana ba, ‘Lomi i madii ma hamo'aa ma'a'afoau ma nene ma'ida, hamowe fanunuau.’ ma ‘Hamatee a dinaa a'a mei Ama?’” ¹⁸Rona'u i'igai ua, “Tamanu hanuu fei, ‘Lomi i madii?’ Lomi ona apa'ia ba ifi wareaa tamanu.”

¹⁹Jesus na aida ba ro'aa i'iginia a'a fei, si'ei, na warenaa a'a ro'ou, “Hamo'ei fi'igii ba tamanu hanuu ei wareau ba, ‘Lomi i madii ma hamo'aa ma'a'afoau ma nene ma'ida, hamowe fanunuau?’” ²⁰A warefa'uai a'a hamu'ou ba hamo'aa ai'ai ma faloloa'i ena na ni'eni'e feni ano. Hamowe faloloa'i, ma'uuaa fei faloloa'iaa hamu'ou, i filoginaa ni'eni'ea. ²¹Hemea pifine ba i waniniaa hemea baduu, imina tonaa fi'ina, uaa nawe nomai fei auna; ma'uuaa ena na waninidigaa mei na'una mei pifine, i madi'inaa ei fi'iana uaa na ni'eni'e ba mei na'una na waninimai a'a

¹ **16:8** *Ena na nomai, i fa'arewaiaa fei marapuaa unuu feni ano*

feni malagufu. ²²Ana ale'ei a'a hamu'ou: E'eni, au faloloa'iaa hamu'ou, ma'uua awe fanunudinaa hamu'ou ma hamopowe ni'eni'e ma lomi nemea i topa'ainaa fei ni'eni'ea hamu'ou. ²³A'a fei arewaa fei, lomi hamo'aa i'igidinau hepalo manumanu. A warefa'uai a'a hamu'ou ba mei Amau, iwe fanaa hamu'ou tamanu ei i'igaiaa hamu'ou a'a fei harau. ²⁴Nopa'amii e'eni, hamotawe i'iginaa hepalo manumanu a'a fei harau. I'igai ma hamowe to ma fei ni'eni'ea hamu'ou, ipowe bauanai.

²⁵“Unadii warehanunuinaa ei manumanu, ma'uua iwe nomai fei au ba lomi a fai wareware ale'ei, ma'uua awe fa'arewaiiaa mei Amau a'a hamu'ou. ²⁶A'a fei arewaa fei, hamowe i'igai a'a fei harau. Lomi una ware ba awe i'igaifani i'igaiaa hamu'ou a'a mei Ama. ²⁷Agia, mei Ama ana na haguua hamu'ou, uaa hamona haguau ma nara ba pa'aa fa'ua ba noramiau a'a mei Haidaa. ²⁸Noramiau a'a mei Ama ma una nogio yeni malagufu; e'eni ba a di'ininaa feni malagufu ma hadiwe'inaa a'a mei Ama.”

²⁹Ma ei otalai neneraa Jesus, rona ware, “E'eni oi warefa'arewai ua, lomi ona warehanunui. ³⁰E'eni hai'ounawe fanunu'apa'ia ba ona aida minaa ei manumanu ma lomi pa'afina ba nemea i i'igidinio hepalo i'igaia. A'a fei, hai'ounawe nara ba pa'aa fa'ua ba noramiamu a'a mei Haidaa.”

³¹Jesus na ware, “Hamonawe aida ba fa'ua!” ³²Ma'uua fi nomai fei au ma ina nodigimai ba hamowe talanenei, hememea a'a fei humuna. Hamowe farapa di'ininau. Ma'uua abaa unaa yau, uaa mei Amau, hia a'au.

³³“Una warefanidigaa hamu'ou ba i a'au hamo'aa tonaa fei gutafarawania. Yeni malagufu, hamowe tonaa ei hafelo'a. Ma'uua ofafaufau! Una muaidigaa feni malagufu.”

Jesus na Lafulafunaa Anaia

17 ¹I waredigaa fei Jesus, na aranaa pafea ma lafulafu:

“O'ama, ina nodigimai fei au. Haweginaa mei Na'umu ba mei Na'umu i fani hawera a'amu. ²Uaa, ona fanidigia fei forafora a'a minaa ei rama'a ba nei fanaa fei harenau lomi i pedutoo a'a minaa ei fanamu hia. ³Sifei fei harenau lomi i pedutoo: ba ronei apa'io, mena yoi hemea ua Haidaa, mena unaio na fa'uai mawe Jesus Christ, mei ona aloiagio. ⁴Yeni malagufu, una fani hawera a'amu uaa una bigidigaa ei ona fanau ba unei bigi'ia. ⁵Ma e'eni, O'ama, haweginau inamoamu wagii fei hawera unado'o pa'i i a'amu ei atawe mamara feni malagufu.

j 16:31 O, “Hamonawe nara ba fa'ua?”

Jesus na Lafulafunaa ei Otalai Nenerana

6“Una fa'arewaio^k a'a ei rama'a ona fanau wagii feni malagufu. Ro'ou, maroamu; ona fanaa ro'ou a'au ma rona neneraa fei wareamu. 7Ronawe aida ba minaa ei fanamu yau, noramiana a'amu. 8Uaa una fanaa ro'ou ei warea ona fanau ma rona tonia. Ronapa'aa aida ba noramiau i a'amu ma nara ba pa'aa fa'ua ba aloamiamu yau. 9Una lafulafunaa ro'ou. A'a ba una lafulafunaa feni malagufu ma'uaa, na lafulafunaa ei ona fanau, uaa ro'ou, manumanumu. 10Minaa ei manumanuu, manumanumu ma minaa ei manumanumu, manumanuu. Ma una to hawerau a'a ro'ou. 11Lomi ba a gutadiai yeni malagufu, ma'uaa ro'ou ana yeni malagufu ma yau, a nomai a'amu. Mena Amau, mena ona apunai, wagi'inaa ro'ou a'a fei faufau wagii fei haramu—fei hara ona fanau—ba ronei hemeai ua ana ale'ei agua ba hemea ua. 12Ei a gutafipui a'a ro'ou, una wagi'inaa ro'ou a'a fei hara ona fanau ba nei'aa tonaa ro'ou ei hafelo'a. Lomi hemea ro'ou na pa'ai, ana uniaa mei na udedii fei harana ba i pa'ai uaa ba fei ne'ia nei fa'uai.

13“Yau fi nomai a'amu e'eni, ma'uaa una wareaa e'ei eni fido'o guta yeni malagufu ba laloo iaa ro'ou nei pa'i fei bauan'eni'eau.

14Una fanidigaa fei wareamu a'a ro'ou ma na bidibidi unuu feni ano a'a ro'ou, uaa ro'ou abaa rama'aa feni ano, ana ale'ei ba yau abaa rama'aa feni ano. 15Fei lafulafuau, abaa onei fa'asi'anaa ro'ou a'a feni ano, ma'uaa, onei wagi'inaa ro'ou uaa mei hafelo'a. 16Ro'ou, abaa rama'aa feni ano, ana ale'ei ba yau, abaa rama'aa feni ano.

17Papaditainaa^l ro'ou wagii fei fa'uaia; fei wareamu na fa'uai. 18Ana ale'ei ona aloagiau yeni ano, ana a alonaa ro'ou a'a feni ano. 19Na papaditainaa ana yau uaa ro'ou ba ana roneipa'aa papaditai.

Jesus na Lafulafunaa Minaa ei Narafawe'ia

20“Abaa a lafulafunaa ro'ou ua. Ana a lafulafunaa ei rowe narafawe'i a'au uaa fei u'ugaa ro'ou 21ba minaa ro'ou, ronei hemeai ua, O'ama, ana ale'ei yoi i laloo iau ma yau i laloo iamu. Ina rawani ba ro'ou i laloo iaa agua ba feni ano nei aida ba ona aloagiau. 22Una fanaa ro'ou fei hawera ona fanau ba ronei hemeai ua ana ale'ei agua ba hemea ua: 23Yau i laloo iaa ro'ou ma yoi i laloo iau. Ina rawani ba ronei pa'apa'ainaa hepalo ua ba feni ano nei aida ba ona aloagiau ma haguua ro'ou ana ale'ei ona haguau.

24“O'ama, nunimiau ba na dinaa hitani, ei rama'a fanamu yau, ronei oafipui a'au ma fanunuaa fei hawerau, fei ona fanau si'ei ba ona haguau ei atawe mamaramai feni malagufu.

^k 17:6 Warea Greek *Una fa'arewaiaa fei haramu*; v. 26 anaa ^l 17:17 Warea Greek *hagiazoo* (au u'ugai ba na apunai); v. 19 anaa

²⁵“Mena wanewanea Ama, feni ano, lomi na apa'io, ma'uaa una apa'io ma rona aida ba aloagiamu yau. ²⁶Una fama'aio a'a ro'ou. Ma amina u fama'a'uaio a'a ro'ou ba fei haguamu yau nei oa i laloo iaa ro'ou ma yau ana a oa i laloo iaa ro'ou.”

Rona Panarofaa Jesus

(*Matthew 26:47-56; Mark 14:43-50; Luke 22:47-53*)

18 ¹I lafulafudii Jesus, na aunufipui a'a ei otalai nenerana ma na dinaa yei fawelei a'a fei baua baroaa Kidron. Yeipepei na pa'i hefawala na hala'ai ei olive ma rona dinaa wagina.

²Ma Judas, mei i aloia, na apa'aa fawelei, uaa Jesus na'aida gutafipui a'a ei otalai nenerana yei. ³Si'ei, Judas na nomai fawelei ma nodugamii hefaa gupuu rama'aa fo'aa mawe hefi'a bauana maroaa ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei Pharisee. Rona notonamias ei ramai, ei we'ai ma ei hioo ro'ou.

⁴Jesus na aidadii minaa ei manumanu ba ro'aa bigi'ia a'ana ma na asi'alao ma i'iginaa ro'ou, “Hini nunumias hamu'ou?”

⁵Rona ware, “Jesus, mei Nazareth.”

Jesus na ware, “Yau, hia.” (Ma Judas, mei i aloia, na ufipui a'a ro'ou yei.) ⁶I ware Jesus ba, “Yau, hia,” rona ugusue ma pasinaa malagufu.

⁷Ina i'igidinaa ro'ou, “Hini nunumias hamu'ou?”

Ma rona ware, “Jesus, mei Nazareth.”

⁸Jesus na ware, “Na warefanidigaa hamu'ou ba Yau, hia. Nabaa hamo'ei labaginau, te, fatalainaa eni rama'a eni.” ⁹Fei pa'afina i wareaa fei, sifei ba nei fa'uai ei diwareana ba: “Lomi una fapa'ainaa hemea eni ona fanau.”^m

¹⁰Simon Peter na pa'i waduna ma na rapu'ia ma lafigaa pepei ma'au adias mei nafii mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. (Fei haraa mei nafi, Malchus.)

¹¹Jesus na warefawe'i a'a Peter, “Auhadiwe'inaa fei wadumu! Haa, lomi ba a hunu a'a fei bara na fanau mei Ama?”

Rona Duginaa Jesus a'a Annas

¹²Fei gupuu rama'aa fo'aa, mei bauaniaa ro'ou ma ei bauaniaa ei Jew, rona panarofaa Jesus. Rona fauroro'inia ¹³ma do'o noduginaa hia a'a Annas, mei amaa haroo Caiaphas, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa wagii fei igisimasi fei. ¹⁴Caiaphas, hia, mei nadii warefa'aiaa ei Jew ba na rawani hemea ua ma'ea laraa watauda.

Fei Rawarawaa Waresuabaduaa Peter

(*Matthew 26:69,70; Mark 14:66-68; Luke 22:55-57*)

¹⁵Simon Peter ma hemeadii otalai nenera, laguna neneraa Jesus. Hamatee mei otalai nenera mei, na apa'ia mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa,

^m 18:9 John 6:39

ina wadu'aihugiaa Jesus i malalaa fei gutanaa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, ¹⁶ma'uaa Peter nado'o oma'a poaa humu. Mei hemeadi ai otalai nenera, mei na apa'ia mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na hadiwe'imai ma wareware a'a mei pifine, mei fi bigibigi yei ma dugifawadu'ainaa Peter.

¹⁷Mei pifine i poaa humu na i'iginaa Peter, “Haa, abaa yoi hemea otalai nenerana?”

Ina ware ba, “Lomi, abaa yau.”

¹⁸Na fane fei hau ma ei nafi mawe ei bauana, rona ufarafi'i a'a fei hafi pa'aa ro'ou ba fana'aa ro'ou. Peter ana na ufipui a'a ro'ou ba i fana'a.

Mei Pa'aa Bauaniaa fei Humuu mei Haidaa na I'iginaa Jesus
(*Matthew 26:59-66; Mark 14:55-64; Luke 22:66-71*)

¹⁹Mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa fi i'iginaa Jesus ei otalai nenerana ma ei feroiana.

²⁰Jesus na ware, “Una wareware i pudaa minaa ei rama'a. Una'o feroi laloo ei synagogue ma i humuu mei Haidaa, fawelei rona'o figupui minaa ei Jew. Lomi na opa'ainaa hepalo wareau. ²¹Tani o i'iginau? I'iginaa ei rona guainau. Ronapa'aa aida tamanu ei wareau.”

²²I wareaa fei Jesus, hemea ei bauana, mei na rafi'i na laparaa pudana. Ina warefasiba a'ana, “Haa, ale'ei mau wareamu a'a mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa?”

²³Jesus na ware, “Nabaa una wareaa hepalo na tata, ware'unia. Ma'uaa nabaa una warefafa'uai, tani o laparau?” ²⁴Ana yei ei bobo'ii panina ma Annas nawe alonaa hia a'a Caiaphas, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa.”ⁿ

Ei Faguapoa ma Fa'odupoaa Waresuabaduaa Peter
(*Matthew 26:71-75; Mark 14:69-72; Luke 22:58-62*)

²⁵Ei fi fana'ana'aiaa ununa Simon Peter, hemea na i'iginia, “Haa, abaa yoi hemea otalai nenerana?”

Ina warefasuabadui ba, “Lomi, abaa yau.”

²⁶Mei i lafigaa adiana Peter, gufuu hemea ei nafii mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, mei na narooa Peter, “Haa, abaa una fanunupa'io a'ana yei fasuu ei haihai olive?” ²⁷Peter na warefasuabaduidiai ma ana ei, na ai fei a'aroo.

Jesus i Ma'aa Pilate
(*Matthew 27:1,2,11-14; Mark 15:1-5; Luke 23:1-5*)

²⁸I dii, ei Jew rona talaiduginaa Jesus, di'ininaa Caiaphas ma dinaa a'a fei baua humuu mei gavanaa Rome. Na mafufuoidii eni ma si'ei ba ei

ⁿ **18:24** O, Annas na roro'inia ma alonaa hia a'a Caiaphas, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa.

Jew, lomi rona nunumiai ba ro'aa loloa wagii ei mau losuiaa ro'ou, lomi rona wadu'ainaa fei humuu hapara uaa ba ro'aa guta wagii fei hananaa fei Talai Falogia. ²⁹Si'ei, Pilate na asi'anamii a'a ro'ou ma i'igai, “Tamanu ei tataa mei rama'a mei?”

³⁰Rona ware, “Nabaa abaa hia hafelo'a, ana lomi hai'ou fifaninia a'amu.”

³¹Pilate na ware, “Aana hamu'ou nei dugia ma dududuia wagii fei law hamu'ou.”

Ei Jew, rona ware, “Ma'uaa lomi na rawani ba hai'ou fadududu ma fo'afama'ea hemea.” ³²Rona bigi'aa fei ba ei diwareaa Jesus ba batanai fei ma'eana nei fa'uai.

³³Pilate na wadu'aidinaa fei baua humu, na lala'aa Jesus ma i'iginia, “Haa, yoi mei haparaa ei Jew?”

³⁴Na i'igai Jesus, “Pa'aa naranaramu, o hefi'adiai na u'ugau a'amu?”

³⁵Pilate na ware, “Haa, yau hemea Jew? Ei gufumu mawe ei famamooa humuu mei Haidaniaa hamu'ou, ana ro'ou, ei ro'aa fifaninio paniu. Tamanu ei bigi'amu?”

³⁶Jesus na ware, “Fei haparaiau, abaa manumanuu feni malagufu. Nabaa ale'ei, ei nafiu, ro'aa fo'a ma lomi ro'aa panaropa'au ei Jew. Ma'uaa, e'eni, fei haparaiau, na ude hefawala.”

³⁷Pilate na ware, “Si'ei ba yoi hapara, na?”

Jesus na ware, “Na wanewane fei wareamu ba yau hapara. Sifei fei pa'afina a waninimai yeni malagufu ba unei u'ugaa fei fa'uaia. Mei na oa wagii fei fa'uaia na guainau.”

³⁸Pilate na i'igai, “Tamanu fei fa'uaia?”

Rona Ware ba Jesus Nei Ma'e

(Matthew 27:15-31; Mark 15:6-20; Luke 23:13-25)

Nenee fei, ina asi'adinaa ano a'a ei Jew ma ware, “Lomi na labagipa'i pa'afina ba o ware ba hia na bigifata. ³⁹Ma'uaa wagii fei maumau hamu'ou, unei alaraa hemea bobo'aia a'a fei au Talai Falogia. Nunumiaa hamu'ou ba a alaraa ‘mei haparaa ei Jew?’”

⁴⁰Rona parararailao, “Lomi. Abaa hia! Fanaa hai'ou Barabbas!” Barabbas, hemei nado'o fa'asi'anaa fei fisibaia a'a fei gavaman.

Rona Ware ba Jesus nei Fatawa

19 ¹I dii, Pilate na dugaa Jesus ba ronei babuinia. ²Ei rama'aa fo'aa, rona fifigaa fei wowo'ii na hogia ba taona ma fahawaiaa tabana. Rona farafenaa hia fei hawaa ugu, pomana purple ³ma rona'u no'ualao a'ana ma ware, “Hai'ou uduginio, mena haparaa ena Jew!” Ma rona lapagia.

⁴Pilate na asi'adimai ma ware a'a ei Jew ba, “Ma'aia, a noduginamii hia a'a hamu'ou ba a warefa'aiaa hamu'ou ba lomi una labagipa'i pa'afina ba a

ware ba ina bigifata.” ⁵I asi'ataonamii fei tao na hogia ma fei baua purple hawaa ugu Jesus, Pilate na warenaa a'a ro'ou, “Simeni, meni rama'a.”

⁶Ana ei ro'aa fanunupa'ia ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa ro'ou, rona harofawe'i ba, “Fatawaia, fatawaia!”

Ma'uaa Pilate na ware, “Dugia ma fatawaia. Hamatee yau, lomi na labagipa'i pa'afina ba o ware ba ina bigifata.”

⁷Ei Jew na warefawe'i ba, “Hai'ouna na pa'i law hai'ou ma a'a fei law fei,inei ma'e, uaa ina ware ba hia, Na'uu mei Haidaa.”

⁸I guainaa fei Pilate, na ma'au'apoidiai ⁹ma na wadu'aidinaa fei baua humu. Ma na i'igainaa Jesus, “Noramiamu hitani?”, ma'uaa lomi na wareaa hepalo manumanu Jesus. ¹⁰Pilate na ware, “Haa, lomi o wareware a'au? Lomi ona aida ba na pa'i faufau ba a alagio, o fatawaio?”

¹¹Jesus na ware, “Lomi na pa'i faufaumu ba o bigi'aa hepalo manumanu a'au nabaa abaa noranarai pafea. Si'ei, mei na fifaninau panimu, fei hafelo'ana na rata laraa fei hafelo'amu.”

¹²A'a fei ma nolao, Pilate ba ifane alaraa Jesus, ma'uaa ei Jew, rona'u haroharo ua, “Nabaa o alaraa mei rama'a mei, abaa yoi tafii Caesar. Mei i ware ba hia hapara na warefafelooa Caesar.”

¹³I guainaa fei Pilate, na fa'asi'anaa Jesus ano ma hia na guta wagii fei gutanaa mei fadududua, fei Talaa Mugoo (harana warea Aramea, Gabbatha). ¹⁴Fei au fei, arewaa Pagipagiaa fei Hefapagipagiaa fei Talai Falogia ma ale'ei haloaina.

Pilate na warenaa a'a ei Jew, “Simeni, meni haparaa hamu'ou.”

¹⁵Ma'uaa rona haropararai, “Nodugawau! Nodugawau! Fatawaia!”

Pilate na i'igai, “Haa, a fatawaia, mei haparaa hamu'ou?”

Ei famamooa humuu mei Haidaa na ware, “Hemea ua haparaa hai'ou. Caesar.”

¹⁶Pilate nawe fifaninia panii ro'ou ba ronei fatawaia.

Fei Fatawana

(*Matthew 27:32-44; Mark 15:21-32; Luke 23:26-43*)

Si'ei, Jesus nawe udenaa panii ei fo'aa. ¹⁷Ina fuharenaa fei hawafolona ma aununaa fawe'ei, harana Guitaba (harana warea Aramea, Golgotha). ¹⁸Ma rona fatawaia yei a'a helaguidiai—hemea pepe'i ma hemea pepe'i ma Jesus watolaa lagua.

¹⁹Pilate na fabiginaa ro'ou hepalo ne'ia ma rona faugia a'a fei hawafolo. Ma fei ne'ia ale'ei: JESUS, MEI NAZARETH, MEI HAPARAA EI JEW. ²⁰Wataudaa ei Jew na igoaa fei ne'ia, uaa fawe'ei i fatawa Jesus na rafi'inaa fei baua gufu ma fei ne'ia, warea Aramea, Latin ma Greek.

²¹Lomi na rawani a'a ei famamooa humuu mei Haidaniaa ei Jew ma rona warenaa a'a Pilate, “Apuna ne'inia ba, ‘Mei Haparaa ei Jew,’ ma'uaa onei ne'i ba ina ware ua ba hia mei haparaa ei Jew.”

²²Pilate na ware, “Tamanu una ne'inia nei ude.”

²³Ro'aa fatawadigaa Jesus ei fo'aa, rona tonaa ei susuna ma alaginia a'a hememea ei gunaroo rama'a, ma'uaa dufuna fei na'uu susuna. Fei susu fei, lomi u'ugina, rona tawinaa ale'ei hepalo ua, pa'uduna ma dinaa supuna.

²⁴Rona fiwarei ba, “Onei'aa foranini'ia. O bigi'aa hepalo uni'uni fifigaia ba hemea ua i muaitonia.”

Fei, na nomai ba i fafa'uainaa fei ne'ia ba,

“Rona fi'alaginaa ei susuu dupuaa ro'ou

ma bigi'aa hepalo fifigaia ba hemea i muaitonaa fei susuu.”

Si'ei, ro'aa bigi'ia ale'ei ei fo'aa.

²⁵Ei rona ufalarai nana'aa fei hawafoloo Jesus, mei inana, mei tafii inana, Mary mei haroo Clopas mawe Mary Magdalene. ²⁶Jesus, i fanunupa'aa mei inana mawe mei otalai nenerana, mei hia na haguia na ufarafi'i, na warenaa a'a mei inana, “Mena pifine, simena, mena na'umu,” ²⁷ma a'a mei otalai nenerana, na ware ba, “Simena, mena inamu.” A'a fei au fei ma nolao, mei otalai nenera, mei na fagutania i humuna.

Fei Ma'ea Jesus

(Matthew 27:45-56; Mark 15:33-41; Luke 23:44-49)

²⁸Nene ma'ida, si'ei ba ina aida ba minaa ei manumanu na nodigimai ma fei Bu'u Apuna ipowe fa'uai, Jesus na ware, “Una sigigi.” ²⁹Na ude hepalo pe'ii vinegar wine yei; si'ei, rona pudigaa fei fahununu lalona ma fasuia wagii fei haihai hyssop ma roainalao umuu Jesus. ³⁰I todigaa fei numa Jesus, na ware, “Inawe baibaisio.” A'a fei, ina faba'oduinaa tabana ma rawa'a'afainaa fei spiritina.

³¹Fei arewaa fei, arewaa pagipagia, uaa ale'ei narani, hepalo baua u'ugai Sabbath. Si'ei ba ei Jew, lomi na nunuminia ba ei unuu rama'a nei fatawa ua pafoo ei hawafolo wagii fei Sabbath, rona i'iginaa Pilate ba nei mero'aa gui pinee ro'ou ma fa'upuaa ro'ou. ³²Si'ei, ei fo'aa, ronamii mero'aa gui pinee mei rawarawaa fatawafipuaa ro'ou a'a Jesus ma ei pinee mei lagua. ³³Ma'uaa ro'aa nomai a'a Jesus ma fanunupa'ia ba na ma'edii, lomi rona mero'aa gui pinena. ³⁴Ma'uaa hemea ei fo'aa na moto'aa huwaa Jesus a'a hepalo hio ma na wigi'uamai raraa ma ranu. ³⁵Hemea na fanunuaa fei na u'udigia ma pa'aa fa'ua fei u'ugana. Ina aida ba ei u'ugana pa'aa fa'ua ma na u'ufanaa hamu'ou ba ana hamonei narafawe'i wagina. ³⁶Ei manumanu ei na nomai ba fei Bu'u Apuna nei fa'uai: “Lomi hepalo guina i amero,” ³⁷ma ana ale'ei hepaldiai ne'ia ba, “Rowe fanunuaa mei rona moto'ia.”

Rona Augaa fei Unuu Jesus Huapu

(Matthew 27:57-61; Mark 15:42-47; Luke 23:50-56)

³⁸Hinene, Joseph, mei Arimathea na i'iginaa Pilate ba i tonaa fei unuu Jesus. Joseph, hia hemea otalai neneraa Jesus, ma'uaa ina o'opa'ai uaa na mama'au

a'a ei Jew. Si'ei ba na ugainia Pilate, ina nomai ba i tonaa fei hudi unu. ³⁹Ina nohugiamai Nicodemus, mei nado'o nomai a'a Jesus hefaa poi. Nicodemus na notonamii ei fihafuiaa ro'ou myrrh ma aloe, awatana ale'ei odufua pa'ania ma obao kilogram.^o ⁴⁰Laguna tonaa fei unuu Jesus ma sumia a'a ei maninii lawalawa fininaa ei hapipigi. Fei ale'ei ba i neneraa ei maumau ei Jew, ei rona'o agifai ma'ea. ⁴¹Fawelei ro'aa fatawaiiaa Jesus na pa'i hepalo pe'ihape ma lalona na pa'i hepalo mantufau huapu waduua ro'ou na'ana'a, hepalo rotawe fahainopaa hemea ma'ea lalona. ⁴²Si'ei ba fei arewaa fei, arewaa ei Jew ba ro'aa Pagi'augaa ei Manumanu ma fei huapu ana na rafi'i ua, rona fahainopaa Jesus yei.

Fei Huapu, Lomi Rama'a

(*Matthew 28:1-8; Mark 16:1-8; Luke 24:1-12*)

20 ¹Pa'aa mafufuo badu a'a fei rawarawa arewaa fei hefapagipagia, atawe arewafarawani, Mary Magdalene na aununaa a'a fei huapu ma fanunupa'ia ba hefi'a, rona pigudigaa fei baua mugoo i poaa wawadu'i. ²Si'ei, ina poninaa a'a Simon Peter ma hemeadi ai otalai nenera, mei na haguia Jesus ma na ware, “Rona fa'asi'anaa mei Fasu a'a fei huapu ma lomi ona aida ba rona fahainopia hitani!”

³Si'ei, Peter mawe mei ana hemea otalai nenera, laguna una'anaa a'a fei huapu. ⁴Minaa lagua, laguna poni, ma'uaa mei hemeadi ai otalai nenera na muainaa Peter ma nado'oree pa'aa fei huapu. ⁵Ina fabalou ma farerefilao ma unaa ei maninii lawalawa lalona, ma'uaa, lomi na wadu'ai. ⁶I dii, Simon Peter, mei i nomai mugina nawe nopa'amai ma wadu'ainaa laloo huapu. Ina fanunupa'ia ba ei maninii lawalawa ua yei ⁷ma fei lawalawaa agifaia, fei rona hawainaa tabaa Jesus. Fei lawalawa fei, na du'u ma ude u'ugai a'a ei maninii lawalawa. ⁸I dii, mei otalai nenera, mei nado'oree pa'aa fei huapu, ana na wadu'ai. Ina fanunuia ma na narafawe'i. ⁹(Lagutawe narapa'ia ei wareaa fei Bu'u Apuna ba Jesus, iwe asi'aa a'a ei ma'ea.) ¹⁰Ma laguei otalai nenera, lagunawe hadiwe'inaa humuu lagua.

Jesus na Fa'arewa a'a Mary Magdalene

(*Matthew 28:9,10; Mark 16:9-11*)

¹¹Ma'uaa Mary na u i poaa fei huapu ma ai'ai. Ei fi ai'ai, na fabalou ma fanununaa laloo fei huapu ¹²ma na fanunupa'aa helagui alo'alo. Po'iaa susuu lagua ma laguna guta fawelei nado'o haino fei unuu Jesus, hemea yei tabana ma hemea yei balofena.

¹³Laguna i'iginia, “Mena pifine, tani o ai'ai?”

Ina ware, “Rona topa'ainaa mei Fasu ma lomi na aida ba rona augia hitani.” ¹⁴A'a fei, ina momo'ai ma fanunupa'aa Jesus na ufalarai yei, ma'uaa, lomi na aida ba Jesus.

o 19:39 Warea Greek *hefa pu'u litrai* (ale'ena 34 kilograms)

¹⁵Ina ware, “Mena pifine, tani o ai'ai? Oi labaginaa hini?”

Ina nara ba hia, mei oma'aa fei pe'ihape ma na ware, “Hagu'u, nabaa poro'amu, warefanau ba ona augia hitani ma awe tonia.”

¹⁶Jesus na warenaa a'ana, “Mary.”

Ina diarailao a'ana ma warefawe'i a'ana, warea Aramea ba, “Rabboni!” (hanuna ba Feroia).

¹⁷Jesus na ware, “Onei'aa panarofau, uaa atawe hadiwe'inaa a'a mei Ama. Ma'uaa dinaa a'a ei lofuu ma warefanaa ro'ou ba, 'A hadiwe'inaa a'a mei Amau, mei ana amaa hamu'ou, mei Haidaniau, mei ana Haidaniaa hamu'ou.’”

¹⁸Mary Magdalene na dinaa a'a ei otalai nenera ma u'u ba, “Una fanunudigaa mei Fasu!” Ma na warefanaa ro'ou ba hia na wareaa ei manumanu ei a'ana.

Jesus na Fa'arewa a'a ei Otalai Nenerana

(*Matthew 28:16-20; Mark 16:14-18; Luke 24:36-49*)

¹⁹I nofafilao fei rawarawa arewaa fei hafapagipagia, rona gutafipui ei otalai nenera ma ei gigei na ude fawi, uaa rona ma'au a'a ei Jew, Jesus namii u dupuaa ro'ou ma ware, “Inei rawani ua ei naranaraa hamu'ou!”

²⁰I waredigaa fei, na fama'aa ro'ou guei panina ma huwana. Ro'aa fanunuuaa mei fasu, ronamina ni'eni'e ei otalai nenera.

²¹Ina warediai Jesus ba, “Inei rawani ua ei naranaraa hamu'ou! Ana ale'ei ba na aloagiau mei Ama, a aloaa hamu'ou.” ²²Ma a'a fei, ina fawenailao a'a ro'ou ma na ware, “Tonaa fei Spiriti Apuna. ²³Nabaa hamo'aa futoaa ei hafelo'aa nemea, i pa'ai ei hafelo'ana; nabaa lomi hamo'aa futoaa ei hafelo'ana, ana lomi i pa'ai.”

Jesus na Fa'arewa a'a Thomas

²⁴Ma Thomas (ana harana Didymus), hemea ei Hefua ma Helagui, hia, lomi a'a ei otalai nenera ei i nomai Jesus. ²⁵Si'ei, rona warefania, “Hai'ouna fanunudigaa mei Fasu!”

Ma'uaa ina warenaa a'a ro'ou, “Nabaa lomi na fanunupa'aa ei dibaa fadua i panina ma didifinaa fei ana'anau wagina ma didifinaa panii huwana, ana lomi a nara ba fa'ua.”

²⁶Nenee heai hafapagipagia, ei otalai nenerana na gutadiai laloo fei humu ma Thomas a'a ro'ou. Na fawidii ei gigei, ma'uaa Jesus namii u dupuaa ro'ou ma ware, “Inei rawani ua ei naranaraa hamu'ou!” ²⁷I dii, ina warenaa a'a Thomas, “Didifinaa fei ana'anamu yeni; ma'aiaa gueni panii. Roainamii fei panimu ma didifinia huwau. Fapedugaa ei hamamaguamu ma narafawe'i.”

²⁸Thomas na warenaa a'ana, “Mena Fasuu, mena Haidaniau!”

²⁹Ma Jesus na warenaa a'ana, “Si'ei ba ona fanunupa'au, ona narafawe'i; rona pa'i hawegiaa ro'ou—ei rona narafawe'i ma'uaa, lomi rona fanunuau.”

³⁰ Jesus na bigi'aa wataudadiai hilalaa foigia i pudaa ei otalai nenerana ma lomi na ude laloo feni bu'u feni. ³¹ Ma'uaa eni ne'ia eni, pa'afina ba hamonei nara ba^p Jesus, hia Christ, Na'uu mei Haidaa ma wagii fei narafawe'iaa hamu'ou, hamowe pa'i harenua a'a fei harana.

Jesus ma fei Foigia a'a ei Lepoiaa Ro'ou Nia

21 ¹ Nenee e'ei, Jesus na fa'arewadiai a'a ei otalai nenerana papaa fei Agii Tiberias.^q Fei fa'arewana ale'ei ba: ² Simon Peter, Thomas (ana harana Didymus), Nathanael, mei na norai Cana i Galilee, laguei na'uu Zebedee mawe helaguidiai otalai nenera, rona gutafipui. ³ Simon Peter na warefanaa ro'ou, "Yau a dinaa agi." Ma rona ware, "Hai'ou'aa aunufipui a'amu." Si'ei, rona asi'aa ma hugi pafoo wa, ma'uaa a'a fei poi fei, lomi rona topa'aa hepalo.

⁴ Mafufuo badu, Jesus na ufalarai piye, ma'uaa ei otalai nenera, lomi rona aida ba Jesus.

⁵ Ina haroharona a'a ro'ou ba, "Ena tafiu, lomi hamona topa'aa hepalo?" Rona ware ba, "Lomi."

⁶ Ina ware, "Pudigaa ei lepoo hamu'ou pepe haro'aa ma hamo'aa topa'i." Ro'aa bigi'ia ale'ei, lomi rona forapa'aa fei lepoo uaa namina watauda ei nia.

⁷ Ma mei otalai nenera, mei na haguia Jesus, na warefanaa Peter ba, "Ana mei Fasu!" I'a guainaa fei Simon Peter ba, "Ana mei Fasu!" na papainaa fei hawaa uguna (uaa nado'o dudumia) ma na siginaa laloo agi. ⁸ Mei hemeadiai otalai nenera na suanenegia pafoo wa. Ina suaforaiaa fei lepo, fei na pepesu ei nia, uaa lomi rona raua piye, ale'ei faimfua pa'ania metre.^r ⁹ Ro'aa wanonaa piye, rona fanunupa'aa fei bafuroo hafi na pa'i nia pafona ma ana na pa'i ma'ida faraa pidaua.

¹⁰ Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Tomai hefi'a nia, ena tonaa hamu'ou e'eni ua."

¹¹ Simon Peter na hugi ma adiamii fei lepo piye. Ina pepesu ei baua nia, hefa pu'u ma haipani pa'ania ma odumanu, ma'uaa, lomi na wara'a fei lepo a'a ei watauda nia. ¹² Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Mi hananafipui a'au." Minaa ei otalai nenera na ma'au ba ro'aa i'iginia ba, "Yoi hini?" Rona aida ba hia mei Fasu. ¹³ Jesus namii tonaa fei faraa pidaua, fanaa ro'ou ma ana ale'ei a'a ei nia. ¹⁴ Hefe, fa'odupoaa fa'arewaa Jesus a'a ei otalai nenerana nenee fei asi'anana a'a ei ma'ea.

Jesus na Fahadiwe'inaa Peter

¹⁵ Ro'aa hananadii, Jesus na warenaa a'a Simon Peter, "Simon, mena na'uu John, pa'aa fa'ua ba fei haguamu yau na rata laraa fei haguamu ro'ou?"

^p 20:31 Hefi'a ne'ia ba pa'afina ba hamo'ei naralao ba ^q 21:1 fei Agii Galilee
^r 21:8 Warea Greek ale'ena enu pu'u cubit (ale'ena 90 metres)

Ina ware, “Hi'i mena Fasu. Ona aida ba una haguio.”

Jesus na ware, “Faguua ei hapeu na'uu sipsipi.”

¹⁶ Jesus na warediai ba, “Simon, mena na'uu John, pa'aa fa'ua ba ona haguau?”

Na ware, “Hi'i mena Fasu, ona aida ba una haguio.”

Jesus na ware, “Oma'aiaa ei hapeu sipsipi.”

¹⁷ Ina warefa'odupoai ba, “Simon, mena na'uu John, ona haguau?”

Na fi'i naranaraa Peter uaa Jesus na i'igai fa'odupoai a'ana ba, “Ona haguau?” Ina ware, “Mena Fasu, ona apa'aa minaa ei manumanu; ona aida ba una haguio.”

Jesus na ware, “Faguua ei hapeu sipsipi. ¹⁸ A warefa'uai a'amu ba ei oi baubarai, ana yoi rafeaa susumu ma rararapa hitani nunumiamu; ma'uaa onawe bau, opowe roainaa guei panimu ma hemeadiai i falawalawainio ma talaidugio fawelei lomi ona nunuminia.” ¹⁹ Jesus na wareaa fei ba i fama'aiaa fei mau ma'ea i tonia Peter, fei ba i fani hawera a'a mei Haidaa wagina. Ma ina warefania, “Nenerau!”

²⁰ Peter na diarai ma fanunupa'aa mei otalai nenera, mei na haguia Jesus ba na neneraa lagua. (Simei, mei na fapalaginaa a'a Jesus wagii fei hananaa, mei na ware ba, “Mena Fasu, hini ba i aloio?”) ²¹ I fanunupa'ia Peter, na i'igai, “Mena Fasu, hia, batanai?”

²² Jesus na ware, “Nabaa a nunuminia ba inei guta nopa'aloo fei noramiau, abaa manumanumu. Onei nenegi'uaiau.” ²³ A'a fei, rona fileleleinia ei filofui ba mei otalai nenera mei, lomi i ma'e. Ma'uaa Jesus, abaa na ware ba lomi i ma'e; ina ware ua ba, “Nabaa a nunuminia ba inei guta nopa'aloo fei noramiau, abaa manumanumu.”

²⁴ Simei, mei otalai nenera, mei fi u'ugaa eni manumanu eni ma ne'ifapana'ia. Ona aida ba ei u'ugana, pa'aa fa'ua.

²⁵ Jesus, ana na bigi'aa wataudadiai manumanu. Nabaa ro ne'inaa bu'u minaa ei bigi'ana, woro feni malagufu, lomi i hawiaa ude'udee ei bu'u, ei ne'iaa ro'ou.

ACTS

Warefa'aia

Feni bu'u fi fahono'aa ei bu'u wagii ei bigi'aa fei Spiriti Apuna a'a ei rawarawa otalai neneraa Jesus ma fei batafa taleaa fei rawani'a wareana yei Jerusalem, Judea, Samaria ma tadiwe'aiaa feni ano.

Fei pa'aa baua warea laloo feni bu'u fi wareaa fei bigi'aa fei Spiriti Apuna, fei na falorogio fininaa faufau pafoo ei narafawe'ia yei Jerusalem laloo fei arewaa Pentecost ma hadufawe'iaa ei losuu ma ei bauaniaa ro'ou.

Jesus na Dinaa Pafea

1 ¹Mena Theophilus, a'a fei do'o ne'iau bu'u una ne'inaa minaa ei bigi'aa Jesus ma ei feroiana ²nopa'aloo fei ba ina warenaa a'a ei apostle, ei rafeiana wagii fei Spiriti Apuna ma nawe duginaa hia pafea mei Haidaa. ³Nenee fei fi'iana, ina fa'arewa a'a eni rama'a eni ma na fama'aa ro'ou ba hia napa'aa mama'a. Ina fa'arewa a'a ro'ou laloo gunaroa pa'ania arewaa ma u'ufanaa ro'ou fei haparaiaa mei Haidaa. ⁴Hefarani, ei fi hananafipui a'a ro'ou, na warefawe'i a'a ro'ou ba: "Apuna di'ininaa Jerusalem, ma'uuaa oma'aa fei fana, fei fa'unaiaa mei Amau, fei diwareana a'a hamu'ou. ⁵Uaa, John na pudugufinaa hamu'ou ranu,^a ma'uuaa, ale'ena figa ua arewaa, hamowe pudugufai a'a fei Spiriti Apuna."

Mei Haidaa na Duginaa Jesus Pafea

(Matthew 28:16-20; Mark 16:14-18; Luke 24:36-49; John 20:19-23)

⁶Hee, ropowe figupui, rona i'iginia, "Mena Fasu, a'a feni au e'eni ba o fa'asi'adinaa fei haparaia a'a ei Israel?"

⁷Ina warenaa a'a ro'ou: "Abaa manumanuu hamu'ou ba hamu'ou aida ena au o ena arewaa, ena nadii augia a'a fei foraforana, mei Ama.

⁸Ma'uuaa, hamowe to faufau ena na pasi pafoo hamu'ou fei Spiriti Apuna ma u'ugaa tamanu hamona fanunuia a'au yeni Jerusalem ma laloo minaa ei Judea ma Samaria ma minaa ei gufu a'a feni ano."

^a 1:5 O, laloo ranu

⁹I waredigaa feni, mei Haidaa na duginaa hia pafea i pudaa ro'ou ma hepalo papalei na tapu'aa pudaa ro'ou.

¹⁰Ifi aunulao pafea, ro'eimina araiiaa nenena ma ana ei ua, helagui wawane, susuu lagua po'iaa, laguna u papaa ro'ou. ¹¹Laguna ware, “Ena Galilee, tani hamu'ou ufalarai yeni ma aranaa pafea? Ana mena Jesus mena, mena na duginaa hia pafea mei Haidaa, iwe hadiwe'imai ana ale'ei hamo'aa fanunuia fi dinaa pafea.”

Rona Rafeinaa Matthias ba i Tonaa Gutanaa Judas

¹²Si'ei, rona hadiwe'inaa Jerusalem noramiaa ro'ou a'a fei maugeni, fei rona roroinia Maugeni Olive. Fei rauana a'a Jerusalem ale'ei ona talai laloo heai Sabbath.^b ¹³Ro'aa sufudaimai, rona tafanena pafea ma wadu'ainaa fei humu rona guta wagina. Ei ro'ou yei, Peter, John, James, Andrew; Philip ma Thomas, Bartholomew ma Matthew; James mei na'uu Alphaeus ma Simon mei Zealot (mei na haguuaa gufuna) mawe Judas, mei na'uu James. ¹⁴Rona'aida lafulafufipui a'a ei pifine ma Mary, mei inaa Jesus mawe ei lofuna.

¹⁵A'a ei arewaa ei, Peter na ufalarai dupuaa ei narafawe'ia^c (hefaa gupuu rama'a puduu ro'ou, hefa pu'u ma enu pa'ania) ¹⁶ma ware, “Ena lofuu, fei Bu'u Apuna neipa'aa fa'uai, fei ba mina mina na umuinaa David fei Spiriti Apuna ba batanai Judas, mei famamoa ei rona panarofaa Jesus— ¹⁷hia hemea maroaa o'ou ma ana na bigi a'a feni bigi'aa mei Haidaa.”

¹⁸(A'a fei pono'aa fei hafelo'ana, na pono'aa hefaa ano ma na pasifaro, fei hudi ununa na ba'atawara ma ei pepeana na lele'aa. ¹⁹Minaa ei yei Jerusalem, rona guainaa fei, si'ei a'a fei wareagufuu ro'ou, rona roroinaa fei ano fei, Akeldama, hanuna ba fei Anoo Raraa.)

²⁰Peter na ware, “Hamatee, na ne'idii laloo fei Bu'uu Lauga,

“ ‘Fei humuna neimina namonamoa;
nemeadiai nei'aa guta wagina.’

ma,

“ ‘Ma fei bigi'ana ba hia hemea famamoa, nemea nei tonia.’

²¹Si'ei, na rawani ba onei rafeinaa hemea na tatalaifipui a'a o'ou ranimai ei fido'o oafipui a'a o'ou Jesus, ²²hemea a'a o'ou wagii fei pudugufaiiaa John, nopa'aloo fei au na duginaa Jesus pafea mei Haidaa. Uaa mei, inei rarafiaa o'ou u'ugaa fei asi'anana.”

²³Si'ei, rona uniaa helagui: Joseph, mei rona roroinia Barsabbas (ana harana Justus) mawe Matthias. ²⁴Ma rona lafulafu ba: “Mena Fasu, fa'arewaia a'a hai'ou ba hini lagua ona rafeidigia ²⁵ba nei tonaa feni bigi'aa apostle, fei na rawaia Judas ba i retonaa fei arena.” ²⁶Si'ei, fei

^b 1:12 Ale'ena 0.75 mile (ale'ena 1,100 metres) ^c 1:15 Warea Greek ba *ei lofu*

mau figigaiia ro'ou na uniaa Matthias ba nei rarafiaa e'ei hefua ma hemea apostle.

Fei Spiriti Apuna na Nomai wagii fei Au Pentecost

2 ¹I nodigimai fei arewaa Pentecost, rona oafipui hefawala. ²Ana ei ua, na meme'ai fei ale'ei hefaa baua lalarena noranarai pafea ma namina fapepesuaa fei humu rona guta wagina. ³Rona ma'apa'aa fei ale'ei mau ale'aleaa hafi na tafola ma faloro pafoo hememea ro'ou. ⁴Fei Spiriti Apuna namina didifaa minaa ro'ou ma rona wareaa hefi'adiai wareagufu^d ale'ei i fawareaa ro'ou fei Spiriti Apuna.

⁵Ma a'a fei au fei, yei Jerusalem na pa'i hefi'a Jew rona ma'auaa mei Haidaa; noramiaa ro'ou a'a minaa ei gufu a'a feni ano. ⁶Ro'aa guainaa fei meme'aiaa fei, rona nofigupuimai fininaa tano'uawalai ro'ou, uaa hememea na guainia ba rona warenaa wareagufuna. ⁷Ronamina madufo ma i'igai: “Haa, eni rama'a roi wareware eni, abaa ro'ou Galilee? ⁸Na'aa ale'ei, tani hememea o'ou na guaipa'aa ro'ou ale'ei wareagufuu o'ou? ⁹Ale'ei wareaa ei Parthia, Media ma Elam; ei ro guta Mesopotamia, Judea ma Cappadocia, Pontus ma Asia, ¹⁰Phrygia ma Pamphylia, Egypt ma ei gufu i Libya na rafi'inaa Cyrene; ei noramiaa ro'ou Rome ¹¹(minaa eni—ei Jew mawe ei rona filoginaa losuiaa ro'ou ba ro'ou Jew); ei Crete ma ei Arab—ona guainia ba ro'ei u'ugaa ei fananawalaa puda bigi'aa mei Haidaa a'a ei wareagufuu o'ou!” ¹²Rona madufo ma poapoai wagina ma fi'i'igai: “Tamanu hanuna fei?”

¹³Ma'uuaa hefi'a, rona fadinaa ro'ou ba: “Namina rata hunumaa ro'ou, wine.”^e

Peter na Warenaa a'a fei Gupuu Rama'a

¹⁴Si'ei Peter na ufalaraifipui a'a ei hefua ma hemea ma warefabauanai a'a fei gupuu rama'a: “Hamu'ou ena maroau Jew mawe hamu'ou ena hamona guta Jerusalem, yau ba a u'ugaa feni a'a hamu'ou; guaifarawaninaa tamanu a wareia. ¹⁵Eni rama'a eni, lomi rona hunu poapoai ale'ei naraa hamu'ou. Faimeiai ido'o mafufuo ua eni! ¹⁶Agia. Feni, fei nadii wareia mei mamama'a Joel:

¹⁷“ A'a ei a'apoo arewaa, mei Haidaa na ware, yau, a aloarai fei Spiritiu pafoo minaa ei rama'a.

Ena na'uu hamu'ou pifine ma wawane, ro'adii wareaa tamanu ba i nomai,

ei baubaraa hamu'ou, ro'aa fanunuaa hefi'a manumanu laloo naranaraa ro'ou ale'ei mau foigia

ma ei bau gufuu hamu'ou, ro'aa mefinaa hefi'a manumanu ale'ei mau foigia.

^d 2:4 O, *hefi'adiai rawerawe*; v. 11 ana ^e 2:13 O, *hunumaa ro'ou fei ro'oha'u'uaa wine*

18 Ma a'a ei paniaa paniu anaa, pafoo minaa lagua, ei wawane ma pifine,

awe ipiaa fei Spiritiu a'a ena arewaa ena,
ma rowedii wareaa tamanu ba i nomai.

19 Awe au fananawalaa puda i pumanugawe
ma hilala yeni malagufu
ale'ei raraa, hafi ma hagu.

20 Fei halo, iwe filoginaa roromaa
ma fei puda, iwe filogii ale'ei raraa
hinene iwe nomai fei baua arewaa fininaa fei haweraa mei Fasu.

21 Ma hini ei rona lala'aa
fei haraa mei Fasu, ro'aa tela.'

22 "Ena Israel, guainaa feni: mei Haidaa na fa'arewaiiaa Jesus, mei Nazareth a'a hamu'ou wagii ei foigia, fananawalaa puda ma hilala, ei na biginaa hia a'a hamu'ou mei Haidaa, ei hamona apa'idigia. ²³Mei rama'a mei, rona aloia a'a hamu'ou ma mei Haidaa na aida ba i ale'ei ma nado'o naradigia; ma ei hafelo'a rama'a' rona bigi'aa fei nunumiaa hamu'ou ma hamona fo'afama'eia ei hamo'aa fatawaia pafoo fei hawafolo. ²⁴Ma'uaa, mei Haidaa na fa'asi'ania a'a fei ma'ea ma alagia a'a fei fil'iaa fei ma'ea, uaa pa'aa lomi na hawia ba fei ma'ea i panarofia. ²⁵David na warewareia ba:

"Ranimai una fanunupa'aa mei Fasu i ma'au.

Si'ei ba hia i pepei ma'auu, lomi ba a fa'asisi.

26 Si'ei, na ni'eni'e fei naranarau ma fei raweraweu na lalaugi;
fei hudi unuu, ana i ude o'onai

27 uaa, lomi o rawanaa yau a'a fei huapu,
ma ana lomi ba o uga ba nei raia fei hudi unuu mei Apunaiamu.

28 Ona fama'aiiau fei talaa faweweni;
owemina fani'eni'eau inamoamu.'

29 "Ena lofu, apa'aa warefa'uai a'a hamu'ou ba mei amaa o'ou David na ma'e ma na ilifai ma fei huapuna ana yeni nopa'amii wagieni. ³⁰Ma'uaa, hia hemea mamama'a ma na aida ba mei Haidaa na fa'unai a'ana ba i fagutanaa nemea upuna a'a fei gutanana, guta hapara. ³¹Na apa'idigia ba tamanu i nomai ma'a na warewareaa fei asi'anaa mei Christ^g ba mei Haidaa, lomi i rawafanaa fei huapu ma ana lomi i wafuu fei hudi ununa. ³²Mei Haidaa na famama'aa meni Jesus. Ma minaa o'ou na fanunupa'ia ba pa'aa fa'ua fei. ³³Mei Haidaa na poro'aunaa hia i pepei ma'auna ma mei Ama na fania fei Spiriti Apuna, fei ina fa'unainia ma ipia ale'eni hamona fanunuia ma guainia e'eni. ³⁴Uaa, David lomi na dinaa pafea, ma'uaa ana na ware,

^f 2:23 O, naradigia; ma ei lomi rona pa'i fei law (ei Gentile) ^g 2:31 Messiah. "Mei Christ" (Greek) ma "mei Messiah" (Hebrew) hanuu guapaloei ba "Mei rona ipinaa tabana pao."

“Mei Fasu na warenaa a'a mei Fasu:

“Guta i pepei ma'auu

35 nopa'aloo fei ba unawe aunaa ei bidibidii unumu
lalabonii pinemu.” ’

36 “Si'ei, minaa ei Israel, roneipa'aa aida feni, ba: mei Haidaa na fa'oanaa meni Jesus meni, meni hamona fatawaia ba hia Fasu ma Christ.”

37 Ro'aa guainaa fei ei rama'a, namina nafa'aa paruu ro'ou ma rona warenaa a'a Peter ma hefi'adiai apostle, “Ena lofu, o'aa bigi'aa tamanu wagii fei?”

38 Na ware Peter, “Minaa hamu'ou nei filoginaa naranaraa hamu'ou ma pudugufai a'a fei haraa Jesus Christ ba i futo ei hafelo'aa hamu'ou. Ma hamo'aa tonaa fei Spiriti Apuna. 39 Fei fa'unaia, manumanuu hamu'ou ma ei na'uu hamu'ou mawe minaa ei rona raua—a'a minaa ei na lala'aa ro'ou mei Fasu, mei Haidaniaa o'ou.”

40 A'a wataudadiai warea, na aweinaa ro'ou ma i'igifawe'i a'a ro'ou ba, “Hamonei fawala'anaa hamu'ou a'a eni mau hafelo'aa feni tawe feni.”

41 Ei ro'aa guaitonaa u'ugana, rona pudugufai ma ale'ei odufua pufaba'a na rarafiaa fei puduu ro'ou fei arewaa fei.

Fei Gutafipuiaa ei Narafawe'ia

42 Rona fafefena ro'ou a'a ei feroiaa ei apostle, fei gutafipuia, fei hananafipuia ma lafulafua. 43 Minaa ro'ou na fani ma'aua uaa ei watauda fananawalaa puda ma ei hilalaa foigia bigi'aa ei apostle. 44 Minaa ei narafawe'ia na gutafipui ma tamanu hememea na pa'i, manumanuu minaa ro'ou. 45 Rona aloaa ei hape ma ei finefinee ro'ou ma fanaa hini lomi na pa'i manumanuna. 46 Minaa ei arewaa rona'aida figupui i malalaa fei humuu mei Haidaa. Rona hananafipui faraa pidaua laloo humuu ro'ou ma wagii hepalo ua ni'eni'ea naranara, 47 rona uduginaa mei Haidaa. Ma minaa ei rama'a, rona ni'eni'e a'a ro'ou. Ma a'a ei rona tela, mei Fasu na fahono'aa puduu ro'ou laloo hepalo arewaa.

Peter na Farawaninaa mei Noinoi Iba'iba

3 ¹Hei arewaa Peter ma John, lagu'ei dinaa humuu mei Haidaa a'a fei au lafulafua ale'ei oduai ido'o fafi. ²Ma hemea rama'a, hemea na torotonamii fei iba'ibana, rona poronaa hia poaa fanefanee fei humuu mei Haidaa, fei rona roroinia Fananamai, fawelei rona fagutania hepapalo arewaa ba i noinoi a'a ei rona wadu'ainaa malalaa fei humuu mei Haidaa. ³I fanunupa'aa Peter ma John ba ana lagu'aa wadu'ai, ina i'iginaa lagua ba fani mugoo po'ina. ⁴Peter ma John, laguna fanunufawanewanena a'ana. Ma na ware Peter ba, “Fanununamii a'a haigua!” ⁵Si'ei, ina fanununa a'a lagua hamatee na nara ba lagu'aa fani manumanuna.

⁶Ma na ware Peter ba, “Silver o gold lomi una pa'i, ma'uaa tamanu na pa'i a fanio. Wagii fei haraa Jesus Christ mei Nazareth, talai.” ⁷Ina tauaa fei panina pepepe ma'au, fa'asi'ania ma ana ei ua, ei pinena na aloeloe ma nawe pa'i fau'afaua. ⁸Ina'aa ufalarainaa pinena ma talai. Ma na nogiaa lagua dinaa i malalaa fei humuu mei Haidaa. Na tatalai, palapala ma uduginaa mei Haidaa. ⁹Ro'aa fanunupa'ia ei rama'a ba na tatalai ma uduginaa mei Haidaa, ¹⁰rona fanunu'apa'ia ba ana mei na'aida guta noinoi i poaa fanefanee fei humuu mei Haidaa, fei rona roroinia Fananamai. Ma ronamina naranara watauda ma maduofa a'a fei rawani'ana.

Peter na Warenaa a'a ei Ofafanunua

¹¹Ei fi panarofaa Peter ma John mei noinoi, minaa ei, ronamina ba'arofa ma ponimai a'a ro'ou fawe'ei rona roroinia ba Palee Solomon. ¹²I fanunupa'aa fei Peter, na warenaa a'a ro'ou ba: “Ena Israel, tani i faba'arofa hamu'ou feni? Tani hamo'aa fanunufa'u'uaa haigua bana'aa ale'ei ei faufau haigua o fei nenegifarawaniaa haigua mei Fasu na fatalainaa meni rama'a meni? ¹³Mei Haidaniaa Abraham, Isaac mawe Jacob, mei Haidaniaa ei amaa o'ou, hia na fani hawera a'a mei nafina Jesus. Hamona fifaninia panii hefi'a ba ronei fo'afama'eia ma ware ba lomi hamona nunuminia i puda'a Pilate, ei i nara ba i alagia. ¹⁴Lomi hamona nunuminia mei Apunaia, mei Wanewanea ma hamona i'igai ba ronei alafanaa hamu'ou mei na fo'afama'e rama'a. ¹⁵Hamona fo'afama'ea mei fafasui fei faweweni, ma'uaa, mei Haidaa na fa'asi'ania a'a fei ma'ea. Ona fanunudigaa fei manumanu fei. ¹⁶A'a fei narafawe'ia wagii fei haraa Jesus, meni hamona fanunuia ma apa'ia, hia na to faufau. A'a fei narafawe'ia wagii fei haraa Jesus, meni rama'a meni namina rawani'apoi ma minaa hamu'ou na fanunuaa fei.

¹⁷Si'ei, ena lofuu, una aida ba lomi hamona apa'aa tamanu hamona bigi'ia, ana ale'ei ei bauaniaa hamu'ou. ¹⁸Ma'uaa, sifei fei tala ba i bigi'aa tamanu nadii wareia a'a ei mamama'a mei Haidaa ei i ware ba mei Christ^h i to fi'ia. ¹⁹Si'ei, filoginaa naranaraa hamu'ou ma momo'inaa a'a mei Haidaa ba ei hafelo'aa hamu'ou i futo ma fei au gutafawenaia nei norai a'a mei Fasu ²⁰ma ba i aloa Jesus mei Christ, mei na rafeinia uaa hamu'ou. ²¹Inei guta pafea nopa'aloo fei au ba mei Haidaa i auhadiwe'inaa minaa ei manumanu ale'ei fei fa'unaiana mina a'a ei apunai mamama'a. ²²Uaa, Moses na ware ba: ‘Mei Fasu, mei Haidaniaa hamu'ou i fa'asi'anaa nemea mamama'a ale'ei yau noramiana a'a fei maroaa hamu'ou; hamonei guainaa minaa ei warefanana hamu'ou. ²³Hini lomi i guainaa wareana ipowemina fi'alagii a'a ei maroana.’

^h 3:18 O, *Messiah*; v. 20 anaa

24 “Hi'i. Minaa ei mamama'a a'a fei au Samuel ma nolao, hini ro'ou na wareware, ronadii wareaa eni arewaa eni. 25 Ma hamu'ou pai ei mamama'a ma wagii fei fi'ugaia watolaa mei Haidaa mawe ei amaa hamu'ou. Ina warenaa a'a Abraham, 'A'a fei paimu, minaa ei rama'aa feni malagufu, ro'aa to hawegia.’i 26 Mei Haidaa na fa'asi'anaa mei nafina ma nado'o aloiamai a'a hamu'ou ba i haweginaa hamu'ou wagii fei ba i famomo'ainaa hememea a'a ei hafelo'ana.”

Peter ma John i Ma'aa ei Sanhedrin

4 1 Ei bauaniaa humuu mei Haidaa ma mei bauaniaa ei oananaa fei humuu mei Haidaa mawe ei Sadducee, rona dinaa a'a Peter ma John ei lagu'ei warewarenaa a'a ei rama'a. 2 Ronamina narafafelo hamatee ei apostle, ro'ei feroinaa ei rama'a ma u'u ba ei ma'ea, ro'aa asi'adiai uaa Jesus. 3 Rona panarofaa Peter ma John ma si'ei ba na fafidii, rona au'uaa lagua humuu bobo'aia nopa'aloo mafufuo. 4 Ma'uaa, watauda ei rona guainaa fei u'uga nawe narafawe'i wagina ma puduu ei naweree ale'ei haipani pufaba'a.

5 I no'arewalao, ei hapara, ei bauaniaa gufu mawe ei feroiaa law, rona figupui i Jerusalem. 6 Annas, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, hia yei ma ana Caiaphas, John, Alexander mawe ei wawane, maroaa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. 7 Rona fa'ugaa Peter ma John i ma'aa ro'ou ma i'iginaa lagua ba: “A'a tamanu faufau o hara hamuna bigi'aa feni?”

8 I dii, fei Spiriti Apuna na didifaa Peter ma ina warenaa a'a ro'ou: “Hamu'ou ena hapara ma bauaniaa ei rama'a! 9 Nabaa hamo'aa labaginaa fei pa'afii fei rawani'a bigi'a a'a mei iba'iba ba batanai i rawanidiai, 10 te, hamu'ou mawe minaa ei Israel, hamonei apa'aa feni: Meni i ufalarai i ma'aa hamu'ou ina rawani uaa fei haraa Jesus Christ, mei Nazareth, mei hamona fatawaia ma na fa'asi'ania a'a fei ma'ea mei Haidaa. 11 Hia fei

“ ‘mugoo, fei rona siminia ei fadufadua
ma nawe oanaa fafasui' fei humu.’

12 Fei tele'ana lomi a'a nemeadiai, uaa lomidiai hepalo hara yeni haroo pafea ba o'aa tela wagina.”

13 Ro'aa fanunupa'aa fei laugu'aa Peter ma John ma apa'ia ba lomi laguna dinaa feferoia ma lagua ale'ei rama'a ua, rona maduofu ma narapa'ia ba laguna tatalaifipui a'a Jesus mina. 14 Ma'uaa, si'ei ba rona fanunupa'ia ba na ufalaraifipui a'a lagua mei na pedu iba'ibana, lomi ba rona wareaa hepalo warea. 15 Si'ei, rona ware ba laguneido'o di'ininaa ei Sanhedrin ba ro'aa fiwarewarei. 16 Rona fi'i'igai: “O bigi'aa tamanu a'a lagua? Minaa ei rama'a Jerusalem, rona aida ba lagunamina bigi'aa

i 3:25 Genesis 26:4 j 4:11 O, oanaa fafasuii fei fasu'ufufugoi

hepalo baua foigia ma lomi owe opa'aipa'aa fei. ¹⁷Ma'uuaa, fapapaunii feni manumanu feni ba nei'aa talaidiai a'a ei rama'a, o warefawe'i a'a lagua ba lagunei'aa waredinaa feni hara feni a'a nemea.”

¹⁸Ma rona lala'idinamii lagua ma warefawe'i a'a lagua ba lagunei'aa fai u'u o feroinaa fei haraa Jesus. ¹⁹Ma'uuaa laguna ware Peter ma John ba, “Hamonei narama'aia. I rawani i pudaa mei Haidaa ba haigu'aa guainaa hamu'ou laraa hia? ²⁰Uaa, lomi ba haiguwe u'u'aupa'ainaa tamanu haiguna fanunua ma guainia.”

²¹Ro'aa warefamama'audigaa lagua, ronawe rawaiaa lagua. Lomi rona narapa'i ba batanai ro'aa fanima'aiaa lagua, uua, minaa ei rama'a, rona uduginaa mei Haidaa a'a fei bigi'aa lagua. ²²Uaa, mei na pedu iba'ibana a'a fei foigia na muainaa gunaroa pa'ania igisimasi.

Fei Lafulafuaa ei Narafawe'ia

²³Lagu'aa aladii Peter ma John, laguna hadiwe'inaa a'a ei maroaa lagua ma u'ugaa minaa ei rona wareia a'a lagua ei famamooa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu. ²⁴Ro'aa guainaa fei, a'a hepalo ua naranara, rona lafulafunaa a'a mei Haidaa. Rona ware ba, “Mena Fasu, mena ona bigi'aa tamanu nunumiamu, ona famamaraa fei pafea, feni malagufu ma fei agi ma minaa ei manumanu wagii ro'ou. ²⁵Wagii fei Spiriti Apuna, mei nafimu David, mei amaa hai'ou, na wareaa ei wareamu ba:

“Tani ei baua gufu, ro'aa siba
ma ei rama'a, rona naranara ba ro'aa bigi'aa hefi'a hafelo'a
manumanu?

²⁶Ei haparaa feni ano, rona ufawe'i
ma ei bauana, rona papa'ifipui
ba ro'aa fadugeaa mei Fasu
mawe mei Papaditaiana.”^k

²⁷Herod ma Pontius Pilate, laguna ma'adii ei Gentile mawe ei Israel yeni a'a feni baua gufu ma fiwarei ba batanai ro'aa fadugeaa Jesus, mei apunai nafimu, mei papaditaianu.’ ²⁸Rona bigi'uaiaa tamanu onadii naraia ba ronei bigi'ia uua fei faufaumu ma nunumiamu. ²⁹Si'ei, mena Fasu, narama'aiaa ei warefama'auaa ro'ou hai'ou ma hadumaa eni nafimu ba hai'ounei wareaa ei wareamu fininaa baua laugu'a. ³⁰Roainaa panimu, farawaninaa ei funua, bigi'aa ei hilalaa foigia ma fananawalaa puda a'a fei haraa mei nafimu Jesus, mei na apunai.”

³¹Ro'aa lafulafudii, na rerere fawelei ro'aa figupui wagina. Ma fei Spiriti Apuna na didifaa minaa ro'ou ma rona u'ugaa fei wareaa mei Haidaa fininaa laugu'a.

^k 4:26 *mei Christ o mei Messiah*

Ei Narafawe'ia, Rona Fifaninaa ei Manumanuu Ro'ou

³²Minaa ei narafawe'ia, rona pa'i hepalo ua pa'afi ma naranaraa ro'ou. Lomi hemea na ware ba ei manumanuna ana pa'aa manumanuna, ma'uua, rona fifaninaa ei manumanuu ro'ou. ³³A'a fei baua faufau, ei apostle rona'aida u'ugaa fei asi'anaa mei Fasu Jesus ma fei baua rawani'aa mei Haidaa na ude pafoo ro'ou. ³⁴Lomi hemea dupuaa ro'ou ba lomi manumanuna. Uaa, o nefarani, ei rona pa'i ano ma humuu ro'ou, rona aloaa e'ei, tonamai fei mugoo po'i wagina ³⁵ma augia i igoaa ei apostle ma rona fi'alaginia a'a ei lomi rona pa'i.

³⁶Joseph, mei Levi, noramiana Cyprus, mei rona roroinia ei apostle ba Barnabas (hanuna ba Fararawanii Naranara), ³⁷hia, na aloaa hefaa hapena ano ma tonamai fei mugoo po'i ma augia i igoaa ei apostle.

Ananias ma Sapphira

5 ¹Hemea rama'a, harana Ananias fipuinaa mei harona, Sapphira, ana laguna aloaa hepalo anoo lagua. ²Mei wawane na utofe'inaa ma'ida mugoo po'i ma mi augaa ei dufuna igoaa ei apostle ma mei harona na aida fei.

³Ma na ware Peter ba, “Ananias, tani i forapa'aa naranaramu Satan ma ona warefasifi a'a fei Spiriti Apuna ma ona utofe'inaa ma'ida mugoo po'i a'a fei aloamu anomu? ⁴Haa, a'a ba manumanumu ei ana otawe aloia? Ma o alodigia, a'a ba mugoo po'imu? Tamanu na foraa naranaramu ba o bigi'ia ale'ei? Abaa oi sifi'aa ei rama'a, ma'uua, mei Haidaa.”

⁵I guainaa fei Ananias, na pasima'e. Ma minaa ei rona guainaa fei, ronamina ma'aufafelo. ⁶Ma si'ei, ei baubara, rona nomai, sumaa fei hudi ununa ma poronaa hia ano ma i'ifinia.

⁷Nenee ale'ei oduai hour, mei harona na wadu'aimai ma lomi na aida ba tamanu napa'aa mei harona. ⁸Na i'iginia Peter, “Warefanau, sifeni feni pono'aa feni ano hamugua Ananias na tonia?”

Ina ware ba, “Hi'i. Sifena fena pono'ana.”

⁹Peter na warenaa a'ana, “Tani hamu'aa fi'u'ugai ba hamu'aa maniaa fei Spiritii mei Fasu? Ma'aia! Ei pinee ei ro'aa i'ifinaa mei haromu na nofarafi'idigimai papaa fei gigei. Ma ana ro'aa notabeio ale'ei.”

¹⁰Ana ei ua, ina pasima'e i igoana. Si'ei, ro'aa wadu'aimai ei baubara ma fanunupa'ia ba ina ma'e, rona tabenaa hia ano ma i'ifinia papaa mei harona. ¹¹Minaa ei losuia mawe ei rona guainaa fei, ronamina ma'au.

Ei Apostle, Rona Farawaninaa Watauda

¹²Ei apostle, rona bigi'aa watauda ei hilalaa foigia ma fananawalaa puda dupuaa ei rama'a. Ma wagii hepalo ua naranara, minaa ei, rona'aida figupui i Palee Solomon. ¹³Fa'ua ba ei rama'a yei na nara ba ei

apostle ma ei narafawe'ia, rona raraba, ma'uaa, lomi hemeadiai na nomai a'a ro'ou. ¹⁴Ma'uaa, wataudadiai wawane ma pifine, rona narafawe'i a'a mei Fasu ma pafoinaa fei puduu ro'ou. ¹⁵Si'ei, ei rama'a, rona dugamii ei funua i ma'aa tala ma fudigaa ro'ou pafoo tawa ma hafenaa unu ba fei hanunuu Peter nei pasi pafoo ro'ou ena na talaifalogilao. ¹⁶Rona figupuirai ei gupuu rama'a laloo ei pusu'o gufu na rafi'inaa Jerusalem ma nodugaree ei funua mawe ei na wadu'aa ro'ou ei spiriti hafelo¹ ma minaa ro'ou, na rawani.

Rona Haperararaiaa ei Apostle

¹⁷Ma mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa mawe minaa ei paniaa panina, ei ro'ou maroaa ei Sadducee, ronamina punepune. ¹⁸Rona panarofaa ei apostle ma augaa ro'ou laloo humuu bobo'aiaa fei gufu. ¹⁹Ma'uaa laloo fei poi, hemea alo'aloo mei Fasu na gigiaa ei gigei fei bobo'aia ma duginaa ro'ou i ano. ²⁰Ina ware, “Hamowii ufalarai i malalaa fei humuu mei Haidaa ma u'ufanaa ei rama'a minaa fei u'uga wagii feni manufau harenau.”

²¹I ba'amai panii fei arewaa, rona wadu'ainaa malalaa fei humuu mei Haidaa ana ale'ei guaiaa ro'ou ma feroinaa ei rama'a.

I nodigimai mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa mawe ei paniaa panina, rona lala'ifipuinaamii ei Sanhedrin—minaa ei bauaniaa gufuu Israel—ma aloaa hefi'a ba ronei dugamii ei apostle yei bobo'aia.

²²Ma'uaa ro'aa nosufudailao i bobo'aia, lomi rona labagipa'aa ro'ou yei ei oma'ama'aa. Si'ei, rona hadiwe'ai ma u'u ba, ²³“Hai'ouna fanunupa'ia ba ei gigei fei bobo'aia napa'aa fawi ma rona ufalarai a'a ei gigei ei oma'ama'aa; ma'uaa hai'ou'aa gigiaa ei gigei yei, lomi hemea lalona.”

²⁴Mei bauaniaa ei oanananaa fei humu mawe ei famamoaa humuu mei Haidaa, ro'aa guainaa fei u'uga, ronamina poapoai wagina ma naranara ba tamanudiai ba i nomai a'a feni.

²⁵Si'ei, na nomai hemea ma ware, “Me'o! Ei hamona aunaa ro'ou bobo'aia, ro'ou yei malalaa humuu mei Haidaa ma roi ufeferoinaa ei rama'a.” ²⁶A'a fei, mei bauana fipuinaa ei bauaniaa ei paniaa panina, rona dugamii ei apostle. Lomi rona foraneneinaa ro'ou, uaa rona ma'au ba ro nafa'aa ro'ou ei rama'a.

²⁷Ro'aa dugidigamii ei apostle, rona fa'ufalarainaa ro'ou i ma'aa ei Sanhedrin ba mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa i i'igainaa ro'ou hefi'a i'igai. ²⁸Ina ware ba, “Hai'ouna apunainaa hamu'ou ba hamonei'aa feroi a'a fei hara fei. Ma'uaa hamona fatalainaa fei feroiaa hamu'ou yeni Jerusalem ba hamo'aa guguinaa unuu hai'ou fei raraa mei rama'a mei.”

¹ 5:16 Warea Greek *spiriti lolooa*

²⁹Peter mawe ei apostle, rona ware, “Hai'ounei guainaa wareaa mei Haidaa laraa ei rama'a! ³⁰Mei Haidaniaa ei amaa o'ou na fa'asi'anaa Jesus wagii fei ma'ea, mei hamona fo'afama'eia ei hamo'aa fatawaia a'a fei haihai. ³¹Mei Haidaa na poro'aunaa hia i pepepe ma'auna ba hia Hapara ma Fatela'ana ba i fani filogiaa naranara ma futoaa ei hafelo'aa ei Israel. ³²O'ou, ona fanunuaa e'ei manumanu e'ei ma fei Spiriti Apuna ana na fa'arewaia ba fa'ua. Ma ei rona neneraa mei Haidaa, hia na fanaa fei Spiriti a'a ro'ou.”

³³Ro'aa guainaa fei, namina fifi'i unuu ro'ou ma na'aa ro fo'afama'ea ro'ou. ³⁴Ma'uaa, hemea Pharisee, harana Gamaliel, hemea feroiaa law, mei rona ma'auia minaa ei rama'a, hia dupuaa ei Sanhedrin, ina ufalarai ma ware ba roneido'o fa'asi'anaa ei apostle ano. ³⁵Ma na warenaa a'a ro'ou: “Ena Israel, narama'aia tamanu hamo'aa bigi'ia a'a ro'ou. ³⁶Mina, Theudas na nomai ma ware ba hia hemea baua rama'a ma ale'ei gunaroa pu'u rama'a na nenegia. Rona fo'afama'eia ma ei nenerana na matala ma lomidiai manumanu wagina. ³⁷Nenena, Judas, mei Galilee na nomai a'a fei au wareiaa rama'a ma famamotonaa hefi'a ma fa'asi'anaa sibaa. Hia ana, rona fo'afama'eia ma minaa ei nenerana na ba'authorai. ³⁸Si'ei, a'a fei manumanu e'eni, a warefanaa hamu'ou ba: Apuna papa'aa ro'ou! Fa'aunuaa ro'ou! Uaa, nabaa fei bigi'aa ro'ou, bigi'aa rama'a ua, i pa'ai ua. ³⁹Ma'uaa, nabaa noranarai a'a mei Haidaa, lomi ba hamowe paunaipa'aa ro'ou; hamowe nanamui'uaia ba ale'ei hamona fifo'ai a'a mei Haidaa.” Na hafududumaa ro'ou ei warewareana.

⁴⁰Rona guainaa wareana ma fawadu'ainamii ei apostle ma babuinaa ro'ou. Rona apunainaa ro'ou ba ronei'aa u'u a'a fei haraa Jesus ma fa'aunuaa ro'ou.

⁴¹Ei apostle, rona di'ininaa ei Sanhedrin fininaa ni'eni'ea uaa rona nara ba rona rawani ma'ida hamatee rona tonaa fi'ia ma mamafaa a'a fei hara. ⁴²Minaa ei arewaa, i malalaa fei humuu mei Haidaa ma a'a hepapalo humu, lomi rona fafaa feferoi o u'ugaa fei rawani'a warea ba Jesus, hia mei Christ.^m

Rona Rafeinaa ei Oloromeai

6 ¹A'a ei arewaa ei, ei ipowe gipelao fei puduu ei otalai nenera, ei Greece Jew dupuaa ro'ou, rona bababau'unuaa ei Hebrew Jew, uaa, lomi rona oma'afarawaninaa ei pifine ma'esuabea a'a ro'ou. Lomi rona fafanunuaa ro'ou wagii fei alagiaa du'ua hepapalo arewaa. ²Si'ei, ei Hefua ma Helagui, rona apaifigupuinaa ei otalai nenera ma ware, “Lomi na rawaninaa o'ou ba o'aa ba'ofaa fei bigi'aa fei u'ugaa fei wareaa mei Haidaa wagii fei alagiaa du'ua. ³Ena lofuu, hamonei rafeinaa oloromeai

^m 5:42 O, *Messiah*

i dupuaa hamu'ou, ena rona pepesu a'a fei Spiriti ma fei apa'a. Ma o'aa fifaninaa feni bigi'a a'a ro'ou ⁴ma o'ou, o lafulafu ma u'ugaa fei warea.

⁵Fei naranara fei, na rawani ua a'a minaa fei gupuu ro'ou. Rona rafeinaa Stephen, hemea namina we'i naranarana ma pepesu a'a fei Spiriti Apuna; ma Philip, Procorus, Nicanor, Timon, Parmenas ma Nicolas, mei Antioch, hemea na filoginaa losuna ba hia Jew. ⁶Rona fa'ugaa ei rama'a i a'a ei apostle. Ma ei apostle, rona augaa panii ro'ou pafoo ei oloromeai ma lafulafu.

⁷Ma fei wareaa mei Haidaa na tale. Ma na apoidiai fei puduu ei otalai nenera yei Jerusalem ma watauda ei bauaniaa humuu mei Haidaa nawe neneraa fei mau we'iaa naranara.

Rona Panarofaa Stephen

⁸Stephen, hia hemea na pepesu a'a fei rawani'a ma faufau mei Haidaa ma na bigi'aa hefi'a baa fananawalaa puda ma hilalaa fogia i pudaa rama'a. ⁹Ma'uaa, rona fiharei a'ana ei maroaa fei Synagogue ei Rona Ala (hara fei). Fei maroa fei, ro'ou Jew Cyrene ma Alexandria fipuinaa ei Jew yei laloo guei baa gufu fawelei Cilicia ma Asia. Rona fiharei a'a Stephen, ¹⁰ma'uaa, lomi rona hawiaa fei apa'ana o fei Spiriti, fei na umuinaa hia.

¹¹Ma rona fiwarei'opa'ai ma u'ugainaa hefi'a ba ronei ware ale'ei ba, "Hai'ouna guainaa Stephen na warefafeloaa Moses ma mei Haidaa."

¹²Si'ei, rona fababainaa iaa ei rama'a ma ei bauaniaa gufu mawe ei feroiaa law. Rona panarofaa Stephen ma fa'ugia pudaa ei Sanhedrin.

¹³Rona dugamii hefi'a rona u'ufasifi ale'ei ba, "Meni rama'a meni, lomi na fafaa warefafeloaa feni apunaia humu ma fei law. ¹⁴Uaa, hai'ouna guainia na ware ba Jesus, mei Nazareth i fawata'o'ooa feni humu feni ma filoginaa ei maumau, ei na fanaa o'ou Moses."

¹⁵Minaa ei rona guta a'a ei Sanhedrin, rona fanunufa'u'uaa Stephen ma fanunupa'aa fei mau pudana ba ale'ei pudaa hemea alo'alo.

Fei Wareaa Stephen a'a ei Sanhedrin

7 ¹Si'ei, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na i'iginia, "Fa'ua, e'ei warea e'ei?"

²A'a fei ina ware, "Ena lofu ma ena ama, guainau! Mei Haidaniaa fei hawera na fa'arewa a'a mei amaa o'ou Abraham ei hia yei Mesopotamia ma atawe guta Haran. ³Mei Haidaa na ware, 'Di'ininaa gufumu ma ei rama'aa gufumu ma dinaa a'a fei gufu yau a fama'aio.'

⁴"Si'ei, ina di'ininaa fei gufuu ei Chaldea ma naree guta i Haran. I ma'edii amana, mei Haidaa na alonaa hia a'a feni gufu hamo'ei guta wagina. ⁵Lomi na fania hepalo manumanu yei ana pa'aa lomi ma'ida malagufu. Ma'uaa, mei Haidaa na fa'unai ba hia mawe ei paina nefarani, ropowe tonaa fei malagufu, ma'uaa, a'a fei au fa'unaia atawe pa'i na'una

Abraham. ⁶Mei Haidaa na warenaa a'ana ale'ei: 'Ena paimu, ro'aa ale'ei rama'a rauaa laloo hefaa gufu abaa gufuu ro'ou ma oa ale'ei humuwa ma tonaa haperaraiaa ro'ou laloo gunaroa pu'u igisimasi. ⁷Ma'uua, a fanima'aiaa fena baua gufu, fena ro'aa humuwai wagina. Ma hinene, ro'aa wala'amai wagina ma losuinaw faweleni.' ⁸Ma ina fanaa Abraham fei fi'ugaiaa fei moro'aa hudii wawanei. Ma Abraham nawe oanaa amaa Isaac ma moro'aa hudii wawaneina laloo fei fafainaroaa arewaa nenee fei waniniana. Hinene, Isaac nawe oanaa amaa Jacob ma Jacob na oanaa amaa ei hefua ma helagui ama mina.

⁹"Si'ei ba ei ama mina, rona punepune a'a Joseph, rona alonaa hia Egypt ale'ei humuwa. Ma'uua, mei Haidaa na oafipui a'ana ¹⁰ma hadumia a'a minaa ei hafelo'ana. Ina fani apa'aa Joseph ma farawaninia i puda Pharaoh, mei haparaa Egypt; si'ei, ina fagutania ba hia haparaa Egypt ma fei humuna, humuu hapara.

¹¹"I dii, na nomai fei au mouabiabia waggii minaa ei gufu laloo Egypt ma Canaan, nofininamii baua fi'ia ma ei amaa o'ou, lomi rona pa'i du'ua. ¹²I guania Jacob ba na pa'i lau guana i Egypt, na aloaa ei amaa o'ou a'a fei rawarawa aunuaa ro'ou. ¹³A'a fei faguapooa aunuaa ro'ou, Joseph na warefanaa ei lofuna ba hia hini ma Pharaoh nawe apa'aa ei maroaa Joseph. ¹⁴Nenee fei, Joseph na apainamii amana Jacob mawe minaa ei maroana; puduu ro'ou, oloromfua ma haipani. ¹⁵Si'ei, Jacob na dinaa Egypt ma hia mawe ei amaa o'ou, rona ma'e yei. ¹⁶Ei hudi unuu ro'ou, rona porohadiwe'idinaa Shechem ma na fahainopaa ro'ou laloo fei huapu na'ana'a, fei i pononaa hefi'a mugoo po'ii Abraham a'a ei na'uu Hamor yei Shechem.

¹⁷"I nofarafi'imai fei au mei Haidaa ba i bigi'aa fei fa'unaiana a'a Abraham, fei puduu ei gufuu o'ou yei Egypt nawemina rata. ¹⁸Ma hemeadiai na tonaa fei hapara yei Egypt, hemea lomi na apa'aa Joseph. ¹⁹Ina haperararaiaa ei maroaa o'ou ma humuwainaa ei upuu o'ou ba ronei siminaa ei baduu we wanini'uaa ba ronei ma'e.

²⁰"Ma fei au fei, na wanini Moses ma abaa hia baduu ua.ⁿ Laloo oduai puda rona oma'aia yei humuu mei amana. ²¹Ei ropowe poro'aunaa hia ano ma di'inia, mei pifine, na'uu Pharaoh, na poro'ia ma oma'aia ba hia pa'aa na'una. ²²Rona feroinaa Moses a'a minaa ei apa'aa Egypt. Ei wareana ma bigi'ana namina honua.

²³"Moses na pa'i gunaroa pa'ania igisimasina ei i nara ba ido'o ma'a ei gufuna Israel. ²⁴Ina fanunupa'aa hemea Egypt na fafeloaa hemea gufuna. Si'ei, na nolao ba i hadumia ma fo'afama'ea mei Egypt. ²⁵Naranaraa Moses ba ei gufuna, ro'aa fanunu'apa'ia ba mei Haidaa na rafeinia ba hia i alaraa ro'ou, ma'uua, lomi rona fanunu'apa'ia. ²⁶Ma iree arewadiai, Moses na

ⁿ 7:20 O, *Moses ma hia maurawani puda mei Haidaa.*

nobapa'amii helagui Israel, lagu'ei fifo'ai. Ba i fawanewaneaa lagua ina ware ale'ei, 'Megu, hamugua filofui. Tani hamu'aa itainaa raraa unuu hamugua?'

²⁷"Ma'uua, mei i fo'a, na susuninaa Moses ma ware ba, 'Hini na augio ba bauana ma fawanewaneaa haigua?' ²⁸Haa, ana ba o fo'afama'eaueu ale'ei o fo'afama'eaueu mei Egypt minoa?' ²⁹I guainaa fei Moses, na ma'au ponipa'ainaa Midian ma naree guta yei ale'ei rama'aa gufuu raua ma na pa'i helagui na'una, baduu wawane.

³⁰"I nodigilao gunaroa pa'ania igisimasi, hemea alo'alo na fa'arewa a'a Moses laloo fei haihai na gu'a fawelei lomi guana o hepalodiai manumanu papaa Maugeni Sinai. ³¹I fanunupa'aa fei, na madufofo wagina. I nolao ba i fanunu, na guainaa fei lao mei Fasu: ³²'Yau mei Haidaniaa ena amamu. Mei Haidaniaa Abraham, Isaac ma Jacob.' Namina ma'aufunurere Moses ma ba lomi ipo'o fanunu.

³³"Ma mei Fasu na warenaa a'ana, 'Dudumaa ei hafena pinemu, uaa fawelena o u wagina na apunai. ³⁴Unapa'aa fanunupa'aa fei gutafafeloa ei rama'aa gufuu yei Egypt. Na guaidigaa ei ai'aigaa ro'ou ma na nogio ba a alaraa ro'ou. Nadii, nomai. Yau a alohadiwe'inio Egypt.'

³⁵"Ana mei Moses mei, mei lagu'aa fadugeia ma ware ba, 'Hini na augio bauana ma fawanewaneaa haigua?' Ana sime i na fa'arewa a'ana mei Haidaa wagii fei haihai ale'ei alo'alo ma na aloia ba hia bauaniaa ro'ou ma alaraa ro'ou. ³⁶Na dugamii ro'ou yei Egypt ma bigi'aa manumanuu fananawalaa puda ma ei hilalaa foigia yei Egypt a'a fei Roa Agi^o ma ana laloo gunaroa pa'ania igisimasi yei lomi guana ma haihai.

³⁷"Ana mei Moses, mei i ware a'a ei Israel ba, 'Mei Haidaa, iwe aloaa hemea mamama'a ale'ena yau i tapuu ena rama'aa gufuu hamu'ou.' ³⁸Hia hemea dupuaa fei gupuu ei rama'a fawelei lomi haihai ma guana a'a mei alo'alo, mei i wareware a'ana pafoo Maugeni Sinai ma a'a ei amaa o'ou. Ma na tonaa ei warea na udelao ba i fifaninamai a'a o'ou.

³⁹"Ma'uua, ei amaa o'ou, rona barafeia. Rona ofadugia ma ei naranaraa ro'ou na hadiwe'idinaa Egypt. ⁴⁰Rona ware a'a Aaron, 'Bigifani haidaniaa hai'ou ba nei famamooa hai'ou. Uaa, meni Moses, meni i dugifalele'anaa hai'ou yei Egypt, lomi hai'ouna aida ba hia batanai!' ⁴¹Ana fei au fei, rona bigi'aa fei haidaniaa ro'ou, maumauna ale'ei na'uu buduma'ao. Rona fani fanaa ro'ou a'ana ma hamamani ma bigi baua du'ua hamatee ba ro teninaa fei bigi'aa panii ro'ou. ⁴²Ma'uua, mei Haidaa na ofadugaa ro'ou ma rawaiaa panina a'a ro'ou ba ro'aa losuinaa ei manumanu haroo pumanugawe. Hefeni ana ale'ei fei ne'ia laloo fei bu'uu ei mamama'a:

" 'Haa, hamona fani fanaa hamu'ou a'au ma mi au manumanu a'au i a'a fei talaiaa hamu'ou laloo gunaroa pa'ania igisimasi yei lomi haihai o guana, hamu'ou ena Israel?

43 Hamona poro'aa fei palee Molech
 ma fei pi'uu mei haidaniaa hamu'ou, Rephan,
 ma ei bigi'aa hamu'ou ba hamo'aa losuinia.

Si'ei, a alonaa hamu'ou suwidenaa Babylon ale'ena rama'a, lomi gufuu ro'ou.'

44 "Yei lomi haihai o guana, ei amaa o'ou mina, rona pa'i fei humuu mei Haidaa poroporo, fei na pa'i bao fei law lalona. Rona bigi'ia ale'ei tamanu inado'o fanunuia Moses ei i warefania mei Haidaa. 45 Ro'aa todigaa fei humuu mei Haidaa poroporo ei amaa o'ou a'a fei famamoaa Joshua, rona notofininia a'a ro'ou ei ro'aa tonaa fei malalagufu a'a ei rama'aa fei baua gufu, ei na teteaa ro'ou mei Haidaa. Fei humu fei, na oa a'a ro'ou nopa'alo fei au David, 46 mei na ni'eni'e a'ana mei Haidaa, mei i i'igai ba i bigifani humuu mei Haidaniaa Jacob.^p 47 Ma'uua, Solomon, hia mei i fadufani humuna.

48 "Ma'uua, mei na Pa'aa Pafeai, lomi i guta laloo ei humu faduaa rama'a. Ale'ei i wareia mei mamama'a:

49 " 'Na ware mei Fasu, fei gufu pafea, gutanau
 ma feni malagufu, lalabenii pineu.

Humu bata fei ba o'aa bigifanau?

O i fawelei hitani ba a gutafawenai?

50 Haa, a'a ba eni manumanu eni, bigi'aa paniu?'

51 "Na pa'aa waiwai tabaa hamu'ou. Ei naranara ma adiaa hamu'ou, tawi'ana ale'ei ei lomi na moro hudii wawane! Hamu'ou pa'aa ale'ena ena amaa hamu'ou: Ranimai hamona'aida fadugeaa fei Spiriti Apuna!

52 Ina pa'i hemea mamama'a mina ba lomi rona haperararaia ei amaa hamu'ou? Ana ronamina fo'afama'ea ei ronadii wareaa fei noramiaa mei Wanewanea. Ma eni, hamona aloia ma fo'afama'ea— 53 hamu'ou ena na todigaa fei law, fei rona wareia ei alo'alo, ma'uua, lomi hamona nenegia."

Rona Nafa'aa Stephen

54 Ro'aa guainaa fei, rona sibafafelo ma fi'u'uinaa difoo ro'ou a'ana.

55 Ma'uua fei Spiriti Apuna na didifaa Stephen ma ina aranaa gufu pafea, fanunupa'aa fei haweraa mei Haidaa ma Jesus na ufalarai i pepei ma'au mei Haidaa. 56 Ina ware, "Fanunu. Una fanunupa'aa fei gufu pafea na ba'agigi ma mei Na'uu Rama'a fi ufalarai i pepei ma'au mei Haidaa."

57 A'a fei, rona lotomaa adiaa ro'ou ma tomewai ma minaa ro'ou na ponifafifi'inaa a'ana, 58 foraneneneinia, notonaa hia auguu fei gufu ma nafanaa hia mugoo. Ma ei rama'a, ei ro'aa haperararaia, rona augaa ei susuu ro'ou pinee hemea wawane harana Saul.

59 Ei roi nafa'ia, Stephen na lafulafu, "Mena Fasu Jesus, tonaa fei spiritiu." 60 Ma na pasi unaa du'una ma haroharo, "Mena Fasu, futoaa eni hafelo'aa ro'ou." I'a wareia fei, nawe ma'igu.

8 ¹Ma Saul, hia yei ma na ugainaa fei ma'eana.

Rona Haperararaia ma Faba'atorainaa ei Losuia

Ma a'a fei arewaa fei, na pa'i hefaa baua haperararaia a'a ei losuia yei Jerusalem ma minaa ro'ou, ronamina ba'atorainaa yei Judea ma Samaria ma ei apostle, lomi. ²Ei ronapa'aa neneraa mei Haidaa, rona i'ifinaa Stephen ma ronamina faloloa'inia. ³Ma'uaa, Saul fipowe fafeloaa fei gutanaa ei losuia. Ina wadu'ainaa hepapalo humu ma foraneneneinaa ei wawane ma pifine ma aunaa ro'ou bobo'aia.

Philip Yei Samaria

⁴Ei rama'a rona ba'atorai, rona u'ugaa fei rawani'a warea a'a ei gufu rona dinaa wagina. ⁵Philip na dinaa hepalo gufu yei Samaria ma u'ugaa mei Christ^q yei. ⁶Ro'aa guainaa Philip ei gupuu rama'a ma fanunupa'aa ei hilalaa foigia ina bigi'ia, minaa ro'ou, rona guaifarawaninaa tamanu ei wareana. ⁷Ei spiriti hafelo,^r rona iwa ma wala'amai a'a watauda rama'a ma watauda ma'ea unu mawe ei iba'iba, hia na farawaninaa ro'ou. ⁸Si'ei, na bauana fei ni'eni'ea laloo fei baua gufu fei.

Simon mei Puala

⁹Na pa'i hemea rama'a harana Simon nafane bigi'aa fifinesi laloo fei gufu ma famalefaiaa minaa ei rama'aa Samaria. Ina warefa'agu'agu ba hia baua rama'a ¹⁰ma minaa ei rama'a, ei bauana mawe ei rama'a ua, rona guainia ma ware ba, “Meni rama'a meni na pa'i faufau mei Haidaa, fei rona wareia ba fei Baua Faufau.” ¹¹Rona nenegia uatani, ranimai na famadi'aa puda ro'ou a'a fei fifinesina. ¹²Ma'uaa ei pifine ma wawane, ei ro nara ba fa'ua fei u'ugaa Philip, rona pudugufai ei i u'ugaa fei rawani'a wareaa fei haparaiaa mei Haidaa ma fei haraa Jesus Christ. ¹³Simon, ana na nara ba fa'ua fei ma na pudugufai. Ma ina talai neneraa Philip na dinaa hitani. Ma na malefa a'a ei baua hilala ma foigia ina fanunuia.

¹⁴Ro'aa guainia ei apostle yei Jerusalem ba ei Samaria rona tonaa fei wareaa mei Haidaa, rona aloaa Peter ma John a'a ro'ou. ¹⁵Lagu'aa nodigimai, laguna lafulafunaa ro'ou ba ronei tonaa fei Spiriti Apuna ¹⁶uaa, fei Spiriti Apuna atawe pasiaa hemea ro'ou; rona pudugufai ua a'a^s fei haraa mei Fasu Jesus. ¹⁷Si'ei, Peter ma John, laguna au panii lagua pafoo ro'ou ma ronawe tonaa fei Spiriti Apuna.

¹⁸Simon, i fanunuia ba laguei apostle na augaa panii lagua, hefi'adiai na tonaa fei Spiriti. Ma ba i fani mugoo po'i a'a lagua ¹⁹na ware, “Fanau fena faufau fena, uaa ba minaa ei a augaa panii pafoo ro'ou, ronei tonaa fei Spiriti Apuna.”

^q 8:5 O, *Messiah* ^r 8:7 Warea Greek ba *spiriti loloaa* ^s 8:16 O, *laloo*

²⁰Peter na ware, “Fei mugoo po'imu nei madigefipui a'amu, uaa yoi ona nara ba o pono'aa fei fanaa mei Haidaa a'a mugoo po'! ²¹Lomi ona pa'i ma'lida bigi'amu a'a feni bigi'a, uaa fena naranaramu, lomi na rawani i puda a mei Haidaa. ²²Filoginaa fena hafelo'a naranaramu ma lafulafunaa a'a mei Fasu. Woro i futoaa ena hafelo'a naranaramu. ²³Uaa una fanunu'apa'ia ba na para'a naranaramu ma na bobo'ainio fei hafelo'a.”

²⁴Ma Simon na ware, “I'iginaa mei Fasu ba inei'aa pa'au tamanu ona wareia.”

²⁵Lagu'aa u'udii ma waredigaa fei wareaa mei Fasu, Peter ma John, laguna hadiwe'inaa Jerusalem, no'u'ugaloo fei rawani'a warea a'a watauda ei gufu Samaria.

Philip ma mei Ethiopia

²⁶Ma hemea alo'aloo mei Fasu na warenaa a'a Philip, “Aununaa hara'uu a'a fei tala lomi guana o haihai, fei na upunaloo Jerusalem aununaa Gaza.” ²⁷Si'ei, ina aunu ma ei fi nolao na nobapa'aloo hemea Ethiopia,^t lomi wawaneina, hemea nafii mei hapara pifine, mei oma'aa ei mugoo po'ii Candace. Mei rama'a mei na aununaa Jerusalem ba i losui. ²⁸Ma ifi hadiwe'inaa gufuna pafoo fei wana, igo'igoaa fei bu'uu mei mamama'a Isaiah. ²⁹Fei Spiriti na warenaa a'a Philip, “Dinaa a'a fena wa ma oafarafii' papana.”

³⁰Si'ei, Philip na poni nopa'aloo fei wa ma guainaa mei rama'a mei fi igo'igoaa fei Bu'uu Isaiah, mei mamama'a. Na i'igai Philip, “Ana ona apa'ia hanuu fena igoamu?”

³¹Ma ina ware, “A apa'ibatanainia rabaa na pa'i rama'a ba i warefa'arewaia a'au?” Si'ei, na i'iginaa Philip ba nei fanegutafipui a'ana.

³²Mei nafii mei hapara pifine fi igoaa feni paolaa wareaa fei Bu'u Apuna:
 “Rona talaidugia ale'ei sipsipi ba i dinaa fei ma'ea
 ma ale'ei na'uu sipsipi lomi waigiana ei ro'aa fapi'aa hugoo ununa,
 ana lomi na gigiaa umuna.

³³Rona famamafaia ma lomi rona fania fei rawani'a dududua.

Hini mei ba i u'ufanaa ei paina?

Uaa, rona fapedugia yeni malagufu.”

³⁴Mei nafi mei na i'igainaa Philip, “Warefanau ba fi warewareaa hini mei mamama'a, hia o hemeadii?” ³⁵Si'ei, Philip na igoaa fei ne'iaa fei Bu'u Apuna ma u'ufania fei rawani'a wareaa Jesus.

³⁶Ei lagu'ei nolao a'a fei tala, laguna nopa'aloo fei ranu, na ware mei nafi, “Fanunu, na pa'i ranu yeni. Na rawani ba a pudugufai?” ³⁷^u ³⁸Ma

^t 8:27 Hefaa gufu fawelei opa'aloo Nile ^u 8:37 Hefi'a we ne'ia ba pudugufai?” ³⁷ Philip na ware, “Naba onamina narafawe'i a'a minaa ei naranaramu, hi'i.” Mei nafi na ware, “Una uga ba Jesus Christ, hia mei Na'uu mei Haidaa.”

ina warenaa a'a ro'ou ba ronei fa'ugaa fei wa. Philip ma mei nafi, laguna u'upunaa fei ranu ma Philip na pudugufainia. ³⁹Lagu'aa asi'arai a'a fei ranu, fei Spiritii mei Fasu na notonaa Philip ma mei nafi, fai lomi na fanunupa'idinia ma na aununi'eni'ena gufuna. ⁴⁰Ma'uaa, Philip na maua yei Azotus ma tatalai yei ma wareaa fei rawani'a warea a'a minaa ei gufu nopa'aloo Caesarea.

Saul na Filoginaa Naranarana

(Acts 22:6-16; 26:12-18)

9 ¹Ma'uaa Saul, ana fi fifi'i ununa ba i fo'afama'ea ei otalai neneraa mei Fasu. Na dinaa a'a mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ²ma i'iginia ba nei ne'inaa a'a ei synagogue yei Damascus ba nabaa i labagipa'aa hini maroaa fei Tala—pifine o wawane—nei panarofaa ro'ou ma bobo'ainaa ro'ou Jerusalem. ³I norafi'inaloo Damascus a'a fei tatalaiana, ana ei ua, hepalo we'ai noramiana pafea na we'afaweloinia. ⁴Ina pasinaa malagufu ma guainaa hepalo lao na warenaa a'ana ba, “Saul, Saul, tani o haperararaiau?”

⁵Saul na i'igai, “Yoi hini, mena Fasu?”

Ina ware, “Yau Jesus, mei o haperararaia. ⁶Nadii. Asi'aa ma aununaa a'a fei baua gufu ma we guainaa tamanu ba nei bigi'ia.”

⁷Ei ro talaihugiaa Saul rona u hawainaa poaa ro'ou; rona guainaa fei lao, ma'uaa, lomi na fanunupa'aa hemea rama'a. ⁸Saul na asi'aa a'a fei malagufu, ma'uaa, ba i werainaa pudana, lomi na fanunupa'i. Si'ei, rona tauaa panina ma duginaa hia Damascus. ⁹Laloo oduai arewaa ina wera pudana ma lomi na hanana o hunu.

¹⁰Yei Damascus na pa'i hemea otalai nenera, harana Ananias. Mei Fasu na harofia a'a fei mefina, “Ananias!”

Ina ware, “Tani, mena Fasu?”

¹¹Mei Fasu na warenaa a'ana, “Dinaa a'a fei humuu Judas yei Tala Wanewane ma labaginaa hemea Tarsus harana Saul, uaa, ifi lafulafu eni. ¹²I a'a fei mefina na fanunupa'aa hemea rama'a, harana Ananias na nomai augaa panina pafona ma faweradinaa pudana.”

¹³Na ware Ananias, “Mena Fasu, yau na guainaa watauda u'ugaa mei rama'a mei ma minaa ei hafelo'a bigi'ana a'a ei apunaiiaa mei Haidaa yei Jerusalem. ¹⁴Ina nomai yeni uaa ei famamoaa humuu mei Haidaa rona faninaa panina ba nei panarofaa hini i lala'aa haramu.”

¹⁵Ma'uaa, mei Fasu na warenaa a'a Ananias, “Aunu ua! Mei rama'a mei, una rafeinia ba waduu paniu talaitonaa harau i a'a ei Gentile ma ei haparaa ro'ou mawe ei Israel. ¹⁶Ba a fama'aia batanai fi'ia i tonia a'a fei harau.”

¹⁷Si'ei, Ananias na dinaa a'a fei humu ma wadu'ai. Na augaa panina pafoo Saul ma ware, “Mena lofuu Saul, mei Fasu—Jesus, mei i

fa'arewa a'amu i ma'aa tala ei oi fi nomai yeni—na aloamiau ba onei fafanunudiai ma fei Spiriti Apuna neimina didifio.”¹⁸ Ana ei ua, hefi'a manumanu ale'ei huna na pasilele'aa pudaa Saul ma na fanunupa'idiai. Ina asi'aa ma rona pudugufainia¹⁹ ma i hananadii, na faufaudiai.

Saul Yei Damascus ma Jerusalem

Saul na gutafipui a'a ei otalai nenera yei Damascus ale'ei hefi'a arewaa.²⁰ Ana ei ma na u'u laloo ei synagogue ba Jesus, hia Na'uu mei Haidaa.²¹ Minaa ei rona guainia na ba'arofa ma i'igai, “Haa, ana simeni, meni i fa'agu'agu ma fo'aiaa ei ro'aa lala'aa fei hara yei Jerusalem? Ma abaa eni i nomai yeni ba i patarobobo'inaa ro'ou ma duginaa ro'ou a'a ei famamoa humuu mei Haidaa?”²² Ma'uaa, Saul na to'apoidiai faufauna ma fapoapoinaa ei Jew ro'aa guta yei Damascus, uaa, na fa'arewaia ba Jesus, hia mei Christ.”

²³I nodigilao ale'ena hefiga arewaa, ei Jew na fiwarewareipa'ai ba ro'aa fo'afama'eia.²⁴ Ma'uaa Saul na guainia ba ale'ei warewareaa ro'ou. Arewaa ma poi, ronamina pupudainaa ei poaa fanefanee fei gufu ba ro'aa fo'afama'eia.²⁵ Ma'uaa, ei neneraa Saul na dugia poi ma fa'u'upuia laloo hepalo pa a'a fei walawalaa fei nono.

²⁶I nodigimai Jerusalem ba i bigifipui a'a ei otalai nenera, ma'uaa, minaa ro'ou na ma'auia ma nara ba hia abaa pa'aa otalai nenera.²⁷ Ma'uaa, Barnabas na duginaa hia a'a ei apostle. Ina warefanaa ro'ou batanai Saul ei i talaimai ma'aa tala na fanunupa'aa mei Fasu ma mei Fasu na warenaa a'ana ma batanai ba yei Damascus ina laugu'ua ei i wareaa fei haraa Jesus.²⁸ Si'ei, Saul na gutafipui a'a ro'ou ma tatalai yei Jerusalem ma u'ulaugu'uai a'a fei haraa mei Fasu.²⁹ Ina fiwarewarei ma fiharei a'a ei Jew Greece, ma'uaa, ba ro'aa fo'afama'eia.³⁰ Ro'aa guainaa fei ei lofu, rona duginaa hia Caesarea ma alonaa hia Tarsus.

³¹Ma ei losuia yei Judea, Galilee ma Samaria, ronawe gutafarawani. Fei Spiriti Apuna na fawe'ia ma fa'unuwenuweaa naranaraa ro'ou ma na apoidiai puduu ro'ou ma rona gutama'auaa mei Fasu.

Aeneas ma Dorcas

³²Fi talai a'a ei gufu sugutata'aia Peter, na dinaa Lydda ba i ma'a ei apunaiaa mei Haidaa yei.³³ Yei ina bapa'aa hemea harana Aeneas, mei na ma'e raraa ununa na haino pafoo tawa ale'ei fainarua igisimasi.³⁴ Peter na warenaa a'ana, “Aeneas, Jesus Christ, i fapedugaa funuamu. Asi'atonaa fei hafena nopamu.” Ana ei, na asi'aa Aeneas.³⁵ Minaa ei Lydda ma Sharon na fanunupa'aa mei ma neneraa mei Fasu.

³⁶Yei Joppa na pa'i hemea pifine otalai nenera, harana Tabitha (fei, ana fei hara Dorcas).^w Ma hia nafane bigi'aa ei rawani'a bigi'a ma hadumaa ei rama'a lomi na pa'i manumanu. ³⁷A'a fei au fei, hia na funuma'e ma rona nunufia ma fahainopia a'a hepalo tarea humu. ³⁸Lydda na rafi'inaa Joppa; si'ei, ro'aa guainia ei otalai nenera ba Peter yei Lydda, rona aloaa helagui a'ana ma laguna roronina ba, “Nobatafamai e'eni!”

³⁹Na aunuhugiaa lagua Peter ma ro'aa nodigilao, rona duginaa hia a'a fei tarea humu. Minaa ei pifine ma'esuabea, rona u i a'ana. Rona ai'ai ma fama'aia ei hawaa ugu ma ei susu, ei tawi'aa Dorcas ei fido'o guta a'a ro'ou.

⁴⁰Peter na fa'asi'anaa minaa ro'ou i ano ma na fa'unaa du'una ma lafulafu. Oma'anaa a'a mei pifine ma'ea ma ware, “Tabitha, asi'aa!” Ina werainaa pudana ma i fanunupa'aa Peter, na asi'aguta. ⁴¹Ina tauaa panina ma fa'ufalarainia. I dii, na lala'amii ei apunaia mawe ei ma'esuabea ma fa'ugia fininaa harenuana i pudaa ro'ou. ⁴²Minaa ei Joppa, rona guainaa fei ma watauda na narafawe'i a'a mei Fasu. ⁴³Peter na guta yei Joppa ale'ei hefiga arewaa a'a hemea na'aida naraiaa ei hudii manulelele, harana Simon.

Cornelius na Lala'aa Peter

10 ¹Yei Caesarea na pa'i hemea rama'a, harana Cornelius, hemea centurion yei Italy. ²Hia mawe ei e'ei laloo humuna, romina neneraa mei Haidaa ma ma'auia. Ma ina pani'arerei a'a ei rona pa'i nunumiaa ro'ou ma fane lafulafu a'a mei Haidaa. ³Heai arewaa, fafi, ale'ei oduai ido'o, ina to fanunua ale'ei mefi. Ina fanunupa'aa hemea alo'aloo mei Haidaa na nomai a'ana ma mei alo'alo na ware, “Cornelius!”

⁴Cornelius na fanunufa'u'uia ma na ma'au. Ina i'igai, “Tani mena Fasu?” Na ware mei alo'alo, “Ei lafulafuamu ma ei fanamu a'a ei lomi manumanuu ro'ou na aununaa a'a mei Haidaa pafea ma ina narapa'io. ⁵Ma e'eni, aloaa hefi'a dinaa Joppa ba ronei dugamai mei harana Simon, mei ana harana Peter. ⁶Hia na guta humuu Simon, mei na'aida naraiaa hudii manulelele ma fei humuna, i papaa agi.”

⁷I aunudii mei alo'alo, mei i wareware a'ana, Cornelius na harofaa helagui tameloina ma hemeadiai tameloina, hemea rama'aa fo'aa, hemei na ma'auaa mei Fasu. ⁸Ina warefanaa ro'ou minaa ei manumanu na fanunua ma na alonaa ro'odu Joppa.

Fei Fanunuaa Peter—ale'ei Mefi

⁹Hepalodiai arewaa nenee fei ma i nohaloainalao, ro'ei talaifarafi'inaa fei gufu, Peter na fanenaa pupuaa fei humu ba i lafulafu a'a mei Fasu.

^w 9:36 Guapaloei hara Tabitha (Aramaic) ma Dorcas (Greek) hanuu guapaloei ba *gazelle* (hepalo mau manulelele).

¹⁰Ina bao ma ba i hanana. Fi babagii ei du'ua, hia na mefi. ¹¹Ma laloo fei mefina na fanunupa'aa fei pumanugawe na gigi ma hefaa manumanu ale'ei bauan lawalawa na tausisigaigio malagufu a'a obaoei supuna. ¹²Ma lalona na pa'i watauda ei maumau manulelele, ei rona pa'i obao pine mawe ei mau manulelele ro ata'ata i malagufu ale'ei wa'a mawe wa'i ma ei manufidufidu haroo pafea. ¹³Ma na ware hefaa lao a'ana, "Asi'aa Peter. Fo'afama'eia ma hanana."

¹⁴Na ware Peter ba, "Pa'aa lomi, mena Fasu! Atawepo'o hana ena abaa du'ua, ena na loloa."

¹⁵Fei lao na ware faguapoidiai a'ana, "Nabaa hefaa manumanu ma mei Haidaa na waredii ba na rawani, onei'aa ware ba na loloa."

¹⁶Feni lao guaiana na fa'odupoai ma ana ei ua, fei lawalawa na hadiwe'ainaa pafea.

¹⁷Fi naranara watauda Peter ba tamanu hanuu fei fanunuana, ei rama'a aloaa Cornelius, ana rona bapa'aa fei humuu Simon ma u i papaa fei gigei. ¹⁸Rona haro'i'igai ba, "Simon, mei ana harana Peter, hia, yena?"

¹⁹Fi naranara Peter ba tamanu hanuu fei fanunua, fei Spiriti na warenaa a'ana, "Simon, o'odui rama'a, roi labaginio.^x ²⁰Hee, asi'aa ma upunaa pu. Apuna nara ba o'adii o lomi, uaa, yau meni a aloawii ro'ou."

²¹Peter na upulao ma warenaa a'a ei rama'a, "Yau meni hamo'ei labaginia. Tani hamu'ou nomai?"

²²Ei rama'a na ware, "Noramiaa hai'odu a'a Cornelius, centurion. Hia hemea na wanewane ma na ma'auaa mei Haidaa. Ma minaa ei Jew, rona ma'auaa mei rama'a mei. Hemea alo'alo, mei na apunai, na warefania ba yoi onei dinaa humuna ba i guainaa tamanu o wareia." ²³Si'ei, Peter na ware ba ronei wadu'ainaa humu ma guta a'ana.

Peter i Humuu Cornelius

Heai arewadii, Peter na aunuhugiaa ro'odu ma hefi'a rama'aa Joppa, hefi'a narafawe'ia, ana rona aunu. ²⁴Heai arewadii, ina sufudai i Caesarea. Cornelius na apa'ia ba i nomai ma ina harofamii ei gufuna mawe ei tafina. ²⁵I wadu'ainaa fei humu Peter, Cornelius na nomai i ma'ana ma o'o'ui i pinee Peter. ²⁶Ma'uaa, Peter na fa'asi'ania. Ina ware, "Ufalarai. Yau ana rama'a ua."

²⁷Laguna fiwarewarei ma Peter na wadu'ai ma fanunupa'aa hefaa bauan gupuu rama'a. ²⁸Ina warenaa a'a ro'ou, "Hamona apa'ifarawaninia ba na apunainaa fei law hai'odu ba hemea Jew i guta o oafipui a'a hemea Gentile. Ma'uaa mei Haidaa na fama'au ba nei'aa ware ba nemea na hafelo o na loloa. ²⁹Si'ei, ro'aa la'au, una no'uamai lomi na pa'i naranarau. Na rawani ba a i'iginaa hamu'ou ba tani hamu'ou lala'au?"

^x **10:19** Hepalo ne'ia mina ba *Simon, helagui rama'a, lagu'ei labaginio*; hefi'adii ne'ia, lomi na ware ba figa rama'a.

³⁰Cornelius na ware, “Obao arewaa ididii, yau laloo humuu ma lafulafu ana ale'eni feni au feni, ale'eni odu'ai ido'o fafi. Ma a'a fei au fei, una maduofu hamatee hemea rama'a, hemea na agime lawalawana na u i ma'au ³¹ma na ware ‘Cornelius, mei Haidaa na guainaa ei lafulafuamu ma fanunupa'aa ei fanamu a'a ei rama'a lomi manumanuu ro'ou. ³²Alo alo'alomu dinaa Joppa ba ronei dugamii Simon, mei harana Peter. Hia na guta humuu hemeadiai Simon, mei na'aida naraiaa hudii manulele, mei fei humuna i papaa agi.’ ³³Si'ei, una ponila'amii yoi ma na rawani ba ona nomai. Ma e'eni, minaa hai'ou yenii inamoaa mei Haidaa ba hai'ou'aa guainaa minaa ei manumanu mei Fasu na warefanio ba onei warefanaa hai'odu.”

³⁴Ma si'ei, Peter na'aa ware, “Yau eni, nawe fanunu'apa'ia ba pa'aa fa'ua ba mei Haidaa, lomi na pa'i papa'aa ununa, ³⁵ma'uaa na dugi'uaiaa ei rama'a a'a minaa ei gufu, ei rona ma'auia ma neneraa tamanu ei na rawani. ³⁶Hamona aida fei rawani'a warea, fei mei Haidaa na alonaa a'a ei Israel, warefanaa ro'ou fei rawani'a wareaa fei gutafarawana, uaa Jesus Christ, mei Fasu minaa ei manumanu. ³⁷Hamona aida tamanu ei na asi'aa yei Judea, tamanu ei nado'o asi'aa farawarawa yei Galilee, nenee fei pudugufaia, fei John na u'ugia. ³⁸Hamona aida ba mei Haidaa na papaditainaa Jesus mei Nazareth a'a fei Spiriti Apuna ma waggii fei faufau na talaibigifarawani, farawaninaa ei rona oa waggii fei faufau mei hani'u, uaa mei Haidaa a'ana.

³⁹“Ona ma'adigaa minaa ei bigi'ana yei gufuu ei Jew ma yei Jerusalem. Rona fatawaia a'a fei haihai ma na ma'e, ⁴⁰ma'uaa mei Haidaa na fa'asi'ania a'a fei ma'ea laloo fei fa'oduuaa arewaa ma ina fa'arewaia a'a ei rama'a. ⁴¹Abaa minaa ei rama'a rona fanunuia. Ma'uaa, mei Haidaa nado'o uniaa hini ei rowe fanunuia, ale'ena hai'odu, hai'ouna hanana ma hunufipui a'ana nenee fei i asi'aa a'a ei ma'ea. ⁴²Ina ware ba hai'ounei u'ufanaa ei rama'a ma warefa'uai ba uniaa mei na rafeinia mei Haidaa ba nei dududuaa ei rona guta ma ei rona ma'e. ⁴³Minaa ei mamama'a, rona warefa'uai wagina ba hini i narafawe'i a'ana, a'a fei harana, mei Fasu i futoaa ei hafelo'ana.”

⁴⁴Fi wareware Peter, fei Spiriti Apuna fi pasigio pafuu minaa ei rona guainaa fei warea. ⁴⁵Ei rona narafawe'i ma moro hudii wawanei, rona nohugiamii Peter. Rona ba'arofu ba fei fanaa mei Haidaa fei Spiriti Apuna na pasinaa pafuu ei Gentile anaa. ⁴⁶Uaa, ei ro nohugiamiaa Peter rona guainaa e'ei rama'a e'ei, rona warenaa wareaa hepapa gufu ma uduginaa mei Haidaa.

Ma na ware Peter, ⁴⁷“Na pa'i nemea i nara ba eni rama'a eni, ronei'aa pudugufai a'a fei ranu? Na rawani ba ro'aa pudugufai, hamatee rona todigaa fei Spiriti Apuna ana ale'ei o'odu.” ⁴⁸Si'ei, ina ware ba ronei pudugufai a'a fei haraa Jesus Christ. Ma rona warefanaa Peter ba nei gutafipui a'a ro'odu hefi'adiai arewaa.

Peter na U'ugaa Hanuu ei Bigi'ana

11 ¹Ei apostle ma ei lofu tadiwe'aiaa Judea, rona guainia ba ei Gentile ana rona tonaa fei wareaa mei Haidaa. ²Hee, ei i dinaa Jerusalem Peter, ei narafawe'ia, ei na moro hudii wawanei, rona warefania ba ina tata ³ma rona ware, “Yoi, ona wadu'ainaa ei humuu ei lomi na moro hudii wawanei ma ona hananafipui a'a ro'odu.”

⁴Peter na asi'aa ma warefanaa ro'odu minaa ei manumanu: ⁵“Yau yei laloo fei baua gufu Joppa, fi lafulafu ma na mefi. Una fanunupa'aa hefaa manumanu ale'ei baua lawalawa na taularagio pafea a'a obao ei supuna fi aunugio i a'au. ⁶Una fanununaa lalona ma na fanunupa'aa ei manulelele, ei rona talai i malagufu a'a obao pine, ei manulelelee podu ma ei mau manulelele ale'ei wa'a ma wa'i mawe ei manufidufidu haroo pafea. ⁷Ma una guainaa hefaa lao na warenaa a'au, 'Asi'aa, Peter. Fo'afama'eia ma hanana.’

⁸“Una ware, 'Pa'aa lomi, mena Fasu! Atawe fawadu'ainaa poau hepalo manumanu na loloa o lomi na fafa'arai.’

⁹“Fei lao noranarai pafea na faguapoaidiai, 'Onei'aa ware ba na loloa hepalo manumanu nabaa mei Haidaa na fafafa'arainia.’ ¹⁰Feni na nomai a'au odupoa ma minaa ei manumanu ei, na hadiwe'aidinaa pafea.

¹¹“Ana ei ua ma o'oduei rama'a, ei aloamiaa ro'ou yei Caesarea, rona nomai a'a fei humu yau na guta wagina. ¹²Fei Spiriti na warefanau ba unei'aa oa'oai aunuhugiaa ro'odu. Eni oloroo lofu eni, ana rona aunuhugiau ma hai'ouna wadu'ainaa fei humuu mei rama'a. ¹³Ina warefanaa hai'odu ba hemea alo'alo na fa'arewa a'ana laloo humuna ma mei alo'alo na ware, 'Alo alo'alomu dinaa Joppa ba ronei dugamii Simon, mei harana Peter. ¹⁴I we warefanio ena warea, ena ba i fatela'anio ma ena maroamu.’

¹⁵“Ana fi wareware ua, fei Spiriti Apuna na pasinaa pafoo ro'ou ana ale'ei i upugio pafoo o'ou farawarawa. ¹⁶Ma una nonominaa ei wareaa mei Fasu ba: 'John na pudugufainaa ranu,’ ma'uaa hamowe pudugufai a'a fei Spiriti Apuna.’ ¹⁷Ma nabaa mei Haidaa na fanaa ro'ou fei fana, fei na fanaa o'ou, o'ou ena na narafawe'i a'a mei Fasu Jesus Christ, nabaa ale'ei, yau hini ba a barafeaa mei Haidaa?’”

¹⁸Ro'aa guainaa fei, lomi rona fai wareware ma rona uduginaa mei Haidaa ma ware, “Ma'aia, mei Haidaa na fanaa ei Gentile fei ba ro filoginaa naranara ro'odu ma tonaa fei harena lomi i pedutoo.”

Ei Losuia yei Antioch

¹⁹Ma e'ei rama'a, e'ei rona ba'atorai a'a fei au hafelo, fei rona haperaraiaa Stephen wagina, e'ei rama'a e'ei, ana ronamina aununaa

y 11:16 O, laloo ranu

Phoenicia, Cyprus ma Antioch ma warefanaa ei Jew ua fei u'uga.

²⁰Ma'uaa, hefi'a ro'odu, ei noramiaa ro'ou Cyprus ma Cyrene, rona aununaa Antioch ma wareware a'a ei Greece anaa; rona u'ugaa fei rawani'a wareaa mei Fasu Jesus. ²¹Fei panii mei Fasu na oafipui a'a ro'odu ma watauda, rona narafawe'i ma momo'ainaa a'a mei Fasu.

²²Ei losuia yei Jerusalem, rona guainaa fei u'uga fei ma rona aloaa Barnabas dinaa Antioch. ²³I nolao yei ma fanunupa'aa fei rawani'aa mei Haidaa, ina ni'eni'e ma warehadumaa ro'ou ba a'a minaa ei faufau ro'odu, roneimina ofawe'i a'a mei Fasu. ²⁴Hia hemea rawani'a rama'a ma fei Spiriti Apuna na didifia ma namina we'i fei naranarana ma watauda, rona nomai a'a mei Fasu.

²⁵I dii, Barnabas na aununaa Tarsus ba iree labaginaa Saul ²⁶ma i nopa'alao, na duginaa hia Antioch. Ma laloo heai igisimasi, Barnabas ma Saul, laguna gutafipui a'a ei losuia ma laguna feroinaa watauda rama'a. Ye i Antioch rona roroinaa ei otalai nenera ba ro'odu Christian. Sifei fei rawarawa rororoia ale'i.

²⁷A'a fei au fei, hefi'a mamama'a noramiaa ro'ou Jerusalem, rona dinaa Antioch. ²⁸Hemea ro'odu, harana Agabus na ufalarai ma i a'a fei Spiriti na ware ba neai arewaa fei baua mouabiabia i dinaa tadiwe'aiaa minaa ei gufuu Rome. (Hefei au mouabiabia na nomai a'a fei au i utonaa fei hapara Claudius.) ²⁹Ei otalai nenera, a'a ei apa'aa hememea ro'ou, rona narapa'ia ba ronei hadumaa ei lofu yei Judea. ³⁰Fei tala rona bigi'ia, sifei ba rona alofanaa ei bauaniaa losuu ei fanaa ro'odu a'a Barnabas ma Saul.

Peter na Tela a'a fei Humuu Bobo'ai

12 ¹I a'a feni au feni, mei hapara Herod na panarofaa hefi'a losuia ba i haperaraiaa ro'ou. ²Ei maroana, rona fo'afama'ea James, mei lofuu John a'a hepalo wadu. ³I'a fanunupa'ia ba fei na fani'ea ei Jew, inaree panarofaa Peter anaa. Ina bigi'aa fei a'a fei au Hananaa fei Faraa Pidaua Lomi Fafuafua. ⁴I panarodigia, ina aunaa hia i laloo humuu bobo'aia di aunaa panii ei oma'ama'aa. E'ei oma'ama'aa e'ei, gunaroa gupu ma hepapalo gupu na pa'i gunaroa rama'a. Herod na nunuminia ba i dududua i pudaa minaa ei rama'a nenee fei Talai Falogia.

⁵Hee, Peter rona faroro'inia i laloo humuu bobo'ai, ma'uaa ei losuia, ronamina lafulafunia a'a mei Haidaa.

⁶Fei poi ana i pa'aa fei arewaa ba Herod i aunaa hia dududua, Peter na ma'igu watolaa helagui fo'aa, rona faroro'ainia a'a guapalo alatai ma ei oma'ama'aa rona u i poaa fanefanee humu. ⁷Ana ei ua, hemea alo'aloo mei Fasu na fa'arewa ma fei we'ai na we'apapa'arai i lalona. Ina pa'igieinaa haparanonoo Peter ma funia. Ina ware, "Batafa! Asi'aa!" Ma ei alatai na ma'ala i panii Peter.

⁸Mei alo'alo na warenaa a'ana, "Fareaa fena lawalawamu ma ena hafena pinemu." Ma Peter na bigi'ia. Mei alo'alo na ware, "Fareaa fena

hawaa ugumu ma nenerau.”⁹ Peter na nenegia ma laguna wala'aa a'a fei humuu bobo'aia. Ma'uaa, lomi ina aida ba mei alo'alo napa'aa bigi'ia; ina nara ale'ei ba mefina.¹⁰ Laguna talaidi'ininaa ei rawarawa ma ei faguaiaa oma'aa ma laguna nomai a'a fei gigei iron, u'unii fei baua gufu. Fei gigei na gigei'ualao ma laguna asi'alao wagina. Ei lagu'aa talaifamalalao ma'ida a'a fei tala, mei alo'alo na di'ininia.

¹¹ Peter nawe aida ma na ware, “E'eni unaminapa'aa aida ba mei Fasu na aloamii mei alo'alona ma na fatelaiu panii Herod mawe minaa ei manumanu ei Jew rona nunuminia.”

¹² Ipowe arewa a'ana, ina aununaa fei humuu Mary, mei inaa John, mei ana harana Mark, i fawelei rona figupui watauda rama'a ma roi lafulafu a'a mei Fasu.¹³ Peter na faba'aba'a a'a fei gigei ano ma hemea nafi pifine, harana Rhoda na nomai ba i gigiaa fei gigei.¹⁴ I guaipa'aa fei lao Peter, namina ni'eni'e ma lomi na gigiaa fei gigei. Na ponihadiwe'ai ma na warefatemutemu, “Peter, hia a'a fei gigei!”

¹⁵ Rona warenaa a'ana, “Onapa'aa poapoai.” Ma'uaa, lomi na babanini; namina'u wareware ua ma ronawe ware ba, “Woro mena alo'alona.”

¹⁶ Ma'uaa Peter na u faba'a ua a'a fei gigei ano ma ro'aa gigiaa fei gigei ma ro'aa fanunupa'ia, namina nanawala puda'a ro'odu.¹⁷ Peter na pi'inaa panina ba ronei babanini ma na u'ufanaa ro'ou batanai mei Fasu i fatela'ania humuu bobo'aia. Ina ware, “Warefanaa James ma ei lofu feni manumanu feni.” Ma na di'ininaa ro'odu dinaa a'a hepalodiai gufu.

¹⁸ I nomafufuolao, ei fo'aa, ronamina hautata a'a fei ba na ba'uanaa hitani Peter.¹⁹ Herod namina lalabaginia ma'uaa, lomi na labagipa'ia. Ma si'ei, namina i'iginia watauda i'igaia a'a ei oma'ama'aa ma nawe ware ba hefi'adiai fo'aa nei fo'afama'ea ro'odu.

Fei Ma'ea Herod

I dii, Herod na di'ininaa Judea dinaa Caesarea ma na guta famadii ma'ida yei.²⁰ Fama'a ina fiharenii a'a ei Tyre ma Sidon. E'eni, ei rama'aa guapaloei gufu, rona fihupu'ii ba ro'aa ma'a hia. Ma hemea rama'a, harana Blastus na waredii ba iwe hadumaa ro'odu. Blastus, hia hemea rawani'a nafii mei hapara ma mei hapara na apa'ifarawaninia. Rona i'igai ba mei hapara nei fapedugaa fei fisisibaia watolaa ro'odu, uaa rona'aida to du'ua a'a fei gufuu mei hapara.

²¹ A'a fei arewaa ba ro'aa figupui, Herod na fareaa ei lawalawaa hapara ma guta pafoo fei gutanaa hapara ma wareaa hepalo wareana a'a ei rama'a.²² Rona haromemewai ba, “Pa'a sifeni fei lao hemea hidaa, abaa lao rama'a.”²³ Ana ei ua, hamatee Herod lomi na uduginaa mei Hidaa, hemea alo'aloo mei Fasu na fo'aia ma na pasinaa pu. Ma ei wa'awa'a na hanaia ma na ma'e.

²⁴ Ma'uaa fei wareaa mei Hidaa fimina gipelao ma aununaa watauda gufu.

²⁵Barnabas ma Saul, lagu'aa fapedugaa ei bigi'aa lagua, laguna nodugamii John, ana harana Mark. Noramiaa ro'odu, Jerusalem.^z

Rona Aloaa Barnabas ma Saul

13 ¹A'a fei losuu yei Antioch, na pa'i hefi'a mamama'a ma feroia: Barnabas, Simeon ana harana Niger, Lucius mei Cyrene, Manaen (mei ana roroo Herod mei hapara) ma Saul. ²Rona uduginaa mei Fasu ma fabao ma fei Spiriti Apuna na ware, "Au'u'uginaa Barnabas ma Saul ba lagunei bigi'aa fei bigi'a u'a fanaa lagua." ³Ro'aa fabaodii ma lafulafudii, rona augaa panii ro'ou pafoou lagua ma aloaa lagua.

Yei Cyprus

⁴Fei Spiriti Apuna na aloaa lagua ma lagunado'o dinaa Seleucia ma laguna tamadinaa Cyprus. ⁵Lagu'aa fatetedii Salamis, laguna u'ugaa ei wareaa mei Haidaa laloo ei synagogue ei Jew. John i a'a lagua ba i hadumaa lagua.

⁶Rona talaifaweloipedugaa fei gufuu ma nopa'aloo Paphos. Yei rona bapa'aa hemea pualaa ei Jew, hemea mamama'a sifisifi, harana Bar-Jesus. ⁷Hia hemea na o oa a'a mei gavanaa, mei harana Sergius Paulus. Mei gavanaa na bauana fei apa'ana. Ma na lala'aa Barnabas ma Saul uua na nunumiai ba i guainaa fei wareaa mei Haidaa. ⁸Ma'uua, Elymas, mei puala (hamatee fei hanuu Elymas, puala), na fadugeaa ro'odu ba i famomo'inaa fei naranaraa mei gavanaa a'a fei narafawe'ia. ⁹Si'ei, fei Spiriti Apuna na didifaa Saul, ana harana Paul ma na fanunufa'u'uaa Elymas ma ware, ¹⁰"Yoi hemea na'uu hani'u ma ona fadugeaa minaa ei wanewanea manumanu! Yoi ona pepesu a'a watauda ei mau sifisifi ma ei maumau hafelo. Tani, lomi ba o fapedugaa fei barafeamu a'a fei rawani'aa maumau mei Fasu? ¹¹Si'ei, fei panii mei Fasu na fadugeio. Yoi, owe pudawerai ma iwe pa'i fei au lomi ba owe fanunupa'aa fei we'aa fei halo."

Ana ei ua, fei tapu ma fei roromaa na weloinia ma itaitatalabaginaa hemea ba nei tauaa panina ma i nenegia. ¹²I fanunuia ale'ei mei gavanaa, na narafawe'i uua na madu'ofu a'a fei feroiaa mei Fasu.

Yei Pisidian Antioch

¹³Paul ma ei maroana, rona di'ininaa Paphos ma tamanaa Perga, yei Pamphylia. Ma yei, na di'ininaa ro'ou John ma hadiwe'inaa Jerusalem. ¹⁴Rona asi'aa Perga dinaa Pisidia i Antioch. A'a fei Sabbath rona wadu'ainaa fei synagogue ma guta. ¹⁵Ro'aa igodigaa fei Bu'uu Law ma ei Mamama'a, ei bauaniaa fei synagogue, rona warenaa a'a ro'ou, "Ena

^z 12:25 Hefi'a ne'ia ba Rona dinaa Jerusalem.

lofu, nabaa hamona pa'i hefaa warea ba i hadumaa ei rama'a, te hamonei ware."

¹⁶Paul na ufalarai ma pi'inaa panina ma ware, "Hamu'ou ena Israel ma ena Gentile, ena hamona ma'auaa mei Haidaa, hamonei guainau! ¹⁷Mei Haidaniaa ei Israel, hia na rafeinaa ei amaa hai'ou. Ina fagipeaa minaa ei manumanuu panii ro'odu ei ro'ou guta yei Egypt. A'a fei bauanai faufauna na fa'u'unainaa ro'ou di'ininaa fei gufu. ¹⁸Ina utonaa fi'iaa naranarana a'a ro'odu^a ale'ei gunaroo pa'ania igisimasi yei fawelei lomi haihai o guana. ¹⁹Ina fo'afapasiaa oloromeai gufu yei fawelei Canaan ma fanaa ei gufuu ro'ou a'a ei rama'aa gufuna ale'ei hemea ama i fani hapee na'una. ²⁰Minaa ei manumanu ei, ina bigi'ia laloo gunaroo pu'u ma haipani pa'ania igisimasi.

"Nenee fei, mei Haidaa na fani rama'a fadududua a'a ro'odu nopa'alloo fei au Samuel, mei mamama'a. ²¹Nenee fei, ei rama'a na i'iginia ba ronei pa'i hemea hapara ma ina augaa Saul, mei na'uu Kish noranamai a'a fei pai Benjamin ma na utonaa fei hapara gunaroo pa'ania igisimasi. ²²I fapedugaa Saul, na augaa David ba haparaa ro'odu. Ina warewareia, 'Una fanunupa'ia ba David, mei na'uu Jesse, imina neneraa fei naranarau. Iwe bigi'aa minaa ei manumanu una nunuminia ba inei bigi'ia.'

²³"A'a fei pai mei rama'a mei, mei Haidaa na aloaa mei Fatela'ana Jesus yei Israel, ana ale'ei ena warefa'uaiana mina. ²⁴Ei atawe nomai Jesus, John na u'u a'a minaa ei Israel ba ronei filoginaa naranaraa ro'odu ma pudugufai. ²⁵Ei i fapedugaa ei bigi'ana John, ina ware, 'Hamona nara ba yau hini? Abaa yau mena. Agia. Ma'uaa iwe nomai neneu ma lomi na rawani ba a alaraa wao hafena pinena.'

²⁶"Ena lofuu, ena na'uu Abraham ma hamu'ou ena Gentile, ena hamona ma'auaa mei Haidaa, fei u'ugaa tela'ana na nodigimai. ²⁷Ei rama'aa Jerusalem ma ei bauaniaa ro'odu, lomi rona fanunu'apa'aa Jesus, ma'uaa, ei ro'aa ware ba ro'aa fo'afama'eia, ronapa'aa bigi'aa tamanu rona wareia ei mamama'a mina, ei warea o'ouna'aida igoia minaa ei Sabbath. ²⁸Fa'ua ba lomi rona labagipa'aa hepalo tatana, ma'uaa rona i'igainaa Pilate ba nei fo'afama'eia. ²⁹Ro'aa bigidigaa minaa ei ronadii ne'inia ei mamama'a, rona porofa'upuiamai a'a fei haihai ma fahainopia laloo huapu a'a fei na'a. ³⁰Ma'uaa mei Haidaa na fa'asi'ania a'a fei ma'ea ³¹ma rona fanunupa'ia laloo watauda arewaa, ei rona tatalaifipui a'ana yei Galilee dinaa Jerusalem. Rona fanunupa'ia ma e'eni rona warefanaa ei rama'a gufuu o'ou.

³²"Hai'ou warefanaa hamu'ou fei rawani'a warea: Tamanu nadii fa'unai a'a ei amaa hai'ou mei Haidaa, ³³ina bigidigia a'a hai'odu eni na'uu ro'odu, uaa ina fa'asi'anaa Jesus. Ana ale'ei fei ne'iaa fei faguaiaa lauga laloo fei Bu'uu Lauga:

^a 13:18 Hefi'a ne'ia ba *Ina roinaa ro'ou*

“ Yoi mena na'uu;
wagieni yau nawe oanaa Amamu.”^b

³⁴ Fei fa'ua warea ba mei Haidaa na fa'asi'ania a'a fei ma'ea ma lomi ba iwe raia, na ude a'a eni paolaa warea eni:

“ Awe fanaa hamu'ou ei hawegia, ei na apunai.

Apowe fanaa hamu'ou eni hawegia, eni una fa'unainia a'a David.’

³⁵ Ma ana na udedii ei ne'ia:

“ Lomi owe uga ba mei Apunaiamu i raia.’

³⁶ “David, i'a bigidigaa ei nunumiaa mei Haidaa a'a fei au gutanana, ina ma'igu; rona i'ifinia a'a ei amana ma fei ununa na raia. ³⁷ Ma'uaa mei i fa'asi'ania mei Haidaa, lomi na raia.

³⁸ “Si'ei, ena lofuu, nunumiau ba hamonei aida ba i a'a Jesus ei hafelo'aa hamu'ou, ipowe futo ale'ei yau fi warefa'aiawii hamu'ou. ³⁹ I a'ana hini i narafawe'i, iwe wanewane wagii ei hafelo'ana, ei lomi ba fei law Moses na hawia ba i fawanewaneia. ⁴⁰ Hamonei oma'aa hamu'odu ba tamanu ei ronadii wareia ei mamama'a, lomi i tonaa hamu'odu:

⁴¹ “ Ma'a, hamu'ou ena hamona falalasi.

Hamonei naranara watauda ma ma'e,

uaa awe bigi'aa hefaa manumanu a'a fena au hamu'odu

ma nabaa nemea nadii warefa'aiaa hamu'odu ba iwe pa'i fei manumanu fei,

lomi ba hamu'ou nara ba fa'ua.’ ”

⁴² Paul ma Barnabas, lagu'ei di'ininaa fei synagogue, ei rama'a rona i'iginaa lagua ba lagunei u'udinaa ei manumanu ei laloo fei Sabbath na nomai. ⁴³ Ro'aa asi'aa a'a fei synagogue ei rama'a, watauda ei Jew mawe ei rama'a ro filogitonaa fei losuu ei Jew, rona neneraa Paul ma Barnabas. Ma laguna warewarefipui a'a ro'ou ma warefanaa ro'odu ba ronei oa ua a'a fei rawani'aa mei Haidaa.

⁴⁴ Hepalodiai Sabbath ma ale'ei minaa fei rama'a gufu, rona nomai ba ro'aa guai fei wareaa mei Fasu. ⁴⁵ Ro'aa ma'apa'aa ei gupuu rama'a ei Jew, ronamina punepune ma warefafeloaa tamanu na u'ugia Paul.

⁴⁶ Si'ei, Paul ma Barnabas laguna warefalaugu'ai: “Fama'a, fei baua manumanu ba haiguneido'o warefanaa hamu'odu, fei wareaa mei Haidaa. Ma'uaa hamona ofadugia ma lomi hamona nara ba hamo'aa tonaa fei harena lomi i pedutoo. Si'ei, e'eni, haiguna oma'anaa a'a ei Gentile. ⁴⁷ Uaa mei Fasu na ware ba haigunei bigi'aa feni wareana:

“ Yau na auna hamu'ou^c we'ai a'a ei Gentile

ma ana fatela'anaa ei rama'a minaa feni malagufu.’ ”

⁴⁸ Ei Gentile, ro'aa guainaa fei, rona ni'eni'e ma fahonuaa fei wareaa mei Fasu. Ma minaa ei nadii unidigaa ro'odu mei Fasu ba rowe pa'i harena lomi i pedutoo, rona narafawe'i.

^b 13:33 O, *nawe tonio ba na'uu* ^c 13:47 O, *yoi*

⁴⁹Fei wareaa mei Fasu na talepedunaa feni baua gufu. ⁵⁰Ma'uaa ei Jew, rona fani tabaa ei pifine, ei rona ma'uaa mei Haidaa. Ma ana ei pifine ei, rona pa'i baua haraa ro'odu mawe ei wawane, ei ro'ou bauaniaa fei gufu. Ma minaa ro'ou, rona fa'asi'anaa fei naranaraa ei rama'a ba ro'aa haperaraiaa Paul ma Barnabas ma rona teteaa lagua a'a fei gufuu ro'odu. ⁵¹Si'ei, lagunadii foifoiaa porapora pinee lagua, hanuna ba lomi rona farawaninaa lagua. Ma laguna dinaa Iconium. ⁵²Ma ei otalai nenera namina ni'eni'e ma fei Spiriti Apuna na didifaa ro'ou.

Yei Iconium

14 ¹Yei Iconium, Paul ma Barnabas, laguna wadu'ainaa fei synagogue ei Jew, minaa ale'ei bigi'aa lagua. Yei, laguna u'u ma naminaa nafa'aa watauda ei Jew ma Gentile ma rona narafawe'i. ²Ma'uaa ei Jew, ei rona barafeaa fei rawani'a warea, rona fani tabaa ei Gentile ba ronei narafafelo a'a ei lofu. ³Si'ei, Paul ma Barnabas, laguna guta famadii ma'ida yei ma u'ufalaugu'ai a'a fei wareaa mei Fasu, mei na fa'arewaiaa fei u'ugaa fei rawani'ana wagii ei bigi'aa lagua ei hilalaa foigia ma fananawalaa puda. ⁴Ei rama'aa fei gufu fei, rona fifalagii. Hefi'a, rona oa pepe'i a'a ei Jew ma hefi'a a'a ei apostle. ⁵Na pa'i fiwarewareipa'aia watolaa ei Jew ma Gentile fiipuinaa ei bauaniaa ro'ou ba ro'aa haperaraiaa lagua ma nafanaa lagua mugoo. ⁶Ma'uaa, laguna guaipa'ia ma ponipa'ainaa Lystra ma Derbe—guapaloei gufu yei Lycaonia mawe hefi'adiai gufu yei fawelei. ⁷Ma yei, laguna u'ugaa fei rawani'a warea ale'ei laguna'o bigi'ia.

Yei Lystra ma Derbe

⁸Yei Lystra na pa'i hemea afetoo. Ana torotonamiana baduina ma pa'aa lomi na u talai. ⁹Fi wareware Paul, mei rama'a mei, na guainia. Paul na fanunufawanewanenaa a'ana ma na aida ba na we'i naranaraa mei afetoo ba i pedu funuana ¹⁰ma na harolao, “Ufalarai a'a guapaloena pinemu!” Ana ei ua, ina una'asi'aa ma talai.

¹¹Ei watauda rama'a, ro'aa fanunupa'aa fei bigi'aa Paul ale'ei, rona haroharonaa warea Lycaonia, “Ei haidaa, rona nogio a'a o'ou ale'ei rama'a!” ¹²Rona roroinaa Barnabas, Zeus. Ma Paul, rona roroinaa Hermes, uaa hia mei i wareware. ¹³Mei bauaniaa fei humuu mei haidaa Zeus, mei na pa'i humuu mei haidaniana auguu fei baua gufu, na notonamiaa ei buduma'ao ma ei pataa ro'ou fota wagii fei gigei fei baua gufu uaa ba hia ma fei gupuu rama'a, ro'aa fani fanaa ro'ou a'a lagua.

¹⁴Ma'uaa, laguei apostle Barnabas ma Paul, lagu'aa guainia ale'ei, laguna baira'aa ei susuu lagua ma ponilao a'a fei gupuu rama'a ma haroharo: ¹⁵“Me'o, tani hamo'aa bigi'aa feni? Haigua ana rama'a ua, ale'ena hamu'ou. Haigua fi u'ufanaa hamu'ou fei rawani'a warea ale'ei

warefa'aia ba hamonei ofadugaa eni manumanu lomi hanuna ma dinaa a'a mei Haidaa, mei na pa'i harenuana, mei na bigi'aa fei pumanugawe ma feni malagufu ma fei agi mawe minaa ei manumanu wagii ro'ou. ¹⁶Mina, mei Fasu na rawa'a'afainaa hepapalo gufu ba ronei dinaa pelee naranaraa ro'odu. ¹⁷Ma'uaa wagii fei bigi'ana fi fa'aiaa ei rama'a: ina fama'aiaa fei rawani'ana wagii fei fanana fei maunu ma ei du'ua wagii fei au ro'odu. Ina fani watauda du'ua a'a hamu'ou ma namina fani ni'eni'ea a'a ei naranaraa hamu'odu.” ¹⁸Laguna ware ale'ei, ma'uaa na we'i fei naranaraa ei rama'a ba ro'aa uduginaa lagua a'a fei lafigifama'ea ei buduma'ao.

¹⁹Ma idii, hefi'a Jew, noramiaa ro'odu Antioch ma Iconium, rona u'ugainaa fei gupuu rama'a ma nafanaa Paul mugoo ma foraneneneinia auguu fei gufu uaa rona nara ba ina ma'e. ²⁰Ma'uaa, ro'aa faweloinia ei otalai nenera, ina asi'aa ma wadu'ai hadiwe'idinaa fei gufu. I arewadiai, hia ma Barnabas, laguna aununaa Derbe.

Laguna Hadiwe'inaa Antioch Yei Syria

²¹Laguna u'ugaa fei rawani'a warea a'a fei gufu fei ma watauda na filoginaa naranaraa ro'odu ba ro'ou, otalai nenera. Ma laguna hadiwe'inaa Lystra, Iconium ma Antioch ²²ma laguna fawe'inaa ei otalai nenera ma warehadumaa ro'ou ba ronei oafawe'i a'a fei narafawe'ia. Laguna ware, “O'amina nanamuinaa watauda fi'ia ba o'aa wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa.” ²³Paul ma Barnabas, laguna uniaa hefi'a bauaniaa losuu,^d ale'ei bauaniaa hepapalo losuu ma fininaa fei mau fabaoa ma lafulafua, laguna apunainaa ro'odu a'a mei Fasu, mei rona narafawe'i a'ana. ²⁴Lagu'aa tatalaidii yei Pisidia, laguna dinaa Pamphylia ²⁵ma lagu'aa u'udigaa fei warea yei Perga, laguna aununaa Attalia.

²⁶Idii, laguna di'ininaa Attalia, tamahadiwe'inaa Antioch, fei gufuu ei rama'a ronadii haweginaa lagua wagii fei rawani'aa mei Haidaa ba lagu'aa bigi'aa fei bigi'a, fei laguna fapedugia e'eni. ²⁷Lagu'aa fatete, laguna apainamii ei losuia ma warefanaa ro'ou minaa ei bigi'aa mei Haidaa i panii lagua ma batanai i gigiaa fei gigei fei narafawe'ia a'a ei Gentile. ²⁸Ma lagunamina guta famadii yei a'a ei otalai nenera.

Fei Figupuaa ei Bauaniaa Jerusalem

15 ¹Hefi'a wawane, noramiaa ro'ou Judea na dinaa Antioch ma feroinaa ei lofu: “Nabaa lomi hamona moro'aa hudii wawanei ale'ei fei mau feroiaa Moses, lomi hamo'aa tela.” ²A'a fei, Paul ma Barnabas, laguna fiharenii a'a ro'ou. Si'ei, rona uniaa Paul ma Barnabas

^d 14:23 O, Barnabas na papaditainaa ei bauaniaa losuu; o, Barnabas na famamooa ei rama'a ba ronei uni bauaniaa losuu

mawe hefi'a ei narafawe'ia ba ronei dinaa Jerusalem ma re ma'a ei apostle ma ei bauaniaa losuu wagii fei manumanu fei. ³Ei losuia, rona aloaa ro'ou ma ei roi talailao yei Phoenicia ma Samaria, rona u'ufanaa ro'ou ba ei Gentile, rona filogii naranaraa ro'odu ma narafawe'i. Minaa ei lofu, ronamina ni'eni'e a'a feni u'uga feni. ⁴Ro'aa nopa'aloo Jerusalem, ei losuia ma ei apostle mawe ei bauaniaa losuu, rona taufagutanaa ro'ou. Ma ei noramiaa ro'ou Judea, rona u'ufanaa ro'ou minaa ei na biginaa ro'ou mei Haidaa.

⁵Ma hefi'a ei narafawe'ia, hefi'a maroaa ei Pharisee, rona ufalarai ma ware, “Ei Gentile, ronei moro'aa hudii wawanei ma neneraa fei law Moses.”

⁶Ei apostle mawe ei bauaniaa losuu, rona gutafipui ba ro'aa fiwarewareinaa feni. ⁷Ro'aa fiwarewareidii, Peter na asi'aa ma ware, “Ena lofuu, hamona aida ba ale'ei figa arewaa na didii, mei Haidaa na rafeinaa hemea dupuaa hamu'ou ba ei Gentile, ronei guainaa fei rawani'a warea a'a feni haba'umuu ma ronei narafawe'i. ⁸Ma a'a ro'ou, mei Haidaa, mei na fanunu'apa'aa ei naranaraa rama'a na fama'aia ba rona rawani. Ma na fanaa ro'ou fei Spiriti Apuna ana ale'ei i fanaa o'ou. ⁹Lomi ina nara ba rona u'ugai ma o'ou u'ugai, uaa ina fafafa'arainaa fei naranaraa ro'odu a'a fei narafawe'ia. ¹⁰Si'ei, tani hamo'aa maniaa mei Haidaa ba hamo'aa fani rarabaa a'a ei Gentile, ei otalai nenera ba ronei harenaa fei manumanu, fei o'ou ma ei amaa o'ou lomi owe harepa'ia? ¹¹Agia! Ona aida ba a'a fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus, ona tela, ana ale'ei ro'odu.”

¹²Minaa ei rama'a ronamina babanini ei ro'aa guainaa Barnabas ma Paul, lagu'ei u'ufanaa ro'odu ei fananawalaa puda ma hilalaa foigia laguna bigi'ia wagii fei faufau mei Haidaa i a'a ei Gentile. ¹³Lagu'aa pedu, James, na ware, “Ena lofuu, hamonei guainau. ¹⁴Simeon^e na u'ufanidigaa o'ou ba mei Haidaa nadii fama'aa o'odu ba hia na pa'i naranarana a'a ei Gentile uaa ina uniaa hefi'a ei Gentile ba rama'aa gufuna. ¹⁵Ei ne'iaa ei mamama'a na fimina'ei a'a fei, uaa rona ne'inia ale'ei:

¹⁶ “ Nenee fei, awe hadiwe'imai
ma fadudinaa fei humuu David, fei na worosi.

Ei memena awe fadudinia
ma auhadiwe'idinia

¹⁷ba ei dufudufu rama'a ma minaa ei Gentile,
ei rona pa'i fei harau,
roneimina labaginaa mei Fasu,
ale'ei wareaa mei Fasu, mei i bigi'aa ei manumanu ei,'

^e 15:14 Warea Greek *Simeon*, ana fei hara *Simon*; ana fei hara *Peter*

18 ei rona guainamai mina.^f

19 “Ale’ei fanunuau ba onei’amina fatemuaa ei Gentile, ei rona momo’ainaa a’a mei Haidaa. 20 Ma’uaa onei ne’ifanaa ro’odu ba ronei’aa hanaiaa ei dufuu du’ua, ei rona hamamaninaa a’a ei haidaa sifisifi, o fitatafipa’ai, o hanaiaa pigio ei manulelele rona fifigia, o hunu namo. 21 Uaa mina, nopa’amii e’eni rona u’ugaa ei wareaa Moses a’a minaa ei gufu laloo minaa ei synagogue, minaa ei Sabbath.”

Fei Ne’ia i Dinaa a’a ei Gentile Narafawe’ia

22 Idii, ei apostle ma ei bauaniaa losuu ma minaa ei losuia, rona fiwarei ba ro’aa alofipuinaa a’a Paul ma Barnabas yei Antioch hefi’a maroaa ro’odu. Rona rafeinaa Judas (ana harana Barsabbas) ma Silas, laguei bauaniaa ei lofu ba lagunei aunu. 23 Laguna notonalao fei ne’iaa ro’ou ma fei ne’ia na ware ba:

Hai’ou apostle ma bauaniaa losuu, hai’ou ena lofuu hamu’ou, hai’ou’ei aloawii feni a’a ei Gentile narafawe’ia yei Antioch, Syria ma Cilicia:

Hamu’ou batanai?

24 Hai’ouna guainia ba hefi’a hai’ou na dinaa a’a hamu’odu, ma’uaa lomi hai’ouna uga a’a ro’odu ba na rawani ma rona fani awataa hamu’odu a’a ei wareaa ro’odu. 25 Si’ei, minaa hai’ouna fiwarei ba hai’ou aloawii hini ei rama’a fipui a’a lagueni pa’aa tafii o’ou, Barnabas ma Paul, 26 laguei rama’a, laguna nigoaa ei manumanu na pa’i ma’ea wagina uaa fei haraa mei Fasuu o’odu, Jesus Christ. 27 Si’ei, hai’ou aloawii Judas ma Silas ba lagunei warefanaa hamu’odu ba feni ne’iaa hai’odu pa’aa fa’ua. 28 Ale’ei fanunuaa hai’odu ba wagii fei Spiriti Apuna hai’ounei’aa fatemuaa hamu’ou a’a hefi’adiai ei maumau hai’ou Jew, ma’uaa si’eni ua: 29 Hamonei’aa hanaiaa ei du’ua hefi’a rona fania a’a ei haidaa sifisifi, o hunu namo, o hanaiaa pigioo ei manulelele rona guafifigia, o fitatafipa’ai. Napa’aa rawani nabaa hamo’aa faraua a’a ei manumanu ei.

Ma’adinaa hamu’odu.

30 Rona aloaa ei rama’a ei ma ei aloaa ro’ou, rona aununaa pu dinaa Antioch ma lala’amii ei losuia ba ro’aa fanaa fei ne’ia a’a ro’ou. 31 Ei rama’a rona igoia ma na ni’eni’e a’a fei ne’ia fei, uaa na farawaninaa naranaraa ro’ou. 32 Judas ma Silas, lagua mamama’a. Ma a’a watauda ei warea, laguna warefarawaninaa naranaraa ei lofu ma fawe’inaa ro’ou. 33 Lagu’aa gutafamadii ma’ida, ei lofu yei, rona aloaa lagua wagii fei hawegiaa fei gutafarawania ba lagunei hadiwe’idinaa a’a ei ro aloamiaa

^f 15:17-18 Hefi’a ne’ia ba *manumanu* / 18 mei Fasu na apa’idigamai ei bigi’ana

lagua. ³⁴ & ³⁵ Ma'uaa Paul ma Barnabas, laguna guta yei Antioch fipui a'a wataudadii ma rona feferoi ma u'ugaa fei wareaa mei Fasu.

Fipidawaiaa Paul ma Barnabas

³⁶ Nenee hefi'adii arewaa, Paul na warenaa a'a Barnabas, “Na rawani ba agu'aa hadiwe'inaa minaa ei gufu, ei agunadii u'ugaa fei wareaa mei Fasu ba agua gutafipui a'a ei lofu ma ma'aia ba rona rawani, o lo'e.” ³⁷ Barnabas na nunuminia ba i nodugaa John, mei ana harana Mark ba nei aunuhugiaa lagua, ³⁸ ma'uaa Paul na nara ba lomi na rawani ba lagu'aa dugia, uaa na di'ininaa ro'odu yei Pamphylia ma lomi na bigifipui wagii fei bigi'aa ro'odu. ³⁹ Lagunamina fihareni, si'ei laguna fidi'ininii. Barnabas na nodugaa Mark ma laguna tamanaa Cyprus, ⁴⁰ ma'uaa Paul na nodugaa Silas ma aunu ma ei lofu, rona haweginaa lagua a'a fei rawani'aa mei Fasu. ⁴¹ Ina tatalainaa Syria ma Cilicia ma fawe'inaa ei losuia.

Timothy na Talaihugiaa Paul ma Silas

16 ¹ Ina aununaa Derbe. Ma nene na aununaa Lystra ma hemea otalai nenera na guta yei, harana Timothy. Mei inana, Jew, hemea narafawe'ia, ma'uaa mei amana, Greece. ² Ei lofu yei Lystra ma Iconium, rona ware ba hia, rawani'a rama'a. ³ Paul na nunuminia ba i nodugia wagii fei tatalaiana, si'ei na moro'aa hudii wawaneina uaa ei Jew yei, ronamina aida ba mei amana, Greece. ⁴ Lagu'aa tatalailao a'a hepapalo gufu, laguna warefa'aiaa ro'odu fei naranaraa ei apostle ma ei bauaniaa losuu yei Jerusalem ba ei rama'a, ronei guaipa'aa wareana. ⁵ Ma i nogipelao fei narafawe'iaa ei losuia ma fei puduu ro'ou ana fimina wataualao minaa ei arewaa.

Yei Troas, Paul na Mefi

⁶ Paul ma ei maroana, rona tatalai yei malalaa Phrygia ma Galatia, uaa fei Spiritii Apuna na lawaraa ro'ou ba ronei'aa u'u a'a ei gufu malalaa Asia. ⁷ Ro'aa nofarafi'inamii Mysia ma ba ro'aa wadu'ainaa Bithynia, ma'uaa fei Spiritii Jesus, lomi na ugainaa ro'odu. ⁸ Si'ei, rona farapa Mysia ma aunulao Troas. ⁹ Ma a'a fei poi, Paul na fanunuaa fei ale'ei mefi ba hemea Macedonia na ufalarai ma i'igifawe'inia, “Nomai yeni Macedonia ma hadumaa hai'odu.” ¹⁰ Paul, i'a fanunudigaa fei, ana ei ua hai'ouna asi'aa ba hai'ou'aa aununaa Macedonia, uaa hai'ouna nara ba mei Haidaa na lala'aa hai'ou ba hai'ounei u'ufanaa ro'ou fei rawani'a warea.

Lydia na Filoginaa Naranarana yei Philippi

¹¹ Yei Troas, hai'ouna ala ma tamafawanewanenaa Samothrace ma i arewadii, hai'ouna dinaa Neapolis. ¹² Hai'ouna ala yei, tamanaa Philippi,

§ 15:34 Hefi'a ne'ia ba lagua, 34 ma'uaa Silas napa'aa nara ba i guta yei.

hepalo gufu Rome, fei baua gufu yei laloo Macedonia. Ma hai'ouna guta yei hefi'a arewaa.

¹³Hefaa Sabbath, hai'ouna dinaa ano a'a fei gigei fei gufu, dinaa adii fei ranu ba hai'ou'aa labaginaa fawelei rona'aida lafulafu wagina. Hai'ouna guta ma wareware a'a ei pifine, ei rona figupui yei. ¹⁴Hemea tapuu ro'ou fi gutaguguai, harana Lydia. Hia na'aida alo lawalawa, pomana purple na rata pono'ana. Gufuna Thyatira ma hia na'aida losuinaa mei Haidaa. Ma mei Fasu na gigiaa fei naranarana ba nei tonaa fei wareaa Paul. ¹⁵Hia ma ei rama'aa humuna, ro'aa pudugufaidii, ina warenaa a'a hai'odu ba hai'ounei dinaa humuna. Ina ware, “Nabaa hamona nara ba yau hemea narafawe'ia a'a mei Fasu, te hamoneimii guta yeni humuu.” Ma ina warefawe'i a'a hai'odu.

Paul ma Silas i laloo Humuu Bobo'aia

¹⁶Heai arewaa, hai'ou'aa dinaa a'a fei hai'ouna'o lafulafu, na nomai a'a hai'ou hemea nanao humuwa, hemea na wadu'ia fei mau pigea ba hia ale'ei mamama'a ba idii wareaa tamanu iwe nomai hinene. Ei fasuna rona'aida to watauda mugoo po'i a'a ei warewareaa mei nanao mei. ¹⁷Mei nanao mei, na neneraa Paul mawe hai'ou ma memewai, “Eni rama'a eni, nafii mei Haidaa, mei na Pa'aa Pafeai ma ro'ei warefanaa hamu'odu fei tala ba hamowe tela.” ¹⁸Ina bigi'ia ale'ei laloo watauda arewaa. Paul nawe nifi rawana, foisinaa a'ana ma warenaa a'a fei pigea, “I a'a fei haraa Jesus Christ a warefanio, wala'amai a'ana!” Ana ei ua fei pigea na di'ininia.

¹⁹Ro'aa fanunu'apa'ia ei fasuu mei nanao humuwa ba fei talaa totoo mugoo po'ii ro'ou na pedu, rona panarofaa Paul ma Silas ma foraneneneinaa lagua fawelei rona aida alo'alo manumanu ba lagunei u i ma'aa ei bauana. ²⁰Rona duginamii lagua i ma'aa ei fadududua ma ware, “Lagueni rama'a lagueni, lagua Jew ma laguna fafelooa feni gufuu o'odu uaa ²¹laguna ware ba onei neneraa ei maumau ro'odu ma'uaa nabaa o'aa ugania o nenegia, ona barafeaa ei law Rome.”

²²Fei gupuu rama'a ana rona haperaraiaa Paul ma Silas ma ei fadududua rona warefawe'i ba ronei alaraa lalawaa lagua ma hafugaa lagua. ²³Ro'aa hafufanima'adigaa lagua, rona siminaa lagua bobo'aia ma warefawe'i a'a mei oma'ama'aa ba nei oma'afarawaninaa lagua. ²⁴I guania ale'ei, ina augaa lagua laloo fei pa'aa lalona ma faunaa pinee lagua alatai.

²⁵Ale'ei poi difa'u'u Paul ma Silas, lagu'ei lafulafunaa a'a mei Haidaa ma laugi'uduginia ma ei rama'a bobo'aia, rona guguinnaa lagua.

²⁶Hai'ouna madu'ofu uaa namina rerefafelo fei malagufu ma fei e'ea fei humuu bobo'aia anaa. Ana ei ua minaa ei gigei fei bobo'aia na gigi ma minaa ei alatai na ma'ala. ²⁷Mei oma'ama'aa na wera ma i fanunuia

ba na gigi ei gigei, na tonaa fei waduna ba i fo'afama'eea anaia, uaa ina nara ba rona ponipa'ai ei bobo'aia. ²⁸Ma'uaa na haroharo Paul, “Apuna apuguio! Minaa hai'ou yeni!”

²⁹Mei oma'ama'aa na haroharo ba ei maroana, ronei tonamai fei we'ai ma na poniwadu'ainaa fei pusu'o humuu Paul ma Silas, fei laguna bobo'ai lalona. Ina pasi i ma'aa lagua ma na funurerere. ³⁰Ma ina noduginaa lagua ano ma i'igai, “Megu, yau a bigi'aa tamanu ba a tela?”

³¹Laguna ware, “Narafawe'i a'a mei Fasu Jesus ma o'aa tela—yoi ma ena maroamu i humumu.” ³²Ma laguna u'ufanaa fei u'ugaa mei Fasu a'ana ma a'a minaa ei rama'a laloo fei humuna. ³³I a'a fei poi fei, mei oma'ama'aa na dugaa lagua, fesuaa ei loralora lagua; ana ei ua, hia ma minaa ei gufunu i humuna, rona pudugufai. ³⁴Mei oma'ama'aa na dugamii lagua laloo humuna ma hasufani hanaa lagua; hia, namina ni'eni'e uaa hia ma minaa ei maroana i humuna, ronawe narafawe'i a'a mei Haidaa.

³⁵Heai arewadii, ei fadududua, rona aloaa ei wareaa ro'ou a'a ei paniaa panii ro'ou dinaa a'a mei oma'ama'aa ale'ei, “Hamonei alaraa lagua.” ³⁶Mei oma'ama'aa na warenaa a'a Paul ba, “Ei fadududua na ware ba hai'ounei alaraa hamugua Silas. E'eni, hamunei dii. Aunufa'a'a ua.”

³⁷Ma'uaa Paul na warenaa a'a ei paniaa pani: “Rona hafugaa haigua puda rama'a, ma'uaa haigua rama'aa Rome. Lomi rona auna haigua dududua ma'uaa rona bobo'ainaa haigua. E'eni rona nunuminia ba ro'aa fa'asi'afagiginaa haigua ba haigunei babanini. Pa'aa lomi! Ana ro'ou, roneimii fa'asi'anaa haigua bobo'aia.”

³⁸Ei paniaa panii ro'odu, rona warefanaa fei a'a ei fadududua ma ro'aa guainia ba Paul ma Silas, lagua rama'aa Rome, rona ma'au. ³⁹Rona nomai ba ro'aa farawaninaa naranaraa lagua ma fa'asi'anaa lagua bobo'aia, talaifipui a'a lagua ma i'iginaa lagua ba lagunei di'ininaa fei gufu. ⁴⁰Paul ma Silas, lagu'aa asi'adii humuu bobo'ai, laguna dinaa humuu Lydia ma yei, laguna gutafipui a'a ei lofu ma warefawe'inaa naranaraa ro'ou ma lagunawe dii.

Yei Thessalonica

17 ¹Lagu'aa farapadi'ininaa Amphipolis ma Apollonia, laguna aununamii Thessalonica. Na pa'i hepalo synagogue Jew yei. ²Ale'ei fei maumauna, Paul na wadu'ainaa fei synagogue ma laloo oduai Sabbath na fiwarewarei a'a ro'ou wagii tamanu na ude i laloo fei Bu'u Apuna ³ma na fa'arewaia ba Christ^h nei tonaa fi'ina ma asi'aa a'a fei ma'ea. Ina ware, “Meni Jesus, meni u'ei u'ugia a'a hamu'odu, hia mei Christ.”ⁱ ⁴Hefi'a ei Jew, rona nara ba fa'ua ma rona oafipui a'a Paul ma

^h 17:3 O, *Messiah* ⁱ 17:3 O, *Messiah*

Silas ana ale'ei watauda ei Greece, ei rona ma'auaa mei Haidaa mawe ei pifine, ei rona pa'i baua haraa ro'odu.

⁵Ma'uaa ei Jew, rona punepune; si'ei, rona dugamii hefi'a hafelo'a rama'a yei fawelei rona alo'alo manumanu. Rona nofipuimai ma fa'asi'anaa hefaa baua fisibaia yei a'a fei baua gufu. Rona poninaa humuu Jason ba ro'aa labaginaa Paul ma Silas ba ro'aa foranaa lagua a'a fei gupuu rama'a.^j ⁶Ma'uaa lomi rona labigipa'aa lagua, si'ei rona foraiia Jason ma hefi'adiai lofu dinaa a'a ei bauaniaa gufu ma haroharo, “Eni rama'a eni, rona bigifafelo i gufu tadiwe'ai ma e'eni rona nomai yeni. ⁷Ma Jason na noduginaa ro'ou humuna. Minaa ro'ou, ronamina barafeaa ei wareaa Caesar. Rona ware ba na pa'i hemeadiai hapara, harana Jesus.” ⁸Ro'aa guainia, fei gupuu rama'a mawe ei bauaniaa gufu, rona poapoai ma rona ra wagina. ⁹Ma rona fapono'aa Jason ma ro'ou a'a ei hafelo'aa ro'odu ma alaraa ro'ou.

Yei Berea

¹⁰I poilao, ei lofu, rona fatalinaa Paul ma Silas dinaa Berea. Lagua'aa nolao yei, laguna dinaa fei synagogue ei Jew. ¹¹Ma ei Jew Berea, fei maumau ro'odu na muainaa fei maumau ei Thessalonica, uaa ronamina refuguainaa fei warea ma minaa ei arewaa rona igofarawaninaa fei Bu'u Apuna ma labagina ba fa'ua wareaa Paul o lomi? ¹²Watauda Jew, watauda pifinee Greece, ei rona pa'i baua haraa ro'ou mawe watauda wawanee Greece, rona narafawe'i.

¹³Ro'aa guainia ei Jew yei Thessalonica ba Paul fi u'ugaa fei wareaa mei Haidaa yei Berea, ana rona aunulao, fani tabaa ei rama'a ma fawesuwesuaa iaa ro'odu. ¹⁴Ana ei ua, ei lofu, rona aloaa Paul dinaa ei gufu i papaa agi, ma'uaa Silas ma Timothy, laguna guta yei Berea. ¹⁵Ei ro'aa nodugaa Paul, rona duginaa hia Athens ma aununotonaa fei i'igiana ba Silas ma Timothy, lagunei'aa gutafamadii, uaa lagunei nobatafamai a'ana.

Yei Athens

¹⁶Yei Athens Paul, ei fi guta'oma'oma'aa lagua, namina faloloa'i uaa na fanunupa'ia ba fei gufu i guta wagina na pepesu a'a ei haidaa sifisifi. ¹⁷Si'ei na fiwarewarei a'a ei Jew mawe ei Greece, ei rona ma'auaa mei Haidaa i laloo fei synagogue ma a'a hini ei ro'ou yei fawelei rona alo'alo manumanu minaa ei arewaa anaa. ¹⁸Hefaa maroa, rona pa'i baua apa'aa ro'ou (haraa hefi'a ro'ou maroaa Epicurus ma haraa hefi'adiai Stoic), rona fiharenii a'ana. Hefi'a, rona i'igai, “Tamanu eni wareana, meni ba'aba'a umu?” Hefi'adiai, rona ware, “Narau ba ifi u'ugaa ei haidaniaa hepapa

j 17:5 O, *fei figupuaa ei rama'a*

gufu.” Rona ware ale'ei uaa Paul na u'ugaa fei rawani'a warea, fei u'ugaa Jesus mawe fei asi'ana. ¹⁹Rona panarofia ma noduginaa hia a'a fei gupuu ei maroaa Areopagus ma warenaa a'ana, “Warefanaa hai'odu. Tamanu fei manufau feroia oi feroinia? ²⁰Hai'ouna guainaa hefi'a manufau manumanu ma ba hai'ou'aa apa'ia ba tamanu hanuna.” ²¹(Minaa ei Athens mawe ei rama'aa hepapa gufu, ei rona guta yei, lomi rona u bigi'aa hepalodiai manumanu—rona'o gutaguainaa ei manufau naranara ma fiwarewarei wagina.)

²²Paul nawe ufalarai a'a fei gupuu ei Areopagus ma ware: “Hamu'ou ena Athens! Una fanunu'apa'ia ba hamu'ou pa'aa losuia. ²³Uaa a tatalai fanunufarawaninaa ei pusu'o manumanu losuu hamu'odu, ana una ma'apa'aa hepalo tawahafi na apunai ma na pa'i feni ne'ia feni: FENI I DINAA A'A HEMEA HAIDAA, LOMI HAI'OUNA APA'IA. E'eni a warefa'aiaa hamu'odu tamanu hamona'aida losuina ma'uua lomi hamona apa'ia.

²⁴“Mei Haidaa, mei na bigi'aa feni ano ma minaa ei manumanu wagina, hia mei Fasu i pumanugawe ma i malagufu ma lomi ba i oa i laloo ei humuu ei haidaa, ei faduua rama'a. ²⁵Ma ei panii rama'a lomi ba i hadumia, raba na nunuminaa hepalodiai manumanu, uaa ana hia ua mei na fani harena a'a minaa ei rama'a ba ronei fawewenai ma ana na fanaa minaa ei manumanu ro'ou. ²⁶A'a hemea ua, ina bigi'aa ei rama'aa minaa ei gufu ba ronei guta tadiwe'ai feni ano ma atado'o bigi'aa ro'ou, nadii nara'augia ba ro guta hitani ma wanini nahaiga. ²⁷Mei Haidaa na bigi'ia ale'ei ba ei rama'a ronei labaginia ma labagipa'ia. Ma hia, abaa ale'ei ba ina raua a'a hememea o'odu. ²⁸Uaa i a'ana ona fawewenai ma tatawei ma rama'ai. Ana ale'ei fei ne'iaa hefi'a gufuu hamu'ou, 'Hai'oudu ana na'una.’

²⁹“Si'ei ba o'ou na'uu mei Haidaa, hai'ounei'aa nara ba mei Haidaa, hia ale'ei gold, silver, na'a, o hepalo bigi'aa hemea ano'ano, o tafi'aa hemea na pa'i apa'ana. ³⁰Mina, ei rama'a, lomi rona pa'i apa'aa ro'ou ma mei Haidaa na fanunuaa fei ma na nara ba lomi iwe dududuaa ro'ou a'a fei. Ma'uua e'eni ina ware ba minaa ei rama'a i tadiwe'aia, ronei filoginaa naranaraa ro'odu. ³¹Uaa inadii augaa neai arewaa, neai ba i dududuaa feni ano a'a mei inadii apunaidigia ma fei dududuana na wanewane. Mei Haidaa na fa'arewadigia a'a minaa ei rama'a ei i fa'asi'ania a'a fei ma'ea.”

³²Ro'aa guainaa fei asi'ana a'a fei ma'ea, hefi'a ro'ou, rona fatofeaa nugee ro'ou, ma'uua hefi'adiai, rona ware, “Hai'ouna nunuminia ba onei u'udinia fei.” ³³Ma Paul na asi'adi'ininaa fei maroa fei. ³⁴Hefi'a ua, rona neneraa ei feroiaa Paul ma narafawe'i. Hemea ro'ou, Dionysius, hemea Areopagus ma hemea pifine harana Damaris mawe hefi'adiai.

Yei Corinth

18 ¹Nenee fei, Paul na di'ininaa Athens dinaa Corinth. ²Yei, ina bapa'aa hemea Jew harana Aquila, gufuna Pontus. Mei we

no'uanamai Italy lagua mei harona Priscilla, uaa Claudius na ware ba minaa ei Jew, ronei di'ininaa Rome. Paul na aunu ba iree ma'a lagua. ³Si'ei ba hia na'aida bigi'aa ei pale poroporo ana ale'ei lagua, ina guta ma bigifipui a'a lagua. ⁴Minaa ei Sabbath na wadu'ainaa fei synagogue ma fiwarewarei a'a ei Jew ma ei Greece ba ronei nara ba fa'ua wareana.

⁵Silas ma Timothy, lagu'aa nodigimai yei Macedonia, Paul na u'u ua, namina u'ufa'arewainia a'a ei Jew ba Jesus, hia Christ.^k ⁶Ma'uaa ei Jew, ro'aa warefawe'i ma harea ba abaa ale'ei, ina foifoiaa piye susuna, uaa lomi na nunuminaa fei ma na warenaa a'a ro'ou, “Fei dududuaa mei Fasu na ude i a'a hamu'odu! Una bigidigaa fei bigi'au a'a hamu'odu. E'eni apowe dinaa a'a ei Gentile.”

⁷Ma Paul na asi'adi'ininaa fei synagogue ma dinaa fei humu papana, fei humuu Titius Justus, hemea na losuinaa mei Haidaa. ⁸Crispus, mei bauaniaa fei synagogue ma minaa ei maroana laloo humuna, rona narafawe'i a'a mei Fasu. Ma watauda ei Corinth ro'aa guainia, rona narafawe'i ma pudugufai.

⁹Heai poi, mei Fasu na warenaa a'a Paul wagii fei fanunuana ale'ei mefi, “Apuna ma'au; onei u'u'uawau, apuna babanini. ¹⁰Uaa yau i a'amu ma lomi nemea ba i farararaioio uaa una pa'i watauda rama'a yeni, i a'a feni gufu feni.” ¹¹Si'ei, Paul na guta yei heai ma hesuwi igisimasi ma na feroinaa ro'odu fei wareaa mei Haidaa.

¹²Wagii fei au ba Gallio hia gavanaa Achaia, ei Jew na nofipuimai ma fadugeaa Paul ma noduginaa hia dududua. ¹³Rona ware, “Meni rama'a meni, fi feroinaa ei rama'a ba ronei losuinaa mei Haidaa, ma'uaa fei mau losuia fei, ina barafeaa fei law.”

¹⁴Ma ba i ware Paul, Gallio na warefanaa ei Jew, “Nabaa hamu'ou Jew hamo'aa ware ba ina barafeaa hefei pa'aa law, hefei pusu'o, o baua law, te, a guainaa hamu'oudu. ¹⁵Ma'uaa, si'ei ba hamona fawo'aa ei warea, hara ma law hamu'ou Jew—hamonei fawanewaneaa ana hamu'ou. Lomi a dududuaa eni mau manumanu ale'eni.” ¹⁶Si'ei, ina teteaa ro'odu a'a fei humuu dududua. ¹⁷Ma rona'aa guafaa Sosthenes, mei bauaniaa synagogue ma rona hafugia i poaa fei humuu dududua. Ma'uaa Gallio, lomi ba na falanaa huona fei.

Priscilla, Aquila ma Apollos

¹⁸Paul na guta famadii ma'ida yei Corinth. Ma nawe di'ininaa ei lofu ma tamanaa Syria. Priscilla ma Aquila, laguna aunuhugia. Ma ei atawe tama, na fapi'aa hugo tabana yei Cenchrea, uaa fei fa'unaiana a'a mei Fasu. ¹⁹Rona pe'i yei Ephesus ma Paul na di'ininaa Priscilla ma Aquila yei. Ma hia na wadu'ainaa fei synagogue ma fiwarewarei a'a ei Jew.

^k 18:5 O, *Messiah*; v. 28 anaa

²⁰Rona i'igainia ba neido'o gutadiai a'a ro'ou ma ina ware ba lomi.

²¹Ma'uaa, ei ifi nolao nadii fa'unai, "Awe hadiwe'imai nabaa i nunuminia mei Haidaa." Idii, nawe tamadi'ininaa Ephesus. ²²Iree pe'li yei Caesarea, na wanolao ma na bapa'aa ei losuia ma nenee fei na upu'aunulao Antioch.

²³I gutafamadidii yei Antioch, Paul na asi'aa yei ma na tatalai a'a hepapalo gufu yei malalaa Galatia ma Phrygia ma ina fawe'iaa naranaraa minaa ei otalai nenera.

²⁴I bigi'aa ei manumanu ei, hemea Jew harana Apollos, gufuna Alexandria na aununaa Ephesus. Ina todigaa watauda feroia ma si'ei napa'aa bauana apa'ana a'a fei Bu'u Apuna. ²⁵Ina to feroiana wagii fei talaa mei Fasu ma waretofininaa refuaa ununa¹ ma u'ufarawaninaa fei u'ugaa Jesus. Ma'uaa apa'i'uana fei pudugufaiaa John. ²⁶Idii, inawe warefawe'i i laloo fei synagogue. Lagu'aa guainia Priscilla ma Aquila, laguna duginaa hia humuu lagua ma fa'arewa'apoinaa fei talaa mei Haidaa a'ana.

²⁷Ba i aununaa Achaia Apollos, ei lofu na warefarefuia ma ne'inaa a'a ei otalai nenera yei ba ronei taufagutania. I nodigimai, namina haweninaa ei rona narafawe'i wagii fei rawani'aa mei Haidaa. ²⁸Uaa ina warehota'aa ei Jew puda ei rama'a ma fa'arewaia a'a fei Bu'u Apuna ba pa'aa fa'ua ba Jesus, hia mei Christ.

Paul yei Ephesus

19 ¹I guta yei Corinth Apollos, Paul na talai a'a fei talaa podu ma naree sufudai yei Ephesus. Ma yei, ina bapa'aa hefi'a otalai nenera ²ma na i'iginaa ro'odu, "Ana hamona to fei Spiriti Apuna ei hamo'aa narafawe'i?"^m

Rona ware, "Lomi. Ana lomi hai'ouna guai ba na pa'i hepalo Spiriti Apuna."

³Si'ei, Paul na ware, "Hama tamanu pudugufaia hamona tonia?"

Rona ware, "Fei pudugufaiaa John."

⁴Paul na ware, "Fei pa'afii fena pudugufaiaa John, sifei ba ei rama'a nei filoginaa naranaraa ro'odu. John na warefanaa ei rama'a ba ronei narafawe'i a'a mei iwe nomai nenena, Jesus." ⁵Ro'aa guainaa fei, ronawe pudugufai a'aⁿ fei haraa mei Fasu Jesus. ⁶Paul, i augaa guei panina pafoo ro'ou, fei Spiriti Apuna na pasi pafoo ro'ou ma rona warenaa wareagufuu hefi'a gufu ma dii wareaa tamanu i nomai nene. ⁷Puduu ei rama'a, ale'ena hefua ma helagui.

⁸Paul na wadu'ainaa fei synagogue ma warefawe'i yei laloo oduai puda. Ma fi warewareaa fei haparaiaa mei Haidaa a'a ro'ou. ⁹Ma'uaa

¹ 18:25 O, refuaa ununa wagii fei Spiriti ^m 19:2 O, Spiriti Apuna nenee fei hamo'aa narafawe'i ⁿ 19:5 O, laloo

namina waiwai tabaa hefi'a ro'odu; lomi rona uga ba fa'ua fei ma rona warefafeloaa fei Tala i puda a rama'a. Si'ei, Paul na di'ininaa ro'odu. Ina nodugaa ei otalai nenera ma minaa ei arewaa na fiwarewarei a'a ei rama'a yei laloo fei baua humuu feferoi Tyrannus. ¹⁰ Ale'ei fei mau bigi'ana laloo heguai igisimasi. Ma si'ei, minaa ei Jew ma Greece, ei ro'aa guta yei fawelei Asia, rona guainaa fei wareaa mei Fasu.

¹¹ Mei Haidaa na bigi'aa hefi'a baua foigia a'a Paul ¹² ale'ei ba nabaa hepalo huguu nuge o lawalawa na idooa Paul ma rona tonalao a'a ei rona funu, ei funuaa ro'ou na pedu ma ei hafelo'a spiriti na di'ininaa ro'ou.

¹³ Hefi'a Jew na tatalai ma fawala'anaa ei hafelo'a spiriti a'a ei na wadu'aa ro'ou pigea. Rona lala'aa fei haraa mei Fasu Jesus a'a ei na wadu'aa ro'ou pigea. Rona ware ale'ei, "A'a fei haraa Jesus, mei na u'ugia Paul, a warefanio asi'amai." ¹⁴ Hemea rama'a, harana Sceva, hia hemea famamooa humuu mei Haidaniaa ei Jew. Ma na pa'i oloromea na'una, baduu wawane. Ma ei na'una ei, rona'aida bigi'ia ale'ei. ¹⁵ Heai arewaa hepalo hafelo'a spiriti na warenaa a'a ro'odu, "Jesus, una apa'ia. Ma una aida tamanu na bigi'ia Paul, ma'uaa hamu'ou hini?" ¹⁶ Ma mei na wadu'ia hefaa hafelo'a spiriti, ina rofonaa a'a ro'ou ma fugoinaa minaa ro'ou. Namina hafufanima'aa ro'ou ma si'ei rona poni'ala'ala'asi'aa a'a fei humu fininaa raraa unuu ro'ou.

¹⁷ Ro guainia ei Jew ma ei Greece yei Ephesus, ronamina ma'aufafelo ma fei haraa mei Fasu Jesus na dinaa pafea fininaa honua. ¹⁸ Watauda ei narafawe'ia, ronawe nofalelefomai ba ro wareaa tamanu ei bigifafeloaa ro'odu. ¹⁹ Hefi'a, rona'aida bigi'aa ei siafa, rona tonamai ei bu'uu siafaa ro'odu ma fagu'aa ro'ou i puda a rama'a. Ma puduu pono'aa ei bu'uu siafa ale'ei haipani pa'ania pufaba'a drachma.^o ²⁰ Si'ei ba rona fanunuaa ei manumanu ei, fei wareaa mei Fasu namina talainaa watauda gufu ma gipe fininaa fei faufaua.

²¹ Nenee minaa e'ei, Paul na nara ba i dinaa Jerusalem ma na aunulao yei Macedonia ma Achaia. Ina ware, "Nenee fei gutanau yei, unei aunu'ailao Rome anaa." ²² Ina aloaa helaguei hadumana, Timothy ma Erastus, dinaa Macedonia ma hia, nado'o gutadilao yei laloo fei baua gufu Asia.

Hefaa Baua Gupuu Rama'a na Fisibai yei Ephesus

²³ A'a fei au fei, na pa'i hefaa baua fisibaia a'a fei Tala. ²⁴ Hemea na'aida bigi'aa silver, harana Demetrius. Hia na'aida bigi'aa ei pa'aa pusu'o humuu losuu Artemis. Ma a'a fei bigi'aa mei rama'a mei, hefi'adiai ano'ano, rona'aida to watauda mugoo po'i. ²⁵ Ma ina harofamii ro'ou mawe hefi'a rona pa'i apa'aa ro'ou a'a fei bigi'a fei ma na warenaa a'a

^o 19:19 Fei drachma hepalo silver mugoo po'i hawii pono'aa bigi'aa heai arewaa.

ro'ou, “Me'o, hamona'aidadii ba ona'aida to watauda mugoo po'i a'a feni bigi'a feni. ²⁶Ma e'eni hamona fanunuia ma guainia ba hemeni Paul na u'ufadiaginaa watauda rama'a yeni Ephesus ma minaa ei rama'a yeni faweleni Asia. Ina ware ba ei haidaniaa ro'ou, ei bigi'aa rama'a, abaa pa'aa haidaa. ²⁷Hepalo hafelo'a wagina sifei ba i fafelooa fei haraa fei bigi'aa o'ou, fei ba o to mugoo po'i wagina ma hepalodiai, fei humuu losuu Artemis, hemei pifine haidaa, ana ropowe nara ba na hafelo ma mei pifine haidaa, mei rona'aida losuinia faweleni Asia ma feni ano, ana iwe pasi fei baua harana, fei ba hia pa'aa rawani'a haidaa.”

²⁸Ro'aa guainia, ronamina siba ma haroharo, “Pa'aa bauana Artemis, mei haidaniaa ei Ephesus!” ²⁹Ataa madii ma minaa ei rama'a fei gufu rona siba. Rona panarofaa Gaius ma Aristarchus, laguei lagu'aa noneneramii Paul yei Macedonia ma ponifipui ale'ei hemea rama'a ma duginaa lagua a'a fei rona'aida figupui wagina. ³⁰Paul ba i ufalarai i ma'aa ei rama'a ma'uaa ei otalai nenera, rona lawagia. ³¹Ma hefi'a bauaniaa fei gufu, hefi'a tafii Paul, ana rona i'igifawe'i a'ana ba inei'aa dinaa a'a fei rona'aida figupui.

³²Fei gupuu rama'a na hamamagua: Hefi'a rona mewainaa hepalo manumanu ma hefi'a rona mewainaa hepalodiai manumanu. Ma watauda ana lo'e rona aida ba tani ro'aa nolao yei. ³³Ei Jew na susuninaa Alexander i ma'a ma hefi'a na harofani wareana. Ina pi'inaa panina ba ronei babanini ba i warefa'aiaa ei rama'a tamanu na fa'ua. ³⁴Ma'uaa ro'aa fanunu'apa'ia ba hia Jew, rona iwamemewaifipui, laloo ale'ei guai hour, “Pa'aa bauana Artemis, mei haidaniaa ei Ephesus!”

³⁵Mei paniaa panii mei bauaniaa gufu na fababaninaa ei rama'a ma ware, “Hamu'ou ena Ephesus, ei naraa hamu'ou ba minaa ei a'a feni ano lomi rona apa'ia ba feni gufu Ephesus na oma'aa feni humuu losuu Artemis ma fei bigi'aa rama'a fei haduona, fei pasianagio pafea? ³⁶Si'ei ba lomi hemea i nara ba na tata fei, hee hamonei babanini. Apuna bigire'ere'einaa hepalo manumanu. ³⁷Hamona duginamii yeni eni rama'a eni, ma'uaa lomi rona topa'ainaa manumanuu humuu ei haidaa ma ana lomi rona warefafelooa mei pifine haidaniaa o'ou. ³⁸Si'ei, nabaa Demetrius ma ei ano'ano ro bigi a'ana na pa'i bidi'aa unuu ro'ou a'a hini ro'ou, te na pa'i humuu dududua ma fadududua ma ronei dududuaa ro'ou. ³⁹Nabaa hamona pa'i hepalodiai manumanu ba hamona nara ba ina tata, hamonei fawanewaneia a'a fei dududua. ⁴⁰E'eni, na fafanunu ba nabaa ro'aa dududuaa o'ou ei famamoaa fei baua gufu a'a feni fisibaia ma tamanu ona bigi'ia wagienei, pa'aa lo'e uгаа pinee o'ou.” ⁴¹I waredigaa fei, ina famatalaiaa ei rama'a.

Aunu'ailao Macedonia ma Greece

20 ¹I pedu fei fisibaia, Paul na lala'amii ei otalai nenera. I warehadudigaa ro'ou, na ware ba ma'adinaa hamu'ou ma na

di'ininaa ro'ou ba i dinaa Macedonia. ²Ina tatalai yei ma wareaa watauda warea, ina nohadumaloo ei rama'a ma nawe nopa'aloo Greece ³ma guta yei oduai puda. Paul ba i tale'aununaa Syria, ma'uaa si'ei ba ei Jew rona fiwarewarei ba ro'aa fafeloia, ina nara ba i hadiwe'ainaloo Macedonia. ⁴Rona aunuhugiaa Sopater, hia na'uu Pyrrhus, baduu wawane, mei Berea ma Aristarchus ma Secundus noramiaa lagua Thessalonica ma Gaius, gufuna Derbe ma Timothy mawe Tychicus ma Trophimus noramiaa lagua fawelei Asia. ⁵Ei rama'a ei, ronado'o nonoo ma oma'aa hai'odu yei Troas. ⁶Ma'uaa hai'ouna aladi'ininaa Philippi nenee fei Hananaa fei Faraa Pidaua lo'e Fafuafua. Ma nenee haipanidiai arewaa, hai'ouna bapa'aa ro'odu yei Troas ma guta yei ale'ei oloromeai arewaa.

Yei Troas Eutychus na Asi'aa a'a fei Ma'ea

⁷A'a fei rawarawa arewaa fei hefapagipagia hai'ouna nofipuimai ba hai'ou'aa hana faraa pidaua. Paul na wareware a'a ei rama'a ma ba i aunu narani, si'ei ina wareware nopa'aloo poidifa'u'u. ⁸Ina watauda ei we'ai laloo fei tarea humu, fei hai'ou'ei gutafiwarewarei lalona. ⁹Hemea baubara harana Eutychus na guta i laloo fei pusu'o ale'ei gigei lalarena ma na mama'igu pudana ba ipowe sinoro ei fi warewarelao Paul. I ma'igusinorolao, ina pasinaloo pu a'a fei fa'oduai'aa e'ea fei tarea humu ma ro'aa poniporo'ia, na ma'edii. ¹⁰Paul na upulao ma fapasihaino pafoo mei baubara, hapiroro'ia ma ware, "Hamonei'aa ba'arofu. Ina fawenai!" ¹¹Ma na tafanedinaa pafea ma na hana faraa pidaua. I wareware nopa'aloo asi'anaa fei halo, na aunu. ¹²Ei rama'a rona noduginaa mei baubara humu, ina fawewenai ma namina rawani naranaraa ro'ou.

Paul na Di'ininaa ei Bauaniaa Losuu Ephesus

¹³Hai'ounado'o nonolao a'a fei baua wa ma tamanaa Assos ba hai'ou fahuginaa Paul. Ina bigi'ia ale'ei ba i talai'uanaa pinena dinaa yei. ¹⁴I bapa'aa hai'odu yei Assos, hai'ouna fahuginia ma tamanaa Mitylene. ¹⁵I arewadiai, hai'ouna ala yei ma re pe'i yei Kios. I arewadiai hai'ouna dinaa Samos ma i arewadiai hai'ouna nope'ilao yei Miletus. ¹⁶Paul na nara ba i farapadi'ininaa Ephesus ba lomi i guta yei Asia, uaa ba i aunubatafanaa Jerusalem nabaa i hawia ba i guta a'a fei rawarawa arewaa Pentecost.

¹⁷Yei Miletus, Paul na lala'amiaa ei bauaniaa fei losuu yei Ephesus. ¹⁸Ro'amii mau, ina warenaa a'a ro'ou, "Hamona aidadii fei mau gutanau ranimai a'a hamu'ou, a'a fei rawarawa arewaa a guta fawelei Asia nopa'amii wagiene. ¹⁹Fa'ua ba ei Jew, ronamina maniau ba ro'aa fafeloau, ma'uaa una fafaunau pu ma pasi ranu pudau ma na bigi'uaiaa fei bigi'aa mei Fasu. ²⁰Hamona aida ba lomi una fa'oa'oai u'ugaa tamanu i hadumaa hamu'ou, uaa una feroinaa hamu'odu i pudaa rama'a ma i

a'a hepapalo humu. ²¹Una warefawe'i a'a ei Jew ma ei Greece ba ronei filoginaa naranaraa ro'ou ma foisinaa a'a mei Haidaa ma narafawe'i a'a mei Fasuu o'ou, Jesus.

²²“Ma e'eni fei Spiriti Apuna na nunuminia ba unei dinaa Jerusalem, ma'uaa lomi una aida ba ro'aa bigi'aa tamanu a'au yei. ²³Fei apa'au, fei ba a'a minaa ei gufufu, fei Spiriti Apuna na warefa'ai'au ba fei bobo'ايا ma ei hafelo'a na oa ma'au. ²⁴Ma'uaa fei harenuau, lomi rarabana a'au nabaa una fapedupa'aa fei fiwaleia ma fei bigi'a, fei na fanau mei Fasu Jesus, fei ba unei warefa'ua'inaa fei rawani'a wareaa mei Haidaa, fei na fa'arewainaa fei rawani'ana.

²⁵“Ma e'eni una apa'ia ba hamu'ou ena hamona guainau eni a u'ugaa fei haparaia, lomi hemea dupuaa hamu'ou i fanunudinau. ²⁶Si'e'i, wagi'eni a warefawe'i a'a hamu'odu ba lomi a tonaa dududuau nabaa nemea i pa'ai. ²⁷Uaa, lomi una tamafoi ei a warefawe'iaa minaa ei nunumiaa mei Haidaa. ²⁸Oma'اياa hamu'odu ma minaa ei sipsipi, ei na rafeinaa hamu'ou fei Spiriti Apuna ba oma'ama'aa^p ro'ou. Hamonei ale'ei oma'aa sipsipii ei losuu mei Haidaa,^q ei ina pononaa fei namona. ²⁹Una'aida ba nenee afadugau ena ponotoo podu rowe nomai i tapuu hamu'ou ma lomi rowe augaa ne'a sipsipi. ³⁰A'a hamu'ou anaa, hefi'a rowe asi'aa ma fapidawainaa fei fa'uaia ba ro'aa fahumanaa hefi'a otalai nenera a'a ro'ou. ³¹Si'e'i, hamonei ofafaufau! Hamonei nonominia ba laloo oduai igisimasi minaa ei poi ma arewaa, lomi fafau warewagi'inaa hememea hamu'ou ma na pasi ranuu pudau.

³²“E'eni una aunaa hamu'odu panii mei Haidaa ma fei wareaa fei rawani'ana, fei i fagipepa'aa hamu'ou ma fanaa ei manumanu ana ale'ei i fani a'a ei rona papaditai. ³³Lomi una nanamainaa ei silver, o gold, o lawalawaa hemea. ³⁴Ana hamona aida ba gueni panii na bigifanaa tamanu yau ma ei tafiu na nunuminia. ³⁵A'a minaa ei bigi'au una fama'aa hamu'ou ba fei mau bigifawe'ia ale'ei onei bigifawe'i ba o'aa hadumaa ei lomi rona faufau ma nonominaa ei wareaa mei Fasu Jesus: ‘Fei ba o fani i muainaa fei ba o to.’ ”

³⁶I waredigaa fei, na fa'unaa du'una fipui a'a minaa ro'ou ma lafulafu. ³⁷Ronamina ai ei ro'ei hapiro'ro'ia ma hatofaa manufina. ³⁸Fei namina fafaloloa'inaa ro'odu, sifei wareana ba pa'aa lomi rowe fanunudinaa pudana. Ma rona talaisusuninia a'a fei baa wa.

Paul na Dinaa Jerusalem

21 ¹Hai'ou'aa di'inidigaa ro'ou, hai'ouna ala ma tamafawanewanenaloos Cos. I arewadi'ai, hai'ouna aununaa Rhodes ma yei hai'ouna aununaa Patara. ²Hai'ouna labagipa'i hepalo

^p 20:28 Ei warea pidaua ba *bishop* ^q 20:28 Watauda ne'ia ba *mei Fasu*

baua wa ba i dinaa Phoenicia. Hai'ouna hugi ma tama'aunu. ³Hai'ou'aa fanunupa'aa Cyprus, fataledi'ininaloo fipepei ama'analoo puna ma hai'ouna tamanaloo Syria. Hai'ouna pe'i yei Tyre ba hai'ouree fa'asi'anaa ei manumanu pafona. ⁴Hai'ou'aa labagipa'aa ei otalai nenera yei, hai'ouna gutafipui a'a ro'ou oloromeai arewaa. Fei Spiriti na bigi naranaraa ro'ou ma rona ware a'a Paul ba nei'aa dinaa Jerusalem. ⁵Ma'uaa i nopa'aloo fei au ba hai'ou aunu, hai'ouna aunu ba hai'ou tamadilao. Minaa ei otalai nenera ma ei haroo ro'ou mawe ei na'uu ro'odu, rona talaisusuninaa hai'ou di'ininaa fei baua gufu ma yei piye, hai'ouna unaa du'uu hai'ou ma lafulafu. ⁶Hai'ou'aa rapudigaa panii ro'ou, hai'ouna hugi a'a fei baua wa ma ro'ou, rona wanonaa gufuu ro'ou.

⁷Hai'ouna tamadi'ininaa Tyre ma re pe'i yei Ptolemais. Ma hai'ouna bapa'aa ei lofu ma gutafipui a'a ro'ou heai arewaa. ⁸I arewadiai, hai'ouna dinaa Caesarea ma guta humuu Philip, mei ina'o wareaa fei rawani'a wareaa mei Fasu ma hia hemea ei Oloromea. ⁹Ina pa'i gunaroa na'una pifine rotaa haroa ma rona'aida diware'augaa ei ba i nomai nene.

¹⁰Hai'ou'aa gutadii hefi'adiai arewaa, hemea mamama'a, harana Agabus, noranamai Judea. ¹¹I'a nomai a'a hai'ou, na faugaa panina ma pinena a'a fei adii Paul ma ware, "Fei Spiriti Apuna na ware, 'Ana ale'eni, ei Jew yei Jerusalem, rowe faugaa mei amaa feni adi ma rowe fifaninaa hia panii ei Gentile.' "

¹²Hai'ou'aa guainia, hai'ou ma ei rama'a yei, hai'ouna ware'ai'ai a'a Paul ba inei'aa dinaa Jerusalem. ¹³Ma Paul na ware, "Tani hamu'ou ai'ai ma fawagu'uaa ha'eu? Lomi manumanu a'au nabaa ro'aa faugau ma ana na rawani a'au nabaa a ma'e yei Jerusalem uaa fei haraa mei Fasu Jesus." ¹⁴Lomi hai'ouna filogipa'aa fei naranarana ma si'ei hai'ouna ware, "Inei nomai fei nunumiaa mei Fasu."

¹⁵Nene fei, hai'ouna paiaa ei manumanuu hai'ou ma aununaa Jerusalem. ¹⁶Hefi'a ei otalai nenera yei Caesarea, rona nohugiaa hai'ou ma noduginaa hai'ou humuu Mnason ma hai'ouna guta a'ana. Noramiana Cyprus ma hia hemea rawarawa otalai nenera.

Paul na Maua yei Jerusalem

¹⁷Hai'ou'aa maua yei Jerusalem, ei lofu, rona taufagutanaa hai'ou. ¹⁸Heaidiai arewaa Paul ma minaa hai'ou, hai'ouna aunu ba hai'ouree ma'a James. Ma minaa ei bauaniaa losuu, ro'ou, yei. ¹⁹Paul na famafufuoinaa ro'ou ma warefa'aiaa ro'ou minaa ei manumanu na bigi'ia a'a ei Gentile mei Haidaa wagii fei bigi'ana.

²⁰Ro'aa guainia, rona uduginaa mei Haidaa. Ma rona warenaa a'a Paul, "Mena lofuu hai'ou, ma'aia watauda pufaba'a Jew rona narafawe'i ma refu unuu minaa ro'ou a'a fei law. ²¹Rona guainia ba yoi, ona feroinaa ei Jew, ei rona guta inamoa ei Gentile ba ronei ofadugaa Moses ma ronei'aa moro'aa hudii

wawanei ei na'uu ro'odu, o neneraa ei maumau o'odu. ²²O bigi'aa tamanu? Te, ana rowepa'aa guainia ba yoi na nodigimai. ²³Si'ei, bigi'aa tamanu hai'ouna warefania. Na pa'i gunaroa wawane a'a hai'ou, ei ronadii fa'unai a'a mei Fasu ba ropa'aa bigi'aa hepalo manumanu. ²⁴Dugaa eni rama'a eni ma a'a ro'ou, onei bigi'aa fei maumau ro'ou, fei ba ro'aa fafafa'arai i pudaa mei Fasu ma onei fani pono'aa ro'ou ba ro'aa sisigaa hugoo tabaa ro'ou. Ma minaa ei rama'a, rowe aida ba na tata fei u'uga, fei ro'aa u'ugio ma rowe aida ba yoi na neneraa fei law. ²⁵Ma hai'ouna ne'idii a'a ei Gentile narafawe'ia ba ronei'aa hana du'ua hefi'a rona faninaa a'a ei haidaa sifisifi, o hunu namo, o hanaiaa pigio ei manulelele, ei rona guaffifigia, o fitatafipa'ai.”

²⁶Heaidiai arewaa, Paul na dugaa ei rama'a ma fafafa'arainaa anaia mawe ro'ou, ale'ei mau losuu ro'ou. Ma ina wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa ba i warefa'aiaa ro'ou tamanu arewaa iwe pedu ei arewaa fafa'araia ma nahaiga ro'aa fani fanaa hememea ro'ou.

Rona Panarofaa Paul

²⁷Ba ana i pedu ei oloromeai arewaa, hefi'a ei Jew noramiaa ro'ou i laloo Asia, rona fanunupa'aa Paul yei a'a fei humuu mei Haidaa. Rona fawesuaa iaa minaa ei rama'a ma rona panarofia. ²⁸Rona pararai, “Ena Israel hamonei hadumaa hai'odu! Meni rama'a meni, hia mei na feroinaa minaa ei rama'a i tadiwe'aia ma faweleni ba ronei fadugeaa o'odu, fei law o'ou. Ma ana, ina dugifawadu'ainamii ei Greece malalaa fei humuu mei Haidaa ma rona faloloaa faweleni na apunai.” ²⁹(Ronado'o fanunupa'aa Trophimus, mei Ephesus, a'a Paul i a'a fei baua gufu ma rona nara ba Paul na nodugia ma wadu'ainaa malalaa fei humuu Haidaa.)

³⁰Minaa ei rama'aa fei gufu, rona siba'asi'aa ma ponimai a'a minaa ei tala. Rona panarofaa Paul ma foraneneneinia auguu fei humuu mei Haidaa. Ma ana ei ua rona fare'aa ei baua gigei. ³¹Ei ro'ei panarofia ma nananara ba ro'aa fama'eia, mei bauaniaa ei fo'aa Rome na guainia ba minaa ei rama'aa Jerusalem, namina bibiyei tabaa ro'ou. ³²Ina dugibatafainaa hefi'a fo'aa ma hefi'a bauaniaa ro'ou ma rona poninaa a'a ei rama'a. Ro'aa fanunupa'aa ei fo'aa mawe mei bauaniaa ro'ou, ei rama'a na fapedugaa fei hafugaa ro'ou Paul.

³³Mei bauaniaa fo'aa na nomai, panarofia ma warenaa a'a ro'ou ba ronei faugia a'a guapalo alatai. Ma ina i'iginaa ro'ou ba hia hini ma na bigi'aa tamanu. ³⁴Hefi'a ei, rona haroharo ba ale'ei ma hefi'a ba ale'ei. Ma mei bauana, lomi na topa'aa fafasui fei, uaa ronamina waigi. Ma si'ei, ina ware ba ronei duginaa hia humuu ei fo'aa. ³⁵Paul, i nopa'aloo fei e'ea, fei gupuu rama'a ronamina sibafafelo ma ronawe poro'uaia ei fo'aa. ³⁶Fei gupuu rama'a, rona nenegia ma memewai, “Fo'afama'eia!”

Paul na Warenaa a'a Fei Gupuu Rama'a

³⁷Ei fo'aa ba ana ro'aa wadu'ainoduginaa Paul a'a fei humu fo'aa, ina i'iginaa mei bauaniaa fo'aa, “Na rawani ba a i'iginio hepalo manumanu?”

Ina ware, “Ona'aida warea Greece? ³⁸Woro ba yoi mei Egypt, mei mina ma'lida na fa'asi'anaa fei fisibaia ma augaa poree gunaroa pufaba'a rama'a hafelo ma dinaa yei fawelei lomi haihai ma guana.”

³⁹Ina ware Paul, “Yau hemea Jew noramiau Tarsus yei Cilicia. Yau hemea rama'aa hepalo baua rawani'a gufu. Na rawani ba a warenaa a'a ei rama'a?”

⁴⁰I ugadii mei bauaniaa fo'aa, Paul na ufalarai pafoo fei e'ea ma pi'inaa panina a'a ei rama'a. Ro'aa babanini, ina warenaa warea Aramea' a'a ro'ou:

22 ¹“Ena lofuu ma ena amau, hamonei guainaa fei wareau ba a alarau.”

²Ro'aa guainia ba ina warenaa warea Aramea a'a ro'ou, ronamina babanini.

Ma na ware Paul, ³“Yau hemea Jew, waniniau Tarsus yei Cilicia, ma'uaa gipeau yeni a'a feni baua gufu feni. Gamaliel na feroifarawaninau a'a fei law ei amaa o'ou ma na pasirefurefu unuu a'a mei Hidaa ana ale'ei minaa hamu'ou wagieni. ⁴Una fo'afama'e ma haperaraiaa ei rona neneraa fei Tala. Na panarofaa ei wawane ma pifine ma bobo'ainaa ro'ou ⁵ma mei pa'aa bauaniaa humuu mei Hidaa ma minaa ei bauaniaa gufu ro'aa warefanaa hamu'ou ba pa'aa fa'ua fei. Ma una tonaa ne'iaa ro'odu ba a fanaa ei lofuu ro'odu yei Damascus ma aununaa yei ba a panarofaa ei rama'a ma duginamii ro'ou yeni Jerusalem ba hai'ou'aa fanima'aa ro'ou.

Paul na Wareaa fei Filogiaa fei Naranarana

(Acts 9:1-19; 26:12-18)

⁶“Ale'ei haloaina una nofarafi'ilao Damascus, ana ei ua, hepalo we'aia noranarai pafea namina we'afaweloinau. ⁷Una pasinaa pu ma guainaa fei lao na warenaa a'au, ‘Saul! Saul! Tani o haperaraiau?’

⁸“Ma una i'igai, ‘Yoi hini, mena Fasu?’

“Ina ware, ‘Yau Jesus, mei Nazareth, mei ona haperaraia.’ ⁹Ei ro'ou a'au, rona fanunupa'aa fei we'ai, ma'uaa lomi rona guai'apa'aa fei lao mei na warenaa a'au.

¹⁰“Una i'igai, ‘Una fetanai e'eni, mena Fasu?’

“Ma ina ware, ‘Asi'aa ma dinaa Damascus. Hefi'a yei, rowe warefanio minaa ei i fanio mei Hidaa ba onei bigi'ia.’ ¹¹Ei tafiu, rona tauaa panii ma noduginaa yau Damascus uaa una pudawerai a'a fei we'ai.

¹²“Hemea rama'a harana Ananias na nomai a'au. Hia, namina neneraa fei law ma na rawani i pudaa minaa ei Jew rona guta yei. ¹³Inamii u papau ma ware, ‘Mena lofuu Saul, onei fanunudiai!’ Ana ei ma una fanunupa'ia.

r 21:40 Hefi'a na nara ba *warea Hebrew*; Acts 22:2 anaa

14“Ma ina ware: ‘Mei Haidaniaa ei amaa o'ou nadii rafeinio ba onei aida ei nunumiana ma fanunu'apa'aa mei Wanewanea ba onei guainaa ei wareaa umuna. 15Yoi o u'ufa'uainaa tamanu ona fanunuia ma guainia a'a minaa ei rama'a. 16Ma oi oma'aa tamanu eni? Asi'aa. Lala'aa fei harana; pudugufai ma fesuaa ei hafelo'amu.’

17“A hadiwe'inaa Jerusalem ma lafulafu i laloo humuu mei Haidaa ma ale'ei una mefi 18ma fanunupa'aa mei Fasu na ware ba, ‘Batafa! Di'ininaa Jerusalem e'eni, uaa lomi ba ro'aa nunuminaa fei u'ugau, fei ba o u'ufanaa ro'ou.’

19“Una ware, ‘Mena Fasu, eni rama'a eni, rona aida ba yau, na dinaa a'a hepapalo synagogue ba a bobo'ai ma hafugaa hini ei rona narafawe'i a'amu. 20Ma ei i wigii namoo Stephen, mei na ma'e a'a fei haramu,^s yau yei ma ana na ugainia ma na oma'aa ei susuu ei rona fo'afama'eia.’

21“Ma mei Fasu na warenaa a'au, ‘Nowau; Yau a alofaruaninio i a'a ei Gentile.’ ”

Paul, mei Rama'aa Rome

22Ei rama'a rona guainaa fei u'ugaa Paul ma'uaa ei i wareaa fei, rona haropararai, “Faruaninia a'a feni ano! Inei'aa gutadimai!”

23Ro'ei memewai ma siminaa lawalawaa ro'ou ma fapepe'aiaa ei pora 24ma mei bauaniaa fo'aa na ware ba ronei noduginaa Paul yei laloo humuu ei fo'aa. Ina ware ba ronei babuina ma i'iginia ba tani ro'aa sibamemewai a'ana ei rama'a. 25Ro'aa fahainofolagina ba ro'aa babuina, Paul na i'iginia mei centurion ba, “Na rawani a'a fei law nabaa o babuinaa hemea rama'aa Rome, hemea rotai dududuia?”

26I guainaa fei mei centurion, na dinaa a'a mei bauaniaa ei fo'aa ma na warefania, “O bigi'aa tamanu a'a feni. Uaa mei rama'a mei, hia rama'aa Rome.”

27Mei bauaniaa fo'aa na dinaa a'a Paul ma i'iginia, “Ware fanau, yoi pa'aa rama'aa Rome?”

Ina ware, “Hi'i. Fa'ua.”

28Ma mei bauaniaa fo'aa na ware, “Yau, una siminaa watauda mugoo po'i ba yau hemea rama'aa Rome.”

Paul na ware, “Ma'uaa yau, waniniau Rome.”

29Ma ei ba ro'aa i'iginia ronawe u'ua. Ma mei bauaniaa fo'aa ana na ma'au uaa na aida ba ina faugaa Paul a'a ei alatai, hemea rama'aa Rome.

I Pudaa ei Sanhedrin

30I arewadiai, si'ei ba mei bauaniaa fo'aa ba ipa'aa labagina ba tani ro'aa ware ei Jew ba na tata Paul. Ina alagia ma ware a'a ei famamoaa

^s 22:20 O, *mei u'ugaa fei haramu*

humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufuu ba ronei papa'ifipuimai. Ma ina dugamii Paul ma fa'ufalarainia pudaa ro'ou.

23 ¹Paul na fanunufawanewanenaa a'a ei bauaniaa gufuu ma ware, “Ena lofuu, una bigifarawani ua i pudaa mei Haidaa ma na nanamuinia ba lomi tatau nopa'amii wagienu.” ²A'a fei wareana fei, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, Ananias na warenaa a'a ei rona u papaa Paul ba ronei hafugaa umuna. ³Ma Paul na warenaa a'ana, “Mei Haidaa iwe hafugio, yoi mena ware'oni! Ona guta yena ba o dududuau a'a fei law, ma'uaa ana yoi na barafeaa fei law uaa ona ware ba ronei hafugau!”

⁴Ei ro'aa u papaa Paul, rona ware, “Haa? Ba o warefafeloaa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, mei na rafeinia mei Haidaa?”

⁵Paul na ware, “Ena lofuu, lomi una aida ba hia, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, uaa na ude fei ne'ia ba, ‘Apuna warefafeloaa hemea bauaniaa gufuu hamu'odu.’ ”

⁶Ma Paul na aida ba hefi'a ro'ou, maroaa ei Sadducee ma hefi'a ro'ou, maroaa ei Pharisee ma na haronaloo a'a ei bauaniaa gufuu, “Ena lofuu, yau hemea Pharisee, ana yau na'uu ei Pharisee. Ma pa'afii fei ba una ufalarai a'a feni dududua, sifei ba na o'onai unuu ba ei ma'ea, rowe asi'aa.” ⁷I wareaa fei, ei Pharisee ma ei Sadducee, rona fiharenii ma na guapaloi naranaraa ro'ou. ⁸(Ei Sadducee rona ware ba ei ma'ea lo'e ba ro'aa asi'aa ma ba ana lomi na pa'i alo'alo o spiriti, ma'uaa ei Pharisee rona ware ba na pa'i e'ei manumanu e'ei.)

⁹Inawemina bauana fei fisibaiaa ro'ou. Ma hefi'a ei feroiaa law, hefi'a Pharisee, rona ufalarai ma warefawe'i, “Lomi ba hai'ouna labagipa'aa hepalo tataa meni rama'a meni. Tani na'aa po'o hefaa spiriti o alo'alo na warenaa a'ana?” ¹⁰Fei fiwareiaa ro'ou nawemina babaifafelo ma mei bauaniaa fo'aa na naranara ba ropowemina fagianainaa Paul. Ina warenaa a'a ei fo'aa ba ronei upulao ma rapuforaiaamii Paul ma wadu'ainodugia laloo fei humuu ei fo'aa.

¹¹Iree poidiai, mei Fasu na ufalarai papaa Paul ma ware, “Onei laugu'ai! Ana ale'ei o u'ugau yei Jerusalem, ana onei u'ugau yeni Rome.”

Fei Ware'opa'aia ba nei Ma'e Paul

¹²I mafufuoiilao, ei Jew rona fiwarei ma fa'unai ba pa'aa lomi ba rowe hanana o hunu hawina rona fo'afama'ea Paul. ¹³Puduu ei rama'a ei, na muainaa gunaroa pa'ania. ¹⁴Rona dinaa a'a ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei bauaniaa gufuu ma ware, “Hai'ouna fa'unaidii ba pa'aa lomi ba hai'ou'aa hanaiaa hepalo manumanu hawina hai'ouna fo'afama'ea Paul. ¹⁵Si'ei, hamu'ou ma ei bauaniaa gufuu, hamonei i'igifasifi a'a mei bauaniaa fo'aa ba ronei dugiamai a'a hamu'ou ba hamo'aa tofarawani fafasuii feni dududuana. Ma hai'ouna ofafaufaudii ba hai'ou'aa fo'afama'eia ena rona nomai.”

¹⁶Ma'uua i guainia mei na'uu mei agii Paul, ina wadu'ainaa fei humuu ei fo'aa ma warefanaa Paul.

¹⁷Ma Paul na harofaa mei centurion ma ware, “Dugawii meni baubara a'a mei bauaniaa fo'aa. Na pa'i hepalo manumanu ba i warefania.” ¹⁸Si'ei, ina nodugia dinaa a'a mei bauaniaa fo'aa.

Mei fo'aa na ware, “Paul, mei bobo'aia, na lala'au ma ware a'au ba unei dugamii meni baubara a'amu, uaa ina pa'i manumanu ba u'ufanio.”

¹⁹Mei bauaniaa fo'aa na tauaa panii mei baubara, dugia ma i'iginia, “Tamanu fei ba o warefanau?”

²⁰Ina ware: “Ei Jew na fiwarewarei ba ro'aa sifi'io ma i'iginio ba onei dugaloo Paul i puda a ei bauaniaa gufu narani ba ro'aa tofarawani fafasuii fei dududuana. ²¹Onei'aa ugainaa ro'ou, uaa puduu ro'ou na muainaa gunaroo pa'ania ma ro'ei opa'ai eni ba ro'aa panarofia. Rona fa'unaidii ba pa'aa lomi ba ro hanana o hunu hawina rona fo'afama'eia. Rona ofafaufaudii ma roi oma'aa fei ba o'aa ugainaa fei i'igaiaa ro'ou.”

²²Mei bauaniaa fo'aa na aloaa mei baubara ma warefawe'i a'ana, “Apuna warefanaa nemea ba ona warefanau feni.”

Rona Alonaa Paul Caesarea

²³Ma ina lala'aa helagui centurion ma ware a'a lagua, “Harofaa enu pu'u fo'aa rona talainaa pinee ro'ou ma oloromfua pa'aniadiai pafoo manulelele ma enu pu'udia i panarofaa hio^t ba ronei dinaa Caesarea poi wagieni ale'ei faimheai ido'o. ²⁴Fani tawaa Paul manulelele ma oma'afarawaninia dinaa a'a Gavanaa Felix.”

²⁵Ma ina ne'i'aloaa feni:

²⁶Yau Claudius Lysias.

Ma una ne'inaa feni a'a mei Rawani'a, Gavanaa Felix:
Hagu'u.

²⁷Meni rama'a meni, ei Jew, rona panarofia ma ana ba ro'aa fo'afama'eia, ma'uua una nofipuimai a'a ei maroau fo'aa ma hai'ouna alagia, uaa una guainia ba hia rama'aa Rome. ²⁸Una nara ba unei tofarawaninaa fafasuina ba tani ro'aa ware ba ina bigifatata, si'ei una nodugalao a'a ei bauaniaa gufu. ²⁹Unawe fanunu'apa'ia ba fei wareaa ro'ou ba ina bigifatata, manumanu a'a fei law ro'odu.

Ma'uua lomi ba na bigi'aa hepalo tata ba nei ma'e, o unei bobo'ainia. ³⁰Ma a guainia ba rona ware'opa'ai ba ro'aa fo'afama'eia, una alobatafanamai a'amu. Ma ana na warefanaa ei rona ware ba hia na tata, ba ronei u'ufanio tamanu ei tatana.

³¹Si'ei, ei fo'aa, rona bigi'aa fei wareaa mei bauaniaa ro'ou ma nodugaa Paul poi ma aunu nopa'aloo Antipatris. ³²Heaidiai arewaa rona aloia a'a

^t 23:23 Lomi ronapa'aa apa'aa hanuu fei warea Greek fei *panarofaa hio*.

ei fo'aa pafoo manulelele ma ro'ou, rona hadiwe'idinaa fei humuu fo'aa. ³³Ro'aa nopa'aloo Caesarea ei fo'aa pafoo manulelele, rona fanaa fei ne'ia a'a mei Gavanaa ma fifaninia panina. ³⁴Mei Gavanaa na igoaa fei ne'ia ma i'igai ba noranamai hitani gufu. I guainia ba noranamai Cilicia, ina ware, ³⁵“Awe guainaa fena dududuamu rona nomai yeni ena ro'aa dududuio.” Ma ina ware ba ronei augaa Paul laloo fei humuu Herod, fei humuu hapara ma oma'afarawaninia.

Fei Dududua i Pudaa Felix

24 ¹Haipanidiai arewaa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, Ananias na dinaa Caesarea fipui a'a hefi'a bauaniaa fei gufu ma hemea rama'aa law harana Tertullus ma rona dududua Paul i pudaa mei gavanaa. ²Rona lala'aa Paul ba nei wadu'aimai ma Tertullus na dududua a'a Felix: “Hai'ouna gutafamalaa ma gutafarawani ua i haroo iamu. Ma fei apa'amu na fawanewaneaa watauda manumanu i laloo feni baua gufu feni. ³Naranaraa hai'ou ma minaa ei gufu tadiwe'ai, hepalo ua ba yoi hemea pa'aa rawani'a rama'a Felix ma hai'ounamina ni'eni'e a'amu. ⁴Ma'uaa lo'e ba hai'oumina fatarereio, si'ei hai'ou'aa i'iginio ba na rawani ba odo'o guainaa ma'ida wareaa hai'odu wagii tamanu ei tataa Paul?

⁵“Hai'ouna fanunupa'ia ba meni rama'a meni na fa'asi'anaa hefi'a hafelo'a ma na fawesuaa iaa ei Jew tadiwe'aiaa minaa feni ano. Hia mei bauaniaa fei maroaa fei losuu ei Nazarene ⁶ma ana na mania ba i faloloaa fei humuu mei Haidaa. Si'ei, hai'ouna panarofia. ⁷ ⁸Nabaa ana yoi, o'aa i'iginia, o'aa labagipa'aa fei fafasuii ei warea hai'ouna dududua wagina.”

⁹Ei Jew ana rona ware ba ina bigifatata ma ware ba fa'ua ei manumanu ei.

¹⁰I pi'inaa panina mei gavanaa ba nei ware, na ware Paul, “Una aida ba laloo watauda igisimasi, yoi hemea fadududua a'a feni gufu feni. Si'ei, una ni'eni'e ba a wareaa pepepe a'au. ¹¹Na maduta ua nabaa o labaginia ba na fa'ua fei wareau, fei ba laloo hefua ma guai arewaa ididii, una dinaa Jerusalem ba a losui. ¹²E'ei rona ware ba una bigifatata, lomi rona guainau una fiharenii a'a hemea i humuu mei Haidaa, o fawesuaa iaa rama'a laloo ei synagogue, o hitani laloo fei baua gufu yei. ¹³Ma lomi rona fa'arewapa'ia a'amu ba una tata. ¹⁴Ma'uaa fa'ua ba una'aida losuinaa mei Haidaniaa ei amaa hai'ou, uaa una neneraa fei maroaa fei Tala, fei rona wareia ba na tata. Ma una neneraa minaa ei manumanu laloo fei Law ma tamanu rona ne'inia ei mamama'a. ¹⁵Ma ana na pa'i

^u 24:6-8 Hefi'a ne'ia ba hai'ouna panarofia ba hai'ou'aa dududua ale'ei fei mau law hai'ou. ⁷ Ma'uaa, mei bauaniaa ei fo'aa, Lysias, namii tarafia panii hai'ou ⁸ ma ware ba ei ro ware ba hia na tata, roneimii u ma'amu. Nabaa ana yoi

o'onaiia unuu a'a mei Haidaa ana ale'ei eni rama'a eni ba iwe fa'asi'anaa ei ma'ea, ei rona wanewane ma ei rona hafelo. ¹⁶Si'ei, ranimai una'o fanima'aia ba i pudaa mei Haidaa mawe ei rama'a, pa'aa lomi i marapu ei naranarau.

¹⁷“Nene ale'ei hefiga igisimasi, lomi una guta yei Jerusalem, unawe nomai ba a fani fana a'a ei gufuu ba ronei fanaa ei lomi rona pa'i ma ba a fani fanau a'a mei Fasu. ¹⁸A bigi'aa fei ma ro'aa fanunupa'au i malalaa fei humuu mei Haidaa, a'a ba una loloa a'a fei maumau ba hai'ounei fafa'arai. Lomi ba na pa'i watauda rama'a a'au ma ana lomi ba una bigi'aa manumanu na fafelooa ei rama'a. ¹⁹Ma'uaa na pa'i hefi'a Jew noramiasa ro'ou Asia ma na rawani ba ronei nomai yeni i ma'amuu ma nabaa una bigifatata, te, ronei wareia. ²⁰O eni, ro'ou yeni, ronei wareaa tamanu fei tatau rona labagipa'ia ei a u i ma'aa ei bauaniaa gufuu. ²¹Narau ba sifeni. Ei a ufalarai i ma'aa ro'ou, una haroharo ba: ‘Fei fafasui fei ba hamo'aa dududuau wagienu, sifei ba una nara ba i pa'i asi'ana a'a fei ma'ea.’ ”

²²Ma Felix, hemei na apa'ifarawaninaa fei Tala, na do'o ba'ofaa fei dududua. Ma na ware, “Ena na nomai Lysias, mei bauaniaa fo'aa, u'apowe dududuo.” ²³Ina ware a'a hemea centurion ba nei oma'afarawaninaa Paul, ma'uaa inei fatalainia ma'ida ma nei'o fanoramiasa ei tafina mi roiana.

²⁴Hefi'a arewaa ididii Felix na nofipuimai a'a mei harona Drusilla, hemea Jew. Ina lala'amii Paul ma na gutaguainia fi u'ugaa fei we'iaa naranara a'a Christ Jesus. ²⁵I no'u'upa'aloo tamanu na wanewane, batanai onei apitai ma batanai fei dududua iwe nomai, Felix na ma'au ma ware, “Do'o hi'ei e'eni! Nowau. Nabaa na pa'idiai rawani'a au, te awe lala'idinio.” ²⁶Ma ana ina nunuminia ba Paul nei fanipa'ai mugoo po'i a'ana, si'ei ina lala'iuaiamai ranimai ma fiwarewarei a'ana.

²⁷I didii heguai igisimasi, na tonaa bigi'aa Felix meni Porcius Festus, ma'uaa Felix na nara ba ido'o farawaninaa ei Jew ma si'ei, lomi na alaraa Paul humuu bobo'aia.

Fei Dududua i Ma'aa Festus

25 ¹I wadu'ainaa fei baa gufuu Festus ma gutadii oduai arewaa, ina di'ininaa Caesarea ma na dinaa Jerusalem. ²Ma yei, ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa ei Jew, rona u i ma'ana ma wareaa ei tataa Paul. ³Ronamina roroninaa Festus ba nei farawaninaa ro'ou ma alonaa Paul Jerusalem, uaa ronadii fiwarewarei ba ro'aa opa'ai ma fo'afama'eia i tala. ⁴Festus na ware, “Paul yei humuu bobo'aia Caesarea. Ma lomi i madii ma a dinaa yei. ⁵Aloaa hefi'a bauaniaa hamu'ou ba ronei aunufipuimai a'au ma dududuaa mei rama'a mei yei nabaa hia na bigifatataiaa hepalo manumanu.”

⁶I gutadii a'a ro'ou ale'ei fainarua o hefua arewaa, ina upu'aunulao yei Caesarea. Ma heaidiai arewaa na fa'asi'adiniaa fei dududua ma

warenaa a'a ro'ou ba ronei fa'ugaa Paul i ma'ana. ⁷I nodigimai Paul, ei Jew, noramiaa ro'ou Jerusalem, rona ufaweloinia ma wareaa watauda manumanu namina raraba ba hia na bigifatata wagina. Ma lomi na pa'i ugaa pinee ro'ou.

⁸Si'ei, Paul na ufalarai ma wareaa fipepei a'ana, “Lomi una bigi'aa he'a tata wagii fei law ei Jew, o a'a fei humuu mei Haidaa, o a'a Caesar.”

⁹Nunumiaa Festus ba i farawaninaa ei Jew, si'ei, na i'iginiaa Paul, “Na rawani a'amu ba o'aa dinaa pafea yei Jerusalem ma ufalarai ba unei dududuo yei wagii e'ei wareaa ro'ou?”

¹⁰Na ware Paul, “E'eni ufi u a'a hepalo humuu dududuaa Caesar. Ma pa'aa sifeni feni humuu dududua ba hamo'aa dududua. Yoi, ona aidadii ba lomi una bigi'aa hepalo tata a'a ei Jew. ¹¹Ma'uaa nabaa hamona labagipa'aa hepalo baua tatau ba fei pono'ana ma'ea, te, hamonei fo'afama'ea. Ma'uaa nabaa lomi na fa'ua ei wareaa ei Jew a'au, pa'aa lomi na wanewane ba hemea i fifaninau a'a ro'ou. Yau na ainaa a'a Caesar!”

¹²I warewarefipuidii a'a ei maroana Festus, na ware, “Yoi, ona ainaa a'a Caesar, te owe aununaa a'a Caesar!”

Festus na Fiwarewarei a'a mei Hapara Agrippa

¹³Hefi'adiai arewaa i didii, mei Hapara Agrippa ma Bernice, laguna sufudai yei Caesarea ba lagu'aa taufagutanaa Festus. ¹⁴Si'ei ba laguna guta famadii ma'ida yei, Festus na warewareaa fei dududuaa Paul a'a mei hapara. Ina ware, “Na pa'i hemea rama'a yeni, hemea na bobo'ai uua Felix. ¹⁵Ei a dinaa Jerusalem, ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei bauaniaa ei Jew, rona ware ba ina pa'i tatana ma rona i'igainau ba unei ware ba na pa'aa tata ma unei fanima'aia.

¹⁶“Una warefanaa ro'ou ba abaa ale'ei maumau Rome ba hai'ou fifaninaa mei rona ware ba na tata nabaa lo'e nado'o uwareaa fipepei a'ana, a'a ei rona ware ba hia na bigifatata. ¹⁷Ei ro'aa nomai a'au, lomi ba una famadinaa fei dududua. Heaidiai arewaa ma una fa'asi'anaa fei dududua ma warenaa a'a ro'ou ba ronei dugamai mei. ¹⁸Ro'aa ufalarai, ei ro'aa ware ba ina bigifatata, lomi rona wareaa tamanu bigifatatana yau una naraia. ¹⁹Ma'uaa, ro'ou ma hia, rona fiharenii wagii fei mau losuu ro'ou ma hemea ma'ea harana Jesus, hemea na ware Paul ba ina werawera e'eni. ²⁰Nawe puloto tabau ma una nara ba, ‘Haa, a fadududubatanainia eni manumanu ale'eni feni.’ Si'ei una i'iginia ba na rawani a'ana ba i dinaa Jerusalem ma ufalarai a'a fei dududua yei a'a e'ei wareaa ro'ou.” ²¹I'a ware ba fei dududuana nei fifaninaa panii Augustus, una ware ba roneido'o panarofia hawina na alonaa hia a'a Caesar.”

²²Si'ei, na ware Agrippa a'a Festus ba, “Ba ado'o guai wareaa mei rama'a mei yau.”

Ina ware, “Nadii, owe guainia.”

Paul na U Ma'aa Agrippa

²³Heaidiai arewaa, Agrippa ma Bernice, laguna nofipuimai a'a ei bauaniaa fo'aa mawe ei bauaniaa gufu ma ei rama'a rona taufagutanaa lagua. I'a ware Festus, rona dugamii Paul. ²⁴Festus na ware, "Mena Hapara Agrippa ma minaa hamu'ou eni yeni wagiene, hamu'ou fanunuia meni rama'a meni! Minaa ei Jew, ronamina i'iginau a'ana yei Jerusalem ma yeni Caesarea ma harofafifi'i ba hia nei ma'e. ²⁵Lomi una labagipa'aa hepalo tatana ba pono'ana ma'ea. Ma'uaa, hamatee ina ainaa a'a Augustus una waredii ba a alonaa hia Rome. ²⁶Ma'uaa lomi na aida ba a ne'inaa tamanu a'a Caesar wagina. Si'ei, una fa'ufalarainia yeni puda hamu'ou ma ana napa'aa rawani ba yoi yeni, mena Hapara Agrippa, ba wagii feni fiwarewareia, ipowe pa'i paolaa ne'iau a'a Caesar. ²⁷Uaa lomi na rawani a'au naba o aloaa nemea bobo'aia ma lomi odo'o warefa'arewainaa fei tatana."

26 ¹Ma Agrippa na warenaa a'a Paul, "Nadii. Onei wareaa pepei a'amu." Si'ei, Paul na pi'inaa panina ma wareaa pepei a'ana: ²"Mena Hapara Agrippa, unamina ni'e wagiene ba una u i pudamu ma wareaa pepei a'au wagii minaa ei tata ei Jew rona ware ba una bigi'ia. ³Ma una ni'ediai uaa yoi, ona apa'ifarawaninaa minaa ei maumau ei Jew ma tamanu rona fihareni wagina. Si'ei, amina i'iginio ba onei guaifarawaninau.

⁴"Minaa ei Jew, ronamina apa'ifarawaninaa fei maumau ui badui nopa'amii wagiene, fei rawarawa maumau yei gufuu mawe yei Jerusalem anaa. ⁵Apa'aa ro'ou yau ana fiwanini'uamai nopa'amii wagiene ma naba ro nunuminia, ro'aa warefa'uai ba na pa'i hepalo maroa laloo fei losuu hai'ou namina waiwai nenerana ma yau hemea Pharisee wagina. ⁶Na o'onai unuu a'a tamanu mei Haidaa nadii fa'unainia a'a ei amaa hai'odu. Ma si'eni a u ma'aa feni dududua wagiene. ⁷Ma fei nadii fa'unainia mei Haidaa a'a ei hefua ma guapaloei pai Israel, ronamina neneraa mei Haidaa arewaa ma poi ba ro'aa fanunuaa tamanu mei Haidaa nadii fa'unainia ba i bigi'ia. Mena hapara, wagii feni o'onaia unuu, ei Jew rona ware ba una bigifatata. ⁸Tani hamo'aa hamamagua wagiene fei ba mei Haidaa i fa'asi'anaa ei ma'ea?

⁹"Yau ana na nara ba uneimina bigi'aa tamanu ba i fadugeaa fei haraa Jesus, mei Nazareth. ¹⁰Ma sifei fei bigi'au yei Jerusalem. Ei famamoaa humuu mei Haidaa na ugainau ma una bobo'ainaa watauda ei apunaiaa mei Haidaa ma ana una uga ba ronei ma'e. ¹¹Watauda arewaa una dinaa a'a hepapalo synagogue ba a panarofaa ro'ou ma maniaa ro'ou ba ronei warefafeloa mei Haidaa. Fei fifi'ii unu'uau a'a ro'ou ma ana una aununaa hefi'a gufu raua ba a haperaraiaa ro'ou.

Paul na Wareaa fei Filogiaa fei Naranarana

(Acts 9:1-19; 22:6-16)

¹²"I a'a hepalo tatalaia ale'ei, ei famamoaa humuu mei Haidaa, rona fani forafora a'au ma aloau ba nei dinaa Damascus. ¹³Mena hapara,

ale'ei haloaina, ei fi talailao tala, una fanunupa'aa hepalo we'ai i pafea na muainaa we'aa fei halo, namina we'afaweloinau ma ei tafiu.

¹⁴Hai'ounamina pasinaa pu ma una guainaa hepalo lao na warenaa a'au warea Aramea,' 'Saul, Saul, tani o haperarai'au? Napa'aa waiwai a'amu ba o'aa pututoraa ei nunumiau.'

¹⁵"Unawe i'igai, 'Yoi hini, mena Fasu?'

"Na ware mei Fasu, 'Yau Jesus, mei ona haperaraia. ¹⁶Nadii, asi'a'ufalarai. Una fa'arewa a'amu ba a rafeinio ale'ei nafi ba onei u'ugaa ei fanunuamu a'au ma tamanu awe fama'aio. ¹⁷U'a fatelaio a'a ena gufumu mawe ena Gentile. A alonaa yoi a'a ro'ou ¹⁸ba onei fa'arewaiaa pudaa ro'ou ma famomo'ainaa ro'ou a'a fei roromaa, foisinamii ro'ou a'a fei we'ai ma famomo'ainaa ro'ou i a'a fei faufau Satan, foisinamii ro'ou a'a mei Hidaa ba i futoaa ei hafelo'aa ro'ou ma ropowe oafipui a'a ei una papaditainaa ro'ou uaa rona narafawe'i a'au.'

¹⁹"Ma si'ei, mena Hapara Agrippa, lomi una barafeaa fei fanunuau noranamai pafea. ²⁰Fama'a nado'o u'u a'a ei yei Damascus, nenee fei, yei Jerusalem ma tadiwe'aiaa Judea mawe ei Gentile anaa. Una u'u ba ronei filoginaa naranaraa ro'ou ma foisinaa a'a mei Hidaa ma fama'aia ba ronapa'aa filoginaa naranaraa ro'ou a'a ei bigi'aa ro'ou. ²¹Sifei fei pa'afina ba ei Jew, rona panarofau yei malalaa fei humuu mei Hidaa ba ro'aa fo'afama'eau. ²²Ma'uuaa fei hadumaa mei Hidaa na oa i a'au nopa'amii wagi'eni ma si'ei, una u yeni ba a u'ufanaa ei lomi haraa ro'ou mawe ei baua rama'a. Ei wareau, lomi na pafoinaa ei wareaa ei mamama'a ma Moses ba iwe nomai ²³mei Christ^w ma tonaa fi'ina ma hia, mei rawarawa asi'ana a'a fei ma'ea ba i u'ugaa fei we'ai a'a ei gufuna mawe ei Gentile."

²⁴A'a fei, Festus na ba'ofaa wareaa Paul. Ina pararai, "Paul, yoi, ona poapoai. Fena baua apa'amu na fapoapoinio."

²⁵Paul na ware, "Lomi una poapoai, mena rawani'a Festus. Tamanu eni wareau, pa'aa fa'ua ma na wanewane. ²⁶Mei hapara na apa'idigaa ena manumanu ena ma a warefa'a'a'ua i a'ana. Unapa'aa aida ba tamanu ei una wareia, hia na aidadii uaa abaa manumanu opa'aia. ²⁷Mena hapara Agrippa, ona nara ba fa'ua ei wareaa ei mamama'a? Una aidadii ba ona nara ba fa'ua."

²⁸Si'ei, Agrippa na warenaa a'a Paul, "Naramu ba ma'ideni au ale'eni o foranotonaa naranarau ba yau hemea Christian?"

²⁹Paul na ware, "Na madii, o lo'e, a i'iginaa mei Hidaa ba yoi ma minaa ei rona guainaa ei warea, ronei ale'ei yau, ma'uuaa hamonei'aa pa'i eni alatai."

³⁰Mei hapara na asi'aa ma mei gavanaa ma Bernice mawe ei rona gutafipui a'a ro'odu. ³¹Rona asi'adi'ininaa fei laloo humu ma ro'ei fiwarewareilao, rona ware, "Meni rama'a meni, lomi na bigi'aa hepalo manumanu ba pono'ana ma'ea o bobo'aia."

v 26:14 O, *warea Hebrew* w 26:23 O, *Messiah*

³²Agrippa na warenaa a'a Festus, “Meni rama'a meni, ana ipa'aa ala naba a lomi na ainaa a'a Caesar.”

Paul na Tamanaa Rome

27 ¹Ro'aa ware ba hai'oupowe tamanaa Italy, Paul ma hefi'adiai bobo'aia, rona aunaa panii hemea centurion harana Julius, hia hemea maroaa ei fo'aa Rome. ²Hai'ouna hugi pafoo hepalo baa wa yei Adramyttium, hepalo ba i talelao a'a hefi'a gufu yei Asia ma hai'ouna ala. Aristarchus, hemea Macedonia gufuna Thessalonica ana a'a hai'ou.

³Heaidiai arewaa, hai'ouna pe'i yei Sidon. Ma Julius ba i farawaninaa Paul, na ugainia ba neido'o aunu ma tatalai a'a ei tafina ba ro'aa hadumia a'a tamanu nunumiana. ⁴Ma yei, hai'ouna aladi ai ma talenaa Cyprus fipepei lomi lalarena uaa fei lalarena na agisuafaa hai'ou. ⁵Hai'ou'aa fatalelao i lama papaa fei rau Cilicia ma Pamphylia, hai'ouna pe'i Myra yei Lycia. ⁶Yei, mei centurion na labagipa'aa hepalo wa Alexandria ba i dinaa Italy ma na fahuginaa hai'ou pafona. ⁷Hai'ouna talefagigilao watauda arewaa ma na waiwai ba hai'ou pe'i yei Cnidus. Namina rata fei lalarena ma si'ei lomi hai'ouna talefawanewane. Hai'ouna talenaa fipepei lomi lalarena yei Crete, papaa Salmone. ⁸Hai'ounamina oteifagigilao nopa'amii hefawala harana Fair Havens na rafi'inaa fei gufu Lasea.

⁹Hefi'a au namina aunudigilao ma napa'aa fei au hafeloaa fei lama uaa rona pa'idigaa fei Au Fabaoa. ^x Si'ei, na warefa'aiaa ro'ou Paul, ¹⁰“Me'o, na fanunupa'ia ba feni taleaa o'ou, i pa'aa o'ou hafelo'a ma i pa'ai feni baa wa ma ei manumanu pafona mawe o'odu.” ¹¹Ma'uaa, mei centurion, lomi na guainaa wareaa Paul. Ina neneraa wareaa mei rafi'a ma mei amaa fei wa. ¹²Fei pe'iaa wa yei lomi na rawani ba hai'ou'aa pe'i famadii ale'ei figa puda. Ma watauda hai'ouna ware ba hai'ounei fatale'ualao ba hai'ou'aa dinaa Phoenix ma pe'i farereaa fei lalarena yei. Fei, hepalo pe'iaa wa yei Crete, oma'analoo hafa'ialama ma punenegufu. Ma ba hai'ou'aa pe'i famadii, ale'ei figa puda yei.

Fei Baua Lalarena

¹³I nimanaimaimai ma'ida fei lalarena, rona nara ba sifei fei talaa ro'ou. Si'ei rona fafaneaa fei hipo ma fatale'aunulao Crete. ¹⁴Ataa madii, namina asi'aa fei baa lalarena. Haraa feni lalarena raiharauu noranamai i a'a fei gufu. ¹⁵Fei lalarena na fitaninaa ma'aa fei wa ma lomi na talepa'i ma si'ei, hai'ounawe talenenegi'uaia. ¹⁶Hai'ouna lafelao rafi'inaa hepalo pusu'o gufu harana Cauda ma na waiwai ba hai'ou'aa faufarawaninaa hepalo pusu'o wa, fei rona taleforaia a'a fei wa bauana. ¹⁷Ro'aa poro'aupa'idigaa fei pusu'o wa, rona tonaa hefi'a wao ma

x 27:9 Fei Arewaa Atonement (Yom Kippur)

faufaweloinaa puguu fei baua wa ba ro'aa faufawe'ia. Si'ei ba rona ma'au ba fei lalarena i nafa'isiminaa ro'ou i piyee Syrtis, rona fapasiaa fei hipo ba nei falapora a fei wa. ¹⁸Fei agi namina fanima'aiaa hai'ou ma si'ei, iree arewa, rona siminaa agi ei manumanu pafoo fei wa. ¹⁹A'a fei fa'oduiaa arewaa, ronawe tonaa ei manumanu unuu fei wa ma porosiminia. ²⁰Ale'ei figa arewaa i didii lomi hai'ouna fanunupa'aa fei halo o ei pi'u ma fei agi namina weta ua. Nawe asisi naranaraa hai'ou ba lomi hai'ou'aa tela.

²¹Figa arewaa na didii ma lomi rona hanana ei rama'a. Idii, Paul nawe u i pudaa ro'ou ma ware, "Ma'aia me'o? Nabaa hamona guainaa wareau ba onei'aa di'ininaa Crete, lomi hamo'aa pa'aa aree hamu'ou ale'eni ma ei manumanuu hamu'ou, lomi ba i pa'ai ale'eni. ²²Ma'uua a warefanaa hamu'ou ba apuna fa'asisiaa naranaraa hamu'ou, uaa lomi nemea hamu'ou ba i pa'ai; uniaa feni wa. ²³Poi minoa hemea alo'alo na u papau. Mei alo'alo mei, hemea alo'aloo mei Haidaa, mei una bigi'aa bigi'ana. ²⁴Mei alo'alo na ware, 'Apuna ma'au Paul. Yoi, o u i ma'aa Caesar ma mei Haidaa, i fani'uaio fei harenaa ei ro'aa tamafipui a'amu.' ²⁵Si'ei, hamonei fa'o'onainaa unuu hamu'ou me'o, uaa yau na pa'i narafawe'iau a'a mei Haidaa ba tamanu ei wareana a'au i pa'aa bigi'ia. ²⁶Ma'uua o'ou, o'aa tafe a'a hepalo gufu."

Fei Tafe'aa fei Wa

²⁷A'a fei fahefua ma gunaroa a poi, fei lalarena ana fi susuni'uamiasa hai'ou aunulao yei Agii Adriatic.^y Ma ale'ei poidifa'u'u, ei bigibigi'a pafoo wa, rona nanamuinia ba roi fararafi'inaa fei gufu. ²⁸Rona fa'aunuaa fei wao ma fanunupa'ia ba walalona ale'ei odufua pa'ania ma oloromeai metre.^z Madilao ma'ida, rona fa'aunudinia ma fanunupa'ia ba walalona ale'ei enu pa'ania ma oloromeai metre.^a ²⁹Rona ma'au ba fei mamaua i nafa'isiminaa hai'ou pafoo na'a. Si'ei, rona fapasininaa obao hipo i mugii fei baua wa ma gutaroni ba nei arewa batafa. ³⁰Ba ro'aa di'ininaa fei baua wa, hefi'a bigibigi'a na alafapasiasa fei pusu'o wa. Ma ba ro'aa sifi'aa ei rama'a, rona fapasiaa hefi'adiai hipo i ma'aa fei baua wa. ³¹Ma Paul na warenaa a'a mei centurion mawe ei fo'aa ba, "Nabaa lomi ro'aa gutapanarofaa feni baua wa, lomi hamo'aa tela." ³²Si'ei, ei fo'aa na moro'aa ei wao, ei na panarofaa fei wa pusu'o ma fapasionalao.

³³Anaa i arewa, na ware a'a ro'odu Paul ba ronei hanana. Ina ware, "Laloo ei hefua ma gunaroa arewaa i didii hamona gutanara watauda ma lomi hamona hanana. Lomi hamona hanaiaa hepalo manumanu. ³⁴E'eni a ware ba hamonei hanana ba lomi hamo'aa ma'e. Lomi ba i adudu hepalo hugo tabaa

^y 27:27 Mina mina, fei haraa fawe'ei na ude haroo Italy. ^z 27:28 Warea Greek 20 *orguias* (ale'ena 37 metres) ^a 27:28 Warea Greek 15 *orguias* (ale'ena 27 metres)

hemea hamu'ou.”³⁵ I waredii ale'ei, na tonaa hefi'a faraa pidaa ma i puda minaa ro'ou na ware 'ta' a'a mei Haidaa. Ma na itafia ma hanaia. ³⁶ Namina fawe'idinaa naranaraa minaa ro'ou ma ana rona hanaiaa hefi'a du'ua.

³⁷ Pudu hai'ou pafoo wa ale'ei enu pu'u ma oloromfua maoloroa. ³⁸ Ro'aa hananafamagudii, ba ro'aa fapapaiaa fei wa, rona siminaa agi ei du'ua.

³⁹ I no'arewalao, lomi rona fanunu'apa'aa fei gufu ba tamanu, ma'uaa rona fanunupa'aa hefaa malouna ma na pa'i piye ma rona nara ale'ei ba ro'aa manima'a ba ro'aa fatafe yei. ⁴⁰ Rona moro'aa ei hipo, famomogunaa agi ma alaraa ei wao, ei na faugaa ei poree rapirapi. Ma rona sugainaa pafea fei lawalawa a'a fei tala lalarena ma fatalenaa piye. ⁴¹ Ma'uaa fei wa na tafe a'a fei piye fawelei na parepare. Fei ma'aa wa na tafe. Lo'ediai ma'atalana ma fei mugii wa na aninimatata a'a fei mamaua.

⁴² Ei fo'aa, rona fiwarei ba ro'aa fo'afama'ea ei bobo'aia uaa ba ronei'aa pai'aunu ma ponipa'ai. ⁴³ Ma'uaa mei centurion lomi na nunumiai ba Paul i ma'e si'ei ina lawaraa ro'ou a'a fei naranaraa ro'ou. Ina ware a'a ei rona aida paia ba roneido'o rofo ma painaa piye. ⁴⁴ Ma ei dufudufu ronei falafe pafoo ei memee haihai fei wa. Rona bigi'ia ale'ei ma si'ei, minaa ro'ou, rona pa'aa piye.

Yei Piye Malta

28 ¹ Hai'ou'aree pa'aa piye, hai'ouna no'apa'alao ba fei gufu, harana Malta. ² Ei rama'aa fei gufu fei, ronamina farawaninaa hai'ou. Rona pa'aiaa fei hafi ma taufa'ugaa minaa hai'ou uaa na roparopa fei maunu ma hai'ouna waiwa. ³ Paul na poro'amai hefi'a taloa, puguminalao a'a fei hafi ma hepalo wa'a hafelo na teteiamai fei babaia, na taduaa panina ma lomi na rawa. ⁴ Ro'aa fanunupa'aa fei wa'a ba na tausionagai panina rona fiwarewarei ba, “Meni rama'a meni, woro hia rama'aa fo'afama'ea. Fa'ua ba ina tela a'a fei agi ma'uaa fei dududuana ipowe fama'ea.” ⁵ Ma'uaa Paul na hubisiminaa fei wa'a a'a fei hafi ma lomi na to hafelo'ana wagina. ⁶ Ei rama'a, rona nara ba i popola, o ba i pasima'e, ma'uaa ro'aa guta'oma'oma'a ma lomi rona fanunupa'aa bibiyeiana, ronawe nara ba woro hia hemea haidaa.

⁷ Na pa'i hefaa baua humu na rafi'i, humuu Publius, mei bauaniaa fei gufu fei. Ina taufagutanaa hai'ou i humuna ma laloo oduai arewaa namina farawaninaa hai'odu. ⁸ Mei amana na funuhaino pafoo tawa. Na babai ununa ma na pepeaa raraa. Paul na wadu'ai ba i ma'a hia. I lafulafudii, na augaa panina pafona ma fapedugaa funuana. ⁹ Ro fanunua ale'ei, minaa ei funua a'a fei gufu fei, rona nomai ma ina fapedugaa funuaa ro'ou. ¹⁰ Rona farawaninaa hai'ou a'a watauda manumanu. Ma ei ba ana hai'ou ala, rona fanaa hai'ou ei manumanu hai'ouna nunuminia.

Pe'i Yei Rome

¹¹ Nenee oduai puda, hai'ouna hugi a'a hepalo wa, hepalo na pe'i opa'ai yei a'a fei au hafelo. Fei wa fei, wa Alexandria ma i ma'aa fei wa na pa'i

baua hanunuu laguei wata haidaa sifisifi Castor ma Pollux. ¹²Hai'ouna pe'i Syracuse ma guta yei oduai arewaa. ¹³Ma yei hai'ouna ala ma pe'i yei Rhegium. Heaidiai arewaa, na asi'aa fei lalarena, noramiana ale'ena hara'uu ma heaidiai arewaa, hai'ounaree pe'i yei Puteoli. ¹⁴Ma yei hai'ouna bapa'aa hefi'a lofu ma rona dugaa hai'ou ba hai'ounei gutafipui a'a ro'ou ale'ei heai hefapagipagia. Ma nenee fei ba hai'ouna dinaa Rome, ¹⁵ei lofu yei fawelei, rona guainia ba hai'oufi talailao, rona nofarauamai ba ro'aa oma'aa hai'ou yei Forum Appius ma yei Odumanu Tavern. I fanunupa'aa ei rama'a ei, Paul na ware 'ta' a'a mei Haidaa ma na refurefu ununa. ¹⁶Hai'ou'aa nopa'aloo Rome, rona uga ba Paul nei guta'u'ugai unaiana, ma'uaa nei pa'i hemea fo'aa oma'ana.

Paul na U'u Ye'i Rome ei Ro'aa Oma'aia

¹⁷Nenee oduai arewaa ina lala'aa ei bauaniaa ei Jew. Ro'aa nofipuidigimai, na ware Paul a'a ro'ou, "Ena lofuu, yau lomi na bigi'aa hepalo tata a'a ei gufuu o'ou, o a'a ei maumau ei upuu o'ou, ma'uaa, rona panarofau yei Jerusalem ma fifaninau a'a ei Rome. ¹⁸Rona dududuau ma ba ro'aa alarau uaa lomi rona labagipa'i tatau ba pono'ana ma'ea. ¹⁹Ma'uaa ei Jew, rona siba wagina, si'ei, una ainaa a'a Caesar. Ma'uaa lomi ba a dududuuaa ei gufuu o'odu. ²⁰Sifei fei fafasuina a lala'aa hamu'ou ba o'aa fiwarewarei. Fei fafasui fei ba na bobo'ai, sifei ba na pa'i o'onai unuu o'ou Israel."

²¹Rona ware, "Lomi hai'ouna to ne'ia fi warewareio noramiana Judea ma lomi hemea lofu na nomai yei na u'u o wareaa hepalo hafelo'amu a'a hai'odu. ²²Ma'uaa ba hai'ou'aa guai tamanu naranaramu, uaa hai'ouna aida ba watauda rama'a, rona warefafeloa feni maroaa losuu."

²³Rona fiwarewarei ba ro'aa ma'a Paul a'a fei arewaa fei ma nenee fei, wataudadiyai rona nomai a'a fei humu ina guta wagina. Mafufuo ma ama'analoo poi ina u'ufanaa ro'ou fei haparaiaa mei Haidaa ba i fawe'iaa naranaraa ro'ou a'a Jesus wagii tamanu na wareia fei Law Moses ma ei Mamama'a. ²⁴Hefi'a ro'ou, rona nara ba fa'ua ma hefi'a, lomi. ²⁵Rona fiharenii ma aunu nenee i wareaa feni Paul ba, "Fei Spiriti Apuna warefa'uai a'a ei upuu hamu'ou ei i umuinia mei mamama'a Isaiah:

²⁶ " 'Aununaa a'a eni rama'a eni ma ware,

"Hamomina guguai, ma'uaa lomi hamo'aa apa'aa hanuna;
hamomina fafanunu, ma'uaa lomi hamo'aa fanunupa'i."

²⁷ Uaa, fei naranaraa eni rama'a eni, namina waiwai.

Lomi rona guaipa'inaa adiaa ro'ou
ma rona ma'igunaa pudaa ro'ou.

Nabaa abaa ale'ei, ro'aa fanunupa'inaa pudaa ro'ou
ma ro'aa guaipa'inaa adiaa ro'ou,
narapa'i ma foisimai

ma yau a fapedugaa funuaa ro'ou.'

²⁸“Si'ei, nunumiau ba hamonei aida ba fei tela'ana, mei Haidaa na alodigia a'a ei Gentile ma ropowe guguai!” ²⁹^b

³⁰Laloo heguai igisimasi, Paul na guta laloo fei humuna, fei ina'o pono'ia ma taufagutanaa hini ei ronamii ma'a hia. ³¹Lomi na warefamamafa ma lomi hepalo manumanu na lawagia ei i u'ugaa fei haparaiaa mei Haidaa ma feroifanaa ro'ou mei Fasu Jesus Christ.

^b 28:29 Hefi'a ne'ia ba ropowe guguai!” 29 I'a waredigaa fei, rona aunu ei Jew ma fiharenii.

ROMANS

Warefa'aia

Fei ne'iaa Paul a'a ei Rome fi fa'arewaia batanai mei Haidaa anaia na fawanewaneaa ei rama'a uaa fei narafawe'ia.

Fei narafawe'ia a'a Christ i fawanewaneaa ei rama'a a'a mei Haidaa. Paul ana fi wareaa fei manufau harena a'a Christ, fei pa'afii fei law mei Haidaa ma fei faufau fei Spiritina a'a mei narafawe'ia ale'ei ba na ala wagii fei faufau fei hafelo'a ma fei ma'ea. Ana ifi wareaa fei fadugeaa ei Jew Christ ma batanai fei mau tatalaiaa ei narafawe'ia.

1 ¹Yau Paul, hemea nafii Christ Jesus, na rafeinau mei Fasu ba yau, apostle ma na au'u'ugainau ba nei bigi'aa fei rawani'a wareaa mei Haidaa— ²fei rawani'a warea, fei nado'o fa'unainia a'a ei mamama'a i laloo fei Bu'u Apuna— ³fei na u'ufanaa o'ou fei u'ugaa mei Na'una, mei na tonaa fei maumau rama'a noranamai a'a fei pai David ⁴ma wagii fei Spiriti,^a fei na apunai, ina tonaa fei faufau mei Haidaa ba i fama'aia ba hia Na'uu mei Haidaa^b wagii fei asi'anana a'a fei ma'ea, Jesus Christ, mei Fasu o'ou. ⁵I a'ana ma wagii fei ba i farawaninaa fei harana, hai'ouna tofa'a'a'uaiaa fei rawani'a ma fei bigi'aa apostle ba hai'ou lala'aa minaa ei rama'a dupuaa ei Gentile ba ronei neneraa tamanu i nomai a'a fei we'iaa naranara. ⁶Ma hamu'ou, ana i dupuaa ei rona rafei ba maroaa Jesus Christ.

⁷Feni i dinaa a'a minaa hamu'ou ena yena Rome, hamu'ou ena na rafei ma haguaa hamu'ou mei Haidaa ba hamonei apunai a'ana.

Fei rawani'a ma fei gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou noranamai a'a mei Haidaa, mei Amaa o'ou ma mei Fasu o'ou Jesus Christ.

Fei Ude Nunumiaa Paul ba i Dinaa Rome

⁸I a'a Jesus Christ, ado'o ware 'ta' a'a mei Haidaniau uaa minaa hamu'ou, hamatee fei we'iaa naranaraa hamu'ou, ronamina u'ugia

^a 1:4 O, ma wagii fei spiritina ^b 1:4 O, apunai, ina rafei fininaa fei faufau ba hia Na'uu mei Haidaa

tadiwe'aiaa malagufu. ⁹Una bigifawe'i a'a mei Haidaa fininaa minaa ei faufau ei una u'ugaa fei rawani'a wareaa mei Na'una. Ma mei Haidaa, hia u'ugaa neneu ba yau nafane nonominaa hamu'ou ¹⁰laloo ei lafulafuau ranimai ma ufi lafulafu ba a'a fei nunumiaa mei Haidaa ba fei talau nei gigi ba awe nowau a'a hamu'ou.

¹¹Ba apa'aa ma'a hamu'ou, ba a fanaa hamu'ou ei na fanau fei spiriti ba nei pa'i faufau hamu'odu ¹²ba hamu'ou ma yau nei fihaduminaa ei we'iaa naranaraa o'odu. ¹³Nunumiau, ena lofuu, ba hamonei aida ba unafane naranara ba amii ma'a hamu'ou (ma'uuaa nafane lawagi talau nopa'amii e'eni) ba a hufu fua i dupuaa hamu'ou, ana ale'ei na bigidigia a'a hefi'adiai ei Gentile.

¹⁴Uneipa'aa bigifipui a'a ei Greece mawe ei abaa Greece ma a'a e'ei rona pa'i apa'aa ro'ou mawe ei rona poapoai. ¹⁵Si'ei unamina refurefu ba a u'ugaa fei rawani'a warea a'a hamu'ou ena yena Rome.

¹⁶Lomi una mamafa a'a fei rawani'a warea, uaa sifei, fei faufau mei Haidaa ba i fatela'anaa minaa ei rama'a na we'i naranaraa ro'ou, do'o rawarawa ei Jew ma hinene ei Gentile. ¹⁷Uaa laloo fei rawani'a warea, mei Haidaa na fama'aa fei talaa wanewanea, fei noranamai a'a fei we'iaa naranara, farawarawa ama'analoo pedupeduna,^c ana ale'ei rona ne'inia ba: "Ei wanewanea, rona'aida bigifininaa fei we'iaa naranara."

Fei Dududua ma fei Sibaa mei Haidaa a'a Ei Rama'a

¹⁸Mei Haidaa fi fama'aa fei dududua fipuinaa fei sibana i norai pafea dinaa a'a minaa ena hafelo'a ma ei hafelo'a bigi'aa ei rama'a, ei rona hafududumaa fei fa'ua warea a'a ei hafelo'a bigi'aa ro'ou, ¹⁹uaa ei maumau mei Haidaa na arewadii a'a ro'ou, hamatee mei Haidaa na fa'arewadigia a'a ro'odu. ²⁰Uaa a'a fei mamaraiamii feni malagufu nopa'amii e'eni, ei maumau mei Haidaa, ei lomi ona ma'apa'ia, ale'ena fei faufauna, fei na ude ranimai ma fei maumauna ba hia, mei Haidaniaa ei maumau ei, ona fanunufarawaninia ma apa'ifarawaninia a'a tamanu ina bigidigia ma si'ei, ei rama'a, pa'aa lo'e ba ro'aa warefasifipa'i ba lomi rona aida.

²¹Fa'ua ba rona apa'aa mei Haidaa ma'uua, lomi rona uduginia ba hia mei Haidaa ma ana lomi rona ware 'ta' a'ana, lomi rona narafarawani ma fei poapoa naranaraa ro'ou, namina roroma. ²²Rona ware ba rona pa'i apa'aa ro'ou ma'uua, ronapa'aa poapoai ²³ma mei Haidaa, mei lomi i ma'etoo, rona filoginaa fei hawerana a'a ei manumanu rona bigi'ia ba fafanunuana ale'ena maumau ei rama'a (ei foraimanunu) mawe ale'ena ei manufidufidu ma ei manulelele ma ei rona o'ata'ata.

²⁴Si'ei, mei Haidaa na rawa'a'afinaa ro'ou a'a ei hafelo'a nunumiaa ei naranaraa ro'ou ba ro'aa fafelooa ana unuu ro'ou a'a ei fitatafipa'aia.

^c 1:17 O, *naranara, asi'anana a'a fei narafawe'ia ma fapedunaa ana fei narafawe'ia*

²⁵Rona filoginaa fei fa'uai wareaa mei Haidaa a'a ei sifisifi ma losui ma uduginaa ei bigi'aa mei Haidaa ma a'a ba mei i bigi'aa ei manumanu, mei onei uduginia ranimai. Amen.

²⁶A'a fei, mei Haidaa na rawa'afinaa ro'odu a'a ei mamafaa nunumiaa unuu ro'ou. Ma ei pifinee ro'ou, ana rona filoginaa tamanu na wanewane a'a ei lomi na wanewane. ²⁷Ana ale'ei, ei wawane, lomi rona fiharoi a'a ei pifine, uaa namina bauanai fei ba ro'aa fiharoi ana ro'ou ei wawane. Ei wawane na bigi'aa tamanu lomi na rawani a'a ana ro'odu. Ma ana ro'ou, rona tonaa fei aree ro'ou a'a ei hafelo'a bigi'aa ro'ou.

²⁸Ma hepalodiai, si'ei ba rona nara ba lo'e manumanu nabaa ro'aa siminaa fei apa'aa mei Haidaa, te, ina rawa'afinaa ro'ou a'a fei poapoa naranaraa ro'ou ba ro'aa bigi'aa tamanu ronei'aa bigi'ia. ²⁹Namina pepesu a'a ro'odu minaa ei maumau hafelo'a, wawa'ai poa, fai lomi naranaraa rawani. Ronamina pepesu a'a fei nanamaia, fo'afama'ea, fiharenia, sifisifi'a ma fei bidibidii unu. Rona bababau'u, ³⁰rona warefafeloa hefi'adiai, na bidi unuu ro'ou a'a mei Haidaa, warefani, agu'agui, mamagugui; rona pagipagiaa hefi'a tala ba ro'aa bigi'aa ei hafelo'a; rona barafeaa ei ama ma inaa ro'ou; ³¹na waiwai tabaa ro'ou ma lomi we'iaa naranara, lomi faloloa'ia ma lomi rona haguua hefi'adiai. ³²Fa'ua ba rona apa'aa fei wanewane wareaa mei Haidaa, fei ba ei rona bigi'aa ei manumanu ei, aree ro'ou, ma'ea, ma'uaa rona bigi'uaiaa ei manumanu ei ma ana rona uga ua a'a ei rona bigi'ia.

Fei Dududuaa mei Haidaa na Wanewane

2 ¹Si'ei, nabaa ona nara ba hefi'a na hafelo, lomi i pa'i tala ba o ware ba ona rawani, uaa a'a tamanu ona nara ba rona bigifafelo wagina, ana ona fafeloa anaio, uaa ei manumanu ei, ana ona bigi'ia. ²Ma ona aida ba fei pa'afii fei dududuaa mei Haidaa a'a ei rona bigi'aa ei manumanu ei, na neneraa tamanu na wanewane. ³Yoi rama'a ua. Tani o nara ba rona bigifafelo, ma'uaa ei manumanu ei, ana ona bigi'ia—haa, ei naramu ba o ponipa'ainaa fei dududuaa mei Haidaa? ⁴O, ona nara ba aba baa manumanu ei rawani'ana, o fei walalooa sibana, o fei ofasi'ana ma lomi ona apa'ia ba fei rawani'aa mei Haidaa fi nodugio a'a fei filogiaa naranara?

⁵Ma'uaa, si'ei ba namina waiwai tabamu ma lomi ona filoginaa ei naranaramu, oi fa'apoi'uaiaa fei fagianamu a'a fei arewaa sibaa mei Haidaa ena na arewamai fama'aiaa fei wanewane dududuana. ⁶Mei Haidaa, “iwe fanaa hememea ana ale'ei tamanu ina bigi'ia.” ⁷A'a ei rona'aida nunumai ba ro'aa labaginaa fei hawera, fei honua ma fei ba lomi ro ma'etoo, mei Haidaa ipowe fanaa ro'ou fei harenua lomi i pedutoo. ⁸Ma'uaa a'a ei rona nara'uaiaa ana ro'ou ma ofadugaa fei fa'uaia ma neneraa ei hafelo, rowe tonaa fei dududuana ma fei sibana.

⁹I pa'i gutafafeloa ma fi'ia naranara a'a hememea rama'a na bigi'aa ei hafeloa; do'o rawarawa a'a ei Jew ma hinene, ei Gentile; ¹⁰ma'uaa hini i bigi'aa ei rawani'a, iwe tonaa fei hawerana, honua ma gutafarawania; do'o rawarawa a'a ei Jew ma hinene, ei Gentile. ¹¹Uaa mei Haidaa, lo'e na pa'i papa'aa ununa.

¹²Minaa ei rona bigi'aa ei hafeloa ma lomi rona pa'i fei law, fa'ua lomi rona pa'i fei law, ma'uaa ana rowe ma'e. Ma minaa ei rona pa'i fei law, ana iwe dududuaa ro'ou fei law. ¹³Uaa abaa ena rona guainaa fei law, ena rona wanewane puda'a mei Haidaa, ma'uaa ena rona neneraa fei law, iwe ware ba rona wanewane. ¹⁴(Hi'i, ei Gentile lomi rona pa'i fei law, ma'uaa naba'a rona bigi'uanaa ei naranaraa ro'ou ma ei bigi'aa ro'ou na neneraa fei law, fa'ua ba lomi rona pa'i fei law, ma'uaa rona fanunupa'aa tamanu na rawani ba ro'aa bigi'ia, ¹⁵uaa rona fama'aia ba tamanu fei i neneraa fei law na ne'idii laloo iaa ro'ou ma ei naranaraa ro'ou, ina fama'aiaa ro'ou ma warefanaa ro'ou ba ei bigi'aa ro'ou, na tata, o na wanewane.) ¹⁶Ma ei manumanu ei, iwe nomai a'a fei arewaa i umuinaa mei Haidaa Jesus Christ ei na dududuaa ei opa'aiaa naranaraa ei rama'a. Ma fei, iwe bigi'ia ana ale'ei fei nafane wareia laloo fei rawani'a wareau.

Ei Jew ma fei Law

¹⁷Ma yoi, naba'a ona ware ba yoi hemea Jew ma nara ba o neneraa fei law ma ona mamagugu ba ona rawani puda'a mei Haidaa ¹⁸ma naba'a ona apa'aa fei nunumiana ma aida ba tamanu na wanewane, uaa ina feroinio fei law ¹⁹ma naba'a ona nara ba yoi hemea talaidugaa ei pudawerai, ale'ena ramai ena ro'ou dupuaa fei roromaa, ²⁰ba yoi hemea feroiaa ei poapoa, hemea feroiaa ei baduu pusu'o ua, hamatee ona pa'i fei law ma lalona na pa'i apa'a ma fa'uaia ²¹ma yoi, mena ona feroinaa hefi'a—haa, lomi ona feroinaa ana yoi? Ma yoi mena, ona u'u ba hefi'adiai, ronei'aa fafanao—haa, lomi ona fafanao? ²²Yoi, mena ona ware ba ei rama'a, ronei'aa fiharoharoipa'ai—haa, lomi ona bigi'ia? Ma yoi, mena ona bidibidi unumu a'a ei haidaa sifisifi—haa, lomi ona losuinaa hefi'a haidaa sifisifi? ²³Yoi, mena ona mamagugu a'a fei law—haa, lomi ona bigifafelo i puda'a mei Haidaa ei ona barafeaa fei law? ²⁴Ale'ei ei ne'aia: “Ei Gentile, rona fafeloa fei haraa mei Haidaa, uaa fafaiaa hamu'odu.”^d

²⁵Fei moro'aa hudii wawanei na pa'i hanuna naba'a ona neneraa fei law, ma'uaa naba'a ona barafeaa fei law, yoi, ale'ena lomi ona moro'aa hudii wawaneimu. ²⁶Naba'a ena lomi rona moro'aa hudii wawanei ma rona neneraa fei law, tawi'aa ro'ou ale'ena ena rona moro'aa hudii wawanei? ²⁷Mei lomi napa'aa moro'aa hudii wawaneina, ma'uaa na neneraa fei law, fei maumauna na fama'aia ba ona tata. Yoi na pa'i fei

^d 2:24 Ezekiel 36:22

ne'aia ma moro'aa hudii wawanei, ma'uua ona^e hafelo uaa ona barafeaa fei law.

²⁸Nabaa nemea na moro'aa hudii wawaneina, a'a ba hanuna ba hia Jew. Ma fei pa'aa moro'aa hudii wawanei, abaa manumanuu augu, hamatee manumanuu laloo ia. ²⁹Agia, hemea rama'a, hia Jew i laloo iana; ma fei moro'aa hudii wawanei, manumanuu laloo iana, bigi'aa fei Spiriti, a'a ba manumanuu fei ne'aia. Ei rama'a ale'ei, mei Haidaa, i uduginaa ro'ou ma abaa udugiaa rama'a.

Fei Oafaguguaa mei Haidaa

3 ¹I pa'i tamanu rawani'ana nabaa hemea, hia Jew, o nabaa hemea na moro'aa hudii wawaneina? ²Hi'i, na pa'i baua rawani'ana! Fei rawani'ana sifei ba mei Haidaa na faninaa panii ro'ou ei wareana.

³Ma nabaa hefi'a lomi na we'i naranaraa ro'ou—fei ba lomi na we'i naranaraa ro'ou, hanuna ba mei Haidaa, lomi na oafagugu? ⁴Pa'aa lomi! Mei Haidaa, hia fa'ua ma ei rama'a, ro'ou, sifisifi. Ale'ei ei ne'aia:

Ba ro'aa ma'aia ba tamanu ona wareia,
ina fa'uai ma ona mua ei ona fadududu.”

⁵Ma'uua, nabaa fei maumau o'ou, fei lomi na wanewane i fa'arewaia ba fei maumau mei Haidaa na rawani ua, o'aa ware ba lomi na wanewane ba fei sibana na dinaa a'a o'ou? (U'ei wareaa ei mau naranaraa ei rama'a e'eni.) ⁶Pa'aa lomi! Nabaa ale'ei, batanai ba mei Haidaa i dududuaa feni malagufu? ⁷Woro hemea i ware ba, “Nabaa fei mau sifisifiu na fama'aia ba fei maumau mei Haidaa napa'aa fa'uai ma si'ei na fagipeaa fei harana, tani ei ba ana fi hafelo yau?” ⁸Hefi'adiai, rona u'ufafeloa hai'ou ba hai'ounadii wareia ba, “Onei bigi'aa ei hafelo'a ba nei pa'i rawani'a wagina”. Ro'aa pa'aa aree ro'ou.

Lomi Hemea na Wanewane

⁹O fapo'ai batanainia fei? Fei maumau o'ou na rawanidiai^f a'a fei maumau ro'ou? Pa'aa lomi! Ona waredii ba ei Jew ma ei Gentile, rona fimina'ei, uaa minaa ro'ou, rona pa'i hafelo'a. ¹⁰Ale'ei fei ne'aia:

Lomi hemea na wanewane, pa'aa lomi hemea;

¹¹ “lomi hemea na apa'ia,
lomi hemea i labaginaa mei Haidaa.

¹² Minaa ei, rona ofadugia,
minaa ro'ou peduga, lomi haraa ro'ou;
lomi hemea i bigifarawani,
pa'aa lomi hemea.”^g

¹³ “Ei ono'onoo ro'ou, ale'ena huapu;

^e 2:27 O, wawanei, ma'uua a'a fei ne'ia ona ^f 3:9 O, hafelodiai ^g 3:12 Ecclesiastes 7:20

rafee ei rawerawee ro'ou, ware sifisifi.”

Fei siafaa ei wa'a na ude i bigibigii umuu ro'ou.”

14 “Ei umuu ro'ou, namina pepesu a'a fei umua ma ei para'aa.”

15 “Ei pinee ro'ou na maduare ba ro'aa fo'afawigii namo;

16 “rona fafeloaa ei rama'a ma fani fi'iaa ro'ou

17 ma fei talaa gutafarawania, lomi rona aida.”

18 “Lomi rona ma'uuaa mei Haidaa.”

19 Ma ona aida ba tamanu na wareia fei law, fi wareia a'a ei rona neneraa fei law ba minaa ei rama'a, ro'aa famadumu ma minaa ei tadiwe'ai, ro'aa ufularai a'a fei dududuaa mei Haidaa. 20 Si'ei, i pudana, lomi hemea ba i wanewane hamatee ina neneraa fei law; ma'uuaa a'a fei law, ona aida ba o'ou, hafelo'a.

Fei Wanewanea wagii fei We'ia Naranara

21 Ma'uuaa e'eni nawe arewa fei wanewanea noranarai a'a mei Haidaa ma abaa a'a fei law, fei rona u'ugia ei mamama'a mawe fei law. 22 Feni wanewanea noranarai a'a mei Haidaa, i nomai a'a fei narafawe'ia ma i dinaa a'a minaa ei rona narafawe'i a'a Jesus Christ. Lomi hemea na u'ugai, 23 uua minaa o'ou, hafelo'a ma ona tauhafo a'a fei haweraa mei Haidaa, 24 ma'uuaa ona to'uaiaa fei wanewanea wagii fei rawani'ana fininaa fei ponohadiwe'ia, fei nomai a'a Christ Jesus. 25 Mei Haidaa na fania ale'ena ba a'a fei ma'eana, lomi manumanu watolaa o'ou ma mei Haidaa^h uua fei we'iaa naranara wagii fei namona. Ina bigi'aa fei ba i fama'aa ei na wanewane a'ana, uua a'a fei ofasi'ana, itawe dududuaa ei hafelo'a ona bigi'ia mina— 26 ina bigi'ia ba i fama'aa ei na wanewane a'ana e'eni, uua hia na wanewane ma ana mei i fawanewaneaa ei na we'i naranaraa ro'ou a'a Jesus.

27 Pa'aa lomi pa'afii fei mamaguguaa o'ou. Uatani? Lomi na hawia ba o'aa wanewane nabaa o'aa neneraa fei law, ma'uuaa nabaa i we'i fei naranara, ina hawia. 28 Uua, ona ware ba hemea rama'a na wanewane a'a fei we'iaa naranarana ma a'a ba i neneraa fei law. 29 Mei Haidaa, hia Haidaniaa ei Jew ua? Haa—abaa hia ana Haidaniaa ei Gentile? Hi'i, ei Gentile anaa, 30 uua na pa'i hemea ua Haidaa, mei i fawanewaneaa ei rona moro'aa hudii wawanei wagii fei narafawe'ia mawe ei lomi rona moro, wagii ana fei narafawe'ia. 31 Fei warea fei, pa'afina ba lomi hanuna fei law, hamatee fei we'iaa naranara? Pa'aa lomi! Ma'uuaa agia, oi neneraa fei law.

Abraham na Wanewane wagii fei We'iaa Naranarana

4 1 A'a fei manumanu fei, o'aa ware batanai a'a Abraham, mei upuu o'ou? 2 Nabaa fa'ua ba Abraham na wanewane a'a ei bigi'ana, ina

^h 3:25 O, ma'eana, i famamo'ainia a'a fei sibana ma tosiminaa ei hafelo'a

pa'i pa'afina ba i mamagugu, ma'uaa a'a ba i pudaa mei Haidaa. ³Fei Bu'u Apuna na ware batanai? “Abraham na narafawe'i a'a mei Haidaa ma a'a fei, ina wanewane.”

⁴Ma nabaa nemea i bigibigi, fei pono'ana abaa ale'ei fana, uaa nei pa'i pono'ana. ⁵Ma'uaa a'a mei lomi na bigi, ma na narafawe'i a'a mei Haidaa, mei fawanewanea uaa fei we'iaa naranarana, mei Haidaa na tenia ba hia, na wanewane. ⁶Ana ale'ei ei wareaa David ei i u'ugaa fei hawegiaa ei rama'a lomi rona bigibigi ma'uaa mei Haidaa na fawanewane'uaiaa ro'ou:

⁷“Ni'eni'ea a'a ena

ina futoaa ei hafelo'aa ro'ou,
ena na hawaipa'ai ei hafelo'aa ro'ou.

⁸Ni'eni'ea a'a mei

lomi iwe nonominaa ei hafelo'ana mei Fasu.”

⁹Fei hawegia fei, na ude a'a ei rona moro'aa hudii wawanei ua, o ei lomi rona moro anaa? Ona ware ba fei we'iaa naranaraa Abraham, sifei fei na fawanewaneia. ¹⁰Batanai ba hia na wanewane ale'ei? Ina wanewane nenee fei i moro'aa hudii wawaneina, o ei atawe moro'ia? A'a ba ina wanewane nenee fei, uaa do'o rawarawa. ¹¹Ma ina tonaa fei hilalaa moro'a ba i fama'aia ba ina wanewanedii a'a fei we'iaa naranarana ma nawe moro'aa hudii wawaneina. Si'ei, hia amaa minaa ei rona narafawe'i ma'uaa lomi rona moro'aa hudii wawanei ba ronei tonaa fei wanewanea. ¹²Ma hia ana amaa ei rona moro'aa hudii wawanei ma'uaa, ei rama'a ei, lomi rona moro ua, ana rona narafawe'i ana ale'ei mei amaa o'ou Abraham ei i narafawe'i ma atawe moro.

¹³Abaa wagii fei law ba Abraham ma ei paina, rona tonaa fei fa'unaia ba hinene, hia, i tonaa feni malagufu, ma'uaa na tonia a'a fei wanewanea, fei i nofininamii fei we'iaa naranara. ¹⁴Uaa, nabaa ei rona neneraa fei law, ro'aa tonaa feni malagufu, fei we'iaa naranara, lo'e hanuna ma fei fa'unaia, ana lomi awatana, ¹⁵uaa a'a fei law, i nofininamii fei sibana. Ma nabaa lo'e law, ana lomi barafea.

¹⁶Si'ei, fei fa'unaia i nofininamii fei we'iaa naranara ba i nomai a'a fei rawani'a fanaa mei Haidaa ma na hawia ba ro'aa tonia minaa ei pai Abraham abaa a'a unaa ei rona neneraa fei law, ma'uaa a'a ei rona pa'i fei we'iaa naranara ale'ei Abraham anaa. Hia mei amaa minaa o'ou. ¹⁷Ana ale'ei fei ne'aia: “Una augio ale'ei amaa watauda baua gufu.” Hia amaa o'ou i pudaa mei Haidaa, mei hia na narafawe'i, ana mei na fani harenua a'a ei ma'ea, mei i augaa ei manumanu lomi inado'o ude mina.

¹⁸Lomi pa'afina ba i fa'o'oninaa ununa, ma'uaa Abraham na o'onai ununa ma narafawe'i ma idii, pawe hia amaa watauda baua gufu ana ale'ei i fa'unai a'ana ba, “Ana ale'ei, owe pa'i watauda na'umu.” ¹⁹Ina fanunupa'ia ba fei ununa ale'ei unuu ma'ea, uaa ina pa'i hefa pu'u igisimasina, ma'uaa lomi na adudu fei we'iaa naranarana. Ma ana ina

aida ba fei watau Sarah ana ale'ei ma'ea. ²⁰Lomi na adudu fei we'iaa naranarana a'a fei fa'unaiaa mei Haidaa, ma'uua ina fawe'iaa fei naranarana ma uduginaa mei Haidaa ²¹ma namina narafawe'i ba mei Haidaa na pa'i faufauna ba i bigi'aa tamanu na fa'unainia. ²²Sifei, fei pa'afina ba hia na wanewane. ²³Fei warea ba “hia na wanewane” a'a ba warea a'ana ua, ²⁴ma'uua a'a o'ou anaa, mei Haidaa iwe fawanewaneaa hini o'ou na narafawe'i a'a mei na fa'asi'anaa mei Fasuu o'ou Jesus a'a fei ma'ea. ²⁵Ina fifaninia wagii fei ma'ea, uaa ei hafelo'aa o'ou ma fa'asi'ania ba o'aa wanewane.

Gutafarawania ma Unuwenuwea

5 ¹Si'ei ba ona wanewanedii wagii fei we'iaa naranara, onaⁱ gutafarawani a'a mei Haidaa uaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, ²mei na ugainaa o'ou a'a fei we'iaa naranara ba onei wadu'ainaa a'a fei rawani'a, fei ona oa i wagina eni. Ma ona^j ni'eni'e a'a fei o'onaia unu ba o'aa oafipui a'a fei haweraa mei Haidaa. ³Ma'uua ana ona^k ni'eni'e a'a ei fi'iaa o'ou, uaa ona aida ba ei fi'ia, ipowe fanoramii fei ba onei utauai ⁴ma fei ba o utauai, i bigi'aa fei rawani'a maumau ma fei rawani'a maumau, i bigi'aa fei o'onaia unu. ⁵Ma fei o'onaia unu, lomi ba o fa'adudu wagina, uaa namina bauana fei haguua mei Haidaa, fei na augia i laloo iaa o'ou fei Spiriti Apuna, fei ina fanaa o'ou.

⁶Uaa a'a fei pa'aa au, a'a fei au lomi faufau o'ou, Christ na ma'e ba i tohadiwe'inaa o'ou, uaa ona hafelo. ⁷Pa'aa lomi hememea ba iwe ma'e ba i hadumaa hemea wanewaneaa rama'a, ma'uua woro hemea i ma'e ba i hadumaa hemea rawani'a. ⁸Ma'uua mei Haidaa na fama'aa o'ou fei haguana a'a feni: ei ana oi oa laloo ei hafelo'a, Christ na todigaa o'ou a'a fei ma'eana.

⁹Si'ei ba ona wanewanedii a'a fei namona, ana i a'ana napa'aa fa'ua ba ona tela a'a fei sibaa mei Haidaa! ¹⁰Uaa, hamatee ina fa'ua ba ei i pa'i watolaa o'ou ma mei Haidaa, mei na'una, wagii fei ma'eana na fawanewaneaa o'ou a'a mei Amana. Ma si'ei ba lomi watolaa o'ou ma mei Haidaa napa'aa fa'ua ba ona tela uaa fei harenuaa mei na'una! ¹¹Ma hepalodiai, a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ, mei na fawanewaneaa watolaa o'ou ma mei Haidaa, i a'ana, ona ni'eni'e a'a mei Haidaa.

Ma'ea a'a Adam, Harenua a'a Christ

¹²Si'ei, ei hafelo'a na nomai i malagufu a'a hemea rama'a ma fei ma'ea na nomai wagii ei hafelo'a ma ana ale'ei, fei ma'ea na nomai a'a minaa ei rama'a, uaa minaa ei, rona bigi'aa ei hafelo'a— ¹³uaa, ei atawe pa'i fei law, na udedii ei hafelo'a yeni malagufu. Ma'uua ei hafelo'a, lomi na

i 5:1 O, onei j 5:2 O, onei k 5:3 O, onei

pa'i dududuana nabaa lomi na pa'i law. ¹⁴Ma'uaa fei ma'ea, hepalo baua manumanu a'a fei au Adam ama'anaa fei au Moses, ana a'a ei lomi rona barafeaa hepalo warea, ale'ei fei bigi'aa Adam, mei hia, haduoo mei ba i nomai.

¹⁵Ma'uaa fei fana abaa ale'ei fei barafea. Uaa, si'ei ba watauda, rona ma'e a'a fei barafeaa hemea ua rama'a, ana napa'aa fa'ua ba fei rawani'aa mei Haidaa ma fei fana, fei na nomai a'a hemea ua rama'a, Jesus Christ, na hawainaa watauda! ¹⁶A warediai ba fei fanaa mei Haidaa abaa ale'ei fei aree ei hafelo'aa mei rama'a mei: Fei dududua na neneraa hepalo hafelo'a ma na notomai fagianaa, ma'uaa fei fana na neneraa watauda barafea ma na notomai wanewanea. ¹⁷Uaa a'a fei barafeaa hemea ua rama'a, fei ma'ea na nogipelao a'a mei rama'a mei ma si'ei, ana napa'aa fa'ua ba a'a ena rona tonaa fei baua rawani'aa mei Haidaa ma fei fana ba ro'aa wanewane a'a mei Haidaa, rowe pa'i harena a'a hemea ua rama'a, Jesus Christ.

¹⁸Si'ei ba hepalo ua barafea na notonamii fei fagianaa minaa ei rama'a, ana ale'ei, hepalo ua rawani'a bigi'a, fei fawanewanea, na fani harena a'a minaa ei rama'a. ¹⁹Uaa a'a fei barafeaa hemea ua rama'a, watauda rama'a rona hafelo, ana ale'ei, a'a fei rawani'a bigi'aa hemea ua rama'a, watauda, ro'aa wanewane.

²⁰Fei law na nomai ba ei barafea nei nogipelao. Ma'uaa i nogipelao ei barafea, fei rawani'aa mei Haidaa, ana fi gipedilao ²¹ma ana ale'ei ba ei hafelo'a na nogipelao fininaa fei ma'ea, ana ale'ei, fei rawani'a fanaa mei Haidaa nei nogipedilao a'a fei wanewanea ba nei fani fei harena lomi i pedutoo, fei i nomai a'a Jesus Christ mei Fasuu o'ou.

Ona Ma'e a'a ei Hafelo'a ma Werawera a'a Christ

6 ¹O ware batana—o bigi'uaialao ei hafelo'a ba fei rawani'a nei bauanaidiai? ²Pa'aa lo'e! Ona ma'edii a'a ei hafelo'a; hee, o'aa gutabatanaidilao wagina? ³Haa, lomi hamona aida ba minaa o'ou eni ona pudugufai a'a Christ Jesus, ona pudugufaipui a'a fei ma'eana? ⁴Si'ei, ona ma'e ma i'ifaifipui a'ana wagii fei pudugufaia ba ana ale'ei Christ na asi'aa a'a fei ma'ea fininaa fei haweraa mei Ama ma o'ou anaa, o'aa guta a'a fei manufau harena.

⁵Ma nabaa ona panafipui a'ana a'a fei ma'eana, napa'aa fa'ua ba o'aa panafipui a'ana wagii fei asi'anana. ⁶Uaa, ona aida ba fei maumau o'ou mina na fatawafipui a'ana ba ei hafelo'aa hudi unu nei pa'ai wagina ba^l lomidiai o'aa humuwai a'a ei hafelo— ⁷uaa hini na ma'e na ala a'a ei hafelo'a.

⁸Ma nabaa ona ma'efipui a'a Christ, ona aida ba opowe oafipui a'ana. ⁹Uaa ona aida ba hamatee Christ na asi'aa a'a fei ma'ea, lomi ba

¹ 6:6 O, hudi unu nei peduno'oa ba

i ma'ediai. Fei ma'ea, lomi na fai famamoia. ¹⁰Fei ma'ea, fei ina ma'e wagina, ina ma'e ba i fapedugaa ei hafelo'a hepoa ua ma lomidiai; ma'uaa fei harena, fei hia na pa'i, na oafipui a'a mei Haidaa.

¹¹Ana ale'ei, hamonei nara ba hamona ma'edii a'a ei hafelo'a, ma'uaa hamona pa'i harena a'a mei Haidaa uaa Christ Jesus. ¹²Si'ei, a'a ei hafelo'a, apuna fafelooa ei unuu hamu'ou, ei hudi unuu ma'ea ba hamo'aa neneraa ei hafelo'a nunumiaa ei unuu hamu'ou. ¹³Apuna fanaa ei hudi unuu hamu'ou a'a ei hafelo'a ba o biginaa ei hafelo'a wagina, ma'uaa hamonei fanaa ana hamu'ou a'a mei Haidaa, ale'ena ei rona wala'aa a'a fei ma'ea ma oa a'a ei rona werawera; ma hamonei fanaa ei unuu hamu'ou a'ana ba i biginaa ei wanewanea. ¹⁴Uaa ei hafelo'a, lomi i famamoaa hamu'ou uaa abaa hamu'ou panii fei law, uaa hamu'ou panii fei rawani'a.

Humuwaa fei Wanewanea

¹⁵Tamanu naranaraa hamu'ou? O bigi'aa ei hafelo'a uaa abaa o'ou panii fei law, ma'uaa o'ou panii fei rawani'a? Pa'aa lomi! ¹⁶Haa, lomi hamona apa'ia ba nabaa hamona ugainaa hemea ba hamu'ou humuwana, hamu'ou humuwaa mena hamona guainia? Nabaa hamu'ou humuwaa ei hafelo'a, i notonaa hamu'ou a'a fei ma'ea. Nabaa hamu'ou humuwaa fei guaiawarea, i fani harena a'a hamu'ou. ¹⁷Ma'uaa pa'aa ware 'ta' a'a mei Haidaa ba hamonado'o humuwai a'a ei hafelo'a, ma'uaa hamonawemina guaipa'aa fei mau feferoi, fei na ude panii hamu'ou. ¹⁸Hamona ala a'a ei hafelo'a ma humuwai a'a fei wanewanea.

¹⁹A ware ale'ei mau wareaa rama'a, uaa hamona rafilele a'a ei unuu hamu'ou, ana ale'ei mina, ei hamona'aida fanaa ei unuu hamu'ou a'a ei lomi na fafa'arai ba ei hafelo'a i nogipelao, ale'ei ba hamu'ou humuwai wagina. Si'ei, e'eni hamonei fanaa ei unuu hamu'ou a'a fei wanewanea, fei i notonaa hamu'ou a'a tamanu ina fafa'arai ba hamu'ou humuwai wagina. ²⁰Ei hamu'ou humuwai a'a ei hafelo'a, hamona ala a'a fei famamoaa fei wanewanea. ²¹Tamanu rawani'ana hamo'aa tonia e'eni wagii ei bigi'aa hamu'ou na famamafa mina? Ei manumanu ei, pono'ana, ma'ea. ²²Ma'uaa, si'ei ba hamona ala a'a ei hafelo'a e'eni ma hamonawe humuwai a'a mei Haidaa, fei fua wagina, fafa'araia ma i dinaa a'a fei harena lomi i pedutoo. ²³Uaa pono'aa ei hafelo'a, ma'ea. Ma'uaa fei fanaa mei Haidaa, harena lomi i pedutoo, fei i norai a'a^m Christ Jesus, mei Fasuu o'ou.

Hepalo Warea Hanunu wagii fei Lalaia

7 ¹Ena lofuu, haa—lomi hamona aida ba fei law i famamoaa hemea nopa'aloo fei ma'eana (uaa, u'ei warenaa a'a ena rona apa'aa fei

^m 6:23 O, *wagii*

law)? ²A fa'arewaia ale'ei ba wagii fei law, nabaa hemea pifine na pa'i harona, inei gutafipui a'a mei harona nopa'aloo fei ma'eana, ma'uua nabaa mei haroo mei pifine na ma'e, ina ala a'a fei law lalaia. ³Si'ei, nabaa ina lalainaa hemeadi ai wawane, ei ana fi werawera harona, rona ware ba hia, na fiharoharoipa'ai. Ma'uua nabaa ina ma'e mei harona, hia na ala a'a fei law lalaia ma a'a ba ina fiharoharoipa'ai nabaa ina lalainaa hemeadi ai wawane.

⁴Si'ei, ena lofuu, ana hamona ma'edii a'a fei law uaa fei hudi unuu Christ ba hamone i oafipui a'a hemeadi ai—mei na asi'aa a'a fei ma'ea ba onei fuua a'a mei Haidaa. ⁵Uaa ei i famamoaa o'ou fei maumau hafelo'a, fei law na fa'asi'anaa fei hafelo'a maumau o'ou,ⁿ hee, ona tonaa fei fuua fei ma'ea. ⁶Ma'uua e'eni, nabaa o ma'e a'a ei na o panarofaa o'ou mina, ona ala a'a fei law ba o neneraa fei manufau talaa fei Spiriti ma a'a ba ale'ei fei watanai talaa fei law.

Ote'otei a'a ei Hafelo'a

⁷O ware batanai? Hafelo'a fei law? Pa'aa lomi! Nabaa lomi fei law, lomi a apa'ia tamanu na hafelo. Uaa lomi ba a apa'aa hanuu fei nanamaia nabaa lomi na ware fei law ba, “Apuna nanamai.” ⁸Ma'uua a'a fei law, ei hafelo'a na fani tala ba i fanoramiaa watauda mau nanamaia a'au. Uaa, nabaa lomi law, na ma'e ei hafelo'a. ⁹Mina, ei lomi law bana'aa po'o sifei, ma'uua ipowe nomai fei law, ei hafelo'a na asi'aa ma yau na ma'e. ¹⁰Una fanunupa'ia ba ana fei law ua, fei ba i fani harena, pa'aa sifei fei i fanoramiaa fei ma'ea. ¹¹Uaa a'a fei law, ei hafelo'a na fani tala ba i sifi'au ma ana fei law na fama'eau. ¹²Si'ei, fei law na apunai ma ei warea wagina. Ina wanewane ma rawani.

¹³Nabaa ale'ei, hanuna ba fei na rawani i fani ma'ea a'au? Pa'aa lomi! Ma'uua ba unei fanunu'apa'aa ei na hafelo, una to ma'ea wagii fei law, fei na rawani ba wagina, o aida ba ei hafelo'a napa'aa hafelo.

¹⁴Ona aida ba fei law, manumanuu spiriti; ma'uua yau, lomi na pa'i fei maumau spiriti. Yau na oa ua ale'ei humuwa a'a ei hafelo'a. ¹⁵Ei unei'aa bigi'ia, lomi na aida ba tani afane bigi'uaia. Uaa, tamanu a nunuminia ba a bigi'ia, lomi na bigi'ia. Ma'uua ei lomi na nunuminia ba a bigi'ia, una bigi'ia. ¹⁶Ma nabaa a bigi'aa tamanu lomi na nunuminia, una uga ba fei law, ina rawani. ¹⁷Hee, abaa yau una bigi'ia, ma'uua ei hafelo'a, ei na oa laloo iau. ¹⁸Una aida ba lomi hepalo rawani'a manumanu na oa laloo fei hafelo'a naranarau.^o Uaa, nunumiau ba a bigi'aa ei rawani'a, ma'uua lomi na bigi'ia. ¹⁹Uaa, fei bigi'au, abaa fei rawani'a ale'ei nunumiau; agia, ei hafelo'a, ei lomi na nunuminia—una'aida bigi'uaia. ²⁰Ma nabaa a bigi'aa ei lomi na nunuminia, a'a ba yau na bigi'ia, uaa, bigi'aa ei hafelo'a laloo iau.

ⁿ 7:5 O, fei nunumiaa unuu o'ou; v. 25 ana ^o 7:18 O, fei nunumiaa unuu

²¹ Si'ei, una fanunupa'ia ba fei maumau bigi'a i ale'ei: Ei una nunuminia ba a bigi'aa ei rawani'a, ei hafelo'a ana na oafipui a'au. ²² Uaa laloo iau, na ni'eni'e a'a fei law mei Haidaa; ²³ ma'uaa una fanunupa'aa hefaa maumaudiai fi bigi unuu ma fiforainaa fei naranarau ma fafaiau ba una bobo'ai a'a fei maumau ei hafelo'a, ei na biginaa unuu. ²⁴ Yau, namina faloloa'i! Hini i hadumau a'a feni hudi unuu ma'ea? ²⁵ A ware 'ta' a'a mei Haidaa—uaa Jesus Christ, mei Fasuu o'ou!

Si'ei, a'a fei naranarau, yau hemea humuwa a'a fei law mei Haidaa, ma'uaa a'a fei hafelo'a maumau, yau humuwa a'a fei law ei hafelo'a.

Fei Harena a'a fei Spiriti

8 ¹ Si'ei, e'eni, lomi i pa'i fagianaa a'a ei rona oafipui a'a Christ Jesus.^p ² Uaa, a'a Christ Jesus, fei maumau fei Spiriti, fei i fani harena, na alarau a'a fei maumau ei hafelo'a ma fei ma'ea. ³ Uaa, tamanu lomi na hawia ba i bigi'ia fei law hamatee na fafauia fei maumau ei hafelo'a,^q mei Haidaa na bigi'ia a'a fei aloanarai mei Na'una fininaa hudi unu, ana ale'ei ei hafelo'a rama'a, ei rona pa'i hudi unuu ro'ou. Ma hia, ale'ei hepalo fana ba i siminaa ei hafelo'a. Ma si'ei, i dududuaa ei hafelo'a, ei na oa tapuu ei hafelo'a rama'a^r ⁴ ba i fawanewaneia a'a o'ou tamanu na ware fei law ba onei pono'ia. Ina bigi'ia a'a ei lomi rona neneraa ei maumau hafelo'a, ma'uaa rona neneraa fei Spiriti.

⁵ Ei rona neneraa fei maumau hafelo'a, rona augaa ei naranaraa ro'ou a'a tamanu na nunuminia fei maumau hafelo'a; ma'uaa ei rona neneraa fei Spiriti, rona augaa ei naranaraa ro'ou a'a tamanu na nunuminia fei Spiriti. ⁶ Fei naranaraa ei hafelo'a rama'a,^s ma'ea, ma'uaa fei naranara i famamoia fei Spiriti na pa'i harena ma gutafarawania; ⁷ fei hafelo'a naranara^t na siba a'a mei Haidaa. Lomi i guaipa'aa fei law mei Haidaa ma ana lomi i hawia ba i guaipa'ia. ⁸ Ei na famamoaa ro'ou fei maumau hafelo, lomi ro'aa fani'eni'ea mei Haidaa.

⁹ Ma'uaa abaa na famamoaa hamu'ou fei maumau hafelo'a, uaa hefei Spiriti—nabaa fei Spiritii mei Haidaa na oa laloo iaa hamu'odu. Ma mei lomi na pa'i fei Spiritii Christ, abaa hia maroaa Christ. ¹⁰ Ma'uaa nabaa Christ, i laloo iaa hamu'ou, fei hudi unuu hamu'ou na ma'e wagii ei hafelo'a, ma'uaa ei spiritii hamu'ou na pa'i harena wagii fei wanewanea. ¹¹ Ma nabaa fei Spiritii mei i fa'asi'anaa Jesus a'a fei ma'ea na oa laloo iaa hamu'ou, mei i fa'asi'anaa Christ wagii fei ma'ea ana i fani harena a'a fei hudi unuu hamu'ou uaa fei Spiritina, fei na oafipui a'a hamu'ou.

p 8:1 Hefi'a we ne'ia ba Jesus, mei lomi na tatalai wagii fei hafelo'a maumau ma'uaa wagii fei Spiriti. **q 8:3** O, fei nunumiaa unu; vv. 4, 5, 8, 9, 12 ma 13 anaa **r 8:3** O, oa tapuu ei nunumiaa unu **s 8:6** O, Fei naranaraa wagii ei nunumiaa unu **t 8:7** O, fei naranaraa wagii ei nunumiaa unu

¹² Si'ei, ena lofuu, ona pa'i hepalo bigi'a ba onei bigi'ia, ma'uaa a'a ba bigi'a warii fei maumau hafelo'a ba onei nenegia. ¹³ Uaa, nabaa hamo'aa neneraa fei maumau hafelo'a, hamopa'aa ma'e; ma'uaa nabaa a'a fei Spiriti, hamo'aa fama'ea ei hafelo'a bigi'aa fei hudi unu, hamowe pa'i harena, ¹⁴ uaa ena rona neneraa fei Spiritii mei Haidaa, ro'ou, na'una. ¹⁵ Uaa fei Spiriti tonaa hamu'ou abaa na fahumuwaitinaa hamu'ou warii fei mama'aua, ma'uaa fei spiriti ba hamu'ou na'una." Ma i a'ana, ona harofia ba "Abba, O'ama." ¹⁶ Fei Spiriti ana unaia na u'ufanaa fei spiritii o'ou ba o'ou, na'uu mei Haidaa. ¹⁷ Ma nabaa o'ou na'u, te, opowe tonaa manumanu ro tonia ei na'uu mei Haidaa, ana ale'ei fei na tonia Christ ba nabaa o'aa tonaa ei fi'ina, ana o to fei hawerana.

Fei Hawera i Nomai Hinene

¹⁸ Yau na nara ba ei fi'iaa o'ou e'eni, lomi o hawawagipa'ia a'a fei hawera iwe fama'aiaa o'ou. ¹⁹ Minaa ei famamarana, rona oma'a fininaa o'onaia unu nopa'aloo fei ba i uniaa ei na'uu mei Haidaa. ²⁰ Uaa minaa ei bigi'aa panina, na nanamuinia ba lomi hanuu ro'ou. Ma a'a ba nunumiaa ro'ou ale'ei, ma'uaa nunumiaa mei i augia ba i fa'o'onainaa unuu ro'ou ²¹ ba ro'aa ala a'a fei maroroa ma tonaa fei rawani'a gutanaa ei na'uu mei Haidaa.

²² Ona aida ba minaa ei bigi'aa panina, rona ai'ai nopa'amii e'eni ana ale'ei fei fi'iaa hemea pifine ba i wanini. ²³ Ma abaa si'ei ua, hamatee ana o'ou, o'ou ena na tonaa fei rawarawa fuua fei Spiriti, ana ona ai'ai laloo iaa o'ou, eni oi oma'aia ba i taweaa o'ou ale'ena na'una a'a fei ponohadiwe'ia ei hudi unuu o'ou. ²⁴ Uaa, warii feni o'onaia unu ona tela. Ma'uaa fei o'onaia unu ona fanunupa'ia, abaa pa'aa o'onaia unu. Hini i o'onai ununa a'a tamanu na pa'idii? ²⁵ Ma'uaa nabaa na o'onai unuu o'ou a'a tamanu otawe pa'i, te, onei oma'a fininaa ofasi'ia.

²⁶ Ana ale'ei, fei Spiriti na hadumaa o'ou a'a ei rafilelea o'ou. Lomi ona aida ba o'aa lafulafunaa tamanu, ma'uaa ba i hadumaa o'ou fei Spiriti, ana unaia na umuinaa o'ou fininaa ai'aiga, uaa lomi paolaa warea ba o warepa'ia. ²⁷ Ma mei na aida ei naranaraa o'ou, na apa'aa fei naranaraa fei Spiriti, uaa ba i hadumaa o'ou, fei Spiriti na umuinaa ei apunai rama'a ale'ei nunumiaa mei Haidaa.

Onapa'aa Muadiai

²⁸ Ma ona aida ba a'a minaa ei manumanu, mei Haidaa i bigi'aa ei rawani'a a'a ei rona haguia,^v ei^w ina lala'aa ro'ou a'a ei nunumiana.

^u 8:15 O, taweana ^v 8:28 Hefi'a ne'ia ba, Ma o'ouna aida ba minaa ei manumanu i farawaninaa ei rona haguua mei Haidaa ^w 8:28 O, ma biginaa ei rona haguia ba fa'a'asi'aa tamanu ina rawani—a'a ei

²⁹Uaa ei rama'a, ei inadii apa'idigaa ro'ou, ana a'a ro'ou inadii augia ba ronei neneraa fei maumau mei Na'una ba hia, ale'ei uma'ua dupuaa watauda filofui. ³⁰Ma a'a e'ei, inadii bigi'ia ba ro'aa batanai ma ana na lala'aa ro'ou. Ei ina lala'aa ro'ou, ana ina fawanewaneaa ro'ou; ei ina fawanewaneaa ro'ou, ana ina fanaa fei hawerana a'a ro'ou.

³¹Ma si'ei, o'aa ware batanai a'a fei? Nabaa mei Haidaa, hia a'a o'ou, hini ba i papa'aa o'ou? ³²Mei lomi na utofe'ainaa mei Na'una, ana sime'i mei i fani'uaia a'a minaa o'ou—ana iwepa'aa fanaa o'ou minaa ei manumanu a'ana, lomi pono'ana. ³³Hini i ware ba rona tata ei rafeiaa mei Haidaa? Mei Haidaa, ana hia fawanewanea. ³⁴Hini ba i dududuaa o'ou? Christ Jesus, mei na ma'e ma asi'aa, ifi guta pepe'i ma'au mei Haidaa ma ana fi umuinaa o'ou. ³⁵Hini ba i bitaweaa o'ou a'a fei haguua Christ? Tamanu i bitaweaa o'ou? Ei hafelo'a? Ei awataa? Ei haperaraia? Fei mouabiabia? Fei ba lomi lawalawa? Ei manumanu hafelo? Fei wadu? ³⁶Ana ale'ei fei ne'ia:

Hamatee yoi, hai'ouna oa i ma'aa fei ma'ea minaa ei arewaa;
hai'ou ale'ei ei sipsipi, ei ba ro'aa fo'afama'ea ro'ou.”

³⁷Lomi. A'a minaa ei manumanu ei, onapa'aa muadiai uaa mei na haguua o'ou. ³⁸Uaa unaminapa'aa aida ba eni manumanu ale'eni ma'ea, harena, ei alo'alo, ei pigea,^x ei manumanu e'eni, o hinene, o hepalo manumanu na pa'i forafora, ³⁹ei tarea manumanu o walaloaa manumanu, o hepalodiai manumanu a'a minaa ei bigi'aa panina, lomi na hawia ba i bitaweaa o'ou a'a fei haguua mei Haidaa, fei a'a Christ Jesus, mei Fasuu o'ou.

Fei Nunumiaa mei Haidaa

9 ¹Yau na oafipui a'a Christ ma a warefa'uai—lomi ba a warefasifi ma laloo fei naranarau fipuinaa fei Spiriti Apuna, ana na uga ba fa'ua— ²namina faloloa'i ma na fi'i naranarau. ³Uaa nunumiau ba yau ma ei lofuu, hai'ou'aa filoginaa ei gutanaa hai'ou ale'ei ba yau, na hafelo i pudaa mei Haidaa ma lomi na pa'i Christ ma ei pa'aa gufuu, ronei pa'i Christ, ⁴ei Israel. Uaa ei rama'a ei, ba ro'ou na'uu mei Haidaa, ba ro tonaa fei haweraa mei Haidaa, ei fi'ugaia, fei law, fei losuia ma ei difa'unaia. ⁵Noramiaa ro'ou a'a ei ama mina ma Christ hia pai ro'ou ma ana hia Haidaniaa minaa ei manumanu ma o'aa uduginia ranimai ranimai!^y Amen.

⁶Abaa ale'ei ba fei wareaa mei Haidaa na pasi. Uaa minaa ei pai Israel, a'a ba minaa ro'ou Israel. ⁷Ma nabaa ro'ou paina, a'a ba minaa

^x 8:38 O, ei forafora i pafea ^y 9:5 O, Christ, mei hia na pafeiainaa minaa ei. Uduginaa mei Haidaa ranimai ranimai! O, Christ. Mei Haidaa, mei na pafeiainaa minaa ei nei to udugia ranimai ranimai!

ro'ou, pa'aa na'uu Abraham. Agia, hamatee na udedii fei ne'ia ba, “A'a Isaac, owe pa'i paimu.” ⁸Si'ei, a'a ba ei na'u waniniaa rama'a, ro'ou pa'aa na'uu mei Haidaa, ma'uaa ei na'uu fei difa'unaiiaa mei Haidaa, ro'ou, pai Abraham. ⁹Uaa inadii warefa'unai ale'ei: “A'a fei pa'aa au, a hadiwe'imai ma Sarah, iwe pa'i hemea baduu wawane.”

¹⁰Ma hepalodiai, laguei na'uu Rebekah, mei amaa lagua, hemea ua, Isaac, mei ana amaa o'ou. ¹¹Ma'uaa laguei wataa, ei lagutaa wanini, o bigi'aa hepalo rawani'a o hafelo'a manumanu—si'ei ba mei Haidaa i bigi'aa ei nunumiana ¹²ma a'a ba i nofipuimai a'a ei bigi'aa ei rama'a, uaa hia mei rafeia—ina warenaa a'a mei pifine ba, “Mei uma'ua, hia, nafii mei umugina.” ¹³Ana ale'ei fei ne'aia: “Jacob, una haguia, ma'uaa Esau, na bidibidi unuu a'ana.”

¹⁴Si'ei, o ware batanai wagina? Ba mei Haidaa, lomi na wanewane? Pa'aa lomi! ¹⁵Uaa ina warenaa a'a Moses ba,

“Yau, a faloloa'inaa hini una nunuminia
ma farawaninaa hini una nunuminia.”

¹⁶Si'ei, mei Haidaa na rafeinaa hemea rama'a uaa fei faloloa'iana ma a'a ba i rafeinia uaa fei nunumia o bigi'aa mei rama'a mei. ¹⁷Uaa fei Bu'u Apuna na warenaa a'a Pharaoh: “Una fa'ufalarainio a'a fei bigi'a ba a fama'aiaa fei faufauu a'amu ba fei harau nei ba'a i tadiwe'aiaa feni malagufu.” ¹⁸Si'ei, mei Haidaa i faloloa'inaa mei nunumiana ma i fawaiwainaa tabaa mei abaa nunumiana.

¹⁹Narau ba hemea hamu'ou i warenaa a'au ba, “Nabaa ale'ei, tani ei ba mei Haidaa i aunaa unuu o'ou? Uaa hini o'ou i faharea a'a fei nunumiana?” ²⁰Ma'uaa yoi hini ba o warefani a'a mei Haidaa? “Mei famamara'uamaia, ana i warenaa a'a mei i famamaraia ba, ‘Tani o'aa bigi'au ale'eni?’ ” ²¹Mei tafitafi'a, lomi ba i tafi'aa ei nunumiana? Hefi'a hapena na pa'i baua bigi'ana ma hefi'a, lomi.

²²Mei Haidaa na nunuminia ba i fama'aa fei sibana ma faufauna, ma'uaa ina apitainaa fei sibana a'a tamanu nadii augia ba i bigugua. ²³Ma ina bigi'aa fei ba i fama'aa fei baua rawani'ana a'a ei na faloloa'inaa ro'ou, ei nadii augia ba ro'aa tonaa fei hawerana. ²⁴Ma ana ina bigi'aa fei a'a o'ou eni rafeiana ma abaa noramiaa o'ou a'a ei Jew ua, ma'uaa a'a ei Gentile anaa. ²⁵Ana ale'ei, ei wareana a'a fei ne'aiaa Hosea:

“Ena abaa gufuu, a ware ba ro'ou, rama'aa gufuu;
ma mei pifine abaa ha'eu, a ware ba ha'eu,”

²⁶ma,

“Iwe nomai ana yei, fawelei rona guainaa fei warea ba,
'Hamu'ou, abaa gufuu,'
ropowe guainia ba ro'ou, 'na'uu mei Haidaa, mei i oalao.' ”

²⁷Isaiah na ai'aigaa ei Israel ba:

“Fa'ua ba fei puduu ei Israel ale'ei fei puduu ei piye i didipisii,

ma'uuaa hememea ua i tela.

²⁸ Uaa mei Fasu iwepa'aa bigi'aa

fei dududuana a'a feni malagufu ma imina tale ma i ha'iai.”

²⁹ Ale'ei nadii wareia Isaiah:

“Nabaa mei Fasu, mei Faufaa,

lomi i augaa hefi'a dufuu pai o'ou,

ana o'aa ale'ei Sodom ma Gomorrah.”

Lomi na We'i fei Naranaraa ei Israel

³⁰ O ware batanai a'a fei? Ei Gentile lomi rona labaginaa tamanu na wanewane, ma'uuaa rona pa'aa fei wanewanea, fei na nofininamii fei we'iaa naranara; ³¹ ma'uuaa ei Israel, ei rona neneraa fei law ba ro'aa wanewane, lomi rona tonia. ³² Tani ipo'o biyei? Hamatee fei lalabagiaa ro'ou, abaa a'a fei we'iaa naranara, ma'uuaa ale'ei manumanu ba ro tonia a'a ei bigi'aa ro'ou. Rona alabe a'a fei “mugoo alabe'a.” ³³ Ale'ei fei ne'ايا:

“Ma'ايا, yei Zion una augaa hepalo mugoo i fa'alabe'aa ei rama'a, hepalo na'a i fapasiaa ro'ou,

ma hini i augaa naranarana a'ana, lomi iwe oanaa fei mamafaa.”

10 ¹ Ena lofuu, fei nunumiau ma fei lafulafuau a'a mei Haidaa sifei ba ei Israel, ronei tela. ² Uaa a u'ugaa ro'ou ba rona refurefu a'a mei Haidaa, ma'uuaa ei refurefuua ro'ou, fei fasuna abaa a'a fei apa'a.

³ Hamatee lomi rona apa'aa fei wanewanea, fei noramiana a'a mei Haidaa ma si'ei ba roi labagi'uaia a'a ei naranaraa ro'ou, lomi rona fafefenaa a'a fei wanewaneaa mei Haidaa. ⁴ Christ, mei na fafa'uainaa fei law ba nei pa'i wanewanea a'a minaa ei rona narafawe'i.

⁵ Moses na ne'i ba fei wanewanea a'a fei law ale'ei: “Hini i neneraa eni manumanu eni, i oa wagina.” ⁶ Ma'uuaa fei wanewanea, fei i nofininamii we'iaa naranara, na ware ba, “Apuna naranara laloo iamua ba, ‘Hini i dinaa pafea?’ ” (ba i fa'upuaree Christ pu) ⁷ “o, ‘Hini i upunaa fei walaloo?’ ” (ba i fa'asi'anamii Christ a'a fei ma'ea). ⁸ Ma'uuaa ina ware batanai? “Fei warea na rafi'i a'amu; ina ude umumu ma laloo iamua,” fei warea ba onei narafawe'i, fei oi u'ugia: ⁹ Ba nabaa o warenaa umumu ba “Jesus hia Fasu,” ma na we'i fei naranaramu ba mei Haidaa na fa'asi'ania a'a fei ma'ea, te, opowe tela. ¹⁰ Uaa wagii fei naranaramu, ona narafawe'i ma wanewane wagina ma a'a fei umumu ona wareia ma ona tela wagina. ¹¹ Ale'ei i ware fei Bu'u Apuna, “Hini i augaa fei naranarana i a'ana, lomi iwe oanaa fei mamafaa.” ¹² Uaa lomi na u'ugai ei Jew ma ei Gentile—hemea ua Fasuu ro'ou ma hia, Fasuu minaa ro'ou ma namina haweginaa minaa ei rona lala'ia, ¹³ uaa, “Hini i lala'aa fei haraa mei Fasu, ipowe tela.”

¹⁴ Batanai ba ro'aa lala'aa mei lomi rona narafawe'i a'ana? Ma batanai ba ro'aa narafawe'i a'a mei rotawe guainaa u'ugana? Ma batanai ei

ba ro'aa guainaa u'ugana nabaa lomi nemea i u'ufanaa ro'ou? ¹⁵Ma batanai ba nemea i u'ugia nabaa hefi'a, lomi rona aloia? Ale'ei fei ne'aia, “Namina fananamai pinee ei rona talaitonaa fei rawani'a warea!”

¹⁶Ma'uaa abaa minaa ei Israel, rona tonaa fei rawani'a warea. Uaa Isaiah na ware ba, “Mena Fasu, hini na guaipa'aa fei u'ugaa hai'ou?”

¹⁷Si'ei, fei we'iaa naranara i nomai a'a fei guaipa'aa ro'ou fei u'uga ma fei u'uga, guaiaa ro'ou a'a fei wareaa Christ. ¹⁸Ma'uaa a i'igai: Lomi rona guainia? Hi'i, rona guainia:

“Ei lao ro'ou, namina aununaa tadiwe'aiaa malagufu,
ei wareaa ro'ou namina talepedunaa feni ano.”

¹⁹A i'igidiai: Lomi na arewa a'a ei Israel? Fama'a, na ware Moses,

“A fapunepunee hamu'ou a'a ei gufu lomi rona pa'i haraa ro'ou;
a fasibaiaa hamu'ou a'a hepalo gufu, lomi apa'aa ro'ou.”

²⁰Ma Isaiah na warefawe'i ba,

“Rona bapa'au, ei abaa roi labaginu;
una fa'arewa a'a ei abaa rona lala'au.”

²¹Ma'uaa ina u'ugaa ei Israel ale'ei,

“Mina fei arewaa una arereifanaa gueni panuu a'a ei barafea, ei waiwai tabaa.”

Ei Dufuu Israel

11 ¹Si'ei a i'igai ale'ei ba: Haa, mei Haidaa na ofadugaa ei rama'a gufuna? Pa'aa lomi! Yau, ana Israel, hemea pai Abraham, a'a fei maroaa Benjamin. ²Mei Haidaa lomi na ofadugaa ei rama'aa gufuna, ei nadii rafeinaa ro'ou. Lomi hamona aida tamanu na wareia fei Bu'u Apuna laloo fei u'ugaa Elijah—batanai i i'iginaa mei Haidaa ba nei fafelooa Israel? ³Ina ware, “Mena Fasu, rona fo'afama'ea ei mamama'a ma bi'o'ooa ei tawahafi na apunai; unaa yau dufu; ma ba ro'aa fo'afama'ea.”

⁴Ma tamanu ei wareaa mei Haidaa a'ana? “Unadii augaa oloromeai pufaba'a, ei lo'e rona fa'unaa du'uu ro'ou a'a Baal.” ⁵Ma, ana ale'ei, a'a fei au e'eni, na pa'i dufuu rama'a, ei na rafeinaa ro'ou fei rawani'ana. ⁶Uaa manumanuu fei rawani'ana ma abaa manumanu bigi'aa rama'a. Uaa, nabaa na hawiaa ei bigi'aa rama'a, te, lomi hanuu fei rawani'ana.^z

⁷Tani ei? Fei ronamina nunuminia ma lalabaginia ei Israel, lomi rona tonia, ma'uaa ei ina rafeinaa ro'ou, rona tonia. Ei rawarawa, namina waiwai tabaa ro'ou, ⁸ale'ei fei ne'aia:

“Mei Haidaa na fanaa ro'ou hepalo spiritii poapoa,
ma puda ba lomi ro'aa fanunupa'i
ma adia ba lomi ro'aa guaipa'i

^z 11:6 Hefi'a ne'ia ba, *lomi hanuu fei rawani'aa mei Haidaa. Ma'uaa nabaa a'a fei bigi'a, te abaa a'a fei rawani'aa mei Haidaa. Nabaa ale'ei rawani'a, fei bigi'a abaa fai bigi'a.*

nopa'amii wagieni.”

⁹Ma David na ware:

“Fei tawaa ro'ou, i oanaa ale'ei fahumamani,
ale'ei waofahabehabe ma ale'ei alabe'a. Ma fei, aree ro'ou.

¹⁰Ei pudaa ro'ou nei roro ba lomi ro'aa fanunupa'i
ma ei uguu ro'ou nei hawi no'oa.”

Ei Rara, Rona Fabana'ia a'a Hepalodiai Haihai

¹¹Hepalodiai, a i'igai ba: rona pasi'alabe ale'ei ba lomi ro'aa asi'adiai? Pa'aa lomi! Ma'uua a'a ei barafeaa ro'ou, fei tala ba ro'aa tela na dinaa a'a ei Gentile ba i fapunepuneeaa ei Israel. ¹²Ma'uua nabaa hanuna sifei ba ei barafeaa ro'ou na fani tala a'a minaa ei rama'aa malagufu, ma tamanu ina pa'ai a'a ro'ou, hanuna sifei ba ei Gentile ro'aa pa'i talaa ro'ou, nabaa ale'ei, te fei hawegiaa ei Israel ipowe bauanaidiai ei ropowe tela!

¹³A warefanaa hamu'ou ena Gentile. Uaa yau apostle a'a ei Gentile, a bigifawe'i a'a fei bigi'au, ¹⁴uua na nara ba a fa'una'anaa punepuneeaa a'a ei rama'aa gufuu ma fatela'anaa hefi'a ro'ou. ¹⁵Uua nabaa fei ofadugaa ro'ou i fawanewaneaa feni malagufu, te, nabaa ro'aa ugainia—haa, naraa hamu'ou ba lomi ro'aa filoginaa fei ma'ea ama'anaa fei harenaa? ¹⁶Ma fei rawarawa faraa pidaua ba ro fanaa mei Fasu, nabaa hesuwi fei na apunai, minaa fei na apunai; ana ale'ei nabaa ei waraa hepalo haihai na apunai, ei rarana ana na apunai.

¹⁷Hefi'a ei rara, ina fa'arafepasiaa ro'ou ma hamu'ou, ale'ei hepalo nusuu ei olive podu rona fabana'ia a'a hepalo haihai dupuaa hefi'a olive na udedii. Ma e'eni hamu'ou ale'ei ei rara, ei rona hunumaa fei ranu fei waraa fei pa'aa olive. ¹⁸Si'ei, apuna famamagugua a'a ei rara ei. Nabaa hamo'aa bigi'ia, hamonei narama'aia ba a'a ba hamu'ou ena hamona urofaa fei wara, ma'uua fei wara, fei i urofaa hamu'ou. ¹⁹Hamowe ware ba, “Na fa'arafepasiaa hefi'a rara ba i fabana'au wagina.” ²⁰Fa'ua, ma'uua ina fa'arafepasiaa ro'ou uua rona ofadugia ma hamona u hamatee na we'i naranaraa hamu'ou. Apuna poronaa hamu'ou pafea, ma'uua hamonei mama'au. ²¹Uua, nabaa mei Haidaa, lomi na'o panarofaa ei pa'aa rara, ana lomi ba i'o panarofaa hamu'ou.

²²Si'ei, hamonei narama'aiaa fei rawani'a ma fei sibaa mei Haidaa: fei sibana a'a ei rona pasi ma'uua fei rawani'ana a'a hamu'ou, nabaa hamona oafagugu a'a fei rawani'ana. Nabaa lomi, i balaisiminaa hamu'ou. ²³Ma nabaa lomi rona'u ofadugia, iwe fabana'aa ro'ou, uua mei Haidaa i fabanapa'idinaa ro'ou. ²⁴Uua nabaa inado'o balaitonaa hamu'ou a'a fei olive podu, fei na waiwai, ma'uua ina fabana'aa hamu'ou a'a hepalo olive hape, ina madutadiai nabaa i fabana'aa ei raraa ei pa'aa haihai olive, ei ronado'o nomai a'ana.

Minaa ei Israel, Ro'awe Tela

²⁵Ena lofuu nunumiau ba hamonei'aa poapoai a'a feni manumanu na ude'opa'ai o fa'upe'upei ba hamonamina pa'i apa'aa hamu'ou, uua na

waiwaidii tabaa ei Israel nopa'aloo fei pa'aa puduu ei Gentile rona tela.
 26 Ma si'ei, minaa ei Israel, ro'awe tela, ale'ei na wareia fei ne'iaia:

“Mei fa'u'unaia i norai Zion
 ma filoginaa ei hafelo'aa Jacob,
 ei lomi na neneraa maumau mei Haidaa.

27 Ma sifei, fei fi'ugaiau a'a^a ro'ou ei a fapedugaa ei hafelo'aa ro'ou.”^b

28 Na bidibidi unuu hamu'ou a'a ro'ou uaa fei rawani'a warea; ma'uaa a'a fei rafeia, ina haguua ro'ou uaa ei ama mina, 29 uaa fei fanaa mei Haidaa ma fei rafeiana, lomi ba i filogii. 30 Hamonado'o barafeaa mei Haidaa ma e'eni hamona tonaa fei faloloa'iana, uaa ei barafeaa ro'ou. 31 Ana ale'ei, e'eni rona barafeia ba ana ronei tonaa fei faloloa'iaa mei Haidaa a'a fei rawani'ana, fei na fanaa hamu'ou. 32 Uaa mei Haidaa na bobo'ainaa minaa ei barafea ba i faloloa'inaa minaa ro'ou.

Uduginaa mei Fasu

33 Oo, naminapa'aa walalo ma bauana fei naranara ma fei apa'aa mei Haidaa!

Lomi hemea ba i labaraipa'aa fei naranarana.
 Ma ei talana, lomi ba o nenegipa'ia!

34 “Hini na apa'aa fei naranaraa mei Fasu?
 O, hini na aweinia?”

35 “Hini na fani manumanu a'a mei Haidaa
 ba inei hodi'ia?”

36 Uaa minaa ei manumanu, noramiaa ro'ou a'ana
 ma minaa ei manumanu i dinaa a'ana
 ma minaa ei manumanu i nomai uaa hia.
 I a'ana i oa fei hawera ranimai! Amen.

Fanaa Ana O'ou a'a fei Bigi'ana

12 1 Hamatee fei faloloa'iaa mei Haidaa, a i'igifawe'i a'a hamu'ou ena lofuu, ba hamonei fani'uaiaa ei hudi unuu hamu'ou ei hamo'ei guta ba fei fanaa hamu'ou nei apunai a'a mei Haidaa ma fani'eni'eia wagina—sifei, fei bigi'aa fei spiritii hamu'ou^c ba hamo'aa losuinia wagina. 2 Apuna nenegidiaa fei maumau feni ano, ma'uaa hamonei filoginaa maumau hamu'ou wagii fei famanufauaa fei naranaraa hamu'ou. Hamo'aa bigidigaa fei, te, na hawia ba hamu'ou fanunupa'aa fei nunumiaa mei Haidaa, fei na rawani ma fafa'arai, fei ina ni'eni'e wagina.

3 Uaa a'a fei rawani'a, fei ina fanau, a warefanaa minaa hamu'ou ba hamonei'aa nara ba hamona pafeai, ma'uaa hamonei narama'aia ba

^a 11:27 O, fei fi'ugaiau ba a bigi'ia a'a ^b 11:27 Isaiah 27:9 ^c 12:1 O, sifei, fei na fibo'ti a'a hamu'ou

hamu'ou, rama'a batanai, ale'ei na fipupuduinaa fei we'iaa naranara, fei mei Haidaa na fanaa hamu'ou. ⁴Ana ale'ei, hememea o'ou, na pa'i hepalo ua pa'afina ma watauda maroana ma ei bigi'aa ei maroana, lomi na fimina'ei ⁵ma a'a Christ ana ale'ei—o'ou watauda, ma'uua hepalo ua pa'afina ma hememea maroana nei oafipui. ⁶Ona pa'i u'ugai fana, ana ale'ei na puduaa tamanu ei rawani'a fana a'a o'ou. Nabaa fei fana a'a hemea ba neidii wareaa ei ba i nomai hinene, ana inei puduaa^d fei we'iaa naranarana. ⁷Nabaa fei tonana ba nei hadumaa ei rama'a, inei hadumaa ro'ou; nabaa hia feroia, inei feroi; ⁸nabaa hia, ba i fawe'iaa naranaraa ei rama'a, inei fawe'ia; nabaa hia, ba i fanihaduma a'a ei rama'a, inei fanifa'a'a ua; nabaa hia famamoa, inei bigifawe'i; nabaa hia ba i faloloa'inaa hefi'a, inei bigiwiwiwidi ua.

Fei Hagua

⁹Fei haguaa hamu'ou neipa'aa fa'ua. Fabidinaa unuu hamu'ou a'a tamanu na hafelo. Panarofaa tamanu na rawani. ¹⁰Hamonei firawanii ale'ei fei fihaguiaa ei filofui. Aunaa hememeadi ai i pa'udu. ¹¹Hamonei refurefu ma fei spiritii hamu'ou nei unuwenuwe ei hamu'ou neneraa mei Fasu. ¹²Hamonei ni'eni'e a'a fei o'onaia unu, ofasi'ia a'a fei au hafelo'a ma hamonei wewea lafulafua. ¹³Fani ua a'a ei apunaia, ei lomi rona pa'i manumanu. Hamonei fapala'ai taufagutanaa rama'a.

¹⁴Haweginaa ei rona haperararaiaa hamu'ou; hawegi'uaiaa ro'ou ma apuna umuaa ro'ou. ¹⁵Hamonei ni'eni'efipui a'a ei rona ni'eni'e; hamonei ai'aifipui a'a ei rona ai'ai. ¹⁶Gutafirawanii a'a hememea. Apuna mamagugua, ma'uua hamonei gutafipui a'a ei lomi haraa ro'ou.^e Apuna aunaa hamu'ou pafea.

¹⁷Apuna bigifafelo a'a nemea ba ina fafelo a'a hamu'ou. Hamonei fanunuma'aiaa ei bigi'aa hamu'ou ba nei rawani i pudaa minaa ei rama'a. ¹⁸Nabaa na ma'atalaa, hamonei gutafarawani a'a minaa ei rama'a. ¹⁹Apuna fania ale'ei hia na fafelo a'a hamu'ou, ena tafiu, ma'uua rawa'a'afinia a'a fei sibaa mei Haidaa, uaa rona ne'inia ba: mei Fasu na ware, “Fei ba a fananamuinia, manumanuu; yau, a fawanewaneia.” ²⁰Agia:

“Nabaa na bao mei bidibidii unuu hamu'ou, faguia;
nabaa na sigigi, fani numana.

Nabaa hamo'aa bigi'ia ale'ei,

fei bigi'aa hamu'ou ana ale'ei ba hamona augaa ei bafuu hafi i
tabana.”

²¹Ei hafelo'a, inei'aa muainio, ma'uua onei muainaa ei hafelo'a.

Fafefenaa ei Bauaniaa Gufu

13 ¹Minaa ei, ronei fafefenaa ei bauaniaa gufu, uaa lomi i pa'i hemea bauana nabaa abaa augaa mei Haidaa. Ei bauana, ei ro'aa

^d 12:6 O, *ponineneraa* ^e 12:16 O, *ma'uua hamonei bigi'aa ei na fawawaroro*

guta, augaa mei Haidaa. ²Si'ei, hini i fadugeaa ei bauana na fadugeaa mei augaa mei Haidaa. Ma ei ro'aa bigi'ia ale'ei, ana roi to ua aree ro'ou a'a fei dududua. ³Uaa ei bauana, lomi ro'aa famama'auaa ei rona bigi'aa ei rawani'a, ma'uaa ei rona bigi'aa ei hafelo'a. Numiamu ba o'aa ala a'a fei famama'auaa ei bauana? Te, onei bigi'aa tamanu na wanewane ma iwe ware ba yoi, rawani'a rama'a. ⁴Uaa hia, nafii mei Haidaa ba i bigi'aa ei rawani'a a'amu. Ma'uaa, nabaa o bigifafelo, onei ma'au, uaa lomi i panaro'uaiaa fei wadu. Hia nafii mei Haidaa, hemea bigi'a a'a fei sibaa mei Haidaa ba i fanima'aiaa mei i bigi'aa ei hafelo'a. ⁵Si'ei, onei fafefenaa ei bauana ba lomi ro'aa fanima'aio ma ona aida ba fei na wanewane.

⁶Sifei, fei pa'afina ba onei fani mugoo po'i a'a gavaman, uaa ei bauana, nafii mei Haidaa, ei rona fanaa minaa ei au ro'ou ba ro oma'aiaa fei gufu. ⁷Onei fanaa minaa ei rama'a tamanu onado'o to'uaia a'a ro'ou: nabaa onei fani mugoo po'i a'a gavaman, fania; nabaa mugoo po'i a'a tamanu ona aloia, te fania; nabaa onei ma'auaa nemea, ma'auia; nabaa onei fani honua, fania.

Hamonei Fihagui Uaa fei Arewaa na Rafi'i

⁸Nabaa hamona pa'i hepalo manumanu hamonado'o to'uaia, apuna au'uaia ale'ei—ma'uaa sifei ua nei ude a'a hamu'ou, fei haguuaa hememea, uaa hini i haguuaa hemeadiai, na nenegidigaa fei law. ⁹Fei law ba, “Apuna fiharoharopa'ai,” “Apuna fo'afama'e,” “Apuna fafanao,” “Apuna nanamai,” ma tamanudia na apunai a'a fei law na ude i laloo hepalo ua law: “Haguuaa mei gufumu ana ale'ei ona haguio.” ¹⁰Mei i pa'i hagua, lomi i fafelooa mei gufuna. Si'ei, nabaa hemea na haguuaa hemeadiai, ina nenegidigaa fei law.

¹¹Ma hamonei bigi'ia hamatee hamona aida batanai fei au e'eni. Fei au na nodigimai ba hamonei mama'a a'a fei ma'igua, uaa fei au tela'anaa o'ou na rafi'idiai laraa fei au hamonado'o tonaa fei narafawe'ia. ¹²Fei poi na'aa i pedu ma fei arewaa na'aa i nomai. Si'ei, onei putodinaa ei bigi'aa fei roromaa ma tonaa ei manumanuu fo'aa a'a fei we'ai. ¹³Fei maumau bigi'aa o'ou, nei rawani ale'ei ei bigi'a a'a fei arewaa ma abaa ei maumau fihalehaleia, hunupoapoia, fitatafipa'aia, ei maumau hafelo'a, ei maumau fifo'aia, o punepunea. ¹⁴Agia, hamonei hawegi a'a fei maumau Jesus Christ ma apuna naranara ba hamo'aa faguuaa ei hafelo'a maumau.^f

Ei Pududuu ma ei Faufaa

14 ¹Fanunufarawani a'a mei lomi napa'aa we'i naranarana ma apuna hararasinia ma fiharei a'a ei manumanu lomi na arewa. ²Fei we'iaa naranaraa hemea rama'a, na ugainia ba i hanaiaa minaa ei

^f 13:14 O, faguuaa fei nunumiaa unu

manumanu, ma'uua hemea rama'a, lomi na we'i naranarana, i hanana ua ei manumanu i habe pe'ihape. ³Mei i hanaiaa minaa ei manumanu nei'aa fanunufafelo a'a mei lomi i hanaiaa minaa ei manumanu ma mei lomi i hanaiaa minaa ei manumanu nei'aa hararasinaa mei i hanaiaa minaa ei manumanu, uaa hia na rawani pudaa mei Haidaa. ⁴Yoi hini ba o'aa fanunufafelo a'a mei nafii hemeadii? A'a mei fasuna ua, i ufalarai, o i pasi. Ma iwe ufalarai uaa mei Fasu na hawia ba i fa'ufalarainia.

⁵Hemea rama'a i nara ba hepalo arewaa na apunaidiai laraa hefi'adii arewaa; hemea na nara ba minaa ei arewaa, fimina'ei ua. Hememea nei'aa hamamagua fei naranarana. ⁶Mei i nara ba hepalo arewaa na ude u'ugai na bigi'ia ba manumanuu mei Fasu. Mei na hana pigio na bigi'ia ba manumanuu mei Fasu, uaa ina ware 'ta' a'a mei Haidaa ma mei lomi i hanaia, na bigi'ia ba manumanuu mei Fasu ma ina ware 'ta' a'a mei Haidaa. ⁷Uaa lomi hemea o'ou ba i guta anaia o ma'e anaia. ⁸Nabaa o bigi'aa hepalo manumanu, onei bigi'ia ba manumanuu mei Fasu ma nabaa o ma'e, ana manumanuu mei Fasu. Si'ei, nabaa o'ou gutana o ma'ea, manumanuu mei Fasu.

⁹Sifei, fei hanuna ba Christ na ma'e ma hadiwe'imai ba i tohadiwe'idinaa fei harenuana. Ba hia, Fasuu ei ma'ea mawe ei rona gutaguta. ¹⁰Ma yoi, tani o fanunufafelo a'a mei lofumu? Ma tani o fafeloaa mei hamugua ma auna hia pu? Uaa, minaa o'ou, owe ufalarai i ma'aa fei gutanaa mei Haidaa na fadududu. ¹¹Rona ne'inia ba:

“ Hamona aidafarawani ba una oa ma ana,
hamonei aida ba minaa ei rama'a,
ropowe fa'unaa du'uu ro'ou i igoau;
minaa ei rama'a, ropowe ware ba Yau Haidaa.’ ”

¹²Si'ei, hememea o'ou, ipowe u i ma'aa mei Haidaa ma warefania batanai ei maumauna.

¹³Si'ei, onei'aa bigidinaa fei finarafafeloia. Agia, hamonei narafarawani ba onei'aa augaa ei alabe'a, lawaraa fei talaa mei lofumu. ¹⁴Yau hemea na oafipui a'a mei Fasu Jesus ma naminapa'aa aidama'a ba lomi hepalo du'ua^g na hafelo anaia. Ma'uua, nabaa hemea na nara ba hepalo manumanu na hafelo, te, a'ana na hafelo. ¹⁵Nabaa mei lofumu i naranara watauda a'a tamanu ona hanaia, fai lomi ona haguia. A'a tamanu ei hanamu, apuna fafeloaa mei lofumu, mei i ma'e a'ana Christ. ¹⁶Tamanu ona nara ba na rawani, hefi'adii ronei'aa warefafeloio wagina. ¹⁷Uaa fei haparaiaa mei Haidaa, abaa a'a ei ona hanaia o hunumia, ma'uua fei wanewanea, fei gutafarawania ma fei ni'eni'ea a'a fei Spiriti Apuna, ¹⁸uaa mei i bigi'aa fei bigi'aa Christ ale'ei na fani'eni'ea mei Haidaa. Ma ei rama'a, rona aida ba na wanewane.

^g 14:14 O, *manumanu*

¹⁹Si'ei, onei bigi'aa ei i noduginaa o'ou a'a fei gutafarawania ma fei na farawaninaa o'ou. ²⁰Apuna fafelooa fei bigi'aa mei Haidaa a'a ei du'ua. Minaa ei du'ua na rawani, ma'uaa, lomi na rawani ba hemea i hanaiaa ei i fa'alabe'aa hemeadiai. ²¹Na rawani ba onei'aa hana pigio, o hunu wine, o bigi'aa hepalodai manumanu i fapasiaa mei lofumu.

²²Si'ei, tamanu naramu a'a ei manumanu ei, oto'uaia a'amu ma mei Haidaa. Na pa'i hawegiana mei lomi i fafelooa anaia a'a tamanu na bigi'ia. ²³Ma'uaa mei i hamamagua naranarana a'a ei na hanaia, na todigaa hafelo'ana, uaa ei hanaiana abaa wagii fei narafawe'ia ma tamanu abaa noranamai wagii fei narafawe'ia, na hafelo.

15 ¹O'ou, eni na we'i naranaraa o'ou nei fawiwi'ainaa ei na adudu ei naranaraa ro'ou ma abaa fani'eni'ea ana o'ou. ²Hememea o'ou nei fani'eni'ea mei gufuna ba i farawaninia ma fawe'ia. ³Uaa Christ ana lomi na fani'eni'ea anaia, ma'uaa ana ale'ei fei ne'ia: “Ei warefafeloa, ei rona wareia a'amu, na pasinaa pafou.” ⁴Uaa minaa ei manumanu rona ne'inia mina, rona ne'inia ba i feroinaa o'ou ba wagii fei apitaia ma fei fa'unuwenuweaa fei Bu'u Apuna, o'aa pa'i o'onaia unu.

⁵Ma nunumiau ba mei Haidaa, mei i fa'una'anaa naranaraa hamu'ou ba fei mau spiritii hamu'ou ale'ei ba hamo'aa apitaifipui, ei hamo'aa neneraa Christ Jesus ⁶ba a'a hepalo ua naranara ma hepalo ua umu, hamo'aa uduginaa mei Haidaa, mei Amaa mei Fasuu o'ou, Jesus Christ.

⁷Hamonei taufagutanaa ana hamu'ou, ana ale'ei Christ na fagutanaa hamu'ou si'ei ba mei Haidaa i to udugiana wagina. ⁸Uaa a warefanaa hamu'ou ba Christ na fanafinaa anaia a'a ei Jew^h ba i bigi'aa tamanu mei Haidaa na fa'unainia a'a ei ama mina ⁹ba ei Gentile, ro'aa uduginaa mei Haidaa uaa fei faloloa'iana, ale'ei rona ne'inia:

“Si'ei, a uduginio dupuaa ei Gentile;
a laugaa ei lauga a'a fei haramu.”

¹⁰Na warediai ba:

“Hamu'ou ena Gentile, hamonei ni'eni'efipui a'a ei rama'aa gufuna.”

¹¹Ma na warediai,

“Minaa hamu'ou ena Gentile, uduginaa mei Fasu
ma minaa hamu'ou ena rama'a nei laugi'uduginia.”

¹²Ma na warediai Isaiah,

“Fei Waraa Jesse, iwe nusu,
hemei i asi'aa ba i famamoa ei baua gufuu;
ei Gentile iwe o'onai unuu ro'ou a'ana.”

¹³Nunumiau ba mei Haidaniaa fei o'onaia unu, neimina fani ni'eni'ea ma gutafarawania a'a hamu'ou, ei hamona aunaa naranaraa hamu'ou

^h 15:8 Warea Greek ba, *ei moro'a*

a'ana ba hamu'ou ale'ei hepalo pe'li na mere'esu'esu a'a fei o'onaia unu, fei na nofininamii fei faufau fei Spiriti Apuna.

Paul mei Bigibigi'a yei a'a ei Gentile

¹⁴Ena lofuu, unapa'aa aida ba ana hamu'ou namina rawani, namina bauana'i apa'aa hamu'ou ma na hawiaa hamu'ou feroiaa ana hamu'ou. ¹⁵Una ne'ifawe'li wagii hefi'a manumanu ba a fanonomidinaa hamu'ou hamatee na fanau fei rawani'a fanaa mei Haidaa ¹⁶ba unei bigi'aa fei bigi'aa Christ Jesus a'a ei Gentile wagii fei bigi'aa ei bauaniaa humuu mei Haidaa ba unei u'ugaa fei rawani'a wareaa mei Haidaa ba ei Gentile, ro'ou ale'ei fana a'a mei Haidaa ba i apunainaa ro'ou fei Spiriti Apuna.

¹⁷Si'ei ba a'a Christ Jesus, una upe'upei wagii fei bigi'au a'a mei Haidaa. ¹⁸Lomi a wareaa hepalo manumanu, ma'uaa ana ei bigi'aa Christ a'au, fei a unifanaa ei Gentile ba ronei guainaa mei Haidaa wagii ei una wareia ma bigi'ia, ¹⁹wagii fei faufau ei hilala ma ei foigia a'a fei faufau fei Spiriti. Si'ei, yei Jerusalem ma nopa'alao yei Illyricum, unamina warepedugaa fei rawani'a wareaa Christ. ²⁰Mina ranimai, nunumiau ba unei u'ugaa fei rawani'a wareaa Christ fawe'lei rotua apa'aa Christ ba lomi a fadufadu pafoo fei bigi'aa hemeadiai. ²¹Ma'uaa ana ale'ei fei ne'aia:

“Ei lomi rona guainaa fei u'ugana, rowe ma'apa'ia
ma ei lomi rona u guguai, iwe arewa a'a ro'ou.”

²²Sifei fei pa'afina ba nafane'o lawagi fei talau ba a nomai a'a hamu'ou.

Fei Naranaraa Paul ba i Dinaa Rome

²³Hamatee lomidiai bigi'au faweleni ma hamatee ude nunumiau watauda igisimasi ba a ma'a hamu'ou, ²⁴una nara ba a bigi'ia ena una dinaa Spain. Nunumiau ba a ma'a hamu'ou ena una nowau yena ma ba hamonei hadumau a'a fena tatalai'au yena ma ba o'ou do'o gutawiwidi ma'ida. ²⁵Ma'uaa e'eni, a dinaa Jerusalem ba ado'o hadumaa ei apunaiaa mei Haidaa yei. ²⁶Uaa ei Macedonia ma ei Achaia, rona ni'eni'e hamatee rona fani haduma a'a ei apunaiaa mei Haidaa yei Jerusalem, ei lomi rona pa'li manumanu. ²⁷Rona ni'eni'e ba rona bigi'ia ma ana fa'ua ba ronei bigi'ia. Uaa nabaa ei Gentile, rona to ei hawegiaa fei spiriti a'a ei Jew, ana na rawani ba ronei hadumaa ei Jew a'a ei manumanuu malagufu. ²⁸Si'ei, ena na bigidigaa feni bigi'a feni ma na aidadii ba rona todigaa fei fua fei, yau a dinaa Spain ma ena na tatalailao, awedo'o ma'a hamu'ou. ²⁹Una aida ba ena na nomai a'a hamu'ou, awe nofininamii minaa ei hawegiaa Christ.

³⁰A warefawe'li a'a hamu'ou ena lofuu, a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ ma wagii fei haguaa fei Spiriti ba hamonei oafipui a'au ma lafulafunaa a'a mei Haidaa ba nei hadumau wagii fei ote'oteiau. ³¹Lafulafu ba unei

tela a'a ei abaa narafawe'ia yei Judea ma ba fei bigi'au i Jerusalem nei rawani i pudaa ei apunaiaa mei Haidaa yei ³²ba a'a fei nunumiaa mei Haidaa, yau a noni'eni'emai ma gutafipui a'a hamu'ou ma gutafawenai. ³³Mei Haidaniaa fei gutafarawania i oafipui a'a minaa hamu'ou. Amen.

Wareaa Paul a'a Hememea

16 ¹I a'a hamu'ou, una tenaa mei agii o'ou Phoebe, hemea nafii' fei losuu yei Cenchrea. ²A i'iginaa hamu'ou ba hamonei taufagutania a'a mei Fasu ana ale'ei hamona taufagutanaa ei apunaiaa mei Haidaa ma fani pani wagii ei nunumiana a'a hamu'ou, uaa hia na hadumaa wataua rama'a mawe yau.

³Famafufuoinaa Priscilla^j ma Aquila, laguei rafirafiu bigi'a a'a Christ Jesus. ⁴Laguna nigoaa ei manumanu hafelo uaa lagu'ei hadumau.

Abaa uniau na ni'eni'e, ma'uaa minaa ei losuu ei Gentile anaa.

⁵Ana famafufuoinaa fei losuu ei rona'o gutafipui a'a fei humuu lagua. Famafufuoinaa mei pa'aa tafiu Epenetus, mei rawarawa tonaa Christ a'a fei gufu Asia.

⁶Famafufuoinaa Mary, mei na bigifawe'i a'a hamu'odu.

⁷Famafufuoinaa laguena maroau, Andronicus ma Junias, laguei laguna oafipui a'au yei bobo'aia. Lagunamina ude u'ugai dupuaa ei apostle ma lagua do'o rawarawa tonaa Christ laraa yau.

⁸Famafufuoinaa Ampliatus, mei una haguia a'a mei Fasu.

⁹Famafufuoinaa Urbanus, mei rafirafii o'ou a'a fei bigi'aa Christ mawe mei pa'aa tafiu Stachys.

¹⁰Famafufuoinaa Apelles, mei na oadii a'a ei manimania ma na rawani i pudaa Christ.

Famafufuoinaa ei maroaa fei humuu Aristobulus.

¹¹Famafufuoinaa mena maroau, Herodion.

Famafufuoinaa ena maroaa fena humuu Narcissus, ena rona neneraa mei Fasu.

¹²Famafufuoinaa laguena pifine, Tryphena ma Tryphosa, laguena laguna bigifawe'i a'a mei Fasu.

Famafufuoinaa mena pa'aa tafiu Persis, hemeadii pifine namina bigifawe'i a'a mei Fasu.

¹³Famafufuoinaa Rufus, mei na rafeiaa mei Fasu mawe mei inana, mei ana ale'ei pa'aa inau.

¹⁴Famafufuoinaa Asyncritus, Phlegon, Hermes, Patrobas, Hermas ma ena lofu a'a ro'ou.

¹⁵Famafufuoinaa Philologus, Julia, Nereus ma mei agina ma Olympas mawe minaa ei apunaiaa mei Haidaa a'a ro'ou.

ⁱ 16:1 O, *deaconess* ^j 16:3 Warea Greek ba, *Prisca*, ana fei hara *Priscilla*

¹⁶Hatofaa pudaam hamu'ou fininaa rawani'a naranara ma famafufuoinaa hememea hamu'ou. Minaa ei losuu Christ, rona aloawii ei famafufuoiaa ro'ou.

¹⁷A warefawe'i a'a hamu'ou, ena lofuu ba hamonei wagi'inaa hamu'ou a'a ena ro'aa fafifalagii ma au alabe'a i ma'aa hamu'ou, ena rona fa'alawi'inaa hamu'ou a'a ena apa'aa hamu'ou. Faraua a'a ro'ou. ¹⁸Uaa ena mau rama'a ale'ena, lomi rona neneraa mei Fasuu o'ou Christ, ma'uaa ei puguuaa ro'ou ua. A'a ena ro'oa ma hofeaa warea, ro'aa sifi'aa naranaraa ei rama'a bibiyei'ualao. ¹⁹Minaa ei rama'a, rona guainia ba hamu'ou rama'aa guaiawarea hee, namina bauana fei ni'eni'eau a'a hamu'ou; ma'uaa, nunumiau ba hamoneipa'aa pa'i apa'aa hamu'ou a'a ei rawani'a ma faraua a'a ei hafelo'a.

²⁰Mei Haidaniaa fei gutafarawania na rarafi'i ba ipowe fudosinaa Satan haroo pinee hamu'ou.

Fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus i oafipui a'a hamu'ou.

²¹Timothy, mei rafirafiu a'a fei bigi'a mawe ei maroau, Lucius, Jason ma Sosipater, rona aloawii fei famafufuoiaa ro'ou a'a hamu'ou.

²²Yau, Tertius, meni i ne'inaa feni ne'ia na famafufuoinaa hamu'ou a'a mei Fasu.

²³Gaius, mei i fani'eni'ea fei gutanau ma minaa feni losuu yeni, na aloawii fena famafufuoiana a'a hamu'odu.

Erastus, mei famamoaa ei bigi'aa wataua rama'a laloo fei baa gufu ma mei lofuu o'ou Quartus, laguna aloawii fei famafufuoiaa lagua. ²⁴^k

²⁵Ma i a'ana, mei na hawia ba i faroaa fei rawani'a warea, fei una u'ugia, fei u'ugaa Jesus Christ, fei na fibo'ii a'a fei nawe arewa, fei nado'o ude'opa'ai mina, ²⁶ma'uaa eni, na ude are'are ma onawe apa'ia a'a ei ne'aiaa ei mamama'a wagii fei warefawe'iaa mei Hidaa, mei i oalao ma ba minaa ei gufu tadiwe'aia, ropowe narafawe'i ma nenegia— ²⁷A'a Jesus Christ, onei uduginaa mei uniana Hidaa, mei na pa'i apa'ana ranimai ranimai. Amen.

^k **16:24** Hefi'a ne'ia ba, famafufuoiaa lagua. ²⁴ Fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ i oa a'a minaa hamu'ou. Amen.

1 CORINTHIANS

Warefa'aia

Feni rawarawa ne'iaa Paul a'a ei Corinth ba i fawanewaneaa ei awataa wagii fei mau losuia yei, fei losuu fa'asi'ana Paul.

A'a fei au fei, Corinth, hepalo baua gufuu ei Greece ma fei pa'aa gufuu gavaman yei Achaia. Namina rata ei talaa totoo mugoo po'ii ro'ou, mamaguguaa ro'ou wagii ei maumau gufuu ro'ou ma ei mau fitatafipa'aia.

Paul fi warewareaa ei fi'alagiaa ei fiharoi, fitatafipa'aia, lalaia, famarapuaa unuu hemeadiai, ei mau losuia, ei fanaa fei Spiriti Apuna ma fei asi'ana. Ina fama'aia ba fei rawani'a warea na warewareaa e'ei manumanu e'ei.

1 ¹Yau Paul, a'a fei nunumiaa mei Haidaa, ina rafeinau ba yau hemea apostle Jesus Christ ma mei lofuu o'odu Sosthenes, hia yeni a'au.

²Feni ne'ia i dinaa a'a fei losuu mei Haidaa i Corinth, a'a ei rona papaditai a'a Christ Jesus—ei ina harofaa ro'ou ba ronei apunaifipui a'a minaa ei rona'aida lala'aa fei haraa mei Fasuu Jesus Christ—mei Fasuu ro'ou ma o'odu.

³Fei rawani'a ma gutafarawaniaa mei Haidaa mei Amaa o'odu ma mei Fasuu Jesus Christ i oa a'a hamu'ou.

Warea 'ta'

⁴Una'aida ware 'ta' a'a mei Haidaa uaa hamu'ou. Hamatee a'a Christ Jesus, ina fanaa hamu'ou fei rawani'ana. ⁵Uaa a'ana inamina haweginaa hamu'ou a'a minaa ena manumanu—minaa ei paolaa warea ma minaa ei apa'aa hamu'ou—⁶uaa fei u'ugaa Christ, fei hai'ouna u'ugia napa'aa fa'uai a'a hamu'ou. ⁷Si'ei, lomi i taretare pinee hamu'ou a'a ei fanaa fei Spiriti ena hamofi oma'a fininaa refurefua ba nei famauamai mei Fasuu o'ou Jesus Christ. ⁸Iwe fawe'inaa naranaraa hamu'ou nopa'aloo fei a'apoo ma lomi i guguinaa unuu hamu'ou hafelo'a a'a fei arewaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ. ⁹Mei Haidaa na oafagugu ma na rafeinaa hamu'ou ba hamonei oafipui a'a mei Na'una Jesus Christ, mei Fasuu o'ou.

Fi'alagia laloo fei Losuu

¹⁰Ena lofu, a i'iginaa hamu'ou ba a'a fei haraa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, hamonei'aa fifalaginaa hamu'ou. Ma nei'awe pa'i manumanu

watolaa hamu'ou ma hamonei oafipui a'a hepalo ua pa'apa'a ma heai naranara. ¹¹Ena lofuu, hefi'a rama'a humuu Chloe, rona warefanau ba na pa'i fihareia dupuaa hamu'ou. ¹²Fei hanuiou ale'ei: Hemea hamu'ou na ware ba, “Yau na neneraa Paul”; hemea na ware, “Yau na neneraa Apollos”; hemea, “Yau na neneraa Cephas^a”; ma hemeadii, “Yau na neneraa Christ.”

¹³Haa—Christ, na fifalagii? Ma Paul, rona fatawaia uaa hamu'ou? Ma, hamu'ou, hamona pudugufai wagii^b fei haraa Paul? ¹⁴Naminapa'aa rawani ba laguna pudugufinaa hamu'ou Crispus ma Gaius ma abaa yau. ¹⁵Si'ei, lomi i ware nemea ba hamona pudugufai wagii fei harau. ¹⁶(Fa'ua ba ana una pudugufinaa ei rama'a humuu Stephanas; ma'uaa lomi una nonominia ba una pudugufinaa hemeadii.) ¹⁷Uaa abaa i aloamiau Christ ba nei pudugufai; ma'uaa ba nei u'ugaa fei rawani'a warea. Abaa una warea ei naranaraa rama'a ua. Nabaa ale'ei, lomi na pa'i faufau fei hawafoloo Christ.

Christ mei Ano'ano, mei Faufau mei Haidaa

¹⁸Uaa fei u'ugaa fei hawafolo, lomi hanuna a'a ei rona fagiana. Ma'uaa a'a o'ou eni ona tela, na pa'i faufau mei Haidaa wagina. ¹⁹Uaa ina ne'idii:

“Awe fapedugaa fei ano'anoiaa ei rona pa'i baa apa'aa ro'ou;
ma awe pulotomaa naranaraa ei na mua apa'aa ro'ou.”

²⁰Amaia mei na pa'i apa'ana? Amaia mei na tonaa watauda feroiana? Amaia mei ba namina apa'ifarawaninaa ei u'ugaa minaa ei manumanu a'a feni au feni? Haa, a'a ba mei Haidaa na fafanunuaa rama'a ale'ei poapoa a'a fei apa'ifarawaniaa feni ano? ²¹Wagii fei ano'anoiaa mei Haidaa na bigi'ia ale'ei ba i a'a fei ano'anoiaa feni malagufu, lomi ro'aa apa'ia. Ma a'a fei poapoa, fei rona u'ugia, mei Haidaa na ni'e ba i fatela'anaa ei rona narafawe'i. ²²Ei Jew, rona nunuminaa ei hilalaa foigia ma ei Greece, ro'ei lalabaginaa fei ano'anoia, ²³ma'uaa o'ou, ona u'ugaa fei fatawaa Christ: fei alabe'a a'a ei Jew ma lomi hanuna a'a ei Gentile. ²⁴Ma'uaa a'a ei na lala'aa ro'ou mei Haidaa, minaa laguei, Jew o Greece, Christ, hia fei faufau mei Haidaa ma fei ano'anoiana. ²⁵Uaa fei fapoapoaiaa mei Haidaa na muainaa fei apa'aa rama'a ma fei fapududuiiaa mei Haidaa na faufaudiia laraa fei faufau rama'a.

²⁶Ena lofu, narama'aia ba hamu'ou batanai fama'a ei atawe lala'aa hamu'ou. A'a ba na bauanai ei apa'aa minaa hamu'ou i pudaa rama'a ma a'a ba minaa hamu'ou baa rama'a o na'uu hapara. ²⁷Ma'uaa mei Haidaa na rafeinaa ei a'afoloi feni malagufu ba famamafaa ei rona pa'i baa apa'aa ro'odu; mei Haidaa na rafeinaa ei pududuu manumanuu feni ano ba famamafaa ei rona faufau. ²⁸Ina rafeinaa ei pusu'o manumanu a'a

^a 1:12 O, *Peter* ^b 1:13 O, *a'a*; v. 15 anaa

feni ano ma ei fawawaroro manumanu—ma ei lomi rona wareifininia—ba fapedupeduu ei na udedii. ²⁹Uaa ba lomi nemea i famamagugui i ma'aa mei Haidaa. ³⁰Si'ei ba hia, hamona oafipui a'a Christ Jesus, mei na oa ale'ei ano'anoo o'ou a'a mei Haidaa, mei i fawanewaneaa o'ou, fafafa'arainaa o'ou ma pono'aa o'ou. ³¹Si'ei, ana ale'ei na ne'idii: “Mei ba i famamagugui, nei famamagugui a'a mei Fasu.”

2 ¹Ena a nomai a'a hamu'ou, ena lofu, abaa una nofininamii hofehofea o famamagugui ba na pa'i baua apa'au ei a u'ufanaa hamu'ou fei u'ugaa mei Haidaa.^c ²Uaa yau na nara ba unei'aa apa'aa ne'a manumanu ei a gutafipui a'a hamu'ou ma'uua ana unaa Jesus Christ ma fei fatawana. ³Una nofininamii fei pududua ma ma'aua fipuinaa funurerea a'a hamu'ou. ⁴Fei paolaa u'ugau abaa na nofininamii baua apa'a o hofea a'a hamu'ou ma'uua fi fama'aa hamu'ou fei faufau fei Spiriti. ⁵Hee, lomi na rawani ba hamu'ou narafawe'i a'a fei apa'aa rama'a ma'uua a'a fei faufau mei Haidaa ua.

Fei Ano'ano Noranarai a'a fei Spiriti

⁶Ma'uua hai'ou'ei warewareaa fei u'uga, fei na pa'i apa'a i dupuaa ei rona a'u. Ma'uua abaa fei mau apa'aa feni au feni, o fei mau apa'aa ei haparaa feni au feni, ei fi pa'ailao ei faufau ro'ou. ⁷Agia, hai'ou fi wareaa fei ano'anoiaa mei Haidaa, fei nado'o ude'opa'ai, fei ba mei Haidaa na audigia ba i fani hawera a'a o'ou, ei atawe mamara feni malagufu. ⁸Lomi hemea bauaniaa feni malagufu na apa'ia. Nabaa rona aida, lomi ro'aa fatawaiiaa mei Fasuu fei hawera. ⁹Ma'uua, ale'ei fei ne'ia:

“Lomi puda na fanunupa'i,

lomi adia na guaipa'i

ma fei naranara i gu nabaa i naraiaa

tamanu mei Haidaa nadii pagia'ufanaa ei rona haguia”—

¹⁰ma'uua a'a fei Spiritina, mei Haidaa na foiginia a'a o'odu.

Fei Spiriti i labaginaa minaa ei manumanu ma ana i labaginaa ei manumanuu mei Haidaa, ei na ude fawalalo. ¹¹Uaa hini dupuaa rama'a na apa'aa naranaraa hemea rama'a? Ana fei spiriti laloo iaa mei rama'a. Ana ale'ei, lomi hemea na apa'aa fei naranaraa mei Haidaa. Ana fei Spiritii mei Haidaa ua. ¹²Lomi ona tonaa fei spiritii feni malagufu ma'uua fei Spiriti noranarai a'a mei Haidaa ba onei apa'aa tamanu mei Haidaa na fani'uaia a'a o'ou. ¹³Sifeni feni ba onei wareia, abaa paolaa warea rona feroinaa o'ou a'a ei apa'aa rama'a ma'uua ei paolaa warea, feroiaa fei Spiriti, ei na warewareaa ei manumanu na fa'uai a'a fei Spiriti ma a'a ei paolaa wareaa fei Spiriti.^d ¹⁴Mei lomi na pa'i fei Spiriti, lomi

^c 2:1 Hefi'a ne'ia ba, u'ufanaa hamu'ou fei opa'aiaa mei Haidaa. ^d 2:13 O, feroiaa fei Spiriti, fei na fa'arewaiiaa ei fafa'uaiaa fei spiriti a'a ei rona pa'i fei maumau fei spiriti.

ba i tonaa ei manumanu noranamai a'a fei Spiritii mei Haidaa, uaa i a'ana ei manumanu ei, na a'afoloi ma pa'aa lomi ba i apa'aa ro'odu. Uaa ei, manumanuu fei Spiriti. ¹⁵Mei na pa'i fei Spiriti, ina hawia ba i fanunu'apa'aa minaa ei manumanu ma'uaa ana hia, lomi ba iwe oanaa hape'umuu rama'a:

¹⁶“Haa—hini i apa'aa fei naranaraa mei Fasu ba i feroinia?”

Ma'uaa o'odu, ona pa'i fei naranaraa Christ.

Fi'alagia laloo fei Losuu

3 ¹Ena lofu, lomi ba a wareware a'a hamu'ou ale'ei ba hamona pa'i fei Spiriti, ma'uaa ale'ei maumau rama'aa malagufu—ale'ena baduu ua a'a Christ. ²Una fasusunaa hamu'ou pao susu. Abaa una fagunaa hamu'ou we'ia du'ua, uaa hamotawe hawia ma ana hamotawepo'o felefele.

³Hamu'ou, ale'eni rama'aa malagufu ua eni. Uaa na pa'i punepunea ma fisibaia dupuaa hamu'ou. Ma si'ei, hamu'ou rama'aa malagufu ua, na? Fei maumau hamu'ou, ale'ena rama'a ua, na? ⁴Uaa nabaa nemea i ware ba, “Yau na neneraa Paul” ma nemeadii ba, “Yau na neneraa Apollos,” hamu'ou ale'ena rama'a ua, na?

⁵Rama'a bata Apollos? Ma rama'a bata Paul? Nafi ua ma ana a'a lagua, hamona guainaa fei u'uga ma si'ei, hamona narafawe'i. Mei Fasu na fani bigi'a a'a hememea. ⁶Yau na faroaa fei lau. Apollos na fani ranuna ma'uaa mei Haidaa na fahabeia. ⁷Si'ei, mei faroa o mei fanaa ranu, lomi na pa'i haraa lagua, unaa mei Haidaa ua—mei na fahabea ei manumanu. ⁸Mei faroa ma mei fanaa ranu, laguna pa'i hepalo ua naranara ma hememea lagua, iwe tonaa pono'ana ana ale'ei ei bigi'ana. ⁹Uaa haigua, paniaa panii mei Haidaa ma hamu'ou, pe'ihapee mei Haidaa ma ana humuu mei Haidaa.

¹⁰Wagii fei rawani'a na fanau mei Haidaa, una augaa fei fasu'ufufugoi, ale'ei hemea pa'aa fadufadua ma hemeadii fi fadufadu wagina. Ma'uaa hememea nei oma'afarawaninaa anaia ba batanai na fadufadu. ¹¹Uaa lomi ba nemea i fa'udiai hepalo fasu'ufufugoi. Uaa na pa'idii hepalo, simeni Jesus Christ ua. ¹²Nabaa nemea i fadufadu pafoo fei fasu'ufufugoi ma i biginaa gold, o silver, o ei mugoo na bauana pono'ana, o ei haihai, o ei guana, o pa'apa'aa ei lau, ¹³fei bigi'ana, i unia ba na biginaa tamanu, uaa fei Arewaa i fa'arewaia. Fei hafi, ipowe fa'arewaia ma maniaa fei bigi'aa hememea ba na we'i, o lomi. ¹⁴Ma nabaa fei faduana na telapa'i, i tonaa fei pono'ana. ¹⁵Ma nabaa fei faduana na gu'a, na pa'ai ei bigitemuana. Ana unaia i tela ma'uaa ale'ei hemea na ponitela'apa'i a'a fei weguweguna.

¹⁶Haa, lomi hamona aida ba hamu'ou humuu mei Haidaa ma fei Spiritii mei Haidaa na oa laloo iaa hamu'ou? ¹⁷Nabaa nemea i rosiaa fei

humuu mei Haidaa, mei Haidaa, ana i rosia, uaa fei humuu mei Haidaa na apunai ma hamu'ou fei humu fei.

¹⁸Hamonei'aa sifi'aa ana hamu'ou. Nabaa nemea hamu'ou i nara ba hia na pa'i apa'ana ale'ei fei apa'aa feni malagufu, ineido'o oa ale'ei hemea poapoa ma nene, i oa ale'ei hemea na pa'i apa'ana. ¹⁹Uaa fei apa'aa feni malagufu, ale'ena manumanuu fafadia puda'a mei Haidaa. Ana ale'ei fei ne'ia: “Ina panarofaa ei rona pa'i apa'aa ro'ou a'a ei manitoai ro'ou.” ²⁰Ma hepaldiai, “Mei Fasu na aida ba fei naranaraa ei rona pa'i apa'aa ro'odu, lomi hanuna.” ²¹Si'ei, lomi na rawani ba nemea i mamagugu! Minaa ei manumanu, finefinee hamu'ou; ²²ale'ei Paul, o Apollos, o Cephas^e, o feni ano, o fei faweweni, o ma'ea, o wagienei, o narani—minaa ena, finefinee hamu'ou. ²³Ma hamu'ou manumanuu Christ ma Christ manumanuu mei Haidaa.

Ei Apostle Christ

4 ¹Si'ei, ei rama'a, ronei tonaa hai'odu ale'ei nafii Christ ma ale'ei oma'aa ei manumanuu mei Haidaa, ei na ude'opa'ai. ²Ma hepalo baua manumanu, fei ba ei rona oma'aa hepalo manumanu ale'ei, ronei fama'aia ba ronapa'aa wewea. ³Lomi manumanu a'au nabaa hamo'aa narafafelo a'au o aunaa yau dududua, uaa ana lomi una narafafelo ana a'au. ⁴Fei naranarau na rawani ua ma'uaa lomi na ware ba yau rawani'a rama'a. Ana mei Fasu ua i dududuau. ⁵Si'ei, nabaa atawepa'aa fei auna, apuna dududuaa hepalo manumanu; hamonei fawiwi'ai nopa'aloo fei ba i nomai mei Fasu. Iwe falelefoaa ei manumanu na ude'opa'ai laloo fei roromaa ma i fa'arewaiiaa fei pa'aa naranaraa ei rama'a. A'a fei au fei, mei Haidaa iwe fanaa fei udugiana a'a hememea.

⁶Si'ei, ena lofu, ei manumanu ei, una aunamii pafoo haigua Apollos ba fararawanii hamu'ou uaa ba a'a haigua, hamonei to apa'aa hamu'ou a'a feni warea feni, “Apuna au'ualao naranara pafoo tamanu na ne'idii.” Ale'ei, lomi ba o famamagugui a'a hemea ma fafeloaa hemeadii. ⁷Uaa hini na bigifa'u'ugainaa hamu'ou a'a hefi'adii? Tamanu manumanu ba hamona to'uaia? Ma nabaa fa'ua ba hamona to'uaia, tani hamo'aa mamagugu wagina?

⁸Pa'idigaa hamu'ou minaa ei manumanu hamona nunuminia! Hamona pa'idii watauda manumanu! Hamona oadii ale'ei hapara—ma abaa hai'odu a'a hamu'ou. Ma una nunuminia ba hamu'ou pa'aa ale'ei hapara, ale'ei haigu'aa haparaifipui a'a hamu'ou! ⁹Fafanunuau ale'ei ba mei Haidaa na aunaa hai'ou eni apostle mugii ei roi talailao warii fei humuu fifigaia ba i hanunuinia i haroo pumanugawe ale'ei ba hai'ou nei tonaa ma'ea warii fei mau fifigaia. Ba ronei hapeinaa hai'ou, minaa fei haroo

^e 3:22 O, *Peter*

pafea, ei alo'alo ma ei rama'a pu. ¹⁰Hai'ou ale'ena poapoaa Christ ma'uaa na pa'i baa apa'aa hamu'ou a'a Christ, na? Hai'ou pududuu ma hamu'ou na faufau! Hamona honua, lomi hai'ouna honua! ¹¹Ana a'a feni au feni, hai'ouna tonaa baa ma sigigia, na madigedige lalawaa hai'odu ma rona fo'afafeloa hai'odu ma lomi humuu hai'odu. ¹²Hai'ouna bigifawe'inaa panii hai'odu. Ena rona umuaa hai'odu, hai'ouna haweginaa ro'odu. Ena rona haperaraiaa hai'odu, hai'ouna apisia. ¹³Nabaa hefi'a na u'ufafeloa hai'odu, hai'ouna warefagigii ua. Nopa'amii wagieni, hai'ou ale'ena abaguaa agi o memee feni malagufu.

¹⁴Abaa eni a ne'inaa feni ba a famafaiaa hamu'ou ma'uaa a aweinaa hamu'ou ale'ena rawani'a na'uu. ¹⁵Fa'ua ba hamona pa'i hefua pa'ania pufaba'a oananaa hamu'ou a'a Christ ma'uaa lomi hamona pa'i watauda amaa hamu'ou. Uaa, a'a Christ Jesus, yau na oanaa amaa hamu'ou a'a fei rawani'a warea. ¹⁶Si'ei, a i'iginaa hamu'ou ba fei maumau hamu'ou nei fimina'ei ale'ei fei maumau. ¹⁷Sifei fei pa'afina ba a aloawii Timothy, mei na'uu, mei una haguia, mei na oafagugu a'a mei Fasu. Iwe fanominaa hamu'ou fei tatalaiu a'a Christ Jesus, fei na fibo'ii a'a tamanu una feroinia laloo minaa ei losuu.

¹⁸Hefi'a hamu'ou na fafofolaa bana'aa lomi a nomai a'a hamu'ou. ¹⁹Ma'uaa anaa a nomai eni nabaa na nunumiai mei Fasu. Ma awe lalabaginaa warewarea ei ro'aa fafofolaa ma batanai faufau rona pa'i. ²⁰Uaa fei hapaiaa mei Haidaa abaa manumanuu warewarea ma'uaa manumanuu faufau. ²¹Tamanu naraa hamu'ou? Ba unei notomai babu, o a nofagigimai fininaa hagua?

Alofatalainaa mei Lofu, mei na Bigifatata

5 ¹Yau na guainia ba na pa'i fitatafipa'aia dupuaa hamu'ou ma fei maumau fei, ana lomi na pa'i dupuaa ei roromaa: Hemea wawane na haroaa mei haroo mei amana. ²Ma hamona mamagugu ua, na? Hamona pa'i hepalo baa awataa a'a hemea ma lomi hamona nanamuipa'ia. Ana lomi hamotawe fa'asi'ania ano. ³Fa'ua ba yau abaa na oafipui a'a hamu'ou ma'uaa fei naranarau i a'a hamu'ou. Ma una waredii ba na tata mei na bigi'aa fei, ana ale'ena yau yena. ⁴Ena hamona papa'ifipui a'a fei haraa mei Fasuu o'odu Jesus ma fei naranarau i a'a hamu'ou ma fei faufau mei Fasuu o'odu Jesus anaa, ⁵te, hamonei fifania panii Satan ba fei hafelo'a maumauna^f nei pedu ma fei spiritina, i tela a'a fei arewaa mei Fasu.

⁶Lomi na rawani fei mamaguguaa hamu'ou. Haa, lomi hamona aida ba ma'ida fafuafua i fafuaana minaa fei palaua? ⁷Siminaa fei waraguu fafuafua. Ma hamowe ale'ei manufau palaua lomi fafuafuana—ana ale'ei

^f 5:5 O, fei hudi ununa; o ba fei nunumiaa unu

pa'aa hamu'ou. Uaa a'a o'ou, Christ, hia mei Na'uu Sipsipi wagii fei Talai Falogia ma na fatawadii. ⁸Si'ei, onei urofaa fei Hananaa ma'uaa abaa a'a fei waraguaa fafuafuaa ei manitoai ma hafelo'a, ma'uaa a'a fei faraa pidaa lomi fafuafua fei rawani'a maumau ma fei fa'uaia.

⁹Fei ne'iau na ware ba apuna gutafipui a'a ei rona fitatafipa'ai. ¹⁰Ena una ware ba pa'aa lomi, abaa fi hanuinaa ei rama'aa ano, ei rona pa'i naranaraa fitatafipa'aia, ei wawa'ai poa, ei balafafanaosifisifi, o ei haguaa manumanuu ano. Nabaa ale'ei, hamonei pa'aa ofadugaa feni ano. ¹¹Ma'uaa e'eni a ne'inaa a'a hamu'ou ba apuna gutafipui a'a nemea na ware ba hia hemea lofu ma'uaa na pa'i fei mau fitatafipa'aia, o wawa'ai poa, o haguaa ei manumanuu ano, o wiwitoia, o hunu poapoai, o balafafanaosifisifi. Mei rama'a ale'ei, apuna hananafipui a'ana.

¹²Abaa manumanuu ba a dududuaa ei rama'aa ano. Haa, lomi ba hamu'ou sualaparaa ei losuia rona bigifatata? ¹³Mei Haidaa, iwe dududuaa ena rama'aa ano. “Alofatatalainaa mei rama'a hafelo inamoa hamu'ou.”

Fei Dududua Dupuaa ei Narafawe'ia

6 ¹Nabaa nemea hamu'ou i pa'i sibana a'a hemea, tamanu naraa hamu'ou—ba i dinaa a'a mei fadududuaa feni ano laraa ei apunaiaa mei Haidaa? ²Haa, lomi hamona aida ba ei apunaiaa mei Haidaa rowe dududuaa feni malagufu? Ma nabaa hamo'aa fadududuaa feni malagufu, ana hamo'aa dududupa'aa hepalo pusu'o manumanu? ³Haa, lomi hamona aida ba o'ou ana o dududuaa ei alo'alo? Ma si'ei, ei manumanu wagiene, lomi na waiwai. ⁴Si'ei, nabaa hamona fiharei a'a hepalo manumanu ale'ei, hamonei uniaa ana ei lomi baua haraa ro'ou laloo fei losuu ba fawanewaneaa fei. ⁵Una wareaa feni ba a famamafaa hamu'ou. Haa, pa'aa lomi hemea hamu'ou na pa'i ma'ida hubee tabana ba i fawanewaneaa ei manumanu watolaa ei narafawe'ia? ⁶Ma'uaa agia, hemea lofu na dududuaa hemeadiai—ma fei, na bigi'ia i pudaa ei abaa narafawe'ia!

⁷Fei ba hamona fidududui, hanuna ba hamona pasidii. Fei manumanu fei, na hafelodiai laraa fei ba hamona bigifatata ma fafanao. ⁸Ma ana hamona fafanao ma bigifafelo a'a ei lofuu hamu'ou.

⁹Haa, lomi hamona aida ba ei rama'a hafelo, lomi ro'aa tonaa fei haparaiaa mei Haidaa? Apuna guaitonaa sifisifi'a hamatee pa'aa lomi ba ro tonaa fei haparaiaa mei Haidaa—ei fitatafipa'aia, ei na haguaa manumanu feni ano, ei fiharoharoipa'aia, ei wawanee tala, helagui pifine o helagui wawane fitatafipa'aia, ¹⁰ei fafanao, ei wawa'ai poa, ei rona hunu poapoai, ei wiwitoia o ei balafafanaosifisifi'a. Lomi hemea ro'ou i tonaa fei haparaiaa mei Haidaa. ¹¹Mina, maumau hefi'a hamu'ou ana ale'ei ei rama'a ei ma'uaa a'a fei haraa mei Fasu Jesus Christ mawe fei

Spiritii mei Haidaniaa o'ou, hamona didiginaa fei fafa'araia, papaditaia ma fei wanewanea.

Fitatafipa'aia

¹²“Minaa ei manumanu, na hawia ba a bigi'ia”—ma'uaa lomi ba minaa ei manumanu ro'aa farawaninau. “Minaa ei manumanu, na hawia ba a bigi'ia”—ma'uaa lomi na rawani ba hepalo e'ei i humuwainau. ¹³“Ei du'ua manumanuu fei pahanana ma fei pahanana manumanuu ei du'ua”—ma'uaa mei Haidaa i fapedugaa guapaloei. Fei hudi unu, abaa manumanuu fitatafipa'aia, uaa manumanuu mei Fasu ma mei Fasu manumanuu fei hudi unu. ¹⁴Ana a'a fei faufauna, mei Haidaa na fa'asi'anaa mei Fasu a'a fei ma'ea ma ana i fa'asi'anaa o'odu. ¹⁵Haa, lomi hamona aida ba ei hudi unuu hamu'ou maroaa Christ ua? Haa, ana na rawani ba a hupu'ainaa ei maroaa Christ a'a nemea pifinee tala? Pa'aa lomi! ¹⁶Haa, lomi hamona aida ba mei i hupu'ai a'a hemea pifinee tala na pigioinaa hepalo a'ana? Uaa ale'ei fei warea, “Lagua, lagu'aa pigioinaa hepalo.” ¹⁷Ma'uaa mei i hupu'ai a'a mei Fasu, fei spiritii lagua ale'ena hemea ua.

¹⁸Faraua a'a fei mau fitatafipa'aia. Wataudadiyai hafelo'a bigi'aa hemea rama'a, rona ude auguu fei hudi ununa. Ma'uaa hini i bigi'aa fei fitatafipa'aia, ana hia na fafelooa fei hudi ununa. ¹⁹Haa, lomi hamona aida ba ei hudi unuu hamu'ou, humuu fei Spiriti Apuna, fei i oa laloo iaa hamu'ou, fei hamona tonia a'a mei Haidaa? Hamu'ou abaa manumanuu ana hamu'ou; ²⁰ina pa'i pono'aa hamu'ou ma mei Haidaa na ponodigaa hamu'ou. Si'ei, hamonei fani honua a'a mei Haidaa wagii ei hudi unuu hamu'ou.

Lalaia

7 ¹Ma fei i'igaia wagii fei ne'iaa hamu'ou: Na rawani ba nemea wawane lomi na lalai.[§] ²Ma'uaa si'ei ba na pa'i watauda fitatafipa'aia, hememea wawane nei pa'i ana pa'aa harona ma hememea pifine nei pa'i ana pa'aa harona. ³Mei wawane nei pa'aa bigi'ia fei bigi'aa ei harolalai a'a mei harona ma ana ale'ei, mei pifine nei hainofipui a'a mei harona. ⁴Fei hudi unuu mei pifine, abaa manumanuu anaia, uaa manumanuu mei harona anaia. Ma ana ale'ei, fei hudi unuu mei wawane, abaa manumanu anaia, uaa manumanu mei harona anaia. ⁵Ana apuna pauninaa nunumiaa hememea hamugua, nabaa hamuna pa'apa'ainaa hepalo, ale'ena nefarani, uaa inei pa'i au ba hamu'aa lafulafu. Ma nene, te, hamunei ma'igufipuidiai. Ma si'ei Satan lomi iwe manipa'aa hamugua a'a fei ba lomi hamu'aa apisipa'i. ⁶Ena a ware ale'ei, abaa fi fani rarabaa

§ 7:1 O, “Na rawani ba nemea wawane lomi na hainofipui a'a nemea pifine.”

warea ma'uaa fi aweinaa hamugua. 7Oo, nabaa minaa ei wawane ana ale'eni yau, i pa'aa rawani. Ma'uaa hememea rama'a na pa'i fana, fanaa mei Haidaa a'ana; mei, na pa'i fei ma mei, fei.

8I dinaa a'a ei rotaa lalai ma ei ma'esuabea, yau a ware ba na rawani ba ronei'aa lalai, ana ale'eni yau. 9Ma'uaa, nabaa lomi ro'aa apisipa'aa ana ro'ou, ronei lalai. Uaa na rawaninaa fei ba rona lalai laraa fei ba lomi ro'aa gutapa'i ua.

10I dinaa a'a ei rona lalai, una faniwarea (abaa yau, na? ma'uaa mei Fasu): hemea pifine harolalai nei'aa di'ininaa mei harona. 11Ma'uaa nabaa i bigi'ia ale'ei, te, inei'awe lalaidiai, o inei fawanewanedinaa watolaa lagua mei harona. Ma hemea wawane harolalai nei'aa fi'alagii a'a mei harona.

12Ma feni warea feni i dinaa a'a minaa hamu'ou (abaa mei Fasu, na? uaa yau.): Nabaa nemea lofu ma i pa'i harona hemea abaa narafawe'ia ma'uaa mei pifine mei, na nunuminia ba i gutafipui a'ana, mei wawane, inei'aa fi'alagii a'ana. 13Ma nabaa nemea pifine ma i pa'i harona, hemea abaa narafawe'ia ma'uaa mei wawane mei na nunuminia ba i gutafipui a'ana, inei'aa fi'alagii a'ana. 14Uaa mei wawane abaa narafawe'ia na apunai, uaa mei harona. Ma mei pifine, mei abaa narafawe'ia na apunai, uaa mei harona, mei narafawe'ia. Uaa nabaa lomi, ei na'uu lagua, lomi ro'aa fafa'arai. Ma si'ei ba na ale'ei, rona apunai.

15Ma'uaa, nabaa mei abaa narafawe'ia ba i dii, rawaia. Nemea narafawe'ia, pifine o wawane, lomi na hupu'ai a'a ei manumanu ale'ei; mei Haidaa na rafeinaa o'ou ba onei gutafirawanii ua. 16Yoi mena pifine, batanai o aida ba ana o fatelapa'aa mei haromu? O yoi mena wawane, batanai o aida ba ana o fatelapa'aa mei haromu?

17Ma'uaa hememea hamu'ou nei guta ale'ena fei mau gutanana fei na fania mei Haidaa ma a'a fei, mei Haidaa na harofia. Hefeni wareau feni, minaa ena losuu ronei nenegia. 18Na pa'i hemea wawane na moro'aa hudii wawaneina ei i tonaa fei haroharofa? Inei'aa filogii. Ina pa'i hemea wawane lomi na moro ei i tonaa fei haroharofa? Inei'aa filogii. 19Fei ba rona moro'aa hudii wawane i lomi, abaa baa manumanu. Fei baa manumanu sifei ba onei neneraa ei wareaa mei Haidaa. 20Hememea nei guta ale'ei fei gutanana mina, ei i harofia mei Haidaa. 21Haa, yoi hemea humuwa ei o tonaa fei haroharofa? Apuna naranara watauda wagina; ma'uaa, nabaa o alagio a'a fei humuwa ma ba o ale'ei hemea rama'a ua, te, bigi'ia. 22Uaa mei hia humuwa ei i harofia mei Fasu, nawe ala uaa Christ ma hia ale'ei rama'a ua a'a mei Fasu. Ana ale'ei, mei hia rama'a ua ei i tonaa fei haroharofa, hia humuwaa Christ. 23Hamona pa'i pono'aa hamu'ou ma ina ponodigaa hamu'ou. Apuna oanaa humuwaa rama'a. 24Ena lofu, hememea hamu'ou a'a mei Haidaa nei guta ale'ei fei mau gutanana ei i harofia mei Haidaa.

²⁵Ma hamu'ou ena pifine, ena a'u'uagio, lomi na pa'i warea noranarai a'a mei Fasu. Ma'uuaa, a'a ei faloloa'iaa mei Fasu, a fanaa hamu'ou feni warea ale'ei hemea na guaifarawaninaa mei Fasu. ²⁶Si'ei ba na pa'i hafelo'a a'a feni au feni, narau ba na rawani ba hamonei guta ua ale'ena. ²⁷Yoi harolalai? Apuna fi'alagii. Yoi abaa harolalai? Apuna labarai hogii pinemu. ²⁸Ma'uuaa, nabaa ona lalai, lomi na tata; ma nabaa nemea nanao a'u ua i lalai, lomi na tata. Ma'uuaa a'a ei harolalai, ro'aa pa'i watauda awataa ro'ou a'a fei gutanaa ro'ou ma si'ei a aweinaa hamu'ou a'a fei.

²⁹Ena lofu, fei hanuiaua ba feni au na welegui. Wagieni ma nolao, ei rona pa'i haroo ro'ou pifine, ronei guta ale'ena lomi haroo ro'odu. ³⁰Ma ei rama'a, ei rona aiwawasusu, ronei guta ale'ei ba lomi rona faloloa'i. Ei rama'a, ei rona guta ni'eni'e, ronei guta ale'ei ba lomi ronamina ni'eni'e. Ma ei rama'a, ei rona pono'aa hepalo manumanu, ronei nara ale'ei ba abaa ale'ena pa'aa manumanuu ro'odu; ³¹ma ei rama'a, ei rona panarofaa ei manumanu yeni malagufu, ronei'aa naranara watauda a'a ei manumanu ei. Uaa, ei manumanuu feni ano wagieni, ifi pa'ailao e'eni.

³²Nunumiau ba hamonei ala a'a ei watauda naranara. Hemea wawane ataa lalai na naranara watauda a'a ei manumanuu mei Fasu—ale'ei ba i fani'eni'e batanainaa mei Fasu. ³³Ma'uuaa mei wawane harolalai na naranara watauda a'a ei manumanuu feni ano—ale'ei ba i fani'eni'e batanainaa mei harona—³⁴ma inawe figitataa naranarana. Hemea pifine ataa lalai o hemea nanao a'u ua na naranara watauda a'a ei manumanuu mei Fasu. Fei baua nunumiana ba fei ununa ma fei spiritina nei oa a'a mei Fasu. Ma'uuaa mei pifine harolalai na naranara watauda a'a ei manumanuu feni malagufu—ale'ei ba i fani'eni'e batanainaa mei harona. ³⁵Eni a wareaa feni, ba fararawanii hamu'ou, abaa fi apunainaa hamu'ou. Ma'uuaa ba hamonei gutafarawani ua ma nei'aa figitataa naranaraa hamu'ou a'a mei Fasu.

³⁶Nabaa nemea wawane na nara ba lomi na rawani ei maumauna a'a hemea nanao, mei ba hogii pinena ma ba mei pifine namina sisiginaa raudei ma mei wawane na nara ba ipo'o lalai, te, inei bigi'ia ale'ei nunumiana. Lomi na hafelo; lagunei lalai. ³⁷Ma'uuaa nabaa mei wawane lomi hepalo manumanu na foraiiaa naranarana ma na narafawe'i ba lomi i lalainaa mei nanao, mei wawane mei, ana na bigi'aa fei rawani'a maumau. ³⁸Ma si'ei, mei i lalainaa mei nanao mei, ana na bigifarawani, ma'uuaa mei lomi na lalainaa mei nanao, na mua ma'idadiai fei mau bigi'ana.^h

^h 7:36-38 O, ³⁶ Nabaa nemea na nara ba hia lomi na farawani a'a mei na'una baduu pifine ma nabaa mei na'una na siginaa raudei ma ina nara ba mei na'una nei lalai, mei ama nei bigi'ia ale'ei narana. Lomi tatana fei. Inei falalainia. ³⁷ Ma'uuaa mei napa'aa nara ma abaa susuaniaa hemea hia, uaa ana bigi'aa fei narana ba mei ata hainofipui a'a hemea wawane nei'aa lalai, te, ana na rawani fei bigi'ana. ³⁸ Si'ei, mei na falalainaa mei na'una, mei ata hainofipui a'a nemea, mei ama mei, na rawani fei bigi'ana, ma'uuaa, mei lomi na falalainaa mei na'una na muadiai fei bigi'ana.

³⁹Mei pifine nei hupu'ai a'a mei harona nopa'aloo fei ba ina ma'e. Ma'uua, nabaa mei harona wawane i ma'e, te, mei pifine nawe ala ba i lalainaa nemea nunumiana ma'uua inei lalainaa nemea na oafipui a'a mei Fasu. ⁴⁰A'a fei naranarau ba i mamalawia pelee naranarana nabaa i guta ua ale'ei. Ma una nara ale'ei ba yau ana na pa'i fei Spiritii mei Haidaa.

Du'uua Fana a'a ei Haidaa Sifisifi

8 ¹E'eni ba a wareware a'a ei du'ua, ei rona faninaa a'a ei haidaa sifisifi. Ona aida ba minaa o'ou na pa'i fei apa'a.¹ Ma fei apa'a i famamaguguaa rama'a ma'uua fei hagua i farawaninaa rama'a. ²Mei na nara ba na apa'ifarawaninaa hepalo manumanu, ana atawe felefele fei apa'ana. ³Ma'uua mei i haguaa mei Haidaa, mei Haidaa na apa'ifarawaninia.

⁴Ma wagii ei du'ua, ei rona faninaa ei haidaa sifisifi: Ona aida ba ei haidaa sifisifi, pa'aa lomi hanuna yeni ano, hamatee hemea ua Haidaa. ⁵Uaa nabaa na pa'i watauda rona roroinaa ro'ou ba haidaa yei pa'udu, o yeni malagufu (fa'ua, na pa'i watauda “haidaa”, o “fasu” ale'ei), ⁶ma'uua ona aida ba hemea ua Haidaa, mei Ama, mei na fanoramiaa minaa ei manumanu ma ba o'ou paniaa panina. Ma hemea ua Fasu, Jesus Christ, mei na fanoramiaa minaa ei manumanu, mei a'ana ona pa'i faweweni.

⁷Ma'uua abaa minaa ei rama'a rona apa'aa fei. Hefi'a rama'a ana na pala'aidii a'a ei haidaa sifisifi ma ena rona hanaiaa ei du'ua ale'ei, rona'aida naranaraia ale'ei ba na fanidiginaa a'a ei haidaa sifisifi ma si'ei ba ei naranaraa ro'ou lomi na we'i, na fafelooa ro'ou. ⁸Ma'uua fei du'ua, lomi i farafil'inamii o'odu a'a mei Haidaa; nabaa ona hanana o lomi, ana lomi imina fafelooa o'ou o farawaninaa o'ou.

⁹Ma'uua hamonei wagi'inaa hamu'ou ba ei ina rawani a'a hamu'ou nei'aa oanaa alabe'a a'a ei lomi na we'i naranaraa ro'ou. ¹⁰Uaa hamu'ou ena hamona pa'i fei apa'a, nabaa nemea lomi na we'i naranarana i ma'aiaa hamu'ou fi hanana i laloo fei humuu ei haidaa sifisifi, haa, lomi i ma'anenegi ma i hana ua ei du'ua rona faninaa a'a ei haidaa sifisifi? ¹¹Ma mei lofu, mei lomi na we'i naranarana, mei na ma'e a'ana Christ, na pasi hamatee fei apa'aa hamu'ou. ¹²Ma ena hamona bigifatata a'a ena lofuu hamu'ou ale'ei ma fapasiaa ei lomi na we'i naranaraa ro'ou, ana hamona fafelooa Christ. ¹³Si'ei, nabaa tamanu una hanaia i fapasiaa mei lofuu, fai lomi a hanadiai pigio uaa lomi na rawani ba apo'o fapasi'uaia.

Fei Ugaa Pinee Hemea Apostle

9 ¹Haa, yau lomi na ala? Haa, yau abaa hemea apostle? Haa, lomi una fanunu Jesus, mei Fasuu o'odu? Haa, abaa hamu'ou si'ena ena

ⁱ 8:1 O, “Minaa o'ou na pa'i fei apa'a,” ale'ei wareaa hamu'ou

pono'aa fei bigitemuau a'a mei Fasu? ²Fa'ua ba yau abaa ale'ena hemea apostle a'a hefi'a ma'uaa a'a hamu'ou, yau hemea! Uaa, hamu'ou ena fama'ama'aa fei bigi'au a'a mei Fasu.

³Sifei, fei ba a warefanaa ei rona gutanarafafelo ba yau na tata.

⁴Haa, hai'ou nei'aa pa'i du'ua ma numa? ⁵Haa, hai'ou nei'aa nodugaa ei narafawe'ia haroo hai'odu, ale'ei hefi'a ei apostle ma ei lofuu mei Fasu ma Cephas? ⁶O ba uniaa haigua Barnabas nei bigitopono'aa manumanuu haigua?

⁷Hini rama'aa fo'aa i bigi ua ma lomi pono'ana? Hini i bigi pe'ihape ma lomi i hana du'ua wagina? Hini i oma'aa ei manulelele ma lomi i hunu paosusu? ⁸Tamanu naraa hamu'ou? Haa, ei a wareaa fei, fi wareware ale'ei naranaraa rama'a? A'a ba fei Law na ware ana ale'ei? ⁹Uaa ina ne'i a'a fei Law Moses: "Apuna sumaa poaa hepalo buduma'ao ei fi bigi laloo pe'ihape." Haa, fei i fanaranaraiaa mei Haidaa, pa'aa fei buduma'ao? ¹⁰Ei i wareaa fei ba i farawaninaa o'ou, na? Hi'i. Fei, roi ne'ifanaa o'ou, uaa ena na suweni mei suwena ma mei nueia fi nuei, na o'onai unuu lagua ba ana lagu'aa to du'ua a'a fei hufu'a. ¹¹Nabaa hai'ouna faroaa ei lau spiriti dupuaa hamu'ou, haa, namina rata nabaa hai'ou to du'ua o manumanu a'a hamu'ou? ¹²Nabaa hefi'a rona to haduma a'a hamu'ou, tani lomi hai'ou to baua haduma a'a hamu'ou?

Ma'uaa lomi hai'ou fapala'ai ale'ei. Hai'ouna rawa'a'afai ma hare'uaiaa ei awataa laraa fei ba hai'ou pauninaa fei rawani'a wareaa Christ. ¹³Lomi hamona aida ba ei rona bigi laloo fei humuu mei Haidaa, ro to hanaa ro'ou ana a'a fei humuu mei Haidaa ma ei rona bigi a'a fei tawahafi na apunai, rona fi'alaginaa ana ei du'ua wagina? ¹⁴Ana ale'ei, na ware mei Fasu ba ei rona u'ugaa fei rawani'a warea, ronei to fagutagutaa ro'ou ana a'a fei rawani'a warea.

¹⁵Ma'uaa yau lomi a fapala'ai wagii e'ei ma eni a ne'inaa feni a'a hamu'ou abaa na pa'i fei naranara ba hamonei bigi'ia ale'ei a'au. Na rawaninaa fei ba una ma'e laraa fei ba nemea i fapaunainaa fei warefa'agu'aguau. ¹⁶Ma'uaa ena una u'ugaa fei rawani'a warea, unei'aa fa'upe'upe'i uaa neipa'aa u'ugia. Nabaa lomi una u'ugaa fei rawani'a warea, a fagiana! ¹⁷Nei pa'i pono'au nabaa pa'aa naranarau ba a u'ugaa fei rawani'a warea. Ma'uaa unei bigi'aa fei, uaa mei Haidaa na fifaninaa panu. ¹⁸Ma tamanu pono'au wagina? Sifeni ua: feni u'ugau feni rawani'a warea, feni fi u'ufani'uaiaa hamu'ou. Fa'ua ba hamonei hadumau ma'uaa abaa una ware ba hamonei fani manumanuu ena una u'ugaa feni rawani'a warea.

¹⁹Fa'ua ba yau na ala ma abaa manumanuu hemea rama'a ma'uaa una fafaiau ale'ena humuwaa minaa ei rama'a ba unei muaitonaa watauda

ma wataudadiai. ²⁰A'a ei Jew yau ale'ei hemea Jew ba unei muaitonaa ei Jew. A'a ei rona oa haroo fei law, yau ale'ei hemea na oa haroo fei law ba unei muaitonaa ei rona oa haroo fei law (ma'uuaa fei law, lomi na panarofau). ²¹A'a ei lomi rona pa'i fei law, yau ana ale'ei hemea lomi na pa'i fei law ba unei muaitonaa ei lomi rona pa'i fei law (ma'uuaa abaa una ala a'a fei law mei Haidaa, uaa una oa haroo fei law Christ). ²²A'a ei pududuu, ana una fapududui ba unei muaitonaa ei pududuu. Unamina oanaa watauda manumanu a'a minaa ei rama'a, uaa ba nei pa'i watauda tala ma a fatelaiaa hefi'a. ²³Ei a bigi'ia ale'ei uaa ba fei rawani'a warea ba ana nei pa'i hawegiau wagina.

²⁴Haa, lomi hamona aida ba a'a fei ponifiwaleia, minaa ei rama'a, ro'aa fiwalei ma'uuaa unaa hemea ua i to pono'a? Hamonei ponifawe'i ba hamo'aa tonaa fei pono'a. ²⁵Hini i poni wagii fei fiwaleia neido'o feroifawe'i. Rona bigi'ia ale'ei ba ro'aa tonaa fei tao i wataramupa'ai ua. Ma'uuaa o'ou, ona bigi'ia ba o'aa tonaa fei tao i udelao. ²⁶Si'ei, lomi a poni ale'ei hemea fi poponi ua. Lomi a fo'a ale'ei hemea fi sumai ua pani a'a fei lalarena. ²⁷Agia, una fanima'aa fei hudi unuu ma fafaia ale'ei humuwau, uaa lomi rowe fapedugau a'a fei fiwaleia ena una u'ufanidigaa hefi'a fei rawani'a warea.

Fei Aweia Noranarai a'a fei U'ugaa ei Israel Mina

10 ¹Ena lofu, nunuminau ba hamonei aida ba fei u'ugaa ei upuu o'odu, pa'aa fa'ua. Minaa ro'ou na talai haroo fei papalei ma talai'ailao wagii fei Roa Agi. ²Minaa ro'ou, rona pudugufai a'a Moses wagii fei papalei ma fei agi. ³Minaa ro'ou, rona hanaiaa hepalo ua du'uuaa spiriti ⁴ma hunumaa hepalo ua numaa spiriti; uaa rona hunu a'a fei mugoo fei spiriti, fei i aunuhugiaa ro'odu. Ma fei mugoo fei, Christ. ⁵Ma'uuaa mei Haidaa, lomi na ni'eni'e a'a watauda ro'odu. Si'ei, ei hudi unuu ei ma'ea na talanenenei fawelei abaa wawawau rama'a.

⁶Ma e'ei manumanu e'ei, ale'ei ba fama'ama'aa^k o'odu ba onei'aa naraiaa ei hafelo'a manumanu ale'ei ro'odu. ⁷Apuna uduginaa ei haidaa sifisifi ale'ei bigi'aa hefi'a ro'ou. Uaa fei ne'ia na ware ba, “Ei rama'a, rona guta ba ro'aa hanana ma hunu ma rona asi'aa ba ro'aa bigi'aa ei maumau hafelo'a ale'ei ei rama'a roromaa.” ⁸Onei'aa bigi'aa fei fitatafipa'aia ale'ei hefi'a ro'ou mina—ma laloo heai arewaa ua, enu pa'ania ma oduai pufaba'a rama'a, rona ma'e. ⁹Onei'aa maniaa mei Fasu ale'ei hefi'a ro'ou—ma ei wa'a rona tadufama'ea ro'odu. ¹⁰Apuna babau'ua ale'ei hefi'a ro'ou ma rona ma'e, uaa na fo'afama'ea ro'ou mei alo'aloo fo'afama'ea.

¹¹Ma e'ei manumanu e'ei, na pasiaa ro'ou ba fama'ama'a ma a'awei o'ou, o'ou eni nawe nodigimai a'a o'ou fei au. ¹²Si'ei, nabaa hamona

^k 10:6 O, manumanu e'ei, mau ale'ei fa'a'arewa a'a; v. 11 ana

nara ba hamona ufawe'i, hamonei oma'ama'a ba hamonei'awe pasi! ¹³Ei manumanuu mania i patarofaa hamu'ou, ana na manidigaa watauda rama'a ma'uua mei Haidaa na oafagugu ma lomi i augaa hamu'ou a'a fei mania, fei namina rataiaa hamu'ou. Ma'uua ena hamona oa a'a fei manimania, ana iwe bigifani talaa hamu'ou ba hamo'aa upa'i wagina.

Fei Finei mei Fasu ma ei Hananaa ei Haidaa Sifisifi

¹⁴Si'ei, ena tafiu, hamonei ponifaraua a'a ei haidaa sifisifi. ¹⁵U'ei warefanaa ei rona pa'i hubee tabaa ro'odu. Hamonei narama'aiaa ei wareau. ¹⁶Fei baraa 'ta', fei ona ware 'ta' wagina, a'a ba tonaa o'ou wagii fei namoo Christ? Ma fei faraa pidaua ona bidigeia, a'a ba tonaa o'ou wagii fei hudi unuu Christ? ¹⁷Si'ei ba hepalo ua faraa pidaua ma minaa o'ou watauda ba o hanaia, minaa o'ou hepalo ua pa'afi.

¹⁸Narama'aiaa ei Israel: Haa, a'a ba ei rona hanaiaa ei manulelelee fana, ana rona fi'alaginia a'a fei tawahafi na apunai? ¹⁹Haa, fei hanui yau ba ei manulelelee rona faninaa a'a ei haidaa sifisifi, baa manumanu, o ei haidaa sifisifi, baa manumanu? ²⁰Lomi. Ma'uua e'ei fanaa ei roromaa, roi faninaa a'a ei pigea, abaa a'a mei Haidaa ma lomi na nunuminia ba hamonei paniaa panii ei pigea. ²¹Lomi ba hamo'aa hunu a'a fei baraa mei Fasu ma a'a fei baraa ei pigea anaa. Lomi ba hamo'aa hanana a'a fei tawaa mei Fasu ma a'a fei tawaa ei pigea anaa. ²²Haa? Ba o'aa fa'una'anaa walai mei Fasu? Haa, na faufaudiai o'ou laraa hia?

Fei Alaraa ei Narafawe'ia

²³“Minaa ei manumanu na rawani ba o bigi'ia”—ma'uua abaa minaa ro'ou, ro'aa farawaninaa o'ou. “Minaa ei manumanu na rawani ba o bigi'ia”—ma'uua abaa minaa ro'ou, ro bigipa'i. ²⁴Lomi na rawani ba nemea i farawaninaa anaia ma'uua, nei farawaninaa hefi'adiai.

²⁵Hana'uaiaa minaa ena pigio, ena rona aloia humuu alo'alo ma apuna famarapuaa unuu hamu'ou wagina ²⁶uaa, “Feni malagufu ma minaa ei manumanu wagina manumanuu mei Fasu.”

²⁷Nabaa nemea abaa narafawe'ia na falala'io ba hamu'aa hanana ma ona nunumiai ba o'aa dinaa a'ana, hanana ua tamanu na fanio ma apuna naranara watauda. ²⁸Ma'uua, nabaa nemea i warefanio ba, “Feni, rona fanidiginaa a'a ei haidaa sifisifi,” onei'aa hanaia. Uaa i famarapuaa unuu mei na warefanio ma si'ei ba lomi i hamamagua naranaraa hemea¹ — ²⁹ufi wareaa fei naranaraa mei hamugua abaa yoi, na? Haa, tani i fa'uduguguaa unuu fei naranaraa hemeadiai? ³⁰Nabaa una hanana fininaa warea 'ta' ma i rawani naranarau wagina, tani hemea i warefafeloau nabaa una waredii ba 'ta' a'a mei Haidaa?

³¹Si'ei, nabaa ona hanana o hunu, o tamanu fei bigi'amu, onei bigi'aa minaa ei ba i fani hawera a'a mei Haidaa. ³²Apuna fa'alabe'aa

¹ 10:28 Hefi'a ne'ia ba, *naranaraa hemea, uaa feni malagufu ma minaa ei manumanu wagina, manumanuu mei Fasu*”

nemea Jew, o Greece, o fei losuu mei Haidaa— ³³ale'ei yau ba ana fi farawaninaa minaa ei rama'a a'a watauda tala, abaa fi labarai fararawaniu ma'uaa fararawanii wataudadiai ba ro'aa tela.

11 ¹Neneraa fei maumau, ana ale'ei yau na neneraa fei maumau Christ.

Fei Pa'aa Maumau Losuia

²Yau na tenaa hamu'ou a'a fei nonomiaa hamu'ou yau a'a minaa ei manumanu ma fei urofaa hamu'ou ei feroia^m ana ale'ei a fifaninaa ro'ou panii hamu'ou.

³Nunumiau ba hamonei aida ba Christ, Fasuu minaa ei wawane ma ei wawane, fasuu ei pifine ma mei Haidaa, fasuu Christ. ⁴Hini wawane i lafulafu o diware'augaa ei manumanu i nomai nene ma na pa'i hawaa tabana, lomi na fahonuaa fei tabana. ⁵Hini pifine i lafulafu o diware'augaa ei manumanu i nomai nene ma lomi na pa'i hawaa tabana, lomi na fahonuaa fei tabana ana ale'ei ba hia na sisigaa ei loaa tabana. ⁶Ma nabaa nemea pifine lomi i hawainaa tabana, inei sisigaa ei loaa tabana. Ma nabaa manumanuu mafaa fei ba'ofaa loaa taba, mei pifine nei hawainia. ⁷Mei wawane nei'aa hawainaa tabana,ⁿ uaa hia haduo ma haweraa mei Haidaa. Ma'uaa, mei pifine, hia haweraa mei wawane. ⁸Uaa mei wawane, abaa noramiana a'a mei pifine, uaa mei pifine, noranamai a'a mei wawane. ⁹Abaa i mamaraimai mei wawane ba manumanuu mei pifine, uaa mei pifine manumanuu mei wawane. ¹⁰Sifei hepalo pa'afina ba mei pifine nei pa'i uni'unii fei forafora ba mei wawane pafoo tabana ma hepalodiai, uaa ei alo'alo.

¹¹Ma'uaa a'a mei Fasuu, mei pifine lomi ba i fapapanai ua a'a mei wawane ma mei wawane ana lomi ba i fapapanai ua a'a mei pifine. ¹²Ana ale'ei ba mei pifine noranamai a'a mei wawane, hee, mei wawane, waninianamai a'a mei pifine. Ma'uaa minaa ei manumanu, noramiana a'a mei Haidaa. ¹³Hamonei narafarawanima'aia: Ina wanewane ba mei pifine i lafulafu i a'a mei Haidaa ma lomi hawaa tabana? ¹⁴Haa, ei fanunuaa hamu'ou a'a ei bigi'aa mei Haidaa, lomi na fa'aiaa hamu'ou ba mei wawane na malaa loaa tabana manumanuu mafaa a'ana? ¹⁵Ma'uaa, nabaa mei pifine ana i famalaiaa fei loaa tabana, hefei, i fani hawerana. Uaa ei malaa loaa taba ale'ei hawana. ¹⁶Nabaa nemea i harea a'a fei maumau fei, lomi hepalodiai maumau o'odu—ana lomi a'a minaa ei losuu mei Haidaa.

^m 11:2 O, ei maumau ⁿ 11:4-7 O, 4 Hini wawane i lafulafu o diware'augaa ei manumanuu mei Haidaa ma na mala hugoo tabana, ina fafelooa fei tabana. 5 Ma hini pifine i lafulafu o diware'augaa ei manumanuu mei Haidaa ma lomi na hawainaa hugoo tabana, ina fafelooa fei tabana—hia ale'ei hemea “pifine na sisigi tabana.” 6 Naba hemea pifine lomi na pa'i hawa, narawani ba na welegu e'eni, ma'uaa si'ei ba manumanu mamafaa nabaa na sisigi o fapi tabana, inei fanusudinia. 7 Ei wawane nei'aa famalaiaa loaa tabaa ro'ou

Fei Finei mei Fasu

(Matthew 26:26-29; Mark 14:22-25; Luke 22:14-20)

¹⁷A'a ei manumanu ba a fawanewaneia, yau lomi napo'o ni'eni'e a'a hamu'ou, uaa a'a ei figupuiaa hamu'ou na rata fei fafeloana laraa fei farawaniana. ¹⁸Fama'a, yau na guainia ba ei hamo'ei figupui fei losuu hamu'ou, na pa'i watauda fihareia dupuaa hamu'ou. Ma a'a hefi'a warewarea, woro narau ba fa'ua. ¹⁹Fa'ua ba nei pa'i fibibiyeia dupuaa hamu'ou, ma'uaa wagii fei, iwe fa'aia ba hini hamu'ou na ugainia mei Haidaa. ²⁰Ena hamo'aa nofigupuimai, a'a ba ale'ei ba hamofi hanaiaa fei Finei mei Fasu. ²¹Uaa ena hamona hanana, hememea hamu'ou fi rata ua ma lomi na fawiwai'ainaa hemea. Hemea lomi na magu. Hemeadiai na hunufapoapoi. ²²Haa, pa'aa lomi humu ba hamo'aa hanana ma hunu lalona? O, na pa'i bidi'aa unuu hamu'ou a'a fei losuu mei Haidaa ma ana hamo'ei famamafaiiaa ei lomi manumanuu ro'ou? A ware batanai a'a hamu'ou? A tenaa hamu'ou a'a feni? Pa'aa lomi!

²³Uaa tamanu ei tonau a'a mei Fasu, ana una fifaninawii a'a hamu'ou. Mei Fasu Jesus, a'a fei poi, fei rona fifaninaa hia panii hefi'a, ina tonaa fei faraa pidaua ²⁴ma i'a hawegidigia, ina bidigeia ma ware ba, "Feni, feni pigiou, feni a fanaa hamu'ou. Bigi'aa feni ale'ena fanonomii hamu'ou yau." ²⁵Ana ale'ei, nenee hananaa, ina tonaa fei bara ma ware ba, "Feni bara feni, manufau fi'ugaia a'a feni namou. Bigi'aa feni ale'ena fanonomii hamu'ou yau ena hamona hunumia." ²⁶Uaa ena hamona hanaiaa feni faraa pidaua ma hunumaa feni bara, hamofi warefa'aiaa ei rama'a fei ma'ea mei Fasu nopa'aloo fei noramiana.

²⁷Si'ei, hini i hanaiaa fei faraa pidaua o hunumaa fei baraa mei Fasu ma lomi na rawani ei mau bigi'ana wagina, hia na fafeloaa fei pigio ma fei namoo mei Fasu. ²⁸Hememea rama'a, ba i hanaiaa fei faraa pidaua ma hunumaa fei bara, neido'o fanunuma'aiaa fei maumauna. ²⁹Uaa mei i hanana ma hunu ma lomi na fani honua a'a fei hudi unuu mei Fasu, ana fi hana ma hunuto'uaiaa fei lagina. ³⁰Si'ei, watauda dupuaa hamu'ou, rona rafilele ma funu ma watauda hamu'ou, rona ma'ligu no'oa. ³¹Ma'uaa, nabaa o dududuaa ana o'odu, lomi ba i tonaa o'ou fei dududua. ³²Ma ena ina dududuaa o'ou mei Fasu, fi sualaparaa o'odu ba onei'aa dududufini a'a feni ano.

³³Si'ei, ena lofuu, ena hamona nofigupuimai ba hamo'aa hanana, fawiwai'ainaa hememea hamu'ou. ³⁴Nabaa nemea na bao, ineido'o dihanana humuna ma ena hamona nofigupuimai, lomi i pa'i dududua wagina.

Ma ena una nomai, awe ware'italalafuifanaa hamu'ou hefi'adiai.

Ei Fanaa fei Spiriti

12 ¹Ena lofu, nunumiau ba hamonei'aa polatabai a'a ei fanaa fei Spiriti Apuna. ²Ei do'o hamu'ou rama'aa roromaa, rona

fasuauganaa hamu'ou ba hamonei neneraa ei haidaa sifisifi, ei umuloo manumanu. ³Si'ei, a warefanaa hamu'ou ba lomi nemea na pa'i fei Spiritii mei Haidaa i a'ana i ware ba, “Jesus, una umuio,” ma lomi nemea i ware ba, “Jesus, hia mei Fasū,” nabaa lomi na pa'i a'ana fei Spiriti Apuna.

⁴Ina u'ugai hefi'a ei mau fana ma'uaa hepalo ua Spiriti. ⁵Ina u'ugai ei ba o'aa bigi'ia a'a mei Fasū ma'uaa hemea ua Fasū. ⁶Ina u'ugai ei mau bigi'a ma'uaa ana mei Haidaa ua i bigi'aa minaa ro'ou a'a minaa ei rama'a.

⁷Ma fei uni'unii fei Spiriti i dinaa a'a hememea ba i hadumaa minaa o'ou. ⁸A'a fei Spiriti, mei Haidaa na fanaa fei u'ugaa ano'anoia a'a hemea ma a'a ana fei Spiritii fei, ina fanaa fei u'ugaa apa'a a'a hemeadii. ⁹Ana a'a fei Spiriti fei, na fanaa fei we'iaa naranara a'a hemea ma ana fei hepalo ua Spiriti fei, ina fanaa hemeadii fei ba i fapedugaa ei funua. ¹⁰A'a hemea ina fanaa fei faufau fei foigia, a'a hemeadii na fanaa fei ba i diware'augaa fei ba i nomai hinene, a'a hemeadii na fanaa fei ba i fanunu'apa'aa ei maumau ei spiriti, a'a hemeadii na fanaa fei ba i wareaa ena warea hepapa gufu^o ma a'a hemeadii na fanaa fei ba i guaipa'aa ena wareagufu ma warefa'arewaiaa ei hanuna. ¹¹Ma minaa ro'ou, bigi'aa hepalo ua Spiriti. Ma wagii fei nunumiana na fanaa hememea.

Hepalo Ua Pa'afi Ma'uaa Watauda Maroa

¹²Fei pa'afi, hepalo ua; ma'uaa ina pa'i watauda maroana. Ma ei watauda maroana ei, rona pa'afinaa hepalo ua. Ma ana ale'ei a'a Christ. ¹³Uaa minaa o'ou na pudugufai a'a^p hepalo ua Spiriti ba ale'ena hepalo ua pa'afi—nabaa o'ou Jew o Greece, humuwa o abaa humuwa—ina fanaa minaa o'ou hepalo ua Spiriti ba o hunu wagina.

¹⁴Ma fei pa'afi, abaa hepalo ua maroana ma'uaa watauda. ¹⁵Nabaa fei pinai i ware ba, “Si'ei ba abaa yau pani, yau abaa maroaa fei pa'afi,” hefei, abaa ale'ei ba hia abaa maroaa fei pa'afi. ¹⁶Nabaa fei adia i ware ba, “Si'ei ba abaa yau puda, yau abaa maroaa fei pa'afi,” hefei, abaa ale'ei ba hia abaa maroaa fei pa'afi. ¹⁷Nabaa minaa fei pa'afi ale'ei puda ua, i guainaa tamanu? Nabaa minaa fei pa'afi adia ua, i hatonaa tamanu? ¹⁸Ma'uaa mei Haidaa na aufipuinaa minaa ei maroaa fei pa'afi ana ale'ei nunumiana. ¹⁹Nabaa minaa e'ei fimina'ei ua, i bigibatanai fei pa'afi? ²⁰Ina watauda maroa ma'uaa hepalo ua pa'afi.

²¹Lomi i ware fei puda a'a fei pani ba, “Lomi bigi'amu a'au!” Ma lomi i ware fei taba a'a fei pine ba, “Lomi bigi'amu a'au!” ²²Agia. Uaa ei maroa, ei rona fawawaniniaa unu nei pa'i a'a fei pa'afi. ²³Ma ei maroa ona nara ba lomi honuaa ro'ou, onei fahonuaa ro'ou. Ma ei maroa ba ronei

^o 12:10 O, i wareaa ei rawerawe; v. 28 anaa P 12:13 O, wagii

ude'opa'ai, ona hawainaa ro'ou ma falanaa huoo o'ou wagina. ²⁴Ma'uuaa ei manumanuu lelefoa, a'a ba manumanuu opa'aia ba omina falanaa huoo o'ou wagina. Ma'uuaa, mei Haidaa na aufipuinaa ei maroaa fei pa'afi ma fahonuaa ei maroa, ei lomi rona honua ²⁵ba inei'aa pa'i fi'i'areia a'a fei pa'afi ma ba ei maroa, ronei fihadumii. ²⁶Nabaa hepalo maroa na tonaa fi'ia, minaa ei, ro'aa fi'ifipui a'ana. Nabaa hepalo na pa'i honuana, minaa ei, ro'aa ni'eni'efipui a'ana.

²⁷Ma hamu'ou ale'ei pa'afii Christ ma hememea hamu'ou, ale'ei maroana. ²⁸Ma a'a fei losuu, mei Haidaa na do'o rafeinaa ei apostle ma faguapaloaa rafeiana, ei mamama'a, fa'odumanuana, ei feroia, nene, ei bigi'aa ei foigia ma ei rama'a farawaninaa funua anaa. Ma ei rona hadupa'aa hefi'adiai, ei rama'a oma'aa bigi'a, ei rona warenaa u'ugai warea hepapa gufu. ²⁹Haa, minaa ro'ou apostle? Minaa ro'ou mamama'a? Minaa ro'ou feroia? Minaa ro'ou, rona bigi'aa ei foigia? ³⁰Minaa ro'ou, rona pa'i fei fana ba i farawaninaa ei funua? Minaa ro'ou rona warenaa u'ugai warea hepapa gufu?^q Minaa ro'ou, rona aida guaipa'aa ena wareaa hepapa gufu ma warefa'arewaiaa ei hanuna a'a hefi'adiai? ³¹Ma'uuaa hamonei' refununuminaa ei baua fana.

Hagua

Ma e'eni a fama'aa hamu'ou fei

13 napa'aa muainaa mina e'ei. ¹Nabaa a warenaa wareaa hepapa gufu,^s o warenaa wareaa^t ei alo'alo ma'uuaa lomi na pa'i hagua a'au, yau ale'ei hepalo ha'ifa rona hafugia, o hepalo manumanu na ba'aba'a ua. ²Nabaa a diware'augaa fei ba i nomai nene ma apa'ifarawanima'aiaa minaa ei manumanu na ude'opa'ai ma minaa ei apa'a ma nabaa una pa'i fei we'iaa naranara ba i toigipa'aa Afuana ba neiree momogu i agi ma'uuaa lomi una pa'i fei hagua a'au, pa'aa lomi hanuu. ³Nabaa yau, a fanaa minaa ei manumanuu a'a ei lomi manumanu ma fei pa'afiu una fagu'aia a'a fei weguweguana^u ma'uuaa lomi una pa'i hagua a'au, pa'aa lomi ba a tonaa ne'a manumanu.

⁴Fei hagua na pa'i fawiwi'aia ma firawania. Lomi i pa'i punepunea, warefa'agu'agua, o mamagugua. ⁵Lomi agu'agua, lomi fei naranara ba minaa hia ua, ina walalo fifi'ii ununa, lomi i naraiaa ei hafelo'aa hefi'a. ⁶Fei hagua, lomi na ni'eni'e a'a ei manumanu hafelo ma'uuaa a'a ei manumanu na fa'uai. ⁷Ina'aida wagi'inaa ei rama'a, ina'aida narafarawani a'a ro'odu, ina'aida fani o'onaia unuu rama'a ma ofasisia.

⁸Fei hagua, lomi iwe fa'asisi. Ma'uuaa, ei diware'auga, rowe pedu. Minaa ei wareagufu, rowe pedu. Fei apa'a, ana iwe pedu. ⁹Uaa o'odu, ona

^q 12:30 O, *Minaa ro'ou, rona warenaa ei u'ugai rawerawe* ^r 12:31 O, *hamo'ei* ^s 13:1 O, *warenaa ei rawerawe* ^t 13:1 O, *warenaa ei rawerawe* ^u 13:3 *Hefi'a ne'ia mina ba, pa'afiu ba a warefa'agu*

aida ma'ida ua ma ona diware'augaa ma'ida ua, ¹⁰ma'uaa ena na nomai fei fapopo'ia, ei lomi na po'aifarawani i apa'ai. ¹¹Ei ui badui, warewareau ale'ei wareaa baduu ma apa'au ale'ei apa'aa baduu ma fei naranarau ale'ei naranaraa baduu. U'apowe wawanei, una fapedugaa fei maumau baduu. ¹²E'eni na tabora fafanunuaa o'ou, ale'ei ona igoaa fei hanunu wagii fei abagua. Nefarani, owe fafanunufarawani. E'eni, una apa'aa ma'ida ua. Nefarani, awemina apa'ifarawani minaa ei manumanu ana ale'ei ba na apa'ifarawaninau mei Haidaa.

¹³Ma eni, dufu, odumanu manumanu: we'iaa naranara, o'onaia unu ma hagua. Ma'uaa fei na pafeainaa ro'odu, hagua.

Ei Diware'auga ma ei Wareagufu

14 ¹Hamonei neneraa fei mau hagua ma nunuminaa ei fanaa fei Spiriti fininaa refurefua. Fei ba hamonei pa'aa nunuminia, fei fanaa fei diware'auga. ²Uaa hini i warenaa wareaa hepapa gufu,^v abaa fi warenaa a'a ei rama'a, ma'uaa a'a mei Haidaa. Lomi ba hemea i guai'apa'aa hanuu ei wareana; uaa fi wareaa ei manumanu na ude'opa'ai a'a fei spiritina.^w ³Ma'uaa hini i diware'augaa ei ba i nomai nene, fi warenaa a'a ei rama'a, ba fawe'iwe'i, fa'unuwenuwe ma fararawanii ro'odu. ⁴Hini mei i warenaa wareaa hepapa gufu, ifi fawe'inaa anaia. Ma'uaa, hini i diware'augaa ei ba i nomai nene, fi fawe'iaa fei losuu. ⁵Nunumiau ba minaa hamu'ou nei warenaa wareaa hepapa gufu,^x ma'uaa napa'aa rawani nabaa hamona diware'augaa ei ba i nomai hinene. Ma'uaa, ba i fawe'iwe'ii fei losuu, mei i diware'augaa ei ba i nomai nene na muainaa mei i warenaa wareaa hepapa gufu^y nabaa lomi hemea piguana.

⁶Si'ei, ena lofu, nabaa a nomai a'a hamu'ou ma a warenaa wareaa hepapa gufu, tamanu rawani'ana fei noramiau a'a hamu'ou nabaa lomi na fa'arewaia hepalo manumanu nado'o ude'opa'ai a'a mei Haidaa, o fanaa hamu'ou ma'ida apa'a, o fa'aiaa hefaa diware'auga, o feroinaa hamu'ou? ⁷Ana ale'ei a'a ei flute, o harp o ei manumanu lomi fawewenii ro'odu. Nabaa hepalo manumanu ale'ei na pa'i hepalo ua mau inaianaa, batanai o guaipa'ia ba na wanewaneinaa fei lauga? ⁸Ma nabaa fei maniwa na pa'i hepalo ua mau inaianaa, hini i guaipa'ia ba inei ofafaufau a'a fei fifo'aia? ⁹Ana ale'ei a'a hamu'ou. Nabaa lomi hamo'aa ware ale'ei ba rona guaipa'ia hefi'adiai, batanai ba hemea i guai'apa'aa ei wareaa hamu'ou? Nabaa ale'ei, hamo'aa ware'uanaa fei ilao. ¹⁰Ona aida ba feni ano na pa'i watauda wareagufu ma'uaa minaa ro'ou, rona pa'ipedu hanuu ro'odu. ¹¹Nabaa yau, lomi una guai'apa'aa hemea fi

^v 14:2 O, *hepalodai rawerawe*; vv. 4, 13, 14, 19, 26 ma 27 anaa ^w 14:2 O, *wagii fei Spiriti*.

^x 14:5 O, *hefi'adiai rawerawe*; vv. 6, 18, 22, 23 ma 39 anaa ^y 14:5 O, *hefi'adiai rawerawe*; vv. 6, 18, 22, 23 ma 39 anaa

wareware, yau ale'ei rama'aa hepapa gufu i a'ana ma hia, ale'ei rama'aa hepapa gufu a'au. ¹²Ana ale'ei a'a hamu'ou. Hamona nunuminaa ei fanaa fei Spiriti ma'uaa hamonei fagipeaa ei fanaa fawe'iwe'ii fei losuu.

¹³Ma si'ei, hini i warenaa wareaa hepapa gufu, inei do'o lafulafu ba i pigupa'aa hanuu ei wareana. ¹⁴Hamatee, nabaa a lafulafuwarenaa wareaa hepapa gufu, fei spiritiu ana fi lafulafu ma'uaa fei naranarau lomi na bigi. ¹⁵Si'ei, a batanai? Unei lafulafu fininaa fei spiritiu ma lafulafu fininaa fei naranarau anaa. Unei lalaugi fininaa fei spiritiu ma lalaugi fininaa fei naranarau anaa. ¹⁶Nabaa yoi, o uduginaa mei Haidaa fininaa fei spiritimu, batanai ba hemeadii dupuaa ei lomi rona guai'apa'aa ei wareamu^z ba i ware "Amen" a'a fei warea 'ta'? ¹⁷Fa'ua ba ona uduginaa mei Haidaa, ma'uaa lomi na apa'aa hanuna mei rama'a mei.

¹⁸Una ni'eni'e a'a mei Haidaa ba una'aida wareaa watauda wareaa hepapa gufu laraa minaa hamu'ou. ¹⁹Ma'uaa laloo fei humuu losuu, una nunuminia ba a wareaa haipani ua paolaa warea ba i feroinaa hefi'a laraa fei ba a wareaa hefua pufaba'a paolaa warea wagii fei wareaa hepapa gufu ma lomi rona guai'apa'ia.

²⁰Ena lofu, hamonei'aa naradii ale'ei mau ei baduu. A'a ei hafelo'a bigi'a, hamonei ale'ei ei baduu, ma'uaa naranaraa hamu'ou nei a'u. ²¹Ina pa'i fei ne'aia wagii fei Law ba:
Mei Fasu na ware ba,

"A'a ei rama'a na u'ugai wareagufuu ro'ou
ma a'a ei haba'umuu ei rama'aa hepapa gufu,
a warenaa a'a eni rama'a eni
ma'uaa ana lomi ro'aa guaipa'aa wareau."

²²Si'ei, ei wareagufu abaa ale'ei lala a'a ei narafawe'ia ma'uaa lala a'a ei abaa narafawe'ia. Ma'uaa ei diware'auga, manumanuu ei narafawe'ia, a'a ba manumanuu ei abaa narafawe'ia. ²³Si'ei, nabaa minaa fei losuu na papa'ifipui ma minaa ro'ou, rona warenaa wareaa hepapa gufu ma nabaa hefi'a lomi ro'aa guai'apa'ia^a o hefi'a abaa narafawe'ia, rona wadu'aimai laloo fei losuu, lomi ro'aa nara ba hamona poapoai? ²⁴Ma'uaa, nabaa i wadu'aimai nemea abaa narafawe'ia, o nemea lomi na apa'aa hanuu ei wareaa hamu'ou^b ena hamofi diware'augaa ei ba i nomai i nene, i powe fa'apa'ia ba hia na hafelo ma minaa ro'ou, ro'awe narafafelo a'ana, ²⁵ma ei naranarana, ei na ude'opa'ai, iwe are'are. Si'ei, iwe o'o'uinaa pu ma uduginaa mei Haidaa ma ware ba, "Mei Haidaa, hia pa'aa inamooa hamu'ou!"

Fei Pa'aa Mau Losuia

²⁶Ena lofu, o ware batanai? Ei hamo'aa papa'ifipui, hemea na pa'i lauga, o feroia, o warefalelefoaa ei na do'o ude'opa'ai, o

^z 14:16 O, dupuaa ei we wadu'aia ^a 14:23 O, hefi'a ei we wadu'aia ^b 14:24 O, hemea we wadu'aia

wareagufu, o piguaa wareaa hepapa gufu. E'ei manumanu e'ei, ronei bigi'ia, uaa ba fawe'iwe'ii fei losuu. ²⁷Nabaa hefi'a ro'aa warenaa wareaa hepapa gufu, te, hawii helagui o o'odui ua ro'aa ware, ei na ware hemea, nemea neido'o oma'a ma mei fi ware nei pa'i hemea piguana. ²⁸Nabaa lomi na pa'i pigua, mei ba i ware, inei ofamadumu laloo fei losuu ma ware ana unaia a'a mei Haidaa.

²⁹Helagui o o'odui mamama'a, ronei ware ma minaa ei rama'a, ronei italalafuima'aiaa ei wareaa ro'ou. ³⁰Ma nabaa i bailarofimai a'a hemea fi guta fei warefalelefoaa fei na ude'opa'ai, mei fi wareware neido'o ba'ofaa wareana. ³¹Uaa ina pa'i au hememea hamu'ou ba i diware'augaa ei ba i nomai hinene ba minaa ei rama'a, ronei feroi ma fa'unuwenuweaa ro'ou wagina. ³²Ei spiritii ei mamama'a na udenaa ana panii ei mamama'a. ³³Uaa mei Haidaa, abaa hia Haidaniaa ei bibiyei ua, uaa Haidaniaa fei gutafarawania.

Laloo minaa ei losuu ei apunaia, ³⁴ei pifine, ronei babanini ma ronei'aa wareware laloo ei losuu, ma'uaa ronei fafafaunaa ana ro'ou, ale'ei i ware fei Law. ³⁵Nabaa ro'aa i'igilabarainaa hepalo manumanu, ronei i'iginaa ei haroo ro'ou i humu, uaa manumanuu mamafaa nabaa nemea pifine i wareware laloo fei losuu.

³⁶Fei wareaa mei Haidaa, noramiana a'a hamu'ou? Uniaa hamu'ou, hamona tonia? ³⁷Nabaa hemea i nara ale'ei ba hia mamama'a, o na pa'i fanaa fei Spiriti a'ana, te, inei ware ba ei ne'ifanau hamu'ou, pa'aa wareaa mei Fasu. ³⁸Nabaa i fanunu'au'uaialao feni wareau, hia, ana ro'aa fanunu'au'uaialao.^c

³⁹Si'ei, ena lofu, hamoneimina nunuminaa fei ba hamo'aa diware'augaa ei ba i nomai hinene ma hamonei'aa pauninaa ei ba ro'aa warenaa wareagufuu hepapa gufu. ⁴⁰Ma'uaa minaa ei bigi'aa hamu'ou, nei fibo'ii ma hala'aifarawani.

Fei Asi'anaa Christ

15 ¹Ena lofu, eni ba a fanonominanaa hamu'ou fei rawani'a warea, fei una u'ufanaa hamu'ou, fei hamona tonia, fei hamona u i wagina. ²A'a feni rawani'a warea feni, hamona tela nabaa hamona urofawe'inaa feni warea, feni una u'ufanaa hamu'ou. Nabaa lomi, fei narafawe'iaa hamu'ou, pa'aa lomi hanuna.

³Uaa tamanu una tonia, una fifaninaa a'a hamu'ou, uaa sifei fei napa'aa bauana^d laraa hefi'adiai manumanu: Christ na ma'e uaa ei hafelo'aa o'ou, ale'ei i wareia fei Bu'u Apuna ⁴ma rona agifinia ma ina fa'asi'ania wagii fei fa'oduuaiaa arewaa ale'ei i wareia fei Bu'u Apuna

^c 14:38 Hefi'a ne'ia ba, Nabaa lomi ina apa'aa fei, te, dirawaia ^d 15:3 O, rawarawa

⁵ma ina fa'arewa a'a Peter^e ma nene, a'a ei hefua ma helagui. ⁶Ma nenee fei, ana a'a fei au fei, ina fa'arewa a'a ei lofu, puduu ro'ou na muainaa haipani pu'u. Ma watauda ro'odu, ana roi werawera ma'uaa hefi'a, rona ma'igudii. ⁷I dii, ina fa'arewa a'a James ma nene, a'a minaa ei apostle ⁸ma nenee minaa ro'odu, inawe fa'arewa a'au. Ana ale'ei hemea baduu lomi na wanini a'a fei au waniniana.

⁹Uaa yau na fafau lalau a'a minaa ei apostle lomi na rawani ba ro'aa roroinau hemea apostle, uatani, una haperararaiaa fei losuu mei Haidaa. ¹⁰Ma'uaa a'a fei rawani'aa mei Haidaa yau na oanaa ale'eni eni. Ma fei rawani'ana a'au na pa'i hanuna uaa na bigifawe'inaa yau laraa ro'odu, abaa ana yau, ma'uaa fei rawani'aa mei Haidaa, fei na oa a'au. ¹¹Ma'uaa fei ba hini na u'u—ro'ou, o yau, abaa baua manumanu. Hai'ouna u'ugia ma hamona narafawe'i wagina.

Fei Asi'anaa ei Ma'ea

¹²Nabaa hai'ouna u'u ba Christ na asi'adii a'a fei ma'ea, tani ro'aa ware hefi'a hamu'ou ba lomi na pa'i asi'anaa ei ma'ea? ¹³Nabaa lomi na pa'i asi'anaa ei ma'ea, Christ, ana lomi na asi'aa. ¹⁴Ma nabaa Christ, lomi na asi'aa, fei u'ugaa hai'ou, lomi hanuna ma fei we'iaa naranaraa hamu'ou, ana lomi hanuna. ¹⁵Nabaa ale'ei, o'ou fi u'u ba mei Haidaa na sifisifi, uaa, ona u'u ba mei Haidaa na fa'asi'anaa Christ a'a fei ma'ea. Uaa lomi ina fa'asi'ania nabaa pa'aa lomi asi'anaa ei ma'ea. ¹⁶Ma'uaa, nabaa fa'ua ba ana rotaa asi'aa ei ma'ea, ana lomi na asi'aa Christ. ¹⁷Ma nabaa ana lomi na asi'aa Christ, fena we'iaa naranaraa hamu'ou pa'aa lomi hanuna ma ana hamofi oa a'a ena hafelo'aa hamu'ou. ¹⁸Ma ei rona ma'igudii a'a Christ, ana ro'aa pa'aa pa'ai. ¹⁹Nabaa fei o'onaia unuu o'odu a'a Christ manumanuu eni ua, a'a feni tatalaiaa o'ou feni ano, oneipa'aa faloloa'inaa ana o'ou laraa minaa ei rama'aa feni ano.

²⁰Ma'uaa, pa'aa fa'ua ba Christ na asi'adii a'a fei ma'ea. Hia, mei rawarawa fuua a'a ei rona ma'igu. ²¹Uaa fei ma'ea, fanoramiaa hemea rama'a, si'ei, ana hemea rama'a nei fanoramiaa fei asi'anaa ei ma'ea. ²²Uaa a'a Adam minaa ei rama'a, rona ma'e ma a'a Christ, minaa ei, rowe to harena. ²³Ma'uaa, ei ma'ea, rona pa'i au ro'ou. Christ, hia, mei rawarawa fua ma ena ina hadiwe'imai, hememea ei maroana iwe asi'aa. ²⁴Ma nenee fei, iwe nomai fei baibaisio ena ina fanima'aiaa ei baua gufu na pa'i hapara wagina, ei forafora ma fei faufau ei hapara. Ipowe fifaninaa fei haparaia a'a mei Haidaa, mei Ama. ²⁵Uaa inei upanarofaa fei hapara nopa'aloo fei arewaa ba i aunaa ei bidibidii ununa haroo pinena. ²⁶Fei a'apoo bidibidii unu ba i fanima'aia, fei ma'ea. ²⁷Uaa ina “augaa minaa ei manumanu i haroo pinena.” Ma wagii fei ba “minaa ei manumanu” i ude haroo pinena, onei'aa nara ba hanuna sifei ba ana mei Haidaa, hia, haroo

^e 15:5 Warea Greek ba *Cephas*

pinena. Ma'uaa, mei Haidaa na augaa minaa ei manumanu i haroo Christ. ²⁸Ena i bigidigaa ei, mei Na'uu Rama'a, anaia, iwe oa haroo hemei inamina augaa ei manumanu harona. Ma mei Haidaa iwe pafeainaa minaa ei manumanu.

²⁹Nabaa pa'aa lomi asi'ana, ro'aa batanai ei rona pudugufai uaa ei ma'ea? Nabaa ei ma'ea pa'aa lomi ro'aa asi'aa, tani ro'aa pudugufai ei rama'a wagii ro'ou? Ma nabaa ei ma'ea, pa'aa lomi ba ro'aa asi'aa, tani ei ba ronei pudugufai ei rama'a wagii ei ma'ea? ³⁰Ma a'a hai'odu, tamanu pa'afina ba hai'ouna'aida bigi a'a ei manumanu ba i fafelooa hai'odu? ³¹Fei mau gutanau ale'ei ba hepapalo arewaa una ma'e. Feni, ina fa'ua, ena lofu, ana ale'ei fei fa'uaia ba a'a Christ Jesus, mei Fasuu o'ou, una warefa'agu'agu a'a hamu'ou. ³²Ma wagii fei bigi'au una fiharei a'a ei rama'a yei Ephesus, ma'uaa tamanu hanuna nabaa una bigi'uaiaa ei manumanu yeni a'a feni ano? Nabaa lomi ro'aa asi'aa ei ma'ea,

“Te, odii o hanana ma hunu ua,
uaa narani, o'aa ma'e.”

³³Apuna narafatata: “Oa tapuu ei hafelo'a ma ro'aa fafelooa fei rawani'a naranaraa hamu'ou.” ³⁴Hamonei tohadiwe'inaa fei rawani'a naranaraa hamu'ou ma apuna bigifafelodiai, uaa hefi'a hamu'ou, lomi rona apa'aa mei Haidaa. Na wareaa fei ba hamonei mafa.

Fei Mau Unuu ei Rona Asi'aa

³⁵Ma nabaa hemea rama'a i i'igai, “Batanai rona asi'aa ei ma'ea? Batanai mau unuu ro'odu?” ³⁶Hefei, poapoa i'igaia! Tamanu ona faroia, lomi ba i habe nabaa atawe ma'e. ³⁷Ei ona farooa hepalo manumanu, ale'ei wheat, o hepalodiai manumanu, lomi ba o'aa farooa fei pa'apa'ana, uaa ona farooa fei launa. ³⁸Ma'uaa mei Haidaa na fanaa fei pa'apa'ana ale'ei naranarana. Ma a'a hepapalo lau ana na pa'i pa'apa'ana. ³⁹Minaa ei pigio abaa fimina'ei. Ei rama'a, rona pa'i hepalo mau pigio, ei manulelele hepalodiai, ei manufidufidu hepalodiai ma ei nia hepalodiai. ⁴⁰Ma ei manumanu pafea, ana rona pa'i pa'afii ro'odu. Ma'uaa, fei mau pa'afii ro'ou hepalo ma fei mau pa'afii ei manumanu malagufu hepalodiai. ⁴¹Fei mau we'aa fei halo, hepalo, fei puda hepalodiai ma ei pi'u, hepalodiai. Ma fei mau we'aa hepalo pi'u na u'ugai a'a hepalodiai pi'u.

⁴²Ana ale'ei fei asi'anaa ei ma'ea. Fei unu i i'ifai fininaa hafelo'a, ma'uaa i asi'aa fininaa hawera; ⁴³Fei mau unu na i'ifai ina hafelo, ma'uaa fei unu i asi'aa, i pa'i hawerana. Fei na i'ifai, lomi faufauna, ma'uaa fei i asi'aa na pa'i faufauna. ⁴⁴Ina i'ifainaa hefei ununa unuu rama'a ma'uaa i asi'aa fei ununa, unuu spiriti.

Nabaa na pa'i ununa, unuu rama'a, ana na pa'i ununa, unuu spiriti. ⁴⁵Ma si'ei, ana ale'ei rona ne'idigia ba: “Mei rawarawa rama'a, Adam, ina to fawewenina”; mei a'apoo Adam, hia hemea na pa'i spiriti ma ana i fani faweweni. ⁴⁶Mei rama'a spiriti a'a ba na nomai farawarawa, uaa mei

rama'a ua, ido'o nomai ma nene, mei rama'a spiriti. ⁴⁷Mei rawarawa rama'a mamarana wagii fei poraa malagufu. Mei fahelaguiia rama'a noranarai pafea. ⁴⁸Ei unuu ei rama'aa malagufu, ana ale'ei mei rama'a mamarana wagii fei malagufu. Ei unuu ei rama'a rona dinaa pafea, ana ale'ei fei unuu mei rama'a noranarai pafea. ⁴⁹Ma ana ale'ei ba ona torotonaa fei mau mei rama'aa malagufu, ana owe^f tonaa fei mau mei rama'a noranarai pafea.

⁵⁰A fa'arewaia a'a hamu'ou, ena lofu, ba fei pigio ma fei namo, lomi ba i wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa ma fei ba i maroro ana lomi ba i tonaa tamanu ei ba lomi i marorotoo. ⁵¹Guainia. A warefanaa hamu'ou hepalo manumanu na ude'opa'ai. Lomi ba o'amina ma'igu ma'uua minaa o'ou, owe filogii ⁵²a'egime'ai, ale'ei usida, o bigoaa puda, a'a fei a'apoo aigaa fei maniwa. Uaa fei maniwa, iwe ai, ei ma'ea, rowe asi'aa ma lomi ba ro'aa wafuu ma owe filogii. ⁵³Uaa eni hudi unuu o'ou, ro'awe wafuu ma'uua opowe tonaa ei hudi unu lomi ba ro fai wafuu. Ma eni hudi unuu o'ou e'eni ro'aa ma'e ma'uua hinene, owe tonaa ei lomi ro'awe ma'etoo. ⁵⁴Nefarani, fei ba i maroro, iwe tonaa tamanu lomi i marorotoo ma fei ba i ma'e, iwe tonaa fei lomi iwe ma'etoo. Ena na nodigimai fena au fena, ipowe nofa'uaimai fei ne'ia ba: "Fei asi'ana na muainaa fei ma'ea."

⁵⁵"Fena ma'ea, hitani fei faufaumu ba ona mua?"

Fena ma'ea, hitani fei fil'iamu?"

⁵⁶Fei fil'iaa ma'ea, pono'aa ei hafelo'a. Ma ei hafelo'a na to faufauna a'a fei Law. ⁵⁷Ma'uua onei ware 'ta' a'a mei Haidaa ba a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ, ina famuainaa o'ou.

⁵⁸Si'ei, ena rawani'a lofuu, ufawe'i. Apuna fanoramii hepalo manumanu ba i toiginaa hamu'ou. Ranimai hamoneimina fanaa hamu'ou a'a fei bigi'aa mei Fasu, uaa hamona aida ba a'a mei Fasu, ei bigi'aa hamu'ou, ipowe pa'i fuana.

16 ¹Ma wagii fei ba hamo'aa pagi'augaa ena mugoo po'ii haduhaduu ena apunaia, hamonei bigi'ia ale'ei ei wareau a'a ei losuu yei Galatia. ²A'a fei rawarawa arewaa laloo hepapalo hefapagipagia, hememea hamu'ou nei au'u'uginaa ma'ida mugoo po'ina, ale'ei ba i wareinaa puduna ma naraia ba hefiga inei augia. Ma ena una nomai, lomi ba hamo'aa todiai. ³Ma ena una nomai, awe ne'inaa ei wareau ba batanai maumau ei rama'a, ei hamona rafeinaa ro'ou. Ma ba hamo'aa aloaa ro'ou fininaa fei ne'iau mawe ei mugoo po'i ba ronei dinaa Jerusalem. ⁴Nabaa ona nara ale'ei ba unei nogiaa ro'odu, te, ronei aunufipui a'au.

Ei I'igaiaa Paul

⁵Una aunudiginaa yei Macedonia, awe nomai a'a hamu'ou ma'uua ado'o aunu'ailao Macedonia. ⁶Narau ba a gutafipui a'a hamu'ou ma'ida,

^f 15:49 Hefi'a ne'ia mina ba onei

ale'ei i nopa'aloo fei pedupeduu fei au waiwana ba hamonei hadumau a'a fei tatalaiu, fei ba a dinaa wagina. ⁷Nabaa a nomai e'eni, a guta ma'lida ua a'a hamu'ou. Si'ei, lomi ba a nomai e'eni, uaa nunumiau ba a gutafamadii ma'lida. Si'ei, awe nomai nefarani nabaa i ugainau mei Fasu. ⁸Ma'uaa uneido'o guta yeni Ephesus nopa'alao fei au Pentecost, ⁹uaa ale'ei hepalo baua gigei na gigi a'au ba uneiree wadu'ai ma bigi ma'uaa na pa'i watauda yei rona siba a'au.

¹⁰Nabaa i nomai Timothy, hamonei fagutania ale'ei ba lomi na pa'i hepalo manumanu i fama'auia, uaa ifi bigi'aa fei bigi'aa mei Fasu, ana ale'ei yau. ¹¹Si'ei, lomi na rawani ba nemea hamu'ou i ofadugia. Alofarawaninamii hia a'au. Yau fi guta'oma'uaia fipuinaa ei lofu.

¹²Ma mei lofuu o'ou Apollos, unamina i'igifawe'i a'ana ba nei aunufipuiwau a'a ei lofu ma dinaa a'a hamu'ou. Pa'aa lomi na nunuminia ba i nowau e'eni, ma'uaa iwe nowau nabaa i pa'i rawani'a auna.

¹³Hamonei ofaufau; ufawe'i a'a fei we'iaa naranaraa hamu'ou; apuna ma'au; hamonei ofawe'i. ¹⁴Hamonei bigi'aa minaa ei manumanu fininaa hagua.

¹⁵Hamona aida ba ei maroaa fei humuu Stephanas, ei rawarawa rama'a tonaa mei Fasu yei Achaia ma rona augaa ana ro'ou ba ro'aa hadumaa ei apunaia. A i'igifawe'i a'a hamu'ou, ena lofu ¹⁶ba hamonei guainaa wareaa ro'ou mawe minaa ei rona nomai ba ro'aa bigifipui wagi fei bigi'a. ¹⁷Una ni'eni'e a'a fei noramiaa Stephanas ma Fortunatus ma Achaicus, uaa rona fani hefi'a manumanu lomi hamona hadumau wagina. ¹⁸Uaa rona farawanidinaa fei spiritiu ma fei spiritii hamu'ou anaa. Ei mau rama'a ale'ei, hamonei fahonuanaa ro'ou.

Ei A'apoo Warea

¹⁹Ei losuu yei Asia, rona famafufuoinaa hamu'ou. Aquila ma Priscilla,^g lagunapa'aa famafufuoinaa hamu'ou uaa mei Fasu. Ma na pa'i hepalo losuu, rona figupui humuu lagua. Ana rona famafufuoinaa hamu'ou. ²⁰Minaa ei lofu yeni, rona famafufuoinaa hamu'ou. Hamonei fihatofii pudaa hamu'ou fininaa rawani'a naranara.

²¹Yau, Paul, na ne'inaa paniu feni famafufuoia.

²²Hini lomi i haguaa mei Fasu, nei tonaa fei umua. Nomai, Mena Fasu!^h

²³Fei rawani'aa mei Fasu Jesus nei oafipui a'a hamu'ou.

²⁴Feni haguau i dinaa a'a minaa hamu'ou, ena na oafipui a'a Christ Jesus. Amen.ⁱ

^g 16:19 Warea Greek ba, *Prisca*, ana fei hara *Priscilla* ^h 16:22 A'a Warea Aramea fei warea, *Nomai*, *Mena Fasu* sifei ba *Marana tha*. ⁱ 16:24 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i *Amen*.

2 CORINTHIANS

Warefa'aia

Feni faguapalooa ne'ia a'a ei Corinth, Paul na ne'inia a'a fei au pidawaia pafoo ei losuia yei. Hefi'a ro'ou, rona ware ba Paul na tata, ma'uaa ina fama'aiaa fei baa nunumiana ba ro'aa fifawanewanei ma namina rata fei ni'eni'eana ei ro'aa bigi'ia.

Do'ofama'a, Paul fi u'ugaa fei pa'afii fei sibana wagii fei rawarawa ne'iana ma fei ni'eni'eana ba rona filogii naranaraa ro'ou.

Ina i'iginaa fei losuu ba ronei fani fanaa ro'ou a'a ei narafawe'ia yei Judea, ei lomi rona pa'i. Ana na fiharei a'a ei ro ware ba ro'ou pa'aa apostle, ei rona ware ba Paul abaa pa'aa apostle.

1 ¹Yau Paul, hemea apostle Christ Jesus a'a fei nunumiaa mei Haidaa ma i a'au, Timothy, mei lofuu o'ou.

Feni ne'ia i dinaa a'a ei losuu mei Haidaa yei Corinth ma a'a minaa ei apunaia yei Achaia:

²Fei rawani'a ma fei gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou, noranarai a'a mei Haidaa, mei hia Amaa o'ou mawe mei Fasu Jesus Christ.

Mei Haidaniaa Minaa ei Fa'unuwenuwea

³Udugia i dinaa a'a mei Haidaa, mei Amaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, mei Amaa faloloa'ia, mei hia Haidaniaa minaa ei fa'unuwenuwea, ⁴mei na fa'unuwenuweaa hai'ou a'a minaa ei awataa hai'ou ba a'a fei unuwenuwea hai'ouna tonia a'a mei Haidaa hai'ounei fa'unuwenuweaa hefi'adiai rona pa'i tamunu ei mau awataa. ⁵Uaa ana ale'ei ei fil'iaa Christ na no'uamai a'a ei tatalaiaa hai'ou, ana a'a Christ, fei unuwenuweaa hai'ou imina apoidiai. ⁶Nabaa hai'ouna gutafafelo, fei pa'afina sifei ba hamonei gutafarawani ua ma hamonei tela; nabaa hai'ouna gutafarawani, pa'afina sifei ba hamonei gutafarawani ua, ba wagii ei fil'ia, ei hai'ounado'o tonia, ana hamonei tonaa fei mau apitaia. ⁷Ma napa'aa o'onai unuu hai'ou a'a hamu'ou, uaa hai'ouna aida ba ana ale'ei

hamo'aa tonaa ei fi'iaa hai'ou, ana hamowe tonaa fei unuwenuwea hai'ouna tonia.

⁸Ena lofu, nunumiaa hai'ou ba hamonei aida ba batanaei ei awataa hai'ouna tonia yei Asia. Hai'ounamina temu ma namina ratanaa hai'ou ba pa'aa lomi hai'ou apitaipa'i ma ba hai'oupo'o birawa'a'afai ua. ⁹Hi'i. Laloo ei naranaraa hai'ou, hai'ouna nanamuinia ba hai'ou'aa ma'e. Ma'uaa fei manumanu fei, ina nomai ba hai'ounei'aa o'ugaa ana hai'ou, ma'uaa o'ugaa mei Haidaa, mei i fa'asi'anaa ei ma'ea. ¹⁰Ina fatela'anaa hai'ou a'a ei hafelo'a manumanu, ei na pa'i ma'ea wagina. Ma na o'onai unuu hai'ou a'ana ba ranimai iwe hadumaloo hai'ou ¹¹ana ale'ei hamona hadumaa hai'ou wagii ei lafulafuaa hamu'ou. Wagii fei rawani'a, fei ina fanaa hai'ou uaa ei lafulafuaa watauda, watauda ro'aa ware 'ta' uaa hai'ou.^a

Paul na Filoginaa Naranarana

¹²Sifeni feni mamaguguaa hai'ou: Lomi na marapu ei naranaraa hai'ou wagii ei mau tatalaiaa hai'ou yeni ano ma fei mau gutagutaa hai'ou a'a hamu'ou. Siguapaloei napa'aa apunai ma fa'uai ma noramiana a'a mei Haidaa. Ma abaa hai'ouna bigi'aa e'ei a'a fei mau apa'aa feni ano, ma'uaa a'a fei rawani'aa mei Haidaa. ¹³Uaa lomi hai'ouna ne'ifanaa hamu'ou hepalo manumanu lomi hamo'aa igopa'ia o apa'ia. Ma na o'ugaa fei ba ana ale'ei hamona ¹⁴apa'aa hai'ou ma'lida wagina ana hamonei aida ba ina rawani nabaa hamo'aa mamagugu uaa hai'ou, ana ale'ei hai'ouna mamagugu wagii fei arewaa mei Fasu Jesus uaa hamu'ou.

¹⁵Si'ei ba una o'ugaa feni, na nara ba ado'omii ma'a hamu'ou ba hamo'aa to guapalo hawegia. ¹⁶Una do'onara ba amii ma'a hamu'ou ena na tatalaidinaa Macedonia ma na hadiwe'imai, a noma'adimai hamu'ou. Ma ale'ei hamo'aa to guapalo hawegia. Ma hinene, te, hamonei alonaa yau Judea. ¹⁷Eni a pagiaa feni talau feni, na pa'i pa'afina. Lomi na bigi'ia ale'ei fei mau feni ano. Haa, ale'ei ba i guapaloi naranarau ba a nara ba, "Hi'i, a bigi'ia" ma ana fi nara ba, "Lo'e?"

¹⁸Ma'uaa ana ale'ei ba mei Haidaa na oafagugu, fei wareaa hai'ou a'a hamu'ou abaa "Hi'i" ma "Lo'e." ¹⁹Uaa mei Na'uu mei Haidaa, Jesus Christ, mei hai'ou Silas^b ma Timothy na u'ugia a'a hamu'ou, hia abaa ale'ei ba "Hi'i" ma "Lo'e." Ma'uaa i a'ana, ranimai ba "Hi'i." ²⁰Uaa figa fa'unaia na wareia mei Haidaa, minaa ei, "Hi'i" a'a Christ. Ma si'ei, i a'ana, ona ware ba, "Amen" ba nei to hawera wagina mei Haidaa. ²¹Mei Haidaa, hia mei na bigi'ia ale'ei ba hai'ou ma hamu'ou, o ufawe'i a'a Christ. Ina papaditainaa o'ou, ²²tama'ainaa o'ou ba manumanuna ma augaa fei Spiritina laloo iaa o'ou ale'ei ba inadii tama'ainaa o'ou nopa'aloo tamanu i nomai.

^a 1:11 Watauda ne'ia ba, *hamu'ou* ^b 1:19 Warea Greek *Silvanus*, ana fei hara *Silas*

²³Mei Haidaa i fagianainau nabaa lomi a warefa'uai ba fei pa'afina ba lomi una hadiwe'inaa Corinth sifei ba inei'aa fi'i naranaraa hamu'ou.

²⁴Lomi hai'ouna nunuminia ba hai'ou ale'ei fasu wagii ei we'iaa naranaraa hamu'ou, ma'uua hai'ou'aa bigifipui a'a hamu'ou ba hamonei ni'eni'e, uaa wagii fei narafawe'ia, hamona ufawe'i.

2 ¹Si'ei, una naradii ba unei'awii ma'adinaa hamu'ou ma fani fi'iaa hamu'ou. ²Uaa, nabaa a fafaloloa'inaa hamu'ou, hinidiai i fani'eni'eau. Haa, abaa ana hamu'ou ena una fafaloloa'inaa hamu'ou?

³Una ne'i ale'ei fama'a ba ena na nomai, lomi i bibiyei naranarau a'a hamu'ou, hamu'ou ena ba hamo'aa fani'eni'eau. Uaa una aida ba nabaa una ni'eni'e, ana hamo'aa ni'eni'e. ⁴Uaa una naranara watauda ma na fi'i naranarau eni a ne'inaa feni fininaa pasiaa ranuu pudau a'a hamu'ou.

Abaa a fanarawataudanaa hamu'ou, ma'uua ba a fa'aiaa hamu'ou fei walaloaa fei haguau hamu'ou.

Futoaa Hafelo'aa mei na Tata

⁵A'a mei na fafi'iaa ei naranara, lomi namina fi'i naranarau ale'ei fi'iaa naranaraa hamu'ou wagina. ⁶Fei fanaa hamu'ou lagina na hawia. ⁷E'eni, hamonei futoaa fei tatana ma farawaninaa naranarana ba nei'amina fua'onina fei faloloa'iana. ⁸Si'ei, a i'igifawe'i a'a hamu'ou ba hamonei fama'adinia fei haguua hamu'ou a'ana. ⁹Fei pa'afina a ne'inaa a'a hamu'ou fama'a, sifei ba a apa'ia ba ana hamo'aa u pa'i a'a fei manimania ma guainau a'a minaa ei manumanu. ¹⁰Nabaa hamo'aa futoaa hafelo'aa nemea, yau ana a futoaa ei hafelo'ana. Ma tamanu una futoia—nabaa fa'ua ba ina pa'i hafelo'ana—una futoia i pudaa Christ Jesus uaa hamu'ou ¹¹ba inei'aa sifipa'aa o'ou Satan. Uaa, ona aidadii ei mau sifisifina.

Ei Bauana Wagii fei Manufau Fi'ugaia

¹²Ei a dinaa Troas ba a u'ugaa fei rawani'a wareaa Christ ma na fanunupa'ia ba mei Fasu nadii gigiaa fei gigei a'au, ¹³ana lomi na rawani fei naranarau, uaa lomi na bapa'aa mei lofoo Titus yei. Si'ei, una di'ininaa ro'ou ma dinaa Macedonia.

¹⁴Ma na ware 'ta' a'a mei Haidaa uaa ranimai Christ na famuainaa hai'ou ma fatalaifani'ea hai'ou wagina. Uaa hai'ou, ina fatalainaa fei fa'apa'aa hai'ou hia ale'ei hepalo dufaa manumanu. ¹⁵Uaa a'a mei Haidaa, hai'ou ale'ei fei malelee fei dufaa unuu Christ dupuaa ei roi tela ma ei roi pa'ai. ¹⁶A'a ei roi pa'ai, hai'ou ale'ei fei raiaa ma'ea ma a'a ei roi tela, hai'ou ale'ei fei dufaa harena. Ma hini i bigipa'aa ei manumanu ei? ¹⁷Abaa hai'ouna u'ugaa fei wareaa mei Haidaa ba hai'ou'aa to pono'a wagina ale'ei bigi'aa wataudadiai. Agia. A'a Christ, hai'ou'aa ware i pudaa mei Haidaa fininaa fei mau fa'uaia ana ale'ei ei rama'a aloamiaa mei Haidaa.

3 ¹E'eni, lomi hai'ou'aa ware ba hai'ouna rawani. Ana lomi hai'ou ale'ei hefi'adiai ba hai'ounei pa'i ne'ia i dinaa a'a hamu'ou o nomai a'a hamu'ou ba hai'ou rawani'a. ²Ana hamu'ou ua ale'ei hepalo ne'ia, hepalo na ude laloo iaa hai'ou ba minaa ei rama'a nei igoia ma apa'ia. ³Hamona fama'aia ba hamu'ou ale'ei fei ne'ia noranarai a'a Christ ba sifei fei fuua fei bigi'aa hai'ou. Ma fei ne'ia fei, abaa ne'iaa ro'ou nana'i, ma'uaa a'a fei Spiritii mei Haidaa, mei fi oalao ma ana lomi na wa'a pafoo na'a, ma'uaa laloo naranaraa rama'a.

⁴Na pa'i o'ugiaa hai'ou i pudaa mei Haidaa uaa Christ. ⁵Abaa hai'ouna bigipa'i ana hai'ou, ma'uaa hai'ouna bigipa'i uaa mei Haidaa. ⁶Ina fabigipa'aa hai'ou a'a fei manufau fi'ugaia, fei abaa pa'afina fei ne'ia ma'uaa fei Spiriti; uaa fei ne'ia na fani ma'ea, ma'uaa fei Spiriti na fani harenau.

Fei Haweraa fei Manufau Fi'ugaia

⁷Nabaa fei bigi'a wagii fei ne'ia pafoo na'a na pa'i ma'ea ma na nofininamii fei hawera ba ei Israel, lomi ro araiiaa pudaa Moses hamatee fei hawerana, fei fi mafofolao, ⁸haa, lomi ba na muaidinia fei haweraa fei bigi'aa fei Spiriti? ⁹Nabaa na pa'i hawerana fei bigi'a, fei na uniaa ei hafelo'aa ei rama'a, po'o batanaidiai haweraa fei bigi'a na fani wanewanea! ¹⁰Uaa fei nado'o pa'i hawerana mina, lomi i pa'idiai laraa fei na pa'i baua hawerana. ¹¹Ma nabaa fei na mafoko na nofininamii fei hawera, po'o batanaidiai haweraa fei na oalao!

¹²Si'ei ba na o'onai unuu o'ou a'a fei, onamina laugu'ua. ¹³A'a ba o'ou ale'ei Moses, mei na hawainaa pudana ba ei Israel nei'aa fanunuia ei fi mafofolao fei hawerana. ¹⁴Ma'uaa na lalawa'ai naranaraa ro'ou, uaa nopa'amii wagieni, fei hawaa puda, ana fi ude ei ro'aa igoaa fei watanai fi'ugaia. Atawe lelegi, uaa a'a Christ ua i lelegi. ¹⁵Wagieni anaa, nabaa ro'aa igoaa ei ne'iaa Moses i lalawa'ai naranaraa ro'ou. ¹⁶Ma'uaa nabaa nemea i momo'ainaa a'a mei Fasu, fei hawa i lelegi. ¹⁷Mei Fasu, hia fei Spiriti ma fawelei na oa wagina fei Spiritii mei Fasu, ei rama'a, ro'aa ala. ¹⁸Ma o'ou eni lomi na hawai pudaa o'ou. Ma ona fa'arewaiaa^c fei haweraa mei Fasu ma filogii ale'ei maumauna wagii fei hawera, fei fimina nogipelao, fei noramiana a'a mei Fasu, mei hia fei Spiriti.

Rawani'a Manumanu Laloo ei Pe'i

4 ¹Lomi na asisi naranaraa hai'ou a'a feni bigi'a hai'ouna pa'i uaa fei faloloa'iaa mei Haidaa. ²Agia, hai'ouna momo'ai a'a ei bigi'opa'iaa ma ei i famamafaiiaa hai'ou; lomi hai'ouna sifisifi, ana lomi hai'ouna filoginaa fei wareaa mei Haidaa. Agia, a'a fei ba hai'ou'aa fa'arewaiaa

^c 3:18 O, *narama'aiaa*

tamanu na fa'uai, hai'ouna farawaninaa ana hai'ou a'a minaa ei rama'a i pudaa mei Haidaa. ³Ma nabaa na hawai'opa'ai fei rawani'a wareaa hai'ou, ina hawai'opa'ai a'a ei ro'ei pa'ailao. ⁴Mei haidaniaa feni au e'eni na tapu'aa naranaraa ei abaa narafawe'ia ba ronei'aa fanunupa'aa fei we'ai fei rawani'a wareaa fei haweraa Christ—mei pa'aa haduoo mei Haidaa. ⁵Uaa, lomi hai'ou'aa u'ugaa ana hai'ou ma'uaa Jesus Christ, hia mei Fasu ma hai'ou ale'ei nafii hamu'ou, uaa Jesus. ⁶Uaa mei Haidaa, mei i ware ba, “Inei we'a fei we'ai laloo fei roromaa,” hia na fawe'aiaa fei we'aina laloo iaa hai'ou ba i fanaa hai'ou fei we'ai fei apa'aa fei haweraa mei Haidaa i pudaa Christ.

⁷Ma'uaa hai'ouna pa'i feni pa'aa rawani'a manumanu laloo iaa hai'ou ale'ei ei pe'i ua ba i fama'aiaa fei baua faufau noramiana a'a mei Haidaa ma a'a ba hai'ou. ⁸Namina fitaninaa hai'ou, ma'uaa lomi hai'ouna marata; hai'ouna hamamagua ma'uaa lomi hai'ouna rawa'a'afai; ⁹hai'ouna tonaa haperararaia, ma'uaa lomi na di'ininaa hai'ou mei Haidaa; rona fo'afapasiasa hai'ou, ma'uaa lomi hai'ouna ma'e. ¹⁰Ranimai, hai'ouna'o talaiporo'aa fei ma'ea Jesus a'a ei hudi unuu hai'ou ba fei harenuaa Jesus ana nei arewa a'a ei hudi unuu hai'ou. ¹¹Uaa, e'eni, hai'ou'ei werawera, ma'uaa rona'aida fifaninaa hai'ou a'a fei ma'ea, uaa Jesus, ba fei harenuaana nei arewa a'a eni hudi unuu hai'ou, ei unuu ma'ea. ¹²Si'ei, fei ma'ea fi foraiiaa hai'ou, ma'uaa fei harenua fi foraiiaa hamu'ou.

¹³Ina ne'idii ba, “Una narafawe'i; si'ei una ware.” Wagii fei spiritii fei narafawe'ia, hai'ouna ware, ¹⁴uaa hai'ouna aida ba mei i fa'asi'anaa mei Fasu Jesus a'a fei ma'ea, ana iwe fa'asi'anaa hai'ou a'a Jesus ma hupu'inaa hai'ou a'a hamu'ou inamoana. ¹⁵Minaa eni ale'ei fararawanii hamu'ou ba fei rawani'a, fei fi talenaa a'a watauda neimina fawareaa watauda ba 'ta' ma ba i tonaa hawera wagina mei Haidaa.

¹⁶Si'ei, lomi na asisi naranaraa hai'ou. Ma'uaa fa'ua ba ei hudi unuu hai'ou fi hafelolao, ma'uaa ina farawaninaa laloo iaa hai'ou a'a hepapalo arewaa. ¹⁷Uaa eni awataa eni na papaa ma lomi i madii, eni fi bigifanaa hai'ou fei hawera lomi i pedutoo, fei namina awatadii laraa minaa ei. ¹⁸Si'ei, lomi hai'ouna narapa'aa tamanu hai'ouna fanunupa'ia eni ma'uaa ei lomi hai'ouna fanunupa'ia. Uaa tamanu ona fanunupa'ia, manumanuu e'eni ua, ma'uaa ei lomi ona fanunupa'ia, lomi i pedutoo.

Fei Gufuu O'ou Pafea

5 ¹Ma ona aida ba ei hudi unuu o'ou ale'ei ei pale, ei ona guta wagina. Ma nabaa na wata'o'o, ona pa'i hepalodiai a'a mei Haidaa, hepalo pale lomi i pedutoo i pafea. Abaa faduua rama'a. ²E'eni oi ai'ai ma nunumiai ba o'aa papainaa fei lawalawa a'a fei gutanaa o'ou pafea, ³uaa ena ona lalawai, lomi ba o'aa alawata. ⁴Hamatee eni oi guta wagii

eni pale eni, ona ai'ai ma tonaa awataa, uaa lomi ona nunumiai ba o'aa ala'ala ma'uua ba o'aa papai lawalawaa pafea ba fei unuu ma'ea nei filoginaa harena. ⁵Mei Hidaa na famamaraiaa o'ou a'a fei ma na fanidigaa o'ou fei Spiriti ale'ei uni'uni a'a tamanu iwe nomai.

⁶Si'ei, ranimai ona o'ugi ua ma aida ba nabaa o'ou yeni a'a eni pale eni, eni hudi unu eni, lomi ona oa a'a mei Fasu. ⁷Ona tatalai wagii fei narafawe'ia ma abaa tamanu ona fanunua. ⁸A ware ba o'ouna o'ugi ua ma nunumiau ba a faraua a'a feni hudi unuu ma dinaa a'a mei Fasu. ⁹Si'ei, nunumiaa o'ou ba onei fani'eni'eia nabaa o'ou yeni a'a eni hudi unu, o lo'e. ¹⁰Uaa minaa o'ou, onei u i ma'aa fei gutanaa Christ, mei fadududua ba hememea nei to pono'ana a'a tamanu na bigi'ia ei fi guta wagii fei hudi ununa—ba rawani'a o hafelo'a.

Fei Bigi'aa fei Fawanewaneaa Watola

¹¹Si'ei ba hai'ouna aida ba batanai fanaa ma'aua a'a mei Fasu, hai'ou'aa hofeaa ei rama'a. Fei maumau hai'ouna arewa a'a mei Hidaa ma nunumiau ba ana nei arewa a'a ei naranaraa hamu'ou ba abaa hai'ou sifisifi rama'a. ¹²Abaa hai'ou'ei warediai ba hai'ou rawani'a rama'a, ma'uua nunumiaa hai'ou ba hamo'aa mamagugu a'a hai'ou ba hamonei pa'i talaa wareaa hamu'ou a'a ei rona mamagugu a'a tamanu rona fanunua laraa tamanu na ude laloo fei naranara. ¹³Nabaa hamona nara ba hai'ou poipoai, manumanuu mei Hidaa; ma nabaa hamona nara ba lomi hai'ouna poipoai woro ba i farawaninaa hamu'ou. ¹⁴Uaa fei haguua Christ na farefuua hai'ou, uaa hai'ouna aida ba hemea ua na ma'e a'a minaa ei rama'a ma si'ei, minaa ei, rona tonaa fei ma'eana. ¹⁵Ma ina ma'e uaa minaa ei rama'a ba minaa ei ro'aa gutaguta, ronei'aa guta ba ro'aa farawaninaa ana ro'ou, ma'uua, ba ronei farawaninaa mei na ma'e ma asi'adiai uaa ro'ou.

¹⁶Si'ei, e'eni ma nolao, fei fanunuaa hai'ou ei rama'a, abaa ale'ei fei fanunuaa feni ano. Mina, hai'ouna fanunuaa Christ ale'ei, ma'uua lo'e hai'ouna bigidinia. ¹⁷Si'ei, hini i oa a'a Christ, hia ale'ei manufau waninia; na pa'aidii fei watanai; na nomai fei manufau! ¹⁸Minaa e'ei, noranamai a'a mei Hidaa. Ma ina fawanewaneaa watolana ma o'ou uaa Christ ma fanaa hai'ou feni bigi'a ba hai'ounei fa'arewaiaa feni ¹⁹ba mei Hidaa na fawanewaneaa watolana ma ei rama'aa feni ano uaa Christ ba lomi i narapa'aa ei hafelo'aa ei rama'a. Ma ina fifaninamii a'a hai'ou feni u'ugaa feni fawanewaneaa watolaa mei Hidaa ma ei rama'a. ²⁰Si'ei, hai'ou ale'ei umuiaa umuu Christ, ale'ei ba na biginaa hai'ou mei Hidaa. Si'ei, a'a Christ, hai'ou'ei i'igifawe'i a'a hamu'ou ba hamonei fawanewaneaa watolaa hamu'ou ma mei Hidaa. ²¹Mei Hidaa na bigi'ia ba mei lomi hafelo'ana nei tonaa^d ei hafelo'aa o'ou ba onei wanewane i pudaa mei Hidaa.

^d 5:21 O, hafelo'ana nei ale'ei fana uaa

6 ¹Si'ei ba hai'ou paniaa panii mei Haidaa ana ale'ei hamu'ou, hai'ouna i'igifawe'inaa hamu'ou ba hamonei'aa to'uaiaa fei rawani'aa mei Haidaa, ale'ei ba lomi hanuna. ²Uaa ifi ware ba, “A'a fei au rawani'au, una guainaa hamu'ou, ma a'a fei arewaa tela'ana, una hadumaa hamu'ou.”

A warefanaa hamu'ou ba e'eni, au feni rawani'aa mei Haidaa. Wagieni, au feni arewaa tela'ana.

Ei Awataa Paul

³Lomi ba hai'ou'aa lawaraa talaa nemeadiai ba ei rama'a, ronei'aa fanunufahafelo a'a fei bigi'aa hai'ou. ⁴Agia, hamatee hai'ou nafii mei Haidaa, hai'ounamina warefarawaninaa ana hai'ou a'a minaa ei tala: wagii fei baua apitaia, a'a ei hafelo'a, a'a ei rarabaa ma ei i fafi'iaa naranara, ⁵a'a ei hafuhafu, a'a ei bobo'aia, a'a ei ba'ananarai pani, a'a ei waiwaiaa bigi'a, lomi hai'ouna tofarawani ma'igua na poi, a'a ei baoo, ⁶wagii tamanu na fafa'arai, tamanu ei apa'a, fei fawiwi'aia ma fei mau farawania; a'a fei Spiriti Apuna ma a'a fei pa'aa hagua; ⁷a'a fei fa'ua warea ma fei faufau mei Haidaa fininaa ei finefinee wanewanea ale'ei ei hio, ei na panaronaa wagii guei pani ma'au ma mauwii, ⁸a'a tamanu na pa'i hawerana ma ei na famamafa, a'a ei na fani rawani'a haraa hai'ou, o hafelo'a haraa hai'ou. Hai'ounapa'aa fa'ua, ma'uaa ei rama'a, rona nara ba hai'ou sifisifi rama'a; ⁹rona apa'aa hai'ou, ma'uaa rona ware ba lomi rona apa'aa hai'ou; ana hai'ou bima'e, ma'uaa hai'ouna gutalao; rona hafugaa hai'ou, ma'uaa lomi hai'ouna ma'e; ¹⁰hai'ouna faloloa'i, ma'uaa hai'ouna'u ni'eni'e; lomi manumanuu hai'ou, ma'uaa hai'ouna panii arerei a'a watauda; lomi manumanuu hai'ou, ma'uaa minaa ei manumanu, hai'ouna pa'i.

¹¹Hai'ouna warefa'a'a ua a'a hamu'ou ena Corinth ma namina bauanai ei naranaraa hai'ou a'a hamu'ou. ¹²Hai'ouna haguaa hamu'ou, ma'uaa lomi hamona haguaa hai'ou. ¹³Ba inei fimina'ei, a ware a'a hamu'ou ale'ei ba hamu'ou na'uu—ana hamonei haguaa hai'ou.

Apuna Hupu'aifipui a'a ei Abaa Narafawe'ia

¹⁴Apuna hupu'aifipui ei abaa narafawe'ia. Uaa fei wanewanea ma fei hafelo'a lomi i bigifipui. Ma batanai ba fei we'ai ma fei roromaa, i oafipui? ¹⁵Batanai ba lagu'aa gutafipui Christ ma Belial?^e Ma batanai ba lagu'aa hupu'aifipui mei narafawe'ia ma mei lo'e? ¹⁶Batanai ba i udefipui fei humuu mei Haidaa ma ei haidaa sifisifi. Uaa, o'ou fei humuu mei Haidaa, mei fi oalao. Ana ale'ei na wareia mei Haidaa

^e 6:15 Warea Greek *Beliar*, ana fei hara *Belial*

ba, “Awe oafipui a'a ro'ou ma talai dupuaa ro'ou ma oanaa Haidaniaa ro'ou ma ro'ou maroau.”^f

¹⁷Ma mei Fasu na ware,

“Si'ei, wala'amai ma guta u'ugai a'a ro'ou.

Hamonei'aa idoaa hepalo loloa manumanu,

ma u'awe taudugamiasa hamu'ou a'au.”^g

¹⁸Mei Fasu, mei Faufaa na ware ba,

“U'awe oanaa Amaa hamu'ou,

ma hamu'ou na'uu, baduu wawane ma baduu pifine.”^h

7 ¹Ena tafiu, si'ei ba ona pa'i eni fa'unaia eni, onei fafa'arai ma faraua a'a ei na faloloa ei unu ma spiritii o'ou. Ma si'ei ba ona ma'aua mei Haidaa, oneipa'aa fapo'aifarawaninaa fei mau fafa'araia.

Fei Ni'eni'ea Paul

²Hamonei au'uaiaa hai'ou laloo naranaraa hamu'ou. Lomi hai'ouna bigifafelo a'a hemeadii, lomi hai'ouna fapasiaa hemea, lomi hai'ouna sifi'aa hemea ba hai'ou'aa to manumanu wagina. ³Abaa a ware ale'ei ba a warefafeloa hamu'ou hamatee unadii ware ba hamonapa'aa oa laloo naranaraa hai'ou ma lomi manumanu nabaa hai'ou'aa gutafipui a'a hamu'ou o ma'efipui a'a hamu'ou. ⁴Una o'ugaa hamu'ou; unamina mamagugu a'a hamu'ou. Namina rarawani naranarau; a'a minaa ei hafelo'a na nobapa'amii hai'ou, ei ni'eni'eau na fua'onau.

⁵Uaa ei hai'ou sufudaimai yei Macedonia, lomi hai'ouna gutafawenai, ma'uaa hai'ouna momo'ainaa hitani, ei hafelo'a na bapa'aa hai'ou ma ei ma'uaa laloo naranaraa hai'ou. ⁶Ma'uaa mei Haidaa, mei na'o farawaninaa ei naranaraa ei rona oafafelo, na fahaweninaa hai'ou a'a fei noramiasa Titus ⁷ma abaa fei noramiana ua, ma'uaa fei ba hamona farawaninia anaa. Ina u'ufanaa hai'ou ba hamonapa'aa nunuminau ma hamonamina faloloa'i ma naranara watauda uaa yau. Ma a'a e'ei, namina apoidiai fei ni'eni'eau.

⁸Nabaa una famamalouaa iaa hamu'ou a'a fei ne'iau mina, lomi una faloloa'i wagina. Ma'uaa una faloloa'i hamatee na aida ba fei ne'iau na famamalouaa iaa hamu'ou ma'ida ua au, ⁹ma'uaa e'eni, una ni'eni'e. Fei pa'afina a'a ba hamona faloloa'i, ma'uaa sifei ba warii fei faloloa'iaa hamu'ou, hamo'aa filoginaa naranaraa hamu'ou. Uaa hamonawe faloloa'i ale'ei fei ude nunumiasa mei Haidaa ma si'ei, a'a ba hai'ouna fafeloa hamu'ou ma'ida. ¹⁰Ma i pudaa mei Haidaa, ei faloloa'iaa ei rama'a warii ei hafelo'aa ro'ou, i fafiloginaa naranaraa ro'ou ma noduginaa ro'ou a'a fei tela'ana ma lomi ro'aa naranara watauda wagina, ma'uaa fei mau faloloa'iaa feni ano i fani ma'ea. ¹¹Ma'aia ba fei faloloa'ia a'a mei

^f 6:16 Jeremiah 32:38; Ezekiel 37:27 ^g 6:17 Ezekiel 20:34, 41 ^h 6:18 2 Samuel 7:8

Haidaa na biginaa nunumiaa hamu'ou ba hamoneipa'aa fa'uai, lomi tataa hamu'ou, hamona siba a'a ei hafelo'a, ei hamona ba'arofoma'au wagina ma ana ina biginaa hamu'ou ba hamona narapa'aa hefi'adiai ma refurefu a'a ei na wanewane. A'a minaa ei manumanu, hamona fama'aia ba lomi tataa hamu'ou wagii fei ba i a'a hamu'ou, hamona fawanewaneaa mei na bigifatata. ¹²Si'ei, fei pa'afina ba una ne'inaa a'a hamu'ou, a'a ba mei na bigifatata, o mei na tonaa awatana wagina, ma'uaa sifei ba i pudaa mei Haidaa, hamonei fanunupa'ia ba hamonapa'aa nunuminaa hai'ou. ¹³A'a minaa eni namina mamalawia naranaraa hai'ou.

Ma pafoo fei, hai'ounapa'aa unuwenuwe wagii fei ni'eni'ea Titus, uaa minaa hamu'ou, hamona farawanidinaa fei spiritina. ¹⁴Una warefa'agu a'ana uaa hamu'ou ma lomi hamona famamafaiuu. Ma'uaa ana ale'ei ba na fa'ua minaa ei wareaa hai'ou a'a hamu'ou, ana na fa'ua ei warefa'aguua hai'ou hamu'ou a'a Titus. ¹⁵Ma fei haguana a'a hamu'ou namina nogipelao ei i nomomipa'ia ba minaa hamu'ou na guaitonaa ei wareana ma taufagutania fininaa honua ma ma'aua. ¹⁶Una ni'eni'e ba unamina o'ugaa hamu'ou.

Panii Arerei

8 ¹Ma ena lofuu, nunumiaa hai'ou ba hamonei apa'aa fei rawani'a, fei na fanaa ei losuu yei Macedonia mei Haidaa. ²Namina hafelo gutanaa ro'ou, ma'uaa ronamina wiwiwidi ua ma ana lomi manumanuu ro'ou, ma'uaa ronamina panii arerei. ³Uaa, a pa'aa warefa'uai ba rona fani ua ale'ei na hawiaa ro'ou ma e'ei namina rataiaa ro'ou anaa ma ei fanaa ro'ou na muainaa tamanu rona pa'i. ⁴Ronamina i'igifawe'i a'a hai'ou ba ana ro'aa fani a'a ei apunaiaa mei Haidaa. ⁵Ma lomi rona bigi'ia ale'ei hai'ounado'o nara ba ro'aa bigi'ia, ma'uaa ronado'o fanaa ana ro'ou a'a mei Fasu ma nene, a'a hai'ou—ale'ei ba ro neneraa ei nunumiaa mei Haidaa. ⁶Si'ei ba do'ofama'a Titus na fa'asi'anaa fei mau fana ale'ei, hai'ouna i'igifawe'i a'ana ba nei dinaa a'a hamu'ou ma fapedugaa fei rawani'a fana hamonado'o fa'asi'ania. ⁷Ma'uaa ana ale'ei ba hamona mua a'a minaa ei manumanu—a'a fei we'iaa naranara, a'a ei warewareaa hamu'ou, a'a ei mau apa'a, a'a tamanu ei na fa'uai ma a'a fei haguua hamu'ou hai'ouⁱ —ana hamonei mua a'a fei rawani'a mau fana.

⁸Lomi una ware ba hamonei bigi'aa fei, ma'uaa ba a mania ba na fa'ua fei haguua hamu'ou laraa hefi'adiai. ⁹Uaa, hamona aida fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ ba hia na pa'i watauda manumanu, ma'uaa na filoginia ma wagii fei ba hia pani ua, hamonei pa'i manumanu.

¹⁰Ma sifeni, feni aweiau hamu'ou wagina: Fei igisimasi i didii, hamu'ou, rawarawa a'a ei rona fani ma abaa uniaa fei ba hamonei fani,

ⁱ 8:7 Hefi'a ne'ia ba, a'a fei haguua hai'ou hamu'ou

ma'uua ana pa'aa naraa hamu'ou ba hamo'aa fani. ¹¹Si'ei, hamonei fapedugaa feni bigi'a ba fei refuaa hamu'ou ba hamo'aa bigi'ia nei fibo'ii a'a fei fapedugaa hamu'ou ale'ei hawii hamu'ou. ¹²Uaa nabaa hamona pa'i fei nunumia ale'ei, te, ei fanaa hamu'ou i rawani ua ale'ei tamanu hemea na pa'i ma abaa tamanu lomi ina pa'i.

¹³Fei nunumiaa hai'ou, a'a ba hefi'adiai ronei guta ua ma ba hamu'ounei pa'i awataa, ma'uua ba hamonei fimina'ei. ¹⁴A'a feni au e'eni, ei watauda hamona pa'i, iwe fawanewaneaa ei lomi rona pa'i ba ei watauda rona pa'i, ana iwe fawanewaneaa tamanu lomi hamona pa'i. Ma wagii fei mau ale'ei, hamowe fimina'ei, ¹⁵ana ale'ei fei ne'ia ba: "Mei na hufu'aa watauda, lomi i watauda dufuna ma mei na hufu'aa ma'ida, na hawiaa fei."

Rona Alonaa Titus yei Corinth

¹⁶Una ware 'ta' a'a mei Haidaa, uaa na fani naranaraa Titus ana fei naranara una pa'i a'a hamu'ou. ¹⁷Uaa Titus na tofarawaninaa fei i'igaiaa hai'ou ma ifi nowau a'a hamu'ou fininaa refurefua ma ana pa'aa nunumiana. ¹⁸Ma hai'ou'aa alofipuinaawii a'ana mei lofu, mei ronamina ni'eni'e a'ana minaa ei losuu, uaa fei bigi'ana wagii fei rawani'a warea. ¹⁹Ma hepalodiai, rona rafeinia ei losuu ba inei talaiporofipui a'a hai'ou fei fana, fei hai'ouna alaginia ba i fani honua a'a mei Fasu ma fama'aia ba hai'ouna refurefu a'a fei ba hai'ou fani haduma. ²⁰Lomi hai'ouna nunumina ba nemea, i warewareaa fei mau alagiala hai'ou a'a feni baua fana. ²¹Uaa hai'ouna oma'afarawaninaa hai'ou ba hai'ounei bigi'aa ei na wanewane i pudaa mei Haidaa mawe i pudaa ei rama'a.

²²Ma fipui a'a lagua, hai'ou'aa aloawii hemea lofuu o'ou, mei na'aida fama'aia ba hia wiaa rama'a ma e'eni na refurefu apoidiai, uaa napa'aa bauanai fei o'ugana a'a hamu'ou. ²³Ma Titus, hia mei rarafiu ma na bigifipui a'au i dupuaa hamu'ou. Ma ei lofuu hai'ou, ro'ou, ale'ei umuiaa ei losuu ma rona fani honua a'a Christ. ²⁴Si'ei, hamonei fama'aiaa ro'ou fei mau hagua hamona pa'i ma i pa'aa pa'i pa'afii fei mamaguguaa hai'ou a'a hamu'ou ma ba ei losuu, ronei fanunuia.

9 ¹Lomi a ne'ifanidinaa hamu'ou ba batanai fei bigihadumaa ei apunaia. ²Uaa una aida ba hamona refurefu ba hamo'aa fani haduma ma una wareware'uaia a'a ei Macedonia ma warefanaa ro'ou ba a'a fei igisimasi i didii, hamu'ou ena yena Achaia na fani ma ei refurefuaa hamu'ou na fa'asi'anaa watauda ro'ou ba ana ro'aa fani. ³Ma'uua a aloawii ei lofu ba ina pa'i pa'afina fei warefa'aguaa hai'ou hamu'ou ma ba hamonei bigi'augaa fei fana, ana ale'ei una waredii ba hamowe bigi'ia. ⁴Uaa nabaa hefi'a Macedonia, ro nofipuimai a'au ma bapa'aa hamu'ou ba lomi hamonadii bigi'augaa fei fanaa hamu'ou a'a hai'ou, hai'ouwepa'aa mafa ba hai'ouna o'ugaa hamu'ou ma ana hamowe

mamafa. ⁵Si'ei, una nara ba unei fabatafainaa ei lofu ba roneiwii ma'a hamu'ou ma fawanewane'augaa fei baua fana, fei hamonadii fa'unainia. Na'aa ale'ei, iwe ude ua ale'ei hepalo rawani'a fana ma abaa ale'ei fei mau fani'oa'oaia.

Faro Watauda

⁶Nonominaa feni: hini i faro ma'ida ua, ana i hufu'aa ma'ida ua. Ma mei i faro watauda, ana i hufu'aa watauda. ⁷Hememea nei fani tamanu na nara ba i fani ma abaa fani'oa'oi o ale'ei ba i nei fani, uaa mei Haidaa na nunuminaa ei rona faniwiwidi ua. ⁸Ma mei Haidaa na hawia ba i fanaa fei rawani'ana i a'a hamu'ou, ba a'a minaa ei manumanu ranimai, hamonei pa'i minaa ei hamonapa'aa nunuminaa ba hamo'aa bigipa'aa minaa ei rawani'a bigi'a. ⁹Ana ale'ei fei ne'ia ba,

“Ina fatalaneneneinaa ei fanana a'a ei lomi rona pa'i;
fei wanewaneana, i oalao ranimai.”

¹⁰Mei i fani lau a'a mei faroa ma faraa pidaua ba du'ua, ana i fani ma fapepesuaa ei palee hapee hamu'ou lau ma fagipeaa fei hufu'aa hamu'ou a'a tamanu na wanewane. ¹¹Hamowe pa'i watauda ba hamo'aa pani arererei ua ranimai ma ei fanaa hamu'ou a'a hai'ou, iwe fawareaa ei rama'a ba 'ta' a'a mei Haidaa.

¹²Feni bigi'aa hamu'ou abaa sifei ua ba i hadumaa ei apunaia a'a ei nunumiaa ro'ou, ma'uaa ana na fa'asi'anaa fei mau warea 'ta' a'a mei Haidaa. ¹³A'a fei bigi'aa hamu'ou, fei ina fama'aia ba batanai maumau hamu'ou, ei rama'a, rowe uduginaa mei Haidaa wagii fei guaiaa warea, fei na nofininamii fei wareaa hamu'ou ba fa'ua fei rawani'a wareaa Christ ma wagii fei mau pani arereaa hamu'ou a'a ro'ou ma a'a minaa ei rama'a. ¹⁴Ma laloo ei lafulafuaa ro'ou hamu'ou, ei naranaraa ro'ou, i dinaa a'a hamu'ou, uaa fei baua rawani'a na fanaa hamu'ou mei Haidaa. ¹⁵Fei warea 'ta' i dinaa a'a mei Haidaa uaa fei fanana, fei lomi a warepa'ia!

Paul na Wareaa Pepei a'ana Uaa fei Bigi'ana

10 ¹Wagii fei mau Christ ale'ei madumuia ma warefagigia, u'ei i'iginaa hamu'ou—yau, Paul, mei rona ware ba una warefagigii i puda a hamu'ou, ma'uaa ba una warefawe'i nabaa una raua! ²U'ei i'iginaa hamu'ou ba ena na nomai, lomi na nunumiai ba a warefawe'i a'a hefi'a, ei rona nenegi'uaiaa fei maumau feni ano. ³Uaa, fa'ua ba ona guta yeni malagufu, ma'uaa lomi ona fo'a ale'ei fei maumau fo'aa feni ano. ⁴Ei finefinee fo'aa a'a o'ou, abaa ale'ei ei finefinee fo'aa feni ano. Agia. Ei finefine a'a o'ou na pa'i fei faufau mei Haidaa ba i bigosipa'aa ei ale'ei ei humuu fo'aa ro'ou. ⁵Ona muainaa ei fihareia ma minaa ei mau sifisifi, ei na lawaraa fei tala i dinaa a'a fei apa'aa mei Haidaa ma ona wagi'inaa minaa ei naranaraa o'ou ba nei nenegi'uaiaa Christ. ⁶Ma hai'ouna

ofaufau ba hai'ou'aa fanima'aa minaa ei bigi'aa barafea, ma'uaa fama'a, hamonei guainaa hai'ou.

⁷Hamo'ei fanunu'uaiaa ei na parepare. Nabaaj nemea na nara ba hia maroaa Christ nei narama'adiai ba hai'ou maroaa Christ ana ale'ei hia. ⁸Uaa lomi ba a mamafa nabaa una warefa'agu'agu a'a fei faufau na fanaa hai'ou mei Fasu ba hai'ounei farawaninaa hamu'ou ma a'a ba hai'ounei fapasiaa hamu'ou. ⁹Lomi na nunumiai ba ei ne'iau a'a hamu'ou, i fama'auaa hamu'ou. ¹⁰Uaa hefi'a, rona ware ba, “Ei ne'iana na pa'i awatana ma na warefawe'i, ma'uaa nabaa hia yeni, abaa ale'ei maumau ei baua rama'a ma lomi hanuu ei wareana.” ¹¹Ei rona ware ale'ei, ronei apa'ia ba fei maumau hai'ou laloo ei ne'iaa hai'ou, ana rowe nanamuinia ena hai'ouna nomai yena i ma'aa ro'ou.

¹²Pa'aa lomi ba hai'ouna nara ba hai'ou fihawawaginaa hai'ou a'a hefi'adiai, ei rona ware ba rona rawani. Nabaaj rona fipupuduinaa ana ro'ou ma fihawawaginaa ana ro'ou, rona fama'aia ba lomi apa'aa ro'ou. ¹³Ma'uaa lomi ba hai'ou'amina warefa'agu'agu watauda. Hai'ou warefa'agu'agu ua a'a ei na fanaa hai'ou mei Haidaa. Ma hamu'ou, ale'ei hepalo fanana a'a hai'ou. ¹⁴Lomi na rata ei warefa'agu'aguu hai'ou, ana ale'ei nabaa lomi hamona apa'aa hai'ou, ma'uaa hai'ouna nobapa'aloo hamu'ou a'a fei rawani'a wareaa Christ. ¹⁵Ana lomi ba hai'ouna warefa'agu'agu a'a ei bigi'aa hefi'adiai.^k Fei o'onaia unuu hai'ou, sifei ba fei we'iaa naranaraa hamu'ou nei gipelao ma fei bigi'aa hai'ou i dupuaa hamu'ou neimina larelao, ¹⁶ba hai'ounei u'ugaa fei rawani'a warea a'a ena gufu opa'awiaa hamu'ou, uaa lomi ba hai'ou'aa warefa'agu'agu a'a fei bigi'a yei fawelei na u'udii hemea. ¹⁷Ma'uaa “Mei ba i warefa'agu'agu nei warefa'agu'agu uaa mei Fasu.” ¹⁸Uaa abaa mei i ware ba hia na rawani ba napa'aa rawani, ma'uaa mei i wareia mei Fasu ba na rawani.

Paul ma ei Apostle Sifisifi

11 ¹Nunumiau ba hamonei guainaa hefi'a warefigaiau; ma'uaa hamo'ei guainia e'eni. ²Una pa'i fei mau punepuneeaa mei Haidaa a'a hamu'ou. Una fa'unai a'a hamu'ou ba hamonei pa'i hemea ua haroo hamu'ou—mei Christ, ba u'a fanaa hamu'ou a'ana ale'ei hemea pifine atawe hainofipui a'a hemea wawane. ³Ma'uaa una mama'au, uaa ana ale'ei ba na sifi'aa Eve fei wa'a, ei naranaraa hamu'ou, i fa'asisidi'ininaa fei ba hamona fafa'arai ma nenegi'uaiaa Christ. ⁴Uaa, nabaa nemea i

j 10:7 O, Fanununa ei na ude ua puda hamu'ou. Nabaaj k 10:13-15 O, 13 Ma'uaa, lomi hai'ou'aa warefa'agu'agui wagii tamanu lomi hai'ouna fanunuma'aia, ma'uaa wagii fei mau fafanunuma'aa na fanaa hai'ou mei Haidaa, mei haidaniaa fei fanunuma'aia—hepalo fanunuma'aia a'a hamu'ou. 14...15 Ana lomi hai'ou'aa warefa'agu'agui wagii ei bigi'aa hefi'adiai, ei lomi ba o'aa fanunuma'aia.

nomai a'a hamu'ou ma na u'ugaa hemea Jesus, abaa mei Jesus onadii u'ugia, o nabaa hamona tonaa hepalo u'ugai spiriti laraa fei hamona todigia, o guainaa hepalo u'ugai rawani'a wareaa laraa fei hamona guaidigia, nabaa ale'ei, hamona to'uaia. ⁵Ma'uaa hamonei'aa nara ba rona muainau ei "baua-apostle." ⁶Lomi una feroi a'a fei mau warewarea, ma'uaa una pa'i apa'au. A'a minaa ei tala, hai'ounamina fa'arewaia a'a hamu'ou ba una pa'i apa'au.

⁷Haa, na hafelo fei ba una fafafaunau pu ale'ei ba u'a poronaa hamu'ou pafea a'a fei ba una u'ufanaa hamu'ou fei rawani'a wareaa mei Haidaa ma lomi pono'au? ⁸Hanuna ale'ei ba una fafanaonaa hefi'adiai losuu, uaa ana tonaa ei hadumaa ro'ou ma farawaninaa hamu'ou. ⁹Ma ei a gutafipui a'a hamu'ou ma na nunuminaa hefaa manumanu, lomi una fani awataa a'a hemea, uaa ei lofu, noramiaa ro'ou Macedonia, rona fanau tamanu una nunumina. Lomi una fani awataa a'a hamu'ou wagii hepalo manumanu ma bigilao ana ale'ei. ¹⁰A warefa'uai a'a fei mau Christ laloo iau ba lomi hemea yei malalaa Achaia ba i lawagipa'aa fei warefa'agu'aguau. ¹¹Tani ale'ei? Si'ei ba lomi una haguaa hamu'ou? Mei Haidaa na aida ba una haguaa hamu'ou! ¹²Ma a bigi'ualao ei fi bigi'aa eni ba u'a fawaiwainaa talaa ei ba ro'aa fafimina'ei a'a hai'ou wagii tamanu ei rona warefa'agu'agu wagina.

¹³Uaa ei mau rama'a ale'ei, ro'ou apostle sifisifi, rona bigifasifi ma sifi ua ba ro'ou apostle Christ. ¹⁴Woro ba na ale'ei, uaa Satan ana na sifisifi ua ba hia hemea alo'aloo fei we'ai. ¹⁵Si'ei, lomi una ba'arofa ba ei paniaa panina, rona sifisifi ua ba ro'ou, nafii fei wanewanea. A'a fei pedupeduu ro'ou, rowe to aree ro'ou a'a ei bigi'aa ro'ou.

Paul na Warefa'agu'agui wagii ei Fi'iana

¹⁶A waredinia ba: hamonei'aa nara ba yau poapoa. Ma'uaa nabaa nemea na nara ale'ei, te, hamonei taufagutanau ale'ei hemea poapoa ba a warefa'agu'agu ma'ida. ¹⁷A'a fei warefa'agu'aguia fei, lomi una ware ale'ei mei Fasu, ma'uaa ale'ei hemea poapoa. ¹⁸Si'ei ba watauda, rona warefa'agu'agu ale'ei fei mau feni ano, yau ana a warefa'agu'agu. ¹⁹Hamona ni'eni'e a'a ei poapoa hamatee hamona pa'i baua apa'aa hamu'ou! ²⁰Ana hamona ni'eni'e a'a hini na fahumuwainaa hamu'ou o fafelooa hamu'ou, o na bigi'uaiaa nunumiana a'a hamu'ou, o ba minaa hia, o laparaa hamu'ou. ²¹Ina famamafaiu, ma'uaa pa'aa fa'ua ba namina rataiaa hai'ou fei.

Ale'ei ba yau poapoa, una wareaa tamanu rona mama'au hefi'a ba ro'aa wareia. ²²Ro'ou Hebrew? Yau anaa. Ro'ou Israel? Yau anaa. Ro'ou upuu Abraham? Yau anaa. ²³Ro'ou paniaa panii Christ? Yau na muainaa ro'ou. Fei mau warewareau ale'ei, na poapoi. Yau na bigifawe'idiai laraa ei bigi'aa ro'ou. Una bobo'ai wataudadiai, ei babu una tonia namina

babaodiai ma ranimai anaa i pa'au ma'ea. ²⁴Haipanipoa ei Jew, rona babuinau odufua pa'ania ma faimpalo babu. ²⁵Odupoa, hefi'a, rona hafugau a'a ei hafuhafu, hepoa, hefi'a, rona nafanaa yau mugoo, odupoa una tafe pafoo wa, una lafelafe tau lama heai poi ma heai arewaa, ²⁶Ranimai una tatalai ua. Anaa ba a ma'e a'a ei ranu na poni batafa, ba ro'aa panarofau ei hafelo'a, ba ro'aa fafeloau ei gufuu mawe ei Gentile ma anaa a tonaa hafelo'au laloo ei baua gufu ma sugutata'aia ma yei lama ma a'a ei lofu sifisifi. ²⁷Una bigimaguahagu ma watauda poi, lomi una ma'igupa'i; una'aida bao ma sigigi; watauda arewaa, lomi hanau; una'aida waiwa ma lomi lawalawau. ²⁸Ma pafoo minaa ei namina fi'i naranarau minaa ei arewaa, uaa minaa ei losuu. ²⁹Hini na maralele ma yau lo'e? Hini na pasi a'a ei hafelo'a ma lomi na fi'i naranarau wagina?

³⁰Nabaa a warefa'agu'agui, a warefa'agu'agu a'a tamanu na fama'aiaa ei maraleleau. ³¹Mei Hidaa, mei Amaa mei Fasu Jesus, mei ba onei uduginia ranimai ranimai, na aida ba una warefa'uai. ³²Yei Damascus, mei gavanaa, mei hia paniaa panii mei Hapara Aretas, na augaa ei oma'ama'aa laloo fei baua gufu Damascenes ba ronei panarofau. ³³Ma'uaa hefi'a, rona fa'asisiau laloo hepalo pa a'a fei gigei fei nono ma una nonipa'ai a'a ro'ou.

Fei Meifii Paul ma fei Oro'oroaa Lamii Pigioua

12 ¹Unei warefa'agu'agu'ualao. Lomi rawani'ana wagina, ma'uaa unei u'ugaa ei ale'ei mefi ma ei na fa'arewaiaa mei Fasu. ²Una apa'aa hemea rama'a maroaa Christ, mei hefua ma obao igisimasi i didii na dinaa a'a fei fa'oduuaiaa gufu pafea. Ina oa a'a fei hudi ununa, o lo'e, lomi una aida—mei Hidaa na aida. ³Ma una aida ba mei rama'a mei—a'a fei hudi ununa, o lo'e, lomi una aida, ma'uaa mei Hidaa na aida— ⁴ina dinaa a'a fei fananamaiaa gufu. Ina guainaa hefi'a manumanu lomi i warepa'ia, ei ba ronei'aa wareia ei rama'a. ⁵A u'ugaa mei rama'a ale'ei fininaa mamagugua, ma'uaa lomi ba a famamagugui ba yau batanai, ma'uaa sifei ua ba batanai ei maraleleau. ⁶Ma nabaa una warefa'agu'agu, a'a ba yau poapoa, uaa una warefa'uai. Ma'uaa una gutafamadumu ba nemea nei'aa nara ba yau na pafeaidiai a'a tamanu ei una bigi'ia o wareia.

⁷Ma ba unei'aa mamagugu uaa eni pa'aa rawani'a mefi, ina fa'oro'oroaa lamii pigiou, hemea talaitonaa wareaa Satan ba i fafeloau. ⁸Odupoa una i'igifawe'i a'a mei Fasu ba nei tonia a'au. ⁹Ma'uaa ina warefanau ba, “Fei rawani'au na hawio, uaa fei faufau napa'aa mua ei ona maralele.” Si'ei, awe warefa'agu'agui a'a ei maraleleau ba fei faufau Christ nei oa a'au. ¹⁰Hamatee Christ, si'ei a ni'eni'e a'a ei maraleleau, a'a ei warefalalasiaa hefi'a yau, a'a ei hafelo'a ma haperaraia ma ei awataa. Uaa ei una maralele, na to faufau.

Paul na Naranara Watauda a'a ei Corinth

¹¹Una fafaiau ale'ei hemea poapoa, ma'uaa hamona susuninau wagina. Nabaa hamonado'o warefarawaninau, ipowe rawani, uaa, lomi rona muainau ei “baua-apostle,” ma'uaa lomi harau. ¹²Tamanu ei na fama'aia ba apostle—ei hilala, ei fananawalaa puda ma ei foigia—una bigi'ia i dupuaa hamu'ou fininaa fei mau apitaia. ¹³Ma hepalo manumanu una bigi'ia a'a hefi'adiai losuu ma lomi a'a hamu'ou, sifei ua ba lomi una fani awataa a'a hamu'ou. Futoaa feni hafelo'au!

¹⁴E'eni ba u'amii bigi'aa fei fa'odupoaiaa ma'au hamu'ou ma lomi ba a fani awataa a'a hamu'ou, uaa ei nunumiau abaa ei manumanuu hamu'ou, ma'uaa nunumiau hamu'ou. Uaa, ei baduu, lomi ba ro'aa oma'aiaa ei ama ma inaa ro'ou, ma'uaa ei ama ma ina, rona oma'iaa ei na'uu ro'ou. ¹⁵Si'ei, una ni'eni'e ba u'a fapedugaa minaa ei mugoo po'i una pa'i, uaa hamu'ou ma ba a fanaa ana yau. Nabaa na gipelao fei haguau hamu'ou, i pa'ailao fei haguua hamu'ou a'au? ¹⁶Abaa a fani awataa a'a hamu'ou. Ma'uaa una forapa'aa pinee hamu'ou, uaa rafeu bigi'aa ei mau fifigaia! ¹⁷Haa, una fafeloaa hamu'ou a'a hemea aloawiau a'a hamu'ou? ¹⁸Una i'igifawe'i a'a Titus ba nei dinaa a'a hamu'ou ma una aloaa hemea lofuu hai'ou a'ana. Lomi na fafeloaa hamu'ou Titus, na? Ma fei mau bigi'aa hai'ou ma fei spiritii hai'ou na fimina'ei.

¹⁹Hamona naranara ba hai'ouna wareaa pepepe a'a hai'ou? Hai'ouna u'u i pudaa mei Haidaa ale'ei ei maroaa Christ; ma minaa ei bigi'aa hai'ou, ena rawani'a tafiu, pa'afina ba inei fawe'inaa hamu'ou. ²⁰Uaa, una ma'au ba ena unawii ma'a hamu'ou, tamanu una nunuminia a'a fei maumau hamu'ou, lomi u'awe fanunu'apa'ia. Ma ana lomi hamowe fanunu'apa'au ale'ei ei nunumiaa hamu'ou. Una ma'au ba i pa'i ua fihareia, punepunea, sibaparararaia, fi'l'areia, warefafeloa, wiwitoia, mamagugua ma lomi firawania. ²¹Una mama'au ba ena una hadiwe'idimai, mei Haidaniau i we fapududuau i ma'aa hamu'ou ma u'apowemina faloloa'i, uaa watauda, ei ronado'o bigi'aa ei hafelo'a, lomi rona filoginaa naranaraa ro'ou wagii ei lolooa, ei fitatafipa'aia ma hafelo'a bigi'aa ro'ou.

A'apoo Aweia

13 ¹Feni, fei fa'odupoa ba amii ma'a hamu'ou. “Minaa ei dududua nei pa'i helagui, o o'odui rama'a rona fanunupa'aa tamanu na tata.” ²Una aweidigaa hamu'ou a'a fei faguapooa ma'au hamu'ou. E'eni, eni lomi yau a'a hamu'ou, a waredinia: Ena una hadiwe'idimai awe fanima'aiaa ei ronado'o bigifafelo, o hinidiai, ³si'ei ba nunumiaa hamu'ou ba hamoneipa'aa aida ba ufi umuinaa Christ. A'a ba ina maralele ei na fawanewaneaa hamu'ou, ma'uaa na pa'i faufauna dupuaa hamu'ou. ⁴Fa'ua ba ina maralele ei i fatawa, ma'uaa fi oalao a'a fei faufau mei

Haidaa. Ma ana ale'ei, hai'ouna maralele a'ana, ma'uaa a'a fei faufau mei Haidaa, hai'ouna oafipui a'ana ba hai'ounei hadumaa hamu'ou.

⁵Fanunuma'aiaa ana hamu'ou ba pa'aa fa'ua ba hamona narafawe'i; maniaa ana hamu'ou. Haa, lomi hamona aida ba Christ Jesus, hia laloo iaa hamu'ou? Nabaa lomi, woro ba lomi hamo'aa muainaa fei manimania. ⁶Ma una nunuminia ba hamonei fanunu'apa'ia ba hai'ouna muainaa fei manimania. ⁷Hai'ou'ei lafulafunaa a'a mei Haidaa ba lomi hamo'aa bigi'aa hepalo tata. Fei pa'affii fei, a'a ba ei rama'a, ronei fanunupa'ia ba hai'ouna muainaa fei manimania, ma'uaa ba hamo'aa bigi'aa tamanu na wanewane anaa nabaa rona nara ba lomi hai'ouna muainaa fei. ⁸Uaa lomi ba hai'ou'aa bigi'aa hepalo manumanu ba i fadugeaa fei fa'uaia, ma'uaa fei na fawe'inaa fei fa'uaia. ⁹Nabaa hai'ou'aa maralele, hai'ouna ni'eni'e wagina uaa, hamona faufau ma ei lafulafuaa hai'ou, si'ei ba hamonei'aa pa'i hepalo tata. ¹⁰Sifei, fei pa'afina ba a ne'ifanaa hamu'ou eni manumanu ei yau lomi a'a hamu'ou, ba ena na nomai, unei'aa fafofolaa a'a fei foraforau—fei na fanau mei Fasu ba unei farawaninaa hamu'ou ma a'a ba unei fafelooa hamu'ou.

Ei Fapopo'ii Wareaa Paul

¹¹Ei fapopo'ii wareau, ena lofuu ma'adinaa hamu'ou. Hamonei ni'eni'e, fafirarawaninaa naranaraa hamu'ou, nei pa'i ua hepalo naranara. Gutafirawanii. Ma mei Haidaniaa fei hagua ma fei gutafirawania, iwe oafipui a'a hamu'ou.

¹²Fihatofii puda a hamu'ou a'a fei fafa'arai maumau. ¹³Minaa ei apunaia, rona famafufuoinaa hamu'ou.

¹⁴Inei ude pafoo hamu'ou fei rawani'aa mei Fasu Jesus Christ ma fei haguaa mei Haidaa ma fei gutafipuaa fei Spiritii Apuna.

GALATIANS

Warefa'aia

Fei rawani'a wareaa Jesus nawemina tale a'a ei abaa Jew. Ma'uua hefi'a, rona ware ba ronei neneraa fei law nabaa ro'aa pa'aa oa a'a Christ. Paul na ware ba abaa baa manumanu fei, uaa fei harena o tonia wagii fei narafawe'ia a'a Christ.

Si'ei i ne'inaa a'a ei Galatia ba i fahadiwe'inaa ei rona di'ininaa fei narafawe'ia, fei na fa'uai. Ina harea ba hia pa'aa apostle Christ uaa na rafeinia mei Haidaa ma abaa wagii ei foraforaa rama'a.

Ana ina harea ba wagii fei narafawe'ia ua, ro'aa wanewane a'a mei Haidaa. Inadii fapo'inia ba fei haguua ei narafawe'ia noranamai wagii fei narafawe'ia a'a Christ.

1 ¹Yau Paul, hemea apostle—abaa aloaa ei rama'a, o hemea rama'a, ma'uua Christ Jesus mawe mei Haidaa, mei Ama, mei na fa'asi'ania a'a fei ma'ea— ²feni ne'ia, noranamai a'au mawe ei lofu i a'au,

I dinaa a'a ei losuu i Galatia:

³Ina ude i pafoo hamu'ou fei rawani'a ma gutafarawaniaa mei Haidaa, mei hia Ama mawe mei Fasu Jesus Christ, ⁴mei na fanaa anaia uaa ei hafelo'aa o'ou ba i fatela'anaa o'ou a'a feni hafelo'a au e'eni, ale'ei nunumiaa mei Haidaa, mei Amaa o'ou. ⁵Fei hawera i ude i a'ana ranimai ranimai. Amen.

Hepalo ua Rawani'a Warea

⁶Una ba'arofa ba lomi na madii ma hamona ponidi'ininaa mei na lala'aa hamu'ou wagii fei rawani'aa Christ ma hamona momo'ainaa a'a hepalo u'ugai rawani'a warea— ⁷fei abaa pa'aa rawani'a warea. Na fafanunu ale'ei ba hefi'a, ba ro'aa fapoapoinaa hamu'ou ba ro'aa haduaa fei rawani'a wareaa Christ. ⁸Ma'uua, nabaa ana hai'ou o nemea alo'alo noramiana pafea i u'ugaa hepalo rawani'a warea, hepalo na u'ugai laraa fei hai'ounado'o u'ufanaa hamu'ou, ana hia ipa'aa tonaa fei arena lomi

i pedutoo! ⁹Ale'ei hai'ouna waredii, hee, e'eni a warediai: nabaa nemea i u'ufanaa hamu'ou hepalo rawani'a warea na u'ugai a'a fei hamona todigia, ipa'aa tonaa fei arena lomi i pedutoo!

¹⁰Haa, e'eni ba a tonaa fei ugaiaa rama'a, o ugaiaa mei Haidaa? O, ba a fani'eni'ea rama'a? Nabaa yau ana fi fani'eni'ea rama'a, yau abaa hemea nafii Christ.

Paul, mei Rafeiaa mei Haidaa

¹¹Ena lofu, nunumiau ba hamonei aida ba fei rawani'a warea, fei a u'ugia, abaa bigi'uaa rama'a. ¹²Abaa tonau a'a hemea rama'a, ana abaa feroiaa ro'ou yau; agia, una tonia a'a fei fa'arewaiaa Jesus Christ.

¹³Uaa hamona guaidigaa fei mau talaiau a'a fei mau losuu ei Jew ba batanai a haperaraiaa fei losuu mei Haidaa ma biosia. ¹⁴Yau namina fanima'aiaa fei mau losuu ei Jew ma muainaa watauda ei rorou a'a ei Jew ma unamina pasirefurefu a'a ei maumau ei amau. ¹⁵Ma'uaa wagii fei rawani'ana, mei Haidaa na ni'eni'e ma na rafeinau ei fi wanini'uamai^a ¹⁶ba i fa'arewaiaa mei Na'una i a'au ba unei u'ugia a'a ei Gentile, lomi una fa'l'iginaa hemea rama'a. ¹⁷Ana lomi una dinaloo Jerusalem ba aree ma'a ei ro'ou do'o apostle fama'a laraa yau, ma'uaa unado'o adigupenaa Arabia ma hinene na hadiwe'inaa Damascus.

¹⁸I dii, nenee oduai igisimasi, una dinaa Jerusalem ba ado'o apa'ifarawaninaa Peter^b ma na gutafipui a'ana hefua ma haipani arewaa. ¹⁹Lomi una ma'a hemeadii apostle—uniaa James, mei lofuu mei Fasuu. ²⁰U'eipa'aa warefafa'uai a'a hamu'ou i puda a mei Haidaa ba tamanu ei ne'iau, abaa sifisifi. ²¹Nene na dinaa Syria ma Cilicia. ²²Lomi ronamina apa'au ei losuu yei Judea, ei rona oa a'a Christ. ²³Rona guai ua fei warea ba: “Mei rama'a, mei nado'o haperaraiaa o'ou mina, e'eni ifi u'ugaa fei narafawe'ia, fei ba i do'o fapedugia.” ²⁴Ma rona uduginaa mei Haidaa uaa yau.

Ei Apostle, Rona Ugainaa Paul

2 ¹Nenee hefua ma obao igisimasi, una hadiwe'idinaa Jerusalem ma eni po'o haigua Barnabas. Ana una nodugaa Titus. ²Una aunuu uaa una tonaa hepalo fa'arewaia ma una fanaa ro'ou fei rawani'a warea, fei a u'ufanaa ei Gentile. Ma'uaa una aunufagiginaa a'a ei una nara ba ro'ou famamoa, uaa una nara ba hefi'a ro'ou, rona nara ba lomi hanuu fei u'ugau. ³Ma'uaa Titus, meni hia a'au, fa'ua ba hia Greece, ma'uaa ana lomi na nara ba inei moro'aa hudii wawaneina. ⁴Fei i fa'asi'anaa fei manumanu fei, si'ei ba hefi'a sifisifi lofu, rona wadu'aa fei gupuu hai'ou ba ro'aa fanunupa'ainaa fei alara hai'ouna pa'i a'a Christ Jesus ma ba

^a 1:15 O, ei fi oa watauu inau ^b 1:18 Warea Greek ba Cephass

ro'aa fahumuwainaa hai'ou. ⁵Pa'aa lomi hai'ouna fafafenaa ro'ou ma'ida ba tamanu na fa'uai laloo fei rawani'a warea nei oafipui a'a hamu'ou.

⁶A'a e'ei rona nara ba ro'ou bauana—o, ro'ou tamanu, lomi hanuna a'au; abaa i fanununaa fei augu mei Haidaa—ma ei rama'a ei, lomi rona pafoinaa hepalo manumanu a'a fei u'ugau. ⁷Agia, rona fanunupa'ia ba una tonaa fei bigi'a ba unei u'ugaa fei rawani'a warea a'a ei Gentile,^c ana ale'ei Peter a'a ei Jew.^d ⁸Uaa mei Haidaa, mei i oa wagii fei bigi'aa Peter ale'ei ba hia hemea apostle a'a ei Jew, ana ina oa a'a fei bigi'au ba yau apostle a'a ei Gentile. ⁹James, Peter^e ma John, ei rona ware ba ro'ou bauana, rona ugainaa haigua Barnabas ei ro'aa fanunu'apa'ia ba una todigaa fei rawani'a. Rona ugainia ba haigunei dinaa a'a ei Gentile ma ro'ou a'a ei Jew. ¹⁰Fei i'igaiia ro'ou, sifei ua ba haigunei'o naraiaa ei lomi rona pa'i, ana fei na farefauu ba a bigi'ia.

Paul na Fiharei a'a Peter

¹¹I'a nonamii Antioch Peter, una hota'ia i pudana, uaa inapa'aa tata. ¹²Ei ro'atado'o nomai ei maroaa James, inafaneree hananafipui a'a ei Gentile. Ma'uaa, ro'aa nomai, ina'aa momo'ai ma guta u'ugai a'a ei Gentile uaa ina mama'au a'a ei maroaa fei moro'aa hudii wawanei. ¹³Hefi'adii Jew, rona neneraa fei ware'onina ma a'a fei ware'onii ro'ou, ana na fa'asisiaa Barnabas.

¹⁴U'a fanunu'apa'ia ba lomi rona neneraa tamanu na fa'uai laloo fei rawani'a warea, una warenaa a'a Peter i pudaa minaa ro'ou, “Yoi hemea Jew, ma'uaa, ei mau gutanamu ale'ei Gentile ma abaa ale'ei hemea Jew. Tani opo'o susunaa ei Gentile ba ronei neneraa ei maumau ei Jew?

¹⁵“O'ou na waninimai ale'ei Jew ma abaa ale'ei ei ‘Hafelo'a Gentile’, ¹⁶ona aida ba hemea rama'a, lomi ba i wanewane uaa ba ina neneraa fei law, ma'uaa wagii fei narafawe'ia a'a Jesus Christ. Si'ei, o'ou anaa, ona narafawe'i a'a Christ Jesus ba o'aa wanewane wagii fei we'iaa naranara a'a Christ ma abaa a'a fei neneraa o'ou fei law, uaa wagii fei ba o neneraa fei law, lomi nemea ba i wanewane.

¹⁷“Nabaa o'aa nunuminia ba onei wanewane a'a Christ ma ona fanunu'apa'ia ba o'ou, rama'a hafelo, hanuu fei ba Christ na tenaa ei hafelo'a? Pa'aa lomi. ¹⁸Nabaa una fadudinaa tamanu unado'o birosia, una fama'aia ba yau, hemea barafeaa fei law. ¹⁹Uaa una ma'e wagii fei law ba unei pa'i harenua a'a mei Haidaa. ²⁰Una fatawafipuidii a'a Christ ma lomi una gutadimai, ma'uaa Christ na oa laloo iau. Fei gutanau a'a feni hudi unuu, una gutafininaa fei we'iaa naranara a'a mei Na'uu mei Haidaa, mei na haguau ma na fanaa anaia uaa yau. ²¹A'a ba una putotoginaa fei

^c 2:7 Warea Greek ba *ei lomi na moro* ^d 2:7 Warea Greek ba *ei na moro*; vv. 8 ma 9 anaa.

^e 2:9 Warea Greek ba *Cephas*; v. 11 ma 14 anaa.

rawani'aa mei Haidaa, uaa nabaa fei wanewanea o tonia wagii fei law, pa'aa lomi hanuu fei ma'ea Christ!"^f

Narafawe'ia laraa fei Law

3 ¹Hamu'ou ena poapoa Galatia! Hini na finefineinaa hamu'ou? I ma'aa ei pudaa hamu'ou napa'aa arewa ba Jesus Christ na fatawa. ²Nunumiau ba a apa'aa hepalo manumanu a'a hamu'ou: Hamona tonaa fei Spiriti wagii fei neneraa hamu'ou fei law, o wagii fei narafawe'ia a'a tamanu hamona guainia? ³Haa, hamonamina poapoai? Fama'a hamonado'o pa'i fei Spiriti, ma'uaa e'eni hamona nara ba hamo'aa fapedugaa ei bigi'aa hamu'ou a'a fei faufau rama'a. ⁴Haa, hamona tonaa baua fi'iaa hamu'ou ma lomi hanuna? Narau ba na pa'i hanuna. ⁵Haa, mei Haidaa na fanaa hamu'ou fei Spiritina ma bigi'aa ei foigia a'a hamu'ou uaa ba hamona neneraa fei law, o ba hamona narafawe'i a'a tamanu hamona guainia?

⁶Narama'aia Abraham: "Ina narafawe'i a'a mei Haidaa ma a'a fei, hia na wanewane." ⁷Si'ei, hamonei apa'ifarawaninaa feni ba ei ro'aa narafawe'i, ro'ou, na'uu Abraham. ⁸Fei Bu'u Apuna nadii wareia ba mei Haidaa, iwe fawanewanea ei Gentile a'a fei narafawe'ia ma inadii ufugaa fei rawani'a warea a'a Abraham ba: "Minaa ei gufu, rowe to hawegia uaa yoi."^g ⁹Si'ei, ei narafawe'ia, rona pa'i hawegiaa ro'ou fipui a'a Abraham, mei rama'aa narafawe'ia.

¹⁰Minaa ei rona nara ba ronei neneraa fei law, rona oa a'a fei umua, uaa na udedii fei ne'ia ba: "Fei umua i dinaa a'a hini lomi na bigi'aa minaa ei manumanu laloo fei Bu'uu Law." ¹¹Na arewa ba lomi nemea ba i wanewane i pudaa mei Haidaa wagii fei law, uaa "Ei wanewanea, rona tatalai fininaa fei narafawe'ia." ¹²Fei pa'afii fei law, abaa manumanu narafawe'ia; agia, "Mei i bigi'aa ei manumanu ei, inei neneraa e'ei." ¹³Christ na ponohadiwe'inaa o'ou a'a fei umuaa fei law, hamatee ina tonaa fei umuaa o'ou i a'ana, uaa na udedii fei ne'ia ba: "Fei umua i dinaa a'a hini i fatawa a'a fei haihai." ¹⁴Ina ponohadiwe'inaa o'ou ba fei hawegia, fei na dinaa a'a Abraham nei nofipuimai a'a Jesus Christ ma dinaa a'a ei Gentile ba wagii fei narafawe'ia, o'aa tonaa fei fa'unaia ba o'aa tonaa fei Spiriti.

Fei Law ma fei Warefa'unaia

¹⁵Ena lofu, ado'o fama'aia hepalo tala a'a feni gutagutanaa o'ou wagiene. Ana ale'ei ba nemea lomi ba i putotogi o pafoinaa hepalo fi'ugaia, hepalo rona fi'ugaidigia, ana ale'ei a'a feni. ¹⁶Ei fa'unaia na

^f 2:21 Hefi'a, rona fapedugaa fei wareaa Paul a'a Peter a'a v. 14. ^g 3:8 Genesis 18:18; Genesis 22:18

dinaa a'a Abraham mawe fei fuana. Fei Bu'u Apuna, lomi na ware ba, “i dinaa a'a ei fuamu,” ale'ei ba watauda rama'a, ma'uuaa, “i dinaa a'a fei fuamu,”^h hanuna ale'ei hemea ua, mei Christ. ¹⁷Fei hanui yau sifeni: Fei law, fei nawe nomai 430 igisimasi nenee fei warea, lomi na putotoginaa fei fi'ugaia, fei do'o bigi'aa mei Haidaa ma fapa'ainaa fei fa'unaia. ¹⁸Uaa nabaa fei uga pinemu i nomai a'a fei law, lomi ba i nomai a'a fei fa'unaia; ma'uuaa mei Haidaa a'a fei rawani'ana na fania a'a Abraham wagii fei fa'unaia.

¹⁹Ma nabaa ale'ei, tamanudiai bigi'aa fei law? Ina nomai uaa ei hafelo'a nopa'aloo fei ba na nodigimai fei Fua, fei na unia fei fa'unaia. Hemei fawanewaneaa watola nawe fa'asi'anaa fei law a'a ei alo'alo.

²⁰Ma'uuaa hemei fawanewaneaa watola, lomi i umuinaa hepalo ua gupuu rama'a; ma'uuaa mei Haidaa, hia hemea.

²¹Hanuna ba fei law i fadugeaa ei fa'unaiaa mei Haidaa? Pa'aa lomi. Uaa, nabaa na hawia ba fei law i fani harenuu, fei wanewaneana ana i nofipuimai a'a fei law. ²²Ma'uuaa fei Bu'u Apuna na ware ba minaa feni ano na bobo'ai a'a ei hafelo'a ba tamanu ei fa'unaia, ei i nofininamii fei narafawe'ia a'a Jesus Christ, inei dinaa a'a ei rona narafawe'ia.

²³Ei atawe nomai fei narafawe'ia fei, o'ouna bobo'ai a'a fei law nopa'aloo fei ba ina arewa fei narafawe'ia. ²⁴Si'ei, fei law na ude ale'ei hemea famamoa i tauduginaa o'ou a'aⁱ Christ ba onei wanewane a'a fei narafawe'ia. ²⁵Si'ei ba e'eni, nawe nomai fei narafawe'ia, fai lomi ba ona oa haroo fei law.

Ei Na'uu mei Haidaa

²⁶Minaa hamu'ou, na'uu mei Haidaa uaa fei narafawe'ia a'a Christ Jesus, ²⁷uaa minaa hamu'ou, ena hamona pudugufai a'a Christ, hamona hufai a'a Christ. ²⁸Lomi Jew, Greece, humuwa, abaa humuwa, wawane, pifine, uaa minaa hamu'ou, hemea ua a'a Christ Jesus. ²⁹Nabaa hamu'ou a'a Christ, te, hamu'ou fuuaa Abraham ma ale'ei hemea i tonaa poduu amana uaa fei fa'unaia.

4 ¹Una ware ale'ei ba mei ba i tonaa poduu amana, fa'ua ba iwe tonaa minaa ei poduu amana, ma'uuaa ei ifi badui, hia ale'ei hemea nafi ua. ²Inei oa haroo ei oanananaa ma ei oma'ama'aa nopa'aloo fei au di'augaa amana. ³Ana ale'ei o'ou, ei oi badui, o'ou ale'ei humuwa haroo ei maumau feni ano. ⁴Ma'uuaa ei ipowe nomai fei au, mei Haidaa na aloagii mei Na'una, mei na waninimai a'a hemea pifine, mei na waninimai haroo fei law, ⁵ba i ponohadiwe'inaa ei rona oa haroo fei law, ba o'ou nei tonaa minaa ei manumanu ale'ei ei pa'aa na'u. ⁶Si'ei ba hamu'ou na'u, mei Haidaa na aloagii fei Spiritii mei Na'una i laloo iaa o'ou, fei

^h 3:16 Genesis 13:15; Genesis 24:7 ⁱ 3:24 O, hemea famamoa nopa'aloo fei noramiaa

Spiriti na haroharo ba, “Abba,^j O'ama.” ⁷Si'ei, lomidiai ba yoi humuwa e'eni, ma'uua yoi hemea na'u; ma si'ei ba yoi hemea na'u, mei Haidaa na fa'oanio ana ale'ei hemea tonaa poduu amana.

Paul na Naranara Watauda a'a ei Galatia

⁸Fama'a, ei hamotaa apa'aa mei Haidaa, hamu'ou humuwa a'a ei abaa ale'ei maumau haidaa. ⁹Ma'uua e'eni, hamona apa'aa mei Haidaa—o, a ware ba mei Haidaa na apa'aa hamu'ou—si'ei, tani ei ba hamo'aa momo'ainaa a'a ei maumau lomi faufauna ma lomi hanuna? Haa, hamona nunumai ba hamo'aa humuwaidiai haroo ro'ou? ¹⁰Hamo'ei fanima'aiaa hefi'a baa arewaa, puda, au ma igisimasi! ¹¹Na faharehareaa pepeau ei maumau hamu'ou, ba tamanu ei una bigi'ia a'a hamu'ou, lomi hanuna.

¹²U'ei ware'ai'ai a'a hamu'ou ena lofuu ba hamonei ale'eni yau, uaa yau nado'o ale'ei hamu'ou mina. Lomi hamona fahafeloau a'a hepalo manumanu. ¹³Hamona aida ba ei a u'ugaa fei rawani'a warea a'a hamu'ou fama'a si'ei ba fei funua na pa'au. ¹⁴Fa'ua ba fei funuau na fani rarabaa a'a hamu'ou, ma'uua, lomi hamona fanunu o nara fafelo a'au. Agia, hamona faguta farawaninau bana'aa yau hemea alo'aloo mei Haidaa, o bana'aa pa'aa yau Christ Jesus. ¹⁵Ina dinaia ei ni'eni'ea hamu'ou? Apa'aa ware ba mina, hamona bigi'aa tamanu ei nunumiau, ale'ei nabaa una ware ba hamonei wenu'aa puda hamu'ou ma fanau, lomi manumanu a'a hamu'ou. ¹⁶Haa, eni unawe oanaa bidibidii unuu hamu'ou uaa ba una warefanaa hamu'ou fei fa'uaia?

¹⁷Hefi'adiai rama'a na refurefu unuu ro'ou ba ro'aa muaitonaa hamu'ou a'a ro'ou, ma'uua, na pa'i hafelo'a wagina. Nunumiaa ro'ou, sifei ba o'ounei fidi'inii ba hamonei pasirefurefu a'a ro'ou. ¹⁸Ina rawani ba hamo'aa farefurefu nabaa fei pa'afina na rawani ma ba hamu'ou minaa ale'ei ua ranimai ma abaa uniaa fei ba una nomai hamu'ou. ¹⁹Hamu'ou ena na'uu, hamu'ou ena na fa'agi'aidinaa iau ale'ei hemea pifine ba i wanini nopa'aloo fei ba fei maumau Christ na oafipui a'a hamu'ou. ²⁰Unapa'aa nunuminia ba yau a'a hamu'ou e'eni ma filoginaa fei lao fababagianau a'a hamu'ou, uaa na bibiyei naranarau a'a hamu'ou.

Hagar ma Sarah

²¹Warefanau, hamu'ou ena hamona nunumai ba hamu'ou oa haroo fei law. Lomi hamona aida tamanu na wareia fei law? ²²Uaa na udedii fei ne'ia ba Abraham na pa'i helagui na'una, baduu wawane. Hemea na'u a'a mei humuwa pifine ma hemea a'a mei abaa humuwa. ²³Mei na'una a'a mei humuwa pifine, ina waninimai ale'ei ei baduu ua; ma'uua mei na'una a'a mei abaa humuwa, ina waninimai uaa fei fa'unaiaa mei Haidaa.

^j 4:6 Warea Aramea ba O'ama

²⁴Ei manumanu ei, una warehanunuinia, uaa laguei pifine, lagua ale'ei guapaloei fi'ugaia. Hepalo fi'ugaia, noranamai Maugeni Sinai ma ina wanininaa ei baduu, ei ba ro'ou humuwa: Hemeni Hagar. ²⁵Ma Hagar, hia ale'ei Maugeni Sinai yei Arabia ma ale'ei fei baua gufu Jerusalem e'eni, uaa hia mawe ei na'una, rona oa a'a fei humuwai. ²⁶Ma'uaa fei Jerusalem pafea, lomi humuwa wagina ma hia mei inaa o'ou. ²⁷Uaa na udedii fei ne'ia ba:

“Onei ni'eni'e mena pa'abeu,
 mena lomi ona wawanini baduu;
 asi'alao ma aifabauana,
 yoi, mena lomi na nanamuinaa fei fi'iaa fei waninia;
 uaa ei na'uu mei pa'abeu na watauda
 laraa mei na pa'i harona.”

²⁸Ma hamu'ou ena lofuu, ale'ei Isaac, hamu'ou na'u wagii fei fa'unaia. ²⁹A'a fei au fei, mei baduu i wanini'uamai na haperaraiaa mei baduu na wanini a'a fei faufau fei Spiriti. Ana ale'eni e'eni. ³⁰Ma'uaa tamanu ei wareaa fei Bu'u Apuna? “Alofatatalainaa mei humuwa pifine ma mei na'una, uaa mei na'uu mei humuwa, lomi ba iwe tonaa hesuwi podu a'a mei na'uu mei abaa humuwa.” ³¹Si'ei, ena lofuu, abaa o'ou na'uu mei humuwa, ma'uaa na'uu mei abaa humuwa.

A'a Christ, O'ou Abaa Humuwa

5 ¹Fei pa'afina ba na alaraa o'ou Christ, sifei ba onei'aa humuwai. Si'ei, hamonei ofaufau ma hamonei'aa fa'awatadinaa hamu'ou a'a fei maumau humuwai.

²Hamonei toma'aiaa ei wareau. Yau, Paul, a warefanaa hamu'ou ba nabaa hamona moro'aa hudii wawanei hamu'ou, pa'aa lomi i pa'i awataa Christ i a'a hamu'odu. ³A warediai a'a hememea rama'a, hemei ba ina moro'aa hudii wawaneina, inei neneraa minaa ei law. ⁴Yoi mena ba o neneraa fei law, ona fidi'inii a'a Christ; ona pasidi'ininaa fei rawani'aa mei Haidaa. ⁵Ma'uaa wagii fei narafawe'ia, ona pasirefurefufipui a'a fei Spiritii fei wanewanea, fei ona nunuminia. ⁶Uaa a'a Christ Jesus, fei ba ona moro'aa hudii wawanei, o lomi, lomi hanuna. Hepalo ua na pa'i hanuna; fei narafawe'ia, fei na arewa fininaa fei haguana.

⁷Fama'a hamona poponifawe'i a'a fei fiwaleia. Hini na ore'aa hamu'ou ma lomi hamona neneraa fei fa'uaia? ⁸Fei mau u'ugaia ale'ei, abaa noranamai a'a mei i lala'aa hamu'ou. ⁹“Ma'ida ua fafuafua i fihafuinaa minaa fei palaua.” ¹⁰Na pa'i o'ugau a'a mei Fasu ba lomi hamo'aa tonaa hepalodiai naranara. Lomi na aida ba hia hini, ma'uaa, mei i fapoapoinaa hamu'ou, iwe tonaa arena. ¹¹Ena lofuu, nabaa yau ana fi u'ugaa fei moro'aa hudii wawanei, tani ei ba ana ro'ei haperaraiau eni? Nabaa ale'ei, lomidiai i bidibidi unuu rama'a a'a fei hawafolo. ¹²A'a ei

rama'a rona wareware watauda ale'ei, narau ba ronei fapedugaa bigi'aa ro'ou ma hawihawi'aa minaa ei unuu ro'ou!

¹³Hamu'ou ena lofuu, ina rafeinaa hamu'ou ba hamonei ma'ala. Ma'uaa apuna tonaa fei ma'alaa hamu'ou ba hamo'aa bigi'aa ei maumau hafelo'a;^k agia, pafoo hamu'ou nei firawanii ua fininaa hagua. ¹⁴Minaa ei law na pa'i hepalo ua pa'afina; sifei ba: "Haguaa mei gufumu ale'ei ona haguio." ¹⁵Nabaa ana hamo'ei fibibiyenii ma fihafeloinii, oma'aiaa hamu'ou, nabaa lomi, hamo'aa fifagianainaa ana hamu'ou.

Faweweni a'a fei Spiriti

¹⁶Si'ei, a ware ba nabaa hamo'aa oa a'a fei Spiriti, lomi ba hamowe bigi'aa tamanu ei nunumiaa fei maumau hafelo'a. ¹⁷Uaa fei maumau hafelo'a na nunuminaa tamanu na fadugeaa fei Spiriti ma fei Spiriti na nunuminaa tamanu na fadugeaa fei maumau hafelo'a. Laguna fifadugii ma si'ei ba lomi o'aa bigi'aa tamanu nunumiamu. ¹⁸Ma'uaa, nabaa o neneraa fei Spiriti, lomi ba ona oa haroo fei law.

¹⁹Ei bigi'aa fei maumau hafelo'a na arewa'uamai: fitatafipa'aia, ei abaa fafa'araia ma fafeloaa ana yoi; ²⁰losuinaa ei haidaa sifisifi ma fifinesi; bidibidii unu; lomi firawania; punepunea, fifi'ii unu, wawa'ai poai, fiharenii, hefaa gupu na fifalagii, ²¹nanamaia; hunu poapoai, hefaa gupuu fiharoharoipa'aia; ma ei maumau ale'ei. A aweinaa hamu'ou ale'ei una warefanaa hamu'ou mina ba hini i bigi'aa ei manumanu ei, lomi ba i tonaa fei haparaiaa mei Haidaa.

²²Ma'uaa, si'eni eni fuua fei Spiriti: hagua, ni'eni'ea, gutafarawania, fawiwi'aia, farawani a'a rama'a, ei maumau rawani, fei mau oafagugua, ²³madumuaa rama'a ma apitaia. A'a ei manumanu ei, lomi na pa'i law. ²⁴Ei rona oa a'a Christ Jesus, rona fatawaiiaa ei maumau hafelo'a fipuinaa ei nunumiaa unu. ²⁵Si'ei ba ona oafipui a'a fei Spiriti, onei tatalaifipui a'a fei Spiriti. ²⁶Onei'aa fa'upe'upei ba ona rawani ma fawesuaa iaa nemea ma fiba'iba'inaa hememea hamu'ou.

Bigifarawani a'a Minaa ei Rama'a

6 ¹Ena lofuu, nabaa nemea na pasipa'ai a'a ei hafelo'a, hamu'ou ena hamona oa a'a fei Spiriti, hamonei nofagigilao ma fa'ufalarainia, ma'uaa oma'aa hamu'ou uaa nabaa lomi, ana hamo'aa pasi.

²Harefipuinaa ei rarabaa hememea ma a'a fei, hamopowe fafa'uainaa fei law Christ. ³Hini i nara ba na pa'i harana, ma'uaa lomi harana, ina sifi'aa anaia. ⁴Hememea nei fanunuma'aiaa ei bigi'ana. Te, nene iwe fa'upe'upei ma lo'e ba i fihawawaginaa anaia a'a nemeadiai, ⁵uaa hememea nei harenaa awataa anaia.

^k 5:13 O, *bigi'aa ei nunumiaa unu*; vv. 16, 17, 19 ma 24 anaa.

⁶Hini i tonaa feroia a'a fei Bu'u Apuna, nei alaginaa minaa ei rawani'a manumanu a'a mei feroiana.

⁷Apuna atatea: lomi nemea ba i falalasipa'aa mei Haidaa. Hemea rama'a iwe hufu'aa tamanu na faroia. ⁸Mei i faro a'a ei nunumiaa fei maumau hafelo'a, a'a fei maumau fei,¹ i pa'aa arena; mei na faro a'a ei nunumiaa fei Spiriti, a'a fei Spiriti, i hufu'aa fei harena lomi i pedutoo. ⁹Onei'aa fatatarere a'a ei rawani'a manumanu uaa a'a fei pa'aa au, opowe hufu'aa ei fua naba a lomi ona fapedu ua bigi'a. ¹⁰Si'ei ba na pa'i au o'ou, onei bigifarawani a'a minaa ei rama'a, pa'aa a'a ei maroaa fei narafawe'ia.

Abaa Moro'aa Hudii Wawanei, ma'uaa Manufau Famamaraia

¹¹Ma'aiaa ei baa ne'ia a ne'inaa a'a hamu'ou wagii fei paniu!

¹²Ena ba ro'aa hofeaa hamu'ou rona nunumiaa ba hamonei moro'aa hudii wawanei hamu'ou. Fei pa'aa pa'afina sifei ba ro'aa farapa wagii fei haperaraia, fei i nofininamii fei hawafoloo Christ. ¹³Ei rona moro'aa hudii wawanei ro'ou, ana lomi ba rona neneraa fei law, ma'uaa rona nunumiaa ba hamonei moro'aa hudii wawanei hamu'ou ba ro'aa famamagugui ba hamu'ou i a'a ro'ou. ¹⁴Nunumiau ba a famamagugu a'a hepalo ua manumanu—fei hawafoloo mei Fasuu o'ou, Jesus Christ. A'a fei,^m feni ano na fatawa a'au ma yau a'a feni ano. ¹⁵Fei moro'aa hudii wawanei, o lomi, lomi hanuna; fei na pa'i hanuna sifei, fei manufau famamaraia. ¹⁶Fei gutafarawania ma faloloa'ia i dinaa a'a minaa ei rona neneraa feni warea feni ma ana i dinaa a'a ei Israel, ei rona oa a'a mei Haidaa.

¹⁷Ma fapopo'ii wareau, nemea nei'aa fahafeloau hamatee na pa'i dibaa loralora unuu uaa Jesus.

¹⁸Ena lofuu, fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, i oafipui a'a ei spiritii hamu'ou. Amen.

¹ 6:8 O, ei nunumiaa ununa, a'a e'ei nunumiaa ununa e'ei ^m 6:14 O, mei

EPHESIANS

Warefa'aia

Feni ne'iaa Paul a'a ei Ephesus fi warewareaa fei do'o naraa mei Haidaa, fei ba i figupuinaa minaa ei famamarana i haroo pafea ma yeni malagufu ma Christ hia tabaa ro'ou.

Ei rawarawa lamii feni bu'u ina fama'aia ba i a'a Christ, mei Haidaa, mei Ama na fihupi'inaa ei rafeiana gufuna, futoaa ei hafelo'aa ro'ou ma alaraa ro'ou panii fei hafelo'a.

Odumanu warehanunua na fama'aia ba a'a Christ na pa'i fihupu'ia a'a ei rama'aa gufuu mei Haidaa. Ei losuu ale'ei pa'afii fei unu ma Christ fei taba, o ei finefinee hepalo humu, o ale'ei mei pifine haroo lalaia ma Christ hia harona. Minaa ei na fa'arewaiiaa fei haguaa Christ, fei ma'eana uaa ei hafelo'a, fei rawani'ana ma fei fafa'araiana.

1 ¹Yau, Paul, hemea apostle Christ Jesus a'a fei nunumiaa mei Haidaa.

U'a aloawii feni ne'iau a'a hamu'ou ena apunaiaa mei Haidaa yena Ephesus,^a hamu'ou ena hamona oafagugu^b a'a Christ Jesus:

²Fei rawani'a ma gutafarawania i dinawii a'a hamu'ou noranamai a'a minaa lagua, mei Haidaa, mei hia Amaa o'ou mawe mei Fasu Jesus Christ.

A'a Christ O'aa Pa'i ei Hawegiaa fei Spiriti

³Fei udugia i dinaa a'a mei Haidaa, mei hia Amaa Jesus Christ mei Fasuu o'ou. Ma mei Haidaa na haweginaa o'ou inamoaa fei haroo pafea a'a minaa ei hawegiaa fei spiriti, ei i nofipuimai a'a Christ. ⁴Uaa ei itawe famamaraa feni malagufu, ina rafeinaa o'ou i a'ana ba onei fafa'arai ma ba lomi hepalo tataa o'ou i pudana. A'a fei hagua,^c ⁵inadii bigi'ia ba i taweaa o'ou ale'ei na'una uaa Jesus Christ ba inei wanewaneinaa fei ni'eni'eana ma fei nunumiana— ⁶Onei uduginaa mei Haidaa uaa fei

^a 1:1 Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i yena *Ephesus*. ^b 1:1 O, hamona narafawe'i ^c 1:4 O, pudana a'a fei hagua. ⁵ Hia, inadii

rawani'a fana, fei ina fani'uaiaa o'ou a'a Mei hia na haguia. ⁷Ma mei na'una na ponohadiwe'inaa o'ou a'a fei namona ba i futoaa ei hafelo'a uaa na bauanai fei rawani'aa mei Haidaa, ⁸fei namina hawainaa o'ou fininaa minaa ei apa'a ma apa'ifarawania. ⁹Ma inawe^d fa'arewaia a'a o'ou fei nunumiana, fei nado'o opa'ai, fei i neneraa fei rawani'a naranarana, fei inado'o nunuminia ba i bigi'ia a'a Christ, ¹⁰fei ba i bigi'ia ena inawe nomai fei pa'aa au—ba i pafea ma yeni malagufu i aufipuinaa minaa ei manumanu haroo hemea ua, mei Christ.

¹¹I a'ana, ana ina rafeinaa o'ou,^e ba tamanu fei do'o pagipagiana nei neneraa fei naranaraa mei fi bigi'aa minaa ei manumanu a'a ei nunumiana, ¹²si'ei ba hai'ou rawarawa pa'aa fei o'onaia unu a'a Christ, hai'ounei uduginia uaa fei hawerana. ¹³Ma hamu'ou anaa, hamonamii oafipui a'a Christ ei hamo'aa guainaa fei fa'uai warea, fei rawani'a warea fei tela'anaa hamu'ou. Si'ei ba hamona narafawe'i, ina tama'ainaa hamu'ou a'a hepalo lala, fei Spiriti Apuna, fei inadii fa'unainia ba i aloiamai, ¹⁴ale'ei hepalo uni'uni ba napa'aa fa'uai ba na pa'i uгаа pinee o'ou nopa'aloo fei au ponohadiwe'iaa ei maroaa mei Haidaa—ba u'udugii fei hawerana.

Ei Warea 'ta' ma Lafulafua

¹⁵A'a ei manumanu ei ma ei u'ado'o guainaa fei narafawe'iaa hamu'ou a'a mei Fasu Jesus ma fei haguua hamu'ou a'a minaa ei apunaiaa mei Haidaa, ¹⁶lomi una fafaa ware ba 'ta' uaa hamu'ou ma una'o nonominiaa hamu'ou a'a ei lafulafuau. ¹⁷Una'aida i'igai ba mei Haidaniaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, mei Ama, mei na bauanai hawerana, ba nei fanaa hamu'ou fei Spiritii'f apa'a, fei ba nei arewa ei manumanu a'a hamu'ou ba hamo'aa apa'ifarawaninia. ¹⁸Ana una lafulafu ba nei arewa ei naranaraa hamu'ou ba hamo'aa aida ba batanai fei o'onaia unu waggii fei rafeiana hamu'ou, ei baua hawegiana a'a ei apunaia, ¹⁹ma ba fei faufauna a'a o'ou ei ona narafawe'i, lomi tawi'ana. Fei faufau fei, ina ale'ei fei bigi'aa fei baua faufauna, ²⁰fei ina bigi'ia a'a Christ, ei i fa'asi'ania a'a fei ma'ea ma na fagutania ma'auna a'a fei gufu pafea, ²¹namina pafeai laraa minaa ei hapara, forafora, faufaua, fasu ma minaa ei hara a'a feni au feni mawe fena au ataa nomai. ²²Ma mei Haidaa na augaa minaa ei manumanu haroo pinena ma na unia ba hia fasuu minaa ei manumanu waggii fei losuu, ²³ma fei losuu fei, fei ununa ma a'a minaa ei maumauna, ina fapepesunaa minaa ei manumanu tadiwe'aia.

Fei Harenua a'a Christ

2 ¹Mina, hamu'ou ale'ei ma'ea a'a e'ei tata ma e'ei hafelo'aa hamu'ou, ²e'ei hamona tatalai wagina ei hamo'aa neneraa ei maumau feni

^d 1:8,9 O, o'ou. *Fininaa minaa ei apa'a ma apa'ifarawania 9 inawe* ^e 1:11 O, ana ina fa'oanaa o'ou ale'ei na'u ba i tonaa manumanuu amana ^f 1:17 O, hepalo spiriti

ano mawe ei maumau mei haparaa fei haroo pafea. Fei spiritina fei fi bigi a'a ei rona barafe. ³Minaa hai'ou anaa, hai'ounado'o guta inamoaa ro'ou fama'a; faho'ooa ei hafelo'a maumau[§] hai'ou ma neneraa ei nunumiana ma ei naranarana. Ana ale'ei ro'ou, wagii ei pa'aa maumau hai'ou, hai'ou'aa tonaa sibana. ⁴Ma'uaa, sifei ba fei baua haguana o'ou, mei Haidaa, mei na rata fei faloloa'iana, ⁵na fani harenuaa o'ou i a'a Christ, ei o'aa oa ale'ei ma'ea fininaa ei hafelo'aa o'ou—na fatelaiaa o'ou fei rawani'ana. ⁶Ma mei Haidaa na fa'asi'anaa o'ou fi puinaa Christ ma fagutanaa o'ou i a'ana wagii fei gufu pafea i a'a Christ Jesus ⁷ba a'a ei arewaa i nomai hinene, i fama'aa fei rawani'ana, fei lomi tawi'ana, i fama'aiaa o'odu fei rawani'ana, i a'a Christ Jesus. ⁸Uaa a'a fei rawani'a, hamona tela uaa fei narafawe'ia—ma fei, abaa noramiana a'a hamu'ou—uaa hepalo fanaa mei Haidaa, ⁹abaa bigi'uaa rama'a, si'ei, lomi nemea ba i mamagugu wagina. ¹⁰Uaa hamu'ou au'au panii mei Haidaa, hamona mamaramai a'a Christ Jesus ba hamo'aa bigi'aa ei rawani'a bigi'a, ei dii pagi'augaa mei Haidaa ba bigi'aa o'ou.

Hemea Ua a'a Christ

¹¹Si'ei, hamonei nonominia ba hamona waninimai ale'ei Gentile. Ma rona ware ba lomi hamona moro'aa hudii wawanei—ale'ei wareaa ei rona moro'aa hudii wawanei (fei rona bigi'ia a'a ei hudi unuu ei wawane)—¹²Naraia ba mina, hamona farapa a'a Christ ma a'a ba hamu'ou Israel ma hamona raua a'a fei fi'ugaiaa fei fa'unaia, lomi o'onaia unu ma ana lomi Haidaniaa hamu'ou yeni malagufu. ¹³Ma'uaa e'eni, a'a Christ Jesus, hamu'ou ena hamonado'o gutafaraua, hamonawe nofarafil'imai uaa fei namoo Christ.

¹⁴Uaa ana hia mei i farawaninaa o'ou, mei na bigi'ia ba helagui, ale'ei hemea ua ma na birosiaa fei na fafihafeloinaa pafoo lagua ¹⁵a'a fei pigiona na fapedugaa fei law, fei na fafisibainaa lagua fininaa ei warea ma feroia wagina. Fei nunumiana sifei ba i famamaraa hemea manufau rama'a a'a laguei, ba i fagutafarawaninaa lagua, ¹⁶ma a'a hepalo ua hudi unu ina fagutafipuidinaa lagua i a'a mei Haidaa uaa fei hawafolo, fei ina fapedugaa fei fisibaiaa lagua. ¹⁷Ina nomai ma u'ugaa fei gutafarawania a'a hamu'ou ena hamona gutafaraua mawe e'ei rona gutafafil'i. ¹⁸Uaa i a'ana minaa agua na pa'i tala i dinaa a'a mei Ama wagii hepalo ua Spiriti.

¹⁹Si'ei, e'eni, fai lo'e ba hamu'ou rama'aa rauaa, o rama'aa hepapa gufu, ma'uaa, hamu'ou ale'ei pa'aa rama'a gufuu mei Haidaa fi puinaa ei apunaia ma ei maroaa fei humuu mei Haidaa, ²⁰fei na fadu pafoo fei fasu'ufufugoi ei apostle ma ei mamama'a, fei ba Christ Jesus, ana hia, fei

§ 2:3 O, faho'ooa ei nunumiaa unuu

pa'aa fafasui fei fasu'ufufugoi. ²¹I a'ana, minaa fei humu na fadufitanai ma a'a mei Fasu na ufalarai ale'ei hepalo apunai humuu mei Haidaa. ²²Ma i a'ana, hamu'ou ana ale'ei finefine ina fadufipuinaa hamu'ou ba ale'ei hepalo humu ba wagii fei Spiritina, mei Haidaa i oa i lalona.

Paul, mei U'uga a'a ei Gentile

3 ¹Sifei, fei pa'afina ba yau Paul na bobo'ai a'a Christ Jesus uaa ba a hadumaa hamu'ou ena Gentile.

²Woro ba hamona guaidigaa fei bigi'aa fei rawani'aa mei Haidaa, fei ina fanau ba unei u'ufanaa hamu'ou. ³Sifei ba, hefei nado'o ude'opa'ai, inawe foiginia ma fa'arewaia a'au, ale'ei ma'lidei do'o ne'iau fama'a. ⁴Ena hamona igoaa feni, hamopowe apa'ifarawaninaa fei apa'au a'a fei u'ugaa Christ, fei nado'o opa'ai, ⁵fei lomi na fa'arewaia a'a ei rama'aa ei tawe i didii, ale'ei i fa'arewaia fei Spiriti a'a ei apostle ma ei mamama'a, ei rona apunai a'a mei Haidaa. ⁶Fei manumanu inado'o opa'ai, sifeni ba, a'a fei rawani'a warea, ei Gentile, ro'ou ale'ei pa'aa na'u fipui a'a ei Israel ale'ei maroaa hepalo ua unu ma rona tofipuinaa fei fa'unaia a'a Christ Jesus.

⁷Unawe oanaa nafii feni rawani'a warea uaa fei rawani'aa mei Haidaa, fei na fanau a'a fei bigi'aa fei faufauna. ⁸Pa'aa fa'ua ba unamina oanaa pu laraa minaa ei apunaia, ma'uaa, ina fanau feni rawani'a: ba unei u'ufanaa ei Gentile ei watauda rawani'a manumanuu Christ ei na waiwai ba o labagipa'ia ⁹ma ba unei fama'aiaa minaa ei rama'a fei bigi'a a'a fei manumanu nado'o opa'ai, fei na ude'opa'ai a'a mei Haidaa fama'a, mei na famamaraiaa minaa ei manumanu. ¹⁰Fei naranarana, sifei ba e'eni, a'a ei losuia, ei watauda mau apa'aa mei Haidaa nei arewa a'a ei hapara mawe ei bauana inamoaa fei haroo pafea, ¹¹ale'ei ba i neneraa fei nunumiana, fei na ude ranimai, fei inawe bigidigia a'a Christ Jesus, mei Fasuu o'ou. ¹²I a'ana ma wagii fei narafawe'ia a'ana, ina rawani ba o'aa nofarafilalao a'a mei Haidaa fininaa mamalawiaa naranara ma laugu'ua. ¹³Si'ei, a i'iginaa hamu'ou ba hamonei'aa fanunuta a'a ei awatau uaa hamu'ou, hamatee manumanu i farawaninaa hamu'ou.

Na Lafulafunaa ei Ephesus

¹⁴Sifei fei pa'afina ba una o'o'ui a'a mei Ama, ¹⁵mei, minaa ei maroana i pafea^h ma yeni malagufu rona to haraa ro'ou a'ana. ¹⁶Una lafulafu ba a'a ei watauda rawani'ana i fawe'iaa hamu'ou laloo ei naranaraa hamu'ou a'a fei faufau noranamai a'a fei Spiriti ¹⁷ba i a'a fei narafawe'ia, Christ i oa laloo ia hamu'ou. Ma una lafulafu ba hamu'ou, ena ina gugudii waraa fei hagua laloo ia hamu'ou, ¹⁸hamonei pa'i faufau fipui a'a minaa ei apunaiaa mei Haidaa, hamonei aida ba batanai fei haguaa Christ—fei larena, malana,

^h 3:15 O, mei, hia amaa minaa ei yei pafea

tarena ma walalona ¹⁹ma ba hamonei aida fei hagua fei, fei na muainaa fei apa'a—ba hamonei pepesu a'a minaa ei maumau mei Haidaa.

²⁰Ma i a'ana, mei imina bigi'apoidinaa tamanu o'aa i'iginia o naranaraia wagii fei faufau, fei fi bigi inamooa o'ou. ²¹Inei tonaa hawerana laloo fei losuu mawe Christ Jesus ma a'a minaa ei tawe ranimai ranimai! Amen.

Fihupi'ii wagii fei Hudi Unuu Christ

4 ¹Si'ei ba yau hemea na bobo'ai uaa mei Fasu, u'ei ware'ai'ai a'a hamu'ou ba wagii ei tatalaiaa hamu'ou, inei rawani ua a'a fei rafeia hamona tonia. ²Hamoneimina fafafaunaa pu ma madumui; hamonei fawiwi'ai ma fafirawaninaa pafoo hememea hamu'ou fininaa hagua. ³A'a minaa ei faufau hamu'ou, hamonei panarofawe'ia fei hupii'aa fei Spiriti wagii fei maumau gutafarawania. ⁴Na pa'i hepalo ua hudi unu ma hepalo ua Spiriti—ana ale'ei hamona tonaa hepalo ua o'onaia unu ei i rafeinaa hamu'ou— ⁵hemea ua Fasu, hepalo ua narafawe'ia, hepalo ua pudugufaia; ⁶hemea ua Haidaa, mei Amaa minaa ei rama'a, mei na pafeainaa minaa ei manumanu ma i a'a minaa e'ei ma i laloo minaa e'ei.

⁷Ma'uaa ina alaginaa fei rawani'ana a'a hememea o'ou ana ale'ei nunumiaa Christ. ⁸Si'ei, i' ware ale'ei ba:

“Ei i dinaa pafea,
ina tauduginaa ei bobo'aia laloo fei wana
ma ina fani fana a'a ei rama'a.”

⁹(Mei “ina dinaa pafea” ana na dinaa waduhero.) ¹⁰Mei na dinaa pu, ana simeimei na dinaa pafoo fei pumanugawe ba nei oa a'a minaa ei manumanu hitani.) ¹¹Ana hia mei i alaginaa ba hefi'a apostle, hefi'a mamama'a, hefi'a u'ugaa fei rawani'a warea ma hefi'a pasta ma feroia, ¹²ba ronei fawe'iaa ei apunaia a'a ei bigi'a ba fei pa'afii Christ neipa'aa we'i ¹³nopa'aloo fei fihupii'aa minaa o'ou wagii fei narafawe'ia ma fei apa'aa mei Na'uu mei Haidaa ma opowe a'u ba opowe tonaa minaa ei maumau Christ.

¹⁴Ma nabaa ale'ei, lomidiai ba o'ou baduu ua ba o lafelao ma lafemai wagii ei mamaua ma waniwanii fei lalarenaa ei feroia ma ei manitoai sifisifii ei rama'a ba ro'aa sifi'aa o'ou. ¹⁵Ma'uaa owe wareaa fei fa'uaia fininaa fei hagua, a'a minaa ei manumanu opowe no'a'ulao a'a mei hia Fasu, mei Christ. ¹⁶I a'ana minaa fei pa'afi na udefipuinaa minaa ei wao hudi unu ma nogipelao ma noma'ualao fininaa fei hagua ei fi bigi'aa fei bigi'ana hepapalo finefinee unu.

Guta Ale'ei ei Na'uu fei We'ai

¹⁷Si'ei, a warefanaa hamu'ou feni ba hamonei bigi'ia a'a mei Fasu ba hamonei'aa tatalai ale'ei ei mau talaiiaa ei Gentile, ale'ei fei mau

i 4:8 O, mei Haidaa i j 4:9 O, dinaa ei walalooa feni malagufu.

hafelo'aa naranaraa ro'ou. ¹⁸Na roroma ei naranaraa ro'ou ma rona di'ininaa fei harenuaa mei Haidaa uaa ina polai tabaa ro'ou hamatee na waiwai tabaa ro'ou. ¹⁹Lomi rona fai nanamuipa'aa unuu ro'ou, si'ei, rona fifaninaa ro'ou a'a ei nunumiaa unuu ro'ou ba ro'aa bigi'aa minaa ei mau toai hafelo'a ma na ude sisii ua haraa ro'ou.

²⁰Ma'uua hamu'ou, lomi hamona apa'aa Christ ale'ei. ²¹Hamonapa'aa guainaa fei u'ugana ma hefi'a, rona feroinaa hamu'ou fei fa'uaia a'a Jesus. ²²Rona feroinaa hamu'ou wagii fei tatalaiaa hamu'ou mina ba hamonei siminaa ei maumau hamu'ou mina, ei na tauia loasi a'a ei sifisifi nunumiana; ²³ma ba hamonei tonaa fei manufau naranara ²⁴ma hamonei fahawaiaa fei manufau maumau, fei na mamaramai ba i ale'ei mei Haidaa a'a fei pa'aa wanewanea ma fafa'araia.

²⁵Si'ei, hememea hamu'ou nei siminaa fei mau sifisifi ma warefa'uai a'a mei gufumu, uaa minaa o'ou, maroaa hepalo ua unu. ²⁶“Fapedugaa fei sibamu, apuna bigifafelo”: Inei pedu fei sibamu ei atawe lolo fei halo ²⁷ma apuna fani uгаа pinee mei Hani'u. ²⁸Mei na'aida topa'ai, inei'aa bigidinia, ma'uua inei biginaa panina ba i pa'i manumanu ba i fani a'a ei lomi rona pa'i.

²⁹Inei'aa lele'aa poamu ei hafelo'a warea, ma'uua tamanu i hadumaa hefi'a a'a tamanu ona aida ba i farawaninaa ro'ou ba inei hadumaa ei rona guai. ³⁰Ma apuna fanunutaa fei Spiriti Apuna mei Haidaa, fei na oa a'a hamu'ou ale'ei hepalo tamatama nopa'aloo fei arewaa ponohadiwe'ia. ³¹Fapedugaa minaa ei para'aa maumau, ei mau fifi'ii unu, ei sibasibaa, ei mau bala'afigii unu, ei mau u'ufafeloaa rama'a ma watauda ei mau ei bidibidii unu. ³²Fafirawanii ma fifaloloa'inaa hememea ma futoaa ei tataa hememea hamu'ou ana ale'ei ba a'a Christ, mei Haidaa na futoaa ei tataa hamu'ou.

5 ¹Si'ei, fei maumau hamu'ou nei fimina'einaa fei maumau mei Haidaa, ale'ei ei baduu, ei ina haguua ro'ou ²ma tatalai fininaa fei hagua, ana ale'ei Christ na haguua o'ou ma rawa'a'afai a'a mei Haidaa uaa o'ou, ale'ei hepalo fana, hepalo na dufa.

³Ma'uua i a'a hamu'ou, inei'aa pa'i ma'ida mau fitatafipa'aia, o hepalo mau hafelo, o mau bagito, uaa ei maumau ei, lomi na rawani a'a ei rama'aa gufuu mei Haidaa, ei rona apunai. ⁴Ana hamonei'aa warefafelo, o warefa'a'afoloi, o hafelo'a warefigaia, ei manumanu abaa rawani'a, ma'uua hamonei ware 'ta' ua. ⁵Uaa a'a feni, hamonapa'aa aida ba fa'ua: Lomi i pa'i rama'aa fitatafipa'aia, hafeloia, o bagitoia ba i pa'i gutanana a'a fei haparaiaa Christ mawe mei Haidaa,^k uaa nemea ale'ei i haguua e'ei manumanu e'ei. ⁶Apuna guaitonaa sifisifi wareaa nemea, uaa a'a ei manumanu ei, fei sibaa mei Haidaa, i pasinaa pafoo ei rona barafe. ⁷Si'ei, apuna rarafiaa ro'ou.

^k 5:5 O, fei haparaiaa mei Christ mawe mei Haidaa

⁸Uaa mina, hamu'ou roromaa, ma'uaa e'eni hamu'ou we'ai a'a mei Fasu. Te, hamonei tatalai ale'ei ei na'uu fei we'ai ⁹(uaa ei fuua fei we'ai, minaa ei rawani'a manumanu, ei na wanewane ma fa'uai) ¹⁰ma hamonei labarainaa tamanu na fani'eni'ea mei Fasu. ¹¹Apuna atetea a'a ei bigi'aa fei roromaa, ei lomi fuana, ma'uaa, fa'arewaiiaa ro'ou. ¹²Uaa manumanuu mamafaa nabaa hamo'aa wareaa tamanu rona bigi'opa'ainia ei barafea. ¹³Ma'uaa minaa ei manumanu na fa'arewaiia fei we'ai, ona fanunu'apa'ia, ¹⁴uaa fei we'ai na fa'arewaiiaa minaa ei manumanu. Si'ei, i ware ale'eni:

“Wera, mena ma'igua,
asi'aa a'a ei ma'ea,
ma Christ i fawe'ainio.”

¹⁵Si'ei, hamonei talaiwagi'inaa hamu'ou—abaa ale'ei ei lomi rona pa'i apa'a, ma'uaa hamonei ale'ei ei rona pa'i apa'a. ¹⁶Ma hamonei bigifawe'i eni fi pa'i au, uaa eni arewaa e'eni na hafelo. ¹⁷Si'ei, hamonei'aa poapoai, ma'uaa hamonei apa'ifarawaninaa tamanu nunumiaa mei Fasu. ¹⁸Hamonei'aa hunufapoa-poai a'a ei wine, ei i notonaloo hamu'ou a'a ei hafelo'a. Ma'uaa inei didifaa hamu'ou fei Spiriti. ¹⁹Hamonei fiwarewareinaa ei psalm, ei laugaa losuu ma ei laugaa manumanuu fei Spiriti. Lalaugi ma tanu lauga i laloo naranaraa hamu'ou a'a mei Fasu ²⁰ma ranimai, ware 'ta' a'a mei Haidaa, mei Ama wagi minaa ei manumanu a'a fei haraa mei Fasuu o'ou Jesus Christ.

²¹Si'ei ba hamona ma'auaa Christ, hememea hamu'ou nei fafefe a'a nemeadiai.

Pifine ma Wawane Haroo Lalai

²²Hamu'ou ena pifine, hamonei fafefenaa ena haroo hamu'ou ana ale'ei hamona fafefenaa mei Fasu. ²³Uaa mei wawane na haroa, hia mei fasuu mei harona ana ale'ei Christ, hia Fasuu fei losuu, fei hudi ununa, fei hia ana fatela'ana. ²⁴Ma si'ei ba fei losuu na fafefenaa Christ, ana ale'ei ba ei pifine, ronei fafefenaa ei haroo ro'ou a'a minaa ei manumanu.

²⁵Hamu'ou ena wawane, hamonei haguua ei haroo hamu'ou, ana ale'ei Christ na haguua fei losuu ma na rawa'a'afai wagina ²⁶ba i fafafa'arainia, ale'ei ba ina fesuia' a'a fei warea, ²⁷ma ba i fa'ufalarainia i ma'ana ale'ei hepalo fananamai losuu, lomi na pidaa, o hafidu'udu'u, o hepalo lolo, ma'uaa na fafa'arai ma lomi tatana. ²⁸Ena wawane lalaia, ronei haguua ei haroo ro'ou ana ale'ei rona haguua ei hudi unuu ana ro'ou. Mei na haguua mei harona pifine na haguua anaia. ²⁹Uaa lomi hemea i bidibidi ununa a'a fei ana hudi ununa, ma'uaa ina faguia ma oma'aia ana ale'ei na bigi'ia Christ a'a fei losuu— ³⁰uaa o'ou, maroaa fei pa'afina. ³¹Sifei fei pa'afina ba “Hemea wawane i di'ininaa amana ma inana ma i tau a'a mei

¹ 5:26 O, *fesudigia*

harona ma lagu'awe pigioinaa hepalo.”³² Fei, hepalo baua manumanu na ude opa'ai—ma'uaa, u'ei warewareaa Christ ma fei losuu. ³³ Ma'uaa hememea hamu'ou nei haguua mei harona pifine ana ale'ei ina haguua anaia ma mei harona pifine, inei ma'auaa mei harona.

Ei Baduu, ei Ama ma ei Ina

6 ¹Ena baduu, guainaa wareaa ei ama ma inaa hamu'ou a'a mei Fasu; uaa fei, ina wanewane. ²“Ma'auaa amamu ma inamu”—sifei fei rawarawa warea laloo fei law, fei i nofipuimai a'a fei warefa'unaia—³“ba o'aa gutafarawani ma gutafamalaa yeni malagufu.”

⁴Ena ama, apuna fasibaiaa ei na'uu hamu'ou; agia, hamonei feroinaa ro'ou a'a ei feroia ma wareaa mei Fasu.

Ei Humuwa mawe ei Fasu

⁵Ena humuwa, guainaa wareaa ei fasuu hamu'ou yeni malagufu fininaa ma'aua ma honua ma rawani'a naranara, ana ale'ei ba hamona guainaa ei wareaa Christ. ⁶Guainaa wareaa ro'ou abaa una fei ba rona fanunuaa hamu'ou, ma'uaa, ale'ei humuwaa Christ, hamonei bigi'aa ei nunumiaa mei Haidaa noranamai i naranaraa hamu'ou. ⁷Si'ei, bigifawe'i, ale'ei ba hamona bigibigi a'a mei Fasu ma abaa a'a rama'a, ⁸uaa hamona aida ba mei Fasu i fani pono'a a'a hememea wagii tamanu rawani'a na bigi'ia nabaa hia humuwa, o lo'e.

⁹Ma ena fasu, ei rawani'aa hamu'ou nei fimina'ei a'a ei humuwaa hamu'ou. Apuna fararaoaa ro'ou, uaa hamona aida ba mei Fasu hamu'ou ma ro'ou, hia i pafea ma lomi papa'aa ununa.

Ei Finefinee Fo'aa a'a mei Haidaa

¹⁰Fei fapopo'ii wareau sifei ba hamonei oafawe'i a'a mei Fasu ma a'a fei baua faufauna. ¹¹Fahawaiaa minaa ei finefinee fo'aa a'a mei Haidaa ba hamo'aa ufadugepa'aa ei manitoai mei hani'u. ¹²Uaa fei ote'oteiaa o'ou abaa fi fadugeaa ei a'a pigio ma raraa, ma'uaa fi fadugeaa a'a ei hapara ma bauana mawe ei faufau feni ano, feni na roroma ma a'a ei hafelo'a spiriti inamoaa fei haroo pafea anaa. ¹³Si'ei, hamonei fahawaiaa minaa ei finefinee fo'aa a'a mei Haidaa ba ena ina nomai fei arewaa hafelo, hamo'aa ufawe'ipa'i ma ena hamona bigipedugaa minaa ei manumanu, hamo'aa ufawegipa'i. ¹⁴Si'ei, hamonei ofafaufau a'a fei adii fa'uaia, fei na adinaa walaa hamu'ou, a'a fei papanii niniwai fei wanewanea ¹⁵ma rafe supinee hamu'ou a'a fei rawani'a wareaa fei gutafarawania. ¹⁶Ma fahononoo minaa ei, tonaa fei rapirapii fei narafawe'ia, fei ina pereaa minaa ei hioo mei hani'u, ei na pa'i hafii umuna. ¹⁷Fahawainaa fei tao tela'ana ma waduu fei Spiriti, fei wareaa mei Haidaa. ¹⁸Ma lafulafu a'a fei Spiriti ranimai a'a watauda ei mau lafulafua ma i'igaia. Ei hamo'ei

naranaraiaa e'ei, hamonei oma'ama'a ma u lafulafunaa ei apunaiaa mei Haidaa.

¹⁹Lafulafunau anaa ba ena una gigiaa umuu, i fani paolaa wareau ba a laugu'ai ena na fa'arewaiiaa ei na ude opa'ai a'a fei rawani'a warea, ²⁰fei u'ei guta bobo'ai wagina ale'ei hemea umuiaa mei Haidaa. Lafulafu ba unei wareia fininaa fei laugu'aia.

Ei A'apoo Aloana Warea

²¹Tychicus, mei pa'aa lofuu o'ou, mei weweeaa nafi a'a mei Fasu, iwe warefanaa hamu'ou minaa ei manumanu ba hamonei aida ba yau batanai ma fi bigi'aa tamanu. ²²Sifei fei pa'afina ei a aloiawau a'a hamu'ou ba hamonei aida ba hai'ou batanai ma ba i fawe'iaa ei naranaraa hamu'ou.

²³Guapaloeni i dinaa a'a ei lofu: fei gutafarawania ma fei hagua fininaa fei narafawe'ia noranamai a'a mei Haidaa, mei hia Ama mawe mei Fasu, Jesus Christ. ²⁴Fei rawani'a i dinaa a'a minaa ei lomi i pedutoo fei haguaa ro'ou mei Fasuu o'ou, Jesus Christ.

PHILIPPIANS

Warefa'aia

Feni ne'iaa Paul fi dinaa a'a fei rawarawa losuu fei fa'asi'anana i Philippi. Eni i ne'inaa feni, ne'iana ei hia yei humuu bobo'aia uaa ina gainia ba hefi'a rona feroinaa fei sifisifi feroia laloo fei losuu i Philippi.

Fei pa'afii fei ne'iana ba i ware 'ta' a'a ei losuia i Philippi wagii ei fanaa ro'ou ba haduhaduna ei i gutafafelo i bobo'aia ma ba ana i farawaninaa naranaraa ro'ou ba ronei laugu'ai ma o'ugi ua wagii ei awataa rona pa'i.

Ana fi fanonominiaa ro'ou ba fei fihupi'iaa ro'ou a'a Christ, hepalo fanaa mei Haidaa fei rawani'ana, fei ro'aa tonia wagii fei narafawe'ia ma abaa fei neneraa ro'ou fei mau bigi'aa ei Jew wagii fei law.

Feni ne'ia fi wareaa fei ni'eni'ea, laugu'a, fihupi'ia ma ofasisia wagii ei narafawe'ia ma fei gutanaa ro'ou. Ana fi fama'aiaa fei haguua Paul fei losuu i Philippi.

1 ¹Haigua Paul ma Timothy, nafii Christ Jesus.

Ma feni ne'iaa haigua i dinaa a'a minaa ei apunaiaa mei Haidaa, ei rona oafipui a'a Christ Jesus yei Philippi mawe ei bauaniaa losuu^a ma ei paniaa panii ro'ou:

²Fei rawani'a ma gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou noranarai a'a mei Haidaa, mei Amaa o'ou ma mei Fasu, Jesus Christ.

Fei Warea 'ta' ma fei Lafulafua

³Una ware 'ta' a'a mei Haidaa, ranimai, ena una'o narapa'aa hamu'ou. ⁴A'a minaa ei lafulafuau minaa hamu'ou, una'aida lafulafu fininaa ni'eni'ea, ⁵uaa hamona harefipui a'au fei rawani'a warea a'a fei rawarawa arewaa nopa'amii wagienei ⁶ma una o'ugaa fei ba mei i fa'asi'anaa fei rawani'a bigi'a i a'a hamu'ou, i bigifapedugaa fei bigi'a nopa'aloo fei arewaa Christ Jesus.

^a 1:1 Hepalo warea English ba *bishop* (bauaniaa losuu)

⁷Ina wanewane ba una nara ale'ei a'a hamu'ou, uaa minaa hamu'ou i naranarau; uaa nabaa una bobo'ai, o una wareaa pepe'i ba fa'ua fei rawani'a warea, minaa hamu'ou, hamona tofipui a'au fei rawani'aa mei Haidaa. ⁸Mei Haidaa i u neneu a'a fei ba yau, napa'aa nunuminaa minaa hamu'ou wagii fei ha'eiaa Christ Jesus.

⁹Ma feni lafulafuau sifeni: ba fei haguua hamu'ou nei nogipelao fininaa fei apa'a ma nei lamalamai ei naranaraa hamu'ou ma hamo'aa fanunupa'aa ei na walalo ¹⁰ba hamo'aa fanunu'apa'aa ei naminapa'aa rawani ma hamo'aa fafa'arai ma lomi hepalo tataa hamu'ou nopa'alo fei arewaa Christ ¹¹ba nei pepesu fei fuua fei wanewanea, fei noranarai a'a Jesus Christ—ba nei fabauaninaa fei haraa mei Haidaa ma fei udugiana.

Fei Bobo'aiaa Paul na Fatalainaa fei Rawani'a Warea

¹²Nunumiau ena lofuu ba hamonei aida ba ei na bapa'au, napa'aa fatalainaa fei rawani'a warea. ¹³Ma a'a fei, inawe arewa a'a minaa ei oanananaa fei humuu mei hapara^b mawe minaa ei rama'a ba yau, na bobo'ai hamatee Christ. ¹⁴Wagii fei bobo'aiau, watauda ei lofu a'a mei Fasu, na rawanidiai naranaraa ro'ou ba ro'aa u'ufawe'i ma laugu'ua a'a fei rawani'a wareaa mei Haidaa.

¹⁵Pa'aa fa'ua ba hefi'a, rona u'ugaa Christ a'a fei wawa'aia poa ma fei ba minaa ro'ou ua, ma'uua hefi'a, a'a fei rawani'a maumau. ¹⁶Ei i rawani maumau ro'ou, rona bigi fininaa fei hagua ma rona aida ba yau yeni uaa una u nenee fei rawani'a warea. ¹⁷Ei abaa pa'aa naranaraa ro'ou, rona u'ugaa Christ a'a fei wawa'aia poa ma nara ba ro'aa fahafeloau e'eni a'a feni bobo'aiau.^c ¹⁸Ma'uua lomi manumanu, na? Sifeni, feni baua manumanu ba wawa'aia poa, o lo'e, si'ei ba ona u'ugaa Christ. Ma a'a fei, una ni'eni'e.

Hi'i, ma amina ni'eni'e'ualao, ¹⁹uaa una aida ba wagii ei lafulafuua hamu'odu ma fei hadumaa fei Spiritii Jesus Christ, tamanu na nomai a'au iwe alarau.^d ²⁰Unamina refurefu ma na o'onai unuu ba lomi a mamafa ma unei laugu'ai ba e'eni ana ale'ei ranimai unei uduginaa Christ a'a fei hudi unuu nabaa una werawera, o una ma'e. ²¹Uaa, a'au, fei una werawera, manumanuu Christ ma nabaa a ma'e, una mua wagina. ²²Nabaa a gutadilao a'a fei hudi unuu, i wataudilao fuua ei bigi'au. Ma'uua afaia guapaloei? Lomi na aida! ²³Ina hamamaguua fei naranarau a'a guapaloeni: nunuminau ba a aunu ma oafipui a'a Christ, fei namina pafeai laraa fei ba a gutalao, ²⁴ma'uua i farawaninaa hamu'ou nabaa yau ana a'a feni hubeu. ²⁵Si'ei ba unapa'aa aida fei, una aidadii ba yau, a oa ma a gutafipuila'o a'a minaa hamu'ou ba hamonei bigipa'ilao ma

^b 1:13 O, a'a minaa fei humuu mei hapara ^c 1:16,17 Hefi'a ne'ia na filoginaa vv. 16 ma 17.

^d 1:19 O, fatela'anau

ni'eni'e a'a fei narafawe'ia. ²⁶Ma a'a feni oanau a'a hamu'ou, fei ni'eni'ea hamu'ou a'a Christ Jesus, inei bauanai apoidiai.

²⁷Ma tamanu na nomai, ei maumau hamu'ou nei wanewaneinaa fei rawani'a wareaa Christ. Ma nabaa a nomai ma'a hamu'ou, o na gutafaraua ma guai'uaia ba hamona batanai, una aida ba hamona ufawe'i a'a hepalo ua spiriti ma bigibigi ale'ei hemea ua rama'a wagii fei narafawe'iaa fei rawani'a warea ²⁸ma pa'aa lomi hamona ma'au a'a ei ro'aa fadugeaa hamu'ou. Fei, ale'ei hepalo lala a'a ro'ou ba rowe fagiana, ma'uaa hamu'ou, hamowe tela—ma fei, bigi'aa mei Haidaa. ²⁹Uaa a'a Christ, ina fifaninia a'a hamu'ou ba abaa uniaa fei ba hamonei narafawe'i ua a'ana, ma'uaa ana hamonei to fi'ia a'ana ³⁰hamatee e'eni, hamonawe tonaa fei awataa, fei hamona fanunupa'ia ba unado'o tonia, fei hamo'ei guainia ba ana i a'au e'eni.

Neneraa fei Mau Fapududuaa Christ

2 ¹Nabaa na fa'unuwenuweaa naranaraa hamu'ou fei fihupi'iau hamu'ou a'a Christ, o na farawaninaa hamu'ou fei haguana, o hamo'aa guta farawani a'a fei Spiriti, o na famagigiaa naranaraa hamu'ou, o na fafaloloa'inaa hamu'ou, ²te, hamonei fa'a'apoidinaa fei ni'eni'eau wagii fei ba hamo'aa pa'i hepalo ua naranara ma hepalo ua hagua ma hepalo ua spiriti ma hepalo ua nunumia. ³Apuna bigi'aa hepalo manumanu a'a ei mau wawa'aia poa, o ei mau mamagugua lomi pa'afina, ma'uaa a'a fei mau pududua hamonei nara ba hefi'adiai, rona pafeai a'a hamu'ou. ⁴Hememea hamu'ou nei'aa naranara'uaiaa ei nunumiana, ma'uaa ana inei naranaraia ei nunumiaa hefi'adiai.

⁵Ei mau naranaraa hamu'ou nei fimina'ei a'a fei mau naranaraa Christ Jesus:

⁶Mei anaia^e pa'aa Haidaa,
ma'uaa lomi ina nara ba fei ba ana hia Haidaa, manumanu ba i urofia,

⁷ma'uaa ina fa'upuaa anaia,
ba i tonaa fei maumau ei nafi,
ma na toro ale'ei hemea rama'a ua.

⁸Ma fei mau fafanunuana ale'ei hemea rama'a,
ma na fafafaunaa hia pu
ma na ugainaa fei ma'eana pafoo fei hawafolo!

⁹Si'ei, mei Haidaa na poronaa hia a'a fei na pafeai
ma fania fei hara, fei na pafeainaa minaa ei hara,

¹⁰ba a'a fei haraa Jesus minaa ei du'u nei fafefe,
yei pafea ma yeni malagufu ma i haroo malagufu,

11 ma minaa ei rama'a, rowe ware ba Jesus Christ, hia Fasu,
ba i fani hawera a'a mei Haidaa, mei hia Ama.

We'a Ale'ei ei Pi'u

12 Si'ei, ena pa'aa rawani'a tafiu, hamatee hamona'aida guaiawarea—
abaa uniaa fei ba una guta a'a hamu'ou, ma'uaa fei guaiiaa hamu'ou
warea na muadiai ena lomi yau yena. Hee, hamonei filogima'iaa fei
tela'ana hamu'ou fininaa ma'uaa ma funufunuaa unu, uaa 13 Mei Haidaa,
hia mei fi bigi laloo ia hamu'ou ba hamonei pa'i rawani'a naranara ba
hamo'aa bigi'aa ei rawani'a nunumiana.

14 A'a minaa ei bigi'aa hamu'ou, apuna ware watauda ma fiharei 15 ba
nemea lomi i guguinaa unuu hamu'ou hafelo'a ma ba hamu'ou ale'ei
fafa'araia na'uu mei Haidaa ma lomi tataa hamu'ou a'a e'ei rama'a hafelo,
e'ei na loloa naranaraa ro'ou a'a feni au feni ma dupuaa e'ei, hamona
we'a ale'ei ei pi'u haroo pafea 16 ei hamo'ei arereinaa^f fei warea, fei i fani
harena—ba u'a warefa'agu a'a fei arewaa Christ ba fei ponau ma fei
bigi'au na pa'i hanuna. 17 Rona igiau ale'ei numa apunaia pafoo fei fana
ma pafoo fei bigi'a wagii ei narafawe'iaa hamu'ou. Ma unaminapa'aa
ni'eni'efipui a'a minaa hamu'ou. 18 Si'ei, hamu'ou anaa, hamonei ni'eni'e
ma unuwenuwefipui a'au.

Timothy ma Epaphroditus

19 Ina o'onai unuu a'a mei Fasu Jesus ba lomi i madii ma a aloawii
Timothy a'a hamu'ou ba ana awe ni'eni'e ena una guainaa u'ugaa
hamu'ou. 20 Lomi hemeadiai i a'au ba na narapa'aa hamu'ou. 21 Uaa
watauda rama'a, rona fafanunu'uaiaa ei nunumiaa ro'ou ma abaa
ei nunumiaa Jesus Christ. 22 Ma'uaa hamona aida ba Timothy na
fama'adigaa hamu'ou ba hia na rawani, uaa ana ale'ei hemea na'u a'a
mei amana, ina bigifipui a'au a'a fei bigi'aa fei rawani'a warea. 23 Si'ei, na
o'onai unuu ba a aloiawau ena na fanunuia ba yau batanai. 24 Ma na pa'i
o'ugau a'a mei Fasu ba lomi i madii ma ana a nomai.

25 Ma'uaa una nara ba unei alohadiwe'inawii a'a hamu'ou
Epaphroditus, mei lofuu, mei i bigifipui a'au ale'ei fo'aa, mei talaitonaa
wareaa hamu'ou, mei hamona aloiamai ba nei roinau. 26 Uaa inapa'aa
naranaraiaa minaa hamu'ou ma faloloa'i uaa hamona guainia ba hia na
funu. 27 Pa'aa fa'ua ba inado'o funu ma anaa i ma'e. Ma'uaa mei Haidaa
na faloloa'inaa minaa haigua, abaa unaia, si'ei ba fei faloloa'ia nei'amina
fua'onau. 28 Si'ei, unamina ni'e ba a aloiawau ba ena hamona fanunudinia
hamo'aa ni'eni'e ma lomi a minaa naranara watauda. 29 Taufagutania a'a
fei maumau mei Fasu fininaa baua ni'eni'ea ma fani honua a'a ei rama'a

^f 2:16 O, *panarofaa*

ale'ei hia, ³⁰uaa anaa i ma'e a'a fei bigi'aa Christ ale'ei ba ina nigoaa ei manumanu na famama'au ei ba i bigihadumau a'a tamanu lomi ba hamo'aa bigipa'ia a'au.

Apuna O'ugaa ei Raraa Unuu Hamu'ou

3 ¹Si'ei, ena lofuu, hamonei ni'eni'e a'a mei Fasu! Lomi manumanu a'au ba na ne'idinaa ana ei manumanu ei a'a hamu'ou ma fei, ale'ei a'awei hamu'ou.

²Oma'aa hamu'ou a'a ena ponoto, ena rama'a bigi'aa hafelo'a, ena rona moro'aa hudi unu. ³Uaa fei pa'aa moro'aa hudii wawanei sifei ba o'ou eni na losui a'a fei Spiritii mei Haidaa, na uduginaa Christ Jesus ma lomi ona o'ugaa raraa unuu o'ou— ⁴ma'uaa, nabaa una nunumai, na pa'i pa'afina a'au ba a o'ugaa raraa unuu.

Nabaa nemeadii na nara ba na pa'i pa'afina ba i o'ugaa raraa ununa, yau na muainia: ⁵Na moro hudii wawaneiu i laloo fei fafainaroaa arewaa, yau hemea rama'aa Israel, yau pai Benjamin, hemea pa'aa Hebrew; ma i a'a fei law, yau Pharisee; ⁶a'a fei patarefurefua, una haperaraiaa ei losuia; a'a fei wanewaneaa fei law, lomi hepalo tatau.

⁷Ma'uaa wagii ei unado'o to fararawaniu, e'eni una nara ba lomi awataa ro'ou laraa Christ. ⁸Hepalodiai, una nara ba minaa ei manumanu, manumanuu pa'aia laraa fei rawani'a, fei napa'aa mua ba unei apa'ifarawa-ninaa Christ Jesus, mei Fasuu, mei una fapa'ainaa minaa ei manumanu uaa hia. Una nara ba ei manumanu ei, ale'ei meme laraa fei ba unei tonaa Christ ⁹ma oafipui a'ana. Ma lomi ba a tonaa fei wanewanea ana yau, fei i nomai a'a fei law, ma'uaa fei i nofipuimai wagii fei narafawe'ia a'a Christ—fei wanewanea noranamai a'a mei Haidaa, fei ba otonia a'a fei narafawe'ia. ¹⁰Yau ba a minaa apa'aa Christ ma fei faufau fei asi'anana ma porofipui a'ana ei fi'ina ba unei ale'ei hia a'a fei ma'eana ¹¹ma ba unei tonaa fei asi'ana a'a ei ma'ea.

Fasi'ia Nopa'aloo fei Ude Nunumiamu

¹²A'a ba una todigaa ei manumanu ei, o ba una fafa'araidii, ma'uaa ufimina ofasiwaiwai ba a panarofaa fei na panaronaa yau wagina Christ Jesus. ¹³Ena lofuu, lomi una nara ba una panarodigia. Ma'uaa hepalo ua manumanu ba unei bigi'ia sifeni: Unei madi'inaa ei na ude i mugiu ma roaipanarofaa fei i ude i ma'au. ¹⁴Una didigiwai'ualao wagii fei nunumiau ba a muai tonaa fei pono'a, fei i haronaa yau pafea mei Haidaa uaa Christ Jesus.

¹⁵Minaa o'ou eni na a'u, nei pa'i fei naranara ale'ei. Ma nabaa fei naranaraa hamu'ou na u'ugai a'a hepalo manumanu, fena, ana mei Haidaa iwe fa'arewaia a'a hamu'ou. ¹⁶Ma'uaa ei mau gutanaa o'ou nei fibo'ii wagii ei ona todigia.

¹⁷Ena lofuu, hamonei nofipuimai a'a ei rona neneraa fei maumauu ma narama'aiaa fei mau gutanaa ei rona neneraa fei maumau hai'ouna fanidigaa hamu'ou. ¹⁸Uaa ana ale'ei una'aida warefanaa hamu'ou mina, e'eni a warediai fininaa ranuu pudau ba watauda, rona guta ale'ei bidibidii unuu fei hawafoloo Christ. ¹⁹Fei ba ro dinaa wagina, ma'ea. Fei pahanaa ro'ou, haidaniaa ro'ou ma ei manumanu mamafaa, rona mamagugu ua wagina. Ei naranaraa ro'ou na ude wagii ei manumanuu feni malagufu. ²⁰Ma'uaa fei pa'aa gufuu o'ou, i pafea. Ma eni, ona refu ma guta'oma'aiaa mei Fatela'ana noramiana yei, mei Fasu, Jesus Christ, ²¹mei wagii fei faufau, fei i augaa minaa ei manumanu haroo panina, iwe filoginaa ei hafelo'aa hubee o'ou ba ronei ale'ei fei hubena, fei na pa'i hawera.

4 ¹Si'ei, ena lofuu, hamu'ou ena una haguaa hamu'ou ma naranaraiaa hamu'ou, hamona fani'eni'eau ma hamu'ou ale'ei pono'au. Ana ale'ei, hamonei ofaufau a'a mei Fasu, ena pa'aa tafiu!

Fafiwanewanei

²U'ei ware'ai'ai a'a Euodia ma Syntyche ba lagunei famamonaa hepalo ua naranara a'a mei Fasu. ³Hi'i, ma a i'iginio, mena pa'aa fa'ua tafiu,^g mena ona hupi'ai a'a fei bigi'a, hadumaa laguei pifine laguei, laguna fasifipui a'au uaa fei rawani'a warea mawe Clement ma minaa ei rafirafiu wagii fei bigi'a, ei na pana haraa ro'ou laloo fei bu'uu harenaa.

⁴Ni'eni'e a'a mei Fasu ranimai. A waredinia: Ni'eni'e! ⁵Fei madumuaa hamu'odu, minaa ei, ronei fanunu'apa'ia. Mei Fasu na rafi'i. ⁶Apuna naranara watauda a'a hepalo manumanu, ma'uaa, wagii minaa ei manumanu, hamonei lafulafu ma i'igai fininaa warea 'ta' ma fanaa ei i'igaiaa hamu'ou a'a mei Haidaa. ⁷Ma fei gutafarawaniaa mei Haidaa, fei na pafeainaa minaa ei apa'aa o'ou, iwe wagi'inaa laloo iaa hamu'ou mawe ei naranaraa hamu'ou a'a Christ Jesus.

⁸Fapopo'ii wareau, ena lofuu, tamanu na fa'uai, o na honua, o wanewane, o fafa'arai, o fananamai, o na fa'alarainaa puda—nabaa hepalo manumanu napa'aa wanewane, o na rawani ba o'aa uduginia, hamonei naranaraiaa ei manumanu ei. ⁹Tamanu una feroinaa hamu'ou wagina, o hamona tonia, o guainia a'au, o fanunuia a'au—bigi'ia. Ma mei Haidaniaa fei gutafarawania, iwe oafipui a'a hamu'ou.

Warea 'ta' a'a ei Fanaa Ro'ou

¹⁰Naminapa'aa ni'eni'e a'a mei Fasu ba hamonawe falanaa huoo hamu'ou yau. Fa'ua ba hamona naranaraiau, ma'uaa lomi hamona pa'i tala ba hamo'aa hadumau. ¹¹Abaa eni a wareaa fei ba una nunuminaa

^g 4:3 O, pa'aa fa'ua Syzygus

hepalo manumanu, uaa tamanu na nomai a'au wagii tamanu tala, unei faho'o ua wagina. ¹²Una aidadii fei mau gutana, fei ba una pa'i watauda manumanu o lo'e. Una tatalaidii a'a minaa ei tala ma na gutafarawani ua wagii ro'ou nabaa una magu, o lo'e, watauda manumanuu, o lo'e. ¹³U'a bigi'aa minaa ei manumanu a'a mei na fani faufau a'au.

¹⁴Ma'uaa ei maumau hamu'ou na rawani, uaa hamona fapapaiau a'a hefi'a awatau. ¹⁵Hepalodiai, hamu'ou ena Philippi, hamona aida ba a'a ei rawarawa arewaa, ei hamo'ado'o tonaa fei rawani'a warea, ei a asi'aa Macedonia, lomi hepalo a'a ei losuu na alagifani manumanu a'au, ana uniaa hamu'ou; ¹⁶uaa ei a gula yei Thessalonica, hamona'u alo'uamai manumanu a'au ei a gutafafelo. ¹⁷A'a ba una nunuminaa hepalo fana, ma'uaa, una nunumina ba wagii ei rawani'a bigi'aa hamu'ou, hamowe to rawani'a pono'a wagina. ¹⁸Una topedugaa ei pono'au ma wataudadi; ina hawidigau eni manumanu eni, uaa e'eni unawe todigaa ei fana, ei hamona fanamias Epaphroditus. Ei manumanu ei, ale'ei dufaa fana ma hepalo rawani'a fana na fani'eni'ea mei Haidaa. ¹⁹Ma mei Haidaniau, iwe fafanunu ma fanaa minaa ei nunumias hamu'ou, wagii ei watauda rawani'a manumanuna a'a Christ Jesus.

²⁰Fei hawera i ude a'a mei Haidaa, mei Amaa o'ou, ranimai, ranimai. Amen.

Ei A'apoo Warea

²¹Famafufuoinaa minaa ei apunaiaa mei Haidaa, ei rona oa a'a Christ Jesus. Eni lofu a'au, rona aloaa ei famafufuoiaa ro'ou a'a hamu'ou.

²²Minaa ei apunaiaa mei Haidaa, rona aloaa ei famafuoiaa ro'ou a'a hamu'ou, minapa'aa a'a ei rama'a laloo fei humuu Caesar.

²³Fei rawani'aa mei Fasu Jesus Christ, i oafipui a'a ei spiritii hamu'ou. Amen.^h

^h 4:23 Hefi'a ne'ia lomi na pa'i Amen.

COLOSSIANS

Warefa'aia

Feni ne'iaa Paul fi dinaa a'a fei losuu yei Colossae i ana halo i Ephesus. Fei losuu yei abaa fa'asi'anana ma'uaa ina ne'inia uaa na pa'i hefi'a sifisifi feroia i laloo fei losuu yei. Rona feroi ba nabaa rona nunumiai ba ro apa'aa mei Haidaa ma tonaa fei tele'ana, ronei losuinaa ei famamooa ei spiriti mawe ei paniaa pani i haroo pafea. Ma ana ronei moro'aa hudii wawanei ma neneraa ei maumau hanaiaa du'ua.

Paul na fadugeaa ei feroia ei wagii fei u'ugaa Christ, mei pa'aa Tela'ana. Uaa, i a'ana mei Haidaa na famamaraa feni ano ma ana na fahadiwe'inaa feni ano a'ana. Uniaa fei fihupi'ia a'a Christ i fatela'anaa feni ano.

Tychicus mei i fanaa fei ne'ia a'a ei Colossae ma Onesimus mei humuwa na aunuhugia, mei i warewareia fei ne'iaa Paul a'a Philemon.

1 ¹Wagii fei nunumiaa mei Haidaa, yau Paul mawe Timothy, haigua apostle Christ Jesus.

²Feni nei'a i dinaa a'a ei lofu rona oafagugu^a ma fafa'arai a'a Christ yei Colosse.

Fei rawani'a ma gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou, noramiaa lagua a'a mei Haidaa, mei Amaa o'ou.^b

Warea 'ta' ma Lafulafua

³Ranimai hai'ouna ware 'ta' ma lafulafunaa hamu'ou a'a mei Haidaa, mei hia Amaa mei Fasuu o'ou, Jesus Christ, ⁴uaa, hai'ouna guainia ba na we'i naranaraa hamu'ou a'a Christ Jesus ma fei haguua hamu'ou minaa ei apunaiaa mei Haidaa— ⁵fei we'iaa naranara ma fei hagua, noramiaa lagua a'a fei o'onaia unu—fei na ude oma'aa hamu'ou i pafea, fei hamona guaidigia laloo fei fa'uai warea, fei rawani'a warea, ⁶fei na dinaa a'a hamu'ou. A'a minaa ei gufu tadiwe'ai, fei rawani'a warea ana fi fufuailao

^a 1:2 O, rona narafawe'i ^b 1:2 Hefi'a ne'ia ba, mei Ama ma mei Fasu Jesus Christ

ma gipelao, ana ale'ei a'a hamu'ou a'a fei arewaa hamonado'o guainia ma apa'aa fei rawani'aa mei Haidaa fininaa minaa ei fa'uai warea wagina. 7 Hamona to feroia a'a Epaphras, mei rawani'a nafi rarafii o'ou, mei na bigi'oafagugu wagii fei bigi'aa Christ a'a o'ou,^c 8 mei ana na warefanaa hai'ou fei haguua hamu'ou fininaa fei Spiriti.

9 Sifei fei pa'afina ba wagii fei rawarawa arewaa hai'ou'aa guainaa u'ugaa hamu'ou, lomi hai'ouna fafaa lafulafunaa hamu'ou ma i'iginaa mei Haidaa ba hamoneimina pa'i minaa ei ona'onai apa'a ma apa'ifarawaninaa ei manumanu wagii fei Spiriti uaa ba hamonei apa'ifarawaninaa fei nunumiana. 10 Ma ei hai'ou lafulafu ale'ei, sifei ba hamonei talaifarawani ua i pudaa mei Fasu ma fani'eni'eia a'a minaa ei mau tatalaiaa hamu'ou ba hamo'aa pa'i fua a'a minaa ei rawani'a bigi'a ma nei nogipelao fei apa'aa hamu'ou mei Haidaa 11 ma tonaa minaa ei faufau na puduaa fei rawani'a faufauna ba hamo'aa apitai ma ofasi'ia. Ma fininaa ni'eni'ea 12 hamo'aa ware 'ta' a'a mei Ama, mei na uga ba hamo'aa^d tonaa fei gutana fipui a'a ei apunaiaa mei Haidaa wagii fei haparaiaa fei we'ai. 13 Uaa, ina fatela'anaa o'ou a'a fei haparaiaa fei roromaa ma na dugaa o'ou, wadu'ainaa fei haparaiaa mei Na'u, mei hia na haguia, 14 mei i a'ana ona pa'i fei ponohadiwe'ia,^e fei i futoaa ei hafelo'a.

Christ na Pafeai

15 Hia mei haduoo mei Haidaa, mei lomi o fanunupa'ia ma hia mei rawarawa waninia wagii minaa ei manumanu na mamaraimai. 16 Si'ei ba hia, ei manumanu, rona mamaraimai: ei manumanu i pafea ma yeni malagufu, manumanu ona fanunupa'ia ma ei na tapu, ei gutanaa hapara, ei manumanu faufaua, ei bauaniaa gufu, ei forafora; minaa ei manumanu famamarana ma ana manumanuna. 17 Hia ma'aa minaa ei manumanu ma i a'ana minaa ei manumanu na hupli'ifipui. 18 Hia tabaa fei hudi unu, fei losuu. Hia mei rawarawa ma uma'ua a'a ei ma'ea ba a'a minaa ei manumanu, hia nei pafeai. 19 Uaa mei Haidaa na ni'eni'e ba minaa ei maumauna na oa i laloo iaa mei na'una. 20 Ma ba hia mei i fafirawaninaa watolaa minaa ei manumanu ma mei Haidaa—ei manumanu yeni pu ma i pafea, uaa ina fawanewaneaa e'ei a'a fei namona, fei na wigii pafoo fei hawafolo.

21 Mina, hamona raua a'a mei Haidaa ma na pa'i bidibidi unu laloo naranaraa hamu'ou uaa^f fei hafelo'a bigi'aa hamu'ou. 22 Ma'uaa e'eni lomi watolana ma hamu'ou uaa fei hudi unuu Christ wagii fei ma'eana

^c 1:7 Hefi'a ne'ia ba hamu'ou ^d 1:12 Hefi'a ne'ia ba o'aa ^e 1:14 Hefi'a ne'ia ba ona pa'i fei ponohadiwe'ia uaa fei namona, fei ^f 1:21 O, naranaraa hamu'ou, ale'ei i fa'arewaia ei hafelo'a bigi'aaa hamu'ou

ba i fa'ugaa hamu'ou fininaa fafa'araia i pudana. Ma fai lomi ma'ida lolo ma warea ba hamona tata ²³nabaa fei narafawe'iaa hamu'ou i udelao ma hamo'aa ofafaufau ma lomi na asisi fei o'onaia unuu hamu'ou, fei na norai a'a fei rawani'a warea. Sifei fei rawani'a warea, fei hamona guaidigia, fei rona u'ugia a'a minaa ei manumanu i haroo pafea, fei yau, Paul, na oanaa nafi wagina.

Fei Bigi'aa Paul a'a fei Losuu

²⁴Si'ei, una ni'eni'e a'a tamanu fi'ia una tonia uaa hamu'ou. Ma una tonia a'a fei unuu tamanudiai atawe tonia Christ wagii fei hudi ununa ma fei, ale'ei fei losuu. ²⁵Yau nawe ale'ei nafina a'a fei rafeiaa mei Haidaa ba a u'ufapedufanaa hamu'ou fei wareaa mei Haidaa ²⁶fei manumanu opa'ai, fei na ude opa'ai a'a ei pai mina ma a'a ei au na didii, fei nawe ude'are'are a'a ei apunaiaa mei Haidaa e'eni. ²⁷A'a ro'ou, mei Haidaa na nunuminia ba fama'ama'aa ei Gentile fei rawani'a hawera wagii feni manumanu opa'aia, sifei ba Christ, hia na oa laloo iaa hamu'ou. Ma fei, ale'ei fei o'onaia unuu fei hawera.

²⁸Hai'ouna u'u ba hia hini ma wagi'inaa minaa ei rama'a ma feroinaa ro'ou a'a minaa ei ona'onai apa'a ba hai'ou'aa fa'ugaa minaa ei a'a Christ, ba lomi tataa ro'ou. ²⁹Ba u'a bigipedugaa fei, una bigimaguhagu ma hapafugoi fininaa minaa ei faufauna, fei namina fawe'iau.

2 ¹Apa'aa warefa'aiaa hamu'ou ba unamina tonaa awatau uaa hamu'ou ma ei ro'ou yei Laodicea mawe minaa ei rotawe apa'au. ²Fei nunumiau, sifei ba unei fa'unuwenuweaa naranaraa ro'ou ma oafipui a'a fei hagua ba roneimina apa'ifarawaninaa fei manumanu opa'aiaa mei Haidaa. Ma Christ, ana hia fei opa'aia fei. ³Ma na ude opa'ai i a'ana minaa ei rawani'a manumanuu ona'onaia apa'a ma apa'ifarawania. ⁴Una warefanaa hamu'ou fei ba lomi nemea i sifi'aa hamu'ou a'a ei hofeia warea. ⁵Uaa fa'ua ba yau lomi napa'aa gutafipui a'a hamu'ou yena, ma'uaa fei naranarau, i a'a hamu'ou ma una ni'eni'e ba ei manumanuu hamu'ou na udefarawani ua ma naminapa'aa we'i naranaraa hamu'ou a'a Christ.

Fei Oafipuia a'a Christ i Alaraa O'ou

⁶Si'ei, ana ale'ei hamona tonaa Christ Jesus ba hia Fasu, ana hamonei oafipuiwau a'ana. ⁷Nei gugu waraa hamu'ou ma habefarawani a'ana ma fawe'iaa naranaraa hamu'ou ana ale'ei fei feroia hamona todigia fininaa baua warea 'ta'.

⁸Oma'aa hamu'ou ba lomi nemea i bobo'ainaa hamu'ou a'a ei naranara lomi pa'afina ale'ei ba i sifi'aa hamu'ou ba hamo'aa neneraa ei maumau rama'a ma fei maumau feni ano ba lomi hamo'aa neneraa Christ.

⁹Uaa a'a Christ, minaa ei maumau mei Haidaa na oa laloo fei hudi ununa. ¹⁰Ma hamona todigaa minaa ei manumanu a'a Christ, mei na

pafeai laraa minaa ei faufaua ma ei forafora. ¹¹A'a ba hamona moro'aa hudii wawanei a'a ei panii rama'a, ma'uaa i a'ana hamona siminaa ei hafelo'a maumau^g ma tonaa fei mau moro'a, fei Christ na bigi'ia a'a hamu'ou. ¹²Ma hamona i'ifaifipui a'ana wagii fei pudugufaia ma asi'afipui a'ana wagii fei we'iaa naranara a'a fei faufau mei Haidaa, mei i fa'asi'ania a'a fei ma'ea.

¹³Mei Haidaa na famama'aa hamu'ou^h a'a Christ ma na bigi'ia ei hamona oa ale'ei ma'ea wagii ei hafelo'aa hamu'ou ma fei hafelo'a maumau,ⁱ fei ale'ei ba lomi hamona moro. Ina futoaa minaa ei hafelo'aa o'ou. ¹⁴Ina fapedugaa ei ne'ia wagii ei law ba onei ma'e, ei na lawaraa o'ou ma ei na fadugeaa o'ou ma na fadufitaninia a'a fei hawafolo. ¹⁵Ina todigaa ei finefinee fo'aa ei faufaua, ei forafora ma fafananunuaa ro'ou puda rama'a ei i muainaa ro'ou a'a fei hawafolo.^j

¹⁶Si'ei, nemea nei'aa warefabiyeinaa hamu'ou wagii tamanu hamona hanaia, o hunumia, o manumanu losuia, o hamamani a'a fei sufuaa puda, o hepalo arewaa Sabbath. ¹⁷E'ei, hanunu ua tamanu ba i nomai. Ma'uaa fei pa'afina ana Christ ua. ¹⁸Nabaa nemea na ni'eni'e a'a fei mau sifisifafefenaa pu o ba i losuinaa ei alo'alo, mei rama'a mei nei'aa lawaraa hamu'ou a'a fei rawani'a, fei ba hamo'aa tonia. Mei rama'a ale'ei, namina u'uwewesinaa tamanu na fanunuia ma fei hafelo'a naranarana na famamaguguia a'a hefi'a naranara lomi pa'afina. ¹⁹Ina mora fei hupupu'ina a'a mei hia Taba, mei i a'ana minaa fei pa'afi na panaroo ma hupu'ai a'a ei wao hudi unu ba nei gipelao ale'ei i fagipeia mei Haidaa.

²⁰Si'ei ba a'a Christ hamona ma'edi'ininaa ei maumau feni ano, tani ei bana'aa hamu'ou manumanuna, te ana hamu'ou fi neneraa ei mau wareana ba ²¹“Apuna panarofia! Apuna hanaia! Apuna idoia!”? ²²Minaa e'ei, ropowe apa'ai, uaa fafasuii ro'ou, ei warea ma feroiaa rama'a. ²³E'ei warea ba nei bigi ale'ei, fei maumauna ale'ei manumanuu apa'a fininaa fei maumau losuia ana bigi'uaa ro'ou naranaraa ro'ou, fei mau sifisifafefenaa pu ma fei mau oma'aa ro'ou hudi unu, ma'uaa e'ei manumanu e'ei, pa'aa lomi ba ro'aa paunaipa'aa ei nunumiaa unu.

Batanai fei Mau Gutafafa'araia

3 ¹Si'ei ba hamona asi'afipui a'a Christ, labaginaa ei manumanuu pafea fawelei i guta wagina Christ raudei ma'au mei Haidaa. ²Augaa ei naranaraa hamu'ou a'a ei manumanuu pafea ma a'a ba eni manumanu yeni pu. ³Uaa hamona ma'e ma ei harenuaa hamu'ou na opa'ai a'a Christ fininaa mei Haidaa e'eni. ⁴Ena na nomai Christ, mei harenuaa hamu'ou,^k ana hamo'aa ufipui a'ana wagii fei hawera.

^g 2:11 O, *siminaa ei nunumiaa unu* ^h 2:13 Hefi'a ne'ia ba o'ou ⁱ 2:13 O, *ma fei nunumiaa unu* ^j 2:15 O, *muainaa ro'ou ana hia* ^k 3:4 Hefi'a ne'ia ba o'ou

⁵Si'ei, hamonei fama'ea hamu'ou a'a ei maumau feni ano: ei fitatafipa'aia, ei abaa fafa'araia, laraa huwi, nunumiaa unu, fei wawa'ai poa, fei losuinaa ei haidaa sifisifi. ⁶Fei sibaa mei Haidaa fi nomai' uaa e'ei manumanu e'ei. ⁷Mina, hamona panarofaa e'ei manumanu e'ei a'a fei tatalaiaa hamu'ou. ⁸Ma'uaa e'eni, hamonei faraua a'a minaa eni manumanu eni: sibasibaa, fifi'ii unu, bidibidii unu, u'ufafeloa rama'a ma ena hafelo'a warea na lele'amai haba'umuu hamu'ou. ⁹Apuna fisifisifi'ii a'a hememea hamu'ou, hamatee hamona simidigaa fei watanai hube fininaa ei manitoaia wagina ¹⁰ma hamona fahawaiaa fei manufau hube, fei ifi farawaninaa hamu'ou wagii fei apa'a a'a fei haduoo mei i Famamaraia. ¹¹A'a fei, lomi manumanu ba hemea, hia Greece o Jew, na moro o lomi, o hemea na u'ugai maumau gufuna, o hia Barbaria, o gufuna Scythia, humuwa o lo'e, ma'uaa Christ, hia ale'ei minaa ei ma na oaipui a'a minaa ei.

¹²Mei Haidaa na rafeinaa hamu'ou ena fafa'araia ma napa'aa haguua hamu'ou ma si'ei hamonei lalawainaa fei faloloa'ia, firawania, fafefena pu, madumuia ma ofasisia. ¹³Gutafirawanii ua ma futoaa tamanu watolaa hememea hamu'ou. Futoia ale'ei fei futoaa mei Fasu ei hafelo'aa hamu'ou. ¹⁴Ma a'a minaa e'ei manumanu e'ei, lalawainaa fei hagua, fei na hupi'ifi-puinaa ro'ou a'a hepalo pa'afi.

¹⁵Fei gutafarawaniaa Christ nei famamoa ei naranaraa hamu'ou, uaa si'ei ba hamu'ou maroaa hepalo ua pa'afi ba hamonei gutafirawanii ua ma nei pa'i fei mau wareaa 'ta'. ¹⁶Fei wareaa Christ neimina oa i naranaraa hamu'ou ena hamona feroi ma fiwawagi'inaa hamu'ou wagii minaa ei apa'a ena hamona laugaa ei psalm ma ei laugaa losuu fininaa ni'eni'ea ei naranaraa hamu'ou a'a mei Haidaa. ¹⁷Ma tamanu hamona bigi'ia, nabaa warewarea o bigi'a, bigi'aa minaa ei wagii fei haraa mei Fasu Jesus ma i a'ana ware 'ta' a'a mei Haidaa, mei Ama.

Batanai fei Mau Gutanaa ei Losuia

¹⁸Ena pifine haroo lalai, fafefefanaa ena haroo hamu'ou, ana ale'ei tamanu na rawani a'a mei Fasu.

¹⁹Ena wawane haroo lalai, haguua ena haroo hamu'ou ma apuna paniratarataiaa ro'ou.

²⁰Ena baduu, guainaa wareaa ei ama ma inaa hamu'ou a'a minaa ei manumanu, uaa fei na fani'eni'ea mei Fasu.

²¹Ena ama, apuna famamalouaa iaa ena na'uu hamu'ou ale'ei ba ro'aa faloloa'i.

²²Ena humuwa, a'a minaa ei manumanu, guainaa ena fasuu hamu'ou i pu; ma a'a ba i puda ua ro'ou ba ro'aa nara ba hamona rawani, ma'uaa

¹ 3:6 Hefi'a ne'ia mina ba *Fei sibaa mei Haidaa imii tonaa ei barafea*

pa'aa guainaa ro'ou fininaa fei ma'aua a'a mei Fasu. ²³Tamanu ei bigi'aa hamu'ou, hamoneimina bigifanima'aia, ale'ei ba hamo'aa bigi'ia a'a mei Fasu ma abaa a'a rama'a, ²⁴uaa, hamona aida ba hamowe to manumanu a'a mei Fasu ale'ei pono'a. Pa'aa pa'affii fei bigi'aa hamu'ou, Christ. ²⁵Hini i bigifatata, ana i tonaa fei arena ma lomi papa'aa unu wagii fei.

4 ¹Ena fasu, fanaa ei humuwaa hamu'ou tamanu na wanewane, uaa hamona aida ba ana hamona pa'i Fasu hamu'ou pafea.

Hefi'adii Feroia

²Tonaa fei mau lafulafua fininaa fei mau ofaufau ma fei mau warea 'ta'. ³Ma ana lafulafunaa hai'ou ba mei Hidaa i fani talaa fei u'uga ba hai'ou'aa u'ugaa fei manumanu Christ, fei na ude opa'ai, fei una bobo'ai wagina eni. ⁴Lafulafu ba unei u'ufa'arewainia. ⁵Narama'aia ba ei mau hamu'ou a'a ei rama'aa roromaa batanai; hamonei rofaa minaa ei tala i nomai a'a hamu'ou. ⁶Ranimai ei warewareaa hamu'ou nei rawani ua, ale'ei du'ua na pa'i ma'ida agina ba hamo'aa aida batanai suhadumaa hini i i'ginaa hamu'ou.

Ei A'apoo Warea

⁷Tychicus i warefanaa hamu'ou ba yau batanai. Hia hemea rawani'a lofu, hemea wewea nafii mei Fasu. ⁸A aloiawau a'a hamu'ou ba hamonei^m aida ba batanai fei gutanaa hai'ou ma i fa'unuwenuweaa naranaraa hamu'ou. ⁹I nogiawii Onesimus, hemea wewea ma rawani'a lofuu o'ou, mei gufuu hamu'ou. Lagu'aa warefanaa hamu'ou minaa eni manumanu na nomai a'a hai'ou yeni.

¹⁰Meni i bobo'ai i a'au, Aristarchus na famafufuoinaa hamu'ou ma Mark anaa, meni lofuu Barnabas. (Hamona guaidigia ba nabaa i nomai a'a hamu'ou, taufa'ugia.) ¹¹Jesus, mei ana harana Justus, ana na aloawii fei famafufuoiana. Ro'ou ua, ei Jew yeni ba rona bigifipui a'au wagii fei haparaiaa mei Hidaa ma rona fama'aia ba ro'ou, ale'ei palarau. ¹²Epaphras, mei gufuu hamu'ou ma ana nafii Christ Jesus, na aloawii fei famafufuoiana. Ranimai ina'aida lafulafufawe'i ba hamonei ofaufau a'a minaa ei nunumiaa mei Hidaa ma hamonei a'u ma o'ugi ua. ¹³U'eipa'aa warefa'uai ba hia, hemea wewea a'a ei bigi'aa hamu'ou ma ei yei Laodicea ma yei Hierapolis. ¹⁴Mei pa'aa tafii o'ou Luke, mei lo'otaa mawe Demas, laguna aloawii fei famafufuoiaa lagua. ¹⁵Fanaa fei famafufuoiaa a'a ei lofu yei Laodicea ma a'a Nympha mawe ei losuia yei humuna.

¹⁶Ena rona igofanidigaa hamu'ou feni ne'iau, te, fanaa ei losuia yei Laodicea ba ronei igoia ma hamonei igoaa fei ne'iau a'a ro'ou.

¹⁷Warefanaa Archippus ba neidii fapedugaa fei bigi'a, fei na fania mei Fasu.

¹⁸Yau, Paul, na ne'inaa feni a'a feni panu. Nonominia ba yau bobo'aia. Fei rawani'a i ude i a'a hamu'ou.

^m 4:8 Hefi'a ne'ia ba inei

1 THESSALONIANS

Warefa'aia

Paul na do'o fa'asi'anaa fei losuu yei Thessalonica nenee i di'ininaa Philippi. Hefi'a Jew yei rona punepune a'ana ma tetefa'asi'ania uaa ba na bigipa'i fei u'ugana Christ a'a ei abaa Jew. Si'ei, na dinaa Berea. Ma nenee i'a nopa'aloo Corinth, mei tafina Timothy, mei ana rafirafina wagii fei bigi'a, na u'ufania tamanu na asi'aa laloo fei losuu yei Thessalonica.

Feni rawarawa ne'iaa Paul ba i fa'unuwenuweaa ei narafawe'ia yei. Ina ne'i 'ta' a'a ro'ou wagii fei hagua ma we'iaa naranaraa ro'ou. Ina warewareaa ei i'igaia wagii fei hadiwe'iamii Christ. Na ware ba ronei bigi'ualao ma oma'a fininaa o'onaia unu fei hadiwe'iamii Christ.

1 ¹Hai'ou Paul, Silas^a ma Timothy, hai'ou'ei ne'inaa a'a fei losuu yei Thessalonica, fei i a'a mei Haidaa, mei Ama ma ana a'a mei Fasuu Jesus Christ:

Fei rawani'a ma fei gutafarawania i ude a'a hamu'ou.^b

Warea 'ta' Uaa fei Narafawe'iaa ei Thessalonica

²Ranimai hai'ouna'aida ware 'ta' a'a mei Haidaa uaa hamu'ou ma lala'aa hamu'ou a'a ei lafulafuaa hai'ou. ³I ma'aa mei Haidaa, mei Amaa o'ou, hai'ouna'aida nonominaa fei bigi'aa hamu'ou, fei i nomai uaa fei narafawe'ia, fei i fa'asi'ania fei hagua ma fei ba lomi hamona fa'adudu uaa na o'onai unuu hamu'ou a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ.

⁴Uaa, hai'ouna aida, ena lofu, hamu'ou ena hagu mena Haidaa ba ina rafeinaa hamu'ou, ⁵uaa fei rawani'a wareaa hai'ou, lomi na no'uamai a'a hamu'ou ale'ei warea ua. Agia, ana na pa'i faufauna fininaa fei Spiriti Apuna ma na bigi laloo iaa hamu'ou ba pa'aa fa'ua. Ma hamona aida ba fei gutanaa hai'ou a'a hamu'ou ba fararawani hamu'ou. ⁶Hamona neneraa fei maumau hai'ou ma fei maumau mei Fasuu; hamona tonaa baua fil'ia, ma'uaa hamona tonaa fei warea fininaa ni'eni'ea, fei fanaa

^a 1:1 Warea Greek *Silvanus*, ana fei hara *Silas* ^b 1:1 Hefi'a ne'ia mina ba *hamu'ou noramiana a'a mei Haidaa, mei hia Amaa o'ou mawe mei Fasuu Jesus Christ*

fei Spiriti Apuna. ⁷Ma hamu'ou ale'ei fama'ama'a a'a ei narafawe'ia yei Macedonia ma Achaia. ⁸Abaa uniaa fei ba hamona u'ugaa fei wareaa mei Fasu yei Macedonia ma Achaia—minaa ei gufufu tadiwe'ai, ronawe aidadii ba namina we'li naranaraa hamu'ou a'a mei Haidaa. Si'ei, lomi ba o warewarediai wagina, ⁹uaa ana ro'ou, rona u'u ba batanai fei fagutanaa hamu'ou hai'ou. Rona warefanaa hai'ou ba hamona momo'inaa a'a mei Haidaa, di'ininaa ei haidaa sifisifi ba hamo'aa bigi'aa fei bigi'aa mei fa'ua Haidaa, mei fi guta. ¹⁰Ma rona u'u ba hamo'aa guta'oma'aa fei noramiaa mei Na'una pafea, mei ina fa'asi'ania a'a fei ma'ea—Jesus, mei i fatelaiaa o'ou a'a fei sibaa, fei ifi nomai.

Fei Bigi'aa Paul yei Thessalonica

2 ¹Ena lofuu, hamona aida ba fei tatalaiaa hai'ou a'a hamu'ou, na pa'i hanuna. ²Hai'ounado'o to fi'ia ma haperaraia yei Philippi, ale'ei hamona aidadii, ma'uaa wagii fei hadumaa mei Haidaniaa o'ou, fa'ua ba na pa'i baua fadugedugea wagina, ma'uaa hai'ouna u'ufani'uaiawii hamu'ou fei rawani'a warea. ³Uaa fei i'igiaa hai'ou hamu'ou, abaa asi'anamai a'a ei tata o hafelo'aa naranara ma ana abaa hai'ou fi sifi'aa hamu'ou. ⁴Agia, hamatee mei Haidaa na ugainaa hai'ou wagii fei rawani'a warea ba hai'ounei u'ugia. Abaa hai'oufi fani'eni'ea rama'a, ma'uaa mei Haidaa, mei i maniaa ei naranaraa hai'ou. ⁵Hamona aidadii ba lomi hai'ouna hofeaa hamu'ou o bigifarawani ba o'opa'ai ei maumau wawa'ai poa—ma mei Haidaa na apa'aa fei. ⁶Lomi ba hai'ouna nunuminaa udugiaa rama'a—hamu'ou o hefi'adiai.

Si'ei ba hai'ou, apostle Christ, naba a hai'ouna nunumai, hai'ou fani awataa a'a hamu'ou, ⁷ma'uaa hai'ouna famadumui a'a hamu'ou, ana ale'ei hemea ina a'a ei na'una. ⁸Si'ei ba hai'ounapa'aa haguua hamu'ou, hai'ouna ni'eni'e ba hai'ouna u'ugaa fei rawani'a wareaa mei Haidaa a'a hamu'ou ma gutafipui a'a hamu'ou anaa, uaa hai'ounapa'aa haguua hamu'ou. ⁹Ena lofu, woro ana hamona nonominia, ei baua bigi'aa hai'ou ma ei awataa hai'ou uaa hamu'ou; hai'ouna bigibigi poi ma arewaa ba lomi hai'ou fani awataa a'a nemea ena hai'ouna u'ufanaa hamu'ou fei rawani'a wareaa mei Haidaa.

¹⁰Hamona fanunua ma mei Haidaa anaa ba batanai fei mau gutanaa hai'ou dupuaa hamu'ou ena narafawe'ia ma ba hai'ouna fafa'arai, wanewane ma lomi hepalo tata. ¹¹Uaa hamona aida ba hai'ouna suahadumaa hememea ana ale'ei hemea ama a'a ei na'una. ¹²Hamatee hai'ouna fa'unuwenuweaa ei naranaraa hamu'ou, farawaninaa hamu'ou ma sualaparaa hamu'ou ba hamonei talaifarawani i pudaa mei Haidaa, mei i lala'aa hamu'ou ba hamonei oa i haroo fei haparaiana ma hawerana.

¹³Ma ana hai'ouna'aida ware 'ta' a'a mei Haidaa, uaa, ei hamo'aa tonaa fei wareaa mei Haidaa, fei hamona guainia a'a hai'ou, lomi hamona

tonia ale'ei wareaa rama'a, ma'uaa ba pa'aa wareaa mei Haidaa, fei ifi bigi laloo iaa hamu'ou, hamu'ou ena narafawe'ia. ¹⁴Uaa hamu'ou, ena lofu, hamona neneraa fei maumau ei losuu mei Haidaa yei Judea, ei rona oafipui a'a Christ Jesus. Hamona to fi'ia a'a ei gufuu hamu'ou ana ale'ei e'ei losuu e'ei, rona tonia a'a ei Jew, ¹⁵ei rona fo'afama'eea mei Fasu Jesus mawe ei mamama'a ma tetefa'asi'anaa hai'ou. Lomi rona fani'eni'eea mei Haidaa ma rona siba a'a minaa ei rama'a ¹⁶ba ro'aa pauninaa hai'ou ba hai'ou nei'aa wareware a'a ei Gentile ba ro'aa tela. A'a fei, ranimai, rona'aida fapepesuaa ei hafelo'aa ro'ou. Fei sibaa mei Haidaa nawe^c nomai pafoo ro'ou.

Fei Nunumiaa Paul ba i Ma'a ei Thessalonica

¹⁷Ma'uaa ena lofuu, laloo ma'idei au ro'aa fi'alaginaa o'ou, lomi rona fi'alagipa'aa ei naranaraa o'ou. Ma wagii fei au fei, si'ei ba fei ude nunumiaa hai'ou a'a hamu'ou, hai'ouna labagifawe'i tala ba hai'ou'aa ma'a hamu'ou. ¹⁸Uaa, ba hai'oupa'amii ma'a hamu'ou—pa'aa yau Paul—watauda au ba a nomai, ma'uaa Satan na lawaraa talaa hai'ou. ¹⁹Uaa tamanu fei na fa'o'onainaa unu, o fani'eni'e, o fei tao hai'ou, fei ba hai'ou fa'upe'upei inamoaa mei Fasuu o'ou Jesus ena na nomai? Haa, a'a ba hamu'ou? ²⁰Hi'i. Hamu'ou ena hawera ma fani'eni'eea hai'ou.

3 ¹Si'ei, ba fai lomi hai'ouna utofa'aipa'ia, hai'ounawe nara ba hai'oupo'o guta ua yei Athens. ²Haiguna aloaa Timothy, mei lofuu o'ou, mei rarafii haigua a'a fei bigi'aa mei Haidaa,^d ba haigu'aa fatalainaa fei rawani'a wareaa Christ ba inei fawe'ia ma fa'unuwenuweaa naranaraa hamu'ou a'a fei narafawe'iaa hamu'ou ³ba lomi nemea i ma'aurere wagii ei manimania. Hamonamina aidafarawani ba o'aa tonaa ei manimania ei. ⁴Uaa ei o'ou gutafipui, hai'ouna'o warefanaa hamu'ou ba hai'ou'aa tonaa haperaraia. Ma ana naree ale'ei wareaa hai'ou ma hamona apa'ia. ⁵Uaa wagii fei, fai lomi una gutapa'i, si'ei a aloawii fei i'igaia ba batanai fei narafawe'iaa hamu'ou. Una mama'au ba mei manimania ipo'o manipa'aa hamu'ou wagii hefi'a tala ma fei bigi'aa hai'ou a'a hamu'ou, lomi hanuna.

Fei Wareaa Timothy na Fa'unuwenuweaa Paul

⁶Ma'uaa Timothy, ana eni hadiwe'aianamai a'a hamu'ou ma na warefanaa haigua fei rawani'a warea ba batanai fei narafawe'ia ma haguua hamu'ou. Ina warefanaa haigua ba ranimai, hamona narahadiwe'inaa ei rawani'aa haigua ma ba nunumiaa hamu'ou ba hamu'ou ma'a haigua ana ale'ei haigua, ba haigua ma'a hamu'ou. ⁷Si'ei, ena lofuu, wagii minaa ei naranara watauaa haigua ma haperararaia

^c 2:16 O, *naminapa'aa* ^d 3:2 Hefi'a ne'ia ba *mei lofu*, *mei rarafii haigua a'a fei bigi'a*; hefi'adiai ne'ia ba *mei lofu ma nafii mei Haidaa*

haiguna tonia, fei naranaraa haigua na unuwenuwe uaa fei narafawe'iaa hamu'ou. ⁸Uaa e'eni haigunawe gutafarawani ua, hamatee hamona ufawe'i a'a mei Fasu. ⁹Lomi haigu'aa warepa'ia fei warea 'ta' a'a mei Haidaa wagii fei unuwenuwea haiguana pa'i inamooa mei Haidaa uaa hamu'ou. ¹⁰Poi ma arewaa haigunamina lafulafu ba haiguawii ma'adiai hamu'ou ma fanaa hamu'ou tamanu ba i fawe'iaa ei narafawe'iaa hamu'ou.

¹¹Ma na rawani ba mei Haidaa, mei Amaa o'ou mawe mei Fasuu o'ou Jesus i fani talaa hai'ou ba hai'ou nomai, mi ma'a hamu'ou. ¹²Na rawani ba mei Fasu i fagipeia ma fa'apoidinaa fei fihaguiaa hamu'ou ma a'a hefi'adiai ana ale'ei fei haguua hai'ou hamu'ou. ¹³Na rawani ba i fawe'iaa naranaraa hamu'ou ba lomi hepalo tataa hamu'ou ma hamonei fafa'arai inamooa mei Haidaniaa o'ou, mei Ama, ena na nomai mei Fasuu o'ou Jesus fipui a'a ei apunaiana.

Fei Mau Gutanaa O'ou nei Fani'eni'ea me Haidaa

4 ¹Si'eni eni fapopo'ii wareaa hai'ou a'a hamu'ou, ena lofu. Hai'ouna feroidigaa hamu'ou ba batanai hamonei guta ba i ni'eni'e mei Haidaa, ana ale'ei hamo'ei guta e'eni. E'eni hai'ou'ei i'igai ma warefawe'i a'a hamu'ou a'a mei Fasu Jesus ba hamonei fa'apoinia. ²Uaa hamona aidadii tamanu hai'ouna feroinia wagii fei forafora me Fasu Jesus ba hamonei bigi'ia.

³Fei nunumiaa mei Haidaa ba hamonei fafafa'arai ma farapa a'a ei fitatafipa'aia; ⁴ba hememea hamu'ou nei aida fei mau oma'aa fei hudi ununa^e ale'ei ba ina apunai ma rawani ua, ⁵abaa ale'ei laraa huwii ei roromaa, ei lomi rona apa'aa mei Haidaa ⁶ma wagii fei, nemea lomi i fafeloaa mei lofuna o fababibiyei'uaia. Mei Fasu, ipa'aa fanima'aiaa ei rama'a rona bigi'aa ei mau hafelo'a ale'ei, ei hai'ouna warewagi'idigaa hamu'ou. ⁷Uaa mei Haidaa abaa na lala'aa o'ou ba onei loloa, ma'uaa ba onei gutafafafa'arai ua. ⁸Si'ei, hini i barafeaa fei feroia fei, a'a ba ifi barafeaa rama'a, ma'uaa mei Haidaa, mei i fanaa hamu'ou fei Spiriti Apuna.

⁹Ma a'a fei mau haguua ei filolofui, lomi ba hai'ou'aa ne'ifanidinaa hamu'ou, uaa ana hamu'ou, hamona todigaa fei feroiaa mei Haidaa ba batanai hamona fihagui. ¹⁰Ma ana fa'ua ba hamona haguua ei lofu yei tadiwe'aiaa Macedonia. Ma'uaa hai'ou'ei i'igifawe'i a'a hamu'ou, ena lofu, ba hamonei fa'apoidinaa fei haguua hamu'ou a'a ro'ou.

¹¹Hamonei augaa naranaraa hamu'ou a'a fei ba hamonei gutafama-dumu, abaa papa'aa manumanuu hefi'a, ma'uaa biginaa ana panii hamu'ou ale'ei hai'ou warefanaa hamu'ou ¹²ba fei gutanaa hamu'ou

^e 4:4 O, aida fei mau gutafipua a'a harona; o, aida fei mau ba i labarai harona

hepapalo arewaa nei rawani ua i puda a ei rama'aa feni ano ma abaa minaa guta ua panii hefi'a.

Fei Noramiaa mei Fasu

¹³Ena lofu, lomi hai'ouna nunuminia ba hamo'aa polatabai a'a ei rona ma'igu, o ba hamo'aa gutafaloloa'i ale'ei ei lomi rona pa'i o'onaia unu. ¹⁴O'ounapa'aa aida ba Jesus na ma'e ma asi'adiai ma si'ei, ona aida ba mei Haidaa i dugifipuinaamii Jesus mawe ei rona ma'e a'ana. ¹⁵Ana ale'ei fei wareaa mei Fasu, hai'ou'ei warefanaa hamu'ou ba o'ou eni, ana oifi guta nopa'aloo fei noramiaa mei Fasu, pa'aa lomi o'ado'o nonoo a'a ei rona ma'igu. ¹⁶Uaa mei Fasu, ana hia iwe norai i pafea fininaa fei warefabauaniana, fininaa fei lao mei pa'aa bauaniaa ei alo'alo ma fininaa fei haroharofaa fei maniwaa mei Haidaa ma ei ma'ea a'a Christ, rodo'o asi'aa. ¹⁷Nenee fei, o'ou eni ana oifi guta, eni dufu, owe nobapa'aloo ro'ou i a'a ei papalei ba o'aree suafinaa mei Fasu i haroo pafea. Ma si'ei, opowemina gutafipui a'a mei Fasu ranimai, ranimai. ¹⁸Si'ei, hamonei fa'asi'anaa naranaraa hamu'ou a'a eni warea eni.

5 ¹Si'ei, ena lofu, wagii ei au ma arewaa, lomi pa'afina ba hai'ou ne'ifanaa hamu'ou, ²uaa hamona aidafarawanidigia ba fei arewaa mei Fasu, iwe nomai ale'ena nemea fafanao na nomai na poi. ³Ena rona ware ale'ena ei rama'a ba, "Gutafara-wani ua ma lomi manumanu," fei hafelo'a i nopoponinamii ro'ou ale'ei fil'iaa mei pifine ba i wanini ma lomi rowe telapa'i.

⁴Ma'uaa hamu'ou, ena lofu, abaa hamu'ou i laloo fei rorormaa ba fei arewaa fei, ale'ei noramiaa nemea fafanao ba i faba'arofaa hamu'ou. ⁵Minaa hamu'ou na'uu fei we'ai ma na'uu fei arewaa. A'a ba o'ou manumanuu fei poi o fei rorormaa. ⁶Si'ei, onei'aa ale'ei hefi'a, ei rona ma'igu, ma'uaa onei ofafaufau ma apitainaa ana o'ou. ⁷Uaa ena rama'a rona ma'igu, rona ma'igu na poi ma ena rona hunu poapoai, rona hunu na poi. ⁸Ma'uaa, si'ei ba o'ou manumanuu fei arewaa, onei apitainaa ana o'ou ma hawai a'a fei narafawe'ia ma fei hagua ale'ei rapirapii niniwai ma fei o'onaia unuu fei tela'ana ale'ei tao rapirapii taba. ⁹Uaa abaa na rafeinaa o'ou mei Haidaa ba onei tonaa ei sibaa, ma'uaa ba onei to fei tela'ana a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ. ¹⁰Ina ma'e uaa o'ou ba nabaa ona werawera o ma'igu, onei oafipui a'ana. ¹¹Si'ei, fa'unuwe-nuweaa naranaraa hememea ma fipalagii ana ale'ei hamo'ei bigi'ia eni.

Ei A'apoo Feroia

¹²Ma hai'ou'ei i'iginaa hamu'ou, ena lofu, ba hamonei ma'auaa ei rona bigifawe'i dupuaa hamu'ou, ei rona famamooa hamu'ou a'a mei Fasu ma suahadumaa hamu'ou. ¹³Poronaa ro'ou pafea fininaa hagua, uaa fei bigi'aa ro'ou. Hamonei gutafirawanii ua. ¹⁴Ma hai'ou'ei

i'igifawe'i a'a hamu'ou ena lofu ba hamonei aweinaa ena rona tamafoi, fa'unuwenuweaa ena mamafaa, hadumaa ei rona rafilele ma fawiwi'ai fipui a'a minaa ei rama'a. ¹⁵Apuna fafelo a'a mei na fafelo a'a hamu'ou, ma'uaa ranimai, hamonei firawanii ana a'a hamu'ou mawe a'a hefi'adiai.

¹⁶Ranimai hamonei wiwiwidi; ¹⁷hamonei'o lafulafu; ¹⁸hamu'ou ena hamona oafipui a'a Christ Jesus, hamonei ware 'ta' a'a minaa ei manumanu, uaa sifei fei nunumiaa mei Haidaa.

¹⁹Apuna pereaa fei hafii fei Spiriti; ²⁰apuna narafasiba a'a ei diware'auga. ²¹Manima'aa minaa ei manumanu. Panarofaa tamanu na rawani. ²²Faraua a'a ei manitoai hafelo'a.

²³Na rawani ba mei Haidaa, ana unaia Haidaniaa fei gutafarawania, i fafa'arainaa hamu'ou ranimai. Na rawani ba minaa fei spiritii hememea hamu'ou, fei naranaraa hamu'ou ma fei hudi unuu hamu'ou nei ude fafa'arai ua a'a fei noramiaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ. ²⁴Mei i lala'aa hamu'ou na oafagugu ma ipowe bigi'ia.

²⁵Ena lofu, lafulafunaa hai'ou. ²⁶Famafufuoinaa minaa ei lofu a'a hefaa mau hatofaa puda, fei na apunai. ²⁷A warefawe'i a'a hamu'ou i puda mei Fasu ba hamonei igoaa feni ne'ia a'a minaa ei lofu.

²⁸Fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ nei oa a'a hamu'ou.

2 THESSALONIANS

Warefa'aia

Fei warewarea wagii fei hadiwe'iaa Christ na fapoapoinaa watauda laloo fei losuu i Thessalonica. Si'ei Paul na ne'inaa fei faguapaloaa ne'iana a'a ro'ou uaa rona nara ba na nodimai fei arewaa noramiaa mei Fasū.

Ina fawanewaneaa ro'ou a'a fei naranara fei ma warefanaa ro'ou ba neido'o nomai ei hafelo'a manumanu wagii fei famamooa mei Pa'aa Hafelo'a, mei ba i fadugeaa Christ.

Ina warefawe'i ba wagii ei hafelo'a ma fi'ia, ei igoa nei ufawe'i wagii fei narafawe'iaa ro'ou. Ronei ofasisia'ualao bigi'aa ei rawani'a bigi'a.

1 ¹ Paul, Silas^a ma Timothy,

Hai'ouna ne'inaa a'a fei losuu yei Thessalonica, fei losuu a'a mei Haidaa, mei Amaa o'ou mawe mei Fasū Jesus Christ.

² Fei rawani'a ma gutafarawania i ude a'a hamu'ou, noramiana a'a mei Haidaa, mei Ama mawe mei Fasū Jesus Christ.

Warea 'ta' ma Lafulafua

³ Ranimai hai'ouneipa'aa ware 'ta' a'a mei Haidaa uaa hamu'ou ena lofu ma na rawani ale'ei uaa fei we'iaa naranaraa hamu'ou, fimina gipe apoi'ualao ma fei fihaguiia hememea hamu'ou ana fi gipelao. ⁴ Si'ei, i dupuaa ei losuu mei Haidaa, hai'ouna mamagugu u'ugaa fei apitaia ma we'iaa naranaraa hamu'ou wagii minaa ei haperararaia ma manimania, ei hamo'ei tonia e'eni.

⁵ Minaa e'ei na fama'aia ba fei dududuaa mei Haidaa na wanewane ma si'ei unil'unina ba na rawani ba hamopowe guta a'a fei haparaiaa mei Haidaa, fei hamo'ei to fi'ia wagina. ⁶ Mei Haidaa, hia na wanewane: Iwe fagianainaa ei rona fafelooa hamu'ou ⁷ ma fani hawenia a'a hamu'ou ena na pa'i awataa ma a'a hai'ou anaa. Ipowe nomai ei ena na fa'arewamai

^a 1:1 Warea Greek *Silvanus*, ana fei hara *Silas*

pafea mei Fasu Jesus fininaa fei nalenaleaa hafi fipuinaa ei alo'alona, ei rona faufau. ⁸Iwe fanima'aiaa ei lomi rona apa'aa mei Haidaa ma guaineneraa fei rawani'a wareaa mei Fasu o'ou Jesus. ⁹Ropowe tonaa fei lagi lomi i pedutoo ma lomi ro'awe u inamooa mei Fasu ma fei haparaiana, fei na faufau. ¹⁰Ma i ale'ei wagii fei arewaa na nomai ba i to hawerana i a'a ei rama'a gufunu, ei rona apunai ma ba i famalefaiaa ei narafawe'ia. Ma hamu'ou a'a ro'ou uaa hamona narafawe'i a'a tamanu hai'ouna u'ufanaa hamu'ou.

¹¹Hefei na ude naranaraa hai'ou ei hai'ouna'aida lafulafunaa hamu'ou ba mei Haidaniaa o'ou nei nara ba fei rafeiana hamu'ou na pa'i hanuna ma ba wagii fei faufauna, i fagipeaa minaa ei rawani'a bigi'aa hamu'ou ma minaa ei rawani'a maumau hamu'ou, ei na fa'asi'anaa ei narafawe'iaa hamu'ou. ¹²Hai'ou'ei lafulafu ale'ei ba fei haraa mei Fasu o'ou Jesus nei to hawerana i a'a hamu'ou ma hamu'ou i a'ana ale'ei fei rawani'aa mei Haidaniaa o'ou mawe mei Fasu Jesus Christ.^b

Mei Barafea

2 ¹Wagii fei noramiaa mei Fasu o'ou Jesus Christ ma fei ba o'aa figupui a'ana, hai'ouna i'iginua hamu'ou, ena lofu, ba ²hamonei'aa naranara watauda o ma'au a'a hefi'a diware'auga, u'uga, o ne'iaa rama'a nabaa rona warefasifi ba hai'ouna ne'inia ba fei arewaa mei Fasu na nodigimai. ³Apuna guaitonaa sifisifii nemea a'a hefi'a tala, uaa fena arewaa fena, lomi ba i nomai hawina na asi'aa fei au barafea ma mei barafea^c nawe arewa, mei fi aununaa a'a fei fagianana. ⁴I faduge ma poronaa hia pafea pafoo minaa ei manumanu wagii mei Haidaa o tamanudiai rona losuinia ma ba i guta i laloo fei humuu mei Haidaa ma ware ba hia mei Haidaa.

⁵Haa, lomi hamona nonominia ba ei afido'o guta i a'a hamu'ou na warefanaa hamu'ou eni manumanu eni? ⁶Ma eni hamonawe aida ba tamanu fei nado'o utofa'ainia uaa ba i we fa'arewaia a'a fena pa'aa au. ⁷Uaa fei faufau fei mau barafea, fei i ude opa'ai, ifi bigi eni, ma'uaa mei ifi utofa'ainia ido'o panarofia nopa'aloo fei ba ina putotoginia. ⁸Ma nenee fei, ipowe arewa mei barafea, mei iwe hugusiminia mei Fasu Jesus wagii fei fawenaiana ma fapedugia a'a fei haweraa fei noramiana. ⁹Fei noramiaa mei barafea iwe nofininamii fei bigi'aa Satan ma watauda mau sifisifi foigia, hilala ma fananawalaa puda ¹⁰fininaa watauda ei mau hafelo'a, ei na sifi'aa ei roi fagiana eni. Rona to fagianaa uaa lomi rona haguuaa fei fa'uaia ba ro'aa tela. ¹¹A'a fei, mei Haidaa i fapoapoinaa tabaa ro'ou ba ro'aa neneraa fei sifisifi ¹²ma ba minaa ei lomi rona neneraa fei fa'uaia ma'uaa rona ni'eni'e ua a'a fei hafelo'a, ropowe fagiana.

^b 1:12 O, mei Haidaa, mei Fasu Jesus Christ ^c 2:3 Hefi'a ne'ia ba mei famamooa ei hafelo'a

Ufawe'i

¹³Ma'uaa ranimai hai'ouna ware 'ta' a'a mei Haidaa uaa hamu'ou, ena lofu, hamu'ou ena haguu mei Fasu, uaa do'ofama'a mei Haidaa na rafeinaa hamu'ou^d ba hamonei tela a'a fei fafafa'araiaa bigi'aa fei Spiriti ma wagii fei narafawe'ia a'a fei fa'uaia. ¹⁴Ina rafeinaa hamu'ou wagii feni ba a'a fei rawani'a wareaa hai'ou, hamo'aa pa'i fei haweraa mei Fasuu o'ou Jesus Christ. ¹⁵Si'ei, ena lofu, ofaufaufau ma panarofaa ei feroia,^e ei hai'ouna wareia ma ne'inia a'a hamu'ou.

¹⁶Ana mei Fasuu o'ou Jesus Christ mawe mei Haidaa, mei Amaa o'ou, mei na haguua o'ou ma fanaa o'ou fei fa'unuwenuwea lomi i pedutoo fininaa fei o'onaia unu wagii fei rawani'ana, ¹⁷ba lagu'aa fa'unuwenuwea naranaraa hamu'ou ma fawe'iaa hamu'ou wagii minaa ei rawani'a bigi'a ma warea.

Ronei Lafulafu

3 ¹Hee, si'ei, ena lofu, hamonei lafulafunaa hai'ou ba fei u'ugaa mei Fasu nei tale batafa ma ba ei rama'a nei ma'auia ana ale'ei a'a hamu'ou. ²Ma hamonei lafulafu ba mei Fasu nei tata'ainaa hai'ou wagii ei manitoai mawe ei hafelo'a rama'a, uaa a'a ba minaa ei rama'a rona pa'i fei narafawe'ia. ³Ma'uaa, mei Fasu na oafagugu ma iwe fawe'iaa hamu'ou ma wagi'inaa hamu'ou a'a mei hafelo'a. ⁴Hai'ounapa'aa o'ugaa mei Fasu ba hamo'ei neneraa ei wareaa hai'ou ma biginenegi'uaialao. ⁵Ma laloo iaa hamu'ou, mei Fasu i unifanaa hamu'ou fei haguua mei Haidaa ma fei apitaiaa Christ.

Fei Ware'aweia wagii fei Tamafoia

⁶Wagii fei haraa mei Fasu Jesus Christ hai'ou warefawe'i a'a hamu'ou ena lofu, ba hamonei faraua a'a ei rona tamafoi, ei lomi rona neneraa ei feroia^f hamona tonia a'a hai'ou. ⁷Uaa hamu'ou ana na aida ba batanai hamonei neneraa fei maumau hai'ou. Ei hai'ou a'a hamu'ou, lomi hai'ouna panimadumui ⁸ma ana lomi hai'ouna hanaiaa hanaa hemeadiai nabaa lomi hai'ouna pono'ia. Agia, poi ma arewaa, hai'ouna bigi maguhagu ba lomi hai'ou'aa fani rarabaa a'a hemea hamu'ou. ⁹Fa'ua ba hai'ouna pa'i fei forafora ba hai'ou ware ba hamoneipa'aa hadumaa hai'ou, ma'uaa hai'ouna bigi'aa fei ba hai'ou ale'ei fama'ama'a ba hamonei neneraa hai'ou. ¹⁰Uaa ei ana hai'ou i a'a hamu'ou hai'ouna ware ale'ei a'a hamu'ou ba: "Nabaa nemea rama'a lomi i bigi, ana lomi i hanana."

^d 2:13 Hefi'a ne'ia ba uaa mei Haidaa na rafeinaa hamu'ou ba ale'ei ei rawarawa fuana

^e 2:15 O, ei mau feroia ^f 3:6 O, ei mau feroia

¹¹Hai'ouna guainia ba hefi'a hamu'ou na tamafoi. Lomi rona panitawei, ma'uaa rona fawadu'ai ua a'a ei pidawaiaa hefi'a. ¹²A'a ei rama'a ale'ei, hai'ou'aa warefawe'i a'a fei faufau mei Fasu Jesus Christ ba ronei gutafarawani ma bigitoo hanaa ro'ou. ¹³Ma a'a hamu'ou, ena lofu, hamonei wewea bigi'aa ei na wanewane.

¹⁴Nabaa nemea lomi na guainaa ei feroiaa hai'ou laloo feni ne'ia feni, pupudainia. Faraua a'ana ba i famamafaiia anaia. ¹⁵Apuna nara ba hia hemea bidibidii unu, ma'uaa aweinia ale'ei hemea lofu.

Ei Famafufuoia

¹⁶Na rawani ba mei Fasu, mei i fanaa fei gutafarawania, i fani gutafarawania ranimai a'a minaa ei tala. Mei Fasu nei gutafipui a'a minaa hamu'ou.

¹⁷Yau Paul, na ne'inaa feni famafufuoia a'a feni panu ba ale'ei pa'aa lalau a'a minaa ei ne'iau. Sifei fei maumau ne'iau.

¹⁸Fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ i ude i a'a minaa hamu'ou.

1 TIMOTHY

Warefa'aia

Timothy, hia hemea manufau narafawe'ia. Inana Jew ma amana Greece. Hia tafii Paul ma ana paniaa panina. Feni, fei rawarawa ne'iaa Paul a'ana.

Fei ne'iana fi warewareaa odumanu manumanu. Hepalo ifi aweinia a'a ei sifisifi feroia laloo fei losuu. Fei feroia na fihafuinaa naranaraa ei Jew ma ei abaa Jew, fei ba feni ano wagieni namina hafelo ma fei tela'ana i nomai wagii hefaa mau apa'a ale'ei ba ei rama'a nei farapa a'a fei lalaia ma hefi'a mau du'ua.

Hepalodiai ba fei mau losuia ma batanai fataleaa fei losuu ma maumau ei famamoa fei losuu mawe ei paniaa pani.

Rafirafii guapaloei, Paul na warefawe'i a'a Timothy ba batanai i oanaa rawani'a nafii Jesus Christ wagii fei bigi'a, fei na udenaa panina a'a ei gupuu ei narafawe'ia.

1 ¹Yau Paul, hemea apostle Christ Jesus wagii fei wareaa mei Haidaa, mei fatela'anaa o'ou ma a'a fei wareaa Christ Jesus, mei hia na fani o'onaia unuu o'ou.

²I dinaa a'a Timothy mena pa'aa na'uu wagii fei narafawe'ia:

Fei rawani'a, faloloa'ia ma gutafarawania noramiaa ro'ou a'a mei Haidaa, mei Ama mawe Christ Jesus, mei Fasuu o'ou.

Ei Warefa'aia Uaa ei Sifisifi Feroia

³Ana ale'ei fei i'igifawe'iau a'amu ei u'a dinaa Macedonia ba onei guta yei Ephesus ba onei warefawe'i a'a hefi'a rama'a ba ronei'aa feroidinaa ei sifisifi feroia ⁴ma ronei'aa neneraa fei mau u'uga abaa fa'ua ma ei manumanu ba batanai ei maumau ei upuu ro'ou. E'ei manumanu e'ei na fa'asi'anaa fihareia; a'a ba na fa'asi'anaa fei bigi'aa mei Haidaa, fei i nomai uaa fei narafawe'ia. ⁵Fei pelee naranaraa fei warea fei, fei hagua, fei i nomai a'a fei mau fafa'araia fininaa fei naranara ba lomi ona tata ma fei narafawe'ia, fei ina fa'uai. ⁶Hefi'a, rona talaifarapa a'a fei ma momo'ainaa a'a ei warea lomi hanuna. ⁷Rona nunumai ba ro'ou

feroiaa fei law ma'uaa lomi rona apa'aa tamanu rona wareia ma tamanu ronapa'aa warefawe'i wagina.

⁸Ona aida ba fei law na rawani nabaa nemea na apa'ia ba batanai fei bigi'ana. ⁹Ana ona aida ba fei law, abaa manumanuu ei wanewanea ma'uaa ei barafea ma ei fadugea, ei lomi rona apa'aa mei Haidaa, ei hafelo'a, ei lomi rona fafa'arai ma ei lomi losuu ro'ou, ei rona fo'afama'eaa ei ama ma inaa ro'ou, ei rona fo'afama'e, ¹⁰ei fiharoharoipa'aia, ei narafafeloa, ei rona alo ma pono humuwa, ei sifisifi ma ei ro sifi'aa ei fadududua ma a'a tamanudiai lomi na neneraa tamanu na wanewane wagii ei feroiaa mei Haidaa, ¹¹ei na neneraa fei haweraa fei rawani'a wareaa mei Haidaa, mei na pa'i hawegiana, fei na fifaninaa paniu.

Fei Rawani'aa mei Fasu a'a Paul

¹²Una ware 'ta' a'a Christ Jesus, mei Fasuu o'ou, mei na fani faufau a'au uaa na nara ba una oafagugu ma ina rafeinau a'a fei bigi'ana.

¹³Fa'ua ba mina, una warefafeloa mei Haidaa ma yau hemea haperara ma hemea panii ba'ananarai, ma'uaa, ina faloloa'inau uaa lomi una aida ba na bigi'aa tamanu ma ana lomi na we'i fei naranarau. ¹⁴Fei rawani'aa mei Fasuu o'ou ina ipinaa pafou fininaa fei we'iaa naranara ma fei hagua, guapaloeni, manumanuu Christ Jesus.

¹⁵Sifeni hepalo rawani'a warea ba oneipa'aa nenegia: Christ Jesus na nomai yeni malagufu ba i fatela'anaa ei hafelo'a ma napa'aa ratanaa yau hai'ou. ¹⁶Ma'uaa sifei fei pa'afina ba ina faloloa'inau, uaa ba i a'au, yau mei pa'aa rama'a hafelo, Christ Jesus i fama'aa fei ofasisiana lomi i pedutoo ale'ei fama'ama'aa ei ba ro'aa narafawe'i a'ana ma tonaa fei harena lomi i pedutoo. ¹⁷Si'ei a'a mei Hapara, mei i oalao, mei lomi ba i ma'e, mei lomi ona fanunupa'ia, mei ana unaia Haidaa, i ude i a'ana fei honua ma fei hawera ranimai ranimai. Amen.

¹⁸Mena na'uu Timothy, u'ei fanio eni feroia, eni na fibo'ii a'a ei diware'auga, ei i u'ugio ma fei neneramu e'ei, o'aa fo'a wagii fei rawani'a fo'aa ¹⁹ma panarofaa fei narafawe'ia fininaa fei naranara, fei lomi na marapu. Hefi'a, rona fadugeaa e'ei manumanu e'ei ma fei narafawe'iaa ro'ou ale'ei hepalo wa na tafe. ²⁰Dupuaa ro'ou, Hymenaeus ma Alexander. Una fifaninaa lagua i panii Satan ba lagunei to feroia wagina ba lagunei'aa warefafeloa mei Haidaa.

Ei Feroia wagii fei Losuu

2 ¹Si'ei, do'o rawarawa u'ei i'ligifawe'i a'amu ba onei bigi'aa e'eni: ei i'ligaia, ei lafulafua, ei warewarea a'a mei Haidaa uaa hefi'adiai ma warea 'ta' ma onei bigi'ia ba i hadumaa minaa ei rama'a— ²onei lafulafunaa ei hapara mawe minaa ei bauaniaa rama'a ba fei gutanaa o'ou

nei rawani ua fininaa fei gutafarawania a'a minaa ei maumau mei Haidaa ma maumau apunaia. ³E'ei manumanu e'ei na rawani ma na fani'eni'eea mei Haidaa, mei Fatela'anaa o'ou, ⁴mei na nunuminaa minaa ei rama'a ba ronei tela ma apa'aa fei fa'uaia. ⁵Uaa na pa'i hemea ua Haidaa ma hemea ua rama'a i fawanewaneaa watolaa mei Haidaa ma ei rama'a, Christ Jesus, ⁶mei na fanaa anaia ale'ei ponoponoo minaa ei rama'a—ale'ei hepalo u'uga na nomai a'a fei rawani'a au. ⁷Ma a'a fei, ina rafeinau ba yau talaitonaa warea ma ana yau apostle. A warefa'uai; abaa fi sifisifi ma'uua, ale'ei hemea feroiaa ei Gentile wagii fei narafawe'ia, fei na fa'uai.

⁸Una nunuminia ba ei rama'a hitani gufu, ronei uduginaa ei panii ro'ou, ei na apunai a'a fei lafulafua ma nei'aa pa'i fisibaia o fihareia.

⁹Ana una nunuminia ba ei pifine, ronei rafefarawani susuu ro'ou, i nei'aa lelefo hudi unuu ro'ou ma ronei'aa au watauda haweraa hugoo tabaa ro'ou o au gold o pearl o ei susu na rata pono'ana ¹⁰ma'uua, a'a ei rawani'a bigi'a ale'ei tamanu na rawani a'a ei pifine, ei rona ware ba rona neneraa mei Haidaa.

¹¹Ei pifine ronei tonaa fei mau famadumua ma fafefefanaa. ¹²Lomi na rawani a'au ba nemea pifine nei feroi o famamoaa nemea wawane; inei gutafamadumu ua. ¹³Uaa do'orawarawa mamaraa, Adam; nenena, Eve. ¹⁴Ma Adam, abaa hia na pasi a'a fei sifisifi'a, uaa mei pifine na pasi wagina ba ina oanaa hafelo'a. ¹⁵Ma'uua wagii fei waninia, ei pifine, ro'aa tela^a nabaa rona panarofalao fei narafawe'ia, fei hagua ma fei mau fafa'araia fininaa fei mau fanima'aa ei manumanu.

Ei Bauaniaa Losuu ma ei Paniaa Pani

3 ¹Sifeni hepalo rawani'a warea: nabaa nemea na pa'i naranarana ba hia bauaniaa fei losuu,^b i nunuminaa hepalo rawani'a bigi'a. ²Ma mei bauaniaa fei losuu, ronei'aa labagipa'aa hepalo tatana, i nei pa'i hemea ua harona, nei walalo sibana, nei'aida apitaia, nei fahonua, nei'aida fagutafarawaniaa rama'a, na hawia ba i feroi, ³lomi na'o hunu poapoai, abaa panii ba'ananarai, ma'uua nei madumui, lomi na harea ma lomi na hagua mugoo po'i. ⁴Inei sualaparaa ei rama'aa humuna ma fanunuia ba ei na'una, rona guainia fininaa ma'aua. ⁵Nabaa nemea lomi na oma'apa'aa ei rama'aa humuna, batanai ba i oma'apa'aa fei losuu mei Haidaa? ⁶Lomi na rawani ba we wadu'aiana ma i ponitoo bigi'a hamatee i famamagugui ma i tonaa fei dududua, ana fei na tonia mei hani'u. ⁷Inei pa'i rawani'a harana a'a ei rama'a ano ba lomi i pasi a'a ei i famamafaia ma wagii fei lepoo mei hani'u.

⁸Ana ale'ei, ei paniaa pani. Ana ronei fahonua, ronei fa'uai, ronei'aa hunu watauda wine ma ronei'aa bigifasifi ba ro to manumanu. ⁹Ronei

^a 2:15 O, *gutadii* ^b 3:1 Warea English ba *bishop*; v. 2 anaa.

panarofaa ei waiwai warea na fa'uai wagii fei narafawe'ia fininaa fei naranara ba lomi rona tata. ¹⁰Oneido'o manima'aa ro'ou ma nabaa lomi manumanu a'a ro'ou, na rawani ba ro'ou paniaa pani.

¹¹Ana ale'ei ei haroo ro'ou,^c ronei fahonua, ronei'aa wiwitoi, ma'uua ronei famadumui ma onei aida ba lomi ro'awe bigifata.

¹²Hemea paniaa pani nei pa'i hemea ua harona ma nei sualaparaa ei na'una ma ei rama'aa humuna. ¹³Ei rona bigifarawani, i pa'i rawani'a haraa ro'ou ma baua o'uga a'a fei we'iaa naranaraa ro'ou a'a Christ Jesus.

¹⁴Nunumiau ba amii ma'abatafainio ma'uua u'ei ne'ifanio feni ba ¹⁵nabaa ina lawagi talau ona aidadii ba batanai fei maumau ronei bigi'ia ena rama'a wagii fei humuu mei Haidaa, fei losuu mei Haidaa, mei i oalao, fei duge ma fasu'ufufugoi fei fa'uaia. ¹⁶Naminapa'aa fa'ua ba fei manumanuu mei Haidaa, fei na ude opa'ai, na waiwai—fei ba:

Hia^d na fa'arewa fininaa hudi ununa,^e
 fei Spiriti na fama'aia ba hia na wanewane
 ma rona fanunuia ei alo'alo,
 ma ei rama'a na u'ugia a'a minaa ei baua gufu.
 Ei rama'aa feni ano, rona narafawe'i a'ana,
 ma ina dinaa pafea fininaa hawerana.

Ina Ne'iferoinaa Timothy

4 ¹Fei Spiriti na warefa'arewaia ba laloo ei a'apoo arewaa, hefi'a, ro'aa di'ininaa fei we'iaa naranara ma neneraa ei sifisifi spiriti ma ei manumanuu feroiaa ei pigea. ²Ei feroia ei, manumanuu ei rama'aa sifisifi, ei ware'oni, ei fai lo'e rona aida ba rona tata. ³Rona apunainaa ei rama'a ba ronei'aa lalai ma warefawe'i ba ronei'aa hana hefi'a du'ua, hefi'a na bigi'ia mei Haidaa ba ei rona narafawe'i ma apa'aa fei fa'uaia nei tonia fininaa warea 'ta'. ⁴Uaa minaa ei famamaraa mei Haidaa na rawani ma lomi hepalo manumanu ba o'aa siminia nabaa o tonia a'a fei warea 'ta', ⁵uaa ina papaditaia a'a fei wareaa mei Haidaa fininaa lafulafua.

⁶Nabaa e'ei manumanu e'ei, ona warefa'arewaia a'a ei lofu, yoi ale'ei rawani'a paniaa panii Christ Jesus, gipeamu laloo fei fa'uaia wagii fei we'iaa naranara ma fei rawani'a feroia ona nenegia. ⁷Onei'aa fa'ido'ido a'a ei u'uga abaa manumanuu mei Haidaa ma ei famefimefii baduu; agia, onei feroinaa ana yoi ba fei maumaumu nei ale'ei mei Haidaa. ⁸Uaa fei maumau fawe'iwe'ii raraa unu na pa'i ma'lida awatana, ma'uua fei maumau mei Haidaa na awatadiai a'a minaa ei manumanu wagii fei harena e'eni ma fei harena ata nomai.

⁹Sifeni hepalo rawani'a warea ba oneipa'aa nenegia. ¹⁰Ma wagii fei oneipa'aa bigifawe'i, uaa ona audigaa ei o'onaia unuu o'ou a'a mei

^c 3:11 O, *ei deaconess* ^d 3:16 Hefi'a ne'ia ba *Mei Haidaa* ^e 3:16 O, *fininaa pigio*

Haidaa, mei i oalao, mei Fatela'anaa minaa ei rama'a, pa'aa e'ei rona narafawe'i.

¹¹Feroi ma warefawe'iaa e'ei manumanu e'ei. ¹²Apuna guainaa wareaa nemea ba lomi ona awata hamatee yoi baduu ua, ma'uua, onei ale'ei fama'ama'a a'a ei narafawe'ia wagii fei mau gutana, ei paola warea, fei hagua, fei narafawe'ia ma fei mau fafa'araia. ¹³Nopa'aloo fei noramiau onei'u igooa ei ne'ia laloo fei Bu'u Apuna i puda a rama'a ma onei u'u'u ma feferoi. ¹⁴Apuna au'uaiaa fei fana ona tonia wagii fei diware'augaa fei u'ugaa ei mamama'a, ei ro'aa augaa panii ro'ou pafomu ei bauaniaa fei losuu.

¹⁵Oneipa'aa wewea a'a e'ei manu-manu e'ei; oneimina bigi'ia ba minaa ei rama'a, ronei fanunuaa ei bigipa'amu. ¹⁶Wagi'inaa fei mau gutanamu ma ei feroiamu. Bigifawe'i'uallao wagii e'ei, uaa nabaa o bigi'ia ale'ei, o fatelaio mawe ei rona guainio anaa.

Ei Aweia a'a ei Pifine Ma'esuabea, ei Bauaniaa Losuu mawe ei Humuwa

5 ¹Apuna laofabagianaa ma hota'aa nemea bau, ma'uua onei fawanewaneia ale'ei ba hia amamu. A'a ei baubara, fafaiaa ro'ou ale'ei lofumu, ²ena hopi, ale'ei inamu ma ei nanao ale'ei agimu fininaa fei pa'aa maumau fafa'araia.

³Oma'afarawaninaa ei pifine ma'esuabea ei ronapa'aa gutafafelo. ⁴Ma'uua, nabaa nemea pifine ma'esuabea na pa'i na'una o upuna, ei baduu ei, ronei bigi'aa ei feroitonaa ro'ou wagii fei losuu, fei rona pa'i ma roifarawaninaa ei maroaa ro'ou ale'ei ba rona fanihadiwe'inaa fei rawani'aa ei ama, ei ina mawe ei upuu ro'ou, uaa fei, na fani'eni'ea mei Haidaa. ⁵Mei pifine ma'esuabea, mei napa'aa gutafafelo ma guta unaia, hia na o'ugaa mei Haidaa. Poi ma arewaa ina'aida lafulafu ma i'iginaa mei Haidaa ba nei hadumia. ⁶Ma'uua mei pifine ma'esuabea, mei i labaginaa ei ro'oa manumanu ba i fani'eni'eia, fa'ua ba ifi guta ma'uua hia ale'ei ma'ea. ⁷Ana feroifanaa ei rama'a eni manumanu ba lomi nemea i pa'i tatana. ⁸Nabaa nemea, lomi i roinaa ei gufunu ma nabaa lomi na pa'aa bigi'aa fei a'a ei pa'aa maroana, hia na fadugeaa fei mau narafawe'ia ma na hafelodiai laraa mei lomi na we'i naranarana.

⁹Apuna fapana'aa haraa nemea pifine ma'esuabea a'a fei ude'udee haraa ei pifine ma'esuabea hawina na pa'i oloroa pa'ania igisimasi, na oafagugu a'a mei harona^f ¹⁰ma ana na pa'i rawani'a harana a'a ei rawani'a bigi'ana ale'ei oma'afarawanianaa ei na'una, fagutafarawaninaa rama'a, fesuaa pinee ei apunaiaa mei Haidaa, hadumaa ei rona gutafafelo ma bigifawe'i a'a minaa ei rawani'a bigi'a.

¹¹A'a ei nanao pifine ma'esuabea, apuna fapana'aa haraa ro'ou a'a fei ude'udee hara. Uaa, nabaa ei nunumiaa unuu ro'ou na muainaa fei neneraa ro'ou Christ, rona nunumai ba ro'aa lalai. ¹²Si'ei, rona

^f 5:9 O, *igisimasi*, na pa'i hemea ua harona

fabibiyeinaa naranaraa ana ro'ou, uaa rona barafeaa fei rawarawa fa'unaiaa ro'ou. ¹³Ma ana ronawe tamafoi ma dinaa hepapalo humu. Ma abaa si'ei ua ba ro'ou tamafo, uaa ana rafee ro'ou bababau'ua ma nigo'uaiaa pidawaiaa hefi'a, ei abaa manumanuu ro'ou. ¹⁴Si'ei a aweinaa ei nanao pifine ma'esuabea ba na rawani ba ronei lalai, wawanini, sualaparaa manumanuu humuu ro'ou ba lomi i pa'i talaa mei bidibidii unu ba i warefafeloia. ¹⁵Fa'ua ba hefi'a, rona momo'aidii ba ro neneraa Satan.

¹⁶Nabaa nemea pifine narafawe'ia ma dupuaa ei maroana na pa'i hefi'a pifine ma'esuabea, inei hadumaa ro'ou ma abaa fani awataa fei losuu a'a ro'ou, uaa fei losuu nei hadumaa ei pifine ma'esuabea, ei ronapa'aa gutafafelo.

¹⁷Ei bauaniaa fei losuu, ei rona famamofarawaninaa fei bigi'aa fei losuu, oneipa'aa fani baula honua a'a ro'ou, pa'aa a'a ei rona bigi ba ro'ou u'uga ma feroia. ¹⁸Uaa fei Bu'u Apuna na ware ba, "Apuna fabaoaa fei buduma'ao, fei fi bigifani du'ua," ma "Mei bigibigi'a nei pa'i pono'ana." ¹⁹Apuna guaitonaa u'uga ba hemea bauaniaa fei losuu na bigifatata hawina na pa'i helagui o o'odui rona fanununaa puda'a ro'ou. ²⁰Ei rona bigifatata, onei fawanewaneaa ro'ou i puda'a rama'a ba ei rama'a, ronei to feroia wagina.

²¹U'ei warefawe'i a'amu i puda'a mei Haidaa ma Christ Jesus mawe ei alo'alo rafeiana ba onei neneraa minaa e'ei warea ma onei'aa pa'i papa'aa unu.

²²Abaa ratarata ua a'a fei augaa pani pafoo rama'a ma apuna labe a'a ei hafelo'aa hefi'adiai. Ma onei fafa'arai.

²³Apuna hunu ranu ua. Hunu ma'ida wine uaa fei pahananamu ma fei ufunu'uamu.

²⁴Ei tataa hefi'a na ude'arewa ma nado'o nonoo i ma'aa ro'ou a'a mei fadududua; ei tataa hefi'adiai na noneneneimai. ²⁵Ana ale'ei, ei rawani'a bigi'a, na ude'arewa ma nabaa hefi'a rawani'a bigi'a, lomi na arewa, ana pa'aa lomi i opa'aipa'i.

6 ¹Minaa ei rona humuwai, roneimina ma'auaa ei fasuu ro'ou ba fei haraa mei Haidaa ma fei feroiaa o'ou, lomi ro'aa warefafeloia hefi'a. ²Ei fasu, ei rona narafawe'i, ei humuwaa ro'ou, ronei'aa nara ba lomi ro'aa ma'auaa ro'ou uaa lofuu ro'ou. Agia, roneimina bigifawe'idiai a'a ro'ou, hamatee rona bigihadumaa ei narafawe'ia, uaa ei, tafii ro'ou. Ma si'ei ei feroia onei feroinia a'a ro'ou ba ronei nenegia.

Fei Haguaa Mugoo Po'i

³Hini nemea i feroifasifi wagii ei manumanuu losuu ma barafeaa fei wanewaneaa feroiaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ ma ei maumau feroiaa mei Haidaa, ⁴hia na mamagugu ma lomi na apa'aa hepalo manumanu. Ina pa'i hafelo'a naranara wagii watauda awataa ma fiharei wagii ei

paolaa warea na fa'asi'anaa punepunea, fifi'ii unu, wiwitoi, hafelo'a naranara ⁵ma ranimai na pa'i fisibaia watolaa ei rona narafafelo, ei rona fapa'ainaa fei warea na fa'uai ma rona nara ba fei maumau mei Haidaa, hepalo tala ba ro to mugoo po'i wagina.

⁶Ma'uaa hini na tonaa fei maumau mei Haidaa ma na ho'o ua, na tonaa hepalo baua manumanu. ⁷Uaa ona waninimai pani ua ma ana lo'e o notonaa hepalo manumanuu feni ano. ⁸Ma'uaa nabaa ona pa'i du'ua ma susu, onei faho'o ua wagina. ⁹Ei ba ro'aa pa'i watauda manumanu, rona pasinaa fei manimania ma fei alabe'a ma waggii watauda ei mau poapoaia ma ei hafelo'a nunumaia, ei i fafelooa rama'a ma fama'ea ei ro'ou. ¹⁰Uaa fei haguua mugoo po'i pa'aa fafasuii watauda ei maumau hafelo'a. Hefi'a, ba ro'aa pa'i mugoo po'i, rona farapadi'ininaa fei narafawe'ia ma tonaa watauda fi'ia wagina.

Paul na Warefawe'i a'a Timothy

¹¹Ma'uaa yoi, mena rama'aa gufuu mei Haidaa, onei faraua a'a minaa e'ei ma labaginaa fei wanewanea, ei maumau mei Haidaa, fei narafawe'ia, fei hagua, fei apitaia ma fei famadumuia. ¹²Fo'a waggii fei rawani'a fo'aa fei narafawe'ia. Panarofaa fei harena lomi i pedutoo waggii tamanu i rafeinio ma ona ugainia i pudaa watauda. ¹³I pudaa mei Haidaa, mei i fani fawewenii minaa ei manumanu ma i pudaa Christ Jesus anaa, mei na u ma'aa Pontius Pilate ma warefarawani a'ana, u'ei warefawe'i a'amu ba ¹⁴onei nenegifarawani'uaiaa fei warea, lomi ma'ida barafea wagina nopa'aloo fei noramiaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, ¹⁵mei i fanoraiamai mei Haidaa a'a fei pa'aa auna—mei ana uniana Bauana na pa'i hawegiana, mei Haparaa ei hapara, mei Fasuu ei fasu, ¹⁶mei uniana lomi i ma'etoo, mei i guta a'a fei we'ai lomi o farafi'ipa'i wagina, mei lomi hemea na fanunupa'ia ma ana lomi ro'aa fanunuia. Ranimai i a'ana nei ude fei honua ma faufau. Amen.

¹⁷Warefawe'i a'a ei rona pa'i watauda manumanu i a'a feni ano e'eni ba ronei'aa mamagugu o augaa ei o'onaia unuu ro'ou waggii ei manumanuu ro'ou, ei ba i fahamamaguua ro'ou, ma'uaa augaa ei o'onaia unuu ro'ou a'a mei Haidaa, mei imina fanaa o'ou minaa ei manumanu ba i fani'eni'ea o'ou. ¹⁸Warefawe'i a'a ro'ou ba ronei bigi'aa ei rawani'a bigi'a ba nei watauda ei rawani'a bigi'aa ro'ou ma ba ronei panii arerei ma fifaninaa ei manumanu rona pa'i. ¹⁹A'a fei tala fei, ro au rawani'a manumanuu ro'ou i pafea ale'ei fasu'ufufugoi fei au i nomai ba ro'apowe panarofaa fei harena, fei pa'aa harena.

²⁰Timothy, oma'afarawaninaa tamanu na udenaa panimu. Faraua a'a ena warewarea abaa wareaa mei Haidaa ma ei fadugedugea waggii ei apa'a, ei rona warefasifi ba ei pa'aa apa'a, ²¹ei apa'a hefi'a rona wareia ma waggii e'ei, rona farapadi'ininaa fei narafawe'ia.

Fei rawani'a i ude a'amu.

2 TIMOTHY

Warefa'aia

Feni, faguapalooa ne'iaa Paul a'a Timothy, mei rafirafina a'a fei bigi'a ma paniaa panina, fi aweinia ba inei wewea u'ugaa Jesus Christ, nei urofaa fei fa'ua feroiaa fei rawani'a warea ma fei rawarawa fi'ugaia, fei hesuwi fei Bu'u Apuna ma nei bigi'aa fei bigi'ana feroia ma u'ugaa fei rawani'a warea a'a hepapalo gufu.

Paul ana na aweinia ba inei'aa wadu'ai a'a ei poapoa fihareia, ei i fafelooa ei rona guainia, ma'uaa nei neneraa ei mau gutanana—fei narafawe'iana, apitaiana, haguana, ofasisiana ma fei fi'iana wagii fei haperaraia.

1 ¹A'a fei nunumiaa mei Hidaa, yau Paul, hemea apostle Christ Jesus, fei na fibo'ii a'a fei fa'unaia ba na pa'i harena a'a Christ Jesus.

²Feni, i dinaa a'amu, Timothy, mena rawani'a na'uu.

I dinaa a'amu fei rawani'a, fei faloloa'ia ma fei gutafarawania, noramiaa ro'ou a'a mei Hidaa, mei hia Ama mawe Christ Jesus, mei Fasuu o'ou.

Fei Warea ba Onei Oafagugu

³Una ware 'ta' a'a mei Hidaa, mei yau ma ei upuu mina fi bigi a'ana fininaa fei naranara ba lomi tatau. Poi ma arewaa una'aida nonominio laloo ei lafulafuau. ⁴Una nonominaa ei pasiaa ranuu pudamu ma una nunumai ba a ma'a yoi ba fei ni'eni'eau neimina pepesu. ⁵Una nonominaa fei pa'aa we'iaa naranaramu, fei nado'o oa a'a mei upumu Lois ma mei inamu Eunice, fei una nara ba ana fi oa a'amu. ⁶Uaa fei, a fanonominio ba onei faweguweguaa fei fanaa mei Hidaa, fei ona tonia wagii fei augau panu pafomu. ⁷Uaa mei Hidaa lomi na fanaa o'ou fei spiritii mamafaa, ma'uaa fei spiritii faufau, hagua ma fei wagii'ia.

⁸Si'ei, apuna mamafa u'ugaa mei Fasuu o'ou, o yau, meni na bobo'ai uaa hia. Ma'uaa, a'a fei fi'ia wagii fei rawani'a warea, agunei ufipui a'a fei faufau mei Hidaa, ⁹mei na fatela'anaa o'ou ma rafei'aunaa o'ou a'a fei gutana na fafa'arai—a'a ba wagii ei bigi'aa o'ou, ma'uaa wagii fei

nunumiana ma rawani'ana. I a'a Christ Jesus, ina fanaa o'ou fei rawani'a ei atawe nomai fei rawarawa arewaa, ¹⁰ma'uaa inawe arewa a'a fei noramiaa mei Fatela'anaa o'ou, Christ Jesus, mei na fapedugaa fei ma'ea ma wagii fei rawani'a warea na fa'arewaia ba na tonamii fei harena ma fei hudi unu lomi i ma'etoo. ¹¹Ma a'a fei rawani'a warea ina rafeinau ba yau talaitonaa warea, apostle ma feroia. ¹²Sifei fei pa'afina ba una tonaa feni fi'ia, feni ifimina fa'awatainau e'eni. Ma'uaa lomi una mamafa uaa una apa'aa mei una narafawe'i a'ana ma napa'aa aida ba hia, na hawia ba i oma'aa ei una faninaa panina a'a fena arewaa i nomai.

¹³Tamanu ona guainia a'au onei tonia ale'ei hepalo fama'ama'aa fei feroia na wanewane fininaa fei narafawe'ia ma fei hagua a'a Christ Jesus. ¹⁴Oma'afarawaninaa fei rawani'a fa'uaia, fei na udenaa panimu; oma'aia a'a fei hadumaa fei Spiriti Apuna, fei fi oa i laloo iaa o'ou.

¹⁵Ona aida minaa ei rama'a yei a'a fei baua gufu Asia, rona farapadi'ininau ma Phygelus mawe Hermogenes anaa.

¹⁶Na rawani ba mei Fasu na faloloa'inaa ei rama'aa humuu Onesiphorus, uaa ina'aida farawaninaa naranaramu ma lomi ina mamafa ba yau na bobo'ai. ¹⁷Agia, ei i guta yei Rome, inamina lalabaginu nopa'aloo fei ba inawe pa'au. ¹⁸Na rawani ba mei Fasu i fani faloloa'ia a'ana a'a fena arewaa i nomai! Ona aidafarawani ba yei Ephesus, ina hadumau a'a watauda tala.

2 ¹Si'ei, mena na'uu, ofaufaufau fininaa fei rawani'a, fei na ude a'a Christ Jesus. ²Ma tamanu ei ona guainia a'au i puda watauda rama'a, u'ufarawaninia a'a ei rona oafagugu ba ronei feroinaa hefi'adiai. ³Apitainaa ei awataa fi'ia fipui a'a hai'ou ale'ei hemea rawani'a fo'aa Christ Jesus. ⁴Lomi ba nemea fo'aa i fawadu'ai a'a ei manumanu ei rama'a ua. Hia, ba i fani'eni'ea mei bauaniana, mei bauaniaa ei fo'aa. ⁵Ana ale'ei, nabaa nemea i poni a'a fei fiwaleia, lomi ba i muainaa fei pono'a wagina nabaa lomi i neneraa ei warea ba batanai fei mau fiwaleia. ⁶Ma mei weweaa diapodu, hia rawarawa tonaa du'ua wagii fei pe'ihapena. ⁷Narama'aiaa tamanu una wareia, uaa mei Fasu, iwe fa'arewaiaa minaa ei a'amu.

⁸Naraia ba Jesus Christ na asi'aa a'a fei ma'ea ma hia pai David. Sifei fei rawani'a wareau, ⁹fei una to fi'ia wagina ba yau na bobo'ai ale'ei hemea hafelo'a. Ma'uaa fei wareaa mei Hidaa, lomi na bobo'ai. ¹⁰Si'ei, una apitainaa minaa ei manumanu uaa ei rafeiana ba ro'ou anaa, ronei tonaa fei tela'anaa a'a Christ Jesus fininaa fei hawera lomi i pedutoo.

¹¹Sifeni hepalo rawani'a warea:

Nabaa ona ma'efipui a'ana,
ana o'aa gutafipui a'ana;

¹²Nabaa ona apitai ua,
ana owe gutafipui a'ana wagii fei haparaiana.

Nabaa ona rawafalafeia

ana i rawafalafeaa o'ou;

¹³ nabaa lomi na we'i naranaraa o'ou,

hia na oafagugu ua,

hamatee lomi ba i falafeaa anaia.

Mei Bigibigi'a na Ugainia mei Haidaa

¹⁴U fanominaa ro'ou eni manumanu eni. Aweinaa ro'ou i ma'aa mei Haidaa ba ronei'aa fiharei wagii ei paolaa warea; lomi hanuna ma i fapoapoi'uaiaa ena rona guainia. ¹⁵Onei fanima'a'uaio ba ona rawani i puda a mei Haidaa ale'ei hemea paniaa panina, hemea lomi na mamafa a'ana, hemea na bigifarawani ua a'a fei warea ina fa'uai. ¹⁶Onei faraua a'a ei warewarea, abaa wareaa mei Haidaa, uaa ena rona bigi'ia, inamina apoi'ualao fei maumau, fei abaa maumau mei Haidaa. ¹⁷Ei feroiaa ro'ou ale'ei hepalo funua na tale namoo ro'ou. Ana ale'ei feroiaa Hymenaeus ma Philetus, ¹⁸laguei laguna farapadi'ininaa fei fa'uaia. Laguna'aida ware ba fei asi'anaa ei ma'ea na nodigimai ma wagii fei, laguna fafeloaa fei narafawe'iaa hefi'a. ¹⁹Hefei pa'aa fa'ua, ma'uaa fei fasu'ufufugoi mei Haidaa na udefawe'i uaa na tama'ainaa fei ne'ia ba, “Mei Fasu na apa'aa ena rama'aa gufuna,” ma, “Hini i lala'aa fei haraa mei Fasu nei farapadi'ininaa fei maumau hafelo'a.”

²⁰Laloo hepalo baua humu na pa'i manumanu abaa uniaa ei gold ma silver, ma'uaa ana na pa'i haihai ma waiwaiiaa piye; hefi'a na pa'i rawani'a bigi'ana ma hefi'a lo'e. ²¹Nabaa nemea i farapa a'a tamanu ei lomi na rawani bigi'ana, hia ale'ei talaa fei rawani'a bigi'a, ina fafa'arai ma na hawia ba i biginaa hia mei Fasu ma ina oa ba i bigi'aa ei rawani'a bigi'a.

²²Ponidi'ininaa ei hafelo'a nunumiaa ei baubara ma nanao ma labarainaa fei wanewanea, fei narafawe'ia, fei hagua ma fei gutafarawania fipui a'a ena rona lala'aa fei haraa mei Fasu fininaa fei fafa'araia naranara. ²³Apuna fawo'i a'a ei poapoa fihareia, ei lo'e hanuna, uaa ona aida ba i fa'asi'anaa fisisibaia. ²⁴Ma mei paniaa panii mei Fasu, inei'aa fiharei; lo'e, hamatee inei farawani a'a minaa ei rama'a, nei feroipa'i ma inei'aa narafasiba a'a nemea. ²⁵Ma ei rona fadugeia, inei nofagigilao ma fawanewaneaa ro'ou ba mei Haidaa, i fanaa ro'ou fei filogiaa naranara ma unifanaa ro'ou fei talaa fei fa'uaia ²⁶ma ba ropowe narapa'ia ma ro tela'apa'i a'a fei lepoo mei hani'u, mei i panarofaa ro'ou ba ronei bigi'aa ei nunumiana.

Ei Maumau Hafelo'a a'a ei A'apoo Arewaa

3 ¹Ma'uaa guainaa feni: Ipowe pa'i pa'aa hafelo'a au wagii ena a'apoo arewaa. ²Ei rama'a, ro'aa haguaa ana ro'ou, haguaa mugoo po'i,

ware'agu'agui, mamagugui, ba'ananarai, barafeaa ei ama ma ina, lomi ro'aa ni'eni'e a'a tamanu rona pa'idii, lomi fafa'araia, ³lomi hagua, lomi ro'aa futoaa hafelo'aa hefi'adiai, wiwitoia, lomi ro'aa apitaipa'i, lomi ro'aa haguua ei rawani'a, ⁴rona fahafeloaa hefi'a, ba'asuarai batafa, naranara'uaiia ana ro'ou, haguua ei i fani'eni'ea ro'ou ma lomi ro'aa haguua mei Haidaa— ⁵fananunuaa ro'ou ale'ei maumau mei Haidaa, ma'uaa lomi rona ugainaa fei faufau wagina. Faraua a'a ro'ou.

⁶Fei maumau ro'ou ale'ei ba ro wadu'ai'uanaa ei humu ma fapafeai a'a ei pifine na pududui naranaraa ro'ou. Ena rama'a ena, namina fua'onaa ro'ou ei watauda mau hafelo'a mawe ei hafelo'a nunumaia, ⁷rona'aida feferoi, ma'uaa pa'aa lomi ba rona ugainaa fei fa'uaia. ⁸Ana ale'ei ba Jannes ma Jambres, laguna fadugeaa Moses, ei rama'a ei, ana ro'aa fadugeaa fei fa'uaia. Na wawadi naranaraa ro'ou ma wagii fei narafawe'ia, rona fagianadii. ⁹Ma'uaa lomi rowe opa'aipa'i, uaa ei mau rama'a ale'ei, ei bigi'aa ro'ou imina arewa a'a minaa ei rama'a.

Paul na Warefawe'i a'a Timothy

¹⁰Ma'uaa yoi, ona apa'idigaa fei feroiau, fei mau gutanau, naranarau, narafawe'iau, ofasisiau, haguau, apitaiau, ¹¹ei haperararaia una tonia, ei fi'iau—tamanu ei na bapa'au yei Antioch, Iconium ma Lystra, ei haperararaia una apitainia. Ma'uaa mei Fasu na fatela'anau a'a minaa e'ei. ¹²Ma hini ba i guta a'a fei maumau mei Haidaa a'a Christ Jesus i tonaa haperararaia ¹³ma ei hafelo'a ma rama'aa sifisifi, ropowemina hafelo'apoi ma fisifisifi'ii ana ro'ou. ¹⁴Ma'uaa yoi, onei oafagugu a'a fei feroia ona guaitonia, fei ona aida ba na fa'ua, uaa ona apa'aa ei rona feroinio ¹⁵ma ei oifi badui ua nopa'amii e'eni ona apa'idigaa ei ne'iaa fei Bu'u Apuna, ei i fani apa'amu a'a fei tela'ana wagii fei narafawe'ia a'a Christ Jesus. ¹⁶Minaa ei ne'iaa fei Bu'u Apuna noranamai a'a fei naranaraa mei Haidaa ma na pa'i bigi'ana a'a fei feroia, aweia, fawanewanea ma feroia wagii ei wanewanea ¹⁷ba mei rama'aa gufuu mei Haidaa neimina pa'ipedu waduna wagii minaa ei rawani'a bigi'a.

4 ¹I inamooa mei Haidaa mawe Christ Jesus, mei i dududuaa ei ro'ei guta mawe ei rona ma'e, hamatee una naraiaa fei noramiana ma fei haparaiana, si'ei a warefanio feni: ²U'ugaa fei Warea; ranimai oneimina ofaufaufau; oneifawanewaneaa hefi'a, aweinaa hefi'a ma fa'unuwenuweaa hefi'a fininaa fei baua ofasisia ma fanima'aa ei feroiamu. ³Uaa ipowe nomai fei arewaa ba ei rama'a, pa'aa lo'e ba ro'aa guainaa fei feroia na wanewane. Agia, ba nei fibo'ii a'a ei nunumiaa ro'ou, ro'awe fafigupuinaa watauda feroia a'a ro'ou ba ronei wareaa tamanu na fasisiaa adiaa ro'ou. ⁴Ro'aa momo'ai a'a fei fa'uaia ma diarainaa a'a fei sifisifi'a. ⁵Ma'uaa yoi, onei narama'a a'a minaa ei manumanu. Apitai a'a ei awataa, u'ugaa fei rawani'a warea ba ei rama'a ronei filoginaa naranaraa ro'ou ba ro'aa tela, onei bigifawe'i a'a ei bigi'aa mei Haidaa.

⁶Uaa ana eni ua fei faweweniu ale'ei hefaa numa ro'ei ipia pafoo fei tawahafi na apunai ale'ei fana ma na nodigimai fei auu ba apowe pa'ai. ⁷Una fo'adii a'a fei rawani'a fo'aa, una fapedugaa feni ponau a'a fei fiwaleia ma una'u panarofaa fei narafawe'ia. ⁸E'eni na udedii fei pono'au, fei tao fei wanewanea, fei ba i fanau a'a fena arewaa i nomai mei Fasu, mei wanewanea Fadududua—ma abaa unaa yau, ma'uaa minaa ei rona oma'aa fei noramiana anaa.

Ei Warea a'a ei Rama'a

⁹Oneipa'aa labarai talamu ba o batafamai, ¹⁰uaa Demas, hamatee ina haguua feni ano, ina di'ininau ma dinaa Thessalonica. Crescens na dinaa Galatia ma Titus na dinaa Dalmatia. ¹¹Luke ua i a'au. Dugamii Mark, uaa hia rawani'a paniaa paniu a'a fei bigi'aa mei Hidaa. ¹²Una alonaa Tychicus yei Ephesus. ¹³Ena ona nomai, tonamai ena hawaa uguu, ena una augia a'a Carpus yei Troas ma tonamai ei holobenaa una ne'i wagina ma pa'aa nunuminau ei hudii manulelele, ei una'aida ne'i wagina.

¹⁴Alexander mei i bigi'aa ei metal namina fagianainau. Mei Fasu iwe fani lagina a'a ei bigi'ana. ¹⁵Yoi anaa, onei oma'aio a'ana, uaa inamina fadugeaa fei u'ugaa o'ou.

¹⁶Do'o fama'a, lomi hemea na nomai ba i hadumau a'a fei dududuau, uaa minaa ei, rona di'ininau. Lomi na nunuminia ba i fagianainaa ro'ou fei. ¹⁷Ma'uaa mei Fasu na upapau ma na fawe'iau ba i a'au, fei u'uga neimina ba'a ma minaa ei Gentile ronei guainia. Ma una tela a'a fei poaa fei lion. ¹⁸Mei Fasu, iwe fatelaiau a'a minaa ei hafelo'a i nomai a'au ma noduginaa yau a'a fei haparaiana i pafea. I a'ana i ude fei hawera ranimai ranimai. Amen.

Ei Famafufoia

¹⁹Famafufoinaa Priscilla^a ma Aquila mawe ei rama'aa humuu Onesiphorus. ²⁰Erastus na guta yei Corinth ma Trophimus na funu ma una di'ininia yei Miletus. ²¹Oneimina labarai talamu ba o nomai yeni eni ana atawe nomai fei au hafa. Rona famafufoinio Eubulus, Pudens, Linus, Claudia mawe minaa ei lofu.

²²Mei Fasu i oa i a'a fei spiritimu. Fei rawani'a na ude i a'amu.

^a 4:19 Warea Greek ba, *Prisca*, ana fei hara *Priscilla*

TITUS

Warefa'aia

Fei ne'ia fi dinaa a'a Titus, hemea Gentile ma'uua na neneraa Christ, hemea rarafii bigibigi'a ma paniaa pani Paul wagii fei bigi'a. Hia mei famamooa fei losuu yei Crete. Na pa'i odumanu warewarea wagina. Fei rawarawa, ba i fanonominaa Titus ba ei bauaniaa losuu nei pa'i rawani'a maumau uaa ei hafelo'aa maumau ei Crete. Hepalodiai ba inei feroinaa ei gupuu rama'a laloo fei losuu; ei bau, ei hopi (ei ba ronei feroinaa ei nanao), ei baubara ma ei humuwa. Ma fei fapopo'ii wareana ba Titus nei warefanaa ro'ou fei mau gutafarawania ma ronei'aa fisibai, fiharei o fi'alagii laloo fei losuu.

1 ¹Yau Paul, hemea nafii mei Haidaa ma ana apostle Jesus Christ ba a fawe'iaa fei naranaraa ei rafeiaa mei Haidaa ma fa'arewaiaa fei apa'aa fei fa'uaia, fei i duginaa rama'a a'a ei maumau mei Haidaa— ²fei narafawe'ia ma fei apa'a na ude pafoo fei o'onaia unuu fei harena lomi i pedutoo, fei mei Haidaa, mei lomi i warefasifi nadii fa'unainia ei ataa nomai fei rawarawa arewaa ³ma a'a fei pa'aa au ina fa'arewaiaa fei wareana a'a fei u'luga, fei ina faninaa paniiu wagii tamanu na wareia mei Haidaa, mei fatela'anaa o'ou.

⁴Feni ne'iau i dinaa a'amu, Titus, yoi mena pa'aa na'uu wagii fei narafawe'ia, fei aguna pa'i:

Fei rawani'a ma gutafarawania, noramiaa lagua a'a mei Haidaa, mei hia Ama mawe Christ Jesus, mei Fatela'anaa o'ou.

Fei Bigi'aa Titus Yei Crete

⁵Fei pa'afina ba una di'ininio yei Crete, sifei ba oneido'o fawanewaneaa tamanu itawe pedu ma rafeifani^a bauaniaa ei losuu i laloo hepapalo gufu ana ale'ei a warefanidigio. ⁶Hemea bauaniaa losuu nei'aa pa'i hepalo tata, nei pa'i hemea ua harona, ei na'una nei

^a 1:5 O, *papaditainaa*

narafawe'i ma ronei'aa suauga a'a ei a'afoloi maumau ma barafe i pudaa rama'a. ⁷Si'ei ba na udenaa panii mei famamooa fei bigi'aa mei Haidaa,^binei'aa pa'i tata, o ofasua, o balafigi batafa, o hunu poapoai, o pani ba'ananarai, o bigifafelo ba i to manumanu. ⁸Ma'uaa inei taufagutanaa ei rama'a, neipa'aa nunuminaa tamanu ina rawani, nei'aida utofa'ainaa anaia, nei wanewane, nei fafa'arai ma oma'afarawaninaa anaia. ⁹Inei panarofawe'inaa fei rawani'a warea ana ale'ei rona feroinia ba nei fa'unuwenuweaa hefi'adiiai a'a fei wanewanea feroia ma warefawanewaneinaa ei rona harea wagina.

¹⁰Uaa na watauda ei barafea, ei ba'aba'aa umu mawe ei sifisifi'a, watauda ro'ou, maroaa fei moro'aa hudii wawanei. ¹¹Onei fapauninaa umuu ro'ou, hamatee roi fafelooa ei maroa wagii ei feroia, ei ba ronei'aa feroinia, ei feroia ba ro'aa sifi'aa hefi'adiiai ba ro to manumanu. ¹²Hemea ana mamama'aa ro'ou na ware ba, "Ranimai ei Crete, rona'aida sifisifi, ale'ei ei hafelo'a ponoto o tamafoo pugua." ¹³Fei warea fei, pa'aa fa'ua. Si'ei, warefawe'i a'a ro'ou ba nei wanewane fei narafawe'iaa ro'ou ¹⁴ma fai lomi ro'aa falanaa huoo ro'ou ei sifisifi u'ugaa ei Jew o guainaa ei wareaa ei rona ofadugaa fei fa'uaia. ¹⁵A'a ei rona fafa'arai, minaa ei manumanu na fafa'arai, ma'uaa a'a ei rona loloa ma lomi rona narafawe'i, lomi hepalo manumanu na fafa'arai uaa na loloa naranaraa ro'ou ma fai lomi ro'aa narapa'ia ba rona tata. ¹⁶Rona ware ba rona apa'aa mei Haidaa, ma'uaa, fei bigi'aa ro'ou na fama'aia ba lo'e. Rona fawawa'auaa unu, rona barafei ma lomi rowe bigipa'aa hefaa rawani'a manumanu.

Ei Feroia i Dinaa a'a Hepapalo Gupu

2 ¹Feroinaa tamanu na nenegifarawaninaa fei wanewanea feroia. ²Feroinaa ei bau ba ronei'o naranarama'a ba ro to honua ma ronei utofa'ainaa ana ro'ou ma nei wanewane fei narafawe'iaa ro'ou, fei haguua ro'ou mawe fei apitaiaa ro'ou.

³Ana ale'ei, feroinaa ei hopi ba ronei pa'i fei mau ma'aua wagii fei gutanaa ro'ou, ronei'aa wiwitoi o hunu poapoai, ma'uaa ronei feroinaa tamanu ina rawani. ⁴Nabaa ale'ei, na hawia ba ro'aa feroinaa ei rona pifinei ba ronei haguua ei haroo ro'ou mawe ei na'uu ro'ou ⁵ba ronei utofa'ainaa ana ro'ou ma fafa'arai ma panitawei yei humuu ro'ou ma ronei farawani a'a ei rama'a. Ronei guainaa ei haroo ro'ou ba lomi hemea i warefafelooa fei wareaa mei Haidaa.

⁶Ana ale'ei, fa'unuwenuweaa naranaraa ei rona wawanei ba ronei utofa'ainaa ana ro'ou. ⁷A'a minaa ei bigi'amu fama'aa ro'ou tamanu na rawani. Ma wagii ei feroia, onei pa'aa fafa'uainia ma fa'awataia ⁸ma ei paolaa wareamu nei wanewane ua ba lomi nemea i ware ba na tata

^b 1:7 Warea English ba *bishop*

ma ena rona fadugeamu, rowe mamafa, uaa lomi pa'afina ba ro'aa warefaneloaa o'ou.

⁹Feroinaa ei humuwa ba ronei guainaa ei fasuu ro'ou wagii minaa ei manumanu ba ronei fani'eni'ea ro'ou ma ronei'aa warefani a'a ro'ou ¹⁰ma topa'ainaa manumanuu ro'ou ba fei maumau ro'ou i fama'aia ba namina rawani ua ma wagii minaa ei manumanu i pudaa rama'a, ro'aa faro'ooa fei feroiaa mei Haidaa, mei fatela'anaa o'ou.

¹¹Uaa fei rawani'aa mei Haidaa, fei na fanoramiaa fei tela'ana na arewadii a'a minaa ei rama'a. ¹²Fei rawani'a na feroinaa o'ou ba onei ware ba, "Pa'aa lomi" a'a fei abaa maumau mei Haidaa ma a'a eni nunumiaa unuu feni ano ma ba onei utofa'ainaa ana o'ou ma nei wanewane ma nei pa'i fei maumau mei Haidaa laloo iaa o'ou wagii feni au feni, ¹³eni oi guta'oma'aa fei baua fa'o'onaia unu, fei noramiaa mei pa'aa Haidaniaa o'ou fininaa fei hawerana, mei ana Fatela'ana, Jesus Christ, ¹⁴mei na rawa'a'afainaa anaia uaa o'ou ba i ponohadiwe'inaa o'ou a'a minaa ei hafelo'a ma fafafa'arainaa ei rama'a ba pa'aa rama'aa gufunu, ei rona refurefu ba ro'aa bigi'aa ei rawani'a.

¹⁵Si'ei, ei ba hamonei feroinia. Fa'unuwenuwe ma warefawe'i fininaa minaa ei faufau. Nemeadii nei'aa narafafelo a'a hamu'ou.

Ei Rawani'a Bigi'a

3 ¹Fanonominaa ei rama'a ba ronei fafefefanaa ei famamoa mawe ei paniaa panii ro'ou. Ana ronei guainaa ro'ou ma oma'a ua ba ro'aa bigi'aa ei rawani'a, ²ba ronei'aa wiwitoinaa nemea, ronei gutafirawanii ma fi'a'apa'ii ma roneiminapa'aa fafefe a'a minaa ei rama'a.

³Uaa mina, ana ona poapoai, barafei, hanaiaa sifisifii hefi'a mawe humuwai a'a watauda ei mau nunumaia ma fani'eni'ea. Ona oa ua a'a fei mau wiwitoia ma punepunea ma fibidibidii unuu o'ou. ⁴Ma'uaa i'a arewamai fei rawani'a ma haguaa mei Haidaa, mei Fatela'anaa o'ou, ⁵ina fatela'anaa o'ou. Ma fei pa'afina, abaa ei wanewanea bigi'aa o'ou, ma'uaa a'a fei faloloa'iana. Ina fatela'anaa o'ou a'a fei nunufaa fei waninidiaia ma fei famanufaudiana a'a fei Spiriti Apuna, ⁶fei na igi'uaia pafoo o'ou uaa Jesus Christ, mei Fatela'anaa o'ou, ⁷si'ei ba ona wanewanedii a'a fei rawani'ana, opowe oa ale'ei na'una fininaa fei o'onaia unu wagii fei harena lomi i pedutoo. ⁸Sifei hepalo rawani'a warea. Ma nunumiau ba hamonei fa'awatainaa ei manumanu ei ba ei rona narafawe'i a'a mei Haidaa, ana ro'amina fa'awataiaa ei bigi'aa ro'ou, ei na rawani. Ei manumanu ei na rawani ba i farawaninaa minaa ei rama'a.

⁹Ma'uaa farapa wagii ei fahamamagua naranara na poapoai ma ei warea ba batanai ei pai mina ma ei fihareia ma ei fisibaia wagii fei law, uaa e'ei, lomi hanuna ma ana lomi bigi'ana. ¹⁰Fani hepoa aweia a'a mei na fa'asi'anaa fei fi'alagia watolaa rama'a ma fanidinia fei faguapooa

aweia. Nenee fei, di'ininia. ¹¹Mei mau rama'a ale'ei, ona aidadii ba napa'aa wawadi ma hafelo; na fafagianainaa anaia.

Ei A'apoo Warea

¹²Ena na aloawii Artemas o Tychicus i a'amu, oneimina labarai talamu ba omii ma'a yau yei Nicopolis, uaa unawe nara ba a guta yei a'a fei au waiwana. ¹³Oneimina bigi'aa tamanu i hadupa'aa fei tatalaiaa Zenas, mei na pa'i apa'ana a'a fei bigi'aa fei dududua mawe Apollos ba lagunei pa'i minaa ei manumanu ma aloaa lagua. ¹⁴Ei maroaa agua, ronei'u bigi'aa ei na rawani ma fani pani ba haduhaduu rama'a laloo hepapalo arewaa ma ronei'aa tamafoi.

¹⁵Minaa eni i a'au, rona famafufuoinio. Famafufuoinaa ei rona haguua agua a'a fei narafawe'ia.

Fei rawani'a nei ude i a'a minaa hamu'ou.

PHILEMON

Warefa'aia

Philemon hemea na pa'aa neneraa Christ. Hia fasuu hemea humuwa, mei na ponipa'ai. Fei haraa mei humuwa mei, Onesimus. Ma ina bapa'aa Paul i humuu bobo'aia ma neneraa Christ.

Paul na ne'i'i'iginaa Philemon ba inei fawanewaneaa watolaa lagua mei humuwana ale'ei hemea narafawe'ia lofu.

¹Yau Paul, hemea bobo'aia uaa Christ Jesus mawe Timothy, mei lofuu agua i a'au.

Feni ne'ia i dinaa a'amu Philemon, mena pa'aa tafii hai'ou, mena rarafii bigibigi'a. ²Ma ana i dinaa a'a Apphia, mei agii o'ou ma Archippus mei rarafii fo'aa mawe fei losuu, fei na'aida figupui i humumu anaa:

³Fei rawani'a ma fei gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou, noramias guapaloei a'a mei Haidaa, mei hia Amaa o'ou mawe mei Fasu, Jesus Christ.

Ei Warea 'Ta' ma Lafulafua

⁴Ranimai una ware 'ta' a'a mei Haidaniau ena una nonominio a'a ei lafulafuau, ⁵uaa, una'o guainaa fei narafawe'iamu a'a mei Fasu Jesus ma fei haguamu a'a minaa ei apunaiaa mei Haidaa. ⁶Una lafulafu ba oneimina u'ugaa fei narafawe'iamu ba oneimina apa'ifarawaninaa minaa ei rawani'a manumanu ona pa'i a'a Christ. ⁷Unamina ni'eni'e ma unuwenuwe a'a fei haguamu, uaa yoi, mena lofuu, ona fa'unuwenuwea naranaraa ei apunaiaa mei Haidaa.

Fei I'igaiaa Paul Uaa Onesimus

⁸Ma si'ei ba yau a'a Christ, na hawia ba a warefawe'li a'amu ba onei bigi'aa fei nunumiau, ⁹ma'uaa u'ei i'iginio fininaa hagua. Yau, Paul, na bau ma ana hemea na bobo'ai hamatee Christ Jesus— ¹⁰u'ei i'iginio uaa

mei na'uu, meni Onesimus,^a mei nawe oanaa na'uu ei a bobo'ai. ¹¹Mina, hia abaa hemea mau rama'a a'amu, ma'uaa e'eni, nawe bigipa'i a'a agua.

¹²A aloiawau i a'amu, mei hia pa'aa ha'eu ba nei hadiwe'iwau.

¹³Nunumiau ba inei gutamai a'au ma tonaa fei gutanamu ba nei hadumau a'a fei bigi'a eni a bobo'ai uaa fei rawani'a warea. ¹⁴Ma'uaa lomi ba a bigi'uaiaa hepalo manumanu nabaa atawe to wareamu, abaa onei uga ua uaa una i'igai ma'uaa ba onei narama'aia. ¹⁵Woro ei ido'o di'ininio ba nene, owe dugidinia ba i oa'ualao a'amu— ¹⁶ma abaa hia humuwadai, ma'uaa ale'ei ba hia hemea rawani'a lofu laraa fei ba hia humuwa. Unamina haguia, ma'uaa narau ba fei haguamu na bauanadi, fei ba hia paniaa panimu ma ana hemea lofu a'a mei Fasu.

¹⁷Si'ei, nabaa ona nara ba yau tafimu, te, taufa'ugia ana ale'ei ba yau. ¹⁸Nabaa ina bigifatata o to ua a'amu, awe fawanewaneia. ¹⁹Awe hodi'ia. Yau, Paul, na ne'inaa feni a'a feni paniu. Ma ana ona to ua a'au, hamatee ona to harenuamu uaa yau. ²⁰Nunumiau, mena lofuu ba onei farawaninau a'a mei Fasu; fa'unuwenuwea fei naranarau a'a Christ. ²¹Napa'aa o'ugio ba owe neneraa ei wareau, si'ei, a ne'inaa a'amu ma na aida ba fei bigi'amu i muadai laraa ei i'igiau yoi.

²²Ma hepaldiai: Pagi'augaa hepalo nopau, uaa woro a hadiwe'iwau a'amu ana ale'ei ei lafulafuamu.

²³Epaphras, mei rarafiu bobo'aia a'a Christ Jesus na aloawii fei famafufuoiana a'amu. ²⁴Ma Mark, Aristarchus, Demas mawe Luke, ei rarafiu bigibigi'a, ana rona famafufuoinio.

²⁵Fei rawani'aa mei Fasu Jesus Christ nei oafipui a'a fei spiritimu.

^a 10 Hanuu fei hara *Onesimus* ba *wewea*.

HEBREWS

Warefa'aia

Feni ne'ia fi dinaa a'a fei gupuu ei narafawe'ia, ei ana ba ro'aa rawa'uaiaa fei narafawe'iaa ro'ou a'a Christ uaa namina rata fei hareaa hefi'a a'a ro'ou. Mei ne'ia na fa'unuwenuweaa fei narafawe'iaa ro'ou ei i fama'aia ba Jesus Christ, hia pa'aa fei fa'ua manumanu opa'aia a'a mei Haidaa. Wagii fei na fama'aia, odumanu fa'uaia.

Jesus, mei i oalao, hia na'uu mei Haidaa. Ina neneraa ei wareaa mei Ama wagii fei apitaiana ei fi'ia. Si'ei ba hia na'uu mei Haidaa, hia na pafeai a'a ei mamama'aa fei rawarawa fi'ugaia, fei hesuwi Bu'u Apuna, ei alo'alo ma Moses.

Mei Haidaa na ware ba Jesus bauaniaa humuu mei Haidaa. Na pafeai a'a ei bauaniaa humuu mei Haidaa.

Ma i a'a Jesus, hemea narafawe'ia i tela a'a fei hafelo'a, mama'aua ma ma'ea. Jesus mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, mei na fanaa fei pa'aa tela'ana, fei na haduoi'uaiaa ei mau fo'afama'ea manulelele wagii fei losuu ei Hebrew.

Mei Na'u na Pafeainaa ei Alo'alo

1 ¹A'a ei mamama'a mina, mei Haidaa na warenaa a'a ei amaa o'ou watauda au ma wagii hefi'a tala; ²ma'uaa laloo eni a'apoo arewaa eni, ina warenaa a'a o'ou a'a mei Na'una, mei ba ipowe tonaa minaa ei manumanu, mei i a'ana na bigi'aa minaa ei manumanu haroo pafea. ³Mei Na'u, hia ale'ei fei haweraa mei Haidaa ma hia pa'aa maumau fei maumauna ma ba i fani haduma a'a minaa ei manumanu wagii fei wareana, fei na faufau. Nenee fei fafafa'araiana ei hafelo'aa ei rama'a, inawe guta pepepe ma'au mei Hapara pafea. ⁴Si'ei, hia napa'aa pafeai laraa ei alo'alo ana ale'ei fei hara i tonia, na muainaa ei haraa ro'ou.

⁵Hamatee, a'a hini alo'alo mei Haidaa na ware ale'ei ba,

“Yoi, Na'uu;
wagieni, una oanaa Amamu”?^a

O, ba,

^a 1:5 O, una fuainio

“Yau, awe oanaa Amana,
ma hia, iwe oanaa Na'uu”?^b

⁶Ma hepalodiai, mei Haidaa, ei i fatoroaa mei uma'ua na'una yeni malagufu ina ware ba,

“Minaa ei alo'aloo mei Haidaa, ronei uduginia.”^c

⁷Mei Haidaa na u'ugaa ei alo'alo ale'ei ba,

“Na bigi'aa ei alo'alona ale'ei lalarena,
ma ei nafina ale'ei fei wegweguaa hafi.”

⁸Ma'uaa ina u'ugaa mei Na'una ale'ei ba,

“Mena Haidaa, fena gutanamu, gutanaa hapara,
imina udelao ranimai, ranimai,
ma o haparai fininaa wanewanea.

⁹Yoi, ona haguua fei wanewanea ma fabidinaa unumu ei hafelo'a;
si'ei, yau, meni Haidaniamu, una fapafeainio a'a ei tafimu,
ei a ipiaa fei pao ni'eni'ea a'amu.”

¹⁰Ana ina ware ba,

“A'a fei rawarawa, mena Fasu, ona augaa fei fasu'ufufugoi feni malagufu,
ma ei manumanu haroo pafea, bigi'aa panimu.

¹¹Ro'apowe apa'ai, ma'uaa yoi, o oalao;

minaa ei manumanu ei, ro'aa madige ale'ei lawalawa.

¹²O'aa du'umaa ro'ou ale'ei hawaa ugu;

ana ale'ei lawalawa ro'aa filogii.

Ma'uaa yoi, ana minaa ale'ei,
ma ei igisimasimu, lomi i pedutoo.”

¹³Mei Haidaa, lomi na ware a'a hemea alo'alo ale'ei ba,

“Guta i pepei ma'auu
nopa'aloo fei ba unawe aunaa ei bidibidii unumu
lalabeni pinemu”?

¹⁴Haa, a'a ba minaa ei alo'alo ale'ei spiritii oma'ama'aa ma ina aloaa ro'ou ba ronei hadumaa ei ba ro'aa tonaa fei tela'ana?

Ei Ware'aweia ba Onei Guai Fa'arai

2 ¹Oneipa'a fafalanaa huoo o'ou a'a tamanu ona guainia ba lomi o lafepa'ai. ²Uaa tamanu rona wareia ei alo'alo, onei'aa barafeia ma minaa ei barafea ma ei lomi rona guaipa'i warea, i pa'i aree ro'ou. ³Ma nabaa ale'ei, batanai o'aa tela nabaa lomi ona fafalanaa huoo o'ou fei baua tela'ana? Fei tela'ana fei, nado'o u'ugia mei Fasu ma ei rona guainia a'ana, rona ware ba pa'aa fa'ua fei. ⁴Mei Haidaa ana na fa'arewaia a'a ei hilala, ei fananawalaa puda ma ei mau foigia ma ana ina fa'arewaia a'a ei fanaa fei Spiriti Apuna, ei i alaginia ale'ei nunumiana.

^b 1:5 2 Samuel 7:14 ^c 1:6 labaginaa Dead Sea Scrolls ma Septuagint

Jesus Ale'ei ei Lofuna

⁵A'a ba ina augaa ei alo'alo ba ronei oma'aa fei ano ba i nomai hinene, fei ona fiwarewareinia. ⁶Ma'uaa ina pa'i hepalo ne'ia, ba hemea na ware ale'ei:

“Mena Haidaa, hia tamanu hemea rama'a,
o hemea na'una
ba omina fafalanaa huomu
ma naranaraa watauda ma oma'afarawaninia?”

⁷Ona fafafauia ma'ida^d a'a ei alo'alo;
ona taonaa hia fei hawera ma ma'aua

⁸ ma ona augaa minaa ei manumanu haroo pinena.”

Ei i augaa minaa ei manumanu haroo pinena, lomi na di'augaa hepalo dufu Ma e'eni otawe fanunupa'ia ba minaa ei manumanu na udenaa panina. ⁹Ma'uaa ona fanunuaa Jesus, mei inado'o fafafauia ma'ida laraa ei alo'alo ma e'eni na taonaa fei hawera ma honua uaa ina tonaa fi'ina a'a fei ma'ea ba a'a fei rawani'aa mei Haidaa, iwe nanamuinaa fei ma'ea uaa minaa ei rama'a.

¹⁰Ina fanoraloo watauda na'u a'a fei hawera ma napa'aa rawani ba mei Haidaa, mei na bigi'aa minaa ei manumanu ba manumanuna, ba i fafafa'arainaa mei fafasui fei tela'anaa ro'odu a'a fei fi'ia. ¹¹Minaa ro'ou laloo hepalo ua wawapuge—mei na fafafa'arainaa ei rama'a ma ei rona tonaa fei fafa'araia. Jesus, lomi na mamafa ba i ware ba ro'ou, lofuna.

¹²Si'ei, i ware ba,

“A wareaa fei haramu a'a ei lofuu;
i a'a fei gupuu ei losuia, a laugitenio.”

¹³Ma hepalodiai,

“A augaa fei naranarau i a'ana.”

Ma ana ina ware ba,

“Yau, yeni fipui a'a ei na'u, ei na fanau mei Haidaa.”

¹⁴Si'ei ba ei na'u, rona pa'i pigio ma raraa, hia ana ale'ei ro'ou ma a'a fei ma'eana i fo'afama'ea mei na panarofaa fei faufau fei ma'ea, mei hani'u ¹⁵ma alaraa ei rona humuwaimai nopa'aloo fei ba rona ala a'a fei ma'auaa ro'ou fei ma'ea. ¹⁶Uaa a'a ba i hadumaa ei alo'alo, ma'uaa ei pai Abraham. ¹⁷Sifei fei pa'afina ba hia ana ale'ei ei lofuna a'a minaa ei maumau ro'ou, ba inei pa'i faloloa'iana ma nei bigifarawani ua ei i tonaa fei bigi'a ba hia mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa a'a fei bigi'aa mei Haidaa ma wagii fei namona i pono'aa^e ei hafelo'aa ei rama'a. ¹⁸Si'ei ba anaia, na nanamuinia ei i oa a'a fei manimania, ina hawia ba i hadumaa ei ro'aa oa a'a fei manimania.

^d 2:7 O, ma'ida ua au; v. 9 anaa ^e 2:17 O, bigi'aa mei Haidaa ma ba i fapipi'ainaa fei sibaa mei Haidaa ma tosiminaa

Jesus na Pafeai Laraa Moses

3 ¹Si'ei, hamu'ou ena fafa'arai lofu, hamu'ou ena na oa a'a fei haroharofa pafea, hamonei augaa ei naranaraa hamu'ou a'a Jesus, mei apostle, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, mei ona ware ba ona narafawe'i a'ana. ²Hia na wewea a'a mei i rafeinia ana ale'ei Moses na wewea a'a minaa ei manumanu laloo fei humuu mei Haidaa. ³Ona fanunu'apa'idigia ba Jesus, na honuadiiai laraa Moses, ana ale'ei mei fadufadua na rarabadiiai laraa fei faduana humu. ⁴Uaa minaa ei humu na pa'i rama'a faduaa ro'ou, ma'uaa mei Haidaa, hia mei na famamaraa minaa ei manumanu. ⁵Moses hemea wewea nafi a'a minaa ei manumanu laloo fei humuu mei Haidaa ma nadii wareaa tamanu ba i nomai hinene. ⁶Ma'uaa Christ hemea wewea na'u ba i oma'aa fei humuu mei Haidaa. Ma o'ou fei humuna nabaa o'aa utaufawe'iaa fei laugu'a ma fei o'onaia unu, fei ona ware ba ona pa'i.

Warefa'iaia ba Onei Narafawe'i

⁷Si'ei, ana ale'ei fei wareaa fei Spiriti Apuna ba:

“Wagieni nabaa hamo'aa guainaa fei laona,

⁸ abaa fawaiwaiana ei tabaa hamu'ou

ale'ei fei au fadugeaa hamu'ou

a'a fei manimania fawe'ei lomi haihai o guana,

⁹yei ei amaa hamu'ou rona manimaniau ma fahauaa unuu

ma laloo gunaroo pa'ania igisimasi,

hamona fanunuaa tamanu una bigi'ia.

¹⁰Sifei, fei i fasibaiau a'a fei tawe i didii,

ma una ware ba, ‘Ranimai ei naranaraa ro'ou na aunu faraua

ma lomi rona apa'aa ei maumauu.’

¹¹Si'ei, una fa'unai a'a fei sibau ba,

‘Lomi ro'awe tonaa fei gutafaweniaiu.’ ”

¹²Hamu'ou ena lofu, hamonei oma'aa hamu'ou ba nemea nei'aa pa'i fei hafelo'a hamamagua naranara, fei na ofadugaa mei Haidaa, mei fi oalao. ¹³Ma'uaa hamonei fawe'iaa naranaraa hememea hamu'ou a'a hepapalo arewaa, sifei ona ware ba Wagieni, si'ei abaa fawaiwaianaa tabana nemea hamu'ou a'a fei mau sifisifi ei hafelo'a. ¹⁴O'aa oafipui a'a Christ nabaa ona utaufawe'inaa fei laugu'aa o'ou nopa'aloo fei a'apoo arewaa, fei onado'o pa'i fama'a. ¹⁵Ana ale'ei fei warea ba,

“Wagieni nabaa hamona guainaa fei laona,

abaa fawaiwaiana ei tabaa hamu'ou

ale'ei fei au fadugeaa hamu'ou.”

¹⁶Hini ei rona guai ma rona faduge? A'a ba ei i talaidugamias ro'ou Egypt Moses? ¹⁷Ma a'a hini ei ina siba a'a ro'ou laloo gunaroo pa'ania

igisimasi? A'a ba ei rama'a rona bigi'aa ei hafelo'a ma ei hudi unuu ro'ou na pasi fawelei lomi haihai o guana? ¹⁸Ma a'a hini ei mei Haidaa na warefa'uai a'a ro'ou ba lomi ro'awe tonaa fei gutafawenaiana? Ina wareaa e'ei a'a ei barafea.^f ¹⁹Si'ei, ona fanunu'apa'ia ba lomi rona tonia, uaa na waiwai tabaa ro'ou.

Hepalo Sabbath Fawenaia a'a ei Rama'aa Gufuu mei Haidaa

4 ¹Si'ei, ba fei fa'unaiia fei gutafawenaiana ana fi ude, onei oma'aiaa o'ou ba nemea o'ou nei'aa tauhafo wagina. ²Uaa o'ou anaa, hefi'a na u'ufanaa o'ou fei rawani'a warea hefi'a, ana ale'ei ro'ou; ma'uua fei u'uga rona guainia, lomi hanuna a'a ro'ou, uaa ei ro'aa guainia, lomi rona narafawe'i wagina.^g ³Ma o'ou e'eni na narafawe'i, ona tonaa fei gutafawenaia, ana ale'ei i ware mei Haidaa ba,

“Si'ei, una fa'unai a'a fei sibau ba,
‘Lomi ro'awe tonaa fei gutafawenaiau.’ ”

Ma'uua fei bigi'ana na pedu a'a fei mamaraiamii feni ano. ⁴Uaa inadii wareaa fei fa'olorompaloaa arewaa a'a eni paolaa warea eni: “Ma laloo fei fa'olorompaloaa arewaa, mei Haidaa na gutafawenai a'a minaa ei bigi'ana.” ⁵Ma laloo fei ne'ia fei, ina warediai ba, “Lomi ro'awe tonaa fei gutafawenaiau.”

⁶Ana fi ude ba hefi'a ro'awe tonaa fei gutafawenaia ma ei ronado'o guainaa fei rawani'a warea, lomi rona tonia, uaa fei barafeaa ro'ou. ⁷Si'ei, mei Haidaa na bigidinaa hepalo arewaa ma roroinia ba Wagieni, ei i umuinaa umuna David mina ale'ei:

“Wagieni nabaa hamona guainaa fei laona,
abaa fawaiwaiana ei tabaa hamu'ou.”

⁸Uaa nabaa Joshua na fani gutafawenaiaa ro'ou, mei Haidaa lomi ba iwe warewaredinaa hepaldiai arewaa. ⁹Si'ei, ifi ude hepalo Sabbath gutafawenaia a'a ei rama'aa gufuu mei Haidaa; ¹⁰uaa hini i tonaa fei gutafawenaiaa mei Haidaa, ana i gutafawenai a'a fei bigi'ana, ana ale'ei mei Haidaa na gutafawenai a'a fei bigi'ana. ¹¹Si'ei, oneiminapa'aa tonaa fei gutafawenaia ba lomi nemea i neneraa fei mau barafeaa ro'odu ma pasi.

¹²Uaa fei wareaa mei Haidaa na pa'i harenuana ma ana fi bigi. Ma na wararodiai laraa fei wadu, fei na guapaloi umuna ma na motafalaraa laloo spiritii rama'a ma laloo iaa ro'ou mawe ei figugu'ui ma gui; ma ina unia ba batanai ei naranara ma maumau laloo iaa rama'a. ¹³Lomi hepalo manumanu a'a minaa ei famamaraiaa mei Haidaa ba na ude opa'ai pudana. Minaa ei manumanu na ude'are'are ma arere ua i pudaa mei ba i dududuaa o'ou.

^f 3:18 O, a'a ei abaa narafawe'ia ^g 4:2 Watauda ne'ia ba ro'ou, uaa lomi rona narafawe'ifipui a'a ei rona guainenegia

Jesus, mei Pa'aa Bauaniaa fei Humuu mei Haidaa

¹⁴Si'ei ba ona pa'i hemea pa'aa bauaniaa fei humuu mei Haidaniaa o'ou, mei na talainaa haroo pafea,^h Jesus, mei Na'uu mei Haidaa, onei utaufawe'i fininaa fei narafawe'ia, fei ona wareia ba ona pa'i. ¹⁵Uaa ona pa'i hemea pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ba i faloloa'ihugiaa o'ou a'a ei asisiaa naranaraa o'ou, hemea na todigaa minaa ei manimania ana ale'ei o'ou—ma'uua lomi hepalo hafelo'ana. ¹⁶Si'ei, onei aunu fininaa laugu'aa o'ou a'a fei gutanaa hapara, fei i ude wagina fei rawani'a ba o tonaa fei faloloa'iana ma fei rawani'ana ba i hadumaa o'ou a'a fei au ona gutafafelo.

5 ¹Minaa ei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, rafeiaa ro'ou dupuaa rama'a ma ro'ou ale'ei umuiaa ei rama'a a'a ei manumanuu mei Haidaa ba ronei fani fanaa ro'ou ma fo'afama'ea ei manulelele, o manufidufidu ba pono'aa ei hafelo'aa ro'ou. ²Ina hawia ba i hadufagiginaa ei polataba ma ei rona pasipa'ai, uaa hia ana na fa'asisiaa fei naranarana. ³Sifei fei pa'afina ba inei fani fana a'a ei hafelo'ana ma ei hafelo'aa ei rama'a.

⁴Lomi nemea ana unaia ba i tonaa fei bigi'a fei; mei Haidaa nei rafeinia ana ale'ei i rafeinaa Aaron. ⁵Ma Christ, ana lomi na tonaa fei hawera anaia ba hia pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, ma'uua mei Haidaa na warenaa a'ana,

“Yoi, Na'uu;
wagieni, una oanaa Amamu.”ⁱ

⁶Ma ana ina ware ba,

“Yoi pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ranimai ranimai,
ana ale'ei fei mau pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa
ale'ei fei mau na pa'i Melchizedek.”

⁷Ei i tatalai yeni malagufu Jesus, ina lafulafunaa pafea ma i'igai fininaa baua ai'aiga ma ranu pudana a'a mei i fatelapa'ia a'a fei ma'ea ma si'ei ba ina fafefe fininaa ma'aua, mei Haidaa na guainia. ⁸Fa'ua ba hia na'u, ma'uua a'a fei fil'iana, ina tonaa fei mau guaiawarea wagina ⁹ma ei i fapedudigaa minaa ei bigi'ana, ina oa ale'ei fasuu fei tela'ana, fei i fanaa fei harena lomi i pedutoo a'a ei rona guainaa wareana, ¹⁰ma mei Haidaa na rafeinia ba hia pa'aa bauaniaa fei humuna ana ale'ei fei mau na pa'i Melchizedek.

Warefa'aia ba Onei'aa Pasi

¹¹Hai'ouna pa'i watauda warea wagina, ma'uua na hafafala'ai uaa na waiwai tabaa hamu'ou. ¹²Ma hepalodiai—e'eni hamona hawidigia

^h 4:14 O, mei na dinaa pafea ⁱ 5:5 O, wagieni, una fuainio

ba hamo'aa feroi, ma'uaa agia, hamonei pa'i hemeadi ai ba i feroidinaa hamu'ou a'a ei madutaa wareaa mei Haidaa ei na fa'uai. Hamo'ei hunu pao susu abaa we'ia du'ua! ¹³Hini i hunu pao susu ale'ei ei baduu, lomi ina aida fei feroia a'a tamanu ina wanewane. ¹⁴Ma'uaa fei we'ia du'ua, manumanuu ei rona a'u, ei rona feroinaa ana ro'ou a'a tamanu na rawani ma tamanu na hafelo.

6 ¹Si'ei, oneidii rawaiaa ei madutaa feroia a'a ei manumanuu Christ ma tonaa ei manumanuu ei rona a'u. Onei'aa bigidinaa fei fasu'ufufugoi fei filogiaa naranara a'a ei mau bigi'a,^j ei i susuninaa o'ou ma'ea, fei narafawe'ia a'a mei Haidaa, ²fei feroiaa pudugufaia, fei augaa pani pafoo hemea, fei asi'anaa ei ma'ea ma fei dududua lomi i pedutoo. ³Ma nabaa i rawani a'a mei Haidaa, te owe di'ininaa e'ei madutaa manumanu e'ei.

⁴A'a ei ronado'o todigaa fei apa'a ma fei fana pafea ma oa fininaa fei Spiriti Apuna ⁵ma fanunu'apa'idigaa fei rawani'a wareaa mei Haidaa ma ei faufau wagii fei au ipowe nomai, ⁶a'a ro'ou, nabaa rona pasi, na pa'aa waiwai ba ro'aa filoginaa naranaraa ro'ou, uaa na fanunu ale'ei ba ro'aa^k fatawadinaa mei Na'uu mei Haidaa ma famamafaia puda a ei rama'a.

⁷Mei Haidaa na haweginaa fei pe'ihape, fei na aida ropa pafona maunu ma na fani du'ua a'a ei ro pe'ihapeia. ⁸Ma'uaa fei pe'ihape na habe ei wowo'ii na hogia ma ei guana, lomi na rawani ma ale'ei ba na oadiginaa fei gu'ua. Nefarani iwe gu'a.

⁹Ena pa'aa tafii hai'ou, hai'ouna ware ale'ei, na? Ma'uaa napa'aa o'onai unuu hai'ou ba hamowe tonaa ei rawani'a, ale'ei ei manumanu i nofipuimai a'a fei tela'ana. ¹⁰Fei dududuaa mei Haidaa na wanewane ua; lomi ba i madi'inaa fei bigi'aa hamu'ou ma fei hagua, fei hamona fama'aia ei hamo'aa hadumaa ei apunaiana ma ana hamo'ei hadumaa ro'ou e'eni. ¹¹Hai'ouna nunuminaa hememea hamu'ou ba nei fama'aiaa fei wewee mau bigi'a nopa'aloo fei a'apoo, ba neimina we'i fei o'onaia unuu hamu'ou. ¹²Lomi hai'ouna nunuminia ba hamonei tamafoi, ma'uaa hamonei neneraa fei maumau ei rona tonaa tamanu mei Haidaa na fa'unainia, uaa na we'i naranaraa ro'ou ma rona ofasi'ia.

I Pa'aa Nomai fei Warefa'unaiiaa mei Haidaa

¹³Mei Haidaa, ei i fa'unai a'a Abraham, si'ei ba lomi hemeadi ai ba muainaa mei Haidaa, ina fa'unainaa anaia ¹⁴ma na ware, "Apa'aa haweginio ma fani watauda paimu." ¹⁵Ma si'ei ba Abraham na gutafawiwai'ai, inawe tonaa tamanu mei Haidaa na fa'unainia a'ana.

¹⁶Ei rama'a, ro'aa fa'unainaa fei hara na raraba a'a ro'ou ma ei fa'unaiia ei, i fa'arewaia ba fa'ua ma na fapedugaa ei fihareia. ¹⁷Si'ei ba mei

^j 6:1 O, a'a ei maumau lomi hanununa ^k 6:6 O, ale'ei ba roi

Haidaa i fa'arewaiiaa fei nunumiana, fei lomi ba i filoginia, a'a ei ba ro'aa tonaa fei fa'unaiia, ina fa'unai a'a fei harana. ¹⁸Mei Haidaa na bigi'aa gupaloei manumanu gupaloei ma si'ei ba lomi na hawia ba mei Haidaa i warefasifi, ina bigi'ia a'a o'ou ena o'aa panarofaa fei o'onaia unu ba i fawe'iaa fei o'onaia unuu o'ou. ¹⁹Fei o'onaia unuu o'ou, ale'ei hepalo rarabaa hipo ba fei naranaraa o'ou nei'aa lafe. Ma fei o'onaia unu na ude laloo fei pusu'o humu i laloo fei humuu mei Haidaa, petoo fei rapirapi, ²⁰fei na wadu'ia Jesus mei nado'o nolao ma'aa o'ou ba i fawanewaneaa o'ou. Inawe no'oanaloo hemea pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ale'ei fei mau Melchizedek.

Melchizedek, mei Pa'aa Bauaniaa fei Humuu mei Haidaa

7 ¹Meni Melchizedek, hia mei haparaa Salem ma ana pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, mei na Pafeai. Ei fi hadiwe'imai Abraham a'a fei fifo'aia, fei hia na muainaa ei hapara, Melchizedek na bapa'ia ma haweginia ²ma Abraham na fania hepalo a'a hefua wagii minaa ei manumanuna. Hepalo hanuu fei haraa Melchizedek, “mei hapara na wanewane”; ma hepalodiai, “mei haparaa Salem”, hanuna ba “mei haparaa fei gutafarawania.” ³Lomi na ude fei wa'afa'aia ba hini laguei amana ma inana, o hia nomai a'a tamanu wawapuge, haiga i wanini o i ma'e. Ma Melchizedek, hia ana ale'ei mei Na'uu mei Haidaa ba na oalao hemea pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa.

⁴Narama'aia ba hia baua rama'a uaa mei amaa o'ou Abraham, ana na fania hepalo a'a hefua manumanu ina tonia a'a fei fifo'aia! ⁵Fei law na ware ba ei pai Levi, ei ro'ou bauaniaa humuu mei Haidaa, ronei tonaa hepalo a'a hefua panii ei rama'a—ei lofuu ro'ou. Fa'ua, ei lofuu ro'ou, pai Abraham, ma'uaa ronei to a'a ro'ou. ⁶Ma mei rama'a mei, abaa pai Levi, ma'uaa ina to hepalo a'a hefua i panii Abraham ma na haweginaa mei i tonaa ei fa'unaiia. ⁷Ma pa'aa fa'ua ba mei na pa'i baua harana i haweginaa hemeadiai. ⁸A'a hepalo warea ba, fei hepalo a'a hefua, ro'aa tonia ei foraimanunu; ma'uaa a'a hepalodiai warea, i tonia mei fi gutalao. ⁹Fei hanuna ale'ei ba Levi, mei ba i tonaa fei hepalo a'a hefua, na fanaa fei a'a Abraham, ¹⁰uaa ei i bapa'aa Abraham Melchizedek, Levi ana i laloo iaa upuna.

Jesus Ale'ei Melchizedek

¹¹Fei law rona tonia ei rama'a, fafasuina noranamai a'a ei pai Levi, ei bauaniaa humuu mei Haidaa. Ma fei maumau ba lomi hepalo tata, nabaa na hawia ba ro'aa tonaa fei maumau fei, hamatee ei pai Levi, ro'ou bauaniaa humuu mei Haidaa, tani ei ba hemeadiai bauaniaa humuu mei Haidaa i nomai—hemea, maumauna ale'ei fei mau Melchizedek ma abaa ale'ei fei mau Aaron? ¹²Uaa nabaa i pa'i filogia a'a fei mau bauaniaa humuu mei Haidaa

ana nei pa'i filogia a'a fei law. ¹³Mei rona warewareia ei manumanu ei, hia maroaa hepalo u'ugai pai ma a'a fei pai fei, lomi hemea ro'ou na bigi ale'ei bauaniaa humuu mei Haidaa a'a fei tawahafi na apunai. ¹⁴Uaa ina arewadii ba mei Fasuu o'ou, hia pai Judah ma a'a fei pai fei, Moses, lomi na ware ba ro'ou bauaniaa humuu mei Haidaa. ¹⁵Ma tamanu ona fiwarewareidigia na arewadii a'a fei noramiaa hemeadii bauaniaa humuu mei Haidaa ale'ei Melchizedek, ¹⁶hemea ba fafasui fei bigi'ana, fei ba hia bauaniaa humuu mei Haidaa, abaa manumanuu ei upuna, ma'uaa manumanu wagii fei faufau fei harena lomi i pedutoo. ¹⁷Uaa ina udedii fei warea ba:

“Yoi bauaniaa humuu mei Haidaa ranimai ranimai,
ale'ei fei mau Melchizedek.”

¹⁸Fei mau bigi'a fei fama'a, rona madi'inia uaa lomi faufauna ma ana lomi bigipa'ana ¹⁹(uaa fei law, lomi i fanaa fei maumau ba lomi hepalo tata) ma hepaldiai o'onai unu, hepalo na mua laraa fei fama'a, nawe nomai ma na forafarafi'inaa o'ou a'a mei Haidaa.

²⁰Ma ina nofininamii fei fa'unaia! Hefi'a, ro'ou bauaniaa humuu mei Haidaa ma lomi fa'unaia, ²¹ma'uaa hia bauaniaa humuu mei Haidaa a'a fei fa'unaia ei i ware a'ana mei Haidaa ba:

“Mei Fasu na fa'unai
ma lomi ba i filoginaa naranarana:
‘Yoi bauaniaa humuu mei Haidaa ranimai ranimai.’”

²²Si'ei ba a'a fei fa'unaia fei, Jesus, mei i fawe'iaa fei fi'ugaia, fei na mua laraa fei fama'a.

²³Ma ei bauaniaa humuu mei Haidaa ei, ro'ou watauda, uaa fei ma'ea na'aida fapedugaa bigi'aa ro'ou; ²⁴ma'uaa si'ei ba Jesus na oalao, fei bigi'ana ba hia bauaniaa humuu mei Haidaa, lomi i pedutoo. ²⁵Si'ei, na hawia ba i fatelapa'aa ei ro'aa dinaa a'a mei Haidaa' uaa hia, hamatee fi oalao ba i umuinaa ro'ou.

²⁶Hia, pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ale'ei na hawia a'a o'ou—uaa na apunai, lomi tatana, na fafa'arai, na ude u'ugai a'a ei rama'a hafelo ma na pafeai a'a ei manumanuu haroo pafea. ²⁷Abaa ale'ei ei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa fama'a ba minaa ei arewaa ro'aa fo'afama'ea ei manulelele o manufidufidu ba ponoponoo ei hafelo'aa ana ro'ou mawe ei hafelo'aa ei rama'a. Hia, na pono'aa ei hafelo'aa minaa ei rama'a hepoo ua ma na hawia, ei i rawa'a'afainaa anaia. ²⁸Uaa fei law na rafeinaa ei rama'a lomi rona faufau ba pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa; ma'uaa fei fa'unaia, fei na nomai nenee fei law, na rafeinaa mei Na'u, mei i oalao ma lomi tatana.

Mei Pa'aa Bauaniaa fei Humuu mei Haidaniaa fei Manufau Fi'ugaia

8 ¹Fei pa'aa pa'afii fei warewarea, fei oi wareia, sifeni: Ona pa'i hemea pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ale'ei, mei na guta fipepei

¹ 7:25 O, ba ro telalao ranimai ranimai

ma'au fei gutanaa mei Hapara pafea ²ma fi bigi laloo fei pa'aa humuu mei Haidaa, fei faduaa mei Fasu ma abaa fei faduaa rama'a.

³Minaa ei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, bigi'aa ro'ou ba ro'aa fani fana ma fo'afama'eaa ei ponoponoo hafelo'a ma mei rama'a mei, ana nei pa'i manumanu ba i fani. ⁴Nabaa hia yeni malagufu, lomi ba i oa ale'ei bauaniaa humuu mei Haidaa, uaa na pa'ldii rama'a ba ro'aa fanaa ei fana ale'ei i wareia fei law. ⁵Rona bigi laloo fei humuu mei Haidaa poroporo, fei haduo ma hanunuu fei humuu mei Haidaa pafea. Si'ei, i warefa'aiaa Moses mei Haidaa ale'ei ba: “Nenegima'aiaa tamanu una fama'aio i pafoo fei maugen.” ⁶Ma'uaa fei bigi'a na tonia Jesus, na muainaa fei bigi'aa ro'ou, ana ale'ei fei fi'ugaia, fei hia fi umuinia na muainaa fei fi'ugaia fama'a. Ma ei fa'unaia wagii fei fafasui fei bigi'ana na mua laraa fama'a.

⁷Uaa nabaa lomi na pa'i tataa fei rawarawa fi'ugaia, lomi ro'aa labaginaa hepalodiai fi'ugaia. ⁸Ma'uaa mei Haidaa na fanunupa'aa ei tataa ei rama'a ma na ware:^m

“Ifi nomai fei au ba yau,
a bigi'aa hepalo manufau fi'ugaia
a'a ei Israel
mawe ei Judah.”

⁹Ale'ei fei wareaa mei Fasu,
“Abaa ale'ei fei fi'ugaia
una bigi'ia a'a ei upuu ro'ou
ei a taudugaa ro'ou,
di'ininaa Egypt,
uaa lomi rona oafagugu a'a fei fi'ugaiau,
ma una ofadugaa ro'ou.”

¹⁰Na ware mei Fasu ba,
“Sifeni, feni fi'ugaia yau ba a bigi'ia a'a ei Israel nenee fei au fei.
A augaa ei law una pa'i i naranaraa ro'ou
ma ne'inia i laloo iaa ro'ou.
Awe oanaa Haidaniaa ro'ou,
ma rowe oanaa rama'aa gufuu.

¹¹Lomidiai ba nemea i feroinaa
mei gufuna o lofuna
ma ware ba, ‘Onei apa'aa mei Fasu,’
uaa minaa ro'ou, ropowe apa'au,
ei rama'a ua mawe ei baua rama'a.

¹²Uaa a futoaa ei hafelo'aa ro'ou
ma fai lomi a nonominia.”

^m 8:8 Hefi'a ne'ia ba fanunupa'aa ei tata ma warenaa a'a ei rama'a:

¹³Ei i ware ba “manufau” fi'ugaia, ina fapedugaa fei fama'a, fei fai lomi i bigipa'i; ma tamanu na pedu ma watanai, ipowe pa'ai.

Losui laloo fei Humuu mei Haidaa Poroporo Yeni Malagufu

9 ¹Fei rawarawa fi'ugaia na pa'i warea ba batanai fei mau losuia ma fei humuu mei Haidaa yeni malagufu. ²Rona bigi'aa hepalo humuu mei Haidaa poroporo. I lalona na pa'i guapalo lalomu. Laloo fei rawarawa lalomu rona augaa fei ude'uudee we'ai ma fei tawaa fei faraa pidaua na apunai. Ma rona roroinia ba Fawelei Apunaia. ³I petoo fei rawarawa lalomu na pa'i rapirapiⁿ ma nenena na ude hepaldiai pusu'o lalomu rona roroinia ba Fawelei Pa'aa Apunaia ⁴ma i lalona na pa'i fei tawaa fei dufaa hagu pa'afina gold mawe fei bao fei fi'ugaia. Fei hawaa fei bao, gold. Fei bao, nofina fei baraa manna, pa'afina gold ma fei o Aaron, fei na nusu mawe guapaloei mugoo fi'ugaia. ⁵I palalaa fei bao na pa'i laguei cherubim, laguei fa'a'arewaa fei Haweraa mei Haidaa. Ei pau lagua na fagiogioaa fei hawaa fei ponoponoo ei hafelo'a i pafoo fei hawaa fei bao.^o Ma'uaa abaa o fiwarewareinaa ei manumanu ei e'eni.

⁶Ena rona aufarawanidigaa minaa ei manumanu laloo fei humuu mei Haidaa, ei bauaniaa humuu mei Haidaa, rona'aida wadu'ainaa fei rawarawa lalomu ba ro'aa bigibigi. ⁷Ma'uaa uniaa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa i wadu'ainaa fei faguapaloaa lalomu ma hepoa ua laloo heai igisimasi ma ranimai nei pa'i namo, fei hia, i fani fana uaa ei hafelo'aa anaia mawe hafelo'aa ei rama'a, ei rona bigi'uaia ma lomi rona aida ba rona tata. ⁸Wagii e'ei manumanu e'ei, fei Spiriti Apuna na foiginia ba fei rapirapii Fawelei Pa'aa Apunaia atawe gigi nabaa ana fi ude fei rawarawa humuu mei Haidaa poroporo. ⁹Fei manumanu fei, ale'ei hanunu a'a feni au feni ba i fama'aia ba ei fana ma ei fo'afama'eiaa ro'ou, lomi i fawanewanepa'aa ei marapuaa naranara ei losuia. ¹⁰Ei manumanu ei, manumanuu augu ale'ei du'ua ma numa mawe ei mau fesufesu—ale'ei ei auguu unuu ro'ou nopa'aloo fei au ei manufau maumau.

Fei Namoo Christ

¹¹Ei i nomai Christ ale'ei mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa wagii ei rawani'a manumanu na udedii yeni,^p ina wadu'ai'asi'aa a'a fei humuu mei Haidaa poroporo, fei na fafa'arai ma na mua laraa fei fama'a, abaa bigi'aa rama'a ma abaa manumanuu famamarai. ¹²Lomi na wadu'ai fininaa namoo ei memee mawe ei buduma'ao; ma'uaa ina wadu'ainaa Fawelei Pa'aa Apunaia hepoa ua fininaa fei ana namona. Ma wagii fei

ⁿ 9:3 Fei Bu'u Apuna na ware ba faguapaloaa rapirapi ma'uaa lomi na ware ba hitani fei rawarawa rapirapi. ^o 9:5 O, fagiogioaa fei gutanaa faloloa'ia ^p 9:11 Hefi'a ne'ia mina ba manumanu ba i nomai

namona na pono'aa o'ou a'a fei ponopono lomi i pedutoo. ¹³Fei namoo ei memee, ei wawane buduma'ao mawe ei maduu ei pifine buduma'ao, rona tafuginaa pafoo ei rona loloa ale'ei fei mau losuu ro'ou ba nei fafa'arai fei auguu unuu ro'ou. ¹⁴Fa'ua ba ei manumanu ei, ana ina rawani, ma'uaa fininaa fei Spiriti lomi i pedutoo, fei namoo Christ, mei lomi hepalo hafelo'ana, mei na fanaa anaia a'a mei Haidaa, fei namona na ona'onaidiai ma i fafafa'arainaa ei naranaraa o'ou a'a ei mau bigi'a,^q ei i noduginaa o'ou ma'ea ba o'aa bigi'aa ei bigi'aa mei Haidaa, mei fi oalao!

¹⁵Si'ei ba ina ma'edii ale'ei ponopono ba ronei ala a'a ei hafelo'a, ei rona bigi'ia laloo fei rawarawa fi'ugaia, Christ, hia mei fawanewaneaa watola wagii fei manufau fi'ugaia ba ei rafeiana, ronei tonaa fei fa'unaia, fei lomi i pedutoo ba wagii fei ma'eana i pono'alaraa ei rama'a a'a ei hafelo'a rona bigi'ia wagii fei rawarawa fi'ugaia.

¹⁶Fei ne'iaa hemea ba i fi'alagibata ei manumanuna nabaa i ma'e,^r oneido'o aida ba inapa'aa ma'e, te, owe alaginaa ei manumanuna, ¹⁷uaa fei ne'ia na pa'i hanuna nabaa ina ma'e; lomi ba o neneraa fei ne'iana nabaa ana fi guta. ¹⁸Sifei fei pa'afina ba fei rawarawa fi'ugaia, lomi hanuna nabaa lomi namo. ¹⁹Moses, ei i warefanaa ei rama'a minaa ei ne'ia laloo fei law, ina tonaa fei namoo ei buduma'ao fininaa ranu, fei roa lawalawa mawe ei raraa haihai hyssop ma tafuginaa pafoo fei holobenaa mawe minaa ei rama'a. ²⁰Ina ware, "Sifeni feni namo wagii fei fi'ugaia, fei mei Haidaa na ware ba hamonei nenegia." ²¹Ana ale'ei, ina tafuginaa fei namo i laloo fei humuu mei Haidaa poroporo mawe minaa ei manumanu lalona wagii fei mau losuu ro'ou. ²²Ma ana pa'aa fa'ua ba fei law na ware ba minaa ei manumanu, ronei fafa'arainaa namo ma nabaa lomi namo, ana lomi ba i futo ei hafelo'a.

²³Si'ei, hepalo baua manumanu ba ronei fafa'arainaa namo ei manumanu yeni malagufu, ma'uaa a'a ei pa'aa manumanu pafea, inei pa'i namo i muainaa e'ei. ²⁴Uaa Christ, lomi na wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa poroporo, fei bigi'aa rama'a. Fei, hanunuu fei pa'aa fa'ua. Hamatee hia na wadu'ainaa ana fei gufu pafea ma umuinaa o'ou inamooa mei Haidaa. ²⁵Ana abaa ina wadu'ainaa fei gufu pafea ba i fanidinaa anaia ale'ei fei maumau mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, mei na'aida wadu'ainaa Fawelei Pa'aa Apunaia hepapalo igisimasi fininaa fei namo, fei abaa namona. ²⁶Nabaa ale'ei, hanuna ba Christ nei tonaa fi'ina watauda au wagii fei mamaraiamii feni ano nopa'amii e'eni. Ma'uaa e'eni ina famaua hepoo ua laloo eni a'apoo arewaa ba i fapedugaa ei hafelo'a, uaa ina rawa'a'afainaa anaia. ²⁷Ei rama'a, ronei ma'e hepoo ua ma nenee fei, ronei tonaa dududuaa ro'ou ²⁸ma ana ale'ei, Christ na rawa'a'afainaa

^q 9:14 O, o'ou a'a ei maumau lomi hanuna ^r 9:16 Fei warea Greek a'a feni ne'ia ana hanuna ba fi'ugaia; v. 17 ana.

anaia hepoa ua ba i fapedugaa ei hafelo'aa watauda rama'a; ma iwe hadiwe'imai ma fei faguapoaa noramiana, a'a ba i harenaa ei hafelo'a, ma'uua ba imii fanaa fei tela'ana a'a ei rona oma'aia.

Fei Hepoa ua Ma'ea Christ na Hawiaa Minaa ei Rama'a

10 ¹Fei law ale'ei haduoo ei rawani'a manumanu ba ro nomai—abaa ale'ei pa'aa manumanu. Si'ei ba ale'ei, ei fo'ama'ea, ei rona'aida bigi'ia hepapalo igisimasi, lomi na hawia ba i fafafa'arainaa ei rona nofarafi'imai ba ro'aa losui. ²Nabaa na hawiaa ei fo'afama'ea ei, lomi ba ro'u bigi'uaia. Uaa nabaa na hawia ba i fafafa'arainaa ei losuia a'a ei hafelo'aa ro'ou, hepalo fo'afama'ea ua na hawidigia ma lomidiai ba ro'aa nanamuinia ba rona hafelo. ³Ma'uua hepapalo igisimasi, ei fo'afama'ea ei, na'aida fanominaa o'ou ba ona hafelo, ⁴uaa ei namoo buduma'ao ma memee, pa'aa lomi ba iwe fapedupa'aa ei hafelo'a.

⁵Si'ei, i nomai Christ a'a feni ano, na ware:

“Lomi ona nunuminaa ei fo'afama'ea ma ei fana,
ma'uua ona fanau feni hudi unu ba unei rawa'a'afainia;

⁶lomi ona ni'eni'e

a'a ei fana rona gu'a

ma ei fana ba i fapedugaa ei hafelo'a.

⁷Ma una ware, ‘Yau meni—ina pa'i u'ugau a'a fei ne'ia—

fei pa'afii fei noramiau ba a bigi'aa ei nunumiamu, mena
Haidaa.’ ”

⁸Fama'a ina ware ba, “Lomi ona nunuminaa ei fo'afama'ea ma ei fana, ei rona gu'a ma ei fana ba i fapedugaa ei hafelo'a. Ma lomi ona ni'eni'e a'a e'ei” (fa'ua ba fei law na ware ba ronei bigi'ia). ⁹Ma hinene ina ware, “Yau, meni; ei a nomai ba a bigi'aa ei nunumiamu, mena Haidaa.” Ina au'u'uginaa fei rawarawa ba i fa'asi'anaa fei faguapaloana. ¹⁰Ma a'a fei nunumiana, minaa o'ou na fafa'arai a'a fei fo'afama'ea fei hudi unuu Jesus Christ—ma hepoa ua na hawiaa minaa ei rama'a.

¹¹Hepapalo arewaa hememea ei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, na ufalarai ma bigi'aa fei bigi'ana a'a fei losuia; ina'aida bigi'aa ana minaa fei fo'afama'ea ranimai, fei ba pa'aa lomi i fapedugaa ei hafelo'a.

¹²Ma'uua meni bauaniaa humuu mei Haidaa meni, na rawa'a'afainaa anaia—hepoa ua na hawia ba i fapedugaa ei hafelo'a ranimai ranimai. Ei i bigi'aa fei, inawe guta pepepe ma'au mei Haidaa. ¹³A'a fei au fei ma nolao, ifi oma'aa fei arewaa ba ei bidibidii ununa, rowe oanaa labenaa pinena, ¹⁴hamatee, a'a hepalo ua fama'ea ro'ou hia, ina bigi'ia ba ranimai ranimai ronawe fafa'arai, ei na fafafa'arainaa ro'ou.

¹⁵Fei Spiriti Apuna, ana na warefa'aiaa o'ou fei manumanu fei. Fei rawarawa wareana ale'ei:

¹⁶“Mei Fasu na ware ba, nenee fei au fei,

a bigi'aa feni fi'ugaia feni a'a ro'ou.
 A augaa ei law una pa'i laloo iaa ro'ou,
 ma ne'inia laloo naranaraa ro'ou.”

17Ma ana ina ware ba:

“Ei hafelo'aa ro'ou mawe ei barafeaa ro'ou fei law,
 lomi a fai nonomidinia.”

18Ma si'ei ba ina futoaa e'ei, lomi pa'afina ba i pa'idiai fo'afama'ea ba ponoponoo hafelo'a.

Ufawe'i

19Ena lofuu, o'ouna pa'i laugu'aa o'ou ba o'aa wadu'ainaa Fawelei Pa'aa Apunaia wagii fei namoo Jesus. 20Ma wagii fei manufau rawani'a tala na pa'i harenaua, fei na gigi a'a fei rapirapi, ana fei hudi ununa. 21Si'ei ba ona pa'i hemea bauaniaa humuu mei Haidaa, hemea na ona'onai, i oma'aa fei humuu mei Haidaa. 22Ma si'ei ba ei manumanu ei napa'aa fa'uai, onei nofarafi'ilao a'a mei Haidaa fininaa fei pa'aa laloo iaa o'ou wagii fei laugu'aa fei narafawe'ia ba laloo iaa o'ou na fafa'arai wagii ei marapuaa naranaraa o'ou ma ana ale'ei ba ei unuu o'ou na nunudii a'a fei malewaa ranu, fei lomi na loloo. 23Onei panarofawe'inaa fei o'onaia unu, fei ona ware ba ona pa'i, uaa mei i fa'unai, ipa'aa bigi'ia. 24Ma narama'aia batanaia ona fa'asi'anaa naranaraa hememea o'ou ba o'aa bigi'aa fei mau hagua mawe ei rawani'a bigi'a. 25Onei'aa fapedugaa fei mau gutafipuiaa o'ou, ale'ei mau bigi'aa hefi'a, ma'uaa farefurefuaa unuu hememea o'ou—ma fa'apoidinalao ena ona fanunuaa fei Arewaa ba fi nomai.

26Nabaa omina'u bigi'uaialoo ei hafelo'a nene tonaa o'ou fei apa'aa fei fa'uaia, lomi na pa'i fei namoo ponoponoo hafelo'a a'a o'odu, 27ma'uaa uniaa fei ba onei fatano'unaa walai o'ou wagina, fei dududua mawe fei nalenaleaa hafi, fei ba i gu'apedugaa ei na bidibidi unuu ro'ou a'a mei Haidaa. 28Hini na barafeaa fei law Moses, nabaa helagui o o'odui na fanunuaa fei barafea fei, lomi ro'aa faloloa'inia; ro fo'afama'e'uaia. 29Nabaa ale'ei, po'o batanaidiai tonana fagianana mei i hapuninaa mei Na'uu mei Haidaa ma lomi na fahonuaa fei namoo fei fi'ugaia, fei na papaditainia. Mei rama'a ale'ei, ana na warefafeloa fei Spiritii fei rawani'aa mei Haidaa. 30Uaa ona apa'aa mei na ware ba, “Manumanuu fanaa fagianaa a'a ei rama'a hafelo; awe fawanewaneia,” ma hepalodiai ba, “Mei Fasu i dududuaa ei rama'aa gufuna.” 31Pa'aa famama'au naba o tonaa fei dududuaa mei Haidaa, mei fi oalao.

32Narahadiwe'idinaa ei arewaa, ei hamodo'o tonaa fei we'ai, ei hamo'aa ufawe'i fininaa baua fi'ia i ma'aa fei haperaraia. 33Hefarani rona warefafeloa hamu'ou ma haperararaiaa hamu'ou i pudaa rama'a; hefaranidiai hamona ufipui a'a hefi'adiai rona tonaa fei. 34Hamona faloloa'ihugiaa ei bobo'aia ma ni'e ua ei ro'aa tonaa manumanuu

hamu'ou, uaa hamona aida ba hamona pa'i hefi'adiai manumanu na mua laraa e'ei ma lomi i pedutoo.

³⁵ Si'ei, apuna fa'asisiaa naranaraa hamu'ou; uaa i bauanai fei rawani'a pono'a hamopowe tonia. ³⁶ Hamonei ufawe'i, uaa ena hamona bigi'aa fei nunumiaa mei Haidaa, hamowe tonaa fei fa'unaiana. ³⁷ Lomi i madii ma, "Mei ba i nomai, iwe nomai, a'a ba i famamadii.

³⁸ Ma'uaa ei wanewane rama'aa gufuu,^s ro'aa oa fininaa fei narafawe'ia.

Ma nabaa nemea i fa'asisi,
lomi a ni'eni'e a'ana."

³⁹ Ma'uaa abaa o'ou a'a ei rona fa'asisi ma tonaa fei fagianaa, uaa o'ou a'a ei narafawe'ia, ei rona tela.

Wagii fei Narafawe'ia

11 ¹ Fei narafawe'ia sifei ba onapa'aa aida ba fei o'onaia unuu o'ou ba o pa'i, opa'aa pa'i ma onapa'aa aidadii ba tamanu lomi ona fanunupa'ia, inapa'aa fa'uai. ² A'a fei, mei Haidaa na ni'eni'e a'a ei rama'aa mina.

³ A'a fei narafawe'ia, ona aida ba minaa ei manumanu haroo pafea mamaraiamii ro'ou a'a fei wareaa mei Haidaa ma tamanu ona fanunuia e'eni, famamarana a'a tamanu lomi ona fanunupa'ia.

⁴ A'a fei narafawe'ia, Abel na fanaa mei Haidaa hefaa rawani'aa fanana laraa fei fanaa Cain. A'a fei narafawe'ia, hia hemea wanewanea rama'a ei i ware mei Haidaa ba fei fanana na rawani. Ma fa'ua ba ina ma'edii, ma'uaa a'a fei narafawe'ia, ana ifi wareware e'eni.

⁵ A'a fei narafawe'ia, mei Haidaa na nodugaa Enoch di'ininaa yenii ma lomi ina ma'e; lomi rona labagipa'ia, uaa ei itawe dugia, mei Haidaa na tenia ba hia rawani'a rama'a. ⁶ Ma nabaa lomi fei narafawe'ia, pa'aa lomi ba i ni'eni'e mei Haidaa, uaa hini ba i nomai a'ana, inei aida ba mei Haidaa fi oa ma ba ana ifi farawaninaa ei ro'amina lalabaginia.

⁷ A'a fei narafawe'ia, Noah, ei i guainaa fei warefa'aia wagii ei manumanu ataa nomai ma atawe fanunu ba tamanu, ina ma'auaa fei warefa'aia ale'ei manumanu apuna ma na faduaa fei baua wa ba ro'aa tela ei maroana. A'a fei narafawe'iana, ina warenaa umuna ba na hafelo feni ano ma na tonaa fei wanewanea, fei i nofininamii fei narafawe'ia.

⁸ A'a fei narafawe'ia, Abraham, ei i tonaa fei warea ba inei dinaa a'a fei gufu, fei nene nawe tonia ba manu-manuna, ina neneraa fei warea ma na dii, ma'uaa lomi na aida ba i dinaia. ⁹ A'a fei narafawe'ia, ina fa'u humuna i malalaa fei fa'unaia gufu ale'ei hemea rama'a abaa gufuna yei; ina ma'igu laloo ei pale poroporo ana ale'ei Isaac ma Jacob, laguei

^s 10:38 Hepalo ne'ia mina ba *Ma'uaa ei wanewanea*

ana ale'ei hia a'a fei fa'unaia fei. ¹⁰Uaa ifi lalabaginaa fei gufu na pa'i fasu'ufufugoina, fei pagipagia ma faduaa mei Haidaa.

¹¹A'a fei narafawe'ia, Abraham, hia napa'aa bau ma Sarah, hia pa'abeu, ma'uaa inawe oanaa ama uaa ina^t nara ba na fa'uai mei i fa'unai a'ana. ¹²Ma si'ei, a'a mei hemea ua rama'a, mei ale'ei ba na ma'edii, namina watauda ei paina ale'ei ei pi'u pafea ma ale'ei piyee didipisii, ei lomi o wareipa'ia.

¹³Minaa ei rama'a ei, ana roifi guta a'a fei narafawe'ia ei ro'aa ma'e; lomi rona tonaa ei manumanu wagii fei fa'unaia; rona hafo'uaiamai rauaa ma rona nunuminia, ma'uaa na raua. Ma rona aida ba ro'ou, rama'aa hepapa gufu ma abaa pa'aa rama'aa feni ano. ¹⁴Fei mau naranara ale'ei, na unia ba ei rama'a ei, roifi lalabaginaa hepalo pa'aa gufuu ro'ou. ¹⁵Nabaa fei naranaraa ro'ou ana fi ude a'a fei gufu rona di'ininia, na hawia ba ro'aa hadiwe'ai. ¹⁶Ma'uaa rona nunuminia hepalo gufu, fei gufu pafea, fei na rawani laraa fei. Si'ei, mei Haidaa lomi na mamafa ba hia Haidaniaa ro'ou, uaa ina pagidigaa hepalo gufuu ro'ou.

¹⁷A'a fei narafawe'ia, Abraham, mei i tonaa fei fa'unaia, mei ba ana i fo'afama'ea mei hemea ua na'una, na fanaa Isaac ale'ei fana ei i mania mei Haidaa, ¹⁸ma'uaa mei Haidaa na warefanidigia ba “Ei paimu,” rowe nomai uaa Isaac.” ¹⁹Abraham na nara ale'ei ba mei Haidaa na pa'i faufau ba i fa'asi'anaa ei ma'ea ma fei ba ina to hadiwe'inaa Isaac, ale'ei hanunu ba ina hadiwe'imai a'a fei ma'ea.

²⁰A'a fei narafawe'ia, Isaac na haweginaa Jacob ma Esau a'a tamanu itawe nomai a'a lagua.

²¹A'a fei narafawe'ia, Jacob, ei ba i ma'e, ina haweginaa hememea na'uu Joseph ma na losui ei ifi faduge a'a fei ona.

²²A'a fei narafawe'ia, Joseph, ei i rarafi'i fei auna, na u'ugaa fei wala'anaa ei Israel yei Egypt ma na warenaa a'a ei maroana ba ronei bigi'aa tamanu a'a ei guina.

²³A'a fei narafawe'ia, mei ama ma inaa Moses, laguna opa'ainia ale'ei oduai puda nenee fei waniniana uaa laguna fanunu'apa'ia ba hia, abaa baduu ua ma lomi laguna ma'auaa fei wareaa mei hapara.

²⁴A'a fei narafawe'ia, Moses, ei i gipedii, lomi na nunumiai ba ro ware ba hia waniniaa mei na'uu Pharaoh. ²⁵Ina nunuminia ba i tonaa panirarataia a'a ei rama'aa gufuu mei Haidaa laraa fei ba i tonaa ei ro'oo ei hafelo'a, ei i pedu batafa ua. ²⁶Ina nara ba fei gutafafeloana uaa Christ, na awatadii laraa ei watauda rawani'a manumanuu Egypt, uaa ifi guta'oma'a'uaiaa fei pono'ana, fei i nomai hinene. ²⁷A'a fei narafawe'ia, ina di'ininaa Egypt ma lomi na ma'au a'a fei sibaa mei

^t 11:11 O, A'a fei narafawe'ia Sarah, mei na sisiginaa raudei, ana ina hawia ba i wanini uaa ina ^u 11:18 Warea Greek ba fuamu

hapara; ina ufawe'i, uaa ina fanunupa'aa mei na tapu a'a ei rama'a. ²⁸A'a fei narafawe'ia, ina bigi'aa fei Talai Falogia ma fei tafugaa fei namo ba mei ba i fama'ea ei uma'ua, lomi ba i fama'ea ei uma'ua na'uu ei Israel.

²⁹A'a fei narafawe'ia, ei rama'a, rona talai'ailao laloo fei Roa Agi' ale'ei malagufu ma ei Egypt ba ana ro'aa bigi'ia, ma'uaa rona wawau'uma'e.

³⁰A'a fei narafawe'ia, ei nonoo Jericho na pasi nenee fei ro'aa talai'aweloinia laloo oloromeai arewaa.

³¹A'a fei narafawe'ia, Rahab, mei pifinee tala, si'ei ba ina taufagutanaa ei farerefaia, lomi na ma'efipui a'a ei barafea."

³²Ma tamanudiai ba a u'ugia? Lomi na pa'i au ba a u'ugaa Gideon, Barak, Samson, Jephthah, David, Samuel mawe ei mamama'a. ³³A'a fei narafawe'iaa ro'ou, rona muainaa ei fifo'aia a'a ei hapara, fawanewaneaa ei pidawaiaa gufu ma tonaa ei fa'unai; rona totominaa poaa ei lion, ³⁴pereaa fei nalenaleaa fei hafi ma tela a'a fei wadu; ei rafileleaa ro'ou na filoginaa faufau; ma oanaa faufau a'a ei fifo'aia ma teteaa ei fo'aa ei gufuu raua. ³⁵Ei pifine, rona tohadiwe'inaa ei ma'ea ro'ou, uaa rona asi'adiai. Hefi'adiai, rona nanamuinaa fei haperaraia ma rona ofasi'ia ba lomi ro'aa ala uaa rona nunuminia ba ineipa'aa rawani fei asi'anaa ro'ou. ³⁶Hefi'a, rona tonaa hararasia ma babu ma hefi'adiai rona faugaa ro'ou ma aunaa humuu bobo'aia. ³⁷Rona nafanaa ro'ou mugoo;^x rona walainaa ro'ou; rona fo'afama'ena ro'ou wadu. Rona tatalai hawainaa ro'ou hudii sipsipi ma hudii memee ma lomi rona pa'i manumanu ma rona tonaa haperaraia ma panirarataia. ³⁸Fei maumau ro'ou namina mua laraa fei maumau feni ano. Rona tatalai fawe'ei lomi haihai o guana ma fawe'ei na pa'i maugeni ma i laloo ei walefoaa ei na'a ma ei walefoaa malagufu.

³⁹Minaa ro'ou, rona fani'eni'ea mei Haidaa a'a ei narafawe'iaa ro'ou, ma'uaa lomi hemea ro'ou na tonaa tamanu ina fa'unainia. ⁴⁰Mei Haidaa na pagidigaa hepalo rawani'a manumanuu o'ou ma hinene, ena rona oafipui a'a o'ou, ropowe ale'ei nunumiaa mei Haidaa.

Mei Haidaa na Sualaparaa ei Na'unu

12 ¹Si'ei ba na pa'i watauda rona fama'adigaa o'ou fei maumau fei, rawa'a'afainaa minaa ei manumanu na fatautauaa o'ou mawe ei hafelo'a, ei na fa'alabe'aa o'ou, uaa onei ponifawe'i a'a fei fiwaleia na ude ma'aa o'ou. ²Onei fanunu'uanaa a'a Jesus, mei fafasui ma fapedupeduu fei narafawe'iaa o'ou. Uaa a'a fei ni'eni'ea i ma'ana, ina apitainaa fei fi'iaa fei hawafolo ma lomi na naranara watauda a'a fei famamafaa ro'ou hia a'a fei hawafolo ma nawe guta i pepe'i ma'au fei gutanaa mei hapara, mei Haidaa. ³Hamonei narama'aiaa mei na apitainaa fei fadugeaa ei rama'aa hafelo ba hamonei'aa tarere ma fa'asisi.

^v 11:29 O, fei Agii Sipawa ^w 11:31 O, ei abaa narafawe'ia ^x 11:37 Hefi'a ne'ia mina ba nafanaa ro'ou mugoo; rona oa a'a fei manimania

⁴A'a ei ote'oteiaa hamu'ou wagii ei hafelo'a, hamotawe fadugepa'aa fei ba i wigii namoo hamu'ou. ⁵Ma ana hamona madi'inaa fei warea fa'unuwenuwea, fei i ware ba hamu'ou, na'u:

“Mena na'uu, apuna nara ba fei sualaparaa mei Fasu abaa baua manumanu,

ma apuna fa'asisiaa fei naranaramu ei na sualapagio,

⁶ uaa mei Fasu, i sualaparaa ei na haguaa ro'ou,

ma fanima'aiaa minaa ei taweana ba na'una.”

⁷Ei waiwaiaa manumanu, hamonei tonia ale'ei sualapara. Mei Haidaa na bigi'ia ale'ei, uaa hamu'ou, na'una. Haa, hini lomi i sualapagia mei amana? ⁸Ma nabaa lomi hamo'aa tonaa fei sualapara (ma minaa ei, rona tonaa fei sualapara), hanuna ba hamu'ou ama lomi ma abaa pa'aa na'u. ⁹Ma ana, minaa o'ou, ona pa'i amaa o'ou ma ei amaa o'ou, rama'a ua. Rona sualaparaa o'ou ma ona ma'auaa ro'ou a'a fei. Si'ei, inei bauanadiai fei ma'auaa o'ou a'a mei Amaa ei spiritii o'ou ba o'aa gutafarawani! ¹⁰A'a fei apa'aa ei amaa o'ou, ale'ei ba tamanu ina rawani, rona sualaparaa o'ou ei oi guta a'a ro'ou; ma'uaa mei Haidaa na sualaparaa o'ou ba fararawani o'ou ba onei oafipui a'a fei apunaiana. ¹¹Lomi hefaa sualapara ona nara ba na rawani ei oi tonia, ma'uaa ale'ei fi'ia. Ma'uaa hinene, ei rona tofarawaninia, ro'aa hufu'aa fuua fei wanewanea ma gutafarawania. ¹²Si'ei, hamonei fawe'iaa ei rafileleaa pani ma du'uu hamu'ou. ¹³“Papafarawaninaa ei talaa pinee hamu'ou,” ba ei afetoo, lomi ro'aa afetodiai, ma'uaa ro'aa talaipa'i.

Fei Warefa'aia ba Onei'aa Fadugeaa mei Haidaa

¹⁴Onei bigifawe'i ba o gutafarawani ua a'a minaa ei rama'a ma fafafa'arai; lomi nemea ba i ma'a mei Fasu nabaa lomi ina fafa'arai. ¹⁵Oma'aa hamu'ou ba nemea nei'aa rapuaa fei rawani'aa mei Haidaa ma nei'aa nusu bauanai fei para'aa wara ba i fa'asi'anaa fisibaia ma fafeloaa watauda. ¹⁶Oma'aa hamu'ou ba lomi nemea i bigi'aa fei fitatafipa'aia ma hamonei'aa ale'ei Esau, mei lomi na ma'auaa mei Haidaa ma fei ba i tonia a'a amana uaa hia uma'ua na'u wawane, ina alo'uaia a'a hepalo ua du'ua. ¹⁷Hamona aidadii ba nenee fei, ei ba i tonaa fei hawegia, lomi na ugainia amana. Fa'ua ba na pasi ranu pudana ei ba i tonaa fei hawegia, ma'uaa lomi na filogipa'aa fei naranarana.

¹⁸Lomi hamona nomai a'a hepalo maugeni ba hamo'aa idoia, hepalo ina pa'i hafi, o a'a fei roromaa ma fei na fawawa'au, o fei baua lalarena; ¹⁹lomi hamona nomai a'a fei inaiaa fei maniwa, o a'a fei lao, fei rona guainia ma ronamina ai'i'igai ba inei'aa waredinaa hepalo warea a'a ro'ou, ²⁰uaa lomi ro'aa harepa'aa fei rarabaa warea ba, “Nabaa ana hefaa manulelele na no'ido'uaialoo fei maugeni, hamonei nafafama'eia.” ²¹Hefei fanunuana, namina famama'au ma si'ei, na ware Moses ba, “Unamina ma'aufunurere!”

²²Ma'uaa hamona nodigimai i Maugeni Zion, fei Jerusalem i pafea, fei gufuu mei Haidaa, mei fi oalao. Hamona nobapa'amii pufaba'aba'a alo'alo, ei roifi ni'eni'efipui, ²³dinamii a'a fei losuu ei uma'ua, ei na panadii haraa ro'ou i pafea. Hamona nodigimai a'a mei Haidaa, mei fadududuaa minaa ei rama'a, a'a ei spiritii ei rona wanewane, ei rona fafa'araidii, ²⁴bapa'amii Jesus, mei fawanewaneaa watola, mei na bigi'aa fei manufau fi'ugaia ma hamona nopa'amii fei ugu'uguaa namo, fei na mua laraa fei namoo Abel.

²⁵Oma'aa hamu'ou ba hamonei'aa barafeaa mei fi ware. Nabaa fa'ua ba lomi ro'aa tela ei ro barafeaa mei na warefa'aiaa ro'ou yeni malagufu, batanai ba o'aa tela nabaa ona barafeaa wareaa mei i guta pafea? ²⁶Fei au fei, fei laona na nueinaa feni malagufu, ma'uaa e'eni ina fa'unai ba, “Hepoadiai a farereea feni malagufu, ma'uaa a'a ba feni malagufu ua, hamatee fei haroo pafea anaa.” ²⁷Fei hanuu fei warea “Hepoadiai” sifei ba i ha'esiminaa ei na tatawei—ei famamarana ma ei lomi na tataweipa'i, i ude.

²⁸Si'ei ba oi tonaa hepalo ale'ei gufuu hapara, fei lomi i tataweipa'i, onei ware 'ta' ma si'ei, losuinaa mei Haidaa ale'ei nunumiana fininaa ma'aua ma honua, ²⁹uaa, “mei Haidaniaa o'ou, hia fei hafi masianaa lomi.”

Ei Fapopo'ii ei Warefa'aia

13 ¹Fihaguinaa hememea hamu'ou ale'ei filofui. ²Hamonei'aa madi'ininaa fei mau fagutanaa ei gufuu raua, uaa a'a fei bigi'a ale'ei, hefi'a rama'a, lomi rona aida ba rona fagutanaa ei alo'alo. ³Naranaraiaa ei rona guta i humuu bobo'ai ale'ei ba ana hamu'ou bobo'aia mawe ei rona fafeloa ro'ou hefi'a ana ale'ei ba hamona tonaa fi'iaa ro'ou. ⁴Minaa ei rama'a nei fararabaiaa fei lalaia ma fei tawaa lalaia nei fafa'arai, uaa mei Haidaa i dududuaa mei fiharoharoipa'aia mawe minaa ei fitatafipa'aia. ⁵Hamonei'aa haguua fei mugoo po'i ma hamonei oafawawanene ua a'a tamanu hamona pa'i, uaa mei Haidaa na ware:

“Fai lo'e a di'ininio;
fai lo'e a fapedu a'amu.”

⁶Si'ei, o'aa warefa'agu ua ba,
“Mei Fasu, hia hadumau; lomi a mama'au.
Ro'aa fetanainau ei rama'a?”

⁷Naraiaa ei bauaniaa hamu'ou, ei rona wareaa fei wareaa mei Haidaa a'a hamu'ou. Narama'aiaa fei mau gutanaa ro'ou ma neneraa ei narafawe'iaa ro'ou. ⁸Jesus Christ, ana mei na oa minoa, wagieni ma ranimai ranimai.

⁹Apuna minaa atete a'a watauda ei mau feroia na u'ugai. Ina rawani ba i fawe'iaa laloo iaa o'ou fei rawani'aa mei Haidaa ma abaa ei du'ua

hamamani, ei lomi i hadumaa ei rama'a rona hanaia. ¹⁰Ona pa'i hepalo tawahafi na apunai ba ei rama'a rona bigi laloo fei humuu mei Haidaa poroporo mina, lomi ba rowe hanaiaa fei i ude wagina.

¹¹Mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na'aida tabeaa ei namoo manulelele ale'ei ponoponoo ei hafelo'a ma wadu'ainaa Fawelei Pa'aa Apunaia, ma'uaa ei hudi unuu ro'ou, rona fagu'aia auguu fei gufu. ¹²Ma ana ale'ei, Jesus na tonaa fi'ina auguu fei poaa fanefanee fei gufu ba i fafafa'arainaa ei rama'a a'a fei namona. ¹³Si'ei, o'aa dinaa a'ana i auguu fei gufu fininaa fei mamafaa ina harenia. ¹⁴Uaa yeni, lomi ona pa'i hefaa gufu i udelao, ma'uaa oifi lalabaginaa hefaa gufu fei ba iwe nomai.

¹⁵Si'ei, a'a Jesus, onei'u fanaa fei fanaa o'ou a'a mei Haidaa, fei fana ba o uduginia—hapee haba'umuu o'ou, fei harana. ¹⁶Ma apuna madi'inaa fei rawani'a maumau ma fifaniaa manumanu a'a ei rama'a, uaa a'a fei maumau fei, mei Haidaa na ni'eni'e.

¹⁷Guainaa wareaa ei bauaniaa hamu'ou ma fafefenaa fei utonaa ro'ou fei forafora. Ro'ei oma'aa hamu'ou ma rowe tonaa dududuaa ro'ou wagina. Guainaa wareaa ro'ou ba fei bigi'a i fani'eni'ea ro'ou ma abaa i fa'awatainaa ro'ou ma nabaa lomi, lomi i farawaninaa hamu'ou.

¹⁸Lafulafunaa hai'ou. Hai'ounapa'aa apa'ia ba na rawani ua ei naranaraa hai'ou ma nunumiaa hai'ou ba minaa ei mau tatalaiaa hai'ou neimina rawani ua. ¹⁹Sifeni, hepalo baua i'igaiu ba hamonei lafulafu ba unei'aa madii ma a hadiwe'imai a'a hamu'odu.

²⁰Nunumiau ba mei Haidaniaa fei gutafarawania, mei a'a fei namoo fei fi'ugaia lomi i pedutoo, mei na fa'asi'anaa mei Fasuu o'ou, Jesus, a'a fei ma'ea, mei Rawani'a Oma'ama'aa ei Sipsipi, inei ²¹fani waduu panii hamu'ou minaa ei rawani'a manumanu ba hamonei bigi'aa ei nunumiana ma ba a'a Jesus Christ i biginaa o'ou tamanu i fani'eia. Ma onei uduginaa Christ ranimai ranimai. Amen.

²²Fa'ua ba lomi namina malaa feni ne'iau, ma'uaa ena lofuu, nunumiau ba hamonei guaito'uaiaa eni warea aweia una fanaa hamu'ou.

²³Nunumiau ba hamonei aida ba mei lofuu o'ou Timothy nawe ala. Nabaa i nobatafanamii a'au, haigu'aa fai norawaua wi ma'a hamu'ou.

²⁴Famafufuoinaa minaa ei bauaniaa hamu'ou mawe minaa ei apunaia. Ei na'uu Italy, rona aloawii ei famafufuoiaa ro'ou a'a hamu'ou.

²⁵Fei rawani'aa mei Haidaa i oa pafoo hamu'ou.

JAMES

Warefa'aia

Feni ne'iaa James, ei feroia fininaa fei bigi'a fi dinaa a'a ei rama'a gufuu mei Haidaa, ei rona fawawadidi tadiwe'aiaa feni ano. Ina warehanunuinaa watauda ei wareana ba i fama'aiaa fei bigi'a wagii fei apa'a ma unifanaa ei igoa fei mau tatalaia ma maumau ei rona oa a'a Christ.

Ina feroihanunuinia ba batanai fei naranara ma tatalaiaa ei rona neneraa Christ. Ana fi warewareaa ei rona pa'i watauda ma ei lomi, ei mania, rawani'a tatalaia, narafawe'ia ma bigi'a, fei rawerawe, apa'a, fihareia, mamagugua, apitaia ma lafulafua.

Fei ne'ia fimina ware ba nei pa'i bigi'a fipuinaa fei narafawe'ia.

1 ¹Yau James, nafii mei Haidaa mawe mei Fasu Jesus Christ.

Feni, i dinaa a'a ei hefua ma guapaloei pai, ei rona fawawadidi i dupuaa ei baua gufu:

Mafufuo i a'a hamu'ou.

Ei Awataa ma Manimania

²Ena lofuu, hamonei nara ba pa'aa manumanuu ni'eni'ea ena hamona bapa'aa watauda mau awataa ³uaa hamona aida ba ei manimaniaa fei narafawe'iaa hamu'ou i fagipeaa fei ofasisiaa hamu'ou. ⁴Fei ofasisiaa hamu'ou nei fapedugaa ana fei bigi'ana ba hamonei a'u ma wawanene ma ei maumau hamu'ou iwe po'aifarawani. ⁵Nabaa nemea hamu'ou lomi apa'ana, inei i'iginaa mei Haidaa, mei i fani ua a'a minaa ei rama'a, mei lomi i narapa'aa ei tataa ro'ou. Ma nabaa nemea na i'iginia ale'ei, te, iwe to. ⁶Ma'uaa ena na i'igai, inei we'i naranarana ma nei'aa hamamagua. Uaa hini i hamamagua, hia ale'ei ei hapaniu lama, ei na agifababasuweia fei lalarena. ⁷Mei rama'a ale'ei, inei'awe nara ba i tonaa hepalo manumanu a'a mei Fasu; ⁸hia rama'a fahelalagui, lomi na oafagugu a'a tamanu ina bigi'ia.

⁹Mei lofu lomi manumanuna nei mamagugu, uaa fei gutanana na pafeai. ¹⁰Ma'uaa mei watauda manumanuna nei'aa mamagugu, uaa

fei gutanana na fafau. Uaa hia i hole ale'ei ei fotaa ei guana. ¹¹Uaa fei halo na asi'aa fininaa fei bauan babaiana ma na faholeaa ei guana; ei fotana na pasi ua ma fei fananamaiana na pedu. Ana ale'ei, mei watauda manumanuna iwe pa'ai ei ana fi bigi'aa ei bigi'ana.

¹²Ina pa'i hawegiana mei i ofasiaa wagii ei manimania. Uaa ena na muaidigaa ei manimania, ipowe tonaa fei tao harenua, fei na fa'unainia mei Haidaa ba i fanaa ei rona haguia.

¹³Ena na nomai ei manimania a'a nemea, inei'aa ware ba, “Mei Haidaa fi manimaniau.” Uaa fei hafelo'a, lomi i manimaniaa mei Haidaa ma ana lomi ba hia, i maniaa nemea; ¹⁴ma'uaa hememea i tonaa ei manimania ana wagii ei hafelo'a nunumiana, ei na fa'ere'ereia ma fasuaugania. ¹⁵Ma nenee fei ba na udedii fei nunumiana, ipowe nomai fei hafelo'a; ma ena na nogipelao fei hafelo'a, ipowe nomai fei ma'ea.

¹⁶Ena rawani'a lofuu, hefi'a manumanu nei'aa sifi'aa hamu'ou. ¹⁷Minaa ei rawani'a ma fafa'araia fana, manumanu pafea, noranarai a'a mei Ama, mei na famamaraiiaa ei we'aiaa pumanugawe, mei lomi na filogii ale'ei ei hanunu. ¹⁸Ina fanaa o'ou fei manufau harenua wagii fei fa'uai warea ba o'ou ale'ei rawarawa fua a'a minaa ei famamarana.

Guai ma Bigi'ia

¹⁹Ena rawani'a lofuu, narama'aiaa feni: Minaa ei rama'a nei balabala adiaa ro'ou ma ronei'aa ware babatafa ma ana ronei'aa siba maduare, ²⁰uaa ei sibaa ei rama'a, lomi i fanoramii fei mau wanewanea gutana, fei i nunuminia mei Haidaa. ²¹Si'ei, hamonei di'ininaa minaa ei mau lolo ma hafelo'a, ei namina udepepesu. Ma fininaa fei mau fafefefanaa, hamonei tonaa fei warea, fei na faro laloo iaa hamu'ou, fei ba i fatela'anaa hamu'ou.

²²Apuna guai'uaiaa fei warea ma sifi'aa ana hamu'ou. Neneraa tamanu ina wareia. ²³Uaa hini i guai'uaia, ma'uaa lomi na nenegia, hia ale'ei hemea rama'a na igo'uaiaa fei hanununa ²⁴ma na fanunudigaa fei maumauna, na aunu ma ana ei na madi'inia ba batana fei maumauna. ²⁵Ma'uaa mei na fanunuma'aiaa fei rawani'a law, fei na alaraa ei rama'a ma na u bigi'ia ale'ei ranimai ma lomi i madi'inaa tamanu ina guainia, ma'uaa na nenegia—i pa'i hawegiana a'a tamanu ei bigi'ana.

²⁶Hini na nara ba hia losuia, ma'uaa lomi na wagi'inaa fei rawerawena, ina sifi'aa anaia ma fei losuiana, lomi hanuna. ²⁷Fei mau losuia na nunuminia mei Haidaa, mei Amaa o'ou, fei na fafa'arai ma lomi tatana i pudana, sifei ba: onei roiroinaa ei baduu lomi ama ma inaa ro'ou mawe ei pifine ma'esuabea, ei rona pa'i ei mau awataa ma abaa faloloa a'a ei hafelo'aa feni ano.

Nei'aa Pa'i Papa'aa Unu

2 ¹Ena lofuu, si'ei ba ona narafawe'i a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ, mei na pa'i hawerana, inei'aa pa'i papa'aa unu. ²Uaa nabaa

na wadu'ainaa humuu losuu hamu'ou nemea na pa'i gold alatai ma rawani'a susuna ma ana na wadu'ai hemea lomi manumanuna ma na waramuramu susuna ³ma hamona fagutafarawaninaa mei na rawani ei susuna ma ware ba, “Sifeni, feni rawani'a gutanamu,” ma'uua, a'a mei lomi manumanuna hamona ware ba, “Ufalarai yena,” o “Guta pafoo e'ea yeni pineu,” ⁴nabaa ale'ei, hamona fapapa'inaa unuu hamu'ou mei na pa'i rawani'a hawera laraa mei lomi manumanu ma ei hafelo'a bigi'aa hamu'ou na bigi'ia ba hamu'ou hafelo'a fadududua.

⁵Guai, ena rawani'a lofuu: Haa—mei Haidaa lomi ba na rafeinaa ei lomi manumanuu ro'ou yeni ano ba neimina bauanai fei narafawe'iaa ro'ou ma ba ropowe tonaa fei haparaiana, fei nadii fa'unainia a'a ei rona haguia? ⁶Ma'uua hamona fafelooa ei lomi manumanuu ro'ou. Haa, a'a ba ei rona pa'i watauda manumanu ei rona fafelooa hamu'ou? A'a ba ro'ou, ei rona noduginaa hamu'ou dududua? ⁷A'a ba ro'ou, ei rona warefafelooa fei rawani'a haraa mei hamona oafipui a'ana?

⁸Nabaa hamonapa'aa neneraa fei law mei hapara, fei laloo fei Bu'u Apuna ba, “Haguua nemeadii ale'ei ona haguio,” hi'i, nawe wanewane ei bigi'aa hamu'ou. ⁹Ma'uua, nabaa hamona fapapa'inaa unuu hamu'ou hefi'a, hamona bigifatata ma na ware fei law ba hamona barafeia. ¹⁰Uaa hini na neneraa minaa ei law, ma'uua na alabe a'a hepalo ua law, ana ale'ei ba ina barafeaa minaa ei law. ¹¹Uaa mei na ware ba, “Apuna fiharoharoipa'ai,” ana mei na ware ba, “Apuna fo'afama'e.” Nabaa lomi ona fiharoharoipa'ai ma'uua, ona fo'afama'e, yoi hemea barafeaa fei law.

¹²Ei warea ma bigi'aa hamu'ou nei fama'aia ba fei law i dududuaa hamu'ou, fei na alaraa hamu'ou. ¹³Uaa hini lomi na faloloa'inaa hefi'a, ana iwe tonaa fei dududuana, fei lomi faloloa'ia wagina. Fei faloloa'ia na muainaa fei dududua!

Fei Narafawe'ia ma ei Bigi'a

¹⁴Ena lofuu, tamanu rawani'ana nabaa nemea na ware ba na we'i naranarana, ma'uua lomi na bigi? Fei mau narafawe'ia ale'ei, ana i fatelapa'ia? ¹⁵Nabaa nemea lofu o agi, lomi susuna ma hanana ¹⁶ma nabaa nemea hamu'ou na ware ua a'ana ba, “Aunufa'a'a ua; gutafarawani ua ma hananafawe'i,” ma'uua lomi na roinia, tamanu rawani'ana? ¹⁷Ana ale'ei, nabaa fei narafawe'ia ana unaia, fei lomi na nofipuimai a'a fei bigi'a, lomi hanuna.

¹⁸Ma'uua nemea i ware ba, “Yoi, na we'i naranaramu; ma'uua yau, na bigifawe'i.”

Fama'aiau fei we'iaa naranaramu, fei lomi na nofipuimai a'a fei bigi'a ma yau, a fama'aio fei we'iaa naranarau a'a tamanu una bigi'ia. ¹⁹Yoi, ona aida ba na pa'i hemea ua Haidaa. Na rawani! Ei pigea, ana rona aida fei ma rona funurere.

²⁰Mena poapoa, a fama'abatanainia a'amu ba fei narafawe'ia, fei lomi na nofipuimai a'a fei bigi'a, ana lomi hanuna?^a ²¹Mei upuu o'ou Abraham na wanewane i pudaa mei Haidaa, uaa ina fanaa mei na'una Isaac pafoo fei tawahafi na apunai, na? ²²Hamona fanunu'apa'ia ba fei narafawe'iana ma fei bigi'ana, namina fibo'ii. Ma fei bigi'ana na fama'aia ba na pa'i narafawe'iana. ²³Ma nawepa'aa fa'uai fei ne'ia laloo fei Bu'u Apuna ba, “Abraham, na narafawe'i a'a mei Haidaa ma wagii fei, ina wanewane i pudaa mei Haidaa,” ma mei Haidaa na ware ba hia, tafina. ²⁴Hamona fanunu'apa'ia ba i pudaa mei Haidaa, nemea na wanewane wagii tamanu ina bigi'ia ma a'a ba fei we'iaa naranara ua.

²⁵Ana ale'ei, mei pifinee tala Rahab, ana na wanewane a'a tamanu na bigi'ia ei i fa'opa'ainaa ei farerefaia ma alofatalainaa ro'ou a'a hepalodiai tala. ²⁶Fei hudi unu, naba a lomi fei spiriti wagina, i ma'e. Ana ale'ei, fei we'iaa naranara, naba a lomi na nofipuimai a'a fei bigi'a, lomi hanuna.

Famadumuinaa fei Rawerawe

3 ¹Ena lofuu, lomi na rawani ba watauda hamu'ou feroia, uaa hamona aida ba o'ou eni feroia, o'aa tonaa fei dududua na awatadiai. ²Uaa minaa o'ou na alabe a'a watauda manumanu. Naba a nemea lomi na upa'i hafelo'aa ei wareana, hia, lomi tatana ma na aweifarawaninaa minaa fei hudi ununa.

³Ena ona fau wao poaa fei hosi sifei ba famomo'ii fei baua manulelele ba nei neneraa fei nunumiaa o'ou. ⁴Ale'ei ei baua wa, fa'ua ba ronamina bauana i ma ei baua lalarena na fataleaa ro'ou, ma'uaa rona rapinaa hepalo pusu'o pore ba nei neneraa fei nunumiaa mei rapi'a. ⁵Ana ale'ei, fei rawerawe, hepalo pusu'o manumanu a'a fei hudi unu, ma'uaa, namina rata fei mamaguguana. Narama'aia ba minaa fei podu, na hawiaa hepalo pusu'o hafi ba i gu'apedugia. ⁶Fei rawerawe, ana hepalo hafi ma ale'ei hepalo tao hafelo'a a'a minaa fei hudi unu ma namina fafelooa mei rama'a ma minaa ei tatalaiana na faweguweguia. Ma fei hafi wagii fei rawerawe, noramiana i waduhero.

⁷Watauda ei mau manulelele, manufidufidu, ata'ata ma hefi'a manumanu i lama, ei rama'a, rona fagupa'aa ro'ou ⁸ma'uaa, lomi nemea iwe famadumuipa'aa fei rawerawe. Fei rawerawe ale'ei hemea lomi i gutafagugutoo. Ina hafelo ma na rata fei siafana.

⁹A'a fei rawerawe, ona uduginaa mei Fasu, mei Amaa o'ou. Ma ana a'a fei rawerawe, ona umuaa ei rama'a, ei rona mamaraimai a'a fei maumau mei Haidaa. ¹⁰Laloo hepalo ua umu na asi'amai udugia ma umua. Ena lofuu, inei'aa ale'ei. ¹¹Haa—ana lagu'aa ladifipuimai fei ranu ma fei agi^b

^a 2:20 Hefi'a ne'ia mina ba *ana na ma'e* ^b 3:11 Warea Greek ba *para'aa*; v. 14 ana

a'a hepalo ua ranu agi'agi? ¹²Ena lofuu, fei haihai figi i fuanaa fuaa olive, o hepalo pa'apa'aa grape i fuanaa fuaa figi? Ana lomi i ladimai ranu a'a hepalo wediwedii agi.

Guapaloei Mau Apa'a

¹³Hini na pa'i apa'ana ma na ano'anoi dupuaa hamu'ou nei fama'aia a'a fei rawani'a tatalaiana ma ei big'ana wagii fei panimadumuiana, fei noramiana wagii fei apa'a. ¹⁴Ma'uaa naba a na nanamai puda a hamu'ou ma nara'uaiaa ana hamu'ou, apuna fa'upe'upei wagina, o suabaduinaa fei fa'uaia. ¹⁵Fei mau apa'a ale'ei, abaa noranarai pafea, uaa manumanuu malagufu, abaa manumanuu spiriti, uaa noramiana a'a mei hani'u. ¹⁶Uaa, naba a hamona pa'i fei nanamaia puda ma nara'uaiaa ana hamu'ou, ana i ude fei mau bibiyeia ma minaa ei mau hafelo'a bigi'a.

¹⁷Ma'uaa fei apa'a noranarai pafea napa'aa fafa'arai, na fani gutafarawania, narapa'aa hefi'a, ei fafefefanaa, bauana falolo'a, rawani'a fua, lomi papa'aa unu ma napa'aa fa'uai. ¹⁸Ei fawanewaneaa watola, ei rona faroaa ei mau rawani'a gutana, ropowe hufu'aa ei fuaa fei wanewanea.

Fafefefanaa mei Haidaa

4 ¹Tamanu fei na fa'asi'anaa fei fisibaififo'aia ma fihareia a'a hamu'ou? Noramiana a'a ei nunumiaa hamu'ou, ei na fa'awataiaa naranaraa hamu'ou. ²Hamona nunuminaa hepalo manumanu, ma'uaa lomi ba hamowe tonia. Hamona fo'afama'e ma nanamai, ma'uaa lomi hamona topa'aa tamanu hamona nunuminia. Hamona fiharei ma fifo'ai. Lomi hamo'aa pa'i, uaa lomi hamona i'iginaa mei Haidaa. ³Ena hamona i'igainaa hepalo manumanu, lomi hamona tonia, uaa fei pa'afii fei i'igaiaa hamu'ou na tata, hamatee na neneraa ei hafelo'a nunumiaa hamu'ou.

⁴Hamu'ou ena lomi hamona oafagugu a'a mei Haidaa, lomi hamona aida ba fei tafiaa hamu'ou feni ano ale'ei hamo'ei falalasiaa mei Haidaa? Hini i fitafii a'a feni ano, i oanaa bidibidii unuu mei Haidaa.

⁵Naraa hamu'ou ba lomi pa'afii ei ne'ia wagii fei Bu'u Apuna ei i ware ba na punepune fei spiriti, fei na fa'oania laloo iaa o'ou?^c ⁶Ma'uaa ina fanidimai a'a o'ou fei rawani'ana. Si'ei i ware ale'ei fei Bu'u Apuna ba:

“Mei Haidaa na fadugeaa ei rona mamagugu,
ma'uaa na fanaa fei rawani'ana a'a ei rona fafefefani.”

⁷Si'ei, hamonei fafefena a mei Haidaa. Ofadugaa mei hani'u ma i faraua a'a hamu'ou. ⁸Nofarafii'ilo a'a mei Haidaa ma ana i nofarafii'imai a'a hamu'ou. Ena hafelo'a, huwenaa panii hamu'ou, fesufafa'arainaa

^c 4:5 O, i ware ba mei Haidaa na punepune ma nunuminaa fei spiriti, fei ina fa'oania laloo iaa o'ou; o i ware ba fei spiriti, fei ina fa'oania laloo iaa o'ou na punepune ma nunumiai

ei naranaraa hamu'ou, hamu'ou ena rama'a fahelalagui. ⁹Faloloa'i, aiwawasusu ma ai'ai. Filoginaa ei fafadia dinaa aiwawasusua ma fei ni'eni'ea hamu'ou nei dinaa fawawadua. ¹⁰Fafefefanaa mei Haidaa ma iwe taufa'ugaa hamu'ou.

¹¹Ena lofuu, apuna fiwiwitoia. Hini i warefafeloa mei lofuna o narafafelo a'ana, hanuna ale'ei ba na warefafeloa fei law ma narafafelo wagina. Nabaa hamona narafafelo a'a fei law, abaa hamona nenegia, ma'uaa ale'ei ba hamona nara ba fei law na tata. ¹²Ina pa'i hemea ua Fanaa Law ma Fadududua, mei na hawia ba i fatelapa'i ma fanima'aa rama'a. Ma'uaa yoi hini ba o nara ba na tata mei gufumu?

Apuna Mamagugua a'a Tamanu ba i Nomai

¹³Hamonei guai, hamu'ou ena hamona ware ba, “Wagieni o narani o'aa dinaa a'a fei gufu fei, o fena gufu fena ma guta yena ale'ei heai igisimasi ma bigitoo mugoo po'i.” ¹⁴Uaa lomi hamona aida ba tamanu iwe nomai narani. Batanai fei gutanaa hamu'ou? Hamu'ou ale'ei pasiaa hau, fei i nomai ma lare'apa'ai ua. ¹⁵Agia, hamonei ware ba, “Nabaa nunumiaa mei Fasu o'aa gutabigi'aa feni, o fei.” ¹⁶Ma'uaa e'eni hamona famamagugui ma fa'agu'agui. Minaa ei mau mamagugua ale'ei, na hafelo. ¹⁷Si'ei, hini na apa'aa hefaa rawani'a bigi'a ba nei bigi'ia ma lomi na bigi'ia, ina tata.

Warefa'aia a'a ei Rona Pa'i Watauda Manumanu

5 ¹Guaifarawani hamu'ou ena hamona pa'i watauda manumanu. Aiwawasusu ma ai'ai, uaa ifi nomai a'a hamu'ou fei hafelo'a. ²Ei watauda manumanuu hamu'ou na wanudii ma ei susuu hamu'ou na roro'ia pugo'a. ³Ei gold ma silver hamona pa'i i po'ai. Fei po'aiaa guapaloei, i uniaa hamu'ou ma hunugaa dupuu hamu'ou ale'ei gu'aa hafi. Hamona baubauhafelo a'a watauda manumanu laloo ei a'apoo arewaa. ⁴Ma'aia! Fei ba lomi hamona fani pono'aa ei rona'o robaiaa ei pe'ihapee hamu'ou ale'ei hepalo manumanu i dududuaa hamu'ou. Ei aigaa ei hufu'a naree pa'aa adiaa mei Fasu, mei Faufaua. ⁵Hamona guta pafoo watauda manumanu yeni malagufu ma farawaninaa ana hamu'ou. Hamona fagipeaa ana hamu'ou ale'ei rona fagipeaa ei manulelele wagii fei arewaa ro'aa moro'aa ro'ou.^d ⁶Hamona dududu ma fo'afama'ea ei lomi rona tata ma ana lomi rona fadugeaa hamu'ou.

Fawiwi'aia Wagii fei Fi'ia

⁷Si'ei, ena lofuu, hamonei fawiwi'ai nopa'aloo fei noramiaa mei Fasu. Narama'aia ba mei bigibigi'aa pe'ihape, na gutafawiwi'ai nopa'aloo fei

^d 5:5 O, fei arewaa hananaa

au hufu'aa ma ei au maunu. ⁸Hamu'ou anaa, hamonei fawiwi'ai ma ofaufaufau, uaa fei noramiaa mei Fasu na rafi'i. ⁹Apuna fibaba'ui, ena lofuu, o hamo'aa tonaa dududua. Mei fadududua na u a'a fei gigei!

¹⁰Ena lofuu, narama'aiaa fei mau fawiwi'aiaa ei mamama'a, ei rona to fi'ia uaa rona u'ugaa fei haraa mei Fasu. ¹¹O'ouna aidadii ba na pa'i hawegia a'a ei rona ofasisia. Hamona guaidigia ba batanai fei ofasisia Job ma hamona fanunudigaa tamanu nawe bigi'ia a'ana mei Fasu. Namina bauanai fei faloloa'ia ma fei farawaniaa mei Fasu.

¹²Wagii minaa ei, ena lofuu, apuna fa'unai a'a hepalo haraa pafea o yeni malagufu o hitanidiai. Ware ua ba “Hi'i” o “Lomi”. Uaa nabaa hamona bigi'ia ale'ei, hamo'aa pa'aa aree hamu'ou.

Lafulafu Fininaa Narafawe'ia

¹³Hini hamu'ou na pa'i awatana? Inei lafulafu. Hini na ni'eni'e? Inei laugi'uduginaa mei Fasu. ¹⁴Hini hamu'ou na funu? Inei lala'aa ei bauaniaa fei losuu ba roneimii lafulafu a'ana ma igi pao pafona wagii fei haraa mei Fasu. ¹⁵Ma fei lafulafua fininaa fei we'iaa naranara iwe farawaninaa mei funua. Mei Fasu, ipowe fa'asi'ania ma nabaa na pa'i hafelo'ana, ana i futoia. ¹⁶Si'ei, hamonei wareaa ei hafelo'aa hamu'ou a'a hememea hamu'ou ma lafulafunaa hememea hamu'ou ba hamopowe rawani. Fei lafulafuaa hemea wanewanea rama'a na pa'i faufauna ma ipa'aa bigi.

¹⁷Elijah, hia ana rama'a ale'eni o'ou. Ina i'igifawe'i ba nei'aa ropa fei maunu ma lomi na ropagio yeni pu laloo oduai ma hesuwi igisimasi. ¹⁸Ma ina lafulafudia ma na ropa ma na habe manumanu yeni malagufu.

¹⁹Ena lofuu, nabaa nemea hamu'ou na tatalaidi'ininaa tamanu na fa'uai ma nemeadiai na taufahadiwe'idinia, ²⁰hamonei nonominaa feni: Hini na taufahadiwe'idinaa hemei na tata, ina fatelaia a'a fei ma'ea ma hawainaa watauda ei hafelo'a.

1 PETER

Warefa'aia

Feni rawarawa ne'iaa Peter fi dinaa a'a ei narafawe'ia, ei rafeiaa mei Haidaa ma na fa'unuwenuweaa ei roi tonaa ei haperaraia ma fi'ia uaa fei narafawe'iaa ro'ou. Ba i fa'o'onainaa unuu ro'ou, ina fanominaa ro'ou fei rawani'a wareaa Jesus Christ wagii fei ma'eana, asi'anana ma fa'unaiana ba i hadiwe'imai.

Wagii fei, ronei to'uaiaa ei fi'iaa ro'ou, apitai wagina ma o'ugi ua ba fei, fi maniaa ei narafawe'iaa ro'ou ma a'a fei arewaa na nomai Jesus Christ, i pa'i pono'aa ro'ou.

Wagii fei au hafelo, mei ne'ia na fa'unuwenuweaa naranaraa ro'ou ma i'iginaa ro'ou ba ronei gutaguta ale'ei maroaa Christ.

1 ¹Yau Peter, hemea apostle Jesus Christ.

Ba a aloaa feni ne'iau a'a ei rafeiaa mei Haidaa, ei abaa pa'aa gufuu ro'ou feni ano, ei ro'ei tatalai yena Pontus, Galatia, Cappadocia, Asia ma Bithynia. ²Ina rafeinaa ro'ou alefei dinaraa mei Haidaa, mei Ama wagii fei bigi'aa fei Spiriti Apuna, fei na apunainaa ro'ou fininaa fei namoo Jesus Christ ba ronei nenegia:

Nunumiau ba fei rawani'a ma fei gutafarawania neimina gipe a'a hamu'ou.

Uduginaa mei Haidaa Uaa fei O'onaia Unu

³Fani udugia a'a mei Haidaa, mei hia Amaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ! I a'a fei baua faloloa'iana, ina fanaa o'ou fei manufau waninia a'a fei o'onaia unu, fei i udelao wagii fei asi'anaa Jesus Christ a'a fei ma'ea ⁴ba onei to tamanu fai lomi i wanu, raia, o pa'ai, fei i ude oma'aa hamu'ou i pafea, ⁵hamu'ou ena narafawe'ia, ena na rapi'aa hamu'ou fei faufau mei Haidaa nopa'aloo fei noramiaa fei tela'ana, fei anaa i ufugimai a'a ei a'apoo arewaa. ⁶A'a fei, hamonamina ni'eni'e, ma'uaa e'eni hamona tonaa ma'ida fi'ia a'a watauda ei mau mania. ⁷Ina nomai e'ei fi'ia ba fei narafawe'iaa hamu'ou, fei na awatadii laraa fei gold, fei

rona fafafa'arainia a'a fei hafi ma'uuaa i pa'ai ua—ba fei narafawe'iaa hamu'ou nei pa'aa fa'uai ma ia'iaina i pa'i udugia, hawera ma honua ena na fa'arewamai Jesus Christ. ⁸Hamotawe fanunupa'ia, ma'uuaa hamona haguia; ma ana lomi hamona fanunuia eni, ma'uuaa hamona narafawe'i a'ana ma fei ni'eni'ea hamu'ou na pai hawerana ale'ei ba ei warewarea na nogu'ualao, ⁹uaa hamo'ei tonaa fei fuua fei narafawe'ia, fei na fatela'anaa hamu'ou.

¹⁰Wagii fei tela'ana, ei mamama'a, ei rona diware'augia ba hefei rawani'a iwe nomai a'a hamu'ou, ronamina lalabaginaa fei rawani'a fei ¹¹ba ro'aa apa'ima'aa ei hilalaa fei au, ei na fa'arewaiaa laloo naranaraa ro'ou fei Spiritii Christ, ei idii wareaa ei fi'iaa Christ ma batanai ei hawera ba i nomai nefarani. ¹²Ina arewa a'a ei mamama'a ba abaa roi bigihadumaa ana ro'ou, ma'uuaa hamu'ou ei ro'aa wareaa e'ei manumanu, e'ei hamonawe guainia a'a hefi'adiai rona u'ugaa fei rawani'a warea wagii fei faufau fei Spiriti Apuna, fei noramiana pafea. Ei alo'alo ba ana ro'aa apa'aa ei manumanu ei.

Hamonei Fafa'arai

¹³Si'ei, hamonei ofaufau i laloo naranaraa hamu'ou; hamonei utofa'ainaa ana hamu'ou; hamoneimina augaa fei o'onaiia unuu hamu'ou a'a fei rawani'a, fei ba hamo'aa tonia ena na fa'arewamai Jesus Christ. ¹⁴Si'ei ba hamu'ou ale'ei ei na'uu guaiawarea, hamonei'aa neneraa ei hafelo'a nunumia, ei hamonado'o pa'i ei hamotawe pa'i apa'aa hamu'ou. ¹⁵Ma'uuaa si'ei ba mei na rafeinaa hamu'ou, hia na fafafa'arai, ana hamonei fafafa'arai a'a minaa ei bigi'aa hamu'ou; ¹⁶uaa na udedii fei ne'ia ba: “Hamonei fafa'arai uaa yau na fafa'arai.”

¹⁷Si'ei ba hamona lala'aa mei Ama, mei i dududuaa ei bigi'aa hememea rama'a, mei lomi papa'aa ununa, hamonei tatalai yeni fininaa ma'aua ale'ei ba abaa pa'aa gufuu hamu'ou yeni. ¹⁸Lomi hanuna fei gutanaa hamu'ou mina, fei noranamai a'a ei upuu hamu'ou. Ma hamona aida ba fei ponohadiwe'ia wagii fei gutana fei, a'a ba manumanu pa'aia ale'ei silver o gold, ¹⁹ma'uuaa a'a fei rawani'a namoo Christ, fei na'uu sipsipi lomi hepalo ida'idaa ununa o hafelo'ana. ²⁰Atawe mamaramai feni malagufu, mei Haidaa na rafeinia, ma'uuaa laloo eni a'apoo arewaa nawe arewaimai uaa ba nei hadumaa hamu'ou. ²¹Uaa hia, hamona narafawe'i a'a mei Haidaa, mei na fa'asi'ania a'a fei ma'ea ma fani hawerana ba fei narafawe'ia ma o'onaiia unuu hamu'ou nei oa i a'a mei Haidaa.

²²Hamona fafafa'araidigaa ana hamu'ou uaa hamona guaineneraa fei na fa'uai ba wagii fei, hamo'apa'aa haguuaa ei lofuu hamu'ou. Si'ei, hamonei fihaguinaa ana hamu'ou i laloo minaa fei naranaraa hamu'ou.^a

^a 1:22 Hefi'a ne'ia minaa ba *laloo minaa fei fafa'araiaa naranaraa hamu'ou*

²³Uaa hamona waninidiai ma a'a ba manumanu wanuaa, ma'uaa manumanu i oalao wagii fei wareaa mei Haidaa, fei na pa'i harenuana, fei lomi i pedutoo. ²⁴Uaa

“Minaa ei rama'a, ro'ou ale'ei guana,
ma minaa ei haweraa ro'ou ana ale'ei ei fotaa feni malagufu;
fei guana i hole ma ei fota, ro'aa pasi,

²⁵ ma'uaa fei wareaa mei Fasu imina ude'ualao.”

Sifei fei warea, fei rona u'ufanaa hamu'ou.

2 ¹Si'ei, hamonei siminaa minaa ei mau bidibidii unu, sifisifi'a, ware'onია, punepunea ma minaa ei mau bababau'ua. ²Ana ale'ei ei baduu manufau waninia, hamonei susu a'a fei pa'aa pao susuu fei spiriti ba hamonei gipefarawani wagii fei tela'anaa hamu'ou, ³uaa hamonawe fanunu'apa'idigia ba mei Fasu, ina rawani.

Fei Na'a na Pa'i Harena ma ei Rafeiana

⁴Hia ale'ei fei Na'a, fei na oalao—mei rona ofadugia ei rama'a, mei na rafeinia mei Haidaa ma napa'aa haguia. Ei hamo'ei nomai a'ana, ⁵hamu'ou ana ale'ei ei na'a rona oalao. Ma a'a e'ei, ina biginaa hamu'ou hepalo humuu fei spiriti ba hamo'aa apunai ma bigi ale'ei ei bauaniaa humuu mei Haidaa ma fani ei mau fanaa fei Spiriti, ei na rawani i pudaa mei Haidaa uaa Jesus Christ. ⁶Uaa i laloo fei Bu'u Apuna na ware:

“Ma'a, una augaa hepalo na'a yei Zion,
hepalo rafeia, hepalo rawani'a fasu'ufufugoi
ma mei i narafawe'i a'ana
fai lomi ba i tonaa mamafaa.”

⁷Ma a'a hamu'ou ena narafawe'ia, fei na'a fei, hepalo baua manumanu. Ma'uaa a'a ei abaa narafawe'ia,

“Fei na'a rona suminia ei fadufadua,
nawe udenaa fasu'ufufugoi,”^b

⁸ma,

“Hepalo na'a i fa'alabe'aa ei rama'a,
hepalo mugoo i fapasiaa ro'ou.”

Hamatee rona barafeaa fei u'luga, rona alabe; ana fei ba ro'aa dinaa wagina.

⁹Ma'uaa ina rafeinaa hamu'ou ma hamu'ou ale'ei ei bauaniaa humuu mei Haidaa a'a fei haparaiana, ei rama'a wagii hefaa gufu na apunai, ale'ei ei rama'a gufuu mei Haidaa, ba hamonei ware'uduginaa mei i lala'aa hamu'ou a'a fei roromaa ba hamonei dinaa a'a fei rawani'a we'aina. ¹⁰Mina, lomi hamona pa'i haraa hamu'ou, ma'uaa e'eni hamonawe oa ale'ei rama'aa gufuu mei Haidaa; mina, lomi hamona tonaa fei faloloa'ia, ma'uaa e'eni hamonawe tonia.

^b 2:7 O, udenaa fafasui fei fasu'ufufugoi

¹¹Ena tafiu, wagii feni ano, hamonei ale'ei ena gufu raua ma ei abaa pa'aa gufuu hamu'ou yeni. Ma a i'igifawe'i a'a hamu'ou ba hamonei faraua a'a ei hafelo'a nunumiaa hamu'ou, ei na fiforai laloo iaa hamu'ou. ¹²Fei mau gutanaa hamu'ou neimina rawani ua i puda a ei roromaa. Fa'ua ba ro'awe ware ba hamona bigifatata, ma'uaa ro'aa fanunupa'aa ei rawani'a bigi'aa hamu'ou ma rowe uduginaa mei Haidaa a'a fena arewaa ena inamii ma'a o'odu.

Fafefefanaa ei Bauana ma ei Fasu

¹³Uaa mei Fasu, hamonei fafefefanaa minaa ei bauana—ale'ei mei pa'aa hapara hamatee hia bauaniaa minaa ei, ¹⁴ma a'a ei gavanaa anaa, hamatee mei Fasu na augaa ro'ou ba nei fanima'aa ei rona bigifatata ma warefarawaninaa ei rona bigifarawani. ¹⁵Uaa na nunuminia mei Haidaa ba wagii ei rawani'a bigi'aa hamu'ou, hamo'aa pauninaa ei poapoa wareaa ei lomi apa'aa ro'ou. ¹⁶Hamona ala, ma'uaa, abaa tonaa fei ale'ei o'opa'ai ei hafelo'a; hamonei guta ale'ei nafii mei Haidaa. ¹⁷Fani ma'aua a'a minaa ei rama'a: Haguua ei lofu rona narafawe'i; ma'aua mei Haidaa, fani honua a'a mei hapara.

¹⁸Ena humuwa, hamonei fafefefanaa ei fasuu hamu'ou ma fani ma'aua a'a ro'ou; a'a ba uniaa ei rawani'a ma ei rona farawaninaa hamu'ou, ma'uaa a'a ei sibasibaa anaa. ¹⁹Uaa na rawani ba nemea i apitainaa fi'iana a'a ei haperaraia lomi pa'afina uaa ina naranaraiaa mei Haidaa. ²⁰Tamanu rawani'ana nabaa hamona apitainaa fi'iaa hamu'ou a'a ei bigifatataa hamu'ou? Ma'uaa nabaa hamona apitainaa fi'iaa wagii ei rawani'a bigi'aa hamu'ou, ina rawani i puda a mei Haidaa. ²¹A'a fei, ina lala'aa hamu'ou, uaa Christ na to fi'ina uaa hamu'ou ma ina augaa hamu'ou ale'ei fama'ama'a ba hamonei neneraa ei hunaa pinena.

²²“Lomi ina bigi'aa hepalo tata,
ana lomi na wareaa hepalo sifisifi'a.”

²³Ei ro'aa warefafeloia, lomi na warefani a'a ro'ou; ro'aa fani fi'ina, lomi na ware ba fagianainaa ro'ou. Agia, inado'o aunaa hia panii mei na wanewane dududuana. ²⁴Anaia na tonaa ei hafelo'aa o'ou a'a fei hudi ununa pafoo fei haihai ba onei ma'e wagii ei hafelo'a ma tatalai wagii tamanu na wanewane; a'a ei loralorana, hamona rawani. ²⁵Uaa fama'a hamu'ou ale'ei madidiaa sipsipi, ma'uaa e'eni hamona hadiwe'ainaa a'a mei Oma'ama'aa ei Sipsipi, mei Wagi'iaa ei harenuaa hamu'ou.

Pifine ma Wawane Haroo Lalai

3 ¹Ena pifine haroo lalai, ana ale'ei, hamonei fafefefanaa ei haroo hamu'ou uaa nabaa nemea ro'ou lomi na nara ba fa'ua fei warea, woro rowe filoginaa naranaraa ro'ou wagii ei maumau ei haroo ro'ou ma abaa wagii ei warewareaa ro'ou, ²ma'uaa wagii ei fanunuaa ro'ou ei

fafa'arai ma fararabaa hamu'ou ei gutanaa hamu'ou. ³Ei fananamaiaa hamu'ou abaa manumanuu hawera ale'ei fifigaa hugoo taba ma ei hawera gold o susuu hamu'ou. ⁴Agia, hamatee manumanu laloo iaa hamu'ou, fei fananamaiaa famadumua spiriti, fei lomi i pa'ai, fei na pa'i awatana i pudaa mei Haidaa. ⁵Uaa sifei fei maumau fananamaiaa ei apunai pifine mina, ei na o'onai unuu ro'ou a'a mei Haidaa. Rona fafefefanaa ei haroo ro'ou, ⁶ale'ei Sarah, mei na guainaa Abraham ma ware ba hia fasuna. Hamu'ou ale'ei na'una nabaa hamona bigi'aa tamanu na wanewane ma lomi hamona mama'au.

⁷Ena wawane haroo lalai, ana ale'ei, hamonei farawanima'aiaa ei haroo hamu'ou ma fani honua a'a ro'ou uaa ro'ou, pududuu. Ma ana rowe tofipui a'a hamu'ou fei rawani'a harenua. Bigi'aa fei ba lomi hepalo manumanu i lawaraa ei lafulafuaa hamu'ou.

Ei Fi'ia wagii Tamanu na Rawani

⁸Ma pafoo minaa e'ei, minaa hamu'ou nei hepalo i ua naranaraa hamu'ou; finaranarinaa hememea, fihagui ale'ei filofui, fialolola'i ma fifamadumui. ⁹Apuna fagianainaa ei rona fafelooa hamu'ou o warefafelooa ei rona warefafelooa hamu'ou, ma'uaa fani hawegia, uaa sifei fei pa'afina i lala'aa hamu'ou ba hamonei to hawegia. ¹⁰Uaa, "Hini na nunuminia ba i gutani'eni'e ma gutafarawanilao nei'aa warefafelo o warefasifi.

¹¹Inei farapadi'ininaa ei hafelo'a ma bigi'aa ei rawani'a; inei ponilabaginaa fei gutafirawania ma panarofia.

¹²Uaa mei Fasu na fanunupa'aa ei wanewanea ma guainaa ei lafulafuaa ro'ou, ma'uaa ina ofadugaa ei rona bigi'aa ei hafelo'a."

¹³Haa, hini ba i fagianainaa hamu'ou nabaa hamo'aa refubigi'aa ei rawani'a? ¹⁴Ma'uaa nabaa hamo'aa to fi'ia wagii tamanu na wanewane, hamona pa'i hawegia. "Apuna ma'au a'a tamanu na fama'auaa^c ro'ou; apuna narafatemua." ¹⁵Ma'uaa laloo naranaraa hamu'ou, au u'ugainaa Christ ba hia Fasu. Ranimai hamonei pa'i nafaafaa ei i'igaiaa mei i i'igainaa pa'afii fei o'onaia unu hamona pa'i. Ma'uaa warefagigii fininaa honua; ¹⁶ma hamonei aida ba lomi hamona bigifatata, uaa ena rona warefafelooa ei rawani'a bigi'aa hamu'ou a'a Christ, ro'aa mamafa a'a ei wiwitoiaa ro'ou. ¹⁷Fei ba o to fi'ia a'a fei nunumiaa mei Haidaa na mua laraa fei ba o bigi'aa ei hafelo'a. ¹⁸Uaa ei hafelo'a, Christ na ma'e hepoa ua a'a minaa ei rama'a, mei wanewanea a'a ei hafelo'a ba i duginaa hamu'ou a'a mei Haidaa. Rona fo'afama'ea fei hudi ununa, ma'uaa ina

^c 3:14 O, a'a tamanu na farararaoaa

to harenaua a'a fei Spiriti ¹⁹ma a'a fei Spiriti ina wareware a'a ei spiriti, ei rona bobo'ai, ²⁰ei rona barafe mina mina a'a fei au i faduaa fei baua wa Noah ma na fawiwi'ainaa ro'ou mei Haidaa. Hefi'a ua rama'a, puduu ro'ou fainaroa, rona tela a'a fei ranu, ²¹ma fei ranu fei, haduoo fei pudugufai, fei ifi fatela'anaa hamu'ou anaa—abaa fei fesufesuu loloo unu, ma'uaa fei uni'uni ba na fafa'arai^d ua fei naranara i pudaa mei Haidaa. Ina fatela'anaa hamu'ou uaa fei asi'anaa Jesus Christ, ²²mei i dinaa pafea ma fi guta raudei ma'au mei Haidaa fipui a'a ei alo'alo, ei forafora mawe ei faufaua, ei ro'ei fafefe a'ana.

Mei Haidaa, Hia fei Pa'afii fei Gutanamu

4 ¹Si'ei ba Christ na to fi'ia wagii fei hudi ununa, hamonei ofafaufau a'a fei maumau fei, uaa hini na tonaa fi'ia wagii fei hudi ununa na muainaa ei maumau hafelo'a. ²Si'ei, fei gutananalao yeni malagufu, lomi ba i bigi'aa ei hafelo'a nunumiaa unu, ma'uaa ba i bigi'aa ei nunumiaa mei Haidaa. ³Uaa fama'a hamona fanima'aa tamanu rona bigi'ia ei roromaa—ei maumau loloa naranara, laraa huwi, hunu poapoai, hamamani, labarainaa ei hafelo'a ma fei hafelo'a mau losuiaa ei sifisifi haidaa. ⁴Lomi rona aida ba tani lomi hamona neneraa ro'ou a'a e'ei hafelo'a e'ei ma rona warefafelo'uaa hamu'ou. ⁵Ma'uaa ropowe u i ma'aa mei ba i dududuaa ei rona werawera mawe ei ma'ea. ⁶Ma ei rona ma'e, ana ronadii guai fei rawani'a warea si'ei ei hudi unuu ro'ou ana i to dududua, ma'uaa wagii ei spiritii ro'ou, ronei neneraa ei nunumiaa mei Haidaa.

⁷Fei ia'iai minaa ei manumanu na rafi'i. Si'ei,inei arewa ei naranaraa hamu'ou ma hamonei utofa'ainaa ana hamu'ou ba hamu'ou lafulafupa'i. ⁸Ma pafoo minaa ei manumanu, hamoneimina fihagui, uaa fei hagua i fua'onaa watauda ei mau hafelo'a. ⁹Taufagutanaa hefi'adiai ma apuna bababau'u wagina. ¹⁰Hememea nei biginaa tamanu fana ina tonia ba i hadumaa hefi'a ma nei wewea fanaa ei maumau rawani'aa mei Haidaa. ¹¹Hini ba i ware,inei ware ale'ei bana'aa pa'aa wareaa mei Haidaa. Hini ba i hadumaa rama'ainei bigi fininaa fei faufau na fania mei Haidaa ba wagii minaa ei manumanuinei pa'i udugia mei Haidaa uaa Jesus Christ. I a'anainei pa'i hawera ma faufau ranimai ranimai. Amen.

Ei Fi'ia wagii fei Neneramu Christ

¹²Ena tafiu, apuna ba'arofoa a'a fei fi'ia na nofininamii fei manimania, fei hamo'ei guta wagina e'eni. Abaa u'ugai manumanu fei na nomai a'a hamu'ou. ¹³Ma'uaa hamonei ni'eni'e ba hamona tonaa fi'ia uaa Christ ba hamo'amina unuwenuwe ena na fa'arewamai fei hawerana. ¹⁴Nabaa

^d 3:21 O, uga

rona warefafeloaa hamu'ou uaa fei haraa Christ, hamona pa'i hawegia uaa fei Spiritii fei hawera ma mei Haidaa na oa pafoo hamu'ou. ¹⁵Nabaa hamo'aa to fi'ia, fei pa'afina, inei'aa ba ona fo'afama'e, o topa'ai, o bigi'aa hepalodiai manitoai hafelo'a, o fei maumau nigoaa ei pidawaiaa hefi'a. ¹⁶Ma'uaa, nabaa ona to fi'ia uaa yoi Christian, apuna mamafa. Onei uduginaa mei Haidaa ba ona pa'i fei hara fei. ¹⁷Uaa fei dududua neido'o asi'aa a'a ei maroaa mei Haidaa; ma nabaa o'ou rawarawa, po'o batanaidiai a'a ei lomi rona neneraa fei rawani'a wareaa mei Haidaa? ¹⁸Ma,

“Nabaa na waiwai ba ro'aa tela ei wanewanea,
po'o batanaidiai a'a ei lomi rona pa'i
fei maumau mei Haidaa mawe ei hafelo'a?”

¹⁹Si'ei, ei rona to fi'ia a'a fei nunumiaa mei Haidaa, ronei oafagugu a'a mei Famamaraia, mei na oafagugu ma ronei bigifarawani'ualao ale'ei.

Ei Bauaniaa Losuu mawe ei Baubara

5 ¹A'a ena bauaniaa fei losuu i dupuaa hamu'ou, u'ei i'igifawe'i a'a hamu'ou hamatee yau ana hemea bauana, hemea na fanunupa'aa ei fi'iaa Christ ma ana ba a oa fininaa fei hawera fei iwe arewamai: ²Hamonei ale'ei oma'ama'aa ei sipsipi. Hamonei oma'aa fei maroaa mei Haidaa, fei na ude panii hamu'ou ma pa'afina a'a ba hamonei bigi'ia ma'uaa pa'aa noranamai naranaraa hamu'ou ale'ei i nunuminia mei Haidaa; nei'aa wawa'ai poaa hamu'ou a'a ei mugoo po'i, ma'uaa hamonei refuhadumaa rama'a; ³hamonei'aa fa'agu'agui a'a ena rona udenaa panii hamu'ou, ma'uaa hamonei ale'ei fama'ama'a a'a fei maroa fei. ⁴Ma ena na nofa'arewamai mei Bauaniaa Oma'aa ei Sipsipi, hamopowe tonaa fei tao fei hawera, fei lomi i pa'aitoo.

⁵Hamu'ou ena baubara, ana ale'ei hamonei fafefefanaa ei bau. Minaa hamu'ou, hamonei fifamamadumui, uaa

“Mei Haidaa na fadugeaa ei rona mamagugu,
ma'uaa ina fani rawani'a a'a ei rona famadumui.”

⁶Si'ei, famadumuinaa ana hamu'ou haroo fei faufau fei panii mei Haidaa ba inei taufa'ugaa hamu'ou ena na nopa'aloo fei pa'aa au. ⁷Fifaninaa panina minaa ei awataa hamu'ou, uaa inapa'aa naranaraiaa hamu'ou.

⁸Hamonei utofa'ainaa hamu'ou ma ofafaufau. Mei hani'u, mei na fabidinaa ununa hamu'ou na tatapa ale'ei hepalo lion ba i tadu'onomaa hamu'ou. ⁹Fadugeia ma ufawe'i wagii fei narafawe'ia, uaa hamona aida ba ei lofuu hamu'ou tadiwe'aiaa feni ano, ana roi tonaa fi'ia ana ale'ei hamu'ou.

¹⁰Ma mei Haidaniaa minaa ei rawani'a fana, mei na lala'aa hamu'ou ba hamonei oalao fipui a'a Christ wagii fei hawerana lomi i pedutoo, nenee fei fi'iaa hamu'ou, fei lomi i udefamadui, iwe farawanidinaa hamu'ou ma

fawe'inaa hamu'ou ba hamonei faufaudiai ma ufawegipa'i. ¹¹I a'ana i ude fei faufau ranimai ranimai. Amen.

Ei A'apoo Warea

¹²Silas,^e mei una nara ba hia rawani'a lofuu, ina hadumau a'a ma'ideni ne'iau ba a fa'unuwenuweaa hamu'ou ma warefa'uai ba feni ne'ia na fa'arewaiaa fei rawani'aa mei Haidaa ma hamonei ufawe'i wagina.

¹³Ei narafawe'ia yei Babylon, ei rona rafei fipui a'a hamu'ou Mark, mei ale'ei na'uu, rona aloawii fei famafufuoiaa ro'ou a'a hamu'ou.

¹⁴Fifamafufuoinii a'a fei hatofaa puda fininaa hagua.

Fei gutafarawania na ude a'a minaa hamu'ou ena hamona oafipui a'a Christ.

^e 5:12 Warea Greek *Silvanus*, ana fei hara *Silas*

2 PETER

Warefa'aia

Feni faguapalooa ne'iaa Peter fi dinaa a'a ei rawarawa narafawe'ia. Fei pa'aa baua warewarea wagina ba i hafududumaa ei sifisifi feroia ma ei mau fiharoharoipa'aia, ei noranamai a'a fei mau sifisifi feferoia.

Ma fapedupeduu ei, sifei ba ronei urofaa fei apa'aa mei Haidaa ma mei fasu Jesus Christ. Peter namina naranara watauda wagii fei feroiaa ei rona ware ba Christ lomi i hadiwe'imai. Ina ware ba fei i famadiaa Christ, sifei ba mei Haidaa lomi na nunuminaa nemea ba nei pa'ai ma'uaa ronei momo'ai a'a ei hafelo'aa ro'ou.

1 ¹Yau Simon Peter, hemea nafi ma apostle Jesus Christ.

Feni ne'iau i dinaa a'a ei rona tonaa fei narafawe'ia, fei namina rawani ale'ei fei ona pa'i wagii fei wanewaneaa mei Fatela'ana, Jesus Christ, mei Haidaniaa o'ou:

²Fei rawani'a ma gutafarawania i udegipe i a'a hamu'ou wagii fei apa'aa mei Haidaa mawe mei Fasuu o'ou Jesus.

Hamoneimina Fararabaiaa fei Rafeiaa mei Haidaniaa Hamu'ou

³Fei faufau mei Haidaa na fanaa o'ou minaa ei ba onei pa'i fei maumau mei Haidaa laloo fei gutanaa o'ou wagii fei apa'aa o'ou hia, mei na lala'aa o'ou a'a fei hawerana ma rawani'ana. ⁴A'a e'ei ina fanaa o'ou ei fa'unaia, ei napa'aa bauanai ma rawani uaa ba wagii ei, hamonei tonaa fei maumau mei Haidaa ma ponipa'ai a'a ei loloaa feni ano, ei noranamai a'a ei hafelo'a nunumia.

⁵Uaa e'ei loloa e'ei, fei narafawe'iaa hamu'ou neimina apoidiai wagii ei rawani'a ma pafoo ei rawani'a, ei apa'a, ⁶ma pafoo ei apa'a, utofa'ainaa ana hamu'ou ma pafoo fei mau utofa'aiaa ana hamu'ou, fei mau ofasisifawaiwaia ma pafoo fei mau fei, fei maumau mei Haidaa, ⁷ma pafoo fei maumau mei Haidaa, fei mau firawaniaa ei filofui ma pafoo fei, hagua. ⁸Uaa nabaa hamo'aa fagipealoo e'ei manumanu e'ei, a'a ba

hamona guta ua o lomi hamona bigipa'i a'a fei apa'aa hamu'ou mei Fasuu o'ou Jesus Christ. ⁹Ma'uaa hini lomi na pa'i e'ei, ana lomi na fanunupa'i ma hia hemea pudawerai ma na madi'inia ba na futo ei hafelo'ana mina.

¹⁰Si'ei, ena lofuu, hamoneipa'aa refurefu ma fama'aia ba mei Haidaa na rafeinaa hamu'ou ma na lala'aa hamu'ou. Uaa, nabaa hamo'aa bigi'aa ei manumanu ei, lomi hamowe pasi wagii ei hafelo'a ¹¹ma Jesus Christ, mei Fasu ma Fatela'anaa o'ou ipowemina taufagutanaa hamu'ou a'a fei haparaiana.

Ei Diware'augaa fei Bu'u Apuna

¹²Fa'ua ba hamona aidadii eni manumanu eni ma hamona u wagii fei fa'uaia, fei hamona pa'i e'eni, ma'uaa, ranimai amina'u fanonomi'uaiaa hamu'ou. ¹³Woro na rawani ba unei fanonomidinaa hamu'ou nabaa a gutalao a'a feni hubeu, ¹⁴uaa, una aida ba ana a di'inia, ana ale'ei i fama'adigau mei Fasuu o'ou Jesus Christ. ¹⁵Ma adii fanima'aia ba nenee fei aunuu, hamo'amina'u nonominaa eni manumanu eni.

¹⁶Ei hai'ouna u'u ba batanai fei faufau ma fei noramiaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, lomi hai'ouna nenegi'uaiaa ei u'ugaa hefi'a, ei gutanara'uaa ro'ou, ma'uaa hai'ouna u'ugaa fei fanunupa'aa hai'ou wagii fei haparaiana. ¹⁷Uaa ina to honua ma hawera a'a mei Haidaa, mei Ama, ei i guainaa fei lao, fei i norai a'ana, fininaa fei Hawera wagii fei Haparaiana, fei na ware ba, “Simeni, meni Na'uu, meni una haguia; unamina ni'eni'e a'ana.” ¹⁸Hai'ou ana na guainaa fei lao, fei noramiana pafea, ei hai'ou oafipui a'ana pafoo fei maugeni na apunai.

¹⁹Ma ona aida ba pa'aa fa'ua ei wareaa ei mamama'a ma ina rawani ba hamoneipa'aa falanaa huoo hamu'ou wagina ana ale'ei we'ai dupuaa fei roromaa nopa'aloo fei ba'apanii fei arewaa ma fei pi'uu arewaa na asi'aa i laloo naranaraa hamu'ou. ²⁰Pafoo minaa ei, hamonei apa'ifarawaninia ba lomi hepalo diware'auga laloo fei Bu'u Apuna ba i no'uamai pelee naranaraa hemea mamama'a. ²¹Uaa ei diware'auga, lomi na pa'i fafasuina a'a fei naranaraa rama'a, ma'uaa, ei rama'a, rona umuinaa ei wareaa mei Haidaa ei i gigiaa naranaraa ro'ou fei Spiriti Apuna.

Ei Aree ei Sifisifi Feroia

2 ¹Ma'uaa ana na pa'i sifisifi mamama'a dupuaa ei rama'a mina, ana ale'ei ba iwe pa'i sifisifi feroia i dupuaa hamu'ou. Ro'aa fa'asi'apa'ainaa ei sifisifi feroia, ei imina fafeloaa rama'a, ana ro'aa fadugeaa mei Fasu, mei na pono'aa ro'ou—ma wagii fei, rowe fabatafainamii fei aree ana ro'ou.

²Watauda, rowe neneraa ei mau mamafaa ana ro'ou ma warefafeloaa fei talaa fa'uaia. ³A'a fei bagitoo ro'ou, ei feroia ei, rowe to mugoo po'i wagii ei u'ugaa ro'ou a'a hamu'ou. Fei aree ro'ou, udefamadianamai a'a ro'ou ma lomi i madii ma ro'awe to fagianaa wagii ei hafelo'aa ro'ou.

⁴Uaa mei Haidaa na dududuaa ei alo'alo, ei rona bigifatata, ei ina alonaa ro'ou waduhero^a ma aunaa ro'ou a'a ei hafelo'a bobo'aia^b nopa'aloo fei au dududua; ⁵ana ina dududuaa ei gufu mina mina ei i aloamii fei mamaua suwela a'a ei lomi rona neneraa mei Haidaa, ma'uaa ina opa'ainaa oloromea rama'a fipui a'a Noah, mei na u'ugaa tamanu na wanewane; ⁶ana ina fani aree ei gufu yei Sodom ma Gomorrhah ba ronei gu'amatala ba ro'ou ale'ei fama'ama'a a'a tamanu ba i nomai a'a ei lomi rona neneraa mei Haidaa; ⁷ana ina fatela'anaa Lot, hemea wanewanea, mei na fi'i naranarana a'a ei loloaa ei barafea ⁸(uaa mei wanewanea mei, namina fi'i fei wanewanea naranarana laloo minaa ei arewaa a'a ei fanunuana ma guaiana ei hafelo'a bigi'a)— ⁹nabaa ale'ei, ana na aida mei Fasu ba batanai i fatela'anaa ei rona nenegia wagii ei manimania ma'uaa, i urofaa ei abaa wanewanea, ei ana roifi to aree ro'ou e'eni nopa'aloo fei arewaa dududua.^c ¹⁰Inapa'aa nofa'uaimai a'a ei rona neneraa ei nunumiaa fei loloaa naranaraa ro'ou^d ma barafeaa ei forafora.

Rona laugu'ai ma mamagugui ma lomi rona mama'au nabaa ro'aa warefafelooa ei alo'alo; ¹¹ma fei faufau ro'ou, lomi na muainaa faufau ei alo'alo, ma'uaa ei rawani'a alo'alo, lomi ba rowe uni'uniaa ei hafelo'a alo'alo i a'a mei Fasu. ¹²Ma'uaa ei rama'a ei, rona warefafelooa tamanu lomi rona apa'ia. Ro'ou ale'ei ponotoo podu, nenegi'uaiaa nugee ro'ou, rona wanini'uamai ba hefi'a rama'a ro'aa peainaa ro'ou ma fo'afama'ea ro'ou.

¹³Rowe to aree ro'ou wagii ei hafelo'a rona bigi'ia. Rona ni'eni'e nabaa ro'aa bigi'aa ei hafelo'a i pudaa rama'a. Ro'ou ale'ei nanaa figifigi. Rona wiwiwidi ua fininaa ei ni'eni'ea ro'ou ena rona hananafipui a'a hamu'ou ma'uaa rona fawawarorora ei hanaa hamu'ou.^e ¹⁴Pudaa ro'ou, pudaa fiharoharoipa'aia ma lomi fafaa ro'ou bigi'aa ei hafelo'a; rona foraa pinee ei lomi na ma'ua naranaraa ro'ou; fei mau wawa'ai poa, pa'aa rafee ro'ou—na pasidigaa ro'ou umua! ¹⁵Rona farapadi'ininaa fei wanewanea ma neneraa ei maumau Balaam, mei na'uu Beor, mei na haguua fei pono'aa ei hafelo'a. ¹⁶Ma'uaa na warefawanewaneia hepalo donkey—hepalo manulelele lomi i warepa'i—ma'uaa ina ware ale'ei rama'a ma paunainaa fei poapoaa mei mamama'a.

¹⁷Ei rama'a ei, ale'ei ranuu agi'agi lomi ranu wagina, o ale'ei ei papalei na agisiminia fei baua lalarena. Fei pa'aa roromaa na ude'oma'aa ro'ou. ¹⁸Uaa na ba'aba'a ua umuu ro'ou ma lomi hanuu ei wareaa ro'ou. Rona fa'ere'ereaa hefi'adiai, ei na lara huwii ro'ou wagii ei nunumiaa unu,

^a 2:4 Warea Greek ba *Tartarus* ^b 2:4 Hefi'a ne'ia ba *aunaa ro'ou a'a ei alatai i laloo fei roromaa* ^c 2:9 O, *urofaa ei abaa wanewanea, ei roi oma'uaiaa ei aree ro'ou nopa'aloo fei arewaa dududua.* ^d 2:10 O, *neneraa ei nunumiaa unu* ^e 2:13 Hefi'a ne'ia ba *fawawarorora ei hananafipuiia ro'ou*

ei ba ro'aa faraua a'a ei hafelo'a. ¹⁹Rona ware ba ro alaraa ei ba ro'aa faraua, ma'uaa ana ro'ou, humuwa a'a ei hafelo'a—uaa hemea rama'a, hia humuwa a'a tamanu na fasinia. ²⁰Ronado'o di'ininaa fei maumau hafelo'aa feni ano, uaa rona apa'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, mei Fatela'ana, ma'uaa rona pasidiai ma na muainaa ro'ou ei hafelo'a ma rona hafelodiai laraa fama'a. ²¹Na rawani nabaa lomi rona aida fei maumau wanewanea laraa fei ba rona aida ma momo'ai a'a fei apunaia warea rona tonia a'a hefi'a. ²²A'a ro'ou, na fa'uai ei warea ba, “Hepalo ponoto i hadiwe'inaa a'a fei mumu'ana,” ma, “Hepalo moimoi na nunudii na faheduheduadiai a'a fei hedu.”

Fei Arewaa mei Fasu

3 ¹Ena tafiuu, sifeni feni faguapaloaa ne'iau a'a hamu'ou. Minaa guapaloeni, fanonomii hamu'ou ba hamonei naranaraiaa ei rawani'a manumanu. ²Nunumiau ba hamonei nonominaa tamanu rona wareia mina mina ei apunaia mamama'a ma fei wareaa mei Fasuu o'ou, mei Fatela'ana, fei rona wareia ei apostle.

³Fama'a, hamonei apa'ia ba laloo ei a'apoo arewaa rowe nomai ei warefafaifeia ma rowe warefafaifei ma neneraa ei hafelo'a nunumiaa ro'ou. ⁴Rowe ware ba, “Haa, nahaiga ei ba i nomai, ale'ei inado'o fa'unainia? A'a fei ma'ea ei amaa o'ou nopa'amiaa wagiene, minaa ei manumanu na fimina'ei ua ana ale'ei i mamaraimai feni malagufu nopa'amii e'eni.” ⁵Ma'uaa ana pa'aa naraa ro'ou ba ro'aa madi'inia ba a'a fei wareana mina, mei Haidaa na famamaraiaa fei haroo pafea ma famamaraiaa feni malagufu wagi fei ranu. ⁶Feni malagufu mina, na wanoia fei ranu fei. ⁷Ma ana a'a fei warea fei, fei haroo pafea ma feni malagufu, guapalo ei mawe ei lomi rona neneraa mei Haidaa, rona oadiginaa manumanuu fei hafi nopa'aloo fei arewaa dududua.

⁸Ma'uaa hepalo ua manumanu ba hamonei'aa madi'inia, ena rawani'a tafiu: A'a mei Fasu, heai arewaa ale'ei hefa pufaba'a igisimasi ma hefa pufaba'a igisimasi ana ale'ei heai arewaa. ⁹Lomi i famamadiniaa fei fa'unaiana mei Fasu ale'ei naranaraa hefi'a ba tani imina madii. Ina ofasisia a'a hamu'ou. Lomi na nunuminia ba nemea i pa'ai, ma'uaa, ba minaa ei, ronei filoginaa naranaraa ro'ou.

¹⁰Ma'uaa fei arewaa mei Fasu iwe nomai ale'ei hemea fafanao. Iwe pa'ai fei haroo pafea fininaa meme'aia; fei hafi i gu'apedugaa minaa ei manumanu ma feni malagufu mawe minaa ei manumanu wagina iwe ude arere ua.^f

¹¹Si'ei ba minaa ei manumanu ropowe pedu ale'ei, hamonei naraia ba i batanai fei mau gutanaa hamu'ou? Fei gutanaa hamu'ou nei fafa'arai

^f 3:10 Hefi'a ne'ia ba *wagina* i *gu'amatala*.

ua ma nei pa'i fei maumau mei Haidaa ¹²ena hamo'ei guta'oma'oma'a ma ronaa⁸ fei arewaa mei Haidaa. A'a fei arewaa fei, fei hafi, iwe gu'aa fena haroo pafea ma eni manumanuu feni malagufu ana ro'aa gu'apa'ai wagina. ¹³Ma'uaa wagii fei fa'unaiana na fa'o'onainaa unuu o'ou ba i pa'i hefaa manufau haroo pafea ma malagufu, fei gufuu ei wanewanea.

¹⁴Ena tafiu, si'ei ba na o'onai unuu hamu'ou a'a fei, hamoneiminapa'aa fafafa'arai, lomi hepalo tata ma hamonei oafirawanii a'ana. ¹⁵Naraia ba fei ofasisiaa mei Fasuu ana fei tela'ana ana ale'ei i ne'ifanaa o'ou hamu'ou mei rawani'a lofuu o'ou Paul wagii fei apa'a na fania mei Haidaa. ¹⁶Minaa ei ne'iana na fimina'ei ma ei paolaa ne'iana ana ale'ei feni ne'iau. Ei ne'iana na pa'i hefi'a na waiwai ba omina apa'ia ma ei pola taba, ei rona hamamagua, rona filoginia ana ale'ei ro'aa filogidigaa hefi'adi'ai Bu'u Apuna ma ropowe to lagii ro'ou wagii fei.

¹⁷Ena tafiu, si'ei ba hamona apa'idigaa fei, ofafaufau ma wagi'inaa ana hamu'ou ba lomi hamo'aa atete a'a ei tataa ei barafea ma pasidi'ininaa ei we'ia gutanaa hamu'ou. ¹⁸Ma'uaa hamonei fagipeaa fei rawani'a ma fei apa'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, mei Fatela'ana. I a'ana na ude fei hawera e'eni ma ranimai! Amen.

1 JOHN

Warefa'aia

Feni rawarawa ne'iaa John ba i aloia a'a hefi'a. Ina pa'i guapalo pa'afina. Fei ba i fa'unuwenuweaa ei igoa ba ronei oafipui a'a mei Haidaa ma mei na'una Jesus Christ. Ma fei ba ronei'aa neneraa fei sifisifi feroia, fei i fafelooa fei oafipuiaa ro'ou.

Sifei fei sifisifi feroia ba ei manumanu wagii feni ano na hafelo ma si'ei, Jesus mei na'uu mei Haidaa abaa pa'aa rama'a. Ana rona feroi ba fei tela'ana abaa manumanuu rawani'a bigi'a o haguua hefi'a.

Ma'uaa John na fadugeaa ei feroia ei i fa'arewaia ba Jesus Christ pa'aa rama'a ma minaa ei rona narafawe'i a'ana ma haguua mei Haidaa, ana ronei fihagui.

Fei Wareaa Harenaa

1 ¹Hai'ou'aa u'ugaa mei na oa farawarawa, mei hai'ouna guai'araia, mei hai'ouna ma'aia ma ei panii hai'ou na panarofia. Ma mei hai'ouna u'ugia, hia ana fei wareaa harenaa. ²Fei harenaa fei, nawe arewa. Hai'ouna fanunuia ma ufugia ma warefanaa hamu'ou fei harenaa lomi i pedutoo, fei na oafipui a'a mei Ama, fei nawe arewa a'a hai'ou. ³Hai'ou warefanaa hamu'ou tamanu hai'ouna fanunuia ma guainia ba hamonei oafipui a'a hai'odu mawe mei Ama ma mei Na'una, Jesus Christ. ⁴Hai'ouna ne'ifanaa hamu'ou ba fei ni'eni'eea o'ou^a imina apoidiai.

Tatalai wagii fei We'ai

⁵Sifeni, feni warea hai'ouna guainia a'ana ma warefanaa hamu'ou: mei Haidaa ana fei we'ai ma i a'ana pa'aa lomi ma'lida roromaa. ⁶Nabaa o'aa ware ba ona oafipui a'ana, ma'uaa ana oifi tatalai wagii fei roromaa, oi warefasifi ua ma lomi ona talai wagii fei fa'uaia. ⁷Ma'uaa si'ei ba hia na oa wagii fei we'ai, nabaa o'aa tatalai wagii fei we'ai ana ale'ei hia, ona gutafirawanii ma fei namoo Jesus, mei Na'una na fafafa'arainaa o'ou a'a minaa ei^b hafelo'a.

^a 1:4 Hefi'a ne'ia ba ni'eni'eea hamu'ou ^b 1:7 O, a'a hepapalo

⁸Nabaa o'aa ware ba lomi hafelo'aa o'odu, oi sifi'aa ana o'ou ma fei fa'uaia lomi laloo iaa o'ou. ⁹Ma'uaa nabaa o'aa warefania ei tataa o'ou, si'e'i ba ina oafagugu ma na wanewane, iwe futoaa ei hafelo'aa o'ou ma fafafa'arainaa o'ou a'a minaa ei manumanu lomi na wanewane. ¹⁰Nabaa o'aa ware ba lomi ona bigi'aa ei hafelo'a, hanuna ba hia fi sifi ba ona hafelo ma fei wareana, lomi udeana laloo iaa o'ou.

2 ¹Ena rawani'a na'uu, u'e'i ne'inawii a'a hamu'ou ba hamonei'aa bigifatata. Ma'uaa nabaa nemea i bigifatata, ona pa'idii hemea umuiaa o'odu a'a mei Ama—Jesus Christ, hemei Wanewane. ²Hia mei na ma'e ba i fawanewaneaa watolaa mei Haidaa ma o'ou, mei na pono'aa ei hafelo'aa o'ou ma abaa unaa o'ou ua, ma'uaa^c minaa ei rama'a yeni malagufu anaa.

³Onapa'aa aida ba o'aa apa'ia nabaa o'aa neneraa ei wareana. ⁴Mei i ware ba, “Yau na apa'ia,” ma'uaa lomi na neneraa ei wareana, hia pa'aa sifisifi ma fei fa'uaia lomi laloo iana. ⁵Ma'uaa hini i neneraa fei wareana, fei haguua mei Haidaa^d napa'aa gugu ei warana a'ana. Ale'e'i, onawe aida ba o'ou i a'ana: ⁶Hini i ware ba hia na oafipui a'ana, inei tatalai ana ale'e'i tatalaiaa Jesus.

⁷Ena rawani'a tafiu, a'a ba u'e'i ne'inaa hepalo manufau warea, ma'uaa feni warea na udedii ma hamona guaidigia fama'a. ⁸Ma'uaa ana u'e'i ne'ifanaa hamu'ou ana ale'e'i hepalo manufau warea. Fei fa'uaia wagii fei na arewa a'ana mawe hamu'ou. Uaa fei roromaa ifi dii e'eni ma fei pa'aa we'ai ifi we'a e'eni.

⁹Hini i ware ba hia laloo fei we'ai, ma'uaa na bidibidi ununa a'a mei lofuna, ana fi oa laloo fei roromaa e'eni. ¹⁰Hini i haguua mei lofuna, ina oa laloo fei we'ai ma lomi hepalo manumanu a'a mei^e i fa'alabe'ia. ¹¹Ma'uaa hini na bidibidi ununa a'a mei lofuna, ina oa ma tatalai laloo fei roromaa; lomi ina aida ba i dinaia, uaa fei roromaa na tapu'aa pudana.

¹² U'e'i ne'inaa a'a hamu'ou ena rawani'a baduu,
uaa ei hafelo'aa hamu'odu, ina futoia wagii fei harana.

¹³ U'e'i ne'inaa a'a hamu'ou, ena ama,
uaa hamona apa'idigaa mei na oa farawarawa.

U'e'i ne'inaa a'a hamu'ou, ena baubara,
uaa hamona muainaa mei hafelo'a.

U'e'i ne'inaa a'a hamu'ou, ena rawani'a baduu,
uaa hamona apa'aa mei Ama.

¹⁴ U'e'i ne'inaa a'a hamu'ou, ena ama,
uaa hamona apa'idigaa mei na oa farawarawa.

^c 2:2 O, Hia mei i fapipi'ainaa fei sibaa mei Haidaa, mei i tosiminaa ei hafelo'aa o'ou ma abaa uniaa o'ou ua, ma'uaa ^d 2:5 O, wareana, fei haguana mei Haidaa ^e 2:10 O, a'a fei

U'ei ne'inaa a'a hamu'ou, ena baubara,
 uaa hamona faufau,
 ma fei wareaa mei Haidaa na oa laloo iaa hamu'ou,
 ma hamona muainaa mei hafelo'a.

Apuna Haguuaa feni Ano

¹⁵Apuna haguuaa feni ano, o hepalo manumanu wagina. Nabaa nemea na haguuaa feni ano, fei haguuaa mei Ama, lomi i laloo iana. ¹⁶Uaa minaa ei manumanuu feni ano, ale'ei fei nunumiaa unu, fei nanamaia puda ma fei mamaguguaa hemea wagii ei bigi'ana ma ei hapena—abaa noranarai a'a mei Ama, ma'uuaa noranamai a'a feni ano. ¹⁷Feni ano ma ei nunumiana, ro'aa pedu, ma'uuaa mei i bigi'aa ei nunumiaa mei Haidaa, i minaa oa ranimai ranimai.

Warefa'aia a'a mei i Fadugeaa Christ

¹⁸Ena rawani'a baduu, wagiene, feni a'apoo au; ma hamona guaidigia ba ifi nomai mei Fadugeaa Christ. Ma nopa'amii wagiene na nodigimai watauda rona fadugeaa Christ. Si'ei, o aida ba feni, a'apoo au. ¹⁹Rona ita'adi'ininaa o'ou, uaa ro'odu, abaa pa'aa maroaa o'ou. Nabaa ro'ou pa'aa maroaa o'odu, ro'aa oafipui a'a o'ou; ma'uuaa fei aunuaa ro'ou na fama'aia ba lomi hemea ro'ou ba hia maroaa o'odu.

²⁰Ma'uuaa mei Apunaia na papaditainaa hamu'ou ma si'ei minaa hamu'ou na aida fei fa'uaia.^f ²¹Eni a ne'inaa a'a hamu'ou, a'a ba lomi hamona aida fei fa'uaia, ma'uuaa ba hamona aidadii fei fa'uaia. Ma lomi hepalo sifisifi na lele'amai wagii fei fa'uaia. ²²Hini mei sifisifi? Ana mei i ware ba Jesus abaa Christ. Mei rama'a ale'ei, hia na fadugeaa Christ—ina fadugeaa mei Ama ma mei Na'u. ²³Uaa hini na ofadugaa mei Na'u, ana na ofadugaa mei Ama ma hini i ugainaa mei Na'u ana na pa'i mei Ama.

²⁴Hamoneimina oma'ama'aa tamanu guaiaa hamu'ou fama'a ba nei oa i laloo iaa hamu'ou. Nabaa fei warea na oa i a'a hamu'ou, ana hamona oa a'a mei Na'u ma mei Ama. ²⁵Ma sifeni, feni fa'unaiana a'a o'ou ba owe pa'i harena lomi i pedutoo.

²⁶U'ei ne'inaa eni manumanu eni a'a hamu'ou uaa na pa'i hefi'a ba ro'aa fa'atetea hamu'ou ma dugifarauaninaa hamu'ou. ²⁷Fei papaditaia hamona tonia a'a Christ na oa i a'a hamu'ou. Ma lomi hamona nunumidinaa nemea ba i feroinaa hamu'ou. Ma'uuaa fei papaditaiana i feroinaa hamu'ou minaa ei manumanu ma fei papaditaia fei, pa'aa fa'ua, abaa sifisifi. Ma ana ale'ei i feroinaa hamu'odu, hamonei oa i a'ana.

Na'uu mei Haidaa

²⁸Ma eni, ena rawani'a baduu, hamonei oa'ualao i a'ana, uaa ena ina nomai, owe pa'i o'ugaa o'ou ma lomi o'awe mamafa i ma'ana.

^f 2:20 Hefi'a ne'ia ba *minaa hamu'ou na aida minaa ei manumanu*.

²⁹Hamona aida ba hia na wanewane ma si'ei ana hamonei aida ba mei i bigi'aa ei na wanewane na waninidii a'ana.

3 ¹Ma'aiaa fei baua hagua na fanaa o'ou mei Ama, ale'ena ba o'ou, na'uu mei Haidaa. Ma pa'aa fa'ua ba o'ou na'uu mei Haidaa. Ma ei rama'aa feni ano, lomi rona apa'aa o'ou, uaa lomi rona apa'ia. ²Ena rawani'a tafiu, e'eni, o'ou na'uu mei Haidaa, ma'uaa e'eni otawe apa'ia ba nefarani o'ou batanai. Ma'uaa ona aida ba ena na nomai,[§] owe ale'ena hia, uaa owe fanunuia ba pa'aa hia. ³Hini na pa'i feni o'onaia unu nei fafafa'arainaa anaia, ana ale'ei hia ba na fafa'arai.

⁴Hini i bigi'aa ei hafelo'a na barafeaa fei law; uaa ei hafelo'a lomi na neneraa fei law. ⁵Hamona aida ba eni i nogio ba i futoaa ei hafelo'aa o'odu. Ma i laloo iana lomi hepalo hafelo'a. ⁶Lomi hemea i oa a'ana ma i'u bigi'uaiaa ei hafelo'a. Hini i'u bigi'uaiaa ei hafelo'a, lomi na fanunuia ma ana lomi na apa'ia.

⁷Ena rawani'a baduu, lomi na rawani ba nemea i fa'ateteaa hamu'ou ma dugifarauaninaa hamu'ou. Mei i bigi'aa ei na wanewane, hia na wanewane ana ale'ei hia na wanewane. ⁸Hini i bigi'aa ei hafelo'a na oa a'a mei hani'u uaa rawarawa ma nopa'amii e'eni mei hani'u na bigi'aa ei hafelo'a. Fei pa'afii fei noramii mei Na'uu mei Haidaa ba i fapedugaa ei bigi'aa mei hani'u. ⁹Mei i waninidiai a'a mei Haidaa, lomi i'u bigi'uaiaa ei hafelo'a uaa fei maumau mei Haidaa na oa i laloo iana; lomi na hawia ba i'u bigi'aa ei hafelo'a uaa ina waninidiai a'a mei Haidaa. ¹⁰Ale'ei, o'ou aida ba e'ei, na'uu mei Haidaa ma e'ei, na'uu mei hani'u: Hini lomi i bigi'aa ei na wanewane, hia abaa na'uu mei Haidaa; ma hini lomi i haguuaa mei lofuna, hia ana abaa na'uu mei Haidaa.

Fihaguinaa Hememea

¹¹Sifeni, feni warea hamona guainia fama'ama'a: Onei fihaguinaa hememea o'ou. ¹²Hamonei'aa ale'ei Cain, mei maroaa mei hafelo'a. Ina fo'afama'ea mei lofuna. Ma tani i fo'afama'eia? Hamatee na hafelo ei bigi'ana ma na wanewane ei bigi'aa mei lofuna. ¹³Ena lofuu, hamonei'aa ba'arofa nabaa na bidibidi unuu feni ano a'a hamu'ou. ¹⁴Ona aida ba ona di'inidigaa fei ma'ea ma dinaa a'a fei harena, uaa ona haguuaa ei lofuu o'odu. Hini lomi na pa'i fei hagua ana fi oa a'a fei ma'ea. ¹⁵Mei i bidibidi ununa a'a lofuna, hia ale'ei hemea i fo'afama'e rama'a ma hamona aida ba mei rama'a alemei, lomi i pa'i fei harena lomi i pedutoo.

¹⁶O'ouna aida fei hagua ale'ei: Jesus Christ na fanaa fei harenuana a'a o'odu. Ma o'odu, ana onei fanaa fei harenuaa o'ou a'a ei lofuu o'ou. ¹⁷Ma nabaa nemea na pa'i hefi'a manumanu ma na fanunu'apa'ia ba mei lofuna na gutafafelo ma na ofadugia, fei haguuaa mei Haidaa pa'aa lomi i a'ana.

§ 3:2 O, ena na fa'arewamai

¹⁸Ena rawani'a baduu, fei pa'aa hagua abaa manumanuu warewarea ua. Onei haguaa ei lofu fininaa bigi'a wagii tamanu na fa'uai. ¹⁹Ma wagii fei, ona aida ba ona oafipui a'a fei fa'uaia ma fapapaiaa fei naranaraa o'ou inamoana ²⁰ena ona naranara ba ona hafelo. Uaa mei Haidaa na bauanadiai laraa ei naranaraa o'ou ma na apa'idigaa minaa ei manumanu.

²¹Ena rawani'a tafiu, nabaa fei naranaraa o'ou lomi na dududuaa o'ou, te, na pa'i o'ugaa o'ou a'a mei Haidaa ²²ma tonaa tamanu ona i'iginia a'ana, uaa ona neneraa ei wareana ma bigi'aa ei nunumiana. ²³Ma sifeni, feni wareana: onei narafawe'i a'a fei haraa mei na'una, Jesus Christ ma fihaguinaa hememea ana ale'ei ei wareana a'a o'ou. ²⁴Ena rona guainaa ei wareana, rona oafipui a'ana ma ana na oafipui a'a ro'ou. Ma o'ou apa'ia ba ina oafipui a'a o'ou a'a fei Spiriti uaa fei fanana o'ou.

Fihawawagima'aiaa ei Spiriti

4 ¹Ena rawani'a tafiu, apuna nara ba minaa ei spiriti, minaa fa'ua, ma'uua hamonei fihawawagima'aiaa ro'ou ba afaia noranarai a'a mei Haidaa, uaa watauda mamama'a sifisifi, rona tatalai yeni malagufu. ²Hamo'aa apa'ia ba fei Spiritii mei Haidaa, ale'eni: fei spiriti, fei na ware ba Jesus Christ na pa'i pigiona, noranarai a'a mei Haidaa, ³ma'uua fei spiriti lomi na ugainaa Jesus, abaa norai a'a mei Haidaa. Hefei, spiritii mei na fadugeaa Christ, hefei spiriti hamona guaidigia ba iwe nomai ma e'eni na oadii yeni malagufu.

⁴Ena rawani'a baduu, hamu'ou norai a'a mei Haidaa ma hamona muaidigaa ro'ou ale'ei, uaa mei i oa laloo iaa hamu'ou na faufaudiai laraa mei na oa yeni ano. ⁵Noramiaa ro'ou yeni ano ma si'ei, ro'aa wareaa ei naranaraa feni ano. Ma ei rama'aa fei ano, rona guainaa ro'odu. ⁶O'ou norai a'a mei Haidaa ma mei na apa'aa mei Haidaa i guainaa o'odu, ma'uua mei lomi na apa'aa mei Haidaa, ana lomi i guainaa o'ou. Ale'ei, o'aa fanunu'apa'ia ba fei, fa'ua Spiriti,^h ma fei, sifisifi spiriti.

Fei Haguaa mei Haidaa ma fei Haguaa O'ou

⁷Ena rawani'a tafiu, onei fihaguinaa hememea o'ou, uaa fei hagua noranarai a'a mei Haidaa. Mei i pa'i hagua, na waninidiai a'a mei Haidaa ma na apa'aa mei Haidaa. ⁸Mei lomi na pa'i hagua, ana lomi na apa'aa mei Haidaa, uaa mei Haidaa ana fei hagua. ⁹Mei Haidaa na fama'aiaa o'ou fei haguana ale'ei: Ina pa'i hemea ua Na'unaⁱ ma na alonagii hia yeni malagufu ba o'aa to harenua a'ana. ¹⁰Sifeni feni pa'aa hagua: a'a ba ona haguaa mei Haidaa, ma'uua mei Haidaa na haguaa o'ou ma na aloagii mei Na'una ba nei ma'e ma pono'aa^j ei hafelo'aa o'ou ba i fawanewaneaa

^h 4:6 O, *spiriti* ⁱ 4:9 O, *hemea ua fuaiana Na'una* ^j 4:10 O, *Na'una ba i fapipi'ainaa fei sibana ma tosiminaa*

watolaa o'ou ma mei Haidaa. ¹¹Ena rawani'a tafiu, si'ei ba mei Haidaa na haguua o'ou ale'ei, ana onei fihaguinaa hememea o'ou. ¹²Lomi hemea na ma'a mei Haidaa, ma'uaa nabaa o'aa fihaguinaa hememea o'odu, mei Haidaa i oafipui a'a o'odu ma fei haguana i gugu warana a'a o'ou.

¹³Ona aida ba ina oa laloo iaa o'odu ma o'ou i a'ana, uaa ina fanaa o'ou fei Spiritina. ¹⁴Ma hai'ouna fanunuia ma u'ugia ba mei Ama na alodigaree mei Na'una ba nei fatela'anaa eni rama'aa malagufu. ¹⁵Hini na uga ba Jesus, hia Na'uu mei Haidaa, mei Haidaa na oa laloo iana ma hia a'a mei Haidaa. ¹⁶Ma si'ei, ona aida fei haguua mei Haidaa ma fapapanai wagina.

Mei Haidaa, ana fei hagua. Hini na tatalai fininaa fei hagua na oafipui a'a mei Haidaa ma mei Haidaa ana na oafipui a'ana. ¹⁷A'a fei, ona aida ba ei waraa fei hagua napa'aa gugu a'a o'ou. Ma si'ei, owe u fawe'i laloo fei arewaa dududua, uaa yeni malagufu, ei maumau o'ou, ana ale'ei maumauna. ¹⁸Wagii fei hagua, lomi ma'aua, uaa fei pa'aa hagua na siminaa fei ma'aua, uaa fei ma'aua na nofipuimai a'a fei fagianaa. Hini na mama'au, atawe gugu ei waraa fei haguana.

¹⁹Ona pa'i fei hagua, uaa inado'o haguua o'ou. ²⁰Mei i ware ba, “Yau, na haguua mei Haidaa,” sifi'ana nabaa na bidibidi ununa a'a mei lofuna. Uaa hini lomi na haguua mei lofuna, mei hia na fanunuia, batanai ba i haguua mei Haidaa, mei lomi na fanunupa'ia? ²¹Ma ina fanaa o'ou feni wareana feni: Hini i haguua mei Haidaa, neipa'aa haguua mei lofuna ana.

Fei Narafawe'ia a'a mei Na'uu mei Haidaa

5 ¹Hini i uga ba Jesus hia mei Christ, waninianamai a'a mei Haidaa. Ma hini i haguua mei Ama ana nei haguua hini rama'a na waninidiai a'ana. ²Ona aida ba ona haguua ei na'uu mei Haidaa uaa ona haguua mei Haidaa ma bigi'aa ei wareana. ³Hefei ba ona haguua mei Haidaa: sifei ba o'aa guainaa ei wareana. Ma ei wareana, lomi na rata.

Fa'uaia ma Hagua

⁴Uaa hini i waninimai a'a mei Haidaa na muainaa feni ano. Fei faufau, fei na muainaa feni ano, sifeni ba onei narafawe'i. ⁵Hini na muainaa feni ano? Unaa mei i narafawe'i ba Jesus, hia Na'uu mei Haidaa.

⁶Simeni, meni i nomai a'a fei ranu ma fei namo, meni Jesus Christ. Lomi ina nomai a'a fei ranu ua, ma'uaa na nomai a'a fei ranu ma fei namo. Ma fei Spiriti na u'u, uaa fei Spiriti ana fei fa'uaia. ⁷Uaa, odumanuei, rona u'u: ⁸fei Spiriti,^k fei ranu ma fei namo; ma odumanuei,

^k 5:7-8 Hefi'a ne'ia ba *odumanuei*, rona u'u i pafea: mei Ama, fei Warea ma fei Spiriti Apuna ma o'oduei, hepalo ua. 8 Ma *odumanuei* na u'u yeni malagufu: fei Spiriti (lomi laloo hepalo ne'ia Greek hinenee fei 16th century)

u'ugaa ro'ou, minaa heai. ⁹O'aa tonaa u'ugaa rama'a, ma'uaa fei u'ugaa mei Haidaa, na mua, uaa fei u'uga fei, noranarai a'a mei Haidaa ma na u'ugaa mei Na'una. ¹⁰Hini i narafawe'i a'a mei Na'uu mei Haidaa, ina pa'i feni u'uga laloo iana. Hini lomi na nara ba fa'ua fei wareaa mei Haidaa, hanuna ale'ei ba mei Haidaa, sifisifi. Uaa lomi na nara ba pa'aa fa'ua fei u'ugaa mei Haidaa mei Na'una. ¹¹Ma sifeni, feni u'uga: mei Haidaa na fanaa o'ou fei harena lomi i pedutoo. Ma fei harena fei na nofipuimai a'a mei Na'una. ¹²Hini na pa'i mei Na'u, ana na pa'i fei harena; hini lomi na pa'i mei Na'uu mei Haidaa, ana lomi na pa'i fei harena.

Harena Lomi i Pedutoo

¹³U'ei ne'inaa eni manumanu eni a'a hamu'ou, ena hamona narafawe'i a'a fei haraa mei Na'uu mei Haidaa ba hamonei aida ba hamona pa'i fei harena lomi i pedutoo. ¹⁴Fei o'uga ona pa'i ei o nofarafil'inaloo mei Haidaa, sifei ba: nabaa o'aa i'iginaa hepalo manumanu na neneraa fei nunumiana, i guainaa o'ou. ¹⁵Ma nabaa ona aida ba ina guainaa tamanu i'igaiaa o'ou, te, ona aida ba o'aa tonia a'ana.

¹⁶Nabaa nemea, i fanunuaa mei lofuna na bigifatata, hepalo tata lomi i notonaa hia ma'ea,inei lafulafu ma mei Haidaa i fani harenaa mei lofu mei. U'ei wareaa ei rona bigifatata, ma'uaa ei tataa ro'ou, lomi na notonaa ro'ou ma'ea. Ina pa'i hepalo tata ba na pa'i ma'ea wagina. A'a ba u'ei ware ba inei lafulafu waggii fei. ¹⁷Minaa ei tata na hafelo, ma'uaa hefi'a tata, lomi na pa'i ma'ea wagina.

¹⁸Ona aida ba mei waninidianamai a'a mei Haidaa, lomi i'u bigi'uaiaa ei hafelo'a. Mei uma'ua waniniamii mei Haidaa iwe oma'aia ma mei hafelo'a, lomi i fafelopa'ia. ¹⁹Ona aida ba o'ou, na'uu mei Haidaa ma minaa feni ano na oa haroo mei hafelo'a. ²⁰Ana ona aida ba mei Na'uu mei Haidaa na nodimai ma fani apa'aa o'odu ba onei apa'aa mei na fa'uai. Ma ona oa a'a mei fa'uaia ma mei na'una Jesus Christ, mei pa'aa Haidaa, ana fei harena lomi i pedutoo.

²¹Ena rawani'a baduu, hamonei'aa oa a'a ena haidaa sifisifi ma wagi'inaa hamu'ou.

2 JOHN

Warefa'aia

Feni faguapalooa ne'iaa John ba i aloia a'a hefi'a. Ina ne'i ba hia mei bauaniaa fei losuu ma fei ne'iana i dinaa a'a mei rawani'a pifine ma ei na'una. Fi hanunuinaa hepalo losuu ma ei losuia. Ma'idei warewareana fi i'iginaa ro'ou ba ronei fihaguinaa hememea ma ana fi aweinaa ro'ou a'a ei feroiaa ei sifisifi.

¹Yau mei bauaniaa fei losuu.

Una aloaa feni a'a fei losuu, fei na rafeinia mei Haidaa mawe hamu'ou ena losuia wagina, hamu'ou ena una haguua hamu'ou wagii fei fa'uaia. Ma abaa unaa yau ua. Minaa ei rona apa'aa fei fa'uaia ana rona haguua hamu'ou ²uaa fei fa'uaia na oa laloo iaa o'ou, fei na oafipui a'a o'ou ranimai.

³Fei rawani'a, faloloa'ia ma gutafarawania, noramiaa ro'ou a'a mei Haidaa, mei hia Ama mawe Jesus Christ, mei Na'uu mei Ama. E'ei na oafipui a'a o'ou fininaa fei fa'uaia ma fei hagua.

Fa'uaia ma Hagua

⁴Unamina ni'eni'e, uaa hefi'a losuia a'a hamu'ou, rona tatalai wagii fei fa'uaia ana ale'ei fei wareaa mei Ama ba onei bigi'ia. ⁵Ma e'eni, ena losuia, a'a ba u'ei ne'inaa hefaa manufau warea a'a hamu'ou, ma'uaa ana fena ona todigia fama'a. Fei i'igaiau sifei ba onei fihagui. ⁶Ma sifeni feni hagua, ba o'aa talaineneraa ei wareana. Ana ale'ei guaiaa hamu'ou fama'a ba hamonei tatalai wagii fei hagua.

⁷Yeni malagufu na nodigimai watauda sifisifi'a, ei rona ware ba Jesus Christ lomi na pa'i pigiona ei i nomai. Mei rama'a ale'ei, hia sifisifi ma ana hemea fadugeaa Christ. ⁸Oma'aa hamu'ou. Apuna fapa'aiaa ma'ida pono'a wagii tamanu hamona bigidigia, ma'uaa ba hamo'aa topedugia. ⁹Mei i au'ualao naranarana ma lomi na feroilao a'a Christ, mei Haidaa lomi a'ana. Mei na oafawe'i a'a fei feroia, ana na oafipui a'a mei Ama ma mei Na'u. ¹⁰Nabaa nemea i nomai ma fadugeaa feni feroia, apuna

duginaa hia humuu hamu'ou o taufagutania. ¹¹Mei i taufagutania, ana na fapanapana a'a ei hafelo'a bigi'ana.

A'apoo Warea

¹²Watauda eni ba a ne'ifanaa hamu'ou, ma'uaa lomi na nunuminia ba a ne'i. Agia, nunumiau ba o'aa fifanunui ma fiwarewarei ba fei ni'eni'ea o'ou neimina bauanai.

¹³Eni losuia yeni, eni rafeiaa mei Hidaa, rona famafufuoinaa hamu'ou.

3 JOHN

Warefa'aia

Feni fa'odumanuaa ne'iaa John i aloia a'a hefi'a. Hia mei bauaniaa fei losuu ma na aloia a'a hemeadiai bauaniaa losuu, harana Gaius. John na tenaa Gaius uaa fei hadumana ei narafawe'ia ma ba inei oma'aa anaia a'a hemea, harana Diotrephes.

¹Yau meni bauaniaa fei losuu.

U'ei aloaa feni a'amu, mena rawani'a tafiu Gaius, mena una haguio wagii fei fa'uaia.

²Mena rawani'a tafiu, una lafulafu ba fei unumu nei rawani ua ma minaa ei gutanamu nei rawani ana ale'ei ei rawani'a laloo iamu.

³Unamina ni'eni'e uaa hefi'a ei lofu, rona nomai ma u'u ba ona oafagugu a'a fei fa'uaia ma ana ona tatalai wagii fei fa'uaia. ⁴Namina apoidiai fei ni'eni'eau ei a guainia ba ei na'uu, rona tatalai wagii fei fa'uaia.

Gaius, Hia Rawani'a Rama'a

⁵Mena rawani'a tafiu, ona oafagugu wagii ena bigi'amu a'a ei lofu ma ei ana lomi onamina apa'ifarawaninaa ro'ou. ⁶Rona u'ufanaa feni losuu yeni fei haguamu. Ena ona fatalainaa ro'ou, ina rawani ba o'aa fanaa fei honuaa mei Haidaa a'a ro'ou. ⁷Rona aunutatalai wagii fei Hara ma lomi rona hadumaa ro'ou ei roromaa. ⁸Si'ei, onei taufagutanaa ei rama'a ale'ei ba o'aa bigifipui a'a ro'ou wagii fei fa'uaia.

Diotrephes ma Demetrius

⁹Unadii ne'i a'a fena losuu yena, ma'uaa Diotrephes, mei i uduginaa hia pafea, lomi na ugainaa fei foraforau. ¹⁰Si'ei, nabaa a nomai, awe fa'arewaiaa fei bigi'ana, fei wiwitoiana hai'ou. Ma ina'aida bigi'aa hepalo manumanu namina hafelodiai. Sifei ba pa'aa lomi na'aida fagutanaa ei lofu. Ma hepalodiai, na'aida pauninaa ei rama'a, ei ba ro'aa fagutanaa ei lofu. Ma na'aida fa'ita'anaa ro'odu a'a fei losuu.

¹¹Mena rawani'a tafiu, apuna neneraa tamanu na hafelo, ma'uaa tamanu na rawani. Mei i bigi'aa ei rawani'a, noramiana a'a mei Haidaa. Mei i bigi'aa ei hafelo'a, lomi na u fanunu mei Haidaa.

A'apoo Warea

¹²Minaa ei rama'a, rona u'ugaa fei rawani'aa Demetrius. Ma fei fa'uaia ana na uniaa ei rawani'ana. Hai'ou ana na u'ugia ba hia rawani'a rama'a ma hamona aida ba pa'aa fa'ua ei u'ugaa hai'ou.

¹³Watauda eni ba a ne'ifanio, ma'uaa lomi na nunuminia ba a ne'i.
¹⁴Nunumiau ba lomi i madii ma awii ma'a yoi ma agua fiwarewarei. Gutafarawani. Eni tafii agua yeni, rona famafufuoinawii hamu'ou. La'aa haraa ena tafii agua yena ma famafufuoinaa hememea ro'ou.

JUDE

Warefa'aia

Feni ne'iaa Jude fi aweinaa ei igoa wagii ei sifisifi feroia, ei rona ware ba ro'ou narafawe'ia ma ba ronei fo'a'ualao wagii fei narafawe'ia, fei i fanaa ei rama'aa gufuna mei Haidaa.

¹Yau Jude, hemea nafii Jesus Christ. Yau ana lofuu James.

Feni ne'iau, i dinaa a'a ei rafeia, ei na haguua ro'ou mei Haidaa, mei hia Ama. I dinaa a'a ei ina oma'aa ro'ou Jesus Christ:

²Faloloa'ia, gutafarawania ma hagua i oa fabauanai a'a hamu'ou.

Ei Hafelo'a ma fei Aree ei Rona Ofadugaa mei Haidaa

³Ena tafiu, unamina refufefu ba a ne'ifa'arewaia a'a hamu'ou ba batanai fei tela'anaa o'ou, ma'uua una nara ba neido'o ne'i ba hamonei wagi'inaa fei narafawe'ia, fei nado'o dinaa a'a minaa ei apunaiaa mei Haidaa mina. ⁴Uaa mina, na pa'i rama'a, ei hefi'a na ne'inaa ro'ou ba ro'awe to aree ro'ou.^a Ma ei ba ro'aa to aree ro'ou, rona fawawadidi dupuaa hamu'ou. Lomi rona pa'i maumau mei Haidaa ma rona filoginaa fei rawani'aa mei Haidaniaa o'ou ale'ei e'ea pinee ro'ou ba ro bigi'aa ei hafelo'a nunumiaa ro'ou ma ofadugaa Jesus Christ, mei hia ua Hapara ma Fasuu o'ou.

⁵Hamona apa'idigaa fei, ma'uua unei fanonominiaa hamu'ou ba mei Fasu^b na fabaguanaa ei maroana yei Egypt, ma'uua nenee fei, na fapedugaa ei lomi rona narafawe'i. ⁶Ma ei alo'alo, ei lomi rona panarofaa ei gutanaa ro'ou, ma'uua rona di'ininaa fei foraforaa ro'ou i pafea—ina fawi'aa ro'ou a'a fei roromaa ma ro'aa roro'ai a'a ei alatai nopa'aloo fei dududua wagii fei baua Arewaa. ⁷Ana ale'ei, Sodom ma Gomorrah ma

^a 1:4 O, rama'a, ei ina rafeinaa ro'ou ba ro to aree ro'ou. ^b 1:5 Hefi'a ne'ia mina ba hamu'ou ba Jesus

ei gufu nana'aa guapaloei, rona fani'uaiaa ro'ou a'a fei fitatafipa'aia ma fihalehaleia. Ro'ou ale'ei fama'ama'aa ei ro'aa tonaa fei fi'iaa fei hafi lomi i peretoo.

⁸Ana ale'ei, ei a'afolo ei, rona faloloaa ei hudi unuu ro'ou, fadugeaa ei forafora ma warefafelooa ei rona guta i haroo pafea. ⁹Ma'uaa mei famamooa ei alo'alo, meni Michael, ei i fiharei a'a mei hani'u wagii fei hudi unuu Moses, ana lomi na ware ba na bigifatata mei hani'u, ma'uaa ina ware ba, “Mei Fasu i warefawanewane!” ¹⁰Ma'uaa ei rama'a ei, rona warefafelooa tamanu lomi rona apa'ia; ma a'a tamanu manumanu rona nanamuipa'ia, ro'ou ale'ei manulelele lomi apa'aa ro'ou ma ana si'ei ei manumanu na fapa'ainaa ro'ou.

¹¹Rona fagiana! Rona tonaa fei maumau Cain; ba ro to manumanu rona ponitobatafanaa fei tataa Balaam; rona fagiana a'a fei barafeaa Korah.

¹²Ei rama'a ei, ale'ei nanaa figifigi. Rona wadu'ainaa ei baua hananaa hamu'ou ma hanafipui a'a hamu'ou ma lomi mamafaa ro'ou—ale'ei ei oma'aa sipsipi ro faguua ana ro'ou. Ro'ou ale'ei papalei lomi maunu ma fei lalarena na agisiminaa ro'ou, o ei haihai lomi na fuua ma na afue—rona ma'e faguapoai. ¹³Ro'ou ale'ei mamauaa fei agi ma na fa'agigiaa ei mamafaa ro'ou. Ale'ei ei pi'u, ei na taletale'ualao ma fei pa'aa roromaa na ude oma'aa ro'ou ba ronei oa wagina ranimai ranimai.

¹⁴Enoch, mei fa'oloromeaia nenee Adam, inadii wareaa e'ei rama'a e'ei: “Ma'a, mei Fasu fi nofipuimai a'a pufaba'a pufaba'a apunaiana ¹⁵ba i dududuaa minaa ei lomi rona pa'i maumau mei Hidaa ma uniaa minaa ei rama'aa roromaa ba si'ei ei hafelo'a bigi'a rona bigifafelo wagina ma ei warefadugeaa ro'ou hia.” ¹⁶Ei rama'a ei, rona bababau'u ma labaginaa tataa hefi'a; rona neneraa ei hafelo'a nunumiaa ro'ou; poronaa ro'ou pafea ma foraiaa pinee hefi'a ba fararawanii ana ro'ou.

Onei Apitai

¹⁷Ma'uaa, ena tafiu, nonominaa ei diwareaa ei apostle mei Fasuu o'ou Jesus Christ. ¹⁸Rona warefanaa hamu'ou ba, “Laloo ei a'apoo arewaa ipowe pa'i ei warefafeifeia, ei ro'aa neneraa ei hafelo'a nunumiaa ro'ou ma abaa maumau mei Hidaa.” ¹⁹Ei rama'a ei, rona fafi'alaginaa hamu'ou. Rona nenegi'uaiaa ei nunumiaa rama'a ua ma lomi rona pa'i fei Spiriti.

²⁰Ma'uaa hamu'ou, ena tafiu, fagipeaa fei narafawe'iaa hamu'ou fei na apunai ma lafulafu fininaa fei Spiriti Apuna. ²¹Hamonei oa a'a fei haguua mei Hidaa ena hamo'ei oma'aa fei faloloa'iaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ ba i noduginaa hamu'ou a'a fei harena lomi i pedutoo.

²²Faloloa'inaa ei na hamamagua naranaraa ro'ou; ²³rapu'amii hefi'adiai a'a fei hafi ma fatela'anaa ro'ou. A'a hefi'adiai, faloloa'inaa ro'ou fininaa ma'uaa—ma fabidinaa unuu hamu'ou a'a ei finefinee ei hafelo'a rama'a.

Warea Hawegia

²⁴I a'a mei i wagi'inaa hamu'ou ba hamonei'aa pasi ma nei'aa pa'i hepalo tataa hamu'ou ma ba i fa'ugaa hamu'ou inamooa fei rawani'a hawerana fininaa baa ni'eni'ea— ²⁵i a'a mei hia ua Haidaa, mei Fatela'anaa o'ou, i ude fei hawera, hapara, faufau ma forafora uaa Jesus Christ, mei Fasuu o'ou, mina mina, e'eni ma ranimai! Amen.

REVELATION

Warefa'aia

Fei manumanu opa'ai, fei na fa'arewaia mei Haidaa a'a John, fei na ne'i wagii fei au rona haperaraiaa ei rona narafawe'i ba Jesus Christ, hia Fasu. Mei ne'ia fi fani o'onaia unu ma unuwenuwea ba ronei oafagugu ua wagii ei fi'ia ma haperaraia.

Namina rata ei haduo laloo feni bu'u, ei ba uniaa ei narafawe'ia wagii fei arewaa fei, rona apa'ia, ma'uaa a'a hefi'adiai na ude'opa'ai.

Ma'uaa fei pa'aa baua warewarea lalona, sifei ba a'a Christ, mei hia Fasu, mei Haidaa i powe muaipedugaa minaa ei bidibidii ununa fipuinaa Satan ma'uaa a'a ei rama'aa gufunu, ei rona oafagugu i fanaa fei manufau haroo pafea ma fei manufau malagufu.

Rawarawa Warea

1 ¹Fei fa'a'arewaa Jesus Christ, fei na fania mei Haidaa ba inei fama'aa ei nafina ba tamanu anaa i nomai. Ina fa'arewaia ei i aloaa mei alo'alona dinaa a'a mei nafina John, ²mei i u'ugaa minaa ei na fanunuia—sifei, fei wareaa mei Haidaa ma fei u'ugaa Jesus Christ. ³Ina pa'i hawegiana mei i igooa ei paolaa warea a'a feni diware'auga ma na pa'i hawegiaa ei rona guania ma fabaroronaa iaa ro'ou fei ne'ia wagina, uaa fei au na rafi'i.

Warea a'a ei Olorompalo Losuu

⁴Yau John.

A ne'inaa a'a ei olorompalo losuu laloo fei baua gufu Asia:

Fei rawani'a ma fei gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou noranamai a'a mei fi oa eni, mei na oa mina, mei ba i nomai mawe ei olorompalo spiriti^a inamoaa fei gutanana, gutaa hapara, ⁵ma ana noranamai a'a Jesus Christ, mei na wewea u'ugaa ei na fanunuia, mei uma'ua waninia a'a ei ma'ea, mei famamoaa ei haparaa feni malagufu.

^a 1:4 O, nomai mawe fei Spiriti na pa'i olorompalo maumauna

I a'a mei na haguuaa o'ou ma alaraa o'ou a'a ei hafelo'a wagii fei namona ⁶ba onei oa a'a fei haparaiana ale'ei ei bauaniaa humuu mei Haidaa ba o'ou paniaa panii mei Haidaniana, mei Amana—i a'ana i ude fei hawera ma fei faufau ranimai ranimai! Amen.

⁷Ma'a, ifi nomai wagii ei papalei,
 ma minaa ei puda ro'aa fanunuia,
 ma ei rona fatawaia anaa;
 ma minaa ei rama'aa feni malagufu rowe faloloa'i uaa hia.

Ipowe ale'ei! Amen.

⁸Mei Fasu, mei Haidaa, na ware ba, “Yau fei Alpha ma fei Omega, mei fi oa eni, mei na oa mina, mei ba iwe nomai, mei Faufaa.”

Hemea Ale'ei Na'uu Rama'a

⁹Yau, John, meni lofu ma tafii hamu'ou a'a fei fi'ia, fei haparaia ma fei apitaia, e'ei ona pa'i a'a Jesus. Yau yei a'a fei gufufu Patmos uaa fei wareaa mei Haidaa ma fei u'ugaa Jesus. ¹⁰Na pasiau fei Spiriti a'a fei Arewaa mei Fasu ma una guainaa hefaa baua lao ale'ei hepalo aigaa maniwa neneu ¹¹ma ina ware: “Ne'i pafoo hepalo holobena a tamanu ona fanunuia ma aloia a'a ei olorompalo losuu yei Ephesus, Smyrna, Pergamum, Thyatira, Sardis, Philadelphia ma Laodicea.”

¹²Una momo'ai ba a ma'a ba hini mei fi warewaremai a'au. A diarai, na fanunupa'aa olorompalo ude'udee we'ai, pa'afina gold ¹³ma i watolaa ei ude'udee we'ai hemea rama'a “maumauna ale'ei na'uu rama'a,” hawaa uguna na malanaa pinena ma na pa'i ale'ei adii niniwaina, pa'afina gold. ¹⁴Fei tabana mawe ei loa tabana ale'ei hugoo sipsipi namina po'i malewa ma guei pudana ale'ei nalenaleaa hafi. ¹⁵Guei pinena ale'ei bronze na ro laloo fei hafi ma fei laona ale'ei meme'aiaa mamaua. ¹⁶A'a fei panina raudei ma'au na panarofaa olorompalo pi'u ma na lele'amai poana hepalo wadu guapapa umuna ma namina wararo. Fei pudaa mei, ale'ei fei halo na we'ana'ina'i.

¹⁷U'a fanunuia, na pasi o'igoana ale'ei hemea ma'ea. Ma ina augaa fei panina pepepe ma'au pafou ma ware: “Apuna ma'au. Yau mei Rawarawa ma ana mei Mugi. ¹⁸Yau mei na Oalao; una ma'e fama'a. Fanunu, una oa ranimai ranimai! Ma u'ei panarofaa ei gigigii fei ma'ea ma Hades.

¹⁹“Si'ei, onei ne'inaa tamanu ona fanunuia, tamanu a'a feni wagieni ma tamanu i nomai nefarani. ²⁰Fei manumanu opa'aia wagii ei olorompalo pi'u, ei ona fanunuia i a'a fei paniu pepeni ma'au mawe ei olorompalo ude'udee we'ai sifeni: Ei olorompalo pi'u, oloromea alo'alo^b a'a ei olorompalo losuu ma ei olorompalo ude'udee we'ai, ei olorompalo losuu.

^b 1:20 O, *oloromea talai tonaa warea*

Warea a'a fei Losuu i Ephesus

2 ¹“Ne'inaa a'a mei alo'alo,^c mei yei a'a fei losuu Ephesus ba:

Si'eni eni wareaa mei i panarofaa ei olorompalo pi'u raudei ma'auna, mei i tatalai watolaa ei olorompalo ude'udee we'ai, pa'afina gold: ²Una apa'idigaa ei bigi'aa hamu'ou, fei wewea bigi'a ma fei apitaiaa hamu'ou. Una aida ba lomi hamona nunuminaa ei hafelo'a rama'a, ba hamona manima'aiaa ei ba ro'ou apostle ma'uua lomi ma hamona apa'ia ba ro'ou sifisifi. ³Hamona apitainaa ei rarabaa uaa fei harau ma lomi hamona rafiflele.

⁴Ma'uua na pa'i hepalo tataa hamu'ou i pudau: Hamona di'ininaa fei rawarawa haguua hamu'ou. ⁵Naraiaa fei imina tare, fei hamona pasirai wagina! Filoginaa naranaraa hamu'ou ma bigi'aa ei hamonado'o bigi'ia fama'a. Nabaa lomi hamo'aa filoginaa naranaraa hamu'ou, apowemii tonaa fei ude'udee we'ai hamu'ou a'a fei udeana. ⁶Ma'uua na pa'i hepalo rawani'aa hamu'ou i pudau: Hamona fabidinaa unuu hamu'ou ei bigi'aa ei Nicolatia, ei ana una pa'i bidi'aa unuu wagina.

⁷Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei losuu. A'a hini i mua awe ugainia ba i hanana a'a fei haihai fei harena, fei i ude laloo fei fananamaiaa gufuu mei Haidaa.

Warea a'a fei Losuu i Smyrna

⁸“Ne'inaa a'a mei alo'aloo fei losuu yei Smyrna ba:

Si'eni eni wareaa mei Rawarawa, mei ana hia Mugi, mei na ma'e fama'a ma mama'adiai. ⁹Una apa'idigaa ei rarabaa ma gutafafelooa hamu'ou—ma'uua hamona pa'i watauda manumanu! Una guaidigaa ei wiwitoiaa ei rona ware ba ro'ou Jew ma'uua lo'e, hamatee ro'ou a'a fei synagogue Satan. ¹⁰Apuna ma'au a'a fei fil'ia, fei anaa hamo'aa tonia. U'ei warefanaa hamu'ou ba mei hani'u iwe auna hefil'a hamu'ou humuu bobo'aia ba i manimaniaa hamu'ou ma laloo hefua arewaa hamo'aa oa i pudaa fei haperararaia ba hamopo'o bima'e ua. Oafagugu ua ma a fanaa hamu'ou fei tao harena.

¹¹Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei losuu. A'a hini i mua, lomi ba i fagiana a'a fei faguapooa ma'ea.

Warea a'a fei Losuu i Pergamum

¹²“Ne'inaa a'a mei alo'alo, mei yei a'a fei losuu Pergamum ba:

^c 2:1 O, *Ne'inaa a'a mei talai tonaa warea*; vv. 8, 12 ma 18 anaa.

Si'eni eni wareaa mei na pa'i fei wararoa wadu, fei guapapa umuna. ¹³Una apa'ia ba hamona guta hitani—fawelei na ude wagina fei gutanaa Satan, gutaa hapara. Ma'uaa hamona oafagugu a'a fei harau. Lomi hamona farapa a'a fei narafawe'iaa hamu'ou a'au ma i a'a fei au Antipas anaa, mei na oafagugu uaa yau, mei rona fo'afama'eia a'a fei baua gufuu hamu'ou—fawelei na guta wagina Satan.

¹⁴Ma'uaa na pa'i hefi'a tataa hamu'ou i pudau: Hamona pa'i hefi'a rama'ia yena rona neneraa fei feroiaa Balaam, mei na feroinaa Balak ba nei susuaninaa ei Israel hafelo'a wagii ei hanaiaa ro'ou ei du'ua rona fanaa ei haidaa sifisifi ma ana roi fitatafipa'ai ua anaa. ¹⁵Hepalodiai, hamona pa'i hefi'a rona neneraa ei feroiaa ei Nicolatia. ¹⁶Si'ei, hamonei filoginaa naranaraa hamu'ou! Nabaa lomi, awe nobatafamai a'a hamu'ou ma fo'a a'a ro'ou wagii fei wadu fei poau. ¹⁷Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei losuu. A'a hini i mua, a fania hefi'a manna na ude'opa'ai. Ana a fania fei mugoo na po'i, fei ina pa'i hepalo manufau hara na ne'i pafona, fei uniaa mei na tonia na aida.

Warea a'a fei Losuu i Thyatira

¹⁸“Ne'inaa a'a mei alo'alo, mei yei a'a fei losuu Thyatira ba:

Si'eni eni wareaa mei na'uu mei Haidaa, mei guei pudana na ale'ei nalenaleaa hafi, mei guei pinena na mare'a ale'ei bronze. ¹⁹Una apa'idigaa ei bigi'aa hamu'ou, fei hagua, fei narafawe'ia, fei roaiaa pani, fei apitaia ma ei bigi'aa hamu'ou eni, ei na mua laraa fama'a.

²⁰Ma'uaa hamona pa'i hepalo tata i pudau: Hamona fafanefanea mei pifine Jezebel, mei na ware ba hia mamama'a. A'a ei feroiana ina susuaninaa ei nafiu wagii fei fitatafipa'aia ma hanaiaa ei du'ua, ei rona fanaa ei haidaa sifisifi. ²¹Una fanidii auna ba nei filoginaa naranarana wagii ei mau hafelo'ana, ma'uaa, lomi na nunumiai. ²²Si'ei, a suminia pafoo fei tawaa fil'ia ma ei rona fiharoharoipa'ai a'ana ro'apa'amina nanamuinia hawina rona filoginaa naranaraa ro'ou wagii ei maumau mei pifine mei. ²³Awe fo'afama'ea ei na'una. Ma a'a fei, minaa ei losuu ro'aa apa'au ba yau mei a fanunu'apa'aa laloo ia ma naranaraa ei rama'a ma a fani pono'aa hememea hamu'ou ale'ei ei bigi'aa hamu'ou. ²⁴Ma a warenaa a'a hamu'ou ena dufu yena Thyatira, ena lomi hamona panarofaa ei feroiana ma lomi na to apa'a a'a ei feroiaa Satan, ei rona ware ba namina walalo (lomi a fa'awatainaa hamu'ou a'a hepalodiai manumanu): ²⁵Ma'uaa hamonei panarofawe'i a'a tamanu hamona pa'i nopa'aloo fei noramiau.

²⁶Hini i mua ma bigi'aa fei nunumiau nopa'aloo fei pedupeduna, a fania fei forafora a'a ei baua gufu—

²⁷'I famamoaa ro'ou a'a fei o na pa'i rarabana;
i famarataiaa ro'ou ale'ei momo'—^d

ana ale'ei una tonaa fei forafora a'a mei Amau. ²⁸Ana a fania fei pi'uu arewaa. ²⁹Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei losuu.

Warea a'a fei Losuu i Sardis

3 ¹"Ne'inaa a'a mei alo'alo,^e mei yei a'a fei losuu Sardis ba:

Si'eni eni wareaa mei i panarofaa ei olorompalo spiritii^f mei Hidaa ma ei olorompalo pi'u. Una apa'idigaa ei bigi'aa hamu'ou; ei rama'a, rona nara ba hamona werawera, ma'uaa hamona ma'e. ²Asi'aa! Fawe'iaa tamanu ifi ude ma anaa i ma'e, uaa fei bigi'aa hamu'ou, atawe pedufarawani i pudaa mei Hidaa. ³Si'ei, nonominaa tamanu hamona tonia ma guainia; nenegia ma filoginaa naranaraa hamu'ou. Ma'uaa, nabaa lomi hamo'aa asi'aa, apowe nomai ale'ei nemea fafanao ma lomi hamo'aa apa'ia ba nahaiga a nomai a'a hamu'ou.

⁴Ma'uaa hamona pa'i hefi'a yena Sardis ena lomi rona faloloaa ei susuu ro'ou. Ro'aa tatalaifipui a'au, susuu ro'ou po'iaa, uaa rona rawani. ⁵Hini i mua, i ale'ei ro'ou, susuna, po'iaa. Lomi awe futoaa fei harana a'a fei bu'uu harena, ma'uaa a la'aa harana i pudaa mei Amau ma ei alo'alona. ⁶Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei losuu.

Warea a'a fei Losuu i Philadelphia

⁷"Ne'inaa a'a mei alo'alo, mei yei a'a fei losuu Philadelphia ba:

Si'eni eni wareaa mei na apunai ma fa'uai, mei i panarofaa fei gigigii David. Tamanu hia na gigia, lomi nemea i fare'ipa'ia ma tamanu hia na fare'ia, lomi nemea i gigipa'ia. ⁸Una apa'idigaa ei bigi'aa hamu'ou. Fanunu, una augia i ma'aa hamu'ou hepalo gigei na gigi, fei lomi nemea i fare'ipa'ia. Una aida ba lomi hamonamina faufau, ma'uaa hamona neneraa fei wareau ma lomi hamona di'ininaa fei harau. ⁹Ena maroaa fei synagogue Satan, ena rona ware

^d 2:27 Psalm 2:9 ^e 3:1 O, *Ne'inaa a'a mei talai tonaa warea* vv. 7 ma 14 anaa. ^f 3:1 O, *panarofaa fei Spiriti na pa'i olorompalo maumauna, fei Spiritii*

ba ro'ou Jew, ma'uaa lo'e, ro'ou sifisifi—a fafaiaa ro'ou ba roneimii fapasi i pinee hamu'ou ma ware ba una haguua hamu'ou. ¹⁰Si'ei ba hamona guainaa fei wareau ba hamonei oa fininaa apitaia, ana a wagi'inaa hamu'ou a'a fei au hafelo, fei ba i nomai ma manima'aa minaa eni yeni a'a feni ano.

¹¹Anaa a nomai. Panarofaa tamanu hamona pa'i ba lomi nemea i topa'ainaa fei tao hamu'ou. ¹²Hini i mua, yau a fa'ufalarainia ale'ei hepalo u humuu mei Haidaniau. Lomidiai ba i di'ininia. A ne'inaa fei haraa mei Hadaniau i pafona ma fei haraa fei gufuu mei Haidaniau, fei manufau Jerusalem, fei fi nogio pafea i a'a mei Haidaniau; ma ana a ne'inaa fei manufau harau i pafona. ¹³Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei losuu.

Warea a'a fei Losuu i Laodicea

¹⁴“Ne'inaa a'a mei alo'alo, mei yei a'a fei losuu Laodicea ba:

Si'eni eni wareaa mei Amen, mei na oafagugu ma na u'ufafa'uai, mei famamoa ei famamaraa mei Haidaa. ¹⁵Una apa'idigaa ei bigi'aa hamu'ou ba lomi hamona magigi ma lomi hamona babai. Nunumiau ba hamu'ou hepalo guapaloei! ¹⁶Si'ei ba lomi hamonamina babai—abaa babaia o magigia—ana a huwisuminaa hamu'ou poau. ¹⁷Hamona ware ba, ‘Yau na pa'i watauda manumanu; na pa'i mugoo po'i ma lomi na nunuminaa ne'a manumanudiai.’ Ma'uaa lomi hamona aida ba hamona hafelo, oa a'a fei faloloa'ia, lomi na pa'i manumanu, pudawerai ma alawata. ¹⁸A aweinaa hamu'ou ba hamonei pono gold a'au, fei rona fafafa'arainaa hafi ba hamonei pa'i manumanu ma rafe po'iaa susu ba hamo'aa hawaipa'ainaa ei alawataa hamu'ou, ei i famamafaa hamu'ou; ma au pao puda hamu'ou ba hamo'aa fanunupa'i.

¹⁹A'a ena una haguua ro'ou, a warefawe'i ma sualaparaa ro'ou. Si'ei, nofarawaninamai ma filoginaa naranaraa hamu'ou. ²⁰Fanunu! Una u a'a fei gigei ma faba'aba'a. Hini i guainaa fei laou nei gigia ma a wadu'aimai ma haigu'aa hananafipui.

²¹A'a hini i mua, a ugainia ba i gutafipui a'au pafoo fei gutanau gutaa hapara ana ale'ei una mua ma gutafipui a'a mei Amau pafoo fei gutanana gutaa hapara. ²²Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei losuu.”

Fei Gutanaa Hapara i Gufu Pafea

4 ¹Nenee fei, una fanunu ma i ma'au na gigi hepalo gigei i gufu pafea. Fei lao, fei nado'o guainia fama'a ei i ware a'au ale'ei maniwa na ware ba, “Nomai yeni pafea ma a fama'aio tamanu ba i nomai nenee

fei.” ²Ana ei na pasiau fei Spiriti ma i ma'au na guta hemea pafoo fei gutanaa hapara i gufufu pafea. ³Ma mei i guta yei, fei mau fanunuana ale'ei jasper ma carnelian. Hepalo pua'oo, maumauna ale'ei emerald, na faweloinaa fei gutanaa hapara. ⁴Enu pa'ania ma obaodiai gutanaa hapara na faweloinaa fei gutanaa hapara fei ma enu pa'ania ma gunaroa forafora mina mina, rona guta wagii ro'ou. Na po'i susuu ro'ou ma pafoo tabaa ro'ou na pa'i tao, pa'afina gold. ⁵A'a fei gutanaa hapara na a'egime'aimai fei usida, hugugu ma parara. I ma'aa fei gutanaa hapara olorompalo we'ai na wegugugu. E'ei, ei olorompalo spiritii^g mei Hidaa. ⁶Ana i ma'aa fei gutanaa hapara na fafanunu ale'ei fei ma'ea fei agi na pao ua, namina po'i malewa.

I memewana, papaa fei gutanaa hapara na pa'i gunaroa manumanu rona fawewenai ma namina watauda ei puda ro'ou, ma'a ma mugu. ⁷Fei rawarawa manumanu, fanunuana ale'ei lion, fei fahelaguiana ale'ei buduma'ao, fei fa'o'oduiana, pudana ale'ei rama'a ma fei fagunaroana ale'ei hepalo manuaa na fidufidu. ⁸Hepapalo a'a obaoei, na pa'i oloroa pau ma namina pepesu ei puda i hudi ununa, haroo pauna anaa. Arewaa ma poi lomi rona fafaa warea ba:

“Apunai, apunai, apunai mei Fasuu, mei Faufau Hidaa, mei na oa mina, mei fi oa eni, mei ba i nomai.”

⁹Ei gunaroa manumanu ei, rona fawewenai. Ma rona fani hawera, honua ma warea 'ta' a'a mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara, mei i oalao ranimai, ranimai. ¹⁰Ei ro'aa bigi'aa fei, ei enu pa'ania ma gunaroa forafora mina mina, rona fapasi i ma'aa mei na guta a'a fei gutanaa hapara ma losuinaa mei fi oalao ranimai ranimai. Rona augaa ei tao ro'ou i ma'ana ma ware:

¹¹“Yoi, onamina awata, mena Fasuu hai'ou, mena Haidaniaa hai'ou, ba o tona hawera ma honua ma faufau, uaa ona famamaraiaa minaa ei manumanu, ma a'a ei nunumiamu rona mamara ma ude.”

Fei Holobenaa ma fei Na'uu Sipsipi

5 ¹Ma unawe fanunupa'ia ba raudei ma'au, panii mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara na pa'i ale'ei holobenaa ma mina guapepei na pa'i ne'ia ma na fapananaa olorompalo banabana. ²Ma una fanunupa'aa hemea faufau alo'alo fi warefabauanai, “Hini na awata ale'ei ba i gigi'aa ei banabanana ma ufugaa fei holobenaa?” ³Ma'uaa lomi hemea i pafea o i malagufu, o haroo malagufu ba i ufugaa fei holobenaa o fanunu lalona. ⁴Unamina ai'aifawe'i, uaa lomi rona labagipa'aa hemea na awata ale'ei

^g 4:5 O, E'ei, fei Spiriti na pa'i olorompalo maumauna, Spiritii

ba i ufugaa fei holobenaa o fanunu lalona. ⁵I dii, hemea ei forafora mina mina na warenamii a'au, "Apuna ai'ai! Ma'a, fei lion maroaa ei pai Judah, fei Waraa David, na mua. Hia na awata ba i ufugaa fei holobenaa ma ei olorompalo banabanana."

⁶Ma unawe fanunupa'aa hepalo Na'uu Sipsipi, fanunuana ale'ei ba rona moro'ia, na ufalarai i memewaa fei gutanaa hapara, fei rona faweloinia ei gunaroa manumanu mawe ei forafora. Na pa'i olorompalo waduu tabana ma olorompalo pudana, haduoo ei olorompalo spiritii^h mei Hidaa, ei na alonaa ro'ou tadiwe'aiaa fei malagufu. ⁷Inamii tonaa fei holobenaa i raudei ma'au panii mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara. ⁸I'a todigia, ei gunaroa manumanu, ei rona fawewenai mawe ei enu pa'ania ma gunaroa forafora mina mina, rona fapasi i ma'aa fei Na'uu Sipsipi. Hememea na pa'i harp ma rona utabeaa ei lopi, pa'afina gold ma na pepesu a'a ei dufaa hagu, haduoo ei lafulafuaa ei apunaiiaa mei Hidaa. ⁹Ma rona laugaa hepalo manufau lauga:

"Yoi, ona awata ba o'aa tonaa fei holobenaa
ma gigi'aa ei banabana,
uaa rona fo'afama'edigio,
ma wagii fei namomu ona ponohadiwe'inaa ei rama'a
noramias ro'ou a'a minaa ei pai rama'a, minaa ei wareagufu,
minaa ei mau rama'a ma minaa ei baua gufu
ba na'uu mei Hidaa.

¹⁰Ona nunuminia ba ro'ou ale'ei rama'aa fei haparaia
ma ale'ei bauaniaa humuu mei Hidaa,
ba ronei bigi haroo mei Haidaniaa o'ou
ma tonaa fei hapara yeni malagufu."

¹¹Ma una fanunulao ma guainaa lao ei watauda alo'alo puduu ro'ou pufaba'a pufaba'a ma watauda pufaba'adiai. Rona faweloinaa fei gutanaa hapara ma ei gunaroa manumanu ma ei forafora. ¹²Rona laugifabauanai ba,

"Na awata fei Na'uu Sipsipi, fei rona fo'afama'eia
ba i tonaa fei forafora ma ei rawani'a manumanu
ma apa'a ma faufau
ma honua ma hawera ma udugia!"

¹³Ma una guainaa minaa ei manumanu pafea ma i malagufu ma haroo malagufu ma pafoo fei agi ma ei i ude i laloo e'ei, rona laugi ba:

"I a'a mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara ma a'a fei Na'uu Sipsipi
i ude fei udugia ma honua ma hawera ma faufau
ranimai ranimai!"

¹⁴Ei gunaroa manumanu, ei rona fawewenai, rona ware, "Amen," ma ei forafora, rona fapasinna pu ma uduginia.

^h 5:6 O, haduoo fei Spiriti na pa'i olorompalo maumauna, Spiritii

Ei Banabana

6 ¹A fanunulao, fei Na'uu Sipsipi fi gigi'aa fei rawarawa banabana a'a ei olorompalo. Ma una guainaa hemea ei gunaroa manumanu, ei rona fawewenai, fei laona ale'ei parara ma na ware ba, “Nomai!” ²Una fanunu ma na pa'i hepalo po'iaa hosi! Mei pafona na pa'i hio ma na tonaa fei taona ma asi'aponilao ale'ei hemea ba iree mua.

³I'a gigi'aa fei faguapalooa banabana fei Na'uu Sipsipi, una guainaa fei faguapalooa manumanu, fei na fawewenai, ina ware ba, “Nomai!” ⁴Ma hepaldiai hosi na nomai, maumauna ale'ei fei hafi na ro. Ma mei pafona na tonaa fei faufau ba i fapedugaa fei gutafarawania ma fafifoa'ainaa ei rama'a i malagufu. Ma na tonaa fei baua wadu.

⁵I'a gigi'aa fei fa'odumanuaa banabana fei Na'uu Sipsipi, una guainaa fei fa'oduiaa manumanu na ware ba “Nomai!” Una fanunu ma yei i pudau hepalo hararapa'o hosi! Mei pafona na panarofaa hepalo manumanu ba i wareinaa rarabaa ei manumanu. ⁶Ma una guainaa fei ale'ei lao na waremai i dupuaa ei gunaroa manumanu, ei rona fawewenai, “Hepalo choinixⁱ wheat wagii fei bigi'aa heai arewaa,^j oduai litre barley wagii fei bigi'aa heai arewaa^k ma apuna fafelooa fei pao ma fei wine!”

⁷I'a gigi'aa fei fa'obaoa banabana fei Na'uu Sipsipi, una guainaa fei fagunarooa manumanu na ware ba “Nomai!” ⁸Una fanunu ma yei i pudau hepalo alaweraa hosi! Mei pafona, harana Ma'ea, ma Hades fi nofararafi'imai nenena. Mei Haidaa na fanaa lagua fei faufau a'a henono a'a obao feni malagufu ba lagunei fo'afama'ena ro'ou wadu, mouabiabia, funua ma ei manulelelee podu feni malagufu.

⁹I'a gigi'aa fei fahaipaniaa banabana, una fanunupa'ia ba i haroo fei tawahafi na apunai na ude ei fawewenii ei rona fo'afama'ea ro'ou hefi'a hamatee fei wareaa mei Haidaa ma fei u'ugaa ro'ou wagina. ¹⁰Rona haropararaimai ba, “Mena Hapara Fasu, mena ona fafa'arai ma fa'uai nahaiga ba o'aa dududuaa ei rama'aa fei malagufu ma fawanewaneaa fei namoo hai'ou?” ¹¹I dii, hememea ro'ou na tonaa hepapalo po'iaa susu ma hemea na warefanaa ro'ou ba ronei fawiwi'a ma'lida nopa'aloo fei ba na poponai fei puduu ei rarafii ro'ou nafi ma lofu, ei ba ro'aa fo'afama'ea ro'ou hefi'a.

¹²Una fanunulao ma ina ufugaa fei fa'olorooa banabana. Ma namina rerere fei malagufu. Fei halo na filoginaa hararapa'o ale'ei susuu faloloa'ia, bigi'aa ro'ou hugoo memee ma minaa fei puda na filoginaa roa, ale'ei namo ¹³ma ei pi'u haroo pafea na pasinaa malagufu, ale'ei fei fua

ⁱ 6:6 Ale'ena heai litre ^j 6:6 Fei mugoo po'i *denarius* ale'ei pono'aa fei bigi'aa heai arewaa. ^k 6:6 Ana ale'ei 6:6b

na marapasi nabaa na pa'i baua lalarena. ¹⁴Fei pumanugawe na folarai ale'ei holobenaa ne'ia ma minaa ei maugeni ma gufu na afuedi'ininaa ei pa'aa udeaa ro'ou.

¹⁵Ma ei haparaa fei malagufu, ei na'uu hapara, ei bauaniaa fo'aa, ei na pa'i watauda manumanu, ei faufaua, minaa ei humuwa ma minaa ei abaa humuwa, rona opa'ai i laloo ei walefoaa ei na'a ma dupuaa ei na'ana'a. ¹⁶Rona warefawe'i a'a ei maugeni ma ei na'ana'a ba, "Pasi pafoo hai'ou ma opa'ainaa hai'ou a'a fei puda me'i fi guta pafoo fei gutanaa hapara mawe fei sibaa fei Na'uu Sipsipi! ¹⁷Uaa fei baua arewaa sibaa lagua nawe nomai ma hini i ufalaraipa'i?"

144,000 Rona Tama'aidii

7 ¹Nenee fei, na fanunupa'aa gunaroei alo'alo rona ufalarai a'a obaoei walasusuu feni malagufu, rona utofa'ainaa obaoei lalarenaa fei malagufu ba ro'aa pauninaa fei lalarena ba nei'aa agifaa fei malagufu o fei agi o hepalo haihai. ²I dii, una fanunupa'aa hemeadiai alo'alo fi norai raudei ana halo ma i a'ana fei banabanaa mei Haidaa, mei fi oalao. Ina haropararainaa a'a gunaroei alo'alo, ei rona pa'i fei faufau ba ro'aa fagianainaa fei malagufu ma fei agi ma ware ba: ³"Apuna fagianainaa fei malagufu o fei agi o ei haihai nopa'aloo fei ba hai'ouna au tamatama pafoo rawaa ei nafii mei Haidaniaa hai'ou." ⁴Ma una guainaa fei puduu ei rona tama'aidii: 144,000 noramiaa ro'ou a'a minaa ei pai Israel.

⁵A'a fei pai Judah 12,000 na tonaa fei lala,

a'a fei pai Reuben 12,000,

a'a fei pai Gad 12,000,

⁶a'a fei pai Asher 12,000,

a'a fei pai Naphtali 12,000,

a'a fei pai Manasseh 12,000,

⁷a'a fei pai Simeon 12,000,

a'a fei pai Levi 12,000,

a'a fei pai Issachar 12,000,

⁸a'a fei pai Zebulun 12,000,

a'a fei pai Joseph 12,000,

a'a fei pai Benjamin 12,000.

Fei Baua Gupuu Rama'a, Susuu Ro'ou Po'iaa

⁹Nenee fei, una fanunu ma yei i pudau na pai hepalo baua gupuu rama'a lomi hemea ba i wareipa'ia. Noramiaa ro'ou a'a minaa ei baua gufu, pai, maumau rama'a ma wareagufu ma rona u i ma'aa fei Na'uu Sipsipi. Susuu ro'ou po'iaa ua ma rona panarofaa ei habaa haihai i panii ro'ou. ¹⁰Ma rona harofabauanai ba:

"Fei tela'ana, manumanuu fei Na'uu Sipsipi

mawe mei Haidaniaa o'ou,
mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara.”

¹¹ Minaa ei alo'alo, rona ufaweloinaa fei gutanaa hapara ma ei forafora mawe ei gunaroa manumanu, ei rona fawewenai. Rona fapasi'o'o'uinaa pu i ma'aa fei gutanaa hapara ma losuinaa mei Haidaa, ¹² ma rona ware: “Amen!

Udugia ma hawera
ma apa'a ma warea ‘ta’ ma honua
ma faufaua
i dinaa a'a mei Haidaniaa o'ou
ranimai, ranimai. Amen!”

¹³ Ma hemea ei forafora na i'iginau, “Ei susu ro'ou po'iaa—ro'ou hini ma noramiaa ro'ou hitani?”

¹⁴ Una ware, “Mena bauana, ona aidadii.”

Ma ina ware, “E'ena, ena ronado'o tonaa fei baua haperaraia; rona fesufapo'inaa ei susu ro'ou wagii fei namoo fei Na'uu Sipsipi. ¹⁵ Si'ei, “Ro'aa u i ma'aa fei gutanaa haparaa mei Haidaa
ba ro'aa paniaa panina arewaa ma poi laloo fei humuna;
ma mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara
i hawainaa ro'ou a'a fei palena.

¹⁶ Lomidiai ba ro'aa bao ma sigigi.
Lomi ba i famaguhaguaa ro'ou fei halo,
o ne'a manumanu na babai.

¹⁷ Uaa fei Na'uu Sipsipi i memewaa fei gutanaa hapara
i oanaa oma'ama'aa ro'ou;
i noduginaa ro'ou a'a fei ranuu harenaa.
Ma mei Haidaa, i huguaa minaa ei ranuu puda ro'ou.”

Fei Fa'olorompaloaa Tamatama ma fei Hagii Bafu, Pa'afina Gold

8 ¹ I'a gigi'aa fei olorompaloaa banabana, lomi ma'ida waigia i gufu pafea laloo ale'ei hesuwi hour.

² Ma una fanunupa'aa ei oloromea alo'alo, ei ro'ei u i ma'aa mei Haidaa ma rona tonaa olorompalo maniwa.

³ Ina nomai hemeadi ai alo'alo, mei na pa'i hagii bafuu hafi na dufaa, pa'afina gold ma namii u i ma'aa fei tawahafi na apunai. Rona fania ei lafulafuaa ei apunaiaa mei Haidaa fininaa watauda dufaa hagu ba inei fani fana i pafoo fei tawa apunaia pa'afina gold i ma'aa fei gutanaa hapara. ⁴ Fei dufaa hagu fininaa ei lafulafuaa ei apunaiaa mei Haidaa na asi'aa a'a fei panii mei alo'alo dinaa pafea i ma'aa mei Haidaa. ⁵ Ma mei alo'alo na tonaa fei hagi, nofinaa hafi a'a fei tawahafi na apunai ma bainafa'inaa pafoo fei malagufu; ma na pa'i parara, hugugu, a'egime'aiaa usida ma namina rerere fei malagufu.

Ei Maniwa

⁶Ma ei oloromea alo'alo, ei rona pa'i olorompalo maniwa, ba ro'aa hugufia.

⁷Mei rawarawaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma na logunaree malagufu ei manumanu ale'ei ei mugoo fininaa hafi fihafuinaa namo. Na gu'a heai a'a oduai malalaa fei malagufu, heai a'a oduai haihai ma minaa ei guana mamarawii.

⁸Mei fahelaguiaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma hepalo manumanu ale'ei baua maugeni namina gu'agu'a ma ina siminaa laloo agi. Ma heai a'a oduai fei agi na filoginaa namo. ⁹Heai a'a oduai manumanu laloo agi na ma'e ma hepalo a'a odumanu waggii minaa ei baua wa na fagiana.

¹⁰Mei fa'o'oduiaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma hepalo baua pi'u namina weguwegu ale'ei ramai na pasigio pafea, pasi pafoo heai a'a oduai ei ranu— ¹¹haraa fei pi'u fei, Para'aa.¹ Heai a'a oduai ei baua ma pusuo ranu na filoginaa para'aa ma watauda rama'a rona ma'e waggii fei ranu na para'a.

¹²Mei fagunaroaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma na hafelo heai a'a oduai ei au fei halo, fei puda ma ei pi'u ba ale'ei heai a'a oduai na filoginaa roromaa. Heai a'a oduai ei arewaa na roro ma fei poi anaa.

¹³Ei a fafanunulao, na guainaa hefaa manuaa fi fidulao ma na harofabauana ba, “Fagiana! Fagiana! Fagiana a'a ei rona oa i malagufu, uaa o'oduei alo'alo ba ro'aa hugufaa ei maniwa!”

9 ¹Mei fahaipaniaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma una fanunupa'aa hepalo pi'u na pasirai pafea dinaa malagufu. Fei pi'u na tonaa fei gigigii fei walaloo lomi ia'iana. ²I'a gigiaa fei walaloo lomi ia'iana, fei hagu na asi'aa wagina ale'ei hagu hepalo baua fe'aa. Fei halo ma fei pumanugawe na roro a'a fei hagu fei walaloo lomi ia'iana. ³Ma waggii fei hagu ei teraupu na pasinaree feni malagufu ma na fanaa ro'ou fei faufau ale'ei ei difowai. ⁴Hemea na ware a'a ro'ou ba ronei'aa fafelooa ei guanaa feni malagufu o hepalo haihai ma'uua, uniaa ei lomi rona pa'i fei tamatamaa mei Haidaa pafoo rawaa ro'ou. ⁵Lomi rona tonaa fei faufau ba ro'aa fo'afama'eea ro'ou, ma'uua, ronei haperara'uaiaa ro'ou laloo haipani puda. Ma fei fi'iaa ro'ou ana pa'aa ale'ei fei taduaa fei difowai. ⁶A'a ei arewaa ei, ei rama'a, ro'aa labarai fama'ema'ee ro'ou, ma'uua lomi ro'aa pa'ia; nunumiaa ro'ou ba ro ma'e, ma'uua fei ma'ea lomi i pa'aa ro'ou.

⁷Fei maumau ei teraupu ale'ei ei hosi, ei ba ro'aa adigupenaa fifo'aia. Pafoo tabaa ro'ou, na pa'i ale'ei tao, pa'afina gold ma fei mau puda ro'ou

¹ 8:11 Warea English ba *Wormwood*

ale'ei rama'a. ⁸Hugoo tabaa ro'ou ale'ei hugoo paraa pifine ma difoo ro'ou ale'ei lion. ⁹Rona pa'i rapirapii niniwai, pa'afina iron ma inaiiaa pau ro'ou ale'ei meme'ii unuu watauda hosi ma chariot rona adigupenaa fifo'aia. ¹⁰Wawaa ro'ou na tadu ale'ei taduaa difowai ma a'a ei wawaa ro'ou na pa'i faufau ba ro'aa haperaraiaa ei rama'a laloo hapaini puda. ¹¹Mei haparaa ro'ou, mei alo'aloo fei walaloo lomi ia'iana, harana Abaddon a'a fei warea Aramea ma fei harana a'a fei warea Greece, Apollyon.^m

¹²Fei rawarawa fagianaa na nodigilao; guapalodiai i nomai.

¹³Mei fa'oloroaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma una guainaa hepalo lao noranamai a'a ei manumanu na suaraiⁿ wagii fei tawahafi na apunai, pa'afina gold, fei yei i ma'aa mei Haidaa. ¹⁴Ina warenaa a'a mei fa'oloroaa alo'alo, mei na pa'i maniwa ba, "Alaraa gunaroei alo'alo, ei rona fau yei a'a fei baua ranu Euphrates." ¹⁵Ma gunaroei alo'alo, ei ronado'o guta nopa'amii fei pa'aa au fei, fei arewaa laloo fei puda ma igisimasi fei, ronawe ala ba ronei fo'afama'ea hemea a'a o'odui a'a minaa ei rama'a. ¹⁶Puduu ei fo'aa rona hugi pafoo ei hosi, ale'ei enu pu'u pufaba'a pufaba'a. Una guainaa fei puduu ro'ou.

¹⁷Maumau ei hosi ma ei rapi'aa ro'ou laloo fei mefiu ale'ei ba: Ei rapirapii niniwai ro'ou na ro ale'ei hafi, pa'aa marawi ma rewarautao ale'ei babaiaa mugoo. Maumau tabaa ei hosi ale'ei tabaa lion ma fei hafi, hagu ma babaiaa mugoo na lele'amai poaa ro'ou. ¹⁸Ma hemea a'a o'odui a'a minaa ei rama'a na ma'e wagii odumanu manumanu: fei hafi, fei hagu ma fei babaiaa mugoo, ei na lele'amai poaa ro'ou. ¹⁹Fei faufau ei hosi na ude i poa ma wawaa ro'ou; uaa ei wawaa ro'ou ale'ei wa'a ma na pa'i tabaa ro'ou ba ro'aa tadu.

²⁰Ei dufuu rama'a, ei lomi rona ma'e wagii e'ei hafelo'a e'ei, ana lomi rona filoginaa naranara o bigi'aa ro'ou; rona losui'uaialao ei pigea ma ei manumanu ale'ei gold, silver, bronze, mugoo—haidaa sifisifi, ei lomi rona fanunupa'i, guaipa'i o talaipa'i. ²¹Ana lomi rona filoginaa naranara wagii ei fo'afama'ea, bigi'aa ei puala, ei fitatafipa'aia ma ei fafanaoaa ro'ou.

Hemei Alo'alo ma fei Pusu'o Holobenaa

10 ¹I dii, una fanunupa'aa hemeadi ai faufau alo'alo fi norai pafea. Hawaa uguna, papalei ma na pa'i pua'oo palalaa tabana; mau pudana ale'ei fei halo ma guei pinena ale'ei u ma na weguwegu. ²Ina panarofaa hepalo pusu'o holobenaa na folorai i panina. Ina fa'ugaa raudei pinena ma'au i pafoo fei agi ma raudei mauwina, i pafoo fei malagufu

^m 9:11 Abaddon ma Apollyon hanuna ba mei Birosia. ⁿ 9:13 O, hepalo lao noranamai a'a ei wadu

³Ma ina memewai ale'ei hepalo lion. I'a haroharo, ei lao olorompaloei parara na wareware. ⁴Ma ro'aa ware olorompaloei parara ba a ne'i ma'uua, una guainaa hepalo lao pafea na ware, “Obainaa tamanu rona wareia ei olorompalo parara ma onei'aa ne'inia.”

⁵Ma mei alo'alo, mei unado'o fanunupa'ia na u i pafoo fei agi ma fei malagufu, ina roainaa pafea raudei panina ma'au. ⁶Ma ina warefa'unai a'a mei fi oalao ranimai ranimai, mei na famamaraiiaa fei pumanugawe, minaa ei haroo pafea, fei malagufu ma minaa ei wagina, fei agi ma minaa ei lalona ma ina ware, “Lomidiai fawiwi'aia! ⁷Ma'uua, laloo ena arewaa na hugufaa fei maniwana mei fa'oloromeaiaa alo'alo, fei opa'aiaa mei Haidaa, i powe arewapedu ana ale'ei idii wareia a'a ei nafina, ei mamama'a.”

⁸Ma fei lao ado'o guainia noranarai pafea na ware hepoadiai a'au ba: “Re tonaa fei holobenaa, fei na folorai panii mei alo'alo, mei na ufalarai pafoo fei agi ma fei malagufu.”

⁹Si'ei una dinaa a'a mei alo'alo ma i'iginia ba nei fanau fei pusu'o holobenaa. Ina ware a'au ba, “Ni. Hanaia. I para'a i laloo pahanamu ma'uua laloo poamu i ro'o ale'ei musii lao.” ¹⁰Una tonaa fei pusu'o holobenaa i panii mei alo'alo ma hanaia. Namina ro'o ale'ei musii lao laloo poau, ma'uua a hanapedudigia, namina para'a. ¹¹Ma na warefanau, “Onei diware'audinaa watauda rama'a ma ei baua gufu, ei rama'aa u'ugai wareagufu ma ei hapara.”

Helagui Umuia

11 ¹Hemea na fanau hepalo tatapai ale'ei manumanuu wawarei puduu malaa manumanu ma na warefanau, “Re tapainaa malaa fei humuu mei Haidaa ma fei tawahafi na apunai ma wareinaa ei losuia lalona. ²Ma'uua, fei malalaa humuu i ano; onei'aa tapainia uua na udenaa a'a ei Gentile. Ropowe tatalai pafoo fei gufu apuna laloo gunaroa pa'ania ma guai puda. ³Ma a fani faufau a'a laguei umuiaa umuu ma laguwe wareaa ei diware'auga laloo hefa pufaba'a ma enu pu'u ma oloroo pa'ania arewaa ma susuu lagua ale'ei susuu ei rona faloloa'i. ⁴Laguei, ana siguapaloei haihai olive ma guapaloei ude'udee we'ai yei ma'aa mei Fasuu feni malagufu. ⁵Nabaa nemea ba i fafeloaa lagua, i lele'amai poaa lagua hafi ma pisi'onomaa ei bidibidii unuu lagua. Fei mau ma'ea ale'ei i tonia mei ba i fafeloaa lagua. ⁶Na pa'i faufau lagua ba lagu'aa fawi'aa fei pumanugawe lomi i pa'i maunu a'a fei au laguna wareaa ei diware'auga ma ana pa'i faufau lagua ba lagu'aa filoginaa namo fei agi ma fagianainaa feni malagufu a'a minaa ei mau funua ana ale'ei nunumiaa lagua.

⁷Ena laguna fapedugaa u'ugaa lagua, fei manulelele na wala'anamai a'a fei walaloo lomi ia'iana ba i fanima'aa lagua ma na fugoinaa lagua

ma fo'afama'ea lagua. ⁸Ei hudi unuu lagua na haino ua wagii fei talaa fei baua gufufu, fei rona roroihanunuinia ba Sodom ma Egypt, fawelei ana rona fatawaiiaa mei Fasuu ro'ou. ⁹Laloo oduai ma hesuwi arewaa ei rama'a, noramiaa ro'ou a'a minaa ei rama'a, ei pai rama'a, minaa ei wareagufu ma ei baua gufufu ma ro'aa u'igoaa hudi unuu lagua ma lomi ro'aa uga ba ro'aa i'ifinaa lagua. ¹⁰Ei rama'aa malagufu ro'aa ni'eni'e wagii fei lagii lagua ma hamamani, fifanii fanaa ro'ou, uaa laguei mamama'a laguei, lagunado'o fanima'aa ei rona guta yeni malagufu.

¹¹Ma'uaa, nenee oduai ma hesuwi arewaa fei fawewenii harenaa mei Haidaa na wadu'aa lagua ma laguna asi'a'unaa pinee lagua ma ronamina ma'aurerere ei rona fanunuaa lagua. ¹²Ma lagunawe guainaa hepalo baua lao noramiana pafea na warenaa a'a lagua ba, “Nomai yeni pafea.” Ma laguna dinaa pafea wagii hepalo papalei ma rona ufanunulao ei bidibidii unuu lagua.

¹³Ana a'a fei au fei, namina rerefabauana fei malagufu ma hepalo a'a hefua wagii minaa ei manumanu laloo fei baua gufufu na wata'o'o. Ma oloromfua pufaba'a rama'a, rona ma'e wagii fei rereaa fei malagufu. Ma ei dufuu rama'a, rona ma'aufafelo ma fani honua a'a mei Haidaniaa fei gufuu pafea.

¹⁴Fei faguaiaa fagianaa na nodigilao; lomi i madii ma iwe nomai fei fa'oduaiaa fagianaa.

Fei Fa'olorompaloa Maniwa

¹⁵Mei fa'oloromeiaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma hefi'a baua lao i pafea na ware:

“Fei haparaiaa feni ano
nawe oanaa haparaiaa mei Fasuu o'ou
mawe mei Christ,
ma ipowe oanaa hapara ranimai ranimai.”

¹⁶Ma ei enu pa'ania ma gunaroa forafora mina mina, ei rona guta pafoo ei gutanaa ro'ou gutaa hapara i ma'aa mei Haidaa, rona fapasi'o'o'ui ma losuinaa mei Haidaa ¹⁷ma rona ware,

“Hai'oufi ware 'ta' a'amu mena Fasu, mena Faufau Haidaa,
yoi mena oifi oa eni ma mina,
uaa onawe tonaa fei baua faufaumu
ma fa'asi'anaa fei haparaiamu.

¹⁸Ei baua gufufu, rona siba;
ma fei sibamu na nomai.

Na nodigimai fei au ba o'aa dududuaa ei ma'ea,
ma pono'aa ei nafimu, ei mamama'a,
ma ei apunaiamu ma ei rona fahonuaa fei haramu,
fipuinaa ei rona pa'i haraa ro'ou ma ei lomi—

ma ana ba o'aa fagianainaa
ei rona fagianainaa feni malagufu.”

¹⁹Ma fei humuu mei Haidaa i pafea na gigi ma i laloo humuna una fanunupa'aa fei bao fei fi'ugaiana. Ma na a'egime'aimai fei usida ma na meme'ai fei hugugu ma parara ma na rerere fei malagufu ma na ropa ei we'ia manumanu ale'ei mugoo.

Mei Pifine ma fei Dragon

12 ¹Ma na arewamai i pafea hepalo baua hilala i fananawalaiaa puda: hemea pifine na lalawainaa fei halo ma na ude i haroo pinena fei puda ma tao tabana ei hefua ma guapalo pi'u. ²Ina wareu ma aifabauana a'a fei fi'ina hamatee ba i wanini. ³Ma hepaldiai hilala na arewamai i pafea: hepalo baua roa dragon na pa'i olorompalo tabana ma hefua waduu taba ma olorompalo tao ei tabana. ⁴Fei wawana na rosiminaa hepalo a'a odumanu wagii minaa ei pi'u pafea ma nafa'inaa ro'ou i malagufu. Fei dragon na u i ma'aa mei pifine, mei ba i wanini ba i pisi'onomaa mei baduu ena na a waninimai. ⁵Ina waninaa hemea na'u wawane, mei ba i haparainaa minaa ei baua gufu a'a fei o, pa'afina iron. Ma mei baduu hemea na poronaa pafea a'a mei Haidaa ma a'a fei gutanana, fei gutaa haparaiana. ⁶Mei pifine na adigupenaa fawelei lomi haihai o guana a'a fei gutanana, fei pagi'augaa mei Haidaa, mei ba i wagi'inia laloo hefa pufaba'a ma enu pu'u ma oloroa pa'ania arewaa.

⁷Ma na pa'i fifo'aia i gufu pafea. Michael mawe ei alo'alona na fifo'ai a'a fei dragon ma ei alo'alona. ⁸Ma'uaa lomi ronamina faufau lalau ma rona pasidi'inaa fei gutanaa ro'ou i pafea. ⁹Fei baua dragon, rona bainafa'inia pu—fei wa'a mina mina, harana mei hani'u o Satan, mei i susuaninaa minaa feni malagufu. Rona bainafa'inia pu fipuinaa ei alo'alona.

¹⁰Ma una guainaa hefaa baua lao i pafea na ware ba:

“E'eni nawe nomai fei tela'ana,
fei faufau ma fei haparaiaa mei Haidaniaa o'ou,
ma fei foraforaa mei Christ.

Uaa mei i ware ba rona tata ei lofuu o'ou,
mei i ware ale'ei i pudaa mei Haidaa arewaa ma poi,
rona bainafa'inia pu.

¹¹Rona fugoinia

wagii fei namoo fei Na'uu Sipsipi
ma wagii fei u'ugaa ro'ou;
lomi ronamina haguua ei fawewenii ro'ou
ba ro'aa ma'auputoto a'a fei ma'ea.

¹²Si'ei, hamonei ni'eni'e, hamu'ou ena haroo pafea
ma hamu'ou ena hamona guta wagina!

Ma'uaa, a'a fei malagufu ma fei agi, hamuna fagiana,
uaa mei hani'u na upunaree a'a hamugua.

Inamina siba,
uaa ina aida ba fei auna na gu.”

¹³I'a fanunupa'ia fei dragon ba rona bainafa'inia malagufu, ina teteaa mei pifine, mei na waniniaa mei baduu wawane. ¹⁴Rona fanaa mei pifine guapaloei pau manuaa ba nei fidunaa a'a fei gutana, fei na pagi'audii fawelei lomi haihai o guana ba hefi'a ro'ado'o oma'aia laloo fei au, ei au ma hesuwi au ma i tauhafo panii fei wa'a. ¹⁵Ma na mumunisimiaa watauda ranuu poana fei wa'a ba i nugitonaa mei pifine a'a fei wanii ununa. ¹⁶Ma'uaa fei malagufu na hadumaa mei pifine mei hamatee na hawainaa poana ma hunumaa fei ranu, fei mumunisimiaa fei dragon i poana. ¹⁷Ma fei dragon namina siba a'a mei pifine ma na asi'aa ba i fifo'ai a'a ei dufuu na'una—ei rona neneraa ei wareaa mei Haidaa ma panarofaa fei u'ugaa Jesus.

13 ¹Ma fei dragon na^o ufalarai yei piye.

Fei Manulelele na Wala'amai Agi

Ma una fanunupa'aa hepalo manulelele fi lele'amai agi. Ina pa'i hefua waduu tabana ma olorompalo tabana ma hefua tao, hepalo pafoo hepapalo wadu ma pafoo hepapalo tabana na pa'i hepalo hara na warefafeloaa mei Haidaa. ²Maumau fei manulelele fanunupa'au ale'ei leopard, ma'uaa pinena ale'ei bear ma poana ale'ei lion. Fei dragon na fanaa fei manulelele fei faufauna, fei gutanana, gutaa hapara ma fei baua forafora. ³Hepalo ei tabaa fei manulelele na pa'i baua dibaa loralora, dibaa wadu, fei anaa i fama'eia, ma'uaa na mafo fei loralorana. Ma minaa feni ano, ronamina maduofa ma neneraa fei manulelele. ⁴Ei rama'a, rona losuinaa fei dragon uaa ina fanaa fei forafora a'a fei manulelele ma ana rona losuinia ma i'igai, “Hini i ale'ei fei manulelele? Hini i fifo'aipa'i a'ana?”

⁵Hemea na fani poaa fei manulelele ba nei warefa'agu'agui, warefafeloaa mei Haidaa ma fa'asi'anaa fei foraforana laloo gunaroo pa'ania ma guai puda. ⁶Ina warefafeloaa mei Haidaa, fei harana, fei gufunu mawe ei rona guta i gufu pafea. ⁷Ina pa'i fei faufau ba i fifo'ai a'a ei apunaiaa mei Haidaa ma muainaa ro'ou. Ma na tonaa fei forafora a'a minaa ei pai, gufu, rama'a u'ugai wareagufu ma baua gufu. ⁸Minaa ei rama'aa malagufu ro'aa losuinaa fei manulelele—minaa ei lomi haraa ro'ou laloo fei bu'uu harena, fei bu'uu fei Na'uu Sipsipi, fei rona fo'afama'eia wagii fei mamaraiamii feni malagufu.^p

^o 13:1 Hefi'a ne'ia ba *Ma yau na* P 13:8 O, *laloo fei bu'u, fei na ude a'a fei mamaraiamii feni malagufu, fei bu'uu harena, fei hapee fei Na'uu Sipsipi rona fo'afama'eia.*

⁹Hini na pa'i adiana nei guai.

¹⁰Nabaa nemea ba ro'aa fawadu'ainia bobo'aia,
ipowe wadu'ai.

Nabaa nemea ma'ema'ena wadu,^q
fei wadu i fo'afama'eia.

Wagii fei, ei apunaiaa mei Haidaa, ronei apitai ma oafagugu.

Na Wala'amai Malagufu fei Manulelele

¹¹Ma una fanunupa'aa hepalodiai manulelele fi lele'amai a'a feni malagufu. Ina pa'i guapalo wadu tabana ale'ei na'uu sipsipi, ma'uaa na wareware ale'ei dragon. ¹²Ina tonaa fei forafora fei rawarawa manulelele ba haduhaduna ma ware ba minaa ei rama'aa malagufu nei losuinaa fei rawarawa manulelele, fei nawe mafo fei loralorana, fei anaa i fama'eia. ¹³Ma ina bigi'aa ei baua hilalaa foigia ma ana na fapasiaree fei hafi pafea dinaree pu i pudaa ei rama'a. ¹⁴Si'ei ba ina bigi'aa ei hilala a'a ei faufau fei rawarawa manulelele, ina sifi'aa ei rama'aa malagufu. Ina ware ba ronei fa'ufalarainaa hepalo ale'ei haduo, hepalo ba i fani honua a'a fei manulelele, fei na paugia fei wadu ma'uaa ana fi guta. ¹⁵Ina tonaa fei faufau ba i fani faweweni a'a fei haduoo fei rawarawa manulelele ba i warepa'i ma ware ba hini lomi i losuinaa fei haduo, nei ma'e. ¹⁶Ana ina ware ba hememea nei tonaa fei lala i panina pepepe ma'au o pafoo rawana, minaa ei rona pa'i haraa ro'ou, o lo'e, na pa'i watauda manumanu, o lo'e, rona humuwai, o lo'e. ¹⁷Ma lomi nemea ba i pono o alo manumanu nabaa lomi na pa'i fei lala, fei na pa'i haraa fei manulelele o fei puduu wawarei fei harana.

¹⁸Sifeni feni ba onei pa'i fei apa'ifarawania. Hini na pa'i apa'ana nei wareinaa fei wareiaa fei manulelele, uaa fei, wawarei fei wareiaa hemea rama'a. Fei wareiana, 666.

Fei Na'uu Sipsipi ma ei 144,000

14 ¹Ma una fanunu ma ina u i ma'au fei Na'uu Sipsipi, na u pafoo fei Maugeni Zion ma i a'ana 144,000, ei rona pa'i fei harana ma fei haraa mei Amana pafoo rawaa ro'ou. ²Ma una guainaa hepalo manumanu na norai pafea ale'ei meme'ii unuu mamaua ma hefaa baa parara. Fei guaiuu ale'ei ei inaiaa ei harp. ³Ma rona laugaa hepalo manufau lauga i ma'aa fei gutanaa hapara, ei gunaroo manumanu, ei rona fawewenai mawe ei forafora. Lomi nemea na ono fei lauga, uniaa ei 144,000, ei ponohadiwe'ia a'a feni malagufu. ⁴E'ei lomi rona fa'ido'idonaa unuu ro'ou a'a ei pifine, uaa rona fanima'aiaa ana ro'ou ma fafa'arai ma i dinaia fei Na'uu Sipsipi, rona nenegia. Ina pono'aa ro'ou

^q 13:10 Hefi'a ne'ia ba *Nabaa nemea i fo'afama'ena wadu*

dupuaa rama'a ba ro'ou ale'ei rawarawa fana a'a mei Haidaa mawe fei Na'uu Sipsipi. ⁵Lomi hepalo sifi'a i lele'amai poaa ro'ou; lomi hepalo tataa ro'ou.

O'oduei Alo'alo

⁶Ma una fanunupa'aa hemeadi ai alo'alo na fidufidu haroo pafea ma i a'ana fei rawani'a warea, fei i udelao ba i u'ufanaa ei rona guta i malagufu—a'a minaa ei gufu, ei pai, ei rama'a u'ugai wareagufu ma ei mau rama'a. ⁷Ma ina warefabauana, “Ma'auaa mei Haidaa ma fani hawera a'ana, uaa na nodigimai fei au dududuana. Losuinaa mei na famamaraa fei pumanugawe, fei malagufu, fei agi ma minaa ei wediwedii ranu.”

⁸Mei fahelaguiaa alo'alo na neneramai ma ware, “Na pasi! Na pasi fei Baua Gufu Babylon, fei na fahunumaa minaa ei gufu a'a fei numana wine, fei i fapoapoinaa ro'ou a'a ei fiharoharoipa'aiana.”

⁹Ma mei fa'o'oduaa alo'alo na neneramai ma warefabauana, “Hini i losuinaa fei manulelele ma fei haduona ma tonaa fei tamatamana pafoo rawana o panina, ¹⁰hia ana i hunumaa fei wine, fei sibaa mei Haidaa, fei namina rata, fei na ipia laloo fei baraa fei sibana. Mei rama'a mei i fagianaa a'a fei babaiaa mugoo na gu'agu'a inamoaa ei apunai alo'alo mawe fei Na'uu Sipsipi. ¹¹Ma fei haguu fei fagianaa ro'ou i asi'anaa pafea ranimai ranimai. Lomi hepalo arewaa o poi gutafawenaia a'a ei rona losuinaa fei manulelele mawe fei haduona, o ei rona tonaa fei lalaa fei harana.” ¹²Sifeni hepalo manumanu ba ronei apitai wagina, ei apunaia, ei rona neneraa ei wareaa mei Haidaa ma oafagugufipui a'a Jesus.

¹³Ma una guainaa hepalo lao na norai pafea ma na ware, “Ne'i: Na pa'i hawegiaa ei ma'ea, ei ro'aa ma'e a'a mei Fasu e'eni ma nolao.”

Na ware fei Spiriti ba, “Hi'i, ropowe fawenai a'a fei bigi'aa ro'ou, uaa ei bigi'aa ro'ou i neneraa ro'ou.”

Fei Au Hufu'aa feni Malagufu

¹⁴Una fanunu ma i ma'au na pa'i hepalo po'iaa papalei ma mei “ale'ei na'uu rama'a” na guta pafoo fei papalei ma na pa'i taona, pa'afina gold ma na pa'i hepalo wararua wadu i panina. ¹⁵Ma hemeadi ai alo'alo na wala'amai a'a fei humuu mei Haidaa ma harofabauana a'a mei fi guta pafoo fei papalei, “Tonaa fei wadumu ma hufu, uaa fei au hufu'a na nodigimai, uaa fei malagufu na mara.” ¹⁶Si'ei, mei pafoo fei papalei na lalaninaa fei waduna pafoo feni malagufu ma hufu'aa feni malagufu.

¹⁷Hemeadi ai alo'alo na wala'amai a'a fei humuu mei Haidaa i pafea ma ana na pa'i wararua waduna. ¹⁸Ma hemeadi ai alo'alo, mei oma'aa fei hafi, noramiana a'a fei tawahafi na apunai na warefabauanainaa a'a mei hemeadi ai na pa'i fei wararua wadu ba, “Tonaa fei wararua wadumu

ma hufu'aa ei puroroaa fuua grape a'a fei pa'apa'aa fei malagufu, uaa rona mara.”¹⁹ Mei alo'alo na lalaninaloo fei waduna a'a fei malagufu, na dupuaa ei fua ma siminia a'a fei apiaa fofoo wine, fei sibaa mei Haidaa.²⁰ Rona hapunirataiaa ro'ou a'a fei apiaa fofoo wine auguu fei baua gufu ma na wigii namo wagii fei apiaa fofoo. Merena na fipupudui a'a fei taree tabaa fei hosi, malana ale'ei 1,600 stadia.’

Oloromeai Alo'alo a'a ei Olorompaloei Mau Funua Hafelo'a

15 ¹I pafea una fanunupa'aa hepalodiai pa'aa baua hilala: oloromea alo'alo a'a ei olorompalo a'apoo funua hafelo. Nenee e'ei, ipowe pedu fei sibaa mei Haidaa. ²Ma una fanunupa'aa fei ale'ei agi ba ina malewa, fihafuinaa hafi ma ei rona muainaa fei manulelele ma fei haduona ma fei wawarei harana, rona ufalarai yei piye. Mei Haidaa na fanaa ro'ou ei harp ³ma rona laugaa fei laugaa Moses, mei nafii mei Haidaa ma fei laugaa fei Na'uu Sipsipi:

“Na bauana ma na rawani ei bigi'amu mena Fasu,
mena Faufau Haidaa.

Ei maumaumu na wanewane ma fa'uai,
mena Hapara a'a minaa ei arewaa.

⁴Hini ba lomi i ma'auio,
ma lomi i fani hawera a'a fei haramu, mena Fasu?
Uaa ana yoi ua, mena na apunai.
Minaa ei baua gufu
rowemii losui i ma'amu,
uaa ei wanewanea bigi'amu nawe arewa.”

⁵Nenee fei una aranaa pafea ma na gigi fei humuu mei Haidaa poroporo, fei na pa'i fei U'uga lalona. ⁶A'a fei humuu mei Haidaa, rona wala'amai ei oloromea alo'alo fininaa olorompaloei mau funua hafelo. Ei susuu ro'ou namina malewa ua, namina agime ma na pa'i adii niniwai ro'ou, pa'afina gold. ⁷Ma hepalo a'a obaoei manumanu, ei rona fawewenai, na fanaa ei oloromea alo'alo ei olorompalo lopi pa'afina gold, ei na pepesu a'a fei sibaa mei Haidaa, mei fi oalao ranimai ranimai. ⁸Ma fei humuu mei Haidaa na pepesu a'a fei hagu wagii fei hawerana ma fei faufauna ma lomi hemea ba i wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa hawina ba ei olorompaloei mau funua hafelo i a'a ei oloromea alo'alo na pedu.

Ei Olorompalo Lopii fei Sibaa mei Haidaa

16 ¹Ma una guainaa hepalo baua lao noramiana wagii fei humuu mei Haidaa ma na warenaa a'a ei oloromea alo'alo ba, “I pafoo fei malagufu, wi ipiaa ei olorompalo lopi, ei na pa'i fei sibaa mei Haidaa lalona.”

r 14:20 Ale'ena 300 kilometres

²Mei rawarawaa alo'alo naree ipiaa fei lopina i pafoo fei malagufu ma a'a ei rona pa'i fei lalaa fei manulelele ma losuinaa fei haduona, rona tonaa ei baua loralora ma namina fi'ifafelo.

³Mei fahelaguiiaa alo'alo na ipiaa fei lopina pafoo agi ma na filoginaa namo fei agi ale'ei namoo ma'ea ma minaa ei manumanu laloo agi na ma'e.

⁴Mei fa'o'oduiaa alo'alo na ipiaa fei lopina i pafoo ei bauanai ma pusu'o ranu ma na filoginaa raraa. ⁵I dii, una guainaa mei alo'alo, mei oma'aa ei ranu na ware,

“Na wanewane fei dududuamu,
yoi, mena oifi oa eni, mena ona oa mina mina, mena Apunaia,
ma na wanewane fei;

⁶uaa rona fawiginaa namoo ei mamama'a mawe ei apunaiamu,
ma ona fani numaa ro'ou raraa ale'ei lagii ro'ou.”

⁷Ma una guainaa fei tawahafi na apunai na ware:

“Hi'i, mena Fasu, mena Faufau Haidaa,
na wanewane ma fa'uai fei dududuamu.”

⁸Mei fagunarooa alo'alo na ipiaa fei lopina i pafoo fei halo ma fei halo na tonaa fei faufau ba i faloranaa ei rama'a fei hafi. ⁹Ronamina rora a'a fei babaiaa fei ma rona umuaa fei haraa mei Haidaa, mei na oma'aa ei mau hafelo'a funua, ma'uaa, lomi rona'u filoginaa naranaraa ro'ou ma fani udugia a'ana.

¹⁰Mei fahaipaniaa alo'alo na ipiaa fei lopina i pafoo fei gutanaa fei manulelele, fei gutanaa hapara ma fei haparaiana nawemina roroma ua. Ronamina taduaa rawerawee ro'ou ei rama'a a'a fei fi'ia ¹¹ma rona umuaa mei Haidaniaa fei gufu pafea, uaa ei fi'ia ma loralora ro'ou, ma'uaa lomi rona'u filoginaa naranaraa ro'ou wagii ei bigi'aa ro'ou.

¹²Mei fa'olorooa alo'alo na ipiaa fei lopina i pafoo fei Baua Ranu Euphrates ma fei ranuna na nunu ba ei hapara noramiaa ro'ou anaa halo ronei pa'i talaa ro'ou. ¹³Ma una fanunupa'aa odumanuei hafelo'a^s spiriti, maumau ro'ou ale'ei mudau; rona wala'amai poaa fei dragon, poaa fei manulelele ma poaa mei sifisifi mamama'a. ¹⁴Ro'ou spiritii pigea ma rona bigi'aa ei hilalaa foigia ma aununaa a'a ei haparaa minaa feni ano ma figupuinaa ro'ou ba ronei fo'ai wagii fei baua arewaa mei Faufau Haidaa.

¹⁵“Fanunu, una nomai ale'ei hemea fafanao! Na pa'i hawegiana mei i werawera ma na pa'i susuna ba lomi i alawata ma mamafa.”

¹⁶Ma rona figupuinaa ei hapara fawelei rona roroinia Armageddon a'a warea Aramea.

¹⁷Mei fa'oloromeaa alo'alo na ipiaa fei lopina haroo pafea ma hepalo baua lao noranamai laloo fei humuu mei Haidaa wagii fei gutanaa

^s 16:13 Warea Greek *odumanuei loloaa*

hapara na ware ba, “Ina ha'ia!” ¹⁸Ma na pa'i a'egime'aiaa fei usida, na o'onu fei hugugu, na pararai fei parara ma namina bauanai fei rereaa fei malagufu. Lomi na pa'i rereaa feni malagufu ale'ei mina nopa'amii fei, namina ratadiai fei rerereaa fei. ¹⁹Fei baua gufu na ba'atawaranaa odumanu ma ei pusuo'lo gufu laloo ei baua gufu rona pasi. Mei Haidaa na nonominaa fei Baua Gufu Babylon, fei Bauana ma na fania fei bara, fei na mere a'a fei wine fei baua sibana. ²⁰Minaa ei gufu i pafoo agi rona pa'ai ua ma ei maugeni ana lomi ro'ou yei. ²¹I haroo pafea na ropagio i pafoo ei rama'a ei baua mugoo awataa ro'ou ale'ei 45 kilogram. Ma rona umuaa mei Haidaa wagii fei, uaa fei hafelo'a manumanu fei, namina rata.

Mei Pifine pafoo fei Manulelele

17 ¹Hemea ei olomea alo'alo, ei rona pa'i ei olorompalo lopi namii ware a'au ba, “Nomai, a fama'aio fei lagii mei pa'aa pifinee tala, mei fi guta pafoo watauda ranu. ²Ei haparaa feni malagufu, rona fiharoharoipa'ai a'ana ma ei rama'aa malagufu, rona poapoai a'a fei wine wagii ei fiharoharoipa'aiana.”

³A'a fei Spiriti mei alo'alo na noduginaa yau fawelei lomi haihai o guana. Ma yei una fanunupa'aa hemea pifine fi guta pafoo hefaa roa manulelele, fei na pepesu ununa a'a ei hara na warefafeloaa mei Haidaa ma na pa'i olorompalo taba ma hefua wadu wagina. ⁴Pomaa susuu mei pifine, marawi ma roa ma na agime fininaa gold, ei mau rawani mugoo ma ei pearl. Ina panarofaa hepalo bara, pa'afina gold, na mere a'a ei hafelo'a manumanu mawe ei loloa ei fiharoharoiiana. ⁵Pafoo rawana na pa'i fei warea fei:

MANUMANU OPA'AIA FEI BAUA GUFU BABYLON MEI INAA EI PIFINEE
TALA MAWE EI HAFELO'AA FENI ANO.

⁶Una fanunupa'ia ba mei pifine mei, na hunu poapoai a'a ei namoo ei apunaiaa mei Haidaa, ei namoo ei rona harenaa fei u'ugaa Jesus.

Ei u'a fanunuia, namina ba'arofo. ⁷Mei alo'alo na warenaa a'au ba, “Tani omina ba'arofo? Awe warefa'aio fei manumanu opa'aia a'a mei pifine ma fei manulelele, fei ina hugi pafona, fei na pa'i olorompalo taba ma hefua wadu. ⁸Fei manulelele ona fanunuia, mina na pa'i, ma'uaa lomi eni ma nefarani iwe wala'amai a'a fei walaloa lomi ia'iana ma tonaa fei arena. Ei rama'aa fei malagufu, ei lomi na pa'i haraa ro'ou laloo fei bu'uu harenaa wagii fei mamaraiamii feni ano, ro'aa ba'arofo ena rona fanunupa'aa fei manulelele, uaa mina na pa'i, ma'uaa lomi eni ma iwe nomai nefarani.

⁹“Wagii fei, nei bauanai apa'amu. Ei olorompalo taba ei, olorompalo maugeni, ei na guta pafoo ro'ou mei pifine. ¹⁰Ana haduoo ei olomea hapara. Haipani na pasi, hemea fi guta ma hemeadiai ataa nomai; ma'uaa, ena na nomai, ineido'o guta ma'ida. ¹¹Fei manulelele, fei nado'o

pa'i mina ma'uaa lomi eni, hia mei fafainaroaa hapara. Hia maroaa ei oloromea ma ipowe dinaa pedupeduna eni.

¹²“Ena fanunuamu hefua wadu, ro'ou ei hefua hapara, ei ana rotawe tonaa haparaiaa ro'ou, ma'uaa laloo heai hour ua, ro'aa to forafora ale'ei hapara fipui a'a fei manulelele. ¹³Hepalo ua naranaraa ro'ou ma ro'aa fanaa ei faufau ma forafora ro'ou a'a fei manulelele. ¹⁴Ro'aa fifo'aifipui a'a fei Na'uu Sipsipi, ma'uaa, fei Na'uu Sipsipi, i muainaa ro'ou, uaa hia mei Fasuu minaa ei fasu ma Haparaa minaa ei hapara—ma ro'aa oafipui a'ana ei lala'ana, rafeiana mawe ei nenerana, ei rona oafagugu.”

¹⁵Ma mei alo'alo na warenaa a'au ba, “Ei fanunuamu ranu, ei na guta pafona mei pifinee tala, haduoo ei rama'a, gupuu rama'a, baua gufu mawe rama'a u'ugai wareagufu. ¹⁶Fei fanunuamu fei manulelele ma ei hefua wadu, ro'aa fabidinaa unuu ro'ou mei pifinee tala. Ro'aa fagianainia ma fa'alawataia ma di'ininia; ro'awe hanaiaa pigiona ma fagu'anaa hia hafi. ¹⁷Uaa mei Haidaa na fafaiaa naranaraa ro'ou ba nei neneraa fei nunumiana wagii fei ugaiana ba i fanaa fei manulelele fei faufau ma forafora ro'ou ba nei haparai nopa'aloo fei ba nawe nomai ei wareaa mei Haidaa. ¹⁸Mei pifine ona fanunuia, haduoo fei baua gufu, fei na famamoaa ei haparaa feni ano.”

Na Pasi Babylon

18 ¹Nenee fei, una fanunupa'aa hemeadiai alo'alo fi nogio pafea. Na bauanai foraforana ma feni ano namina we'a a'a fei agimee ununa. ²Ina harofabauana ba:

“Na pasi! Na pasi fei Baua Gufu Babylon!
Hia nawe oanaa humuu ei pigea
ma pale a'a minaa ei hafelo'a^t spiriti,
mawe watauda ei mau loloaa spiriti
mawe ei hafelo'a manuffidau.

³Uaa minaa ei baua gufu, rona hunudigaa
fei poapoa wine wagii ei fiharoharoiiana.
Ei haparaa feni ano, rona fiharoharoifipui a'ana,
ma ei rama'a rona alo'alo ma ponopono a'a feni ano,
rona pa'i watauda manumanu wagii ei watauda manumanuna.”

⁴Ma una guainaa hepalodiai lao noramiana pafea na ware ba:

“Wala'amai a'ana, ena gufuu,
ba lomi hamo'aa tonaa
ei hafelo'ana ma ei fagianana;

⁵uaa ei hafelo'ana namina dupunaa i gufu pafea ma mei Haidaa na nonominaa ei bigifatatana.

^t 18:2 Warea Greek *minaa ei loloaa*

6 Fani a'ana ana ale'ei hia na fani;
 fani faguapoai lagina a'a tamanu na bigi'ia.
 Fani faguapoai numana a'a fei ana barana.

7 Fani fi'ia ma faloloa'ia a'ana
 ana ale'ei fei hawera ma rawani'a ina tonia ana unaia.
 I laloo naranarana na famamagugui,
 'Yau na guta ale'ei pifine hapara;
 yau abaa ma'esuabea,
 ma lomi ba awe aiwawasusu.'

8 Si'ei, laloo heai ua arewaa ei hafelo'ana iwe fua'onია:
 ma'ea, aiwawasusu ma mouabiabia.
 Fei hafi i gu'afamatalaia,
 uaa na pa'i faufauna mei i dududuia,
 mei Fasu, mei hia Haidaa.

9 "Ena rona fanunupa'aa fei haguna ei haparaa feni ano, ei rona fiharoharofipui a'ana ma tofipui a'ana ei rawani'a manumanuna, ro'aa ai'aigia ma aiwawasusu. 10 Ro'aa ma'aufafelo a'a fei fagianana ma ro'aa ufaraua ma mewai ba:

" 'Fagiana! Fagiana, yoi fena baua gufu,
 yoi Babylon, fena faufau baua gufu!
 Laloo heai ua hour ma ona tonaa fagianamu!'

11 "Ei rama'aa alo'aloa ma pono'ono'a a'a feni ano, ro'awe ai'aigia ma aiwawasusu uaa lomi nemea na fai ponodinaa ei manumanuu ro'ou—
 12 ei manumanu gold, silver, mau rawani mugoo, ei pearl; ei waduduu linen, purple, silk ma roa lawalawa; minaa ei mau haihai citron, ei manumanu ivory, rawani'a haihai, bronze, iron ma marble; 13 cinnamon ma spice, dufaa pao, myrrh ma frankincense, wine, pao olive, fei palaua na bauana pono'ana, wheat, buduma'ao ma sipsipi; hosi ma pale na pa'i welona; ma ei hudi unuu rama'a ma spiriti ro'ou.

14 "Ro'awe ware ba, 'Ei nunumiamu fua na apa'ai a'amu. Minaa ei manumanumu ma haweramu na apa'ai, fai lomi owe pa'ia.' 15 Ei rama'a rona aloaa ei manumanu ei ma to mugoo po'i a'a mei pifine mei, ro'aa ufaraua ma ma'aufafelo a'a fei fagianana. Ro'aa ai'ai ma aiwawasusu
 16 ma mewai ba:

" 'Fagiana! Fagiana yoi fena baua gufu,
 fena ona susuinaa fei linen na bauana pono'ana, purple, roa,
 agimana ale'ei gold, ei rawani'a mugoo ma ei pearl!

17 Laloo heai ua hour ei watauda manumanu
 nawemina hafelopa'ai!'

"Minaa ei rapi'a i agi ma minaa ei rona taletale pafoo ei baua wa mawe minaa ei dia'agi, ro'awe ufaraua. 18 Ena rona fanunupa'aa fei haguna, ro'awe ware, 'Haa, na pa'i gufu namina rawani ale'ei mina?' 19 Ro'awe

larosimai piye pafoo tabaa ro'ou fininaa ai'aiga ma aiwawasusua ma mewai ba:

“Fagiana! Fagiana, yoi fena baua gufu fena,
i a'amu minaa ei baua wa agi,
rona to mugoo po'ii ro'ou!

Laloo heai ua hour ona tonaa fagianamu!

20 Onei ni'eni'e wagii fei fagianana, fena gufu pafea!

Ni'eni'e ena apunaiaa mei Haidaa
ma ena apostle mawe ena mamama'a!

Mei Haidaa na dududuia wagii fei bigi'ana a'a hamu'ou.’ ”

21 I dii, hemea faufau alo'alo na poro'aa fei baua mugoo lala'ana ale'ei hepalo baua na'ana'a ma bainafa'inaa agi ma ware ba:

“A'a fei mau ba'ananarai pani
ro'awe siminaa pu fei baua gufu Babylon
ma fai lomi o'aa fanunupa'idinia.

22 Ei laugaa ei hafugaa harp, ei rama'aa lalauga,
ei hugufaa flute ma maniwa,
fai lomi o'aa guaipa'idinaa ro'ou.

Lomidiai ba nemea bigibigi'a
i bigi i lalomu.

Fai lomi o'aa guaipa'idinaa
roiaa hai.

23 Fai lomidiai i we'a
ei we'ai i a'amu.

Fai lomidiai ba o'aa guaipa'idinaa
lao ei wawane ma pifine lalaia.

Ei rama'a alo'aloa ma pono'ono'a a'amu mina,
ronamina mua a'a feni ano.

A'a ei maumau puala ona pa'i,
minaa ei baua gufu na pasi wagina.

24 A'a mei pifine mei, na pa'i fei namoo ei mamama'a
ma ei apunaiaa mei Haidaa,
mawe minaa ei fo'afama'ea hefi'a yeni malagufu.”

Hallelujah

19 ¹Nenee fei, una guainaa fei meme'ii unuu hefaa baua gupuu rama'a i gufu pafea ba:

“Hallelujah!

Fei tela'ana ma hawera ma faufau,
manumanuu mei Haidaniaa o'ou,

2 uaa na fa'uai ma wanewane ei dududuana.

Ina fagianainaa mei pa'aa pifinee tala,

mei na fafelooa feni ano a'a ei fiharoharoipa'aiana.

Mei Haidaa na fani lagina uaa a'a fei namoo ei nafina.”

³Ma rona mewaidiai ba:

“Hallelujah!

Na lele'ata'amai fei hagu

a'a mei pifine mei ma dinaa pafea ranimai ranimai.”

⁴Ei enu pa'ania ma gunaroa forafora mina mina mawe ei gunaroa manumanu na pa'i fawewenii ro'ou, rona fapasinna pu ma losuinaa mei Haidaa, mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara. Ma rona mewaiware ba:

“Amen, Hallelujah!”

⁵Ma hepalo lao noranamai a'a fei gutanaa hapara na ware ba:

“Uduginaa mei Haidaniaa o'ou,

minaa hamu'ou ena nafina,

hamu'ou ena hamona ma'auia,

hamu'ou ena na pa'i baua haraa hamu'ou

ma hamu'ou ena lomi!”

⁶Ma una guainaa hefaa baua gupuu rama'a, ale'ei pasiaa mamaua ma parara ma rona mewaiware ba:

“Hallelujah!

Uaa mei Fasu, mei Haidaniaa o'ou,

mei Faufaua fi haparai.

⁷Onei ni'eni'e ma wiwiwidi

ma uduginia!

Uaa fei lalaiaa fei Na'uu Sipsipi na nodigimai ma mei harona na hawegidii.

⁸Rona haweginaa mei harona

a'a fei linen bauana pono'ana,

fei rona pagifarawaninia,

fei na agime ma po'i.”

(Fei linen fei, na haduoinaa ei wanewane bigi'aa ei apunaiaa mei Haidaa.)

⁹Ma mei alo'alo na warenaa a'au ba, “Ne'i ale'ei ba: ‘Na pa'i hawegiaa ro'ou, ei ina lala'aa ro'ou ba ronei nomai a'a fei hananaa fei Na'uu Sipsipi!’ ” Ma na warediai ba, “E'eni, eni fa'uaia wareaa mei Haidaa.”

¹⁰A'a fei una fapasi i pinena ba a losuinia. Ma'uaa ina warenaa a'au ba, “Apuna bigi'aa fei! Yau ana hemea nafi ale'ei yoi ma ei lofumu, ei rona panarofaa fei u'ugaa Jesus. Losuinaa mei Haidaa! Uaa fei u'ugaa Jesus, sifei fei spiritii fei diware'auga.”

Mei Rapi'aa fei Po'iaa Hosi

¹¹Una fanunupa'aa fei gufu pafea na gigi ma i ma'au na pa'i hepalo po'iaa hosi, mei rapi'a pafona, rona roroinia ba Oafagugu ma Fa'ua. A'a

fei wanewanea, i fadududu ma fa'asi'anaa fifo'aia. ¹²Guei pudana ale'ei weguweguaa hafi ma pafoo tabana na pa'i watauda tao. Ina ne'i haraa ununa, fei lomi hemea na apa'ia, ana unaia. ¹³Ina hawegi a'a hefaa hawaa ugu, fei na pa'i namo wagina ma fei harana, fei Wareaa mei Haidaa. ¹⁴Ei rama'aa fo'aa i pafea, rona nenegia pafoo ei po'iaa hosi ma susuu ro'ou, ei linen bauana pono'ana, ei na po'i malewa. ¹⁵Na lele'amai poana fei wararoa wadu, fei ba i fagianainaa ei baua gufu. "I famamooa ro'ou fininaa fei o hapara, pa'afina iron." Ina hapuninaa fei fofoo wine, fei na haduoinaa fei sibaa mei Faufau Haidaa. ¹⁶Pafo fei hawaa uguna ma fei hafauna na ne'i fei hara:

HAPARAA EI HAPARA MA FASUU EI FASU.

¹⁷Ma una fanunupa'aa hemea alo'alo na u laloo fei halo ma na mewaifabauana a'a minaa ei manufidufidu, ei roi fifidau haroo pafea ba, "Nomai, figupui ba o'aa guta wagii fei baua hananaa mei Haidaa ¹⁸ba hamonei hanaiaa ei pigioo ei hapara, bauaniaa fo'aa, faufau rama'a, ei hosi ma ei rapi'aa ro'ou ma pigioo minaa ei rama'a, humuwa ma abaa humuwa, ei rona pa'i baua haraa ro'ou ma ei lomi."

¹⁹Ma una fanunupa'aa fei manulelele ma ei haparaa feni malagufu ma ei fo'aa ro'ou, rona figupui ba ro'aa fifo'ai a'a mei rapi'a pafoo fei hosi mawe ei fo'aa i a'ana. ²⁰Ma'uaa rona patarofaa fei manulelele fipuinaa mei sifisifi mamama'a, mei nado'o bigi'aa ei hilalaa foigia ba i hadumaa fei manulelele. A'a ei hilala ei, ina sifi'aa ei rona tonaa fei lalaa fei manulelele ma losuinaa fei haduona. Ana lagu'ei fawewenai ma rona siminaa lagua pu a'a fei hafi, fei fi gu'agu'a ma na pa'i babaiaa mugoo wagina. ²¹Rona paugifama'ena ei dufuu ro'ou wagii fei wadu, fei i lele'amai poaa mei rapi'a pafoo fei hosi ma minaa ei manufidufidu, rona hanafamagu a'a ei pigioo ro'ou.

1000 Igisimasi

20 ¹Ma una fanunupa'aa hemea alo'alo fi upugio gufu pafea fininaa fei gigigii fei walaloa lomi ia'iana ma na pa'i hepalo baua alatai i panina. ²Ina patarofaa fei dragon, fei wa'a mina mina, fei hia hani'u, o Satan ma na faugia ba nei oa ale'ei laloo hefa pufaba'a igisimasi. ³Ina siminia laloo fei walaloa lomi ia'iana, fawil'ia ma lotomia ba inei'aa sifidinaa ei baua gufu nopa'aloo fei ia'iaa fei hefa pufaba'a igisimasi. Nenee fei, te ropowe alafatatalania ma'ida.

⁴Una fanunupa'aa ei gutanaa hapara, ei rona guta pafona, ei rona tonaa fei forafora ba ro'aa fadududu. Ma una fanunupa'aa ei spiritii ei na mosu huaa ro'ou, uaa fei u'ugaa ro'ou Jesus ma fei wareaa mei Haidaa. Lomi rona losuinaa fei manulelele o fei haduona ma lomi rona tonaa fei lalana i pafoo rawa o panii ro'ou. Rona weradiai ma haparaifipui a'a Christ laloo hefa pufaba'a igisimasi. ⁵(Ei dufu ma'ea, lomi rona weradiai

nopa'aloo fei ia'iaa fei hefa pufaba'a igisimasi.) Sifei fei rawarawa asi'ana. ⁶Ei rama'a i pa'i hawegia ma apunaiaa ro'ou wagii fei rawarawa asi'ana. Fei faguapalooa ma'ea lomi i famomoaa ro'ou, ma'uaa rowe ale'ei ei bauaniaa humuu mei Haidaa ma Christ ma ro'aa haparaifipui a'ana laloo hefa pufaba'a igisimasi.

Fei Fagianaa Satan

⁷I'a pedu fei hefa pufaba'a igisimasi, ropowe alaraa Satan a'a fei bobo'aiana. ⁸Ma iwe talaisifi'aa ei baua gufu a'a obaoei walasusuu feni malagufu—Gog ma Magog—ba i papa'ifipuinaa ro'ou a'a fei fifo'aia. Pudu ro'ou ale'ei ei piyee feni malagufu. ⁹Rona talaifaweloinaa faweleei rona guta wagina ei apunaia, ei na haguua ro'ou mei Haidaa, fei na pa'i ei rafeiana wagina. Na pasigio hafi pafea ma gu'afamatalaiaa ro'ou. ¹⁰Mei hani'u, mei na sifi'aa ro'ou, mei Haidaa na siminia laloo fei huapu, fei na gu'agu'a ei babaiaa mugoo wagina, ana fei inado'o siminaa fei manulelele ma fei sifisifi mamama'a wagina. Ropowe tonaa fagianaa ro'ou arewaa ma poi ranimai ranimai.

Rona Tonaa Dududua ei Ma'ea

¹¹Ma una fanunupa'aa hefaa baua po'iaa gutanaa hapara ma mei i guta wagina. Fei malagufu ma fei pumanugawe, laguna apa'ai inamoana ma lomi gutanaa lagua. ¹²Ma una fanunupa'aa ei ma'ea, ei na pa'i baua haraa ro'ou ma ei lomi, rona u i ma'aa fei gutanaa hapara ma ina lami'aa ei bu'u. Ma ina lami'aa hepalodiai bu'u, fei bu'uu harena. Ma ina dududuaa ei ma'ea ana ale'ei ei bigi'aa ro'ou, ei na pana haraa ro'ou laloo ei bu'u. ¹³Ei ma'ea laloo agi, rona lele'amai ma ana rona lele'amai ei ma'ea a'a fei gufuu ma'ea ma Hades ma hememea rama'a na tonaa dududuana ana ale'ei ei bigi'ana. ¹⁴Ma ina siminaa fei gufuu ma'ea ma Hades i laloo fei hafi. Fei hafi, sifei fei faguapooa ma'ea. ¹⁵Hini lomi harana laloo fei bu'uu harena i siminia i laloo fei hafi.

Manufau Jerusalem

21 ¹Ma una fanunupa'aa hepalo manufau pumanugawe ma malagufu, uaa fei rawarawa pumanugawe ma malagufu na apa'ai ma fai lomi agi. ²Una fanunupa'aa fei Gufu Apuna, fei manufau Jerusalem fi nogio pu noranamai pafea a'a mei Haidaa ma na hawegidii ale'ei hemea fananamai pifinee lalaia i nomai a'a mei harona. ³Ma una guainaa hepalo baua lao na nomai a'a fei gutanaa hapara ma ware, “Eni fei gufuu mei Haidaa i oa a'a ei rama'a ma i oafipui a'a ro'ou. Ro'aa oanaa rama'a gufuna. Ma mei Haidaa i oanaa Haidaniaa ro'ou. ⁴I huguaa ranu puda minaa ro'ou. Fai lomi ma'ea o faloloa'ia o ai'aiga o fi'ia, uaa fei watanai maumau mina, na falogidigilao.”

⁵Mei fi guta wagii fei gutanaa hapara na ware ba, “U'ei famanufaunaa minaa ei manumanu!” Ma ina ware ba, “Ne'i'augaa feni, uaa eni warea, inapa'aa rawani ma fa'uai.”

⁶Ina warenaa a'au ba: “Ina pedu. Yau fei Alpha ma fei Omega, fei Rawarawa ma fei Pedupedu. Hini na sigigi, a fani numana lomi pono'ana a'a fei ranuu harena. ⁷Hini i mua ipowe tonaa minaa e'eni manumanu e'eni ma yau a oanaa Haidaniana ma hia, i oanaa na'uu. ⁸Ma'uaa ei mama'auhafelo, ei abaa narafawe'ia, ei hafelo'a, ei rona fo'afama'e, ei fitatafipa'aia, ei rona bigi'aa ei siafa, ei rona losuinaa ei hidaa sifisifi mawe minaa ei sifisifi—gutanaa ro'ou i wagii fei hafi na gu'agu'a fininaa babaiaa mugoo. Sifei, fei faguapooa ma'ea.”

⁹Hemea ei oloromea alo'alo, mei na pa'i olorompalo lopi, ei na pepesu a'a ei olorompalo a'apoo mau funua hafelo namii ware a'au, “Nomai, a fama'aio mei pifinee lalai, mei haroo fei Na'uu Sipsipi.” ¹⁰Ma a'a fei Spiriti ina poronaa yau a'a hefaa baua tarea maugeni ma fama'au fei baua gufu apuna, Jerusalem fi nogio noramiana i pafea a'a mei Hidaa. ¹¹Ina we'a a'a fei haweraa mei Hidaa ma fei agimena ale'ei hepalo pa'aa rawani'a mugoo ale'ei jasper, namina malewa ale'ei crystal. ¹²Ina pa'i hepalo baua tarea nono ma hefua ma guapalo poaa fanefane wagina ma hefua ma helagui alo'alo a'a hepapalo poana. Fei ne'ia wagii ei poaa fanefane, ei haraa ei hefua ma guai pai Israel. ¹³Odumanu poaa fanefane i pepepe rai, odumanu i pepepe oala, odumanu i pepepe hara'uu ma odumanu i pepepe hafa. ¹⁴Fei nonoo fei baua gufu na pa'i hefua ma guapalo fasu'ufufugoi ma pafoo hepapalo na pa'i ei haraa ei hefua ma helagui apostle fei Na'uu Sipsipi.

¹⁵Mei alo'alo, mei na fiwarewarei a'au, na pa'i hepalo mau o, pa'afina gold ba i tapainaa puduu malaa fei gufu, ei poaa fanefanena ma ei nonona. ¹⁶Fei baua gufu na pa'i obao nonona ma malaa hepapalo nonona na fimina'ei—manafana ma malana na fimina'ei ua. Mei alo'alo na tapainaa fei malaa fei gufu ma puduu fei malana ale'ei 12,000 stadia^u ma fei manafana ma tarena ana ale'ei. ¹⁷Ina tapainaa fei nono ma fei pi'oduana^v ale'ei 144 cubit^w —ale'ei fei tatapai rama'a, fei i tapaina mei alo'alo. ¹⁸Fei pa'afii fei nono, pa'aa jasper ma fei baua gufu, gold ua—lomi ma'idadiai manumanu wagina ma na ramarama ua. ¹⁹Ei fasu'ufufugoi ei nonoo fei baua gufu, rona haweginaa watauda ei maumau rawani'a mugoo. Fei rawarawa fasu'ufufugoi, jasper, fei faguaiana, sapphire, fei fa'oduaiana, chalcedony, fei fa'obaoana, emerald, ²⁰fei fahaipaniana, sardonyx, fei fa'oloroana carnelian, fei olorompaloana, chrysolite, fei fafainaroana, beryl, fei fafaimpaloana, topaz, fei fahefuana, chrysoprase, fei fahefuamapaloana, jacinth ma

^u 21:16 Ale'ena 2,200 kilometres ^v 21:17 O, tarena ^w 21:17 Ale'ena 65 metres

fei fahefua ma guapaloana, amethyst.^x ²¹Ei hefua ma guapalo poaa fanefane, pa'afii ro'ou, pearl. Hepapalo poaa fanefane, minaa pearl ua. Fei baua talaa fei baua gufu fei, minaa gold ua ma na ramarama.

²²Lomi una fanunupa'aa hepalo humuu mei Haidaa laloo fei baua gufu fei, uaa mei Fasu, mei Faufau Haidaa ma fei Na'uu Sipsipi, lagua ale'ei fei humuna. ²³Lomi bigi'aa fei halo, o fei puda a'a fei baua gufu fei ba lagunei fawe'ainia, uaa fei haweraa mei Haidaa na fawe'ainia ma fei Na'uu Sipsipi ale'ei we'ai lalona. ²⁴Ei rama'aa ei gufu rona talai a'a fei we'aina ma ei haparaa fei malagufu rowe wadu'ainaa lalona fininaa ei haweraa ro'ou. ²⁵Lomi ba iwe fare'i ei poaa fanefanena, uaa lomi i pa'i poi yei. ²⁶Ei rama'aa ei baua gufu, rowe wadu'ia fininaa ei hawera ma honuaa ro'ou. ²⁷Lomi iwe pa'i hepalo loloaa manumanu i wadu'ia. Ana lomi i wadu'ia nemea i bigi'aa ei maumau famamafaa, o sifisifi'a, ma'uaa, uniaa ei na pa'i haraa ro'ou laloo fei bu'uu harenuaa fei Na'uu Sipsipi.

Fei Ranu Harenua

22 ¹I dii, mei alo'alo na fama'aiau fei udeaa fei baua ranuu harenua, namina malewa ale'ei crystal ma na wigimai a'a fei gutanaa haparaa, fei gutanaa mei Haidaa mawe fei Na'uu Sipsipi, ²na wiginaloo memewaa fei baua tala i laloo fei baua gufu. Ma guapepei adii fei ranu na habe fei haihai harenua ma ina pa'i hefua ma guapalo au hufu'a. Hepalo laloo hepapaloo ei hefua ma guapalo puda. Ma ei rau fei haihai, fapedupedu funuaa ei rama'aa ei baua gufu. ³Fai lomi i pa'i umua. Fei gutanaa haparaa mei Haidaa mawe fei Na'uu Sipsipi i ude laloo fei baua gufu ma ei nafina, rowe losuinia. ⁴Ro'aa ma'a pudana ma fei harana i pafoo rawaa ro'ou. ⁵Fai lomi i pa'i poi. Fai lomi bigi'ana fei we'ai o fei we'aa fei halo, uaa mei Fasu, mei Haidaa i we'ainaa ro'ou. Ma ro'ou ale'ei hapara ranimai ranimai.

⁶Ma mei alo'alo na warenaa a'au ba, “Eni warea eni napa'aa rawani ma fa'uai. Mei Fasu, mei Haidaniaa ei spiritii ei mamama'a na aloaa mei alo'alona ba nei fama'aa ei nafina tamanu anaa i nomai.”

Jesus fi Nomai

⁷“Fanunu, anaa a nomai! Na pa'i hawegiana mei i neneraa ei diware'auga i laloo feni bu'u.”

⁸Yau, John, meni na guainaa eni manumanu eni ma fanunuaa e'ei. Ma ei a guainia ma fanunuia, una fapasi i pinee mei alo'alo ba a losuinia, mei na fama'aiau eni manumanu. ⁹Ma'uaa ina warenaa a'au ba, “Apuna bigi'aa fei! Yau ana nafi ale'ena yoi ma ei lofumu, ei ro'ou mamama'a mawe minaa ei rona neneraa ei wareaa feni bu'u. Losuiniaa mei Haidaa!”

^x **21:20** Hefi'a ei mugoo, lomi rona pa'aa aida ba batana'i ei maumau ro'ou.

¹⁰Ma ina warenaa a'au ba, “Apuna obainaa ei diware'augaa feni bu'u, uaa fei au na rafi'i. ¹¹Hini ana fi bigifatata, faninaa nunumiana; hini ana fi bigifafelo, faninaa nunumiana; hini ana fi bigifarawani, faninaa nunumiana; hini ana fi fafa'arai faninaa nunumiana.”

¹²“Fanunu, anaa a nomai! Fei pono'a, i a'au ma a fani pono'aa hememea ana ale'ei ei bigi'ana. ¹³Yau fei Alpha ma fei Omega, fei Ma'a ma fei Mugi, fei Rawarawa ma fei Pedupedu.

¹⁴“Na pa'i hawegiaa ei rona fesuaa ei hawaa uguu ro'ou uaa i ugainaa ro'ou mei Haidaa ba ro to a'a fei haihai harena ma wadu'ai a'a ei poaa fanefanee fei baua gufu. ¹⁵I augu, ei ponoto, ei rona bigi'aa ei mau siafa, ei fitatafipa'aia, ei rona fo'afama'e, ei rona losuinaa ei haidaa sifisifi ma minaa ei rona refubigi'aa ei sifisifi.

¹⁶“Yau, Jesus, una aloawii mei alo'alou ba nei u'ufanio' feni u'uga a'a ei losuu. Yau fei Wara ma Pai David ma fei agimee Pi'u Arewaa.”

¹⁷Fei Spiriti ma mei pifine lalaia, laguna ware ba, “Nomai!” Ma hini na guainia, ana nei ware ba, “Nomai!” Hini na sigigi, fanoramai; ma hini na pa'i nunumiana, nei tonaa fei ranuu harena, lomi pono'ana.

¹⁸U'ei aweinaa minaa ei rona guainaa ei diware'augaa feni bu'u: Nabaa nemea i augaa hepalodiai warea pafoo feni, mei Haidaa ana i pafoinaa fagianana wagii ei mau funua hafelo, ei na u'udigia feni bu'u. ¹⁹Ma hini na tosiminaa hepalo wareaa wagii feni bu'uu diware'auga, ana i tohadiwe'inia a'ana mei Haidaa, tamanu ina pa'i wagii fei haihai harena ma tamanu ina pa'i laloo fei baua gufu apuna, fei na u'udigia feni bu'u.

²⁰Mei i u'ugaa eni manumanu eni na ware ba, “Hi'i, anaa a nomai eni.” Amen. Nomai, mena Fasu Jesus.

²¹Fei rawani'aa mei Fasu Jesus i ude a'a ei apunaiaa mei Haidaa. Amen.

Glossary

AARON (Luke 1:5; Acts 7:40; Hebrews 5:4; 7:11; 9:4)

Aaron, hia pai LEVI. Levi, hia hemea ei hefua ma helagui baduu wawane, na'uu JACOB. Aaron, hia mei rawarawa bauaniaa HUMUU MEI HAIDAA.

Ana hia uma'ua lofuu MOSES ma laguna fa'asianaa ei ISRAEL wagii fei au ro'aa di'ininaa EGYPT.

Dupuaa ei hefua ma helagui pai Israel, mei Haidaa na uniaa Aaron ba hia bauaniaa ro'ou wagii fei ona, fei na nusu. Ma rona augaa fei o fei laloo fei BAO FI'UGAIA. Fanunu Numbers 17:1-10, Hebrews 9:4. Labaginaa LEVI, MOSES.

ABEL (Matthew 23:35; Luke 11:51; Hebrews 11:4; 12:24)

Abel ma Cain, rawarawa na'uu Adam ma Eve. Abel, hia umugii Cain. Labaginaa CAIN.

ABRAHAM —

Abraham, hia amaa ei ISRAEL. Mina, mei Haidaa na warenaa a'ana ba nei di'ininaa gufuna ma dinaa a'a fei gufu ba i fania.

Abraham na guania ma labaginaa fei manufau gufuna. Fei gufu fei, ISRAEL.

Mei Haidaa na bigi'aa fei rawarawa fi'ugaia a'ana. Ina ware ba Abraham ma ei paina, pa'aa haguna ma ba i oma'aa ro'ou nabaa ro'aa nenegia.

Abraham na lalainaa SARAH ma lomi lagunado'o pa'i na'uu lagua nopa'aloo fei ba lagunawe sisiginaa raudei. Mei Haidaa na bigi'aa hepalo foigia a'a lagua ma na wanininaa hemea baduu wawane, harana Isaac.

Labaginaa ISAAC.

ADAM (Luke 3:38; Romans 5:14; 1 Corinthians 15:22, 45; 1 Timothy 2:13, 14; Jude 14)

Adam, hia mei rawarawa famamaraa mei Haidaa wagii fei dupuana piye.

A'a mei harona EVE, lagua rawarawa rama'a barafeaa ei wareaa mei Haidaa. A'a fei ma i dii, minaa ei rama'a, rona bigifafelo.

Laloo 1 Corinthians 15:45, na ware ba Jesus Christ, hia mei a'apoo Adam uaa na fatela'anaa ei rama'a a'a ei hafelo'aa ro'ou.

AGATE (Revelation 21:19)

Agate hepalo fananamaia mau mugoo.

ALABASTER (Matthew 26:7; Mark 14:3; Luke 7:37)

Hemea pifine na tonamai hefa dufaa pao ba i hapigaa pinee Jesus. Fei pao fei, na ude laloo hepalo pe'i bigi'aa ro'ou hefa mau mugoo harana alabaster.

ALO'ALO —

Ei alo'alo, ro'ou paniaa panii Mei Haidaa ma rona oa inamoana. Ro'ou aba rama'a uaa spiriti. Lomi o fanunupa'aa ro'ou nabaa lomi rona fa'arewamai.

Bigi'aa ro'ou ba oma'aa ei rama'a, ei rafeiaa ro'ou mei Haidaa. (Acts 12:6-11; 27:23; Hebrews 1:14). Nefarani rona umuinaa ei wareaa mei Haidaa.

Mei famamoaa ro'ou Michael (Jude 9). Gabriel, hia hemeadiai baua alo'alo (Luke 1:19, 26).

ALOE (John 19:39)

Aloe hepalo marasin na dufa, bigi'aa ro'ou ranuu hepalo mau guana. Ei Jew rodo'o hapiginaa ei ma'ea wagina nene iwe i'ifai.

ALPHA (Revelation 1:8; 21:6; 22:13)

ALPHA fei rawarawa ne'ia laloo fei alphabet ei Greek ma OMEGA (Labaginia) fei a'apona. Laloo Revelation fei ba Jesus, hia Alpha ma Omega si'ei ba hia rawarawa ma a'apoo wagii minaa ei manumanu.

AMEN (Romans 1:25; 9:5; 1 Corinthians 14:16; 2 Corinthians 1:20)

Wagii fei wareaa gufuu ei Jew, hanuu fei warea Amen ba pa'aa fa'ua.

Revelation 3:14 na ware ba Jesus, hia mei Amen uaa hia fei fa'uaia.

AMETHYST (Revelation 21:20)

Amethyst hepalo mau fananamaia mau mugoo.

APOSTLE

— Jesus nado'o rafeinaa hefua ma helagui ba ro'ou apostle. (Matthew 10:1-4; Mark 3:13-19; Luke 6:12-16).

Rona oafipui a'ana ma ina feroinaa ro'ou. Rona fanunupa'ia ei i asi'adiai. Ina aloaa ro'ou ba ronei u'ugaa fei rawani'a warea.

Laloo fei bu'u Acts, Paul ma Barnabas ma nene, hefi'a diai, rona roroinaa ro'ou apostle. Ana Jesus na rafeinaa ro'ou ma aloaa ro'ou ba ro'aa bigi'aa ei bigi'ana. Fei pa'aa hanuu apostle ba “ei rama'a aloana”.

AREOPAGUS (Acts 17:19-22, 34)

Areopagus haraa hepalo maugeni laloo fei baua gufu Athens. Ei bauaniaa fei gufu fei, rona'aida figupui pafona. Si'ei fei gupu fei, rona roroinaa ro'ou ei Areopagus.

ARTEMIS (Acts 19:24-35)

Artemis hemea pifine haidaa sifisifi rona'aida losuinia fawelei Asia.

BAAL (Romans 11:4)

Baal hepalo manumanu rona'aida losuinia ale'ei haidaa.

Mina mina, rotawe dinaa fei gufuu ro'ou ei Israel, ei rama'a yei, rona'aida losuinia.

I dii, ei Israel ana ronawe losuinaa Baal ma namina siba a'a ro'ou mei Haidaa.

BABAIAA MUGOO (SULPHUR) (Revelation 9:17)

Babaiaa mugoo (anefaa harana warea pidaua ba brimstone).

Fei pomana rewaa rau tao ma fei ale'aleana na agime ma na rata malelena. Rona biginaa hara'uu waduhafi.

BABYLON

— Babylon hepalo baua gufu. Mina, ei Babylon na fifo'ai a'a ei Israel ma muainaa ro'ou. Rona fahumuwaninaa ei Israel ma fatalainaa ro'ou dinaa Babylon. Ei Israel na guta yei oloromfua pa'aniaa igisimasi. (Matthew 1:11, 12, 17; Acts 7:43).

Laloo fei Bu'u Revelation (Revelation 14:8; 17:5; chapter 18) na wareaa hepalo gufu Babylon. Hefi'a rona nara ba na haduoinaa Rome. Ana na ware ale'ei laloo 1 Peter 5:13.

BALAAM (2 Peter 2:15; Jude 11; Revelation 2:14)

Balaam hemea mamama'aa mei Haidaa. Na pa'i hefi'a Moab na bidibidi unuu ro'ou a'a Israel. Mei haparaiaa ro'ou, Balak. Ina nunuminia ba Balaam nei umuaa ei Israel ba ei fo'aa nei muaipa'aa ro'ou.

Balaam na poni pafoo hepalo donkey, ma'uua ei ba i re umuaa ei Israel, fei donkey na u ua hamatee na lawagia hemea alo'alo. Lomi na fanunupa'aa mei alo'alo Balaam ma si'e'i ba lomi na poni fei donkey, ina sibahafugia ma nawe hota'ia fei donkey.

Hee, lomi na umuaa ei Israel Balaam uua nawe aida ba na haweginaa ro'ou mei Haidaa. Fanunu Numbers 22-24.

BAO FI'UGAIA (Hebrews 9:4; Revelation 11:19)

Fei bao fi'ugaia, faduaa ro'ou haihai ma rona hawainaa gold. Nofina, guapaloei na'a na ne'i pafona ei hefua wareaa mei Haidaa (Hebrews 9:4,5). Ei Israel rona poro'ia ei ro'aa tatalai yei lomi haihai o guana ma rona'aida augia laloo fei HUMU MEI HAIDAA POROPORO.

BARAK (Hebrews 11:32)

Barak hemea baua famamoaa ei Israel. Ina noduginaa ro'ou a'a ei fifo'aia ma muainaa hepapa gufu. Fanunu Judges 4-5.

BARLEY

— Barley hepalo mau lau guana ana ale'ei wheat. Rona'aida biginaa faraa pidaua a'a ei launa.

BAUANIAA HUMUU MEI HAIDAA (PRIEST)

— Mei Haidaa na rafeinaa ei bauaniaa humuna ba ronei fani fana a'ana uua ei Israel.

Wagii fei au Jesus rona fani fana a'a fei humuu mei Haidaa yei Jerusalem. Ro'ou pai Aaron dupuaa ei upuu Levi (labaginaa AARON ma LEVI).

Mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa (high priest), hia pafoo ro'ou. Hemea pa'aa bauania i panarofaa fei bigi'ana fei laloo heai ua igisimasi ma nenee fei hemeadi. Ana unaia i wadu'ainaa fei Fawelei Pa'aa Apunai ba i bigi'aa fei fana a'a mei Haidaa uua ei bigifatataa anaia mawe ei rama'a.

Ana na pa'i hefaa maroa, haraa ro'ou ba ei famamoaa humuu mei Haidaa (chief priests). Hememeaa ro'ou na panarodigaa fei bigi'aa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. Ma ana a'a ei famamoaa na pa'i hefi'adi. Bauaniaa humuu mei Haidaa, ei abaa pa'aa bauania mina, ma'uua na pa'i apa'aa ro'ou.

BEAR (Revelation 13:2)

Bear hepalo baua manulelele laloo poduu hefi'a gufu.

BEELZEBUL

— Hefa gufu papaa Israel mina na losuinaa Beelzebul, hepalo haidaa sifisifii. Guapalodiai harana, Baal-zebul ma Satan, mei famamooa ei hafelo'a spiriti.

BENJAMIN (Acts 13:21; Romans 11:1; Philippians 3:5; Revelation 7:8)

Benjamin, hemea ei hefua ma helagui baduu wawane na'uu Jacob, mei amaa ei hefua ma guapalo pai Israel. Labaginaa ABRAHAM.

BERYL (Revelation 21:20)

Beryl hepalo mau fananamaia mugoo. Labaginaa FANANAMAIA MUGOO

BU'UU LAUGA (PSALM)

— Fei Bu'uu Lauga na pa'i ei laugaa udugia a'a mei Haidaa. David ma hefi'adiai, rona ne'inaa eni lauga ba batanai fei haguua ro'ou mei Haidaa ma o'aa udugibatania.

CAESAR

— Hini mei pa'aa haparaa Rome, rona ware ba, hia Caesar. Ei Rome, rona muainaa fifo'aia a'a watauda gufu ma Caesar, hia mei haparaa minaa ro'ou.

CAIN (Hebrews 11:4; 1 John 3:12; Jude 11)

Cain, hia mei uma'ua na'uu Adam ma Eve. Ina punepune a'a mei lofuna Abel uaa mei Haidaa na ugainaa fei fanana sipsipi, ma'uaa lomi na numuminaa fei fanaa Cain du'uaa pe'ihape. Si'ei ina fo'afama'ea Abel. Wagii fei mei Haidaa na ware ba inei rararapa ua a'a feni ano ma minaa ei gufu ro'aa fadugia.

CAMEL (Matthew 3:4; 19:24; Mark 10:25; Luke 18:25)

Camel hepalo bua manulelele, ei rama'a, ro poni pafona. Ana i poro'aa ei manumanu ma rona tawinaa hawaa ugu wagii fei hudina.

CANAAN (Acts 7:11, 13:19)

Canaan hepalo gufu na fa'unainia mei Haidaa ba i fanaa ei Israel ba gufuu ro'ou.

E'eni, rona roroinia ba Israel ma ana harana Palestine.

CARNELIAN (Revelation 21:19)

Carnelian hepalo mau fananamaia mugoo.

CENTURION (Matthew 8:4; Luke 7:1; Acts 10:1)

Centurion hemea bauaniaa hefa pu'u rama'a fo'aa.

CHRIST

— Fei hera Christ hepalo wareaa ei Greek. Fei hera Messiah hepalo wareaa ei Jew. Hanuna ba “hemea rona ipinaa pao pafona” hamatee mina, nabaa mei Haidaa i rafeinaa hemea ba hapara, ro'aa bigi'aa fei ba uni'uni.

Mei Haidaa na fa'unai ba i aloamii hemea Fatela'anaa ei rama'a, hemea ba i tonaa fei haparaiaa mei Haidaa. Mei rama'a mei, rona roroinia Christ uaa mei Haidaa na rafeinia ma na aloia.

CHRISTIAN (Acts 26:28; 1 Peter 4:16)

Hanuu fei warea Christian ba “hemea i neneraa Jesus Christ”.

CHRYSOLITE (Revelation 21:20)

Chrysolite hepalo mau fananamaia mugoo.

CHRYSOPRASE (Revelation 21:20)

Chrysoprase hepalo mau fananamaia mugoo.

CINNAMON (Revelation 18:13)

Rona bigi'aa fei Cinnamon a'a hepalo mau haihai. Malelena na dufa ma na rata pono'ana. Mina, rona fihafuinaa pao ba nei dufa fei pao ma ro'aa hapiginaa rama'a ma nefarani, ei rona ma'e.

CORBAN (Mark 7:11-12)

Fei hanuna na ude laloo Mark 7:11-12.

CUBIT (Matthew 6:27) 18 inch, o ale'ena 1/2 metre.**CUMMIN (Matthew 23:23)**

Cummin fei lau hepalo mau haihai. Ei Jew rona faro'onaa ei du'ua wagina ma ana hepalo marasin.

DAVID

— David na awatadiai a'a minaa ei haparaa Israel. Hia umugii minaa ei lofuna. Amaa ro'ou Jesse. Ei itawe haparai ina oma'aa ei sipsipii amana. Ei ifi baubarai na fo'fama'ea hemea rama'a.

David namina pa'aa haguaa mei Haidaa. Ina ne'inaa watauda lauga ba i uduginaa mei Haidaa, ei rona ware ba ‘psalms’.

Jesus hemea pai David (Romans 1:3; Revelation 22:16). Mina mina na ware mei Haidaa ba i aloaa mei Christ, mei Tela'ana wagii fei pai mei haparaa David.

DENARIUS (Matthew 20:1-15; Revelation 6:6)

Denarius hepalo pusu'o mugoo po'i yei Rome mina. Pono'aa hemea bigibig'a laloo heai arewaa.

DRAGON

— Fei dragon hepalo hafelo'a manulelele laloo Revelation 12:3—13:4. Fei dragon, maumauna ale'ena hepalo pa'aa baua wa'i o wa'a. Na pa'i faufauna ma na haduoinaa Satan, mei famamooa ei hafelo'a spiriti.

EGYPT

— Egypt hepalo gufu papaa Israel. Ei Israel ro'ou humuwa yei laloo gunaroo pu'u igisimasi (Acts 7:34-38).

ELIJAH (Matthew 11:14; Mark 9:4; Romans 11:2; James 5:17)

Elijah, hia hemea baua mamama'aa mei Haidaa. Na pa'i ma'ida u'ugana laloo James 5:17.

ELISHA (Luke 4:27) Labaginaa NAAMAN.**EMERALD (Revelation 21:19)**

Emerald hepalo mau fananamaia mugoo.

EPICURUS (Acts 17:18)

Ei neneraa Epicurus mawe hefiadiai 'Stoic' na to baua feroia ma rona naranara watauda wagii ei manumanuu fei apa'a ma fa'uaia ma rona fiwarewareinaa ei manumanu ei.

ESAU (Romans 9:13; Hebrews 11:20; 12:16-17)

Isaac na pa'i helagui na'una baduu wawane. Lagua fiwatai. Haraa lagua Esau ma Jacob. Esau, hia uma'ua, ma'uaa heai arewaa hamatee na bao, ina uga ba mei lofuna Jacob i tonaa fei gutana ale'ei uma'ua ba i to ei pe'ihape ma manumanuu amaa lagua. Ina filoginaa e'ei hawegiana e'ei ba i to'uaiaa hepalo ua du'ua.

EUNUCH (Matthew 19:12; Acts 8:27)

Ei Eunuch, ro'ou paniaa panii ei hapara. A'a hefi'a gufu, ro'aa morosiminaa wawanei ro'ou.

EVE (2 Corinthians 11:3; 1 Timothy 2:13)

Eve mei haroo Adam. Wagii fei famamaraiaa mei Haidaa feni malagufu nado'o famamaraa Adam ma na to hepalo gui huwana ma na famamarainaa Eve wagina. Ma Satan na wadu'aa fei wa'a ma na sifi'ia ma ina hanaiaa fei fua, fei na ware mei Haidaa ba nei'aa hanaia. Ma Eve na fanaa Adam ma ana na hanaia. Lagua rawarawa barafeaa ei wareaa mei Haidaa. Laguna pa'i o'odui na'uu lagua baduu wawane—Cain, Abel ma Seth.

FAFUAFUA (Matthew 13:33; 16:6, 12; 1 Corinthians 5:6-8; Galatians 5:9)

Fei fafuafaua, rona'aida fafuanaa palaua ba ro unu faraa pidaua. Ma'ida ua fafuafua i fafuanaa watauda faraa pidaua.

FANANAMAIA GUFU (Luke 23:43; 2 Corinthians 12:3; Revelation 2:7)

Pa'aa hanuu fei warea pidaua 'Paradise' ba 'fananamaia pe'ihape'. Hanuna ba na fananamai fawelei Eden, fawelei i fagutanaa Adam ma Eve mei Haidaa. Laloo fei Manufau Fi'ugaia, hanuna ba fei gufu pafea, fei gufu ba ro'aa dinaa wagina ei rona narafawe'i a'a Jesus Christ nabaa ro'aa ma'e.

FANANAMAIA MUGOO

— Revelation 21 na u'ugaa fei apunai gufu, fei na mefinia John. Fei gufu na pa'i hefua ma hepalo nonona. Hepapalo nono na pa'i fasu'ufufugoina, pa'afii hepapalo fasu'ufufugoi, fananamaia mugoo, ei na agime ma mare'a.

Si'eni, eni haraa ro'ou:

1. jasper - mamarawii
2. sapphire - marawi
3. agate (ana harana chalcedony) - hefi'a u'ugai pomana
4. emerald - hepalodiai u'ugai mamarawii
5. onyx (ana harana sardonyx) - hefi'a u'ugai pomana
6. carnelian - namina ro
7. chrysolite (ana harana quartz rewaa rau tao) - rewaa rau tao
8. beryl - mamarawii o watolaa marawi ma mamarawii
9. topaz - rewaa rau tao
10. chrysoprase (ana harana chalcedony) - pomana ale'ei abagua fei agi
11. jacinth (ana harana turquoise) - marawi o watolaa mamarawii ma marawi
12. amethyst - pomana watolaa marawi ma roa

FARAA PIDAU LOMI FAFUAFU Labaginaa HANANAA FEI FARAA PIDAU LOMI FAFUAFU.

FATELA'ANA (SAVIOUR)

— Jesus, hia mei 'Fatela'anaa feni malagufu' uaa hia mei tala ba ei rama'a na tela a'a fei fagianaa wagii ei hafelo'aa ro'ou. Hamatee na ma'e Jesus ba i tonaa fei fagianaa minaa ei rama'a, mei Haidaa na futoaa hini mei i narafawe'i a'ana. Ina taufagutania ale'ei hemea na wanewane uaa Jesus.

FEROIAA LAW —

Ei feroiaa law, rona feroinaa ei *law/commandment* , ei na fanaa Moses mei Haidaa. Labaginaa *LAW(S)* , MOSES.

FIGI

— Figi hepalo mau haihai, fei fuana na ro'o.

FILOGINAA NARANARA (REPENT)

— Fei pa'aa hanuu fei warea filoginaa naranara, si'odumanueni:

1. hemea na narapa'ia ba hia na bigifatata;
2. ba i fapedugaa ei hafelo'a bigi'ana ma bigi'aa fei nunumiaa mei Haidaa;
3. na i'iginaa mei Haidaa ba nei futoaa ei hafelo'ana.

FI'UGAIA (rawarawa fi'ugaia: Luke 1:72; Acts 3:25; 7:8; Galatians 3:17; Hebrews 9:1; faguapalooa fi'ugaia: Matthew 26:28; Mark 14:24; Luke 22:20; Romans 11:27; 1 Corinthians 11:25; 2 Corinthians 3:6; Hebrews 7:22; 8:6-13; 9:15; 10:16,29; 12:24; 13:20)

Hanuu fei warea fi'ugaia sifei ba hepalo fiwareia ba hemea i bigi'aa hepalo manumanu a'a mei lagua ma mei lagua nei bigi'aa hepalo manumanu a'ana. Mei Haidaa na fi'ugai a'a ei rama'a ba hia Ama ma Fasuu ro'ou nabaa ro'aa nenegia.

Na pa'i guapalo mau fi'ugaia. Fei na bigi'ia a'a Moses mei Haidaa na ware ba i duginaa a'ana ei rona nenegipedugaa minaa ei law, ma'uua lomi hemea na nenegipa'aa mina ei.

A'a fei faguapalooa fi'ugaia na ware mei Haidaa ba hini i narafawe'i a'a Jesus Christ, i ugainia ale'ei ba lomi na bigi'aa ei hafelo'a o barafeaa hepalo law.

FRANKINCENSE (Matthew 2:11; Revelation 18:11)

Frankincense hepalo manumanu na rata pono'ana. Bigi'aa ro'ou ranuu hepalo haihai rauaa gufu. Rona fagu'aia ba nei malele dufa.

GRAPE

— Bigi'aa ro'ou fuua grape fei wine. Ei Jew na farooa watauda pa'apa'a i pe'ihapee ro'ou ba ro'aa pa'i watauda fuana.

GENTILE

— Hanuna ba aba Jew. Fei pa'aa hanuna wareaa Greek ba “ei baua gufu” aba gufuu ei Jew.

Ei Jew, rona mamagugu uua na rafeinaa ro'ou mei Haidaa ma rona i'areinaa ei aba Jew.

GIDEON (Hebrews 11:32)

Gideon hemea baua famamoa Israel. Namina narafawe'i ma na lafulafu ba i neneraa mei Haidaa. Na nodugaa ei rama'a fifo'aia ma fa'ua ba lomi rona watauda, ma'uaa na muainaa ei bidibidii unu uaa na hadumaa ro'ou mei Haidaa.

GOMORRAH Labaginaa SODOM.**GREEK**

— Fei gavmen Greece, Athens ma fei gufu Corinth ana laloo Greece.

Ei Greece na to baua feroia ma rona to honua a'a watauda uaa fei apa'aa ro'ou. Fei wareaa gufuu ro'ou, Greek.

A'a fei au Jesus, hini mei na to feroiana, ana na aida fei warea Greek. Fei pa'aa wareagufuu fei Manufau Fi'ugaia, Greek.

HAFELO'A BIGI'A (SIN)

— Hini i barafeaa ei wareaa mei Haidaa ina bigifafelo, nabaa pusu'o o bauanai manumanu, ana na hafelo i puda ma mei Haidaa.

HAFELO'A SPIRITI

— Ei hafelo'a spiriti, rona neneraa Satan. Fei bigi'aa ro'ou ba ro fafelo'aa ei rama'a ba ro'aa barafeaa fei wareaa mei Haidaa ma neneraa Satan. Hefarani rona wadu'ainaa hefi'a rama'a, pa'aa ena rona bigi'aa ei bigi'aa Satan.

HAGAR (Galatians 4:24, 25)

Hagar, hia hemea bigi'a laloo humuu Sarah ma mei harona Abraham. Si'ei ba lomi na'una Sarah, ina i'iginaa Hagar ba nei ma'igufipui a'a Abraham. Hagar na pa'i na'una a'a Abraham ma rona roroinia Ishmael. Ishmael aba mei baduu nadii warefa'unainia a'a Abraham mei Haidaa.

Nene, Sarah nawe wanininaa Isaac, mei baduu wawane nadii warefa'unainia mei Haidaa. I dii, Sarah na siba a'a Hagar ma na fa'ania. Hagar nare guta papaa fei Maugeni Sinai. Galatians 4 na u'u ba Hagar ale'ena ei na humuwainaa ro'ou fei law uaa rona nara ba wagii fei fanima'aa ro'ou fei law, ro'aa rawani i puda ma mei Haidaa ma lomi rona tofarawaninia ba fei wanewaneaa ro'ou i no'uamai a'a fei we'iaa naranara a'a Jesus Christ.

HALLELUJAH (Revelation 19:1-6)

Ei Jew, rona ware, 'Hallelujah' ei rona udiginaa mei Haidaa. Hanuna ba "Uduginaa Yahweh".

HANANAA

— Na pa'i hefi'a hananaa ei Jews ba rona'aida pagia laloo hepapalo igisimasi. Wagina, rona nonominiaa ei rawani'a bigi'aa mei Haidaa a'a ro'ou mina.

HANANAA WAGII FEI APUNAIAA RO'OU FEI HUMUU MEI HAIDAA (John 10:22)

Wagii fei hananaa fei, ei Jew rona nonominia ba mina mina hemea rama'a, harana Judas Maccabaeus, ina famama'aiaa fei humuu mei Haidaa ba ei rama'a, ro'aa losuinaa mei Haidaa yei. Ina bigi'aa fei uaa hefi'a bidibidi unuu ro'ou, rona wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa ma bigosia.

Ei Jew ana rona roroinaa fei hananaa 'fei Hananaa ei we'ai'. Sifei fei pa'afii ei wareaa Jesus ba "yau meni we'ai feni malagufu". (John 9:5)

HANANAA FEI TALAI FALOGIA (Matthew 26:2, 5, 17-19)

Fei Hananaa fei Talaifalugia, hepalo baua hananaa a'a ei Jew. Fei hanuna ba yei Egypt mina, mei Alo'alo Ma'ea na talaifaloginaa ei Israel, ei rona pomainaa humuu ro'ou namoo fei na'uu sipsipi. Nabaa i fanunupa'aa fei namo mei alo'alo ma'ea i talaifalugia.

Si'ei ei Jew rona'aida fo'afama'ea hepalo na'uu sipsipi ma hanaia.

HANANAA FEI FARAA PIDAU LOMI FAFUAFUA

— Rona bigi'aa fei Hananaa fei Faraa Pidau Lomi Fafuafua ana a'a fei au fei Hananaa fei Talaifalugia. Mina, ro'aa ponidi'ininaa Egypt, lomi na pa'i au fei faraa pidau ba i fua. Rona babagi'uaia hamatee rona roroni ba ro'aa aunu.

HANANAA EI PALE (John 7:2-52)

Wagii fei Hananaa ei Pale, ei Jew na ni'eni'e ba na pedu fei au hufu'a.

Rona faduaa ei pale ma guta wagina ale'ena heai hafapagipagia ba ro'aa nonominia ba ei upuu ro'ou, rona ma'igu wagii ei pale a'a fei au ei ro rararapa gunaroo igisimasi fawelei lomi haihai o guana ei rotawe wadu'ainaa fei gufu na fanaa ro'ou mei Haidaa.

HANANAA FEI PENTECOST (Acts 2:1; 20:16; 1 Corinthians 16:8)

Fei Hananaa Pentecost ana hepalo baua hananaa ei Jew. Hanuu fei warea 'Pentecost', "haipani pa'aniaa". Ei Jew rona pa'i fei hananaa hapani pa'aniaa arewaa nenee fei Hananaa Talaifalugia.

Laloo fei Hananaa Pentecost ei Jew na ni'eni'e wagii fei au hufu'aa wheat. Ana rona nonominia ba mina, mei Haidaa na fanaa Moses ma ei Jew ei law pafoo fei Maugeni Sinai.

E'eni, ei Christian, rona nonominia ba fei Spiriti Apuna na pasi pafoo ei rona narafawe'i a'a Jesus Christ. (Acts 2:1-4)

HAWAFOLO

— Wagii ei mau Rome, nabaa hemea na bigi'aa hefa pa'aa hafelo'a manumanu ale'ei fo'afama'ea. Fei lagina ba nei ma'e pafoo fei hawafolo.

Rona faduaa guapalo haihai ma mei hafelo'a, rona fadufataninia o faugia wagina.

Rona fa'ufalarainia nopa'aloo fei ba na ma'e. Mei i ma'e ale'ei i tonaa baua fi'ia ma ana hepalo manumanuu mamafaa.

HEBREW

— Fei hanuu fei 'Hebrew' ana 'Jew'. Labaginaa JEW. Ei Hebrew, pai Abraham. Fei hara Hebrew na norai a'a hemea upuu ro'ou, harana Eber.

Fei wareaa gufuu ei Jew, Hebrew.

HERMES (Acts 14:12)

Hermes, siminia fei haraa hepalo haidaa sifisifi rona losuinia ei Greece. Rona ware ba hia talaitonaa wareaa hefi'adiai haidaa.

HEROD

— Laloo fei Bu'u Manufau Fi'ugaia na pa'i gunaroa rama'a haraa ro'ou Herod:

1. Herod mei Hapara, mei rona roroinia Herod mei Bauana. Hia haparaa Judea a'a fei au waniniaa Jesus. Ana hia mei ba i fo'afama'ea Jesus ei fibadui. Fanunu Matthew 2:1-22; Luke 1:5.
2. Herod Antipas mei Bauaniaa Galilee a'a fei au na u'ugaa fei rawani'a warea ma bigi'aa ei fogia Jesus. Ana mei na lalainaa Herodias ma lafigaa huaa John, mei Pudugufaia. Ei ro'aa panarofaa Jesus rona duginaa hia inamoaa Herod ba i dududuia. Fanunu Mark 6:14-29; Luke 23:6-12.
3. Herod Agrippa I, mei Hapara na haperararaiaa ei rona narafawe'i a'a Jesus Christ ei i do'o manufau fei losuu. Ana na fo'afama'ea James, mei lofuu John. Fanunu Acts 12:1-23.
4. Herod Agrippa II, mei Hapara, hia mei na dududuaa Paul ma na alonaa hia Rome ba i dududuia Caesar. Fanunu Acts 25:13-26:2; 26:19; 27-32.

HOSANNA

— Ei rama'a, rona haro 'hosana' ba ro fani honua a'a hemea. Hanuna ba "Nei fatela'ania mei Haidaa!" o "Udugia i dinaa a'ana."

HUMUU MEI HAIDAA

— Ina ude yei Jerusalem, fei baua gufu Israel. Ei Jew mina na'aida dinaa wagina uaa ei baua hananaa ma ba ro'aa fani fana a'a mei Haidaa.

Ei abaa Jew, na rawani ba ro wadu'ai'uanaa fei malalalana i ano. Laloo fei humuu mei Haidaa i na pa'i ei apunaia manumanuu mei Haidaa. Unaa ei Famamoa humuu mei Haidaa wadu'aia lalona, hepoa ua laloo heai igisimasi. Hefaa baua rapirapi na rapi'aa watolaa Fawelei Apunaia ma Fawelei Pa'aa Apunaia. Sifei fei rapirapi na anininaa guapapa i pafea ama'anaa pu ei i ma'e Jesus. (Matthew 27:51; Mark 15:38; Luke 23:45). Fei na fama'aia ba mei Haidaa na gigifani talaa minaa ei rama'a inamoana nabaa rona narafawe'i a'a Jesus Christ.

HUMUU MEI HAIDAA POROPORO

— Mina mina, wagii fei au ro'aa tatalai i podu ei Israel, mei Haidaa na warenaa a'a ro'ou ba ronei faduaa fei pale fei. Ina warefa'arewaia ba batanai bigi'iana a'a ei rawani'a lawalawa ma ei hudii manulelele. Lalona na ude fei Bao Fi'ugaia fininaa ei 10 Commandments mei Haidaa ma hefi'adiai manumanuu mei Haidaa. Labaginaa BAO FI'UGAIA.

Ei Jew na'aida losuinaa mei Haidaa laloo fei ma fani fana a'a mei Haidaa nopa'aloo fei i faduaa fei humuu mei Haidaa Solomon.

HYSSOP (John 19:29; Hebrews 9:19)

Hyssop hepalo mau haihai rona pudinaa namo o ranu ba ro'aa tafuginaa rama'a o manumanu ale'ei papaditaia ba ro'aa fafa'arai i pudaa mei Haidaa.

ISAAC (Acts 7:8; Romans 9:7; Hebrews 11:9)

Isaac, hia mei na'uu Abraham ma Sarah. Hanuu fei harana ba “fafadi”.

Labaginaa ABRAHAM.

ISAIAH (Matthew 3:3; Acts 8:30; Romans 9:27-29)

Isaiah hemea mamama'aa mei Haidaa. Itawe nomai yeni ano Jesus Christ, Isaiah nadii ware'augaa tamanu i nomai a'ana.

ISRAEL —

Israel fei hara nafanaa Jacob mei Haidaa. Hia hemea na'uu Isaac ma mei harona Rebecca.

Ei pai Israel na pa'i hefi'a haraa ro'ou ale'ei ‘Jew’ o ‘Hebrews’. Labaginaa JEW.

Israel ana fei haraa fei gufu ei Jew. Mina rona ware ba fei gufu fei, Canaan. E'eni hefi'a na roroinia Palestine.

JACINTH (Revelation 21:20)

Jacinth hepalo mau fananamaia mugoo.

JACOB

— Jacob anefua haraa Israel. Ina pa'i hefua ma helagui na'u baduu wawane. Ro'ou upuu ei hefua ma guapalo pai Israel. Labaginaa ABRAHAM.

JASPER (Revelation 21:11, 18, 19)

Jasper hepalo mau fananamaia mugoo.

JEPHTHAH (Hebrew 11:32)

Jephthah hemea rawani'a fo'aa. Ana hia hemea forafuraa ei Israel mina.

JEREMIAH (Matthew 2:17; 16:14; 27:9)

Jeremiah, hia hemea mamama'aa mei Haidaa. Inadii ware'augaa watauda manumanu i nomai a'a fei au i nomai Christ, mei Tela'ana, mei i warefa'unainia mei Haidaa ba i aloiamai.

JESSE (Matthew 1:5-6; Luke 3:32; Acts 13:22; Romans 15:12)

Jesse, hia mei amaa mei Hapara David, mei upuu Jesus Christ. Mina mei mamama'a Isaiah nadii ne'inia ba Christ i nomai a'a fei pai Jesse ma David.

JESUS

— Fei hanuu fei haraa Jesus, “Tela'ana”, o “mei Haidaniaa o'ou, hia Fatela'anaa o'ou”. Hefi'adiai haraa Jesus: Jesus Christ, Na'uu mei Haidaa, Na'uu Rama'a, Na'uu David.

JEW

— Rona roroinaa ei pai Israel ba Jew. Labaginaa ABRAHAM. Do'o fama'a fei hanuu fei warea Jew ale'ei ba “ei rona guta malalaa Judah”, ale'ei ei pai Judah, hemea na'uu Israel. Nefarani na roroinaa minaa ei Israel. Labagina ISRAEL.

JONAH (Matthew 12:39-41; 16:4; Luke 11:29-32)

Jonah, hia hemea mamama'a. Mei Haidaa na alonaa hia fininaa fei wareana a'a hepalo gufu, harana Nineveh ba nei u'u yei. Ma'uaa ina hugi pafoo wa ba i dinaa hepalodiai gufu. Si'ei na fa'asianaa fei lalarena mei Haidaa. Hamatee Jonah, hia fei pa'afii fei lalarena, rona siminia agi ma hepalo baua nia na onomia. Ina oa laloo iana oduai

arewaa ma na mumu'ainia pafoo piye. Jonah nawe dinaa Nineveh ma na u'ugaa fei wareaa mei Haidaa.

JOSEPH

— Na pa'i hefi'a rama'a, haraa ro'ou Joseph laloo fei manufau fi'ugaia.

1. Joesph, hia hemea ei hefua ma helagui baduu wawane, na'uu Jacob, ei ro'ou amaa ei pai Israel. Lagua Benjamin, na'uu hemea ama ma ina. Fanunu Acts 7:9-14. (John 4:5; Hebrews 11:21, 22; Revelation 7:8),
2. Hemea Joseph, hia mei haroo Mary,
3. Hemea Joseph hia hemea ei lofuu Jesus, (Matthew 13:55; Mark 6:3),
4. Hemea Joseph hia mei lofuu James (mei hudia). (Matthew 27:56; Mark 15:40, 47),
5. Hemea Joseph, gufuna Arimathea ma na pa'i watauda manumanuna. Hia maroaa ei bauaniaa ei Jew, hemea rawani'a rama'a ma na neneraa Jesus Christ. (Matthew 27:57-60; Mark 15:42-46; Luke 23:50-53; John 19:38-42),
6. Hemea, harana Joseph Barsabbas (Acts 1:23), hemea na neneraa Christ ma na gutafipui a'ana. Ei ba ro'aa rafeinaa hemea ba i tonaa fei gutanaa Judas, rona bigi'aa fei uni'uni fifigai a'a Joseph and Matthias. Wagii fei, rona rafeinaa Matthias,
7. Hemeadiai Joseph, ana harana Barabas. (Acts 4:36)

JOSHUA (Acts 7:45; Hebrews 4:8)

I ma'edii Moses, Joshua nawe oanaa famamooa ei Israel. Ina talaiduginaa ro'ou Canaan, fei gufua na warefa'unainia a'a ro'ou mei Haidaa. Rona fo'amuaiaa ei rama'a yei. Ma ina alaginaa fei malalagufu a'a hepapalo pai Israel, ma'uaa fei pai Levi, lomi na to, uaa ro'ou, bauaniaa fei humuu mei Haidaa. Joshua, hia hemea rawani'a famamooa ma na i'igifawe'inaa ei rama'a ba ronei neneraa mei Haidaa a'a hepalo ua naranara. Ina ware, “Yau ma ei maroau, hai'ou neneraa mei Haidaa.”

JUDAH (Hebrews 7:14; 8:8; Revelation 5:5; 7:5)

Judah, hemea ei hefua ma helagui baduu wawane, na'uu Jacob. Hia mei amaa fei pai Judah. Haraa fawelei ro'aa guta wagina ei paina, Judea. Ma Jerusalem ana yei. Jesus Christ na wananimai a'a fei pai Judah.

KORAH (Jude 11)

Korah na fa'asi'anaa fei fadugea a'a Moses ma Aaron. Mei Haidaa namina siba a'ana ma na gigiaa fei malalagufu ba hia ma minaa ei nenerana, ronei pasinaa lalona.

LAW(S)

— Ei law mei Haidaa na ude laloo haipaniei rawarawa bu'u laloo fei Bu'u Apuna. Mei Haidaa na fa'arewaiaa ei law a'a Moses ba ronei nenegia ei maroana.

LEAVEN Labaginaa FAFUAFUA.**LEVI (Hebrews 7:5, 9, 10; Revelation 7:7)**

Levi, hemea ei hefua ma helagui baduu wawane, na'uu Jacob. Hia mei amaa fei pai Levi. Mei Haidaa na rafeinaa ei pai Levi ba ro bigi'aa ei bigi'ana laloo fei humuu mei Haidaa. Rona rafeinaa ei bauaniaa fei humuu mei Haidaa dupuaa ei pai Levi a'a fei maroaa Aaron. Labaginaa AARON.

Hemea ei hefua ma helagui otalai neneraa Jesus, harana Levi mei ana harana Matthew. (Matthew 9:9-13; Mark 2:14; Luke 5:27-29)

LOT (Luke 17:28-32; 2 Peter 2:7) Labaginaa ABRAHAM.

Haran, hia mei umugi lofuu Abraham ma na pa'i na'una, harana Lot. Ei i labaginaa fei manufau malalagufu na fa'uninia a'ana mei Haidaa, ina nodugaa Lot a'ana. Lagu'a gutadii yei, Lot na fa'anaa i Sodom. Ei rama'a yei ronamina bigi'aa watauda hafelo'a ma si'ei, na ware mei Haidaa ba i fagu'aa fei gufu fei. A'a hemea alo'alona mei Haidaa na aweinaa Lot ma ei maroana ba ronei di'ininaa fei gufu. Na ware mei alo'alo ba ronei'aa diarai, ma'uaa ei ro'aa di'inidigaa fei gufu, mei haroo Lot na diarai ma ana ei ua na filoginaa agi.

MAMAMA'A

— Mei mamama'a, hia i wareaa tamanu i fa'arewaia a'ana mei Haidaa. Ina umuinaa mei Haidaa a'a ei rama'a.

Do'ofama'a mei Haidaa na aloaa watauda mamama'a ale'ei Samuel, Isaiah ma Jeremiah. Ana a'a ro'ou mei Haidaa na fa'arewaia hefi'a manumanu ba i nomai nefarani.

Watauda igisimasi atawe wanini Jesus Christ, rona u'ugaa fei noramiana ma na fa'arewaia watauda manumanu ba i bigi'ia ma tamanu i bapa'ia.

Ana rona u'ugaa tamanu ba i nomai wagii ei a'apoo arewaa feni malagufu ma fei hadiue'iamii Jesus Christ ena namii dududuaa feni ano.

MANNA (John 6:31, 49; Hebrews 9:4; Revelation 2:17)

Mina, a'a fei au ro di'ininaa Egypt, ei Israel na rararapa gunaroa pa'ania igisimasi fawelei lomi haihai o guana. A'a fei au fei, mei Haidaa na alogio manna ba hanaa ro'ou. Ina bigi'ia mina ei arewaa ba ronei pa'ia ma'uaa a'a fei Sabbath, lomi. Fanunu Exodus 16:13-36.

MANUMANU DUFAA (Luke 1:9-11; Revelation 8:3, 4)

Rona biginaa haihai hefa manumanu dufaa. Ro tonia a'a fei ranuna o rauna o warana. Laloo fei humuu mei Haidaa ei rona lafulafu ro'aa fagu'aia.

MELCHIZEDEK (Hebrews chapters 5-7)

Ma'ida u'ugaa Melchizedek na ude laloo Hebrews 5-7.

Genesis 14:17-20 na ware ba ei bidibidi unu namii patarofaa Lot mawe ei maroana ma topa'ainaa minaa ei manumanuu ro'ou. Abraham naree fifo'ai a'a ro'ou ma dugamiasa ei gufuna ma ei manumanuu ro'ou. Ei fi u'uninaa gufu a'a fei fifo'aia, na bapa'ia Melchizedek. Ma ina fani faraa pidaua ma wine a'a Abraham ma ana na haweginia. Ma a'a minaa ei fo'atonana, Abraham na fani hepalo ei hefua a'ana, ana ale'ei nefarani ei Israel na fani hepalo ei hefua a'a ei bauaniaa fei humuu mei Haidaa. Hebrews na ware ba Melchizedek ana hia bauaniaa fei humuu mei Haidaa ma fei fanaa Abraham a'a Melchizedek na haduoinaa ei fana a'a ei Levi, ei rotawe waninimai.

MESSIAH Labaginaa CHRIST.**MORO'AA HUDII WAWANEI**

— Wagii ei maumau ei Jew, rona moro'aa hudii wawanei ei baduu wawane laloo fei fafainarooa arewaa nenee fei waniniaa ro'ou. Ana mei Haidaa ua na warenaa a'a Abraham ba ronei bigi'aa fei. Fanunu Genesis 17:9-14.

Fei moro'aa hudii wawanei ale'ei uni'uni ba hemea, hia Jew. A'a fei au ronado'o u'ugaa fei rawani'a warea, hefi'a Jew na ware ba nabaa hemea ba hia Christian, ineido'o moro.

Paul lomi na ugainaa fei. Laloo fei Bu'u Galatians ma hefi'adiai Bu'u Apuna. Ina ware ba hepalo ua manumanu i fatel'anaa rama'a, sifei ua ba nei narafawe'i a'a Jesus Christ.

MOSES

— Moses hia hemea pa'aa bauaniaa ei Israel. Wagii fei au ro'aa humuwai i Egypt, mei Haidaa na rafeinaa Moses ba nei dugaa ei Israel, di'ininaa Egypt ma hadiwe'inaa fei gufu inado'o fanaa ro'ou. Mei Haidaa na wareaa e'ei a'ana wagii fei weguweguaa fei hafi a'a fei haihai.

Moses na aunulao i ma'aa ei gufuna ei ro'aa talaihugia wagii fei Roa Agi.

Moses na fanea fei Maugeni Sinai ma tonaa ei hefua law, ne'iaa mei Haidaa pafoo guawaguei na'a.

Moses na ne'inaa minaa ei law mei Haidaa laloo haipaniei rawarawa bu'u: Genesis, Exodus, Leviticus, Numbers ma Deuteronomy laloo fei Bu'u Apuna. Ei Jew na ware ba ei bu'u ei, Bu'u Moses.

Labagina LAW(S).

MUSTARD (Matthew 13:31-32; 17:20; Mark 4:31-32; Luke 13:19; 17:6)

Mustard hepalo mau haihai, fei launa namina pusu'oro'i laraa minaa ei lau, ma'uaa na habenaa baua haihai.

MYRRH (Matthew 2:11; Mark 15:23; John 19:39; Revelation 18:13)

Na rata pono'aa fei Myrrh. Na dufa fei malelena, big'iaa ro'ou ranuu haihai. Ei Jew na biginaa marasin wagina ba famama'iguu ei na pa'i fi'ia. Ana rona hapiginaa ei ma'ea.

NAAMAN (Luke 4:27)

Naaman hemea bauaniaa ei fo'aa yei Syria. Hia aba Jew. Hia na watawatai ma nare i'iginaa Elisha mei mamama'a ba nei farawaninia. Na ware Elisha ba ineiree sigi oloromaheaipoai laloo fei Ranu Jordan. Ina gaineneraa fei wareana ma nawemina mare'a ununa.

NARD (Mark 14:3; John 12:3)

Hemea pifine na hapigaa pinee Jesus wagina. Hepalo mau pao, bigi'aa ro'ou ranuu hefa pusu'o haihai, harana spikenard.

NA'UU RAMA'A

— Mina mina hemea mamama'a, harana Daniel na roroinaa fei a'a mei Rama'a/Fatela'ana, mei ba i aloia mei Haidaa ba i fatela'anaa ei rama'a a'a ei hafelo'aa ro'ou. Fei hanuna ana ale'ei fei hara Christ. Labaginaa CHRIST.

NA'UU SIPSII MEI HAIDAA

— Tani i ro feni hara John, mei Pudugufaia na ware ba Jesus, hia fei “Na'uu Sipsii mei Haidaa” (John 1:29, 36). Wagii fei maumau ei Jew, rona fo'afama'ea hepalo na'uu sipsii a'a mei Haidaa ba i futoaa ei hafelo'aa ro'ou. Fei namoo fei sipsii i fafafa'arainaa ro'ou i puda me'i Haidaa. Jesus, hia mei Na'uu Sipsii uaa ina fanaa fei harenuana ba i futo ei hafelo'aa o'ou.

NINEVEH (Matthew 12:41; Luke 11:32)

Nineveh hepalo gufu na alonaa mei mamama'a Jonah wagina mei Haidaa ba neiree u'ugaa ei wareana. Labaginaa JONAH.

Fei wareaa mei Haidaa sifei ba i fafagianainaa ro'ou uaa ei hafelo'aa ro'ou. Ro'aa guainaa fei, rona ai ma filoginaa naranaraa ro'ou. Si'ei lomi na fagianainaa ro'ou mei Haidaa.

NOAH (Matthew 24:37-38; Luke 3:36; 17:26-27; Hebrews 11:7; 1 Peter 3:20; 2 Peter 2:5)

Noah hemea rama'aa mina. Hia wagii fei faimpalopoai pai nenee Adam. A'a fei auna ei rama'aa feni ano, namina rata ei hafelo'aa ro'ou. Wagii fei, na ware mei Haidaa ba i fapedugaa feni ano a'a fei baua lamalamana. Ma'uua, si'ei ba Noah hemea rawani'a rama'a, mei Haidaa na warefania ba nei faduaa hepalo baua wa ma ba hia, mei harona, o'oduei na'uu lagua mawe ei haroo ro'ou, ronei hugi. Ana ronei fawadu'ainaa hepalo wawane ma pifine a'a minaa ei mau manulelele ma manufidufidu. Noah na narafawe'i a'a ei wareana ma nenegifarawaninia. Mei Haidaa na faropanaa fei maunu ma uniaa ro'ou, rona tela. Nenee fei na ware mei Haidaa ba lomi i fai bigidinia ale'ei ma na augaa fei pua'oo ba lalaa fei warefa'unaiana.

OLIVE (Romans 11:17, 24; James 3:12; Revelation 11:4)

Olive hepalo haihai na pa'i fuana. Ei Jew na biginaa pao wagina. Fei Maugeni Olive roroiaa ro'ou a'a ei haihai olive, ei na habe pafona.

OMEGA (Revelation 1:8) Labaginaa ALPHA.

ONYX (Revelation 21:20)

Onyx hepalo fananamaia mau mugoo.

OTALAI NENERA

— Ei rona neneraa Jesus, rona narafawe'i a'ana ma guainaa wareana. Laloo ei Bu'u Matthew, Mark, Luke ma John, na ware ba ei hefua ma helagui, ro'ou otalai nenerana. Jesus na rafeinaa ro'ou ba ro'aa talaifipui a'ana ma ina aloaa ro'ou ba ro bigi'aa ei bigi'ana ale'ei ei wareaa Matthew 10:1-4.

PA'APA'A Labaginaa GRAPE.

PEARL (Matthew 7:6; 13:45-46; 1 Timothy 2:9; Revelation 17:4; 18:12, 16; 21:21)

Pearl hepalo mau fananamaia mugoo, na rata pono'ana; na po'imalewa.

PENTECOST Labaginaa HANANAA FEI PENTECOST.

PHARAOH (Acts 7:10, 13, 21; Romans 9:17; Hebrews 11:24)

Pharaoh fei haraa mei pa'aa haparaa Egypt.

PHARISEE

— Ei Pharisee hepalo maroa dupuaa ei Jew. Rona pa'i baua hara a'a ei Jew ma ro'ou rarafii ei feroia law. Rona apa'ifarawaninaa ei law na fanaa Moses mei Haidaa. Ma ana rona pafoinia a'a ei feroiaa ro'ou watauda maumau ma law. Rona'aida mamagugu uaa rona nara ba rona muainaa hefi'adiai ma ana ro'ou ware'oni ale'ei ba ro'ou na rawani ma'uua ei hafelo'a naranaraa ro'ou namina rata. Rona fadugeaa Jesus ma fiwareipa'ai ba ro'aa fo'afama'eia.

PUDUGUFAIA

— Tani i ro pomaa fei hara John na pudugufinaa watauda laloo fei ranuu Jordan. Ina warefanaa ro'ou ba ronei filoginaa naranaraa ro'ou, momo'ai a'a ei hafelo'a ma pudugufai ba ro fama'aia ba rona filogii.

Ei narafawe'ia a'a Jesus Christ, rona pudugufai ba ro fama'aia ba ro'ou Christian.

Hanuna ba rona momo'ai a'a ei hafelo'a, nara ba Jesus i futoaa ei hafelo'aa ro'ou ma ba ro'aa nenegia.

RABBI

— Hanuu fei warea Rabbi sifei ba hemea baua feroia o famamoa dupuaa ro'ou. Rona wareia fei a'a ei rona pa'i apa'a o baua haraa ro'ou. Rabboni ana fei hara Rabbi.

RACHEL (Matthew 2:18)

Rachel, hia hemea haroo Jacob, mei na pa'aa haguia. Hia mei inaa Joseph ma Benjamin ma ale'ei inaa minaa ei Jew.

RAHAB (Hebrews 11:31; James 2:25)

Ei Israel mina, ei ba ro'aa wadu'ainaa fei gufu ba ro tonia, ei farararfaia nado'o wadu'ai. Rahab, hemea pifinee tala yei na opa'ai ma hadumaa ro'ou uaa ina naraa ba nunumiaa mei Haidaa ba ei Israel nei tonaa fei gufu fei. Si'ei, ei ro'aa fo'aiaa ei rama'a yei ei Israel, lomi rona fo'aia. Woro ana hia mei na wareia laloo Matthew 1:5, ale'ei hemea pai Jesus.

REBECCA (Romans 9:10-13)

Rebecca, hia mei haroo Isaac, mei na'uu Abraham. Hia mei inaa Esau ma Jacob, laguei wataa. Fa'ua ba Esau hia mei uma'ua ma'uua,

mei Haidaa na rafeinaa Jacob ba hia pafeaa lagua, ale'ei ba hia amaa ei Jew. Labaginaa ESAU, JACOB.

ROA AGI—

Fei Roa Agi na ude watolaa Israel ma Egypt. Labaginaa MOSES.

ROME

— Rome fei gufuu gavaman yei Italy. A'a fei au Jesus, ei Rome rona fo'amuaiaa watauda gufu i ano. Ana rona muaina ei Israel ma haparainaa ro'ou. Wagii fei, na bidi unuu ei Israel a'a ro'ou ma ba ro'aa fawala'anaa ro'ou a'a fei gufu fei. Rona ware ba Caesar a'a mei haparaa Rome ma hia mei pa'aa haparaa minaa feni ano wagii fei au fei.

SABBATH

— Fei arewaa Sabbath hepalo baa arewaa. Laloo Genesis ina ware ba mei Haidaa na famamaraiaa feni ano laloo oloroa arewaa ma laloo fei fa'olorompaloaa arewaa na gutafawenai uaa ina pedu fei bigi'ana. Mei Haidaa na ware ba ei rama'a nei bigi laloo oloroa arewaa ma a'a fei fa'olorompaloaa arewaa ronei gutafawenai ma losuinia.

Ei Jew na pa'i watauda law wagii fei Sabbath. Rona ware ba ei rama'a nei'aa bigi'aa hepalo bigi'a laloo fei arewaa fei. Si'ei, ronamina siba ei i farawaninaa hemea rama'a laloo fei Sabbath Jesus ma ei ro'aa hufu'aa ei corn laloo fei Sabbath ei otalai nenerana.

SADDUCEE

— Ei Sadducee, ro'ou hepalo maroa ei baa rama'a dupuaa ei Jew. Rona feroi ba ei rama'a nei neneraa ei law na fanaa Moses mei Haidaa fininaa hefi'adiai mau ei upuu ei Jew.

Fei mau ro'ou ana ale'ei ei Pharisee. Labaginaa PHARISEE. Ma'uaa, nefarani rona'o fiharei a'a ei Pharisee uaa ei Pharisee na nara ba na pa'i asi'anaa ei ma'ea, ma'uaa lomi rona nara ale'ei ei Sadducee.

SAMARIA

— Samaria fei haraa hefa gufu. Ei Samaria abaa pa'aa Jew uaa mina mina ei Samaria na lalainaa ei pifine abaa Jew. Namina bidi unuu ei pa'aa Jew a'a ro'ou.

SAMSON (Hebrews 11:32)

Samson, hia hemea bauaniaa ei Jew mina mina. Mei Haidaa na fani faufau a'ana.

SAMUEL (Acts 3:24; 13:20; Hebrews 11:32)

Samuel, hia hemea baua mamama'a, mei ana na ipinaa pao tabaa David ba haparaa Israel.

SAPPHIRE (Revelation 9:17; 21:19)

Sapphire hepalo mau fananamaia mugoo.
Labaginaa FANANAMAIA MUGOO

SARAH (Romans 4:19; 9:9)

Sarah, hia mei haroo Abraham. Hia pa'abeu watauda igisimasi ma nawe wanininaa Isaac ei ipowe pa'aa hopi. Labaginaa ABRAHAM.

SATAN

— Satan, hia mei famamooa ei hafelo'a spiriti. Na bidibidi ununa a'a mei Haidaa ma na sifi'aa ei rama'a ba ronei bigifafelo. Ana ina'aida fanonominiaa ei narafawe'ia ei hafelo'aa ro'ou ba ronei nara ba lomi na futoaa e'ei mei Haidaa. Anefua Satan, mei Hani'u (Devil) ma mei haparaa feni ano.

SHEEP

- Ei Jew, rona oma'aa ei sipsipi ale'ei:
- a. Hemea rama'a na oma'aa watauda sipsipi. Rona fatalaiaa ei sipsipi fawelei na pa'i guana.
- b. Ei Oma'aa rona fanunu'apa'aa hepapalo ei hapee ro'ou sipsipi.
- c. Ei Oma'aa na faduaa fei papa'ii sipsipi ma rona augaa ro'ou lalona na poi ba lomi i fagianainaa ro'ou hepalo manumanu. Mei oma'aa i ma'igu i poaa wawadu'i.
- d. Ei Jew mina, rona moro'aa hua ei sipsipi ma fagu'aia ale'ei fana a'a mei Haidaa. Labaginaa NA'UU SIPSIPII MEI HAIDAA.

SINAI

— Haraa fei maugeni na guta Moses ei i fania ei 10 Commandment mei Haidaa, Sinai.
Labaginaa MOSES.

SODOM (Matthew 10:15; 11:23-24; Luke 17:29; Revelation 11:8)

Sodom, fei haraa fei gufu na guta wagina Lot. Labagina LOT.
Hepalodiai gufu na rafi'inia, harana Gomorrah. Ei rama'aa ei gufu Sodom ma Gomorrah rona'aida bigi'aa watauda hafelo'a manumanu. A'a e'ei mei Haidaa na fagu'aa guapaloei gufu.

SOLOMON (Matthew 1:6-7; 6:29; 12:42; Luke 11:31; 12:27; Acts 7:47)

Solomon, hia na'uu David. Hia hemea baua haparaa ei Israel.
Hefarani mei Haidaa na fa'arewa a'a Solomon laloo mefina ma i'iginia ba tamanu nunumiana. Solomon na i'iginia ba nei fani apa'ana ba i haparaifarawaninaa ei rama'a. Mei Haidaa na fani baua

apa'ana. Na mua apa'ana laraa mina ei hapara i malagufu. Ana na fania watauda manumanu.

Solomon na faduaa fei rawarawa humuu mei Haidaa. Fei na filoginaa fei humuna poroporo, fei ronado'o lolosuinaa mei Haidaa wagina ei Jew. Na fananamai fei humuu mei Haidaa.

SPIRITI APUNA

— Fei Spiriti Apuna ana fei Spiritii mei Haidaa. Hia ma mei Haidaa mawe Jesus Christ, ro'ou heai ua. Fanunu Matthew 28:19. Fei Spiritii mei Haidaa i didifaa iaa ei rona narafawe'i a'a Jesus Christ. Si'eni eni bigi'ana:

1. Ina fa'arewaiaa fei fa'uaia a'a ei rama'a. Fanunu John 16:13; 1 Corinthians 2:10-13.
2. Ina lafulafunaa rama'a a'a mei Haidaa. Fanunu Romans 8:26.
3. Ina fama'aiaa fei nunumiaa mei Haidaa a'a rama'a. Fanunu Acts 13:2; 16:6, 7.
4. Ina fani faufau a'a rama'a ba ro'aa warea ma bigi'aa ei nunumiaa mei Haidaa. Fanunu 1 Corinthians 2:4, 5.
5. Ina fawe'inaa fei losuu a'a ei fanana rama'a. Fanunu 1 Corinthians 12, 14.

STOIC Labaginaa EPICURUS.

SYCAMORE (Luke 19:4)

Sycamore hepalo mau haihai. Lomi ronapa'aa aida ba batanai fei maumauna.

SYNAGOGUE

— Minaa ei gufu ei Jew na pa'i synagogue. Rona'aida figupui lalona, pa'aa laloo fei Sabbath. Lalona rona'aida igoaa fei Bu'u Apuna ma feroinaa ei wareaa mei Haidaa. Ana rona lafulafu ma losuinaa mei Haidaa. Nefarani rona'o dududu lalona.

TALAIFALOGIA Labaginaa HANANAA FEI TALAIFALOGIA.

Tawahafi na apunai.

Ei Jew mina, rona fo'afama'ea ei manulelele ba fana a'a mei Haidaa. Ro bigi'ia pafoo fei tawa apunaia.

TOPAZ (Revelation 21:20)

Topaz hepalo mau fananamaia mugoo.

ZEUS (Acts 14:12)

Zeus fei haraa hepalo haidaa sifisifii ei Greek. Ana harana Jupiter. Mei alo'alona Hermes.

ZION (Matthew 21:5; John 12:15; Romans 9:33; 11:26; 1 Peter 2:6)

Zion fei maugeni rona faduaa fei gufu Jerusalem pafona. Fei humuu mei Haidaa yei ma ana fawelei na apunai. Nefarani fei hara Zion ana minaa fei Jerusalem i pu o fei Jerusalem i pafea, fei gufu pafea, fei na oa wagina mei Haidaa. (Hebrews 12:22; Revelation 14:1)

Hefi'a Warea wagii fei Bu'u Apuna

Ala (Free): Jn 8:36; 1Co 9:1

Alara (Deliver): Ac 7:25; Mt 6:13

Aloa (Betray): Mk 14:10; Mk 3:19

Apunai (Holy): Ac 3:21; Mt 23:19; Mk 6:20

Apuniaa mei Haidaa, ei (Saints): Ac 26:10; Ro 1:7

Banabana (Seal): Rev 5:1

Bauaniaa ei Jew (Council): Mk 14:55; Ac 25:12

Bauaniaa humuu mei Haidaa (Priest): Mk 1:44

Bauaniaa losuu (Bishop/Elder/Overseer): 1Ti 3:1

Christ: Mk 8:29

Diware'auga (Prophecy): Mt 13:14

Dududua (Judgment): Lk 10:14

Fabaoa (Fast): Mk 2:18; Ac 13:3

Fadududua (Judge): Lk 6:37; Ac 7:7

Fafasuii fei fasu'ufufugoi (Cornerstone): Mk 12:10

Fafuafau (Leaven): Mt 13:33; Mk 8:15; 1Co 5:7

Faloloa'ia (Mercy): Lk 1:50; 1Ti 1:2

Fana a'a mei Haidaa (Sacrifice): Mk 12:33

Fananamaia gufu (Paradise): Lk 23:43; 2Co 12:4

Fani hawera o udugia (Glorify): Mk 2:12; Ac 3:13

Fani, fana (Offer): Lk 2:24; Mk 1:44

Farawaninaa o fapedugaa funua (Heal): Mk 1:34

Fasu (Lord): watauda

Fatawa (Crucify): Mk 15:13; Ac 2:36

Fa'unaia, warefa'unaia (Promise): Ac 1:4

Fawala'anaa ei spiriti: Mk 1:34

Fawanewane (Justify): Ac 13:39; Ro 3:24

Fawanewaneaa watola, mei (Mediator): Gal 3:20; 1Ti 2:5

Fawanewaneaa watolaa o'ou ma mei Haidaa (Atonement): Ro 5:11

Feroiaa law (Scribe): Mk 1:22

Fiharoharoipa'ai (Adultery): Mk 10:19

Filoginaa naranara (Repent): Mk 1:15

Fi'ugaia (Covenant): Ge 9:11; Mk 14:24; Ac 7:8

Foigia (Miracle): Mk 9:39; Ac 6:8

Futoa (Forgive): Mk 2:7

Gentile: Mk 10:33; Lk 2:32

Gutafarawania (Peace): Mk 5:34; Ro 1:7

Hafelo'a, hafelo'a bigi'a (Sin): Mk 2:5, 7

Hafi lomi i peretoo, waduhero (Hell): Lk 16:23; Mk 9:43

Hagua (Love): Mk 12:30; 12:31

Haidaa (God): watauda

Haidaa sifisifi (Idol): Ac 15:20

Hani'u (Devil): Mt 4:1; Jn 13:2

Haparaia (Kingdom): Mk 1:15; Mk 10:23; Mk 12:34

Haperararaia (Persecute): Mt 5:11; Lk 21:12; Ac 9:4

Harenuia lomi i pedutoo (Eternal life): Mk 10:30; Jn 6:68

Hatofaa puda (Kiss): Lk 22:48; Ro 16:16

Hawafolo (Cross): Mk 15:32

Hawegi (Bless): Ge 1:22; Mt 5:44; Mk 10 16

Hawera (Glory): Mk 8:38; Ac 7:55

Hilala, lala (Sign): Mk 8:11

Honua, ma'aua (Honor): Ro 13:7; Jn 4:44

Huapu, humuu ma'ea (Tomb): Mk 5:2; 6:29

Humuu mei Haidaa (Temple): Mk 11:27

Humuu mei Haidaa Poroporo (Tabernacle): Ac 7:44

Humuwa (Slave): Rev 18:13; Ro 1:1

Law: Mt 5:17; Ac 13:15

Lofu (Brother) Anefua haraa Christian: Ac 15:36; 22:13

Lolo, faloloa (Defile): Mk 7:5; 7:20

Loloaa, abaa (Cleansed): Ac 10:15; Mk 1:42

Losui, udugi (Worship): Mk 5:6; Ac 24:14

Losuinaa ei haidaa sifisifi (Idolatry): 1Co 10:14; Gal 5:20

Losuu (Church): Ac 5:11; 13:1

Mamama'a (Prophet): Mk 6:4; 11:32

Mania (Tempt): Mk 1:13

Marapuaa unu (Conscience): Jn 16:8; Heb 9:9

Mefi, fanunua (Vision): Acts 9:10

Moro'aa hudii wawanei (Circumcision): Ac 7:8

Nafi (Servant): Mk 12:2; Lk 2:29

Nanamaia (Covet): Ac 20:33; Ro 13:9

Narafawe'i (Believe/faith): Mk 2:5; Ac 16:31

Naranara, laloo ia, harena (Soul): Mk 8:36; Ac 2:27; Mk 14:34

Na'uu Rama'a (Son of Man): Mk 8:31

O'onaia unu (Hope): Ac 23:6; 1Co 13:13; Eph 4:4

Otalai nenera (Disciple): Mk 2:15

Pa'ai (Perish): Mt 18:14; Lk 13:35

Paniaa pani (Deacon): 1Ti 3:12

Papaditai (Sanctify): Mt 23:19; Jn 17:17

Pentecost: Ac 2:1

Pharisee: Mk 2:18

Pigea (Demon): Mt 12:27

Pigio, Nunumiaa unu (Flesh): Mk 10:8; 14:38

Ponohadiwe'ai (Redeem): Rev 5:9; Gal 3:13; Lk 24:21

Ponopono (Ransom): Mk 10:45

Punepunea, Nanamaia (Envy): Mk 15:10; Rom 1:29

Rabbi: Jn 1:38

Rafeia (Elect): Mk 13:20; Rom 8:33

Rawani'a warea (Gospel): Mk 1:1

Rawani'aa mei Haidaa (Grace): Ac 20:24; 1Ti 1:2

Roromaa (Darkness): Jn 8:12; Lk 1:79

Sabbath: Mk 2:23

Sadducees: Mk 12:18

Satan: Mk 1:13

Spiriti Apuna (Holy Spirit): Mk 1:8

Spiriti hafelo o loloaa (evil): Mk 9:25

Sualapara (Chasten): 1Co 11:32; Lk 23:16

Synagogue: Mk 1:21

Talai Falogia (Passover): Mk 14:1, 12

Tao (Crown): Rev 12:3; Mk 15:17; 2Ti 4:8

Tela, fatela (Save): Mt 1:21; Jn 12:47

To (Inherit): Mt 5:5; Lk 12:13

Tonaa podu o manumanuu amana (Heir): Mk 12:7

Umua (Curse): Gal 3:13; Mk 14:71

Umuia (Advocate): 1Jn 2:1

Uni'uni fifigaia (Lots): Mk 15:24

U'u (Preach): Mk 1:4

Wanewanea (Righteous): Mk 2:17; Lk 23:47

Ware ta (Thanks): Mk 8:6

Warea hanunu (Parable): Mk 3:23

Wareaa mei Haidaa (Commandment): Mk 10:19; Jn 13:34

Warefafeloa mei Haidaa (Blaspheme): Mk 2:7; 3:29

Warefa'unai o fa'unai (Swear): Mk 14:71; Ac 2:30

Ware'oni (Hypocrite): Mk 7:6

Ware'uniaa ei hafelo'a (confess): Mk 1:5

Ei warea noranarai a'a e'ei:

New Bible Dictionary, na wa'aiaa Inter-Varsity Press

Flora and Fauna of the Bible na wa'aiaa United Bible Societies

Good News Bible